

М.І. СТЕПАНЕНКО

Просторові поширювачі у структурі простого речення

БІБЛІОТЕКА
ПОЛТАВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Полтава-2004

УДК 811. 161. 2: 81' 367. 332. 1/3

ББК 81. 411. 4 – 22

С 79

Степаненко М.І. Просторові поширювачі у структурі простого речення: Монографія. – Полтава: АСМІ, 2004. – 463 с.

У монографії окреслено лінгвістичний статус категорії локативності у співвідношенні з її філософським трактуванням; з'ясовано місце її в семантичній структурі речення; досліджено умови обов'язкового/факультативного функціонування просторових поширювачів у реченні; виділено всі можливі в сучасній українській мові диференційовані значення загального плану змісту “носій процесуальної ознаки+процесуальна ознака+просторові межі реалізації процесуальної ознаки” і формально-граматичні засоби репрезентації їх на рівні речень структурної схеми S + P + Adv loc; виявлено ознаки внутрішньої системної організації простих речень з локативним типом детермінації.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Затверджено до друку вченою радою Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Відповідальний редактор:

А.П. Грищенко, доктор філологічних наук, професор, дійсний член АПН України

Рецензенти:

К.Г. Городенська, доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України);

П.С. Дудик, доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

Л.І. Мацько, доктор філологічних наук, професор, дійсний член АПН України (Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова)

ISBN 966-7653-14-7

©М.І. Степаненко, 2004

ПЕРЕДМОВА

Питання про природу речення є одним з найбільш актуальних і найбільш дискусійних. Учення про речення, зауважує А.П. Грищенко, належить до вічних мовознавчих проблем, тому що вони ніколи не можуть дістати абсолютно завершального розв'язання попри зусилля багатьох дослідників збагнути і відповідним чином висвітлити їх сутність; ця проблема, здавалося б, проста й зрозуміла ще з багаторічного циклічного вивчення в середній школі, але водночас і таємнича з багатьох поглядів, зокрема дефініційного, структурно-формального, семантичного [Грищенко 1998: 226]. Таємничість дефініційна полягає в тому, що існують сотні витлумачень речення, висловлених у різні часи вченими-мовознавцями, але немає єдиного загальноприйнятого визначення цієї синтаксичної одиниці. Таємничість формально-граматична – це цілі напрямки і школи у світовій лінгвістиці, які займаються описом структури речення, з'ясуванням особливостей його формально-граматичної будови. Щодо таємничості семантичної, то це найскладніша проблема. Вона стосується плану змісту речення, його мінімального й максимального значеннєвого обсягу, конститутивності і неконститутивності тих або інших поширювачів, його ієрархічно вершинної ланки. У царині синтаксису речення змагалися логіки і психологи. Мовознавці робили спробу об'єднати зусилля перших та других і спрямувати ці зусилля у сферу граматики. Учені розглядають реченнєву структуру в логічному, семантичному, формально-граматичному планах, не випускаючи з поля зору того, що між “цими планами немає тотожності, але є паралелізм. Цей паралелізм знаходить вияв у зв'язках. Точніше, поряд зі структурними зв'язками існують зв'язки семантичні, що співвідносяться з ними в регулярний спосіб” [Теньєр: 53]. Логіка й семантика – взаємопов'язані категорії, вони доповнюють одна одну й допомагають граматистам бачити в реченнєвому механізмі не який-небудь набір смислів, а фрагмент того, що нас оточує, з властивими йому просторовими, часовими, причиново-наслідковими й іншими відношеннями, які реалізуються системою мовних засобів. Речення являє собою специфічну мовну одиницю. У системі мовних одиниць йому відводиться особливе місце: воно є вершинним елементом цієї системи, найвищою її одиницею, оскільки всі інші ієрархічно нижчі одиниці.

підпорядковуючись одна одній, беруть участь у його формуванні, постають як реченнєвотвірні величини. Особливості формально-граматичної і семантичної будови речення були предметом дослідження багатьох українських мовознавців: Л.А. Булаховського, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, А.П. Грищенка, Н.В. Гуйванюк, С.І. Дорошенка, П.С. Дудика, А.П. Загнітка, Н.Л. Іваницької, Л.О. Кадомцевої, М.Ф. Кобилянської, І.К. Кучеренка, О.С. Мельничука, М.В. Мірченка, М.Я. Плющ, В.М. Русанівського, І.І. Слинська, Є.К. Тимченка, К.Ф. Шульжука та ін. Вагомий внесок у розвиток теорії речення зробили вчені В.Г. Адмоні, Н.Д. Арутюнова, В.В. Бабайцева, О.В. Бондарко, А. Вежбицька, В.В. Виноградов, Фр. Данеш, Г.О. Золотова, В.А. Звегинцев, Т.П. Ломтєв, В. Матезіус, О.М. Пешковський, О.О. Потебня, Й. Ріс, Ю.С. Степанов, Ч. Філлмор, О.О. Шахматов, Н.Ю. Шведова та ін. Новим етапом у розвитку синтаксичної теорії став аналіз речення як багатомірної одиниці, у складі якої виокремлено формально-граматичний, семантико-синтаксичний та комунікативний рівні. Вони однаковою мірою важливі для речення, діють не ізольовано, а в органічній єдності, стосуються як сфери мови (перший та другий рівні), так і сфери мовлення (третій рівень). Ідея про речення як багатомірну одиницю знайшла своє відображення в працях І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, А.П. Грищенка, А.П. Загнітка, Н.Л. Іваницької, М.В. Мірченка, М.Я. Плющ та інших українських дослідників.

Пропонована монографія присвячена аналізу семантичної структури, формально-граматичної організації, лексико-семантичної наповнюваності конститутивних позицій речень з просторовими поширювачами. У ній здійснено комплексний і багатоаспектний аналіз природи просторових відношень; усебічно розкрито особливості механізму взаємодії формально-граматичної й семантичної валентності у структурі речень з просторовими відношеннями; на тлі загального плану змісту “НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО”* ідентифіковано систему всіх можливих у сучасній українській мові родових і видових обставинно-просторових значень; на тлі структурної схеми речення S+P+Adv loc виділено у вигляді структурних моделей та субмоделей всі можливі в сучасній українській мові репрезентанти родових значень “НПО+ПО+МРПО”, “НПО+ПО+НРПО:ВІР або КІР”,

* Терминологічних скорочень подано в кінці монографії.

“НРПО+ ПО+ШРПО” та виокремлюваних у їхньому складі видових (диференційованих) значень; проаналізовано просторові поширювачі з погляду їхньої ролі як обов’язкових/факультативних компонентів у формуванні семантичної структури простих речень; доведено, що обов’язкову правобічну обставинно-просторову валентність, регулярним виразником якої виступають прислівники місця, прийменниково-відмінкові форми іменників, субстантивні словоформи, передбачають синсемантичні дієслова-предикати та ті, що мають у своєму складі префікси, які вступають з відповідними прийменниками у відношення безпосередньої кореляції; систематизовано типи безпосередньої й опосередкованої префіксально-прийменникової кореляції; описано валентну організацію речень чинних у сучасній українській мові структурних субмоделей, встановлено їхні спільні і специфічні характеристики; обґрунтовано поділ речень з просторовими відношеннями на синтаксичні структури моносемантичного і полісемантичного типу; висвітлено лексико-семантичний діапазон заповнювачів конститутивних позицій речень; з’ясовано дію принципу лексико-семантичної вибірковості; послідовно розмежовано інваріантні, варіантні й синонімічні синтаксичні структури.

Сподіваємося, що дібраний та описаний у монографії матеріал сприятиме глибшому висвітленню проблеми форми і змісту в синтаксисі, деяких питань семантичного і функціонального синтаксису, теорії моделювання речень, критеріїв виділення мінімального/максимального, елементарного/неелементарного обсягу речення, його ядерної/периферійної частини. Він стане у пригоді лексикографам, які працюватимуть над укладанням граматичних, зокрема синтаксичних, словників.

Автор висловлює щиру вдячність відповідальному редакторові – дійсному членові Академії педагогічних наук України, докторові філологічних наук, професору Арнольдові Панасовичу Грищенку за цінні поради і консультації, рецензентам: докторові філологічних наук, професору Катерині Григорівні Городенській (Інститут української мови НАН України), докторові філологічних наук, професору Петрові Семеновичу Дудику (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського), докторові філологічних наук, професору, дійсному членові АПН України Любові Іванівні Мацько (Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова) за слушні зауваження.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

І.1. Поняття структурної схеми речення

Кожне речення як складний мовний знак, точніше, як “сполучення знаків, з яких будуються інформативні знакові тексти, використовувані у мовному спілкуванні” [Семчинський: 127], називає ситуацію, подію (взаємопов’язані ситуації, події), повідомляє про неї (про них). Разом з тим воно входить у систему ССР або, за іншою термінологією, моделей речення, відповідно як слова об’єднуються в тематичні класи, лексико-семантичні групи, лексико-граматичні розряди і т. ін. Як відомо, поняття моделі речення одним з перших використав Е. Сепір, котрий вважав, що “в основі кожного закінченого речення лежить готовий взірць, речення-тип, характеризоване певними формальними рисами. Ці визначені типи або ніби фундаменти речень можуть служити основою для будь-яких побудов, необхідних тому, хто говорить чи пише, проте самі вони в закріпленому вигляді “дані” традицією” [Сепір: 53]. У лінгвістиці проблемі опису ССР приділялася і приділяється значна увага: Й.Ф.Андерш [Андерш 1987], Н.М.Арват [Арват 1984], Н.Д.Арутюнова [Арутюнова 1976], В.А.Белошапкова [Белошапкова; 1977; 1979], В.В.Богданов [Богданов 1977], І.Р.Вихованець [Вихованець 1993], А.П.Грищенко [Грищенко; 2001], А.П.Загнітко [Загнітко 2001], Г.О.Золотова [Золотова 1967; 1973; 1978], Н.Л.Іваницька [Іваницька, II, 1986], С.І.Кокоріна [Кокорина], В.П.Конєва [Конєва], О.Кржижкова [Кржижкова 1969], Ю.А.Левицький [Левицький], П.О.Лекант [Лекант], Т.П.Ломтев [Ломтев 1972; 1979], О.С.Мельничук [Мельничук 1966], О.І.Москальська [Москальская 1973], А.М.Мухін [Мухин], М.Я.Плющ [Плющ 1986], І.П.Распопов [Распопов], О.Б.Сиротиніна [Сиротинина], І.І.Слинько, Н.В.Гуйванюк, М.Ф.Кобилянська [Слинько 1994], Н.Ю.Шведова [Шведова 1973; 1978], Т.В. Шмельова [Шмельёва 1978], Н. Brinkmann [Brinkmann], W. Chafe [Chafe], Fr. Danes [Daneš 1981], Duden [Duden], J. Erben [Erben], H. Helbig [Helbig 1976; 1975], Z. Růžicka [Růžicka 1971], K. E. Sommerfeldt [Sommerfeldt] та ін.

Єдиного погляду на сутність аналізованого лінгвістичного явища ще не вироблено. Про це свідчить хоча б той факт, що, крім уже згадуваного поняття “ССР” [Загнітко 2001: 290-294; Мельничук 1966: 46-63, 116-119; Шведова 1973: 461-466; Шмелёва: 65-67], використовуються й інші терміни: “модель речення” [Золотова 1967, 1969; Кокорина: 3-33], “формула речення” [Белошапкова 1969: 208-209; Кржижкова 1969: 317-319]. Як слушно зауважує Ю.А.Левицький, складність питання полягає “не стільки в розмежуванні назв, скільки в розрізненні розуміння моделі й кількості постульованих моделей не лише в різних мовах, але і в одній” [Левицький: 53]. Проблемним є також урахування чи неврахування таких важливих для речення характеристик, як формально-граматична організація, автосемантичність/синсемантичність, морфемна будова основних носіїв валентності, комунікативна достатність та комунікативна недостатність. Усі дослідники сходяться на тому, що основу будь-якого речення в більшості мов становить предикативний мінімум. Під ним розуміється своєрідний “синтаксичний зв’язок, за яким може бути побудоване окреме непоширене (елементарне) речення” [РГ, т.ІІ: 84-85]. Деякі мовознавці, зокрема Н.Ю. Шведова [РГ, т.ІІ: 85], дотримуються погляду, що ССР утворюють тільки компоненти предикативного мінімуму, виокремлюючи при цьому лише мінімальні ССР. Така інтерпретація поширюється на речення типу *Ліс шумить, Бабуся плаче, Сонце заходить* і не стосується реченневих утворень на зразок *Батько написав, Екскурсанти розташувалися, Збори протривали, Хлопець поведився*, оскільки останнім властива синсемантичність. Вони потребують конкретизаторів у вигляді об’єктних або адвербіальних поширювачів (пор.: *Батько написав заяву, Екскурсанти розташувалися в готелі, Збори протривали дві години, Хлопець поведився погано*). Для вчених, котрі ССР ідентифікують з предикативним мінімумом, є несуттєвим те, “що не будь-який предикативний мінімум забезпечує номінацію події і виступає комунікативною одиницею” [Загнітко 2001: 291]. Слушним у цьому зв’язку видається твердження В.І.Дегтярьова, що “структурна основа речення містить у собі не просто предикативний зв’язок головних конструктивних форм...але й

передбачає ті або інші можливості їх змістового граматичного поширення відповідно до їх дистрибутивно-валентнісних властивостей” [Дегтярєв: 252]. Належно оцінюючи положення Н. Ю. Шведової про мінімальну ССР, побудовану за тим або іншим абстрактним взірцем, Й.Ф.Андерш, Н.Д.Арутюнова, В.А.Белошапкова, І.Р. Вихованець, А.П.Загнітко, Ю.А.Левицький, Т.П.Ломтєв та ін. учені пропонують урахувати при виокремленні структурних схем не тільки формальну будову речення, а й його змістове наповнення – інформативну достатність або недостатність. Це й закономірно, тому що будь-яке речення покликане виражати відносно закінчену думку, передавати якусь картину об’єктивної реальності. “У реченнях відповідної структури, – говорить Г.О.Золотова, – відображається той чи інший різновид відношень навколишньої дійсності і навпаки, для вираження того чи іншого характеру реальних зв’язків у мові функціонують структурно визначені різновиди речень” [Золотова 1967: 91]. Загальновизнаним є факт, що склад речення можна максимально розширити, увівши до його структури різні відносно значення поширювачі, і максимально звузити, залишивши в ньому лише ті компоненти, які виконують конститутивну функцію, тобто утворюють те ядро, той зміст, котрий співвідноситься у свідомості мовців з “відрізком довкілля”, “випадковою подією” [Арутюнова 1976: 7], “вирізаним й обробленим думкою та мовою фрагментом дійсності” [Храковский: 5]. При цьому не слід забувати того, що речення виражає відносно завершену думку, і того, що не існує якої-небудь межі, котра здатна була б окреслити його довжину. Сказане вище дає підстави для виокремлення поряд з мінімальними ССР (S+P) поширених ССР (S+P+Exp). Важливо ще раз звернути увагу на те, що кожна з них репрезентує “інформативний зміст, котрий постає в абстрагованому вигляді як закріплене в мовній системі співвідношення типізованих елементів змісту” [Шведова 1973: 461]. Таким чином, при виділенні типів ССР необхідно зважати не лише на формальні зовнішні ознаки речення, а й на його семантичний рівень, оскільки в реченні як одиниці когнітивній і комунікативній тісно переплітаються різні плани: формально-граматичний, денотативний, сигніфікативний, семантико-

синтаксичний, комунікативний. Кожен з них є по-своєму важливим, а в сукупності вони репрезентують складний взаємозв'язок “об’єктивна дійсність – мислення – мова (мовлення)”. Структурна організація й семантична наповнюваність речення утворюють діалектичну єдність. Синтаксичні структури типу S+P або S+P+Exp набудуть статусу речення тоді, коли відповідатимуть чинним у мові законам синтаксичної й семантичної валентності. Будь-яка ССР, що включає численний клас однорідних речень, “зразок, за яким будується не одне якесь речення, а безліч різних речень” [Ломтев 1969: 68], реалізуючи типові значення “НПО (той, хто здійснює дію, виступає її джерелом)+ПО (сама дія, процес або стан)”, перетворюється в конкретне речення тоді, коли одержує необхідне лексичне наповнення, основна функція якого – створювати комунікативний зміст речення [Арват 1984: 20]. Щоб стати одиницею спілкування, речення проходить складну еволюцію, етапами якої, за В.В. Бабайцевою, є 1) вибір виду думки, 2) вибір структурної схеми, 3) лексичне наповнення схеми. Речення “народжується” тоді, коли виникає потреба висловити думку. Вибір схеми визначається формою думки, а наповнення її – це бажання мовця передати якесь конкретне повідомлення [Бабайцева 1984: 7]. Механізм утворення нескінченної кількості речень шляхом актуалізації мовних засобів залежно від конкретної комунікативної ситуації, робить слушне зауваження А.П.Грищенко, нагадує принцип дії “семи нот, на основі синтагматики яких створюються мелодії від елементарних, найпростіших до фундаментальних музичних творів, які, очевидно, можна порівняти з найскладнішими текстами як послідовностями відповідних речень” [Грищенко 2001: 8]. До сказаного слід додати й те, що заповнення будь-якої можливої в мові ССР лексичним матеріалом здійснюється за селекційним принципом. Дієслова-предикати, як правило, фокусують у своїй семантичній структурі семи іменників, з якими вони сполучаються. Наприклад, у позиції S речень з валентною рамкою Р (мешкати [“жити, проживати в певному приміщенні – про людей; у гнізді, лігві і т. ін. – про тварин, птахів”])+Advloc [stat], функціонують субстантивні лексеми-реалізатори семи “істота: людина, тварина. птах”. Аналізований основний носій валентності вказаного

семантичного типу разом з лівобічним поширювачем не може утворювати завершену у смислового відношенні конструкцію, отже, характеризується обов'язковою правобічною валентністю. Дієслово мешкати інтенційно зорієнтоване на реалізацію локативних відношень, оскільки воно включає у своє значення сему "внутрішній простір". У складі цієї семи можна виокремлювати, наприклад, такі диференційні семи, як "власне житло" [*Дід мешкав у своїй хаті*], "державне (приватне) житло" [*Петро мешкав у готелі*], "помешкання тварин" [*Ведмідь мешкав у барлозі*], "помешкання птахів" [*Дятел мешкав у дуплі*]. Функцію локативно-статичного поширювача регулярно виконує прийменниково-іменникова конструкція B/Y+N|₀c, рідше — прислівники типу там, тут. Селекційність послідовно простежується і на більш глибокому семантичному рівні речень. Дія принципу глибинної лексико-семантичної вибірконості, що охоплює речення CcM S+P [дієслово мешкати]+Adv [B/Y+N (іменники зі значенням внутрішнього простору) loc] loc, має такий вияв: *Батько* [дядько, родич, гість] *мешкає в старій хаті* [новій квартирі, готелі, світлиці]; *Ведмідь* [лисиця, собака] *мешкає в теплом барлозі* [норі, дерев'яній будці]; *Лелека* [сова] *мешкає в гнізді* [дуплі]. Репрезентанти конститутивних позицій [S, P, Exp], таким чином, перебувають у відношенні значеннєвої сумісності, як і має бути згідно із законами нормативної, звичної сполучуваності, що "будується на семантичному узгодженні" [Попова, І, 1984: 67]. Основний закон сполучення лексем-компонентів полягає в тому, що вони утворюють інформативно коректне речення тоді, коли матимуть, крім специфічних сем, тобто тих, які їх розрізняють, бодай одну спільну сему [Гак 1972: 375]. Семантична валентність – явище складне, у ньому знаходять безпосереднє віддзеркалення, з одного боку, логічна, понятійна валентність, а з другого – лексико-семантичні, семантико-стилістичні й інші особливості мови. Сутність цих валентностей і особливостей визначається внутрішньо- й зовнішньомовними чинниками. Так, логічна валентність мотивується позамовними чинниками, розглядається в інтерлінгвістичному понятійному плані. Вона залежить від форм побудови думки, які диференціюються за двома напрямками:

1) логічні загальнолюдські форми мислення, що постають у результаті пізнання людиною навколишнього світу, яке не залежить від конкретних мов, піддаються зіставленню в різних мовах, і

2) специфічні форми мислення, котрі детермінуються природою конкретної мови, її граматичним ладом. Саме тому можна стверджувати, що зв'язки, які існують в об'єктивній реальності, відображаються в усіх мовах, проте неоднаково, вони, зрештою, індивідуалізуються, оскільки формування норм сполучуваності здійснюється на базі комунікативного досвіду конкретного народу [Норман: 29]. Якщо для сучасного росіянина словосполучення “каменный дом”, твердить Ю.Б. Норман, звичне, то це ніяк не означає, що воно є стійким “у свідомості, скажімо, старожилі-ескімоса” [Норман: 29]. Логічні судження забезпечують зв'язок між об'єктивною реальністю й семантико-синтаксичною організацією мови, відображають у людській свідомості навколишній світ. Зв'язок між словами, який визначається позамовною дійсністю, репрезентується також понятійною валентністю, тобто йдеться про сполучуваність понять. Під поняттям розуміється “думка, що відображає в узагальненій формі предмети і явища дійсності за допомогою фіксації їх властивостей та відношень” [ЛЭС: 383-384]. Властивості й відношення “виступають у П. [понятті. – М. С.] як загальні і специфічні ознаки, які співвідносяться з класами предметів та явищ” [ЛЭС: 383-384]. І логічна, і понятійна валентності безпосередньо пов'язані з лексичною валентністю, власне, перші знаходять безпосередню реалізацію й оформляються відповідно до виформованих у мові законів через останню. Усі ці валентності репрезентують ті відношення, які існують в об'єктивній реальності. Здатність/нездатність одиниць мови, наділених планом змісту, вступати в санкціоновані семантичною нормою мови зв'язки з іншими лексемами чи словесними комплексами будемо кваліфікувати як семантичну валентність. У такому розумінні логічну, понятійну та лексичну валентності, що пов'язані зі значеннєвою структурою і виражають закономірності, відповідно до яких кожне поняття перебуває у визначеному відношенні з усіма останніми, можна розглядати в межах одного лексико-змістового рівня, інтерпретуючи

його як семантичний. Виділення інших типів валентності — це передусім спроба диференціювати мовні та позамовні фактори, з якими безпосередньо пов'язується сполучуваність, що стосується різних рівнів мови. Лексеми, які перебувають у детермінативних відношеннях, крім семантичної сумісності, повинні мати правильну структурну організацію. Сполуки на зразок “син заміжній” або “дочка жоната”, зазначає Н.Ю. Шведова, асемантичні не тому, що слова заміжній і жонатий закріпили якимось чином за собою іншу сполучуваність, а тому, що таке поєднання не допускається значеннєвим статусом цих лексичних одиниць [Шведова 1970: 41]. Водночас же сумісні у плані змісту сполуки “дочка одружений” або “син жоната” не утворюють коректного вислову, оскільки характеризуються аграматичністю. Синтаксичну валентність можна визначити як потенційну здатність слова сполучатися на рівні лексико-граматичних класів. Ця валентність реалізує побудову конструкцій, відповідним чином оформляючи лексеми. Вона залежить від граматичного ладу мови. Отже, ще раз необхідно наголосити на тому, що валентність являє собою особливу галузь, у якій діалектично взаємодіють фактори семантичного й граматичного плану. Синтаксична поведінка лексичних одиниць, які входять до різних лексико-граматичних класів слів, пов'язана з їх семантикою, яка у свою чергу наділена “чутливістю” до тих або інших синтаксичних формул [Будагов: 4].

ССР S+P і S+P+Exp, до того як стати реальним реченням, проходить через стадію номінації, предикації та аргументації. “Номінація відповідає завданню називання об'єктів дійсності, предикація – завданню зв'язного називання, предиккування в акті судження-висловлювання” [Степанов 1976: 219], аргументація – завданню орієнтації названого і предикованого в просторі (локативність), часі (темпоральність) щодо мовця, завданню встановлення “генетичного зв'язку між явищами, з яких одне (наз. причиною) зумовлює інше (наз. наслідком або дією)” (каузальність) [ФС: 383-384], завданню встановлення того результату, на досягнення якого спрямовані дії мовця, безпосереднього свідомого мотиву, що викликає й регулює ці дії, установлення бажаної, запланованої, задуманої мовцем події (інтенціальність) тощо

[Степаненко: 137-150; 1999: 5-21; I, 1999: 176-179; 2000: 5-11; 2001: 189-194; I, 2001: 149-157; II, 2001: 49-72; III, 2001: 153-156; IV, 2001: 93-104; V, 2001: 120-134; VI, 2001: 126-135; VII, 2001: 18-25; VIII, 2001: 128-135; 2002: 180-188]. Основу в ланцюгу “номінація-предикація-аргументація” становлять номінація, яка матеріалізує агенса, та предикація, що репрезентує дію, стан, процес, тобто процесуальність. Щодо семи процесуальності, то вона властива всім без винятку дієсловам, які виконують в описуваних у пропонованому дослідженні реченнях роль основного носія валентності. Вона організовує план змісту дієслова-предиката, оскільки останні семи, що входять до його значеннєвої структури, прямо чи опосередковано пов’язані з виокремленою денотативною семою, вони, по-перше, детермінуються нею, а по-друге, конкретизують її. Разом же номінація та предикація виявляють модально-часовий стосунок до дійсності. Номінація, шоправда, матеріалізує не тільки агенса, а й пацієнса – того, хто сприймає дію, переживає процес, перебуває в якомусь стані. Номінація “агенс/пацієнс” закладена в мінімальній і поширеній ССР. Пор.: S [номінація (агенс/пацієнс)]+P [дія, процес, стан] → *Хлопець скупався, Дівчата посварилися*; S [номінація (агенс)]+P [дія, процес, стан]+Obj [номінація (пацієнс)] → *Хлопець написав листа, Дівчина несла квіти*. Прикметно, що в реченнях, побудованих за зразком мінімальної ССР, номінація “агенс/пацієнс” предикуюється зворотними дієсловами, причому останні вимагають від агенса/пацієнса форми множини. Основною базою для формування речень, утворених за взірцем поширеної ССР, виступають перехідні дієслова. Як бачимо, мисленнєві та мовленнєві операції, пов’язані з механізмом формування речення, відбуваються не стихійно, а в суворо визначеній логічній послідовності. Не може викликати сумнівів думка про те, що конкретне речення – це “кінцевий продукт поступового багатоступінчастого породжуваного процесу, який відбувається у глибинній сфері мовної дійсності” [Сусов: 13].

Виділення поширеної ССР, з одного боку, є явищем украї необхідним, а з другого – складним, до певної міри суперечливим і не завжди послідовним. При всій привабливості такого аналізу ССР “суттєвим його недоліком виступає неможливість зведення

всього розмаїття смислових реалізацій до загального списку моделей” [Загнітко 2001: 291]. У поширеній ССР обов’язковим конституентом виступає правобічний поширювач. Облігаторним вважається поширювач речення, який передає ту інформацію, без якої воно як конкретна реалізація ССР не може характеризуватися автосемантичністю. Факультативні компоненти вносять додаткове повідомлення, вони структурно необов’язкові, хоч і суттєві в комунікативному відношенні. Їх опущення призводить до збіднення плану змісту речення, але не до втрати ним самодостатності. Поширена ССР реалізується у вигляді таких конкретних репрезентантів: S+P+Obj і S+P+Adv. При цьому береться за основу той факт, що атрибутивний поширювач перебуває на правах необов’язкового члена, вільно входить “до складу речення, уточнюючи конститутивні і неконститутивні компоненти” [Андерш 1987: 32-33]. Це твердження, однак, потребує уточнення, тому що воно суперечить фактам мови [Степаненко 1997: 29-31]. Якщо за атрибутивним модифікатором закріпити статус облігаторного конституента, то список ССР розшириться й матиме чотирикомпонентну будову. Пор. S+P+Adv і S+P+Attr+Adv → *У селі є хати і У селі є нові [цегляні, глиняні, дерев’яні, ветхі, старомодні] хати.* Обставинні відношення за своєю природою відзначаються семантичною поліфункціональністю. Залежно від точного, предметно визначеного плану змісту адverbіального поширювача подану вище ССР можна представити в більш конкретизованому вигляді, наприклад, такому, як S+P+Adv loc [“НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО”], S+P+Adv temp [“НПО+ПО+часові межі реалізації ПО”], S+P+Adv mod [“НПО+ПО+спосіб реалізації ПО”]. В основі поділу виокремлених вище реальних і потенційно можливих конкретизованих ССР на СМ, що, у свою чергу, підлягають внутрішньому членуванню на СсМ, за якими закріплюється диференційоване локативне, темпоральне, каузальне чи будь-яке інше адverbіальне значення, лежить семантика або тип відмінкової, приєднаниково-відмінкової форми правобічного поширювача. Так, конкретними репрезентантами аналізованої в пропонованому дослідженні ССР S+P+Adv loc виступають СМ 1) S+P+Adv[Ad] loc [stat, dir: start або fin, trans].

2) S+P+Adv[Nx] loc [stat, trans], 3) S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat, dir: start або fin, trans]. Можливими СсМ першої СМ є такі: S+P+Adv[Ad] loc [stat, dir: start або fin, trans] (expl), S+P+Adv[Ad] loc [stat, dir: start або fin, trans] (impl). Другу СМ представляє одна СсМ – S+P+Adv[Ninst] loc [stat, trans]. Спектр СсМ третьої СМ широкий, оскільки група просторових прийменників у сучасній українській мові досить численна: у ній нараховується понад 130 одиниць, причому деякі з них беруть участь у формуванні локативно-статичних і локативно-напрямових, локативно-статичних і локативно-транзитивних відношень. Адвербіально-локативні поширювачі функціонують у реченнях на засадах обов'язковості і факультативності. Умовами передбачення облігаторних компонентів є передусім синсемантичність основного носія валентності або його морфемна будова – наявність у складі дієслова префіксів, які інтенційно зорієнтовані на реалізацію локативних відношень і утворюють у реченнях з припредикатним членом Adv [prep+Nx] loc [dir: start або fin; trans; зрідка – stat] безпосередню префіксально-прийменникову кореляцію з просторовим прийменником.

У лінгвістиці проблемі розмежування обов'язкових та необов'язкових членів приділяється немала увага. Однак критеріїв, які б дозволяли точно встановлювати облігаторну чи факультативну наявність правобічного поширювача того або іншого типу не вироблено, тому “дослідникам, як і раніше, доводиться задовольнятися приблизним розмежуванням облігаторних і факультативних валентностей, а також перехідних типів валентності, які перебувають на межі обов'язковості та факультативності” [Матвієнко: 56]. Одні мовознавці вважають, що тільки на базі статистичного аналізу, який проводиться за допомогою електронних обчислювальних машин, дистрибутивних особливостей усіх дієслів можна одержати відомості про облігаторну/факультативну валентність. За їхнім переконанням, обов'язкова сполучуваність визначається за допомогою кількісних величин, які виводяться на основі статистичного аналізу мовного матеріалу та якісної характеристики досліджуваного явища, причому “одержані кількісні характеристики можна вважати достатньо надійними.

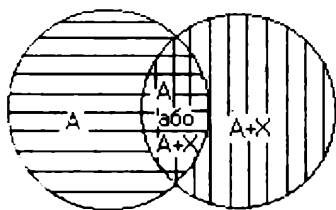
оскільки вони є результатом обстеження великого мовного матеріалу” [Дорофеева: 23, 27-28]. На думку інших учених, критерієм виділення обов’язковості/необов’язковості сполучуваності є елімінування (еліпсування, трансформація до нуля, відкреслення) залежного компонента: якщо після операції поступового опущення одного з припредикатних членів речення не втрачає значення її завершеності, то еліпсований компонент займає факультативну позицію; коли ж процедура опущення призводить до його семантико-структурної неповноти, то припредикатний член є обов’язковим. Аналізований критерій, як показало дослідження, у більшості випадків служить чітким засобом розрізнення обов’язковості/необов’язковості функціонування правобічного конституента. Пор. речення *Х уже багато років щасливо живе у славному місті Києві* з його трансформованими варіантами *Х живе в Києві* і *Х живе*. Як бачимо, процедура опущення призводить, по-перше, до збіднення конкретного змісту речення (перше трансформоване речення), по-друге, до зміни плану змісту (друге трансформоване речення): предикат живе у реченні *СМ S+P+Adv loc* реалізує значення “перебувати, проживати де-небудь”, тоді як у складі *СМ S+P* він репрезентує семантику “бути живим, існувати”. Прийом елімінування компонентного складу, проте, не можна вважати універсальним, тому що формальне використання його, “без урахування інших обставин може призвести до неправильних висновків відносно конструктивного [зрозуміло, і семантичного. – М.С.] статусу елемента” [Почепцов: 47]. Причину обов’язкового/факультативного вживання правобічного поширювача О.В. Гулига мотивує його зв’язаність з мовленнєвою ситуацією, з попереднім чи наступним контекстом, зі словами підрядної частини речення, яка сполучається з синсемантичною одиницею. Вона розрізняє ситуаційну, контекстологічну, валентну інформативну недостатність [Гулига: 62-72]. Г. Г. Почепцов, характеризуючи комунікативну та конструктивну роль членів речення, указує на позамовні і власне мовні фактори [Почепцов: 35-43], від яких залежить інформативна коректність/інформативна некоректність речення. Окремі вчені облігаторне функціонування припредикатних конституентів пояснюють власне-граматичною

природою. З твердженням про те, що сполучуваність може бути викликана лише граматичним фактором без впливу значеннєвого механізму, погодитися важко. Навіть у реченнях, які будуються за зразком структурної схеми S+P [перехідні дієслова]+Obj [X *пише листа (любить весну, голубить сина)*] і в яких присудок вимагає чітко визначеної граматичної форми об'єктного поширювача -- Nacc або Ngen, правобічний член програмується планом змісту основного носія валентності, оскільки кожне перехідне дієслово сполучається не з усім класом іменників, що набувають форми знахідного відмінка, а лише з тими, котрі утворюють з ним насамперед смислову єдність. У синтагматичному ланцюгові, що представлений валентною рамкою P [перехідне дієслово]+Obj [Nacc або Ngen], простежується і "семантичне узгодження, коли в семемах слів, які сполучаються, є спільні, збіжні семи", і "семантичне неузгодження, коли в семемах слів, котрі сполучаються, немає спільних сем, проте немає і суперечних одна одній сем", і "семантичне розузгодження", коли "сполучення слів або стає безглуздом, або в ньому відбувається перебудова семного складу однієї із семем" [Попова, І, 1984: 67]. Кожен з проаналізованих критеріїв може служити засобом установлення конститутивності або неконститутивності того чи іншого члена речення. На нашу думку, надійність висновків в окремих по-особливому складних синтагматичних ситуаціях підвищується, якщо вони використовуються в сукупності.

І.2. Автосемантичність/синсемантичність дієслова-предиката й валентна структура речення

Поява у складі речення обов'язкових правобічних поширювачів, як було відзначено вище, може залежати від плану змісту предиката – центрального компонента речення. Уживання облігаторного члена зумовлюється передусім семантичною структурою заповнювача позиції Р, тому що він є головним носієм валентності в реченні [Степанова 1978: 170]. Саме дієслівний предикат своїм значеннєвим планом "задає" реченню достатню або недостатню інформативність, сам по собі програмує "відчуття неповноти висловлення" і вимагає появи припредикатних поширювачів [Кацнельсон: 21]. У лінгвістиці ~~у~~ ^усформувалася погляд.

згідно з яким за ступенем інформативної наповнюваності дієслівний лексичний склад, як і склад будь-яких повнозначних слів, диференціюється на окремі групи [Іваницька, I; Іваницька, II: 97-103; 1986: 27-38; 1985: 39-43]. Першу групу становлять семантично насичені слова, тобто такі, які мають абсолютивне значення, отже, вони можуть поширюватися, а можуть і не поширюватися залежними компонентами, точніше, відсутність останніх не призведе до ущербності речення, до істотних змін у його змісті. До другої групи входять семантично ненасичені слова, або ті, що характеризуються значеннєвою релятивністю. Вони містять у собі “порожні місця” чи “рубрики” [Кацнельсон: 21], тобто реалізують свою семантику лише у сполученні з іншими словами-поширювачами. Предикати розгляданого різновиду немов відкривають “вакансії” для предикандумів, які заміщують ці “вакансії” [Кацнельсон 1972: 177]. Аналізований тип основних носів валентності Н.Л. Іваницька називає дієсловами відкритої (релятивної) семантики й поділяє його на два підтипи: 1) лексеми, що вимагають обов’язкового заповнення синтаксичних позицій, які відкриваються ними справа, у певній морфологічній формі (зрікатися чого, здійснити що, відзначитися чим, стежити за чим [ким], личити кому, скучати за ким [чим]), і 2) лексичні одиниці, які вимагають заповнення позиції після них іншим словом у не визначеній конкретно морфологічній формі, але з певним значенням (опинитися, знаходитися де? – біля річки, за лісом, в селі, хтозна-де, поруч) [Іваницька, II, 1985: 40]. Поділ лексем на інформативно достатні й інформативно недостатні є до якоїсь міри умовним, оскільки одне й те саме слово (і дієслово-предикат зокрема) “у різних значеннях може вступати в різні зв’язки з іншими словами або навіть зовсім утрачати здатність сполучатися із залежними від нього словами” [Виноградов: 9]. Такі дієслова варто об’єднати в окрему, третю, групу і назвати їх лексичними одиницями абсолютивно-релятивної семантики. Співвідношення між виділеними трьома групами дієслів схематично можна зобразити так:

А – дієслова, що самостійно виражають значення. У структурі речення предикати такого типу можуть сполучатися з правобічними поширювачами, а можуть і не сполучатися, тобто “якщо є А, то може бути і В” [Почепцов: 72]. $A+X$

– дієслова, які потребують обов'язкової сполучуваності з правобічними компонентами для забезпечення реченню самодостатності. Якщо дієслівний предикат позначити через А, його правобічний поширювач – через В, то цей зв'язок виражається так: “Якщо А, то обов'язково і В”. Звідси речення завжди буде мати у своєму складі АВ [Почепцов: 72]. А або А+Х – дієслівні лексеми проміжного (абсолютивно-релятивного) типу: вони або функціонують самотійно, або вступають у семантико-синтаксичні зв'язки з поширювачами, причому правобічна позиція має як обов'язковий, так і факультативний вияв, тобто предикат своїм значенням виражає повний зміст (А) і може мати, крім відомого (А), ще й невідоме (Х). Це невідоме (Х) визначається припредикатним членом. Установлена закономірність поширюється й на дієслова, які виступають конструктивним центром речень структурної схеми S+P+Adv loc. Спостереження над матеріалом показують, що заповнювачі предикатної позиції в цих реченнях характеризуються семантичною поліфункціональністю. Серед них виділяються статичні й моторні дієслова, які, у свою чергу, піддаються внутрішній значеннєвій диференціації. Так, у складі дієслів руху та переміщення виокремлюються дієслова самотійного руху, несамотійного руху, самотійного переміщення, несамотійного переміщення, спрямованого руху, спрямованого переміщення. План змісту аналізованих дієслів складний. Він включає семантичні компоненти різних ступенів абстракції: від найабстрактніших сем (наприклад, “рух у просторі”, “переміщення в просторі”), які називаються архісемами, або загальними семами родового значення, до конкретних сем (на зразок “характер руху в просторі”, “характер переміщення в просторі”, “інтенсивність руху в просторі”, “інтенсивність переміщення в просторі”), котрі кваліфікуються як “семи видового значення” [Гак, II, 1972: 371]. Абстрактні семи з ієрархізованим ступенем абстрактності й конкретні семи з упорядкованим ступенем конкретності перебувають між собою в родо-видових відношеннях. Чим вищий рівень абстрактності плану змісту дієслова-предиката, тим очевиднішою є потреба в уточненні його правобічними поширювачами. Абстрактні семи, які конституують семантичну структуру релятивного дієслова, програмують облігаторну валентність предиката. Ті семи, які можуть, але не обов'язково повинні реалізуватися, визначають його факультативну валентність [Гайсіна: 108]. Якщо цей семний аналіз екстраполювати на предикати руху й переміщення, то до основних носіїв валентності:

руху та переміщення з максимально абстрактною семою слід віднести дієслова на зразок рухатися, прямувати, пересуватися, рушити, вирушити, податися, правити, простувати, прошкувати (розм.), правувати (розм.), поступати (заст.), просуватися, переміщатися тощо. Цілком справедливо Л.О. Чернейко називає аналізовані заповнювачі позиції Р “безознаковими одиницями”, у яких “об’єкт усвідомлений нерозчленовано, безвідносно до його частин, властивостей” [Чернейко: 92]. Значення дієслів-предикатів з найбільш абстрактними семами “рух у просторі”, “переміщення в просторі” можна представити за допомогою абстрактних дефініцій “мати певний рух у просторі”, “мати певне переміщення в просторі”. У реченнях СМ S+P+Adv loc абстрактні семи, або архісеми, “рухатися у просторі”, “переміщатися у просторі”, зосереджені у структурі дієслова-предиката, одержують конкретизацію у вигляді правобічного поширювача локативно-напрямового, локативно-транзитивного або локативно-статичного типу, пор.: *Х рухався в бік села [вздовж вулиці, паралельно до траси...]; Х простував до села [над став, понад берегом...]; Х переміщався з поля [по тротуару, у воді...]; Х прошкував від школи до саду [мимо пасіки, біля возу...]*. Дослідники звертали увагу на те, що дієслова-предикати руху та переміщення із самодостатнім змістом хоч і можуть формувати разом з лівобічним поширювачем граматично й семантично повне речення, проте “найчастіше функціонують у реченнях з поширювачами з локативним значенням” [Іваницька, II, 1985: 41]. Обстежений великий за обсягом і різноманітний за жанровою природою фактичний матеріал підтверджує висловлену думку. Пов’язується це, очевидно, зі значущістю простору як загальної форми буття матерії, з тим, що наша мовна свідомість фіксує не просто місце, рух, переміщення матеріального тіла, а обмежене певними локативними рамками місце, рух, переміщення по своєрідній траєкторії, яка має напрям (вихідний пункт, кінцевий пункт), трасу.

Семантичну структуру дієслів-предикатів із самодостатнім змістом формують поруч з абстрактними органічно пов’язані з ними конкретизовані семи. Серед останніх можна вирізнити, наприклад, такі, як “середовище руху”, “спосіб руху”, “інтенсивність руху”. Кожна з них утворюється з пучка інших, конкретніших, сем. “У мовній свідомості мовців, – наголошує В.Л. Ібрагімова, – знайшли відображення такі форми руху, які пов’язані з трьома найбільш звичними для людини й оточуючого її світу середовищами:

з поверхнею суші, з водою і з повітрям” [Ибрагимова: 33]. Отже, сема “середовище руху” уточнюється семами “рух по твердій поверхні”, “рух у рідкому середовищі”, “рух у повітрі”. Сему “характер руху” можна представити у вигляді таких конкретизацій, як “рух власними ногами, без допоміжних засобів”, “рух за допомогою транспорту”, “рух за допомогою крил”, “рух усім тілом”. До родових сем “інтенсивність руху” видовими виступають такі семи, як “нормальний темп”, “швидкий темп”, “повільний темп”, “дуже швидкий темп”, “дуже повільний темп” та ін. Як бачимо, семна будова основного носія валентності безпосередньо впливає на валентну природу речень структурної схеми S+P+Adv loc: дієслова-предикати, що виражають абстрактні семи “рух у просторі”, вимагають обов’язкових локативно-директивних або локативно-транзитивних поширювачів; за дієсловами-предикатами, які репрезентують конкретні семи, що “відрізняють значення слова як його індивідуальну сутність від інших протипоставлених йому значень” [Попова, І, 1984: 51] і підпорядковуються абстрактним семам, закріплюється факультативна валентність. До групи предикатів, які характеризуються обов’язковою валентністю з правобічним поширювачем Adv loc [stat], входять дієслова інших семантичних типів, наприклад, статичні дієслова з диференційними рисами “буття” (бути), “місцеположення” (сидіти, лежати, висіти, стояти), “місцерозташування” (опинитися, розташуватися, юрбитися) та дієслова з переносним значенням, що наближаються за вказаними семантичними ознаками до них, “місця помешкання” (жити, мешкати), фазові дієслова (починатися, закінчуватися), окремі дієслова з біологічним значенням (народитися) та ін., пор.: *Х стояв на стділі [за диваном, серед кімнати...]*; *Х розташувався під повіткою [поодаль села, ліворуч батька...]*; *Х починався перед майданом [в полі, поблизу яру...]*; *Х народився на Львівщині [в Каневі, під стогом...]*. Розгляданими основними носіями валентності можуть передаватися й інші семи. Обов’язковість/факультативність припредикатного члена, таким чином, залежить від того, яка із сем реалізується. Якщо дієслова сидіти, лежати, висіти, стояти репрезентують сему “непозиційне розміщення чогось (когось) у просторі”, правобічний компонент Adv loc [stat] займає в реченні обов’язкову позицію. Якщо ж вони виражають сему “перебування когось, розташування чогось у просторі”, указаний локативно-статичний конституент перебуває на правах факультативного члена й може опускатися. Отже, є всі

підстави вважати, що до найважливіших чинників, від яких залежить функціонування в реченні правобічних поширювачів на засадах обов'язковості чи факультативності, належить семантика заповнювача позиції Р.

1.3. Префіксально-безпрефіксна будова дієслова-предиката й валентна структура речення

Уживання обов'язкового адвербіального члена досить часто пояснюється наявністю у складі дієслова-предиката префікса. Слід зауважити, що саме префікс може переводити дієслово з розряду автосемантичної лексики до розряду синсемантичної, виступати сигналом обов'язкової присутності в придієслівній позиції обставинного конкретизатора. Пор. такі речення: *Х біг [забіг, убіг] у сад [на стадіон, до церкви...]*; *Х котив (віз) [викотив (віз)] із клуні [з саду...]*. Префікси разом з предикатними поширювачами виступають засобом реалізації обставинних відношень, насамперед просторових. Поле локативної орієнтації в українській мові формують префікси В-/У-/ВВІ-/УВІ-, ВИ-, ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-, З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-, ЗА-, НАД-/НАДІ-/НАДО-, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, О-/ОБ-/ОБІ-, РОЗ-/РОЗІ-, ПРИ-, ПРО-, ПЕРЕ-, НА- та ін. Між цими префіксами й прийменниками, які разом з іменниками у формі непрямих відмінків формують правобічну позицію речень структурної схеми S+P+Adv loc, встановлюється префіксально-прийменникова кореляція. Синтаксична й семантична валентність жорстко регламентуються саме в ланцюгу Р [pref Vf] ↔ prep+Nx, що відображає реально існуючі в об'єктивній дійсності форми буття матерії і являє собою валентну рамку речення Р [pref Vf]+Adv [prep+Nx] loc, у якій дієслово-предикат уточнюється просторовими характеристиками. Домінуюча роль у цій рамці, як правило, відводиться префіксу, тому що він, сполучаючись з автосемантичним дієсловом, модифікує його значення, породжує його структурно-значеннєву незавершеність, обмежує або розширює його синтагматичні можливості, зрештою, викликає обов'язкову появу припредикатного поширювача у вигляді прислівника, субстантивної словоформи, прийменниково-іменникової форми. Ще відчутнішою реченнєва недостатність стає тоді, коли префікс сполучається з дієсловами релятивної семантики. Поєднуючись з інформативно достатніми й інформативно

недостатніми (синсемантичними) основними носіями валентності, він не лише вказує на їхню структурну й значеннєву незавершеність (отже, і речення в цілому), але й здійснює селекційну функцію: визначає семантико-синтаксичний репертуар обов'язкових адвербіально-локативних поширювачів. Уже наголошувалося на тому, що префікс безпосередньо чи опосередковано пов'язується з прийменником. Прийменник у ланцюгу $P [pref Vf] \leftrightarrow prep+Nx$, “перебуває у подвійній співвідносності – з дієсловом і з іменником: префікс дієслова визначає загальне коло можливих прийменників-корелятів, а лексична природа іменника та основи дієслова зумовлює вживання певного прийменника у кожному конкретному випадку” [Войцехівська: 54]. Тут діє принцип лексико-синтаксичної селекційності, сутність якого полягає в тому, що префіксоване дієслово детермінує синтаксичну позицію разом з прийменником, точніше, префікс зумовлює появу прийменника, а разом вони зумовлюють появу іменникової словоформи. Наприклад, у реченнях $CcM S+P+Adv[ZA+Nacc] loc [dir: fin]$, що мають семантичний опис “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО”, префікс ЗА-, який приєднується до дієслів-предикатів руху, переміщення, конкретної фізичної дії, має значення “перемістити(ся) за що-небудь, у якесь місце” і корелює з прийменником за, котрий виступає зі значенням “указівка на дію, яка відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”. Утворений смисловий комплекс безпосередньо впливає на вибір субстантива-правобічного поширювача: позицію $Adv [ZA+Nacc] loc$ можуть займаті іменники, диференційними семантичними ознаками яких є “зовнішній, лицьовий бік”, “кожний із зовнішніх боків” (сарай, клуня, шафа, сундук, хвіртка, брама, гора, скеля). У реченнях $CcM S+P+Adv[3/3I/3Z+Ngen] loc [dir: start]$, що виражають локативно-директивну семантику “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з поверхні ЛО”, префікс 3-/3I-/3Z-/3O-/C-/IC- вносить до семантики дієслів динамічної та конкретної фізичної дії відтінок видалення й корелює з прийменником з/зі/із, однією з семантичних спеціалізацій якого є вказівка на рух, що спрямовується з поверхні простору. Префіксально-прийменникова кореляція передбачає і відповідно маніфестує в реченнєвій структурі у вигляді локативних поширювачів іменники із семами “поверхня”, “об'ємність” (земля, гора, пагорб, підлога, пеньок, круча, віз, сидло). Префіксам.

об'єднанням загальним значенням “локативність”, властива семантична поліфункціональність. Вони об'єднуються в три основні групи: 1) ті, що вказують на напрям руху [В-/У-/ВВІ-/УВІ-, ВІД-/ОД-/ВІДІ-/ОДІ-, ДО-/ ДІ-, НАД-/НАДІ-/НАДО, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, ПРИ- та ін.]; 2) ті, що вказують на шлях руху [ПРО-, ПЕРЕ-]; 3) ті, що вказують на місце дії [РОЗ-/РОЗІ-, О-/ОБ-/ОБІ-, НА- та ін.]. Третя група є непродуктивною. Порівняно з префіксами локативно-директивної й локативно-транзитивної орієнтації префікси локативно-статичного типу практично не наділені конститутивними властивостями. Вони лише зрідка, зокрема в реченнях семантичної будови “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі з усіх боків ЛО”, можуть детермінувати обов'язковий припредикатний член, отже, і утворювати префіксально-прийменникову кореляцію. Якщо говорити про кореляцію $\text{pref} \leftrightarrow \text{rger}$, то необхідно звернути увагу на фонемне і смислове співвідношення між виділеними префіксами та прийменниками. Відомо, що префікси і прийменники генетично пов'язані між собою. Цей зв'язок виявляється у формальному (фонемному) і семантичному плані. За фонемною будовою вони бувають ідентичними (ДО- – до; ЗА- – за; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- – під/піді/підо; В-/У- – в/у) й різними (В-/У- – на; ПРО- – мимо; ПЕРЕ- – через). Щодо смислового узгодження на префіксально-прийменниковому зрізі, то воно є повним і неповним. У зв'язку з цим розрізняють безпосередню й опосередковану кореляцію. Якщо префікс і прийменник виражають однопланові локативні відношення, вони утворюють тип безпосередньої кореляції. Одноплановість пов'язується, по-перше, із загальним значенням локативності – “НРПО:ВІПР або КІПР”, “ШРПО”, “МРПО” – і, по-друге, з його частковою реалізацією у формі диференційованих фрагментів, як-от:

↓ безпосередня префіксально-прийменникова кореляція ↓			
pref ПРО- “шлях руху”	→	+	← rger МИМО “шлях руху”
“рух, долання відстані, обминаючи об'єкт”	→	+	← “шлях руху на певній віддалі від ЛО”

Якщо префікс і прийменник реалізують різнопланові локативні відношення, вони утворюють тип опосередкованої кореляції. Різноплановість, як і одноплановість, стосується загальної

семантики і можливих її диференційованих різновидів, напр.:

√ опосередкована префіксально-прийменникова кореляція √			
pref ВІ-			pref ЗА
“напрям руху”	→	+	← “напрям руху”
“напрям руху зсередини чого-небудь”	→	-	← “рух за межі ЛО”

Аналізуючи явище префіксально-прийменникової кореляції, важливо звернути увагу ще й на такі моменти: 1) кореляція, у якій прийменник дублює префікс, є завжди безпосередньою, а кореляція, у якій прийменник і префікс характеризуються різнофонемною організацією, може бути безпосередньою й опосередкованою; 2) префікс наділений здатністю визначати різні семантичні параметри якогось плану змісту. “Характер значення локальних префіксів, – робить слушне зауваження Л.П. Клименко, – такий, що в результаті семантичної взаємодії з непохідною основою виникає вужче порівняно з початковим похідне значення. Останнє характеризується своєрідною “напруженістю”, що ліквідується шляхом сполучення дієслова з певним набором залежних відмінкових і прийменниково-відмінкових конструкцій просторово-напрямового [і просторово-транзитивного також. – М.С.] значення. Лише при сполученні з такими конкретизаторами значення похідного дієслова одержує завершеність, ліквідує відносність” [Клименко, І: 21]; 3) у реченнях структурної схеми S+P+Adv loc, як і в реченнях інших можливих структурних схем, просторове значення виражають не тільки префікси і прийменники (pref ↔ prep), а й префікси та відмінки (pref ↔ cas), субстантивні словоформи [Nx]. Ідеться про синтаксичні структури, в основі яких лежать валентні рамки P+[pref Vf]+Adv [Nx] loc, P+[Vf]+Adv [Nx] loc. В українській мові з локативною функцією, як відомо, виступає орудний безприйменниковий. Як і на рівні префіксально-прийменникової взаємодії, на рівні префіксально-відмінкової взаємодії має місце безпосереднє й опосередковане смислове узгодження. У реченнях із семантичною будовою “НПО+ПО+ШРПО” перший тип узгодження виникає тоді, коли основний носій валентності в реченні включає до свого складу префікси ПРО- або ПЕРЕ-, що здатні репрезентувати значення “здолати яку-небудь віддаль”. Другий тип узгодження постає тоді, коли дієслова-предикати розгляданих реченневих структур сполучаються з префіксами локативно-

директивної орієнтації. У реченнях з безпосереднім префіксально-відмінковим смисловим узгодженням правобічний поширювач Adv [Ninst] loc [trans] займає обов'язкову позицію, тоді як у реченнєвих структурах з опосередкованим значеннєвим узгодженням він може характеризуватися факультативною й облігаторною валентністю, що мотивується іншими причинами, які “виходять” за межі валентної рамки P+[pref Vf]+Adv[Nx] loc: наявністю/відсутністю іншого припредикатного локативно-директивного компонента або умовами контексту. Таким чином, важливим фактором, від якого залежить обов'язкове/факультативне функціонування в реченні припредикатного члена, є морфемна структура основного носія валентності, наявність у його складі префіксів, які, повторюючись або не повторюючись у прийменникові, вступають з останнім у відношення префіксально-прийменникової кореляції і програмують у позиції справа від предиката локативно-напрямковий, локативно-транзитивний або, зрідка, локативно-статичний поширювач.

Принагідно зауважимо, що адвербіально-просторовий компонент функціонує на правах облігаторного правобічного члена й тоді, коли виступає засобом вираження питання у реченнях питальної модальності. Він, фокусуючи в собі питання про напрям руху, шлях руху, місце дії, уживається, як правило, на початку речення: *Де [куди, звідки, кудюю (розм.)] ходив Х?*

I.4. Категорія локативності і її місце в семантичній структурі речення

Простір і час “як складники картини світу в цілому” [БСЭ: 339], “як дві сторони одного цілого”, “форми осягнення об'єктивної дійсності, що виробляються на основі сусп.-істор. практики і змінюють свій зміст відповідно до способів людського буття та глибини пізнання” [УРЕС: 36], вважаються загальними формами буття матерії. Матерія не може існувати поза цими формами. Простір і час самі по собі, незалежно від матерії також не існують. Такі ознаки, як здатність об'єктів бути протяжними, займати місце серед інших об'єктів, розташовуватися один відносно іншого, межувати з іншими об'єктами, є найзагальнішими ознаками простору. Отже, кожен об'єкт “характеризується своєрідною “упаковкою” елементів, що входять до нього, їх розміщенням відносно один одного” [ВвФ: 77]. Категорія простору як одна з

основних онтологічних категорій одержала різнобічну філософську й лінгвістичну інтерпретацію. У філософії під простором розуміється усе, “що має певну довжину, ширину, висоту, розташоване ближче, далі, ліворуч, праворуч, позаду, попереду, вище, нижче, всередині, зовні тощо” [Сморж: 35]. Простір – це “форма буття матерії, яка характеризує її протяжність, структурність, співіснування і взаємодію елементів в усіх матеріальних системах” [ФЭС: 541]. Простір органічно пов’язується з часом, і ця єдність виявляється в русі – способі існування матерії, який полягає в безперервній зміні всього, що є в об’єктивній дійсності. Тільки в абстракції ми можемо відділити простір від часу і від матерії, тобто про власне просторові відношення є підстави говорити лише в тому випадку, якщо абстрагуватися, уявно відірватися від яких-небудь властивостей і руху тіл та їх частин [БСЭ: 339]. Будучи позамовною категорією, локативність знаходить відображення в мові. З лінгвістичного погляду вона кваліфікується як “семантична категорія, до якої входять усі різновиди просторового значення. Виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под. ” [УМ: 297]. Просторові відношення, які існують в об’єктивній реальності, представлені в мові категорією місця, або локативності. Місце – це простір, на (у) якому хтось перебуває або щось розташовується, поверхня, що являє собою верхній шар маси речовини, рідини тощо, на якій щось відбувається, розташовується.

З’ясування лінгвістичної сутності локативності можна здійснити на основі теорії семантичних множників (диференційних сем), яку розробив В.М. Мігірін [Мигирин; Мигирин 1968; Мигирин 1973] і яка певним чином відбилася в працях Л. В. Мединської, Н. І. Штикало та інших мовознавців [Медынская; Штыкало]. Згідно з цією теорією, визначення статусу будь-якого об’єкта здійснюється через аналіз комплексу його диференційних ознак, що уможливорює порівняння досліджуваного об’єкта з іншими і виокремлення його із сукупності інших об’єктів. Виявлення істотних властивостей об’єкта “залежить від якості залучених для зіставлення інших об’єктів або від форм зв’язків” [Мигирин 1968: 12].

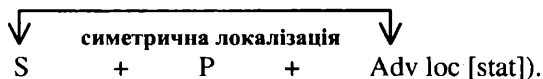
Для категорії локативності, яку виражають речення структурної схеми S+P+Adv loc із загальною семантикою

“НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО”, найважливішою диференційною ознакою є опозиція “подія”/”подія”, що переходить у більш конкретну опозицію “реальна подія”/“просторова подія”. Зрозуміло, що поняття “подія” при цьому витлумачується досить широко: не лише як власне подія, а і як явище, місце, бо, за переконанням Н.І. Штикало, “навіть предмети можна розглядати як довготривалі події” [Штыкало: 38-39]. Першу реальну подію репрезентує позиція Р [процесуальна ознака → подія → реальна подія]. Предикатна подія вказує на яку-небудь процесуальну ознаку носія цієї ознаки. Простір трактується в найзагальнішому розумінні як необмежена в усіх вимірах, напрямках протяжність. Реалізатором просторової події виступає правобічний поширювач Adv loc. Для того, щоб установити будь-який фрагмент простору – місце, напрям дії, шлях руху, потрібно мати певну точку відліку, тобто якийсь орієнтир, пор.: *Павло сидів [десь у просторі] – Павло сидів за столом* (Тют.), *[Десь у просторі] росте жито з лободою – За нашою слободою росте жито з лободою* (У.Н.П.); *Але Настечка проворно біжить [кудись у простір] – Але Настечка проворно біжить до хати* (Стел.), *Ми справді їдемо [кудись у простір] – Ми справді їдемо на Січ* (Муш.); *З тобою [десь у просторі+кудись у простір] ми йдемо – З тобою стежкою ми йдемо* (Сос.), *[Десь у просторі+кудись у простір] козак човником їде – Тихим Дунаєм козак човником їде* (У.Н.П.). Без просторового орієнтира в одних випадках неможливо, а в інших досить складно вказати на локалізацію будь-якої процесуальної ознаки. На рівні речення, утвореного за зразком структурної схеми S+P+Adv loc, загальна сема “забезпечення орієнтації в просторі”, що закладена в семантичній структурі правобічного поширювача, може мати конкретизовану або неконкретизовану репрезентацію. Поширювачі першого типу вказують на конкретне місце реалізації процесуальної ознаки в просторі, конкретний напрям, шлях руху її, тоді як поширювачі другого типу передають загальну вказівку на місце вияву дії, напрям, шлях реалізації процесуальної ознаки, пор.: *Х стояв біля хати [при столі, перед парканом]* і *Х стояв там [тут, десь]*; *Х біг у хату [до лісу, з села]* і *Х біг туди [сюди, звідси]*; *Х мчав по дорозі [степом, мимо села]* і *Х мчав тудию [сюдою, кудюю]*. У комунікативній ситуації локативним орієнтиром виступає сам мовець (носій процесуальної ознаки), співбесідник,

третя особа, предмет, навіть подія. Отже, наступною диференційною семою, що допомагає з'ясуванню лінгвістичної природи локативності, є відношення реальної події до орієнтира. Сам же орієнтир може бути статичним або динамічним. З огляду на це виокремлена вище диференційна ознака, якою є опозиція “реальна подія”/“просторова подія”, у валентній рамці P+Adv loc одержує таку конкретизацію: P [процесуальна ознака → подія → реальна подія → перебування, розташування, рух, переміщення від якого-небудь місця, у яке-небудь місце, рух, переміщення без указівки на просторові координати]+Adv loc [подія → просторова подія → статична подія: та, що розглядається в стані відносного спокою; динамічна подія: та, яка здатна до руху, видозміни, зв'язана з проявом руху]. Диференційна ознака, що функціонує як опозиція “подія”/“подія”, у валентній рамці реченневих структур з правобічним поширювачем Adv loc [stat] має такий конкретний вияв: P [процесуальна ознака → подія → реальна подія → перебування, розташування у просторі]+Adv loc [stat] [подія → просторова подія → статична подія: та, що відображає відносну нерухомість, сталість предметів і явищ навколишнього світу]. Уже зверталася увага на те, що об'єкти можуть співіснувати, мати протяжність, порядок розташування один відносно одного, по-різному заповнювати простір тощо. Загальне значення “НРПО+ПО+МРНО” в реченнях-конкретних репрезентантах ССР S+P+Adv loc [stat] пов'язується з такими локативними орієнтирами, як: “за межами ЛО” [*За огорожею паслась велика череда* (Гж.)]; “на поверхні ЛО” [*На столі сиділо ведмежа* (Баг.)]; “в просторі нижче від ЛО” [*Під стелею висить вінок* (Б.)]; “попереду ЛО” [*Степан... зупинився на мить перед порогом* (Стел.)]; “в просторі з обох боків ЛО” [*Обабіч шляху тулилися скромно авто* (О.)]; “у межах ЛО” [*Він спокійно жив собі в райцентрі* (Заг.)]; “у центральній (серединній) частині простору, оточеного чи не оточеного ЛО” [*Посеред...зали стояв...стіл* (Мир.)]; “у просторі позаду ЛО” [*Здоровило...стояв позад шевця* (Стел.)]; “у просторі з бокової сторони ЛО” [*Праворуч від озеречка уже лежали...покоси* (Стел.)]; “у просторі з усіх боків ЛО” [*Довкола дороги жито половіє* (Лепк.)]; “у просторі, який характеризується протяжністю в довжину” [*А вздовж тину...росли...кущі смородини* (Довж.)]; “у просторі, який характеризується протяжністю в ширину”

[*Поперек стежки лежало...дерево* (Гж.)]; “у просторі, оточеному ЛО” [*Між дубів засох той куц* (Ос.)]. Деякі з виокремлених та інших реальних локативно-статичних значень членуються на вузлі семантичні сегменти. Так, у семантичній структурі “на певній віддалі від ЛО” виділяються диференційовані значення “контактний простір” і “неконтактний простір”. Останнє, у свою чергу, включає семантичні сегменти “на незначній відстані від ЛО”, “на далекій відстані від ЛО”.

Аналізуючи речення структурної схеми S+P+Adv loc, важливо брати до уваги зв'язок між лівобічним та правобічним поширювачами. Логічна операція співвіднесення носія процесуальної ознаки (репрезентанта позиції S) з простором або предметом, “відносно якого визначається місцезнаходження предмета...і характер їх взаємовідношень (статичний, динамічний)” [Всеволодова 1982: 6] (репрезентантом позиції Adv loc), у мовознавстві кваліфікується як локалізація. Іманентною властивістю речень структурної схеми, яка описується, є те, що в них значення орієнтації, котрі репрезентують локативно-статичні правобічні поширювачі, “спричиняють абсолютний просторовий зв'язок суб'єкта висловлювання [лівобічного поширювача – S. – М. С.] з орієнтиром [правобічним поширювачем – Adv loc [stat]. – М.С.]” [Кибрик: 138]. Необхідно вказати ще на одну важливу особливість статичної локалізації: між лівобічним та правобічним поширювачами існують симетричні й асиметричні зв'язки. Симетрія виникає тоді, коли місцеперебування, місцерозташування субстанції (предмета в найзагальнішому сенсі, що заповнює позиції S) встановлюється відносно неї самої. Таким чином, речення, побудовані на симетричній основі, інформують про перебування, розташування в просторі якої-небудь субстанції у власній системі локативно-статичних координат, коли просторовим орієнтиром виступає сама субстанція (схема речення:

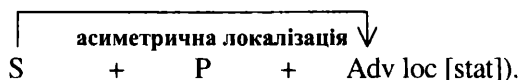

Про цей тип локативно-статичної орієнтації говорив І.І. Слинко, наголошуючи, що людина визначає простір “не тільки залежно від предметів, що її оточують, а й по відношенню до самої себе” [Слинко: 57]. Не заперечуючи антропоцентризму просторових

параметрів, за яким “розвиток свідомості й самосвідомості в людині дозволяє їй усвідомлено сприймати навколишню дійсність, що є для неї просторово-часовою реальністю, а себе – як її центральну частину, антропоорієнтовану точку її координат” [Хомякова: 75], зазначимо, що таке твердження потребує уточнення хоча б тому, що реалізація в реченні симетричної локалізації може стосуватися не лише людини, а й інших істот. Реченнєві структури розгляданого типу мають специфічні валентні особливості, що стосуються лексико-семантичного складу заповнювачів позицій S і Adv loc [stat]. Функцію лівобічного поширювача виконують лише ті іменники, які входять до семантичних груп “людина” і “тварина”. Речення, у яких між лівобічним та правобічним поширювачами існують асиметричні зв’язки, не мають жорстких обмежень у плані лексико-семантичної реалізації лівобічного конститuenta. У позиції S функціонують іменники – найменування людей за різними ономасіологічними ознаками, тварин, рослин, предметів побуту, споруд та їх частин, засобів переміщення, різноманітних сукупних утворень, станів природи тощо. Аналогічна закономірність простежується на рівні поширювача Adv loc [stat]: у реченнєвих структурах із симетричною локалізацією він формується за участю лише тих іменників, які називають органи, частини організму людини або тварини, тоді як реченням з асиметричною локалізацією така лексико-семантична селекційність не властива. Роль локативно-статичного орієнтира можуть виконувати іменники – назви будь-якого тіла, що наділене основними ознаками простору, а саме: “тривимірністю (положення об’єкта визначається трьома незалежними величинами – довжиною, висотою і шириною), однорідністю (усі точки простору рівноправні відносно наявності або відсутності) та ізотропністю (усі три виміри рівноправні)” [Засорина: 13]. Прикметним є й те, що в реченнях із симетричним типом локалізації принцип лексико-семантичної вибірковості виявляє себе в межах валентної рамки S+P, складники якої пов’язані обов’язковою активно-активною валентністю. Так, при субстантивах – найменуваннях істот – людей за віковими, соціальними, національними, територіальними або якимись іншими ознаками, а також тварин – у реченні виступають дієслова конкретної фізичної дії, насамперед ті, які вказують на положення об’єкта без зміни його місця в просторі [класти, ставити], означають механічний вплив на якусь поверхню [бити, давити, роздирати]. У правобічній позиції речень з указаним лексико-семантичним

складом основних носіїв валентності і їх лівобічних поширювачів поряд з факультативним адвербіально-локативним функціонує облігаторний об'єктний поширювач. Пор.: *Хлопець поставив сумку біля ніг, Дівчина фарбувала нігті на руках; Пес поклав кістку біля лап*. Іменники – найменування органів, частин організму людини або тварини сполучаються з неперехідними дієсловами, що передають значення “позиція в просторі” і характеризуються селекційними рисами “висяче положення”, “лежаче положення”. Пор.: *Рука лежить на плечі, Рука висить уздовж тіла; Лапа лежить на морді, Хвіст лежить на спині*. Ці лівобічні поширювачі фокусують у собі сему “істота: людина або тварина”. Вони, як і субстантиви на зразок батько, хлопець, учитель, є тими носіями процесуальної ознаки, які контролюють ситуацію, безпосередньо виконують відповідну дію і виступають “джерелом енергії” цієї дії [ЛЭС: 17]. Припредикатний поширювач Adv loc [stat] перебуває в реченні на правах обов'язкового компонента.

Дещо відмінну валентну природу мають речення з асиметричною локалізацією, при якій місцеперебування, місцезнаходження субстанції (лівобічного поширювача) встановлюється відносно будь-якого локативного орієнтира, що не пов'язується з цим поширювачем. Речення з асиметричною локалізацією містять інформацію про перебування, розташування якоїсь субстанції поза власною системою локативно-статичних координат (схема речення:

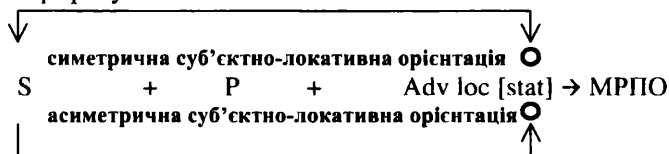
Слід ще раз наголосити на тому, що значеннєвий діапазон заповнювачів усіх позицій речень, утворених за зразком структурної схеми S+P+Adv loc [stat], не має тієї жорсткої лексико-семантичної обмеженості, яка властива реченням, побудованим на основі симетричної локалізації. Пор. подані вище приклади з такими: *Гість стоїть біля порога, Хлопець копав [яму] за парканом, Жінка ходить між осоками; Цап пасеться на лузі, Бик жує [траву] у хліві, Гусак п'є [воду] неподалік колодязя; Дуб зеленіє в парку, Осика шелестить [пожовклим листям] під горою, Трава бує на узліссі; Книга стоїть посеред етажерки, Рука лежить на кошику, Дрантя валяється в чулані; Поїзд зупинився під Ромоданом, Вагони стоять на третій колії, Майстерня*

міститься між будинками.

З погляду на глибинну структуру речення і залежно від того, який лексико-семантичний склад має основний носій валентності, речення структурної схеми S+P+Adv loc [stat], що реалізують різні типи загальної семантики “НПО+ПО+МРПО”, можна диференціювати на такі основні різновиди: 1) речення з первинними, безпосередніми просторовими відношеннями; 2) речення з вторинними, опосередкованими просторовими відношеннями. Речення з первинними просторовими відношеннями виражають одне відношення (просторове) “і не передбачають існування іншого, прихованого, латентного відношення” [Ломтев 1979: 103]. Основною валентною ознакою їх є заповнення позицій Р тими дієсловами, які об’єднані загальним значенням “перебування в просторі” й інтенційно зорієнтовані на реалізацію локативно-статичних відношень. Дієслова-предикати перебування в просторі об’єднують дієслова зі значенням місцезнаходження (знаходитися, розташовуватися, опинитися), місцезнаходження в просторі (сидіти, стояти, лежати, висіти), місця помешкання (жити, мешкати), наявності (залишатися, відзначатися, фіксуватися), появи (з’являтися, виникати, виринати; появитися, показатися) та деякі ін. Речення з вторинними просторовими відношеннями “виражають одне відношення... на основі існування іншого, прихованого, латентного відношення” [Ломтев 1979: 103]. У формуванні аналізованого різновиду речень найчастіше беруть участь дієслова конкретної фізичної дії, які передбачають об’єктний конкретизатор і перебувають з ним у відношенні обов’язкової валентності. Локативно-статичний поширювач займає факультативну позицію. Семантичний спектр цих заповнювачів предикатної позиції досить широкий. Сюди насамперед необхідно віднести лексеми зі значенням створення або руйнування об’єкта (створювати, писати, знищувати, викорчовувати, витирати), зміни зовнішнього виду об’єкта (прикрашати, намазувати), зміни фізичної якості об’єкта (сушити, палити, провітрювати), наявності і зміни приналежності об’єкта (берегти, тримати, продавати, купувати) та інші. Речення типу *Студент читав газету в парку*, слухно зауважує Т.П. Ломтев, виражають два відношення [Ломтев 1979: 79-106]: *Студент читав газету в парку* = *Студент читав газету* + *Студент перебував у парку*. На нашу думку, є всі підстави розглядати аналізовані реченнєві структури як “результуючу амальгаму двох речень, з яких одне [*Студент читав газету*. –

М.С.]... є основним, а друге [*Студент перебував у парку*. – М.С.]... парантетичним, привнесеним, інкорпорованим у перше” [Ломтев 1979: 102]. Семантика дієслова-предиката “перебування, розташування в просторі” приховується за значеннєвим обсягом матеріально вираженого основного носія валентності і є структурним елементом не речення *Студент читав газету*, а речення *Студент перебував у парку* [Ломтев 1979: 102]. Локативно-статичний поширювач *у парку* “має безпосередній, первинний синтаксичний зв’язок з латентним дієсловом *перебуває* і вторинний, опосередкований синтаксичний зв’язок з наявним дієсловом *читав*” [Ломтев 1979: 103]. З огляду на глибинні структури при визначенні типу відношень – одиничних (неприхованих, реальних) або поєднаних (прихованих, потенційних), які передають описувані речення, важливо зважати на зв’язок між лівобічним та правобічним поширювачами в такому його вияві, як можливість/неможливість лівобічного поширювача бути охопленим простором, що репрезентується заповнювачем позиції Adv loc [stat]. Поєднання відношень виникає тоді, коли НПО (лівобічний поширювач) повністю вміщується, розташовується в рамках реалізованого правобічним поширювачем тривимірного простору. При одиничних відношеннях цього не простежується: межі простору не дозволяють розміститися в ньому носієві процесуальної ознаки (лівобічному поширювачеві). Висловлені міркування можна проілюструвати хоча б такими конкретними прикладами: *Студент поставив чемодан посеред хати*; *Студент зробив помітку на аркуші*. У першому реченні “результуюча амальгама двох речень” і прихована просторовість є очевидними: *Студент поставив чемодан+Студент перебував у хаті*; за семантикою дієслова-предиката “укріпити щось [чемодан] вертикально” приховується значення “розташуватися в просторі” [у хаті]. У другому реченні “всі його елементи пов’язуються одним дієсловом” [Ломтев 1979: 102], отже, маємо справу з одиничними відношеннями: НПО [*студент*] не може розташовуватися в просторі, що являє собою матеріал для писання, друку, малювання і т. ін., виготовлений з якоїсь маси [*аркуш*]. Цей простір, зрештою, не є тривимірним. Предикат *написав* зі значенням “написати щось, зробити напис на чомусь [тонкому і плоскому матеріалі]” відкриває при собі дві залежні позиції: об’єктну (Nacc або Ngen) й адвербіально-локативну (NA+Nloc). Як бачимо, речення з вторинними просторовими відношеннями виявляють валентну специфіку, по-перше, щодо

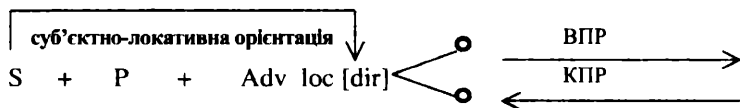
лексико-семантичного складу заповнювача позиції Р, по-друге, відносно локалізації, або зв'язку між лівобічним та правобічним поширювачами, який стосується входження/невходження першого в просторові межі другого. У найзагальнішому схематичному вигляді речення з локативно-статичним поширювачем можна інтерпретувати так:

Крім значення “НПО+ПО+МРПО”, речення з правобічним поширювачем Adv loc реалізують також семантику “НПО+ПО+НРПО:ВПр або КПр”. Основною базою для їхнього творення виступають дієслова, загальний план змісту яких полягає у вираженні руху або просторового переміщення. Відповідно до теорії семантичних множників диференційну ознаку, якою є опозиція “подія”/“подія”, у валентній рамці речень з аналізованим типом адвербіально-локативного поширювача можна представити в такій конкретній інтерпретації: Р [процесуальна ознака → подія → реальна подія → рух: від якого-небудь місця; у яке-небудь місце; від якого-небудь місця у яке-небудь місце]+Adv loc [dir] [подія → просторова подія → динамічна подія: та, яка здатна до руху, видозміни у визначеній системі просторових координат]. Виокремлена загальна семантика в цих реченнєвих структурах реалізується у вигляді таких конкретних локативних орієнтирів: “напря́м руху в бік ЛО” [...німці *і́дуть* у́же *на* *Валки* (Пан.)]; “напря́м руху в ме́жі ЛО” [*Дмитро Косарик* *ходи́ть* *в* *Яреськи* (Заг.)]; “напря́м руху з по́верхні ЛО” [*Падає* *з* *дерев...листя* (Пл.)]; “напря́м руху на по́верхню ЛО” [*Маланка* *сіла* *на* *призбу* (Коцюб.)]; “напря́м руху з ме́ж ЛО” [*Микола* *вискочив* *з* *клуні* (Довж.)]; “напря́м руху від ме́жі ЛО ” [*Він* *відійшов* *від* *дверей* (Д.)]; “напря́м руху в різні бо́ки ЛО” [*Хлопці* *розбіглися* *в* *різні боки* (Дес.)]; “напря́м руху за проти́лежний або зворотний бі́к ЛО” [*За* *міську браму* *вийшли* *ми́рські й духо́вні* (Муш.)]; “напря́м руху від оди́ного ЛО до іншого ЛО” [*Бурсаки* *бігали...від хати* *до хати* (Лепк.)]; “напря́м руху в прості́р ни́жче від ЛО” [*Він* *заліз* *під лі́жко* (Зар.)]; “напря́м руху з по́верхі ЛО” [*Толя...зстрибує* *з* *ві́кна* (Вин.)] та ін. Диференційовані значення, що формують семантику “НПО+ПО+НРПО:ВПр або КПр” (ССР S+P+Adv loc [dir]), як і

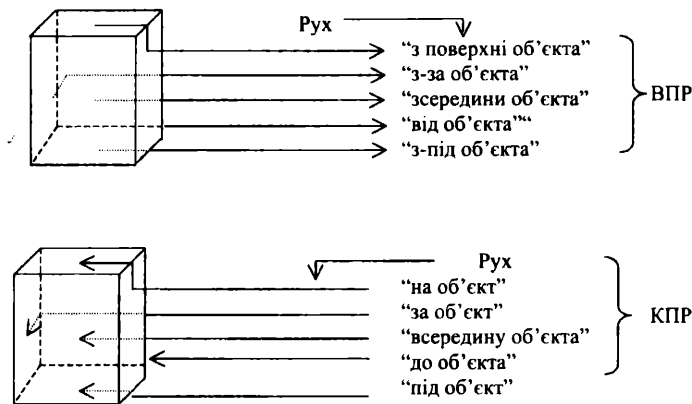
диференційовані значення, котрі утворюють план змісту “НПО+ПО+МРПО” (ССР S+P+Adv loc [stat]), зазнають внутрішнього поділу на вузлі значеннєві відтінки. Наприклад, у структурі диференційованого значення “напря́м руху з одного ЛО до іншого ЛО” виділяються такі конкретніші значеннєві сегменти, як “напря́м руху з меж одного ЛО в межі іншого ЛО” [*Бі́га ті́мка із кухні́ в сі́ни* (Сим.)], “напря́м руху з поверхні́ одного ЛО на поверхню́ іншого ЛО” [*Ді́вчинка спли́гнула з кри́жини на бере́г* (Зб.)], “напря́м руху з поверхні́ одного ЛО в межі іншого ЛО” [*Пли́гали з кручі́ в Десну́ ті [що зроду не плавали]* (Довж.)], “напря́м руху з меж одного ЛО на поверхню́ іншого ЛО” [*Він вибі́г з ха́ти на порі́г* (Голов.)]. Таким чином, у ланцюгу “напря́м руху → напря́м руху, що пов’язується з двома (кількома) ЛО → різновиди напря́му руху, що пов’язуються з двома (кількома) ЛО” поняття “напря́м руху, що пов’язується з двома (кількома) ЛО” виступає видовим відносно родового поняття “напря́м руху” і водночас функціонує як родове поняття щодо ви́членуваних вище окремих диференційованих значень. Речення структурної схеми S+P+Adv loc [dir] зближуються з реченнями структурної схеми S+P+Adv loc [stat] і тим, що, по-перше, просторові координати лівобічного поширювача в них устанавлюються відносно нього самого або відносно інших орієнтирів, по-друге, вони можуть реалізувати за участю правобічного поширювача семантику “контактний простір” і “неконтактний простір”.

Найважливішою характеристикою, яка відрізняє речення з правобічним поширювачем Adv loc [dir] від речень з припреди́катним членом Adv loc [stat], є така: значення орієнтації, що передає локативно-директивний конститuent, не спричиняють абсолютний просторовий зв’язок лівобічного поширювача з орієнтиром. Схематична структура речень з локативно-директивним компонентом така:

Найважливішими значеннєвими фрагментами, на які розпадається семантика “НПО+ПО+МРПО”, є такі: “ВПР: рух від ЛО” і “КПР: рух до ЛО”. Вони, як уже говорилося, постають на базі окремих диференційованих значень: наприклад, ВПР передбачає рух зсередини об’єкта, від об’єкта, з-за об’єкта, з

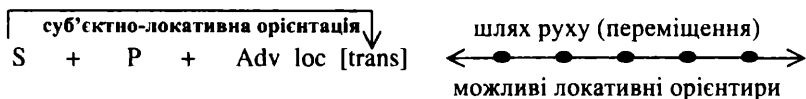
поверхні об'єкта, з-під об'єкта, а КПР – рух усередину об'єкта, до об'єкта, за об'єкт, на об'єкт, під об'єкт. Значення напрямкової локативності графічно можна представити так [Засухина 1976: 104-105]:

Окремий тип утворюють речення, у яких правобічний поширювач одночасно репрезентує обидва значеннєві фрагменти загальної семантики “НРПО = ВПР+КПР”. Можливими диференційованими значеннями складної семантичної структури “ВПР: рух від ЛО+КПР: рух до ЛО” є такі: “рух від меж ЛО до меж ЛО”, “рух з поверхні ЛО на поверхню ЛО”, “рух з меж ЛО в межі ЛО”, “рух з меж ЛО на поверхню ЛО”, “рух з протилежного або зворотного боку ЛО в простір нижче від ЛО” та ін. Специфіка значення вимагає особливої формально-граматичної будови правобічного поширювача. У його складі функціонують або дві прийменниково-іменникові конструкції, або іменники у формі множини, або дескрипція на зразок Num (quant)x+Subx, у якій семантичним центром є числівниковий компонент. Пор.: *Х бігав від берега до річки (з хати в сарай); Х бігав між соснами (серед натовпу); Х бігав між двома сараями (між трьома вербами).*

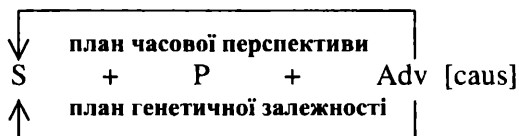
Адвербіально-локативний компонент Adv loc репрезентує також семантику “ШРПО”. Диференційна ознака, що являє собою опозицію “подія”/“подія”, у валентній рамці Р+Adv loc [trans] набуває такого конкретизованого вигляду: Р [процесуальна ознака → подія → реальна подія → узагальнено-динамічна локативна орієнтація]+Adv loc [trans] [подія → просторова подія → динамічна подія: та, яка не вказує на чіткі просторові координати, що трапляються на шляху руху]. До семантичної структури “ШРПО”

входять різні диференційовані значення: “шлях руху через внутрішні межі ЛО” [*Сагайдачний увійшов...воротами* (Чайк.)]; “шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою відкритий або внутрішній простір” [*Іду я...тротуаром* (Х.)]; “шлях руху з метою виходу за межі ЛО” [*Ой летіла зозуличка через...гору* (У.Н.Р.)]; “шлях руху з подоланням просторових перешкод з метою виходу за межі ЛО” [*Крізь товсті стіни...долинав...передзвін молотків* (А.)]; “шлях руху на певній віддалі від ЛО” [*Мимо вікна біг цуцик* (В.)]; “шлях руху в закритому (внутрішньому) просторі” [*Баба Горпина ходила коридором* (Х.)]; “шлях руху поверх перешкоди” [*Він переліз через ворота* (Стел.)]; “шлях руху в напрямі ширини ЛО” [*Йшов він впоперек піль* (Фр.)]; “шлях руху в напрямі довжини ЛО” [*Він біг уздовж берега* (Янов.)] й ін. Правобічний поширювач Adv loc [trans], з одного боку, уподібнюється адвербіально-просторовому поширювачеві Adv loc [dir], оскільки в реченні виконує функцію локативно-динамічного орієнтира, а з другого – відрізняється від нього, тому що вказує не на напрям дії, а на шлях руху, широкий/вузький, протяжний/непротяжний, замкнутий/незамкнутий або інший простір, яким відбувається пересування, сполучення. На цьому шляхові руху не фіксуються координати, що сигналізують про вихідний, кінцевий пункт руху або той і той водночас і без яких не може бути напрямку руху. У розгляданих реченнях, як і в реченнях структурної схеми S+P+Adv loc [dir], лівобічний поширювач не має абсолютного просторового зв’язку з орієнтиром. Речення з правобічним поширювачем Adv loc [trans] схематично можна представити так:

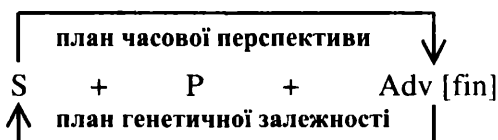

Опозиція “подія”/“подія”, що є найважливішою диференційною ознакою будь-якої обставинної категорії – локативності, темпоральності, каузальності, фінальності або іншої – і підлягає внутрішній логічній та семантичній диференціації, має й такі плани вияву, як генетична залежність та часова перспектива. Ці плани реалізуються в реченнях з різним типом адвербіальних поширювачів неоднаково. Наприклад, у реченнях, що входять до структурної схеми S+P+Adv caus і спеціалізуються на репрезентації загальної семантики “НПО+ПО+ПрРПО”, виокремлені плани передаються досить виразно: породжуюча подія (позиція Adv caus) не тільки передусє породженій події (позиція P), а й викликає останню,

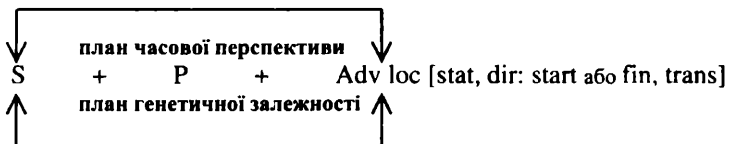
створює умови для її появи, причому темпоральний та генетичний зв'язки характеризуються необоротністю [Степаненко 2001; I, 2001; V, 2001]:

План генетичної залежності й часової перспективи по-особливому виявляє себе в реченнях структурної схеми S+P+Adv fin, які виражають загальне значення “НПО+ПО+МетРПО”: об’єктивна подія (позиція P) передує в часі бажаній або задуманій події (позиція Adv fin); щодо генетичної детермінації, то бажана подія (позиція Adv fin) передує об’єктивній події (позиція P) [Степаненко 2000; III, 2001; VI, 2001; I, 1999]:

Специфіка плану часової перспективи в реченнях структурної схеми S+P+Adv loc виявляється в тому, що реальна подія (позиція P) і просторова подія (позиція Adv loc) не передують одна одній, а реалізуються одночасно. Така синхронність обумовлюється тим, що будь-яке осмислення простору передбачає не просто локалізацію “у цьому місці”, а визначення “у цьому місці і в даний час”. План часової перспективи дещо видозмінюється в реченнях із залежним правобічним поширювачем, якому властива складна семантика “НРПО:ВНР+КНР”: старт передує фінішу. Але в такому випадкові маємо справу не з первинним, а з вторинним типом локативно-динамічних відношень. Генетична залежність у реченнях структурної схеми S+P+Adv loc [stat, dir: start або fin, trans] збігається з часовою перспективою: реальна подія й просторова подія характеризуються взаємозалежністю. Семантичний опис еволюції генетичної залежності в реченнях, що виступають конкретними репрезентантами структурної схеми S+P+Adv loc [stat, dir: start або fin, trans], нічим не відрізняється від семантичної інтерпретації розвитку подій у хронологічному порядку. Реалізація плану часової перспективи і плану генетичної залежності має такий узагальнено-схематичний вияв:

Систему спеціальних засобів вираження локативно-статичних і локативно-динамічних відношень утворюють: 1) обставинні прислівники місця; 2) іменникові словоформи (в орудному відмінку); 3) прийменниково-іменникові форми (в родовому, давальному, знахідному, орудному та місцевому відмінках); 4) складнопідрядні речення з підрядними місця.

1. CM S+P+Adv[Ad] loc [stat, dir: start або fin, trans]: *Мати сіла...попліч* (Неч.), *Вдалині тріпотіли вітрила човнів* (Коцюб.), *...зблизька і здалека вимальовувались громаддя будинків-велетнів* (Янов.); *Дівчина...дивилася кудись* (Голов.), *Ірина йшла додому* (Муш.); *Тудою переправляли [вони] табір* (Чайк.). Сучасна українська мова нараховує більше трьохсот прислівників місця. Семантичний спектр їх досить широкий. Серед них виділено автосемантичні й синсемантичні лексичні одиниці. Перші вносять до значеннєвого плану речень структурної схеми S+P+Adv[Ad] loc [stat, dir: start або fin, trans] субстанціальну інформацію, тобто передають конкретне місце дії, або її напрям, або шлях руху, тоді як другі репрезентують узагальнену локативність і стають інформативно достатніми лише в умовах контексту, коли конкретизуються іншими поширювачами локативно-статичної, локативно-директивної або локативно-транзитивної орієнтації.

2. CM S+P+Adv[Nx] loc [trans, stat]: *Їдуть вони доріжкою* (Лепк.); *Ненько полем об'їжджає* (У.Н.П.); *...біжу [я] житами* (Пуш.); *Всі...побрили проспектом* (Гон.); *...ви іноді селом...йдете* (Виш.). У сучасному мовознавстві усталилася думка про те, що розгляданий просторовий поширювач “виражає лише динамічну субстанціальну локативність – шлях руху – і зовсім не пов’язується із статичною локалізацією” [Вихованець 1992: 136]. Дібрані мовні факти дають підставу для уточнення цього положення. Локативно-транзитивна функція, безумовно, є основною для нього. Проте зрідка аналізований припредикатний член може виступати в реченні на правах облігаторного або факультативного компонента локативно-статичного типу. У великому за обсягом і різному за жанрами досліджуваному матеріалі зафіксовані лише поодинокі випадки речень, що утворені за зразком CcM S+P+Adv[Ninst] loc

[stat]: ...[верби] **берегами Євфрату не росли** (С.П.); **Вночі [вони] порозкидали селом листівки** (Стеф.); **Ото згір'ями яровина переливається** (Дон.); ...[шуліки] **очеретом сідають** (Пан.); **Цариною...колишеться ковиль-трава** (Тер.). Регулярним репрезентаном цієї семантики виступають речення, об'єднані СМ S+P+Adv[prep+Ngen (acc, inst, loc)] loc [stat].

3. СМ S+P+Adv[prep+Ngen (dat, acc, inst, loc)] loc [stat, dir: start або fin, trans]. Речення, в основі яких лежить розглядана СМ, становлять найпоширеніший тип, що є цілком закономірним фактом: у сучасній українській мові найбільший щодо кількості і не позбавлений динаміки розвитку розряд утворюють прийменники, які передають різнопланові сприйняті й осмислені людиною статичні та динамічні типи локалізації: **Він мені сапу на подвір'ї клепає** (Я.), **Розлилося...море по селах і по містах** (Сем.), **І стоїть край дороги...солдат** (Луц.); **Рекордист рвонув на обчислювальний центр** (Заг.), **Вони в'їздили в містечко** (Мик.), **З-за обрію виткнувся...окраєць сонця** (Гур.); **Мчить поїзд через...луг** (Стеф.), **Ой ішла я через...двір** (У.Н.Р.), **А крізь твої...жили тече вода** (Фил.).

4. СМ Sent [det],+Con loc+Sent [deter]. Складнопідрядні речення є одним з важливих засобів реалізації в мові конкретних диференційованих значень, які виділяються в складі загальної семантики “НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО”: **А там, де мене чекають, рипає хвіртка тоскно** (Драч), **Він біжить навпростець, без стежки, туди, звідки чув голос** (Коцюб.); **Де громи гриміли смертю огневою, зливи прошуміли сивою стіною** (Малишк.), **Ми підем, де трави похилі** (Малишк.). Виразником локативної зумовленості, що встановлюється між предикативними частинами Sent [det] і Sent [deter], виступають передусім сполучні слова. Відносні лексеми прислівникового типу де, куди, звідки, кудю [розм.], звідкіля, звідкіль, відкіля, відкіль, відки [діал.] – “самостійно чи у взаємодії з структурою головного речення – є основними формальними показниками конкретної синтаксичної ролі підрядного речення в складнопідрядному” [Мельничук 1966: 204]. Підрядна частина місця в складнопідрядному реченні, як і правобічний адвербіально-локативний поширювач у простому реченні, виконує функцію виразника значення місця дії або значення напрямку руху з погляду старту – руху від початкового пункту і з погляду фінішу – руху до кінцевого пункту. Серед описуваних реченнєвих структур розрізняють речення без корелята і речення з корелятом, який

“фактично є граматичним показником смислових значень складнопідрядних речень” [Арполенко: 71]. Вони реалізуються у вигляді таких двох СсМ: 1) Sent [det],+Conloc [де, куди, (розм.) кудю, звідки, звідкіля, звідкіль, відкіля, відкіль, (діал.) відки]+Sent [deter]; 2) Sent [det (корелят: там, тут, туди, сюди, звідси)], Conloc [де, куди, (розм.) кудю, звідки, звідкіля, звідкіль, відкіля, відкіль, (діал.) відки]+Sent [deter]. Як свідчить фактичний матеріал, кореляти утворюють зі сполучними словами різноманітні СсМ, а саме:

СсМ I. Sent [det: там, тут],+Sent [deter: де] → “МРПО”

СсМ II. Sent [det: туди, сюди],+Sent [deter: куди] → “НРПО: КПр”

СсМ III. Sent [det: звідти, звідси],+Sent [deter: звідки] → “НРПО: ВПр”

Крім виділених основних СсМ складнопідрядних речень з підрядними місця, кореляти, вступаючи у зв'язки з іншими сполучними словами, утворюють різноманітні варіанти: “...там – куди, там – звідки, тут – куди, тут – звідки [“МРПО”. – М. С.]; туди – де, туди – звідки, сюди – звідки [“НРПО: КПр”. – М.С.]; звідти – де, звідти – куди, звідси – де, звідси – куди [“НРПО: ВПр”. – М.С.]” [Арполенко: 74]. Типовим заповнювачем позиції Р у головній частині розгляданих складнопідрядних речень виступають статичні і моторні дієслова. Перші інтенційно зорієнтовані на сполучуваність з локативно-статичним поширювачем, тоді як для других регулярно є сполучуваність з локативно-динамічним поширювачем. Підрядна частина у складнопідрядних реченнях СМ Sent [det], Con loc + Sent [deter], як і обставинні поширювачі в реченнях СМ S+P+Adv [Ad] loc, S+P+Adv [Nx] loc, S+P+Adv [prep+Nx] loc, може функціонувати на засадах обов'язковості або факультативності. Умовами передбачення підрядної частини в структурі складного речення є наявність корелята і семантика дієслова-предиката головної частини. Вона є передбаченою, структурно необхідною тоді, коли 1) в головній частині функціонує корелят (синсемантичний прислівник) або 2) коли основний носій валентності має інформативну недостатність і потребує обов'язкового конкретизатора, яким може бути Sent [deter].

Асемантичні кореляти там, тут, туди, сюди, звідти, звідси, які заповнюють правобічну позицію в головній частині, вимагають обов'язкової підрядної частини. У реченнях, що входять до СсМ Sent [det (без корелята)],+Conloc+Sent [deter], підрядна частина безпосередньо залежить від дієслова-предиката головної частини, і її передбаченість, структурна необхідність залежить від інформативної достатності/інформативної недостатності останнього. Істотно, що підрядна частина в складнопідрядних реченнях з підрядними місця активно реалізує значення “МРПО” і “НРПО:ВІР або КІР”. Семантика “ШРПО” нею практично не виражається, тому що склад сполучних слів і корелятив обмежується фактично лексемами тудою (розм.), кудою (розм.). Отже, схема цих речень така:

Sent [детермінована: тудою],+Sent [детермінуюча: кудою]

→ “шлях руху”

Наприклад: *Кудою йшла вона, тудою йшов і він* (Неч.), *Якби-то кудою схотів, тудою й полетів* (Вов.). Основним реалізатором цього плану змісту виступають речення СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [trans].

РОЗДІЛ II

ВЗАЄМОДІЯ ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ І СЕМАНТИЧНОЇ ВАЛЕНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ Й ВИРАЖЕННІ ЛОКАТИВНО-ДИРЕКТИВНИХ ВІДНОШЕНЬ

II. 1. Речення структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start] як репрезентанти значення “носій процесуальної ознаки+процесуальна ознака+напрямок реалізації процесуальної ознаки: вихідний пункт руху”

II. 1. 1. Диференційовані значення загальної семантики “напрямок руху: вихідний пункт руху” і формально-граматичні засоби реалізації їх у реченнях структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir:start]

У системі речень структурної схеми S+P+Adv loc, що репрезентують загальну семантику “НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО”, окрему підсистему становлять речення, які об’єднуються СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: i] і реалізують значення “НПО+ПО+НРПО”. Обставинно-просторовий план змісту “НРПО” виступає родовим щодо виокремлюваних у його складі видових (диференційованих) значень: вихідний пункт руху, кінцевий пункт руху і напрям руху безвідносно щодо його вихідного або кінцевого пункту. Отже, за реченнями, в основі яких лежить виділена вище СМ, закріплено такі семантичні описи: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР”; 2) “НПО+ПО+НРПО:КПР”; 3) “НПО+ПО+НРПО безвідносно щодо вихідного або кінцевого пункту руху (індиферентність відносно старту чи фінішу)”. Пор.: *Х біг [ішов, простував...] у хату [до класу...] → fin*; *Х біг [ішов, простував...] з хати [від лісу...] → start*; *Х біг [ішов, простував...] уперед start ← ? → fin*.

Засобом розрізнення таких типів лінійної орієнтації, як “НРПО:ВПР”, “НРПО:КПР”, виступають передусім правобічні поширювачі, найчастіше прийменниково-відмінкові форми, зрідка прислівники, як-от: *Х ішов на гору [нагору] → fin*; *Х ішов з гори [згори] → start*. Функцію семантичного маркера почасти можуть переймати на себе дієслова-предикати руху, переміщення, конкретної фізичної дії динамічного характеру. Це відбувається тоді,

коли вони мають префіксальну структуру. У такому випадкові сполучуваність дієслів “визначається семантикою як кореневої морфеми, так і...накладанням значень...префікса й кореня” [Всеволодова 1982: 84]. Як відомо, префікси напрямку руху можуть бути виразниками вихідного пункту руху (ВИ-, З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-, ВІД-/ВІДІ-/ОД-/ОДІ- та ін.) і вказувати на кінцевий пункт руху (В-/У-/УВІ-/ВВІ-, ЗА-, ДО-/ДІ-, ПО-/ПІ-, ПРИ-, НАД-/НАДІ-/НАДО-, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- та ін.). Між цими групами, проте, немає непроникних меж. Їх компоненти перебувають у русі, у взаємодії. Результатом взаємодії є випадки, коли один і той самий префікс виступає носієм як аблативного, так і лативного відношення. До них належать, наприклад, префікси В-/У-/УВІ-/ВВІ-, ВІД-/ВІДІ-/ОД-/ОДІ-, ВИ-, З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-, ПЕРЕ-, ПРИ- та ін.: *Х зліз з дерева [на дерево]; Х відійшов від воріт [до воріт]*. В українській мові продуктивний тип становлять речення, у яких припредикатну позицію одночасно обіймають два директивно-локативні поширювачі: один зі значенням вихідного, а другий зі значенням досяжного відношення: *Х вибіг зі школи, Х вибіг у сад → Х вибіг зі школи в сад; Х переїхав з Колодяжного, Х переїхав до Гадяча → Х переїхав з Колодяжного до Гадяча*. Семантичне навантаження між дієсловом-предикатом та префіксом, наголошує К.Г. Городенська, розподіляється так: значення руху й частково напрямку репрезентує дієслово, директивно-локативні значення представляє префікс [Безпояско 1987: 166]. Префікс, приєднуючись до дієслівної основи, породжує семантичну незавершеність заповнювача позиції Р, вимагає в реченні просторово-напрямової конкретизації. Він “входить у сполучення лише з орієнтуюче-предметними іменниками, що за лексичним значенням здатні конкретизувати напрямок руху, служити межею чи пунктом, від якого або до якого поширюється дія” [Войцехівська: 58]. Пор.: S+P [pref Vf] +Adv[prep+Nx] loc[dir: fin] → *Х убіг у клас, Х забіг за хату, Х добіг до лісу, Х прибіг на луг, Х підбіг під ворота*; S+P [pref Vf] +Adv[prep+Nx] loc[dir: start] → *Х вибіг із сіней, Х збіг з вершини, Х відбіг від столу*. Не всім префіксам, що входять до виділених вище груп, притаманна власне напрямкова орієнтація. Так, у реалізованій префіксом ПО-/ПІ- локативній семі значення вихідного пункту руху – “рух у напрямку від об’єкта в простір” – частково нейтралізоване. Домінантний характер має його “темпоральна сема, тому що він представляє предикат предиката, що визначає початкову фазу дії, пор.: побігти – почати бігти в

простір, у певному напрямку, аналогічно полетіти, поповзти, пострибати” [Безпояско 1987: 167-168]. У префіксів ПРИ- і НАД-/НАДІ-/НАДО- локативна сема переплітається з темпоральною: “прибути до потрібного кінцевого пункту”+“завершити тривалу цілеспрямовану дію” [Безпояско 1987: 169], причому загальне значення “КПР” в них не нейтралізується, як у префікса ПО-/ПІ-, а продовжує домінувати. Префікси мають свій набір співвідносних прийменників, на значення яких вони спираються. Просторове значення префіксів, таким чином, відповідає значенню прийменників. Префіксально-прийменникова кореляція буває генетично спорідненою/генетично неспорідненою, безпосередньою/опосередкованою. Наприклад, при дієсловах руху з префіксом В-/У-/УВІ-/ВВІ-, що має значення “поміщення, проникнення в що-небудь, усередину чого-небудь”, корелятами префікса виступають прийменники **в/у, до, на, під, між/межи, поміж/помежи, за** в реченнях із семантичним описом “НПО+ПО+НРПО: КПР”. Пор.: S+P [pref В-/У-/УВІ-/ВВІ-Vf]+Adv[prep+Nx] loc[dir: fin] → *Х увійшов у село, Х вбіг до світлиці, Х в’їхали на тік, Х вліз під піл, Х ускочив між дві деревини, Х увійшов за перегородку*. Префікс ВІД-/ВІДІ-/ОД-/ОДІ-, що сполучається з виділеними вище дієсловами й реалізує значення “відділяти (ся) від чого-небудь за допомогою дії, названої мотивуючим дієсловом” [Городенская: 230], найчастіше корелює з прийменниками **від/од, з/зі/із** у реченнях із семантичною структурою “НПО+ПО+НРПО:ВПР” та прийменниками **до, в/у, на, за, між/межи, поміж/помежи** в реченнях із семантикою “НПО+ПО+НРПО:КПР”. Пор.: 1) S+P [pref ВІД-/ВІДІ-/ОД-/ОДІ-Vf] + Adv [prep+Nx] loc [dir: start] → *Х відбіг від саду, Х від’їхав з Полтави*; 2) S+P [pref ВІД-/ВІДІ-/ОД-/ОДІ-Vf]+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin] → *Х відтяг [віз] до ставу, Х відіслав [пакунок] у Харків, Х відвіз [сина] на село, Х відрядив [прибулих] за Байкал, Х відправив [дітей] між люди*. Правобічні поширювачі Adv loc [dir] вносять у значеннєвий план речення субстанціальну й несубстанціальну інформацію. Вони можуть указувати або на чітко окреслену кінцеву чи вихідну точку поширення динамічної дії, або на позбавлений будь-яких орієнтирів напрям у простір, у його межі, з простору, з його меж тощо. Виразниками субстанціальності/несубстанціальності виступають заповнювачі правобічної позиції: прислівники, іменники, а іноді й прийменники разом з іменниками. До прийменників, “які точно виражають динамічні характеристики

руху” [Вихованець 1992: 134], слід насамперед віднести **всередину**, **насеред**, **посеред**, **наперед**, **назад**, **вище**, **нижче**, **поверх**, **позад**, **вглиб/углиб**, **вбік/убік/в бік/у бік/**, **в сторону/у сторону**, **назустріч**, **назустріч до**, **навздогін**, **навздогін за**, **наздогін**, **наздогін за**, **наздогінці за**, **навздогінці за**, **у напрямі/у напрямку**, **у напрямі до/у напрямку до**, **зсередини**, **у напрямку від**, **з боку**, **з-посеред**, **з-позад**, **починаючи від** та деякі ін. Вторинні за походженням, вони співвідносяться з морфологізованими прислівниками, приєднаниково-відмінковими формами чи являють собою комплекси, утворені з морфологізованих або аналітичних прислівникових форм і первинних прийменників, причому “семантика новоутвореного прийменника зосереджується в першій частині, яка через свою співвідносність з повнозначними словами немовби “натякає” на притаманне комплексові семантико-синтаксичне відношення, а первинний кінцевий прийменник регулює формально-граматичні особливості прийменникового комплексу” [Вихованець 1980: 65-66]. Максимально конкретизованими відносно семантики є такі прийменники, як **усередину/всередину** (вказує на напрям руху всередину локативного орієнтира), **насеред** (вказує на напрям руху в умовну середину локативного орієнтира), **наперед** (вказує на напрям руху в простір, розташований попереду локативного орієнтира), **назад** (вказує на напрям руху в простір, розташований позаду локативного орієнтира), **вглиб/углиб** (вказує на напрям руху від зовнішньої (початкової) межі всередину локативного орієнтира), **зсередини** (вказує на напрям руху зсередини локативного орієнтира), **з-посеред** (вказує на напрям руху з умовного центру локативного орієнтира), **з-позад** (вказує на напрям руху з простору, розташованого позаду локативного орієнтира), **починаючи від** (вказує на напрям руху від крайньої точки локативного орієнтира). Інші прийменники поступаються в плані значеннєвої конкретності виділеним вище прийменникам. Вони сигналізують про те, що рух спрямований у бік просторового орієнтира, у кінцеву точку на вертикалі або горизонталі. Що ж до здатності правобічних поширювачів Adv [Ad] loc [dir] і Adv [prep+Nx] loc [dir] вносити в семантичну структуру речення субстанціальну/несубстанціальну інформацію, то послідовно простежується така закономірність: субстанціальність закріплюється за обома типами припредикатних членів, несубстанціальність – за прислівниками, передусім лексемами займенникового походження. Пор.: I. S+P+Adv[Ad абе

prep+Nx] loc[dir: fin] → *Х біг додому [на пошту], Х біг вправо [до стаєу]*; S+P+Adv[Ad або prep+Nx] loc [dir: start], *Х біг згори [з поля], Х біг зсередини [від озера]*; II. S+P+Adv[Ad] loc [dir: fin] → *Х біг бозна-куди, Х біг кудись, Х біг хтозна-куди*; S+P+Adv[Ad] loc [dir: start] → *Х біг бозна-звідки, Х біг звідкись, Х біг хтозна-звідки*. Лише зрідка роль носія несубстанціональної інформації виконують поширювачі Adv [prep+Nx] [dir]. Базою для їхнього творення виступають діахронічно первинні прийменники та обмежене коло іменників, які за своєю природою є інформативно недостатніми. Це, власне, лексеми напрям, напрямок: ...[партизани] *пішли...в потрібному напрямку* (Янов.) → *Партизани пішли в якомусь напрямку (напрямі)* → *Партизани пішли в якомусь потрібному напрямку (напрямі)*. Синсемантичним поширювачам характерна обов'язкова сполучуваність з іншими словами, зокрема з неозначеними займенниками (якийсь, який-небудь, хтозна-який (розм.), будь-який) та прикметниками на зразок невідомий, потрібний, необхідний, невизначений, тобто вони вживаються лише у складі дескрипцій, що мають різну будову: Adjx+Subx, Pronx+Subx, Pronx+Adjx+Subx. Пор. подані вище приклади з такими: S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] → *Х побіг у невідомому [якомусь] напрямку, Х поїхав у невизначеному [хтозна-якому] напрямі*. В українській мові конкретизуючу функцію можуть виконувати також підрядні частини складного речення. Пор. наведені вище типи речень з такими: *Всі повернулися в тому напрямку, куди показував хлопець* (Малик); ...[вони] *тікали в тому напрямку, де стояла кримська орда* (Малик). Загальний план змісту “НПО+ПО+НРПО:ВНР” представлений широким спектром диференційованих значень, кожне з яких закріплюється за реченнями певної СсМ. Конкретними реалізаторами СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start] у сучасній українській мові виступають такі СсМ: S+P+Adv[БІД/ОД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3/3І/І3+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-3А/І3-3А+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПО3А+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-МІЖ/3-МЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ППОМІЖ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОНАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОПІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОЗАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+

Adv[ЗСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[З БОКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[З/ЗІ/ІЗ СТОРОНИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОЧИНАЮЧИ ВІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir]. Речення, в основі яких лежать ці СсМ, здатні передавати як одне, так і кілька диференційованих значень, що дає підстави поділяти їх на два типи: 1) моносемантичні та 2) полісемантичні. У кількісному відношенні переважають речення першого типу. Однозначність закріплена насамперед за реченнями тих СсМ, у яких компонентом прийменниково-відмінкової форми, що заповнює правобічну позицію, виступають похідні прийменники. Вони через свою генетичну визначеність не можуть репрезентувати багатьох значень, тоді як первинні прийменники становлять їм діаметральну протилежність, оскільки виражають численні й багатопланові значення, які “настільки іноді віддалені одне від одного, що їх важко звести до однієї семантичної сукупності” [Вихованець 1980: 66]. (Маємо на увазі значеннєву розгалуженість не лише в межах однієї семантичної площини (наприклад, “локативність”), а й у межах різних семантичних площин (наприклад, “локативність”, “темпоральність”, “каузальність”, “інтенціальність” тощо.) Сказане вище можна підтвердити такими прикладами:

S+P+Adv[ЗСЕРЕДИНИ+Ngen]loc [dir]

“Напря́м руху зсередини ЛО”

S+P+Adv[З-ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir]

“Напря́м руху з умовного центру ЛО”

S+P+Adv[З/ЗІ/ІЗ+Ngen] loc [dir]

1. “Напря́м руху з меж ЛО”

2. “Напря́м руху з поверхні ЛО”

3. “Напря́м руху з боку ЛО”

4. “Напря́м руху з внутрішніх меж простору, що являє собою отвір”

Поряд з реченнями СсМ S+P+Adv[З/ЗІ/ІЗ+Ngen] loc [dir] до розряду речень полісемантичного типу належать ті, які утворюються за СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] [1. “Напря́м руху від меж ЛО”; 2. “Напря́м руху з меж ЛО”; 3. “Напря́м руху від ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”; 4. “Напря́м руху з боку ЛО”]; S+P+Adv[З-ЗА/ІЗ-ЗА+Ngen] loc [dir] [1. “Напря́м руху з-за меж ЛО”; 2. “Напря́м руху з протилежного або зворотного боку ЛО”; 3. “Напря́м руху від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”]; S+P+Adv[З-ПОЗА+Ngen] loc [dir] [1. “Напря́м руху з-за меж ЛО”; 2. “Напря́м руху з протилежного або зворотного боку ЛО”]; S+P+Adv[З-НАД+Ngen] loc [dir]. S+P+Adv[З-ПОНАД+Ngen] loc [dir] [1. “Напря́м руху з простору вище від ЛО”; 2. “Напря́м руху з боку ЛО”]; S+P+Adv[З-ПІД+Ngen]

loc [dir], S+P+Adv[3-ПОПІД+Ngen] loc [dir] [1. “Напря́м руху з простору нижче від ЛО”; 2. “Напря́м руху з боку ЛО”]. Склад синтаксичних конструкцій моносемантичної будови поряд із тими, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv[3СЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir], утворюють речення таких субмоделей: S+P+Adv[3-ПОЗАД+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху із заднього боку ЛО”]; S+P+Adv[3-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху з переднього боку ЛО”]; S+P+Adv[3-МІЖ/3-МЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПРОМІЖ+ Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху з простору, оточеного ЛО”]; S+P+Adv[3 БОКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3/3І/ІЗ СТОРОНИ+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху з якого-небудь боку (сторони) ЛО”]; S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху з боку ЛО”]; S+P+Adv[ПОЧИНАЮЧИ ВІД+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху від крайньої точки ЛО”]. Речення СсМ, що мають спільний план змісту, не завжди перебувають у відношенні ізофункціональності, оскільки можуть передавати специфічні семантичні відтінки. Наприклад, речення СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] реалізують значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху зсередини обмеженого простору”, тоді як для речень СсМ з правобічною позицією Adv [3/3І/ІЗ+Ngen] loc [dir] значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху зсередини обмеженого простору” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху зсередини необмеженого простору” є індіферентними, тому що вони однаковою мірою виражають як перший, так і другий фрагменти вказаної просторово-напрямової семантики. Отже, репрезентоване реченнями кількох СсМ значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО” конкретизується, зокрема, такими локативно-директивними характеристиками, як 1) “НРПО:ВПР: напрям руху з меж відкритого простору”, 2) “НРПО:ВПР: напрям руху з меж закритого простору”, 3) “НРПО:ВПР: напрям руху з обмеженого простору”, 4) “НРПО:ВПР: напрям руху з необмеженого простору”. Роль семантичного маркера при цьому виконують іменники, які формують правобічну позицію разом з прийменниками, що позначають вихідний пункт руху, уточнюють його різну локалізацію: 1) *Х вийшов з хати [зсередини приміщення, від директора...]*; 2) *Х вибіг з лісу [з гаю, з двору...]*; 3) *Х примчав з Америки [з Києва, з Далекого Сходу...]*; 4) *Х прилетів з небес [із космосу,*

від Бога...]. Між реченнями СсМ S+P+Adv[3-3A/I3-3A+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПО3A+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-МІЖ/3-МЕЖИ+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПОНАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПОПІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir] також існує відмінність семантичного плану. Дослідниками відзначено, що прийменники з початковим елементом *по-* поряд з основним значенням репрезентують додатковий семантичний відтінок “поширення динамічної дії в просторі”. Цей елемент, слушно зауважує О.С.Мельничук, надає “прийменникам відтінку переміщення чи поширення в межах відповідної території” [Мельничук: 152]. Речення СсМ з правобічними поширювачами Adv [3-3A/I3-3A+Ngen] loc [dir] і Adv [3-ПО3A+Ngen] loc [dir], Adv [3-МІЖ/3-МЕЖИ+Ngen] loc [dir] і Adv [3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], Adv [3-НАД+Ngen] loc [dir] і Adv [3-ПОНАД+Ngen] loc [dir], Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir] і Adv [3-ПОПІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir] і Adv [3-ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir] функціонують як синтаксичні синоніми.

У складі речень, що входять до СМ S+P+Adv [prep+Nx] loc [dir: start] і передають диференційовані значення загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:ВІПР”, виділяються ті, які вказують на значення контактної, дистантної, горизонтальної, вертикальної, симетричної, асиметричної локалізації. Виразниками значення контактної і дистантної локалізації виступає правобічний поширювач Adv [prep+Nx] loc [dir: start]. Як зазначає І.Р. Вихованець, “у сполуках напрямку семантичне навантаження мають обидва складники прийменниково-відмінкової форми: прийменники окреслюють контактну або неконтактну локалізацію, відмінки надають прийменниково-відмінковій формі динамічного значення” [Вихованець 1980: 209]. До репрезентантів значення контактної локалізації належать речення СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3СЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir]. Решта СсМ передають різні типи дистантної локалізації. До реалізаторів значення “НПО+ПО+ВІПР: локалізація щодо вертикальної осі” належать речення СсМ S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОНАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПОПІД+Ngen] loc [dir]. Синтаксичні конструкції,

в основі яких лежать усі останні СсМ, виражають значення “НПО+ПО+ВПР: локалізація щодо горизонтальної осі”. Осібне місце займають речення СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir]. Вони повідомляють про загальне значення локалізації щодо вертикальної та горизонтальної осі й не містять ніякої інформації про конкретні точки руху, тобто про конкретні координати, на тій або іншій осі.

Як свідчить обстежений фактичний матеріал, серед речень усіх виокремлених СсМ найвищою продуктивністю відзначаються ті, які утворюються за СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]. Основне функціональне навантаження репрезентантів першої СсМ – виражати значення “НПО:ВПР: рух зсередини або з поверхні ЛО”, другої – передавати семантику “НПО:ВПР: рух починається від крайньої точки ЛО”. Речення інших СсМ перебувають поза центром системи реалізаторів значення вихідного пункту руху, мають різні рангові позиції. Напівпериферійну позицію займають речення СсМ S+P+Adv[3-3A/I3-3A+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir]. Периферію аналізованої системи становлять речення, побудовані за СсМ S+P+Adv[3-ПОЗА+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-МІЖ/3-МЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПРОМІЖ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОНАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОПІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОЗАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ЗСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-БОКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3/3I/I3-СТОРОНИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОЧИНАЮЧИ ВІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir]. Специфічною характеристикою речень СсМ, об’єднаних СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir], є те, що в них іменник, який разом з прийменником-виразником вихідного пункту руху формує правобічну позицію, має одне морфологічне вираження – родовий відмінок. Таким чином, здатність прийменника з вимагати “форми родового відмінка іменника в прийменниково-іменникових конструкціях з адвербіальним значенням вихідної точки поширення дії або стану...зберігається...в усіх похідних прийменниках, утворених на його основі” [СУЛМС: 215]. Важливо наголосити, що в цих СсМ “прийменники виражають основне значення – різну локалізацію

вихідного пункту руху, а форма родового – специфічне значення спрямування (віддалення)” [Вихованець 1980: 102]. Особливим у таких реченнях є також уживання прийменника. По-перше, функціональний центр становлять прості прийменники *з/зі/із і від/од*. По-друге, прийменник *з* виступає органічним компонентом складних прийменників *з-за/із-за, з-поза, з-над, з-понад, з-під, з-попід, з-перед, з-поперед, з-меж/з-межи, з-помеж/з-помежи, з-проміж, з-посеред, з-позад*. “Основна роль у вираженні значення цих прийменників, – твердить І.Р. Вихованець, – припадає на елемент *з-*. Саме під впливом першого компонента всі вони вказують на вихідний пункт руху і сполучаються з іменником у формі родового відмінка. Другий компонент прийменників уточнює місцеположення вихідного пункту руху” [Вихованець 1980: 103]. Пор.: *З* → ВПР+ПЕРЕД → передній бік (сторона) ЛО = *З-ПЕРЕД* → ВПР: з переднього боку ЛО; *З* → ВПР+НАД → вище від ЛО = *З-НАД* → ВПР: вище від ЛО тощо.

Отже, речення СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start] відзначаються розмаїтістю в плані формально-граматичної будови й семантичної наповнюваності, мають неоднакові функціональні можливості. Регулярними для них є відношення семантичної спорідненості, іррегулярними – відношення ізофункціональності.

II. 1. 2. Речення полісемантичної структури

СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir]

За СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] утворюються речення, які виражають такі чотири диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з поверхні ЛО”; 3) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”; 4) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з внутрішніх меж простору, що являє собою отвір”. Вищою функціональною активністю відзначаються речення, які реалізують перше і друге значення. Вони не мають суворих обмежень у плані вибору заповнювачів конститутивних позицій. Нижчим ступенем продуктивності характеризуються речення-репрезентанти третього й четвертого значень. Їм властиві лексико-семантичні обмеження на рівні припредикатного члена. Функцію предиката в реченнєвих структурах усіх виділених вище значеннєвих типів регулярно виконують дієслова цілеспрямованого руху й переміщення, спорадично – дієслова сприйняття. Заповнювачі позиції Р мають неоднакову морфемну будову, причому окремі

префікси локативно-директивної орієнтації з інтеграційною семою “НРПО:ВПр” можуть виконувати семантично діагностуючу роль. Між описуваними реченнями та реченнями, що входять до СсМ-конкретних репрезентантів загальної СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] з семантикою “НПО+ПО+НРПО:КПр”, зокрема таких, як S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir:fin], S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir:fin] і S+P+Adv[В/У+Nacc] loc [dir:fin], існують системні антонімічні зв'язки.

Дієслова самостійного й несамостійного цілеспрямованого руху та переміщення, що служать основною базою для формування семантичної структури “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху з меж ЛО”, лише зрідка мають безпрефіксну форму. Типовою для них є сполучуваність з префіксом ВИ-. Цей префікс досить часто функціонує у складі дієслів конкретної фізичної дії динамічного характеру. Дієслова з префіксом ВИ- об'єднуються типовим словотвірним значенням руху (переміщення) когось, чогось зсередини назовні. Префікс ВИ-, слушно зауважує Т.П. Засухіна, “вносить просторову семантику в безпрефіксні дієслова руху і в ряд дієслів конкретної фізичної дії”, причому “значення руху зсередини назовні є основним, вихідним” для нього [Засухіна: 49]. Принагідно зауважимо, що розгляданий префікс за характером вираження локативної напрямковості належить до розряду префіксів, які реалізують аблативні й лативні відношення і корелюють з прийменниками різного просторового спрямування. У валентній рамці Р [pref ВИ-Vf]+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] “між префіксом дієслова і прийменником існує повна смислова відповідність: і префікс, і прийменник виражають один напрям руху – зсередини назовні” [Войцехівська: 61]. Доречно зазначити, що в реченнях з виокремленою валентною рамкою компонент із семантикою кінцевого пункту руху елімінується. За умови “еліпсиса елемента-посередника, який сприяє встановленню контакту між прийменником і префіксом” [Войцехівська 1968: 25], конструктивна роль припредикатного члена-реалізатора вихідного значення – “напряму руху з меж ЛО” – посилюється. Крім дієслів руху та переміщення, позицію Р обіймають також дієслова сприйняття. Вони, як правило, функціонують у безпрефіксній формі. Проте окремі з них можуть поєднуватися з префіксом ВИ-, набуваючи при цьому значення динамічності (глянути – виглянути).

Склад іменників, які фіксуються в правобічній позиції Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir], досить широкий. Усі вони об'єднуються

семою “внутрішній простір”. Найвищу валентну активність виявляють іменники – назви закритого тривимірного простору. Це, зокрема, найменування житлових, господарських будівель, споруд і їх частин, приміщень адміністративного, побутового, соціального, культурного, освітнього або будь-якого іншого призначення (хата, хоромина, юрта, сарай, саж, хлів, контора, лазня, аптека, магазин, клуб, школа, кухня, чулан, сіни, льох, хлів, клуня): *Вийшла з хати...мати* (Гр.); *З другої хати гукала хазяйка* (Коцюб.); *І вона...вибігла...з хоромини* (Малик); *Вийшов він з юрти* (Гж.); *Оксен вийшов з конюшні* (Тют.); *Шиманський вийшов з кузні* (Зем.); *...він вийшов з винарні* (Неч.); *От прийшов з контори мужчина* (О.); *Демид вийшов із лавки* (Мак.); *...[вони] забиратимуть з церкви чашу і хрест* (Куліш); *З Онуфрійського монастиря монахи розбіглися* (Муш.); *...з театру валили валом інші* (Гон.); *...я повернулася з публічної бібліотеки* (Голуб); *З ванькира...вийшла Федора* (Стел.); *...з під'їзду вийшов Гонтар* (Баш); *...Максим виходив з кімнати* (Х.); *Зінька увійшла з кухні* (Голов.); *...обізвалася з коридора* [Марійка Бондар] (Стел.); *Батько з Гнилоквасом почали тягти з погребів мішки* (Щ.); *Вернулися ми з клуні* (Пч.). Речення аналізованого семантичного типу перебувають в антонімічних відношеннях з реченнями CcM S+P+Adv [ДО+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir], які є активними репрезентантами локативно-директивного плану змісту “спрямованість до закритого об’ємного простору з проникненням у нього”. Маркером інклюзивності в реченнях з припредикатним поширювачем Adv [ДО+Ngen] loc [dir] виступають префікси ЗА- і В-/У/ВВІ/УВІ. Пор.: *Х вийшов з хати – Х за-[уви-] йшов до хати [до сіней]*; *Х вибіг із сіней – Х [за-[у-] біг] у хату [у сіни]*. До типових заповнювачів позиції Adv [З/ЗІ/ІЗ+Ngen] loc [dir] належать іменники з виразною локативною семантикою, що вказують на відкритий, як правило, обмежений простір. Серед них регулярно фіксуються лексеми – найменування населених пунктів та їх частин, держав, географічних і промислово-економічних районів, функціональних територій, плантацій, місць громадського користування і відпочинку, невеликих відкритих місцевостей, гірських систем, природних і штучних заглибин, конкретних типів місцевостей, зокрема ділянок, покритих рослинністю, акваторій тощо (село, місто, Харків, передмістя, околиця, імперія, провінція, Франція, Україна, Куба, Сибір, Кубань, Орловщина, Прибалтика, цвинтар, полігон, автодром, баштан.

виноградник, площа, майдан, базар, ярмарок, ринок, курорт, степ, ліс, тайга, сад, парк, зруб, пустир, Карпати, яма, печера, улоговина, куші, зарості, очерет, хаші, ріка, озеро): *Люба виїжджає з Відня* (Пч.); *Туди їздив я з Бережан* (Лепк.); ...*Петрушевич...тікає з Кам'янця-Подільського* (Стел.); *З Варшави надходили...вісті* (Кач.); ...*танки прибули з самої Франції* (Довж.); ...*Іван з Індії повернувся* (Гон.); ...*заробітчани прибули десь аж з Орловищини* (Гон.); *З приморських стень, із Криму і навіть з далекої Кубані з'їжджалися сюди наймачі* (Гон.); *Я біг сюди з Північного Сибіру* (Довж.); ...*не виходив Чінка з двору* (Мир.); ...*розходився натовп з...кладовища* (Стел.); *Іде вівчар з полонини* (У.Н.П.); *Він попрямував з баштану* (Янов.); *Раптом чоловік їде з поля возом* (Білоус); *Макс пішов із парку* (Х.); *Вони...спускалися з Карпат* (Стеф.); *А з могили...дві рожі вирости* (Вор.); *Розносився з ями...реквієм* (Довж.); ...*з темних печер та провалів...мара вибігає* (Дн.); *Виліз із кущів Гуска* (Куліш); *Я вискочив з очерету* (Виш.); *Дівчина...вилетіла з річки* (Дес.). З поданих прикладів видно, що поряд з префіксом ВИ-, який спеціалізується на вираженні семи “рух зсередини простору назовні”, у структурі дієслів-предикатів цілеспрямованого самотійного або несамостійного руху фіксуються й інші префікси, наприклад ПРИ-, В-/У-/ВВІ-/УВІ-, ПО-/ПІ-. Префікс ПРИ-, хоч і належить до розряду репрезентантів аблативно-лативних відношень, проте не утворює з прийменником з/зі/із безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції, оскільки зорієнтований передусім на реалізацію “значення просторової спрямованості досяжного характеру” [Войцехівська 1968: 27]. Він виконує ще одну важливу функцію: указує на завершення цілеспрямованої дії. Префікс В-/У-/ВВІ-/УВІ- входить до семної структури “НРПО:КПР”, отже, не наділений здатністю корелювати з прийменником з/зі/із. Кореляція не властива також префіксу ПО-, який реалізує аспектуальну сему початковості. Отже, обов'язкова присутність правобічного поширювача прогнозується префіксом ВИ-, що додається до дієслівної основи. Можливу за певної валентної організації антонімічну пару з аналізованими реченнями, крім виділюваних вище речень СсМ S+P+Adv [ДО+Ngen] loc [dir:fin] і S+P+Adv [В/У+Nacc] loc [dir:fin], утворюють речення, що будуються за СсМ S+P+Adv [НА+Nacc] loc [dir:fin]. Пор.: *Х вибіг із лісу* – *Х побіг у ліс*, *Х помчав з площі* – *Х помчав на площу*, *Х виїхав із Полтави* – *Х виїхав у Полтаву [до Полтави]*, *Х*

прилетів із Кубані – Х прилетів на Кубань.

Своєрідну семантичну валентність мають речення, у яких правобічну позицію заповнюють прийменник з/зі/із та іменники – найменування конкретних об'ємних предметів, що мають внутрішній простір і здатні вміщувати певну кількість чогось (корзина, торба, валіза, цистерна, бідон, бочка, скриня, шухляда, кишеня, кобура, багажник). Ці поширювачі функціонують при дієсловах-предикатах конкретної фізичної дії динамічного характеру, які об'єднуються семами “діставати, виймати що-небудь звідкись” (дістати, добути, вийняти, витягти, вигребти, висмикнути, вилити, висипати, вихопити, витрусити) і “споживати їжу, воду” (їсти, смакувати, (розм.) жлуктити, пити). Для дієслів-предикатів першої семантичної групи типовою є префіксальна структура, тоді як дієслова-предикати другої семантичної групи виступають у безпрефіксній формі. Усі вони належать до розряду перехідних, тому потребують обов'язкового об'єктного поширювача: *Він...**витяг з кишені** п'ятірку* (Чорн.); *...редактор **вийняв із конверта** чотири...квіточки* (Пан.); *А тоді...**вийняв** [він] пляшку з...**торби*** (Баг.); *Вчитель...**дістає з боденьки** шматок...сала* (Стел.); *Дістала [вона] з **скрині**...одежину* (Коцюб.); *Волошин **вихопив з кобури** револьвер* (Дес.); *Пили ми з...**відра*** (Драй.); *...**сьорбав [він] борщ із баняка*** (Я.).

Окрему підсистему становлять речення, які інформують не про реальний, а про метонімічний простір. У них функцію правобічного поширювача виконують іменники, для яких семи “тара”, “внутрішня об'ємність” є індіферентними. Метонімічна номінація формується на основі відношення між назвою конкретних предметів, що можуть мати внутрішню об'ємність, служити тарою, і назвою наповнювачів: *Хлопець витяг м'ясо з борщу* → *Хлопець витяг з посудини [каструлі, горщика...], у якій готують рідку страву [борщ, суп ...], зварене м'ясо*.

Антонімічною парою до розгляданих речень виступають речення *СсМ S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir:fin]*. Пор.: *Х **діставав з діжки** [огірки] – Х **клав у діжку** [огірки], Х **виклав з багажника** [речі] – Х **поклав у багажник** [речі]*.

Специфічна валентна природа властива реченням з правобічними поширювачами на означення різноманітних середовищ (земля, ґрунт, пісок, глина, трава, вода), органів і частин організму людини або тварини (тіло, серце, лоб, очі). Склад заповнювачів позиції Р у них становлять дієслова типу вирвати.

викопати, викорчувати, витягти, виколупати, висмикнути, вигвинтити, викрутити. Вони містять у своєму складі префікс ВИ-, який виражає сему “виділити (ся) зсередини назовні”: *Федько почав витягати з снігу палицю* (Вин.); ...*вона...хотіла вирвати з ґрунту своє...тільце* (Стел.); *Вітер вириває з пилу...краплини дощу* (Кос.); *З мого тіла [вони]...серденько вирвали* (Вор.); ...*цвях вийняли [вони] з...серця* (Стел.). Ці речення уподібнюються попереднім реченням тим, що в них основний носій валентності – перехідне дієслово – вимагає обов’язкового об’єктного поширювача, а самі вони утворюють антонімічну пару з реченнями CcM S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir], пор.: *Він витяг із землі кілок – Він забив у землю кілок*.

На особливу увагу заслуговують речення, у яких репрезентантом позиції Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] виступають іменники – назви транспортних засобів або їх частин, окремих видів меблів, посуду (камета, віз, вагон, крісло, тарілка, таріль, таця, піднос, сковорода). Базою для їхнього творення є безпрефіксні або префіксальні дієслова руху чи переміщення. Якщо правобічну позицію в аналізованих реченневих структурах заповнюють субстантиви – найменування закритих транспортних засобів (автобус, поїзд, каюта), значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО” репрезентується, як правило, чітко. Префікс ВИ-, що сполучається з дієсловами-предикатами, переводить їх у розряд семантично незавершених основних носіїв валентності, які потребують обов’язкової конкретизації шляхом уживання при них просторово-напрямового члена Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir]: *Я вийшов з машини* (Янов.); ...*вони...вискочили з кабіни* (Щ.); *Товариші витягли його з...танка* (Довж.); *Пасеків...вискочив з машини* (Пер.). У реченневих структурах з валентною рамкою P+Adv [3/3I/I3+N (іменники на позначення відкритих транспортних засобів, окремих видів меблів, посуду з низькими вінцями і ‘плескатим дном) gen] loc [dir] значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з поверхні ЛО” чітко не протиставляються. Пояснюється це тим, що виділені субстантиви-поширювачі, крім основної семи “поверхня”, фокусують у своєму значеннєвому плані сему “слабо виражений внутрішній простір (об’ємність)”. Семантичним маркером у таких реченнях виступають 1) префікси, що входять до семного комплексу “НРПО:ВПР”, зокрема до таких його фрагментів, як “НРПО:ВПР: напрям руху зсередини назовні” й

“НРПО:ВНР: напрям руху з поверхні”, і функціонують у складі дієслів-предикатів з вільною та зв’язаною основами, або 2) контекст. Пор.: 1. Семантично діагностуюча роль префікса: **А** *Хплигнув з ліжка* → напрям руху з меж ЛО або напрям руху з поверхні ЛО; **Б** *Хвиплигнув з ліжка* → напрям руху з меж ЛО, *Хсплигнув з ліжка* → напрям руху з поверхні ЛО; **А** *Хтяг з етажерки [книгу]* → напрям руху з меж ЛО або напрям руху з поверхні ЛО; **Б** *Хвитяг з етажерки [книгу]* → напрям руху з меж ЛО, *Хстяг з етажерки [книгу]* → напрям руху з поверхні ЛО. 2. Семантично діагностуюча роль контексту: **А** *Хдістав з етажерки [книгу]* → напрям руху з меж ЛО або напрям руху з поверхні ЛО; **Б** *Хдістав [книгу] з нижньої полицки етажерки* → напрям руху з меж ЛО, *Хдістав [книгу] з верхньої полицки етажерки* → напрям руху з поверхні ЛО. Речення СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start] з поданою вище валентною організацією перебувають в антонімічних зв’язках з реченнями СсМ S+P+Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin], S+P+Adv [НА+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv [В/У+Nacc] loc [dir:fin]. Проте треба зауважити, що вони протиставляються не завжди, а лише за певних умов, які пов’язуються з лексико-семантичним складом реалізаторів предикатної і правобічної позицій та з морфемною будовою основного носія валентності.

У правобічній позиції Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir], крім виділених вище семантичних розрядів іменників, фіксуються лексеми на зразок висота, темрява, перепуття, сучасність, полювання, робота:... *сйиво лине з висоти* (Сос.); ...*зоря ...гляне з висоти* (Сос.); *Тимко прибіг із темряви* (Тют.); *Злітали...з темряви карі очі* (Жоцюб.); ...*він увійшов з перепуть* (Мас.); *Зникло з блакиті пташок клинописся* (Мов.); *Хтось...піднявся із сучасності* (Зер.); *З купання повернулись діти* (Гж.); *Повертає він з полювання* (Гуц.); *Вони ідуть з мітингу* (Баш); *З роботи вернулись дядьки* (Чуб.); *Няня з праці вернулась* (Куліш). Найвищою активністю відзначаються іменники – назви різноманітних дій, які виконує людина (змагання, навчання, полювання), та різноманітних видів занять (лекція, мітинг, урок). Реалії, позначувані цими лексемами, процесуально-локалізовані. Отже, вони сприймаються як певні середовища, місця реалізації відповідних дій, процесів. Специфіка розгляданих речень полягає в тому, що в них, по-перше, локативно-напрямокве значення набуває переосмисленого, переносного звучання, по-друге, функцію

лівобічного поширювача поряд із лексемами – найменуваннями істот досить часто виконують лексеми на позначення неістот. Антонімічну пару з описуваними реченнями утворюють речення СсМ S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir:fin] і S+P+Adv [HA+Nacc] loc [dir:fin]. Пор.: *Чоловіки спішили з роботи [з мітингу] – Чоловіки спішили на роботу [на мітинг]; Холод іде з вишини [з невідомості] – Холод іде у вишину [в невідомість].*

Серед репрезентантів припредикатної позиції речень СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] трапляються іменники загальнопросторової семантики: край, країна [“те саме, що край, сторона”], сторона й т. ін. Вони, як інформативно недостатні слова, не можуть самостійно реалізувати локативно-директивну семантику “НРПО:ВНР: напрям руху з меж ЛО”, тому обов’язково функціонують у складі дво- (Adjx+Subx, Pronx+Subx) або багатокomпонентної (Adjx+Pronx+Subx, Adjx+Adjx+Subx) дескриптивної структури: *Вилетіли з краю далекого журавлі* (Загул); *Прилетіли з теплого дальнього краю птахи* (Вор.); *Вони повернулися з краю невідомого* (Кобр.); *...вона прилетіла з тих далеких країв* (Лепк.); *Налетіли птахи з теплих країн* (Вов.). Як свідчать наведені вище синтаксичні конструкції, утворені за зразком СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] речення інформують про напрям руху з меж простору, який знаходиться на горизонтальній осі. Однак на основі цієї СсМ можуть також виникати речення, що повідомляють про напрям руху з меж простору, який знаходиться на вертикальній осі. У формуванні цієї семантики беруть участь або дієслова-предикати зі значенням “переміщатися+угору”, “переміщатися+униз” (підніматися, підійматися, підноситися, спускатися, опускатися), або іменники-репрезентанти правобічної позиції із семантикою “простір, що знаходиться над землею” (небо, небеса), “простір, що знаходиться під землею (в землі)” (колодязь, шахта, забій, яма, окоп), або ті й ті водночас. До типових заповнювачів правобічної позиції належить субстантив небо, котрий реалізує значення “місце перебування богів, ангелів, святих, місце проживання злих і добрих сил, потойбічний світ, рай”, “небесне тіло”: *Зступили ангели з небес* (Лепк.); *З неба скотилась зоря* (Ст.); *Падав камінчик...з неба* (Мов.); *...сипалося з неба залізо* (Баг.); *Котилася та зоря з неба* (У.Н.П.); *З окопу підвівся...офіцер* (Дес.); *Місяця злотна колиска спускається з неба* (Пол.); *Із небес спустився Христос* (Переп.). У регулярні антонімічні відношення з описуваними реченнями

вступають речення СсМ S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir]. Пор.: *Х опускався з неба – Х піднімався в небо; Х піднімався із забою – Х опускався в забій*. Відносно чинників, які зумовлюють обов'язковий локативно-директивний поширювач у реченнях СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] із семантичними описом “НРПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО”, то це синсемантичність дієслова-предиката й кореляція, що встановлюється між префіксом ВІ-, для якого типовою є сполучуваність із дієсловами цілеспрямованого руху та переміщення, і прийменником з/зі/із.

У реченнях зі складною семантичною структурою “НРПО+ПО+НРПО:ВПР+КПР” носієм значення “ВПР” активно виступає правобічний поширювач Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir]. Репрезентантом плану змісту “НРПО:КПР” можуть бути поширювачі різної формально-граматичної будови, за якими закріплюються різні диференційовані значення. Найпродуктивніший тип становлять речення, що входять до таких СсМ: S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [HA+Nacc] loc [dir: fin] і S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin]. У розгляданих реченнях можуть комбінуватися різні видові значення, що виступають семантичними складниками родових планів змісту “НРПО:ВПР” і “НРПО:КПР”: *Біга тітка із кухні в сіни* (Сим.); *З Чигирина в Переяслав Богдан одбуває* (У.Н.Д.); *Мати насипають із баняка в полумисок...картоплі* (Кр.); *...вийшов [він] із хати на подвір'я* (Гж.); *Люди з першого залу вискакують на коридор* (Г.); *Він вибіг із повітки до клуні* (Я.). Найчастіше поєднуються значення з ідентифікаційною семою “НРПО: межа простору” (“НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО+КПР: напрям руху в межі ЛО”). На обов'язковість / факультативність припредикатного компонента локативно-директивного типу впливає насамперед морфемна структура дієслова-предиката, його інформативна достатність / інформативна недостатність, а вже потім загальні умови висловлювання. Пор. у цьому зв'язку такі приклади: *Х вийшов з кімнати в кухню* [start:obl // fin:obl або fac]; *Х убіг з комори в гамазей* [start:obl або fac // fin:obl]; *Х зайшов із спальні у вітальню* [start:obl або fac // fin:obl]; *Х подався з сіней на подвір'я* [start:obl або fac // fin: fac або obl]; *Х ішов з хати в сарай* [start:obl або fac // fin: fac або obl]; *Х перебіг з хліва в льох* [start:obl // fin:obl]. За лексико-семантичною природою

заповнювачів предикатної позиції речення СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir], які реалізують семантику “НПО+ПО+НРО:ВР: напрям руху з поверхні ЛО”, не відрізняються від речень цієї ж СсМ, які репрезентують значення “НПО+ПО+НРО:ВР: напрям руху з меж ЛО”: валентне ядро формують дієслова цілеспрямованого руху та переміщення; рідше вказану функцію виконують дієслова конкретної фізичної дії з динамічним відтінком (збігти, звалитися, з’їхати, скочити, злізти, злетіти, зійти, сповзти, зіскочити, сплигнути, спуститися, стекти, зсипатися, скинути, звалити, звести, скотити, зсадити, зняти, стягти), спорадично – дієслова сприйняття (глянути, дивитися, поглядати). Разом з тим тут простежуються відмінності, що стосуються морфемної будови основного носія валентності, який має префіксальну й безпрефіксну форму (причому типовою для нього є перша). Префіксально-прийменникова кореляція, яка зумовлює обов’язкове вживання припредикатного члена, виникає в реченнях з валентною рамкою Р [pref 3-Vf]+Adv [3+Ngen] loc [dir]. Префікс і прийменник не лише репрезентують однопланові просторові відношення (“НРО:ВР: напрям руху з поверхні ЛО”), але й мають формальну тотожність. В українській мові префікс 3- входить до семного комплексу “НРО:ВР” і спеціалізується на вираженні значення “рух з поверхні чого-небудь”, яке становить окреме функціонально-семантичне мікрополе. “Співвідносний із ним локатив, – наголошують О.К.Безпояско і К.Г.Городенська, – виражає значення вихідного пункту руху, що локалізується на поверхні просторового орієнтира, та напряму руху – вгору або вниз щодо поверхні просторового орієнтира... Слід відзначити, що сема локатива “з+родовий відмінок”, яким супроводжується префіксальний предикат, узгоджується з його семою, оскільки вказує на локалізацію вихідного пункту руху на поверхні чого-небудь” [Безпояско 1987: 167].

Характерною особливістю описуваних реченнєвих структур є те, що вони досить активно реалізують значення вертикальної локалізації, тобто передають інформацію про напрям руху з поверхні простору, який знаходиться на вертикальній осі. Засобом розрізнення типів вертикальної локалізації виступає семантика дієслова-предиката, наявність у його структурі префікса відповідної локативно-директивної орієнтації. Роль визначника напряму руху може виконувати також обставинний поширювач. Пор.: *Х збіг з гори* → напрям руху вниз і *Х збіг на гору* → напрям руху вгору.

Якщо ж план змісту основного носія валентності є індиферентним відносно сем “рух угору”, “рух униз”, а правобічну позицію заповнюють іменники разом з багатозначним прийменником з/зі/із, що називають поверхню, від якої рух може здійснюватися вгору і вниз, типи вертикальної локалізації “напряму руху вгору” і “напряму руху вниз” чітко не диференціюються. Функцію семантичного маркера перебирають на себе інші поширювачі, у результаті чого утворюється складна семантична структура, у якій повідомляється про вихідний і кінцевий пункт руху. Пор. у цьому зв’язку такі семантичні описи: 1. *Хлопець скочив* (“стрибнувши, спустився з чого-небудь” / “стрибнувши, піднявся куди-небудь”) з *ослона* → “напряму руху вниз” або “напряму руху вгору”. 2. *Хлопець скочив з ослона на підлогу* → “напряму руху вниз на поверхню, що знаходиться нижче від ЛО”; 3. *Хлопець скочив з ослона на скриню* [скриня є вищою від ослона] → “напряму руху вгору на поверхню, що знаходиться вище від ЛО”.

Для іменників, які заповнюють у реченні синтаксичну позицію справа від предиката, визначальною є сема “поверхня”. Сюди входять лексеми – найменування локативних і нелокативних понять. Іменники локативної семантики включають різні з точки зору просторової характеристики слова, зокрема назви обмежених просторів, типів поверхонь, природних об’єктів (земля, рілля, гора, скеля), частин тіла людини або іншої живої істоти (шия, ніс, хобот, крила): *Сніг...зійшов з землі* (Стел.); *Спірка піднімає з землі камінь* (Вин.); *Ти будеш...з високої стежити гори* (Фил.); *Дівчата з горбів...не сходять* (Олександр Олесь); *Череда...скотилася з...узгір’я* (Лепк.); *За Лісовським спустилась з підгір’я*...Ганна Лавренко (Гон.); *Демидів підняв зошит із підлоги* (Мак.); *З гори вона побачила хату* (Зар.); *Піт скапував з...носа* (Я.). Крім дієслів руху й переміщення, конкретної фізичної дії, у реченнях з правобічним поширювачем Adv [3/3I/I3+N (іменники – назви обмежених просторів, типів поверхонь, природних об’єктів) gen] loc [dir] позицію Р можуть обіймати дієслова оптичного або акустичного сприйняття. Досить часто припредикатну позицію заповнюють іменники – назви окремих меблів (стілець, крісло, фотель, лава, ослін), відкритих транспортних засобів (лінійка, повозка, бричка): *І він підвіся з стільця* (Шиян); *Карпо...підвіся з лави* (Кос.); ...[він] *змітає зі столу папери* (Д.); *Маланка злазить з лави* (Коцюб.); *Смирнов зліз з повозки* (Гж.); *Оксен зіскочив із лінійки* (Гж.); *Софрон скочив з брички*

(Стел.).

Групу поширювачів, для яких сема “простір” є індіферентною, утворюють субстантиви на позначення “відносно гонких і високих (як правило, вище від людського росту) предметів” [Всеволодова 1982: 60] або їх частин (дерево, верба, ялина, дуб, стовп, гілка), різноманітних будівель, споруд, їх частин (хата, стріха, вікно, дах). Для виокремлених поширювачів типовою є позиція при дієсловах зі значенням “переміщатися+униз”: *Опало листя з дубів* (Ольж.); *Лист летить з дерев, з дубів і беріз* (Лепк.); *З шовковиць падають...плоди* (Баж.); *Будівельники злазили...з хати* (Баш); *Агент хотів зіскоčiti з вікна* (Стел.); *...знялось із...стріхи гайвороння* (Коцюб.); *Жінка зіскочила з печі* (Стефан.). Як уже відзначено, у реченнях з правобічними поширювачами – назвами предметів, які мають зовнішню поверхню і внутрішній об’єм, плани змісту “НРПО:ВПР: напрям руху з поверхні ЛQ” і “НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО” виразно не протиставляються. Позицію Р при цьому репрезентують дієслова, що виступають у безпрефіксній формі або включають до своєї структури ті префікси, які не утворюють з прийменником *з/зі/із* безпосередньої кореляції. Семантично діагностуючу функцію виконує план змісту дієслова-предиката, а також префікси *З-/ІЗ-ЗІ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ЛС-* та *ВИ-*, які сполучаються з ним, або навіть контекст. В антонімічні відношення з розгляданими реченнями вступають речення *СсМ S+P+Adv [НА+Насс] loc [dir:fin]*, що мають значення “НРПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху на поверхню ЛО”. Пор.: *Х спустився з пагорба – Х піднявся на пагорб; Х сплигнув з лави – Х сплигнув на лаву; Х злетів з дерева – Х злетів на дерево*. Роль припредикатних поширювачів виконують також іменники, які об’єднуються семантикою “простори лінійного характеру” (дорога, траса, стежка, шосе, шлях). Основним носієм валентності таких речень є префіксальні дієслова руху зі значенням “переміщуючись, відхилитися від прийнятого спочатку напрямку”, причому розгляданий “тип дієслів малопродуктивний і лексично обмежений. До цього типу входять тільки неперехідні дієслова, які звичайно вживаються в конкретному значенні” [Блягоз 1966: 156] (зійти, звернути, з’їхати, сповзти, скотитися): *Данило Підпригора сходить з дороги* (Стел.); *Машина з’їхала з дороги* (Я.). Щодо антонімічних відношень, то описувані речення збігаються з проаналізованими вище реченнєвими структурами. Пор.: *Х сходить з дороги – Х сходить на дорогу; Х збігає зі стежки –*

Х збігає на стежку.

Досить часто позицію Adv [3/3I/I3 +Ngen] loc [dir] обіймає синсемантичний іменник місце. Автосемантичність він набуває у складі дескрипції Sub [загальнопросторове слово місце] x+Adj [відносний, якісний прикметник] x, Sub [загальнопросторове слово місце] x+Prop [присвійний займенник] x, Sub [загальнопросторове слово місце] x+Sub [іменник предметної семантики, іменник на позначення подій] x. Мотивуючий конституент конкретизує загальнопросторовий план змісту “простір зайнятий або може бути зайнятий ким-небудь, чим-небудь” необхідною локативною характеристикою: *Демидів піднявся зі свого місця* (Мак.); *То я тікав з того місця* (Карп.). Іменник-поширювач місце може вживатися і без залежних компонентів за умови реалізації ним значення “певний пункт, площа, призначена для кого-, чого-небудь”: *Дмитро Іванович зірвався з місця* (Гж.); *Матросик з місця побіг* (Лог.). Антонімічну пару з реченнями розгляданого типу утворюють речення з такою валентною організацією: S+P+Adv[HA+N [загальнопросторове слово місце+залежний компонент (Adj (відносний, якісний прикметник) x, або Prop (присвійний займенник) x, або Sub (іменник предметної семантики, іменник на позначення подій) x) gen] loc [dir: fin]. Пор.: *Х пішов зі свого [чужого, зручного] місця – Х пішов на своє [чуже, зручне] місце; Х побіг з місця бою – Х побіг на місце бою; Х ішов з місця – Х ішов на місце*. Як і в реченнях семантичної структури “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з меж ЛО”, у реченнях-репрезентантах значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з поверхні ЛО”, по-перше, обов’язкове функціонування локативно-директивного компонента зумовлюється інформативною недостатністю основного носія валентності та безпосередньою префіксально-прийменниковою кореляцією, що має такий вигляд: 3-↔з. Інші префікси лише опосередковано впливають на конституювання плану змісту речення. По-друге, правобічний поширювач Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir], що бере участь у формуванні семантики “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з поверхні ЛО”, виступає в реченнях як простої, так і складної семантичної структури. Найбільш продуктивними є речення чотирикомпонентної CcM S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [HA+Nacc] loc [dir: fin], за якими закріплено значеннєвий план “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з поверхні ЛО+НРПО:КНР: напрям руху на поверхню ЛО”: *З дерева на дерево*

перелітали...синички (Зб.); ...*Харитон...скоотився з кручі на кригу* (Зб.). Обов'язковість/факультативність одного або обох припредикатних членів у таких реченнях детермінується передусім синсемантичністю/автосемантичністю заповнювача позиції Р, його префіксальною/безпрефіксною структурою, а також загальними умовами висловлювання. Пор.: *Х збіг з гори на полонину* [start:obl // fin:obl або fac]; *Х злетів з даху на цямрину* [start:obl // fin:obl або fac]; *Х перелетів з клітки на антену* [start:obl // fin: obl]; *Х мчав з вершини на землю* [start:obl або fac // fin: fac або obl].

Конструктивним центром речень із семантичною структурою “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з боку ЛО” виступають дієслова руху та сприйняття. Розряд дієслів руху формують лексеми – найменування самостійного або несамостійного руху з різними динамічними відтінками. Найчастіше в позиції Р фіксуються префіксальні або безпрефіксні дієслова зі значенням самостійного переміщення та переміщення за допомогою транспорту по твердій поверхні, у повітрі або по воді (бігти, іти, виїхати, примчати, летіти, вилетіти, пливати, впливати). До складу префіксів, які, сполучаючись з вказаними дієсловами, семантично узгоджуються з прийменником *з/зі/із*, отже, і зумовлюють обов'язкову появу в реченні припредикатного поширювача просторово-напрямового типу, слід віднести префікс ВИ-. Інші префікси – ПО-/ПІ-, НА-, НАД-/НАДІ-/НАДО-, В-/У-/УБІ-/ВБІ-, ПРО-, ПЕРЕ- – не утворюють з прийменником *з/зі/із* безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції. Наприклад, префікс НА- передає значення “інтенсивно виявити дію, позначену мотивуючим дієсловом”, а префікс НАД-/НАДІ-/НАДО- – “неінтенсивно виявити дію, названу мотивуючим дієсловом”: *З півночі вітер налетить* (Лепк.); *Гроза надходила із заходу* (Малишк.). Префікс ПО-/ПІ- реалізує аспектуальну сему початковості: ...*вітерець подихнув зі сходу* (Каш.). Окремо треба сказати про речення з валентними рамками Р [pref В-/У-/УБІ-/ВБІ- Vf]+Adv [3/3І/І3 +Ngen] loc [dir], Р [pref ПРО-Вf]+ Adv [3/3І/І3 +Ngen] loc [dir], Р [pref ПЕРЕ-Вf]+ Adv [3/3І/І3 +Ngen] loc [dir]. У реченнях з валентною рамкою Р [pref В-/У-/УБІ-/ВБІ- Vf]+Adv [3/3І/І3+Ngen] loc [dir] прийменник *з/зі/із* як виразник аблативного відношення не може значеннєво узгоджуватися з префіксом В-/У-/УБІ-/ВБІ-, що є одним з основних реалізаторів лативного відношення. У цих реченнєвих структурах опускається локативно-директивний компонент, який передає план змісту

“НРПО:КПР”. “Явище еліпсиса-посередника” [Войцехівська 1968: 25] переводить у зону комунікативної значущості обставинний поширювач із семантикою “НРПО:ВПР: напрям руху з боку від ЛО”. Пор.: ...*з лівого боку ввійшла Стеся* (Коч.) → *З лівого боку [кудись] ввійшла Стеся*. За умови лексичного вираження поширювачів обов’язковість / необов’язковість припредикатного члена зі значенням “НРПО:КПР” мотивується загальними потребами висловлювання. Для дієслів з префіксом ПРО- однією з основних функцій є вказівка на подолану певну відстань (пройти, проїхати, пролетіти, пропливти), а для дієслів з префіксом ПЕРЕ- – вказівка на спрямованість з одного місця в інше. Особливість речень із валентними рамками Р [pref ПРО- Vf]+ Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir], Р [pref ПЕРЕ- Vf]+ Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] полягає в тому, що в них префіксальне дієслово-предикат інтенційно зорієнтоване на сполучуваність з двома типами просторово-напрямкових поширювачів: зі значенням “НРПО:ВПР” і “НРПО:КПР”. У реченнях CcM S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir]+Adv [HA+Nacc] loc [dir] комунікативно значущими є обидва припредикатні члени: ...*з півночі на південь вже пролітали...гусячі зграї* (Соб.); ...*вали...перекочувалися із сходу на захід і з заходу на схід* (Довж.). Якщо предикатну позицію заповнюють безпрефіксні дієслова, одночасне облігаторне функціонування аналізованих поширювачів може детермінуватися хіба що загальними умовами висловлювання. Пор.: ...*ріки зі сходу на захід течуть* (Дм.) → *Ріки зі сходу течуть* або *Ріки на захід течуть*. Дієслова зі значенням сприйняття, що також служать базою для творення речень розгляданого семантичного типу, об’єднуються у дві групи: 1) які вказують на зорове сприйняття і 2) які вказують на слухове сприйняття. За своїм денотативним змістом дієслова першої групи позначають бачення взагалі (дивитися, поглядати), а другої – звучання взагалі (звучати) і звучання, що створюється, видається при ударах, поштовхах, коливаннях, розривах (гриміти, гуркати, стукати). Для цих дієслів-предикатів регулярною є безпрефіксна форма. У формуванні речень із семантикою “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” зрідка беруть участь дієслова конкретної фізичної дії, що обов’язково пов’язується з різними динамічними відтінками (загородити, обсадити, забетонувати). У реченнях з валентною рамкою Р [дієслова конкретної фізичної дії динамічного характеру]+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] основним виразником

значення директивності, зокрема аблативності, є прийменник *з/зі/із*, який наділений здатністю репрезентувати динамічні просторові відношення. Склад іменників, які, сполучаючись із *з/зі/із*, заповнюють правобічну позицію речень СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir], лексично обмежений. Реалізація описуваної семантичної структури пов'язується в першу чергу із субстантивами – назвами сторін світу (північ, південь, полудень [заст. південь], схід, захід, північний схід): *Та з півночі...хмари сунуть* (Кл.); *То зі сходу, то з полудня завівав вітерець* (Н.); *...зі сходу не вернулись "москалі"* (Сим.); *З півдня тече Ірпінь, зі сходу – Олешня, з півночі – Рудка* (Малик). Роль просторового поширювача виконують також локативні іменники іншої семантичної природи: назви населених пунктів та їх частин, географічних областей, районів, гірських масивів, акваторій, конкретних регіонів, мотивованих назвами сторін світу (Київ, Сибір, Кубань, Приамур'я, Карпати, Дніпро, море, Далекий Схід, Північ). Речення з цими заповнювачами позиції Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] мають особливу валентну організацію: лівобічний поширювач характеризується селекційною рисою "явище природи" (вітер, туман). Позицію Р обіймають здебільшого непрефіксовані дієслова, які позначають рухи, виконувани неактивним учасником – явищем природи. Визначальною семою для цих виокремлених дієслів-предикатів є "розноситися, ширитися в повітрі" (віяти, дуті, слатися): *Вітер з Кавказу подув* (Чуб.); *...вітер з Чорногорії повернув* (Тют.); *Вітер дме з Карпат* (Хот.); *Пливе з озер...туман* (Баж.); *...вітерець тягне з Дніпра* (Гон.); *З узгір'я вітер повівав* (Гр.); *З моря дув...вітер* (Дон.); *Віють з поля...пахощі* (Коцюб.).

Речення з проаналізованим вище лексико-семантичним складом предикатної, правобічної та лівобічної позицій перебувають в антонімічних зв'язках з реченнями, побудованими за СсМ S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir:fin], що виражають значення "НПО+ПО+НРПО:КІР: напрям руху в бік ЛО": *Х летів зі сходу – Х летів на схід*. Антонімічною парою до речень, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir:start], можуть виступати речення СсМ S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir:fin]: *Х біг з правого боку – Х біг у правий бік*. Позицію Adv [prep+Nx] loc [dir] у них займають синсемантичні іменники бік і сторона, які, у свою чергу, характеризуються активною валентністю й детермінують обов'язкові атрибутивні модифікатори: *З правого боку виходить...єврей* (Коч.); *...з північного боку...прогрімилі*

залпи...гармат (М.); ...з того боку під'їхали...посланці (Заг.); Дівчина вибігла з цього боку (Дон.); Зі східної сторони Чабаниці... вибігала...стежечка (Коб.); ...[вона] зазірала залюбки з правої сторони (Коб.). У складі дескрипції “залежний компонент у непрямому відмінку+Sub(бік [сторона])х”, як свідчать наведені приклади, уживаються займенники, числівники або прикметники. Вони зберігають за собою роль семантичного й лексико-граматичного маркера, оскільки їхня відсутність робить речення інформативно недостатніми і закріплює за сполуками з **боку, зі сторони** функцію прийменників, які вимагають родового відмінка. Просторове значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з боку ЛО” може виступати в такій реалізації, як “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з різних боків ЛО”. Цей тип локативно-директивної семантики утворюється тоді, коли іменники бік та сторона й детерміновані ними прономінативні, атрибутивні модифікатори виступають у формі множини: *Вони повзли з різних боків* (Ос.); *І долітали...голоси з усіх сторін* (Сем.); *А ворог пре з усіх сторін* (Лепк.); *...пахощі...лацаться з усіх сторін* (Драй.); *З різних сторін вони ідуть* (З.); *...злетілися вони та й із трьох боків* (У.Н.П.); *...вони зліталися з різних сторін* (Стел.). Ці речення, як і попередні, мають антонімічну пару. Показово, що нею виступають речення двох СсМ: S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir:fin] і S+P+Adv [HA+Nacc] loc [dir:fin], а в процесі антонімотворення бере участь префіксально-прийменникова кореляція. Пор.: *Х злетілися з усіх [різних, протилежних...] боків – Х розлетілися в усі [різні, протилежні...] боки, Х розлетілися на всі [різні, протилежні...] боки.*

У реченнях із семантикою “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з внутрішніх меж простору, що являє собою отвір” типовим заповнювачем предикатної позиції виступають дієслова двох семантичних груп: 1) руху, 2) сприйняття. Перша група представлена лексемами – найменуваннями спрямованого самостійного руху, що характеризується різними динамічними відтінками. Вони мають префіксальну й безпрефіксну будову. З виділеними дієсловами-предикатами регулярно сполучається префікс ВИ-, просторове значення якого повністю відповідає значенню прийменника *з/зі/із*. Серед основних носіїв валентності другої групи виокремлюються дві підгрупи: 1) дієслова оптичного сприйняття і 2) дієслова акустичного сприйняття. У плані функціонування превалюють дієслова зорового сприйняття, для яких

регулярною є безпрефіксна структура. Позицію Р можуть обіймати також дієслова спрямованого переміщення та конкретної фізичної дії, що більшою чи меншою мірою пов'язані з рухом. Як і дієслова-предикати руху, вони мають префіксальну й безпрефіксну структуру. З прийменником *з/зі/із* також корелює префікс ВІ-. Речення СсМ S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir] за окремими валентними параметрами є схожими до речень СсМ S+P+Adv[Ninst] loc [trans], S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [КПІЗЬ+Nacc] loc [trans], які виражають значення “НПО+ПО+ШРПО: рух через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”, і до речень СсМ S+P+Adv [В/У+Nacc] loc [dir], які реалізують семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху з внутрішніх меж ЛО, що являє собою отвір”. Валентна подібність існує між реченнями різної семантичної природи: 1) тими, які спеціалізуються на реалізації локативно-транзитивного плану змісту, і 2) тими, які зорієнтовані на репрезентацію локативно-директивного значення. З останніми реченнями описувані структури утворюють антонімічну пару: *Дим пробивався в щілину [у двері...]* – *Дим пробивався з щілини [з дверей...]*; *Кров текла в рот [в ніс...]* – *Кров текла з рота [з носа...]*. Трапляються випадки, коли протилежні щодо семантики поширювачі зі значенням “НРПО:ВІР”, “НРПО:КПР” одночасно сполучаються з основним носієм валентності. Такі речення утворюються за зразком чотирикомпонентної СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir:start]+Adv [В/У+Nacc] loc [dir:fin]: ...*з дверей у двері ходив Круча* (Баш). Іменники-заповнювачі правобічних позицій Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir:start] і Adv [В/У+Nacc] loc [dir:fin], як правило, входять до одного семантичного розряду (“штучний отвір” – “штучний отвір”, “природний отвір” – “природний отвір”, “отвір узагалі” – “отвір узагалі”) і виражаються як однаковими, так і різними лексемами. Пор.: *Вода лилася з щілини в щілину; Вода лилася з пробойни в трубу*. Відносно подібності речень, об'єднаних СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir:start], S+P+Adv[В/У+Nacc] loc [dir:fin], S+P+Adv[Ninst] loc [trans], S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] і S+P+Adv[КПІЗЬ+Nacc] loc [trans], то вона стосується насамперед значення “внутрішня межа ЛО, що являє собою отвір”, а також лексико-семантичного складу заповнювачів предикатної лівобічної і, особливо, правобічної позицій. Іменникам, які разом з прийменником або без нього беруть участь у формуванні вказаного значення, характерні такі семантичні риси: 1) “штучний отвір” (двері, вікно, хвіртка, брама, ворота, ринва,

труба, бовдур, димар, верх [“димар”], димохід, лаз, лазівка, люк, нора); 2) “природний отвір” (рот, ніс, горло, вухо, ніздрі, зябра); 3) “отвір узагалі” (отвір, діра, дірка, щілина, щіль, щілочка, щілка, щілінка, шпарина, відтулина). Іменники типу отвір, дірка, відтулина передають значення “порожнє, відкрите місце в чомусь суцільному” безвідносно до його природного або штучного походження. Подаємо приклади речень з описаними різновидами іменників-репрезентантів позиції Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir]: ...**четверо верхівців виїхали з воріт** (Малик); 3...**хвіртки вийшла Нонка** (Зем.); 3 **церковної виходять брами...похорони** (Лепк.); 3 **дверей вийшла...Ійнечі** (Гж.); 3 **дверей виткнулися** **голови і руки Семенівни та Івдини** (Куліш); **Із вікон дачі... Луна бетховенська соната!** (Ал.); ...**з вікна з'явилась...Вірунька** (Гон.); **А Толя...виглядав із вікна** (Вин.); **І Ніна...дивитиметься з вікна** (Д.); **Дівчина виплигнула з вікна** (Голуб); 3 **димаря виринула голова** (Хиж.); 3 **проломини в скроні... збігла кров** (Бар.); 3 **вух, очей, рота, ніздрів бризне кров** (Л.); ...**дим з труби валить** (Тют.); 3 **нічних розколинок виходять струмки диму** (Вов.); ...**хвостик...визирає із нори** (Дон.); ...**з люка висунувся контур кулемета** (Гон.); ...**видувають [вони] із труб [руду]** (Гон.); **Палиюлька...вийняв з рота люльку** (Стел.); 3 **дверного отвору війнуло важким духом** (Кол.); **Із дір онучі волочились** (Котл.). Обов'язковість припредикатного просторово-напрямового члена зумовлюється інформативною недостатністю основного носія валентності або префіксально-прийменниковою кореляцією, яка виникає у валентній рамці P [pref ВІ- Vf]+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir].

Речення з розгляданим планом змісту уподібнюються до речень з поданими вище двома семантичними описами тим, що їхню структуру можуть розширювати інші локативно-директивні члени зі значенням “НРПО:КПР”. Типовими конкретними репрезентантами чотирикомпонентної CM S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start]+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin] є CcM S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [HA+Nacc] loc [dir: fin], а типовими комбінаціями загальної семантики “НРПО:ВІПР+КПР” виступають значення “НРПО:ВІПР: напрям руху з внутрішніх меж ЛО, що являє собою отвір+КПР: напрям руху у внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”, “НРПО:ВІПР: напрям руху з внутрішніх меж ЛО, що являє собою отвір+КПР: напрям руху на поверхню ЛО”: **Діти бігали...з дверей у двері** (Сам.); **Сажка падала із димаря...на сніг** (Зар.).

Умови факультативного / обов'язкового перебування одного чи обох припредикатних членів просторово-напрямової орієнтації в усіх трьох семантичних типах речень однакові. Пор. з поданими вище такі приклади: *Х вибіг з нори на освітлене місце* [start:obl // fin:obl або fac]; *Х перебіг із брами в браму* [start:obl // fin:obl]; *Х ішов з дверей у двері* [start:obl або fac // fin: fac або obl]. Отже, кожному з диференційованих значень, закріплених за реченнями СсМ S+P+Adv [3/3I/13+Ngen] loc [dir], властивий свій лексико-семантичний склад основних носіїв валентності та лівобічних і правобічних поширювачів. Маючи специфічні валентні характеристики, аналізовані речення уподібнюються за типом реалізованого значення, сполучувальними можливостями до речень інших СсМ, які є конкретними репрезентантами СМ S+P+Adv [prep+Nx] loc [dir].

СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]

Речення, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], спеціалізуються на вираженні чотирьох диференційованих значень: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від межі ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО”; 3) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО з обов'язковою контактною локалізацією”; 4) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”. Найактивніше вони передають перше значення. У реченнях з дієсловами-предикатами руху та переміщення може спостерігатися нейтралізація планів змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від межі ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”. Функцію розрізнявача цих значень виконує префікс, який сполучається з дієсловами й корелює з прийменником **від/од**, або контекст. Щодо другого і третього значень, то вони реалізуються досить специфічно: мають жорсткі обмеження з боку основного носія валентності й детермінованого ним правобічного поширювача – іменника у формі родового відмінка. Склад дієслів, які виконують роль предиката речень СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], охоплює лексеми на позначення руху, переміщення, конкретної фізичної дії динамічного характеру, чуттєвого сприйняття, причому за кожним виділеним вище типом локативно-директивного значення закріплений свій лексико-семантичний набір дієслів-предикатів, які мають префіксальну й безпрефіксну структуру, вільну і зв'язану основу. Принцип лексико-семантичної селекційності досить послідовно виявляє себе й на рівні обставинного поширювача. Речення СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]

вступають в системні антонімічні зв'язки з реченнями, які входять до CM S+P+Adv[Prep+Nx] loc [dir:fin] і репрезентують часткові (диференційовані) значення загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР”.

В українській мові широко представлені речення з семантичним описом “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від межі ЛО” формуються за участю дієслів руху та переміщення, що мають у своєму складі префікс ВІД-/ОД-, основним просторовим значенням якого є вказівка на віддалення від об'єкта. Реалізуючи семантику “спрямованість дії на віддалення”, він разом з тим характеризує ступінь віддалення [Игнат'єва 1969: 43-44]. На думку І.Р. Вихованця, основним значенням прийменника від з родовим відмінком є значення руху від крайньої точки предмета [Вихованець 1980: 103]. Між префіксом ВІД-/ОД- і прийменником, у якому цей префікс повторюється, існує безпосередня префіксально-прийменникова кореляція, оскільки, сполучаючись із префіксом ВІД-/ОД-, дієслова самостійного або несамостійного руху чи переміщення стають інформативно недостатніми. Поширювач Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] входить в обов'язкове правобічне оточення цих дієслів-предикатів, тому що надає їм і всьому реченню конструктивної й семантичної завершеності. У позиції Р можуть уживатися також прямо-перехідні дієслова конкретної фізичної дії, спрямованої на об'єкт (відчистити, відкинути, відгорнути, відгребти, відмести, одіпхати). Вони, як і дієслова-предикати руху та переміщення, мають префіксальну будову. Поеднуючись з основою щойно виокремленого семантичного розряду дієслів, префікс ВІД-/ОД- “вносить у них значення відділення від предмета... іншого предмета, з ним пов'язаного” [Засухина: 44]. Важливо при цьому наголосити, що в реченнях з валентною рамкою Р [pref ВІД-/ОД-Vf (дієслова контактної дії)]+Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] контактної локалізації не існує. За умови її наявності виражається інше значення – “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО з обов'язковою контактною локалізацією”. Позицію справа, яку відкривають дієслова-предикати конкретної фізичної дії, заповнюють об'єктний і локативно-директивний поширювачі. Обов'язковим компонентом завжди є об'єктний поширювач, роль якого виконують семантично неоднорідні іменники.

Лексико-семантичний спектр іменників, які разом з прийменником від/од структурують правобічну позицію, досить широкий. Основу становлять лексеми зі значенням “обмежений

простір”, яке можна диференціювати на два вузчі семантичні сегменти: “відносно обмежений простір” і “чітко обмежений простір”. Якщо позицію Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] обіймають іменники – найменування чітко окресленого (обмеженого) простору, семантична структура речення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху від межі ЛО” набуває такого конкретизованого вигляду: “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху від крайньої точки ЛО”. Найтиповіші групи репрезентантів припредикатної позиції утворюють іменники на позначення споруд, приміщень різноманітного призначення, їх частин (хата, сарай, театр, школа, кухня, стіна, вікно, двері), природних об’єктів (скеля, берег, урвище), різноманітних спеціалізованих територій (баштан, полігон), типів ландшафтів, покритих рослинністю (ліс, степ), населених пунктів і їх частин (село, місто, Харків, майдан), акваторій (озеро, Удай): *Хлопці відгортали лопатами сніг від...хат* (Ц.); *...постаті віддалялися від хати* (Тют.); *Юстина відбігла від хати* (П.); *Од стіни одступив хлопчина* (Сим.); *Він відійшов від дверей* (Д.); *Від баштану віддаляється постать* (Куліш); *Монголи...відступили від берега* (Фр.); *Полонені відбігли від лісу* (Коз.); *...[австріяки] відтиснули руських від села* (Пуш.); *...[він] оддалявся від села* (Зб.); *...пароплав відходив від пристані* (Янов.); *Ми... віддалилися від Черемошу* (Мур.). У припредикатній позиції фіксуються також іменники на означення конкретних предметів, які можуть виступати просторовими орієнтирами. Це, зокрема, назви транспортних засобів (автобус, тролейбус), плавучих засобів (пароплав, судно), об’ємних суцільних тіл (стела, пеньок, стіг), меблів (стіл, креденс, крісло) і т. ін.: *Вони...віддалилися від авто* (Янов.); *...[постать] віддалялася...від пароплава* (Баш); *...Бараболя відскочив од столу* (Стел.). Ці речення найвиразніше передають диференційоване значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху від крайньої точки ЛО” без будь-яких контекстуальних локативних конкретизаторів.

Специфічним різновидом речень CcM S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] можна вважати речення, у яких заповнювачем правобічної позиції є іменники – найменування істот (людей або тварин): вони репрезентують синкретичні обставинно-об’єктні відношення: *Котя відступилася від хлопця* (Заг.); *...він крокував від...молотників* (Муш.); *Тимофій...одвернув голову від батька* (Стел.). Припредикатний член у цих структурах виконує локативно-директивну функцію, тому що називає просторовий орієнтир, від

якого спрямовується рух, і зберігає за собою статус об'єктного компонента, оскільки не втрачає конкретно-предметної ідентифікації.

Крім дієслів руху, переміщення та конкретної фізичної дії з динамічним відтінком, у позиції Р уживаються також дієслова мовлення й зорового сприйняття (гукнути, крикнути, покликати, глянути, подивитися), що мають, як правило, безпрефіксну структуру. Префікс ПО-/ПІ-, який може сполучатися з ними, реалізує не локативну сему, а аспектуальну сему початковості. У правобічній позиції речень з валентною рамкою Р [дієслова мовлення, зорового сприйняття]+Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] фіксуються всі виділені вище лексико-семантичні групи іменників, за винятком лексем-назв істот (людей та тварин). Такі речення мають складну семантичну структуру, оскільки в них може бути закладена інформація або про початок руху, або про його кінець, пор.: Максим Онищук **побачив від своєї хати** пана (Стефан.) → Максим Онищук побачив пана, перебуваючи біля своєї хати/дійшовши до своєї хати; ...**обізвалася Настечка від печі** (Стел.) → Обізвалася Настечка, перебуваючи коло печі/дійшовши до печі.

Коли предикатну позицію обіймають безпрефіксні дієслова динамічної дії – руху, переміщення, конкретної фізичної дії – або ті, що мають у своєму складі префікси, які не реалізують сему “рух від об'єкта в простір” і не корелюють із прийменником **від/од**, значення “НПО+ПО+НРПО:ВПр: рух від межі ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПр: рух з боку ЛО” чітко не диференціюються. Пор.: *Х біг [побіг] від села, Х бив [з гармат] від Лаври* → напрям руху від межі ЛО або напрям руху з боку ЛО. Семантичним маркером у такому випадкові виступає префікс ВІД-/ОД-, який сполучається з дієсловами-предикатами руху чи переміщення, або мікроконтекст. Пор.: *Х відбіг від села, Х бив [з гармат] прямо від Лаври [від стін Лаври]* → напрям руху від межі ЛО; *Х бив [з гармат] дець від Лаври* → напрям руху з боку ЛО.

Треба, однак, зазначити, що в реченнях з окремими безпрефіксними заповнювачами позиції Р семантика “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху від межі ЛО” не нейтралізується, а передається чітко. Це стосується дієслів-предикатів на зразок рушити, для яких сема “почати рух. пересування, переміщення” є релевантною:... *пароплав рушив від*

пристані (Х.); Всі рушили від огради (Хиж.); Але страйкарі... рушили від турбіни (Баш). Визначником обов'язковості/факультативності локативно-директивного компонента в утворюваних реченнях є план змісту основного носія валентності, його автосемантичність чи синсемантичність.

Окрему групу становлять речення, у позиції предиката яких виступають 1) дієслова на зразок тягтися, слатися, пролягти, у значеннєвому плані яких закладена ідея руху та переміщення, і 2) дієслова на позначення стану чи активної дії, що не асоціюється або слабко асоціюється з рухом (хворіти, радіти, сумувати, грати, клясти, думати, кричати, мовчати). Речення з предикатами першого типу вирізняються тим, що мають специфічне лексико-семантичне наповнення з боку лівобічного поширювача: його функцію виконують іменники – назви протяжних просторів лінійного характеру (дорога, стежка, колія, гостинець): *Бігла вона [стежка]... від села* (Гуц.); *Від головної брами... крутиться...* (Лепк.). Особливістю реченневих структур з предикатами другого типу є те, що вони, по-перше, репрезентують ускладнене просторово-часове значення, по-друге, у правобічній позиції досить часто мають прономінативний модифікатор самий, який, утворюючи з іменниками дескриптивну структуру, вказує одночасно на темпоральну й локативну межу дії. Пор.: *Х спав від Харкова [мовчав від самої Лохвиці]* → напрям руху від межі ЛО + означена часова наступність: момент початку руху.

За лексико-семантичним складом заповнювачів позицій S, P і Adv [prep+Nx] loc [dir:start], типом синкретичних відношень розглядані речення зближуються з реченнями CcM S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir:fin], які є їхньою антонімічною парою. Пор.: *Х кричав від самої Решетилівки – Х кричав аж до Решетилівки; Х стогнав від самого вокзалу – Х стогнав до самого вокзалу.* Речення CcM S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir:start], таким чином, можуть вступати в антонімічні відношення з реченнями CcM S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir:fin] за умови, якщо останні виступають у такому семантично конкретизованому вигляді, як “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до межі ЛО”. Ці відношення набувають прозорості тоді, коли дієслова-предикати містять у своєму складі префікси, які утворюють з прийменниками від/од і до тип безпосередньої кореляції. Пор.: *Х відбіг від воріт, Х відкотив [віз] від паркану; Х до-[при-] біг до воріт, Х до-[при-] котив [віз] до паркану.*

Правобічний поширювач Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] функціонує також у складі речень, що утворюються за зразком чотирикомпонентної СМ. Конкретними репрезентантами складної СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start]+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin] з інваріантною семантикою “НПО+ПО+НРПО:ВПР+НРПО:КПР” можуть бути СсМ типу S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [В/У+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ЗА+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [В БІК/У БІК (ВБІК/УБІК)+Ngen] loc [dir: fin], напр.: *Від Карпового яру до Яреськів...[вони] добиралися пішки* (Заг.); *...він буде...злітати від гнізда в безмежну голубиць* (Муш.); *...вогнів червоні язики сягали від землі під самі зорі* (Сим.); *Злетів він від землі над хмари* (Вор.); *Від Псла аж за Самару Цимбал вів валку* (Гон.); *...ми з Лідою майнули геть від нашої вулиці в бік Хрещатика* (Голуб). Кожна з виокремлених СсМ виступає носієм певного диференційованого значення. План змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР”, як свідчать наведені й подібні приклади, може мати різні семантичні реалізації, найчастіше такі: “НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”, “НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”, “НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”, “НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО”. Найпродуктивніший тип в українській мові становлять речення, що входять до СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir] і репрезентують значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від межі ЛО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Найважливішими конструктивними особливостями цих речень слід вважати такі: 1) дієслово-предикат має іншу морфемну організацію, ніж у реченнях трикомпонентної структури (S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start], S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir: fin]). Воно виступає в безпрефіксній формі або містить у своєму складі префікси ПЕРЕ- і ПРО-. Перший реалізує сему “напрямок руху від одного місця до іншого”, другий – “переміщення на яку-небудь віддаль”: *Ганна Степанівна ходила...від вікна до дверей* (Гж.); *Від іконостаса вони перейшли до стенда* (Ц.); *Галичину пройшов [він] від Збруча до Карпат* (Гж.); 2) серед дієслів, що обіймають предикатну позицію, однаковою мірою представлені ті, які вказують

на цілеспрямований рух, і ті, які називають нецілеспрямований рух. У реченнях з валентною рамкою Р [безпрефіксне або префіксальне дієслово нецілеспрямованого руху]+Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir:start]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin] обидва поширювачі виконують конститутивну функцію: *В'язні бігали від залу до залу* (Г.); *Від стріхи до стріхи ходє чорен віхоть* (Калин.). У реченнях з правобічними позиціями Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start] і Adv [ДО+Ngen] loc [dir:fin] типовим основним носієм валентності є дієслова односпрямованого руху; правобічні позиції в них формують приєдники *від/од* і *до* та іменники, які є ідентичними за звучанням і значенням, різними за звучанням і подібними за значенням і різними за звучанням та значенням: *Андрій бігав од саней до саней* (Коцюб.); *Від самої Волги до Дніпра пройшли вони* (Ц.); *...Андрій...прокидає од порога до воріт стежку* (Коцюб.). Таким чином, обов'язкове/факультативне функціонування припредикатних поширювачів зі значенням “НРПО:ВІД” і “НРПО:КІД” у складі речень СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir:start]+Adv[ДО+Ngen] loc [dir:fin] зумовлюється морфемною будовою дієслова-предиката, його значеннєвим статусом – орієнтацією на реалізацію цілеспрямованого чи нецілеспрямованого руху, загальними умовами висловлювання. Пор.: *Х пройшов од хати до клуні* [start: obl // fin: obl], *Х перебіз від гаю до луку* [start: obl // fin: obl], *Х добіз від поля до лісу* [start: fac //fin: obl]; *Х прямував від села до хутора* [start: obl або fac //fin: fac або obl]; *Х ходив від дверей до вікна* [start: obl //fin: obl].

Крім уже розглянутих речень СсМ S+P+Adv[3/3І/І3+Ngen] loc [dir], значення “НПО+ПО+НРПО:ВІД: напрям руху з меж ЛО” репрезентують також речення СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]. Щоправда, синтаксичні конструкції з правобічним поширювачем Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] поступаються в плані функціонування перед реченнєвими структурами з припредикатним членом Adv [3/3І/І3+Ngen] loc [dir], мають лексико-семантичні обмеження на рівні основного носія валентності й адвербіально-локативного компонента. Подібність між порівнюваними реченнями полягає в тому, що в них дієслово-предикат має префіксальну будову, а префікс виконує семантично діагностуючу роль. Конструктивним центром речень СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] виступають дієслова цілеспрямованого руху різної динамічної природи, з якими сполучається префікс ВІ-, що реалізує значення “спрямувати (спрямуватися) назовні”. Діапазон іменників, які разом з

прийменником **від/од** заповнюють правобічну позицію, представлений одним семантичним різновидом – “істота: людина або тварина”. У сполученні з цими іменниками прийменник **від/од** втрачає значення руху від крайньої точки просторового об’єкта й набуває “типового для прийменника з значення руху з середини просторового орієнтира” [Вихованець 1980: 104-105]. Виділені субстантивні лексеми називають метонімічний простір з виразною внутрішньою об’ємністю або окресленістю. Основу аналізованої метонімічної номінації становлять відношення “істота (людина) → приміщення, у якому мешкає, перебуває в певний час людина, господарська ділянка, на якій розміщені садибні будівлі та місце біля них”, “істота (тварина) → приміщення, у якому утримуються свійські тварини, огорожене місце, куди їх заганяють на ночівлю, відпочинок і т. ін. ”: *Що то за молодиця вийшла від нашої Марти!* (Вов.) → *Що то за молодиця вийшла з хати* [двору...], *де перебуває Марта*; *Він вийшов від корів* (Мак.) → *Він вийшов із сараю* [корівника, загону, загороди...], *де перебувають корови*. Визначальною рисою розгляданих речень є те, що вони передають значення не реального, а метонімічного простору.

Якщо позицію Р обіймають безпрефіксні дієслова або ті, які мають у своєму складі не зорієнтовані на реалізацію просторово-напрямкових відношень префікси, речення виражають синкретичну семантику: локативно-директивне значення перехрещується з об’єктним. Пор.: *Та ще й од швачки прийдуть мати рано* (Ос.) → *Та ще й звідки?+од кого? прийдуть мати рано*; *Прибігла мати від сусід* (Сос.) → *Прибігла мати звідки?+від кого?* Антонімічною парою до речень з локативно-директивною й локативно-(директивно-) об’єктною детермінацією виступають речення *СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir: fin]*. Пор.: *Х вибіг від учителя – Х за-[у-] біг до вчителя*, *Х вийшов від Лотоцького – Х за-[уви-] йшов до Лотоцького*; *Х прибіг від учителя – Х прибіг до вчителя*, *Х ішов від Лотоцького – Х ішов до Лотоцького*.

Антонімічні стосунки між реченнями зі значеннями “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з меж ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КНР: напрям руху в межі ЛО” виникають тоді, коли вони мають такі валентні рамки: *P[Pref ВИ- Vf]+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]*, *P[Pref ЗА-, В-/У-/ВВІ-/УВІ- Vf]+Adv[ДО+Ngen] loc [dir: fin]*.

Реченням із семантичною структурою “НПО+ПО-НРПО:ВНР: напрям руху від ЛО з обов’язковою контактною

локалізацією” властиві лексико-семантичні обмеження з боку основного носія валентності і припредикатного члена, що сполучається з прийменником **від/од**, який у цьому випадкові виконує нетипову для нього функцію – окреслює зону контактної щодо просторового орієнтира локалізації вихідної точки руху. Як відомо, основне призначення просторового первинного прийменника **від/од** полягає в тому, щоб указувати на параметри дистантної відносно просторового орієнтира локалізації вихідної точки руху: початкової межі руху та загального напрямку руху від предмета. Функцію предиката в описуваних реченнях виконують лише ті дієслова конкретної фізичної дії, яким властива селекційна ознака “контакт: відокремити щось прикріплене” (відірвати, відлипнути, відклеїти, відділити, відокремити, відірвати, відстати, відірватися, відклеїтися, відділитися, відокремитися). Серед них є неперехідні й перехідні лексеми. Останні програмують поряд з обставинним обов’язковий об’єктний поширювач. Заповнювачі позиції Р регулярно виступають у префіксальній формі. Префікс **ВІД-/ОД-**, який приєднується до основи дієслів, надає їм значення “віддалення від предмета, його частини або пов’язаного з ним іншого предмета”. Іменники, що обіймають припредикатну позицію Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], об’єднуються семами “поверхня”, “ціле, що складається з однотипних предметів”. Це, насамперед, назви тих предметів, які мають зверхній зовнішній бік (стіна, дошка, двері, фанера, дзеркало), а також найменування предметів одягу, взуття або їх частин (кофта, куртка, рукав, підощва), рослин та їх частин (дуб, стовбур), органів і частин організму людини або тварини (голова, лоб, руки, дзьоб) і т. ін.: *Він відривав від грона винограду ягідку за ягідкою* (Коцюб.); *...відірвався від гілки лист осокара* (Грим.); *Листок відлипнув від підощви* (Ос.); *Він...відірвав плакат від стіни* (Янов.); *Хлопець відірвав дошку від дверей* (Смол.); *Кора...відставала сама від голих стовбурів дерев* (Фр.); *...тісто не відставало від рук* (Ковін.). Антонімічною парою до речень СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir:start], що мають значення “НПО+ПО+НРПО:ВПП: напрям руху від ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”, виступають речення СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir:fin], які реалізують план змісту “НПО+ПО+НРПО:КПП: напрям руху на ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”. Пор.: *Х відтулив [хустку] від чола* – *Х притулив [хустку] до чола*, *Х відклеївся від фанери* – *Х приклеївся до фанери*.

Виділені на основі семантичної особливості – “контакт: відокремлення чогось прикріпленого” – в окремий структурний різновид речення з правобічними поширювачами Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir:start] вирізняються ще й тим, що виражають локативно-директивне й об’єктне значення. Характер синкретизму значною мірою залежить від імпліцитності/експліцитності семи “поверхня”, яку виражає іменник-заповнювач припредикатної позиції: чим прозорішою є ця сема, тим виразнішим стає просторово-напрямокве значення й навпаки. Окремі дослідники бачать у цих реченнях лише локативну семантику й не відносять їх до структур із синкретичним типом детермінації [Всеволодова 1982: 173], з чим погодитися важко. Отже, із зони синкретичної детермінації в зону просторово-напрямоквої спеціалізації речення CcM S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] потрапляють тоді, коли формуються на базі валентної рамки P [pref ВІД-/ОД-Vf (дієслова контактної фізичної дії)]+Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], у якій створено всі умови для виникнення безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції.

Для структурування семантики “НПО+ПО+НРПО:ВІПР: напрям руху з боку ЛО” необхідні специфічні валентні умови на рівні всіх конститутивних членів. Щодо особливостей предиката, то його функцію виконують насамперед дієслова зі значенням чуттєвого сприйняття, зокрема оптичного та акустичного (виднітися, світитися, блищати, лунати, долимати, чути), які здебільшого мають безпрефіксну форму. Як свідчить проведений валентний аналіз, інші семантичні різновиди речень CcM S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] виникають на базі дієслів руху, переміщення та конкретної фізичної дії. Жорсткі лексико-семантичні обмеження простежуються на рівні лівобічної позиції: основними заповнювачами її виступають органолептичні іменники зі значенням “те, що сприйняте зором” і “те, що сприйняте слухом” (проміння, світло, крок, крик, шепіт, стогін). На рівні валентної рамки речення S+P, як бачимо, існує повне семантичне узгодження: “те, що сприйняте слухом” – “сприйняття слухом” [*Крик доноситься*], “те, що сприйняте зором” – “сприйняття зором” [*Проміння видніється*]. Нарешті, деякі ознаки лексико-семантичної вибіркості виявляють себе на рівні програмованої дієсловом-предикатом позиції Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]. Іменникам, які її заповнюють, притаманна семантична риса “відкритий простір”, котра може конкретизуватися у вигляді таких значеннєвих реалізацій, як “відкритий відносно обмежений простір” і “відкритий

чітко окреслений простір”. До цього розряду входять власні й загальні назви населених пунктів (хутір, Санжари), найменування водних об’єктів (став, озеро), різноманітних спеціалізованих територій (парк, полігон), типів ландшафтів, покритих рослинністю (ліс, степ), гірських масивів (Карпати, гори) та деякі інші: *І...від хутора почувся крок* (Ос.); *...від хутора обізвались...кроки* (Ц.); *Від колодязя чувся брязкіт відер* (Тют.); *То влад загриміли тачанки від Оржиці, Прип’яті, Бугу* (Малишк.); *Вітер заносив від села...крики людей* (Лепк.); *Від лісу почулася команда* (Голов.). У припредикатній позиції фіксуються й субстантиви – назви закритих просторів, які в реченні набувають переносного значення, оскільки вказують на відкрите місце, що править за локативний орієнтир. Мова йде про іменники на позначення приміщень різного призначення, при яких є спеціалізована територія (школа – шкільне подвір’я): *Ледь лине гомін від вокзалу* (Сос.); *...від міського вокзалу...долинає музика* (Гон.). Можливою антонімічною парою для описуваних речень є речення СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir:fin], які репрезентують значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Пор.: *Крик чувся аж від школи – Крик чувся аж до школи*.

Крім речень СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], значення “НПО+ ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” репрезентують також речення СсМ S+P+Adv[З/ЗІ/ІЗ+Ngen] loc [dir]. У зіставному плані слід відзначити, що вони можуть характеризуватися ізофункціональністю, якщо: 1) у позиції Р цих речень виступають дієслова на позначення рухів, які виконують неактивні учасники – явища природи (віяти, дути, слатися). Ідентифікаційною семою для цих дієслів-предикатів є “розноситися, ширитися в повітрі”; 2) припредикатну позицію обіймають іменники – назви явищ природи (вітер, туман). У групі іменників, які формують разом з прийменниками правобічний поширювач, виділяються такі ж семантичні розряди, як і в поданих вище реченнях. Пор.: *Вітерець від Карпат віє* (Лепк.) → *Вітерець із Карпат віє*; *Від лісів...вітер віє* (Лепк.) → *З лісів вітер віє*.

Склад репрезентантів аналізованого значення розширюється за рахунок речень СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[З БОКУ+Ngen] loc [dir]. Пор.: *Х ішов від села, Х ішов від річки; Х ішов у напрямку від села, Х ішов з боку річки*.

Речення, побудовані за СсМ S+P+Adv[3-3A+Ngen] loc [dir], представлені такими диференційними значеннями: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з-за меж ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО”; 3) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”. В українській мові функціональною активністю відзначаються речення з першим і другим значеннєвим описом. Речення-реалізатори третього плану змісту мають низьку продуктивність і характеризуються суворою обмеженістю в плані лексико-семантичної наповнюваності предикатної, лівобічної та правобічної позицій.

Диференційні значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з-за меж ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО” формують однакові щодо лексико-семантичного складу дієслова: безпрефіксні і префіксальні дієслова руху, який має різні динамічні відтінки, дієслова переміщення, конкретної фізичної дії, а також чуттєвого сприйняття – зорового та слухового. Засобом розрізнення виділених локативно-директивних типів загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:ВПР” виступають передусім іменники, які, поєднуючись із прийменником *з-за*, конституюють обставинний поширювач, що вказує на спрямування руху, орієнтиром якого служить своєрідна перешкода, “котра долається на початку шляху” [Золотова 1988: 66]. Прийменник *з-за*, таким чином, впливає на формування значення. Він, зауважує С.Є.Нікітіна, є “треточковим, або орієнтованим”, оскільки передбачає “діючу точку, перешкоду або проміжний пункт у просторі, а під третьою точкою мається на увазі спостерігач”, вимагає “розрізнення фасаду й заднього боку у структурі предмета, названого залежним словом: із-за лісу (В) піднімається (А) місяць (С) (імпліцитно присутній спостерігач)” [Никитина, II: 120-121]. Отже, при встановленні значеннєвої природи речень з першим та другим семантичними описами необхідно зважати на такі критерії, як наявність/відсутність у просторового орієнтира фасаду й заднього боку та зв’язок, що існує між локативним орієнтиром і спостерігачем.

Значення іменників, які беруть участь у формуванні семантичної структури “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з-за меж ЛО”, можна представити за допомогою загальної дефініції “простір, що не має фасаду, яскраво вираженого зовнішнього.

лицьового боку”. Указаний розряд поширювачів утворюють лексеми – найменування акваторій (море, озеро, Сиваш, Збруч), функціональних територій (танкодром, кладовище), місць громадського користування (парк, сквер), типів місцевостей (бір, гай, ліс), населених пунктів і їх частин (хутір, Чернігів, майдан, площа), реальних та умовних протяжних горизонтальних об’єктів (шлях, кордон): ...*плем’я з-за моря прийшло* (Тют.); ...[я] *прилітаю з-за Єнісею, Вісли, з-за Дунаю* (Драч); *Із-за ріки доходить...галас* (Чайк.); ...*вибігли вони з-за цвинтаря* (Коб.); *Із-за лісу...місяць впливає* (Шев.); *Та звелася з-за лиману Хмара* (Сим.); *Місяць із-за лісу піднявся ошербком пригаслим* (Гон.); *З-за хуторів висипали...вороніцени* (Дес.); *Вони приїдять аж із-за кордону* (Зар.). Серед заповнювачів позиції Adv [3-3A+Ngen] loc [dir] трапляються також іменники загальнопросторової семантики, що одержують конкретизацію у складі дескрипції, як-от: *Х прямував з-за лінії фронту*.

Дієслова-предикати виступають у безпрефіксній і префіксальній формі. До їхньої основи можуть приєднуватися префікси ВИ-, З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-, ПРИ-, ЗА-, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- та ін. У відношення безпосередньої кореляції з прийменником *з-за* вступає префікс ВИ-. У складі речень трикомпонентної СсМ припредикатний член Adv [3-3A+Ngen] loc [dir] займає обов’язкову позицію, тоді як у складі речень чотирикомпонентної субмоделі, які інформують про вихідний і кінцевий пункт руху, він може перебувати на правах облігаторного і факультативного поширювача, тобто його конститутивність/неконститутивність зумовлюється не лише морфемною організацією дієслова-предиката, а й загальними умовами висловлювання: *Х виходив з-за лісу* [start: obl]; *Х виходив на поле з-за лісу* [start: obl // fin: obl або start: obl // fin: fac або start: fac// fin: obl]. Речення СсМ S+P+Adv[3-3A+Ngen] loc [dir:start] з аналізованим планом змісту вступають в антонімічні відношення з реченнями, утвореними за СсМ S+P+Adv[3A+Nacc] loc [dir:fin], які реалізують значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО”. Пор.: *Х ішов з-за моря – Х ішов за море; Х котив [тачку] з-за бору – Х котив [тачку] за бір*.

Значення іменників-заповнювачів правобічної позиції речень-репрезентантів плану змісту “НПО+ПО+НРПО:ВІР: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО” представляє загальна дефініція “простір, що має фасад, яскраво виражений зовнішній, лицьовий або протилежний, зворотний бік”. Серед них виділяються

субстантиви – найменування приміщень різного призначення і їх частин, споруд різного типу (будинок, сарай, школа, крамниця, стіна), природних об'єктів, які підвищуються над землею поверхнею (гора, пагорб), отворів у спорудах, проїздів або проходів між будівлями, які зачиняються/відчиняються (вікно, двері, ворота), огорож (тин, паркан, ліса), зворотних сторін локативних орієнтирів (борт), різноманітних предметів побуту та їх частин (крісло, шифон'єр, буфет, піч), частин, деталей одягу, взуття (комір, поясок, ремінь, халява), різноманітних об'ємних предметів, у яких фіксується зворотний бік відносно спостерігача (дерево, дуб, бузок), загальнопросторових понять типу ріг, поворот: ...[генеральша] *з'явилася із-за сарайчика* (Бед.); ...*з-за пагорба вирвався наш яструбок* (Дес.); *А баба Дмитриха кричить із-за воріт* (Стефан.); *Соняшники виглядають з-за тинів* (Е.); *Він виймав з-за пазухи якусь паличку* (Вин.); *Із-за печі вийшла баба Василина* (Куліш); *Тарас Григорович ...витягав з-за халяви...книжечку* (Тул.); ...*лунає з-за дерева...окрик* (Гон.); ...*пробігли з-за рогу автомобілі* (Сем.); *Вона...виткнулась з-за повороту* (Баш). Як і в реченнях описаної вище семантичної структури, у розгляданих реченнях заповнювач позиції Р має префіксальну й безпрефіксну форму. Розряд заповнювачів припредикатної позиції поповнюють іменники – назви явищ природи (хмари), просторових понять на зразок обрій, горизонт. Для них семи “фасад”, “зовнішній бік”, “протилежний бік”, “зворотний бік” є індиферентними: *Вплив з-за хмари місяць* (Кач.); *Місяць...оглядає з-за хмари* (Луц.); *Із-за обрію стали накочуватися хмари* (Тют.); *З-за обрію витнувся...окраєць місяця* (Гур.); ...*Впливаєш з-за обрію ти* (Сим.). Щодо морфемної будови дієслова-предиката, обов'язкового/факультативного функціонування локативно-директивного компонента, то речення з розгляданою семантичною структурою нічим не відрізняються від речень з проаналізованим вище значенням. Пор.: *Х вийшов з-за комори* [start: obl]; *Х вибіг з-за перегородки в кухню* [start:obl//fin:obl або start:obl//fin:fac або start:fac//fin:obl]. Антонімічною парою до речень СсМ S+P+Adv[3-3A+Ngen] loc [dir:start], що репрезентують план змісту “НПО+ПО+ НРПО:ВПР: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО”, служать речення СсМ S+P+Adv [3A+Nacc] loc [dir:fin], які виражають семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО”. Пор.: *Х*

прямував з-за дерева – Х прямував за дерево; Х тяг [віз] з-за хати – Х тяг [віз] за хату. Основним виразником антонімічних відношень розгляданого типу є просторові прийменники *з-за, за*.

Диференційовані значення “НРПО:ВПр: напрям руху з-за меж ЛО” і “НРПО:ВПр: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО”, які виступають видовими щодо родового локативно-директивного плану змісту “НРПО:ВПр”, не завжди чітко протиставляються. Функцію конкретизатора часто виконує контекст. Проте це не єдино можливий засіб розрізнення виділених вище значень. На формування семантики можуть впливати граматичні фактори, наприклад, число іменників-заповнювачів позицій Adv [З-ЗА+Ngen] loc [dir] і S. Так, якщо правобічні поширювачі (субстантиви – назви будівель, споруд різного призначення, огорож) набувають форми множини, а лівобічні поширювачі (іменники – найменування істот) мають форму однини, речення повідомляють не про напрям руху з протилежного або зворотного боку просторового об’єкта, а про напрям руху з-за меж простору. Диференційна ознака “фасад, яскраво виражений зовнішній, лицьовий бік”, яка закладена в значеннєвому обсязі вказаних іменників-репрезентантів напрямковості, розмивається, у результаті чого речення зазнає семантичної трансформації. Пор.: *Хлопець виходив із-за будинку, Хлопці виходили з-за будинків, кожен із-за свого* → напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО; *Хлопець виходив з-за будинків* [= з-за меж простору, де розташовуються будинки] → напрям руху з-за меж ЛО. Нарешті, на зміст речення впливає вже згадувана позиція спостерігача: чим далі локативний орієнтир перебуває від спостерігача, тим більше створюється умов для семантичного перетворення “НРПО:ВПр: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО → НРПО:ВПр: напрям руху з-за меж ЛО”, оскільки з позиції спостерігача протилежний (зворотний) бік просторового об’єкта не фіксується. Очевидно, відсутністю чітких критеріїв розрізнення семантичних різновидів “НРПО:ВПр: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО”, “НРПО:ВПр: напрям руху з-за меж ЛО” можна пояснити той факт, що дослідники не виокремлюють в автономний тип останній семантичний різновид, а за реченнями СсМ S+P+Adv[З-ЗА+Ngen] loc [dir] закріплюють один план змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху з місця, що знаходиться з протилежного боку ЛО” (див., напр.: [Вихованець 1980: 104]).

У групі дієслів, які виконують роль основного носія

валентності в реченнях із семантичною структурою “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”, виділяються такі два семантичні розряди: 1) дієслова зі значенням зміни місцеположення у просторі [“переміщатися вгору+набувати потрібного положення”] (стати, піднятися, схопитися, підвестися, звестися); 2) дієслова зі значенням оптичного сприйняття (глянути, поглянути, дивитися, поглядати). Суворі лексико-семантична селекційність простежується на рівні правобічної та лівобічної позицій. Склад заповнювачів позиції Adv [3-3A+Ngen] loc [dir] обмежується іменниками – найменуваннями моно- чи поліспеціалізованих предметів діяльності або знарядь праці (стіл, стойка, парта, прилавок, рояль, прядка, комп’ютер, верстат, кермо, штурвал, пульт). У позиції S фіксуються лише ті субстантиви, яким притаманна риса “істота: особа”: *Та ось із-за столу звелася...людина* (Баг.); *Любомир підвівся із-за редакторського столу* (Руд.); *...школяр піднявся з-за послідньої лави* (Мир.); *Батько встав із-за верстата* (Голов.); *З-за прядки мати глянула* (Голов.); *З-за стойки виглядала наймичка Гапка* (Мир.). Якщо лексико-семантичний діапазон репрезентантів правобічної та лівобічної позицій залишається незмінним, а функцію основного носія валентності перебирають на себе префіксальні дієслова на зразок *вийти, вилізти, виповзти*, речення реалізують значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з протилежного боку ЛО”. Пор.: *Палилюлька вийшов з-за столу* (Стел.); *Тимофій виліз з-за столу* (Дн.). Антонімічну пару з розгляданими реченнями утворюють речення із семантичним описом “НПО+ПО+НРПО:КНР: напрям руху на ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv [3A+Nacc] loc [dir:fin] і S+P+Adv [ДО+Ngen] loc [dir:fin]. У процесі антонімотворення активна роль відводиться прийменникам – *з-за* ↔ *за*, *до* – та дієсловам-предикатам, що виражають протилежні значення “переміщатися вгору+набувати потрібного положення”/ “переміщатися вниз+набувати потрібного положення”. Пор.: *Х встав з-за столу – Х сів за стіл [до столу]*, *Х встав з-за кулемета – Х ліг за кулемет [до кулемета]*.

СсМ S+P+Adv[3-ПО3A+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[3-ПО3A+Ngen] loc [dir] перебувають у синонімічних зв’язках з реченнями СсМ S+P+Adv[3-3A+Ngen] loc [dir]. Відмінність між ними полягає в тому, що речення з правобічним поширювачем Adv [3-ПО3A+Ngen] loc

[dir] 1) не репрезентують значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”, 2) передають додатковий семантичний відтінок дистрибутивності, 3) трапляються переважно в розмовному мовленні і художній літературі. Пор. подані вище речення з такими: *З-поза морів висувається вечір* (Лепк.); *Ранок в’їжджав у місто З-поза Дніпра* (Дм.); *...з-поза білих крил синє прозирало* (Стефан.); *Максим...вийшов з-поза стола* (Стефан.); *З-поза...пагорба чулись...голоси* (Мур.); *Кум з пляшкою з-поза тину помахує* (Виш.); *І з-поза скель...зоря Встає* (Лепк.). За такими характеристиками, як лексико-семантичний склад заповнювачів предикатної, правобічної та лівобічної позицій, префіксальна/безпрефіксна структура дієслова-предиката, функціонування локативно-директивного конституента у складі речень три- і чотирьохкомпонентної будови із семантичними описами “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з-за меж ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з-за меж ЛО+НРПО:КПР”, “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО+НРПО:КПР” на правах облігаторного або факультативного поширювача, зіставляювані речення повністю збігаються. Речення СсМ S+P+Adv[3-ПОЗА+Ngen] loc [dir:start] утворюють антонімічну пару з реченнями, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[ПОЗА+Nacc] loc [dir:fin]. Пор.: *Х летів з-поза моря – Х летів поза море; Х вийшов з-поза будинку – Х вийшов поза будинок*.

СсМ S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir] передають два диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору вище від ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”. Обидва типи речень не набули особливого поширення в українській мові. Єдино можливим репрезентантом першого значення є речення описуваної СсМ, тоді як друге значення виражають речення інших СсМ, що виступають конкретними реалізаторами загальної СМ S+ P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start].

У формуванні плану змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору вище від ЛО” активну участь бере дистантний прийменник *з-над*, який з родовим відмінком диференціює дистантну щодо просторового орієнтира локалізацію вихідного пункту руху, указуючи на вертикальну локалізацію, зокрема на “рух з місця,

розташованого над предметом” [Вихованець 2004: 338]. Як і в реченнях СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv [3-ПІД+Ngen]loc[dir], S+P+Adv[3-ПОПІД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[3-ПОНАД+Ngen] loc [dir], які репрезентують різні параметри вертикальної локалізації, в описуваних реченнях початковий пункт руху встановлюється відносно земної поверхні. Відомо, що всі орієнтири, по-перше, пов’язані з поверхнею землі, по-друге, антропоорієнтовані, оскільки просторові орієнтації (визначення місця перебування, місця розташування, напрямку руху, шляху руху) зосереджуються в людському сприйманні. В описуваному типі локативної орієнтації поверхня землі є орієнтиром узагалі і конкретним локативним орієнтиром зокрема. Склад заповнювачів предикатної позиції представлений безпрефіксними і префіксальними дієсловами руху та чуттєвого сприйняття. Валентне ядро утворюють дієслова цілеспрямованого руху, зокрема ті, які реалізують сему “переміщатися+униз” (спуститися, знизитися). Дієслова в безпрефіксній формі передають значення цілеспрямованого руху або переміщення без указівки на вертикальну локалізацію (мчати, летіти). З прийменником *з-над* корелює префікс 3-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-. Це відбувається тому, що обов’язковими семами в просторовому значенні останнього є “спрямованість” і “рух угору” (пор.: [Засухина 1991: 47]). Отже, обов’язковість локативно-директивного конституента зумовлює префіксально-прийменникова кореляція 3-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС- ↔ *з-над*, яка виявляє себе в реченнях із предмкатами руху, а також синсемантичність/автосемантичність основного носія валентності або загальні умови висловлювання в реченневих структурах з дієсловами-предикатами будь-якого семантичного типу. Предикати чуттєвого сприйняття можна об’єднати в два семантичні типи: дієслова оптичного сприйняття і дієслова акустичного сприйняття (виднітися, відкриватися, показуватися, чути). До основних репрезентантів правобічної позиції належать іменники на зразок *хмара*, *зорі*, *Місяць*, *Сонце*, *небо*, *небеса*, а також іменники – найменування високих вузьких (тонких) предметів (*стовп*, *вишка*, *тичина*, *тичка*), високих, витягнутих угору споруд (*дзвіниця*, *мінарет*, *маяк*), будь-яких предметів, що мають параметричну характеристику “висота” (*стіл*, *шафа*): ...*місяць мрії нам з-над хмар приводить* (Лепк.); ...*сонце*

прогляне з-над хмар (Янов.); *Воно вже знизилося з-над хмар* (Ос.); *Той дух спустився з-над небес* (Зер.); *Той порив...злетів з-над небес* (Драй.); *...краєвид відкривається з-над шпилья* (Мор.); *...обзивається...голос з-над столу* (Коцюб.); *Сестра підняла голову з-над корча* (Коб.). Речення СсМ S+P+Adv[З-НАД+Ngen] loc [dir:start] пов'язані антонімічними відношеннями з реченнями СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir:fin], які виражають значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”. Виразниками антонімічності є прийменники та префіксальні або безпрефіксні дієслова-предикати. Пор.: *Х злетів [летів] з-над хмар – Х злетів [летів] над хмарами; Х спустився з-над дзвіниці – Х піднявся над дзвіницю*.

У позиції Р речень, які мають семантичну структуру “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”, уживаються дієслова руху, переміщення. Вони виступають, як правило, у безпрефіксній формі або мають у своєму складі ті префікси, що не корелюють з прийменником *з-над* (іти, пливати, полетіти). Рідше функцію основного носія валентності виконують дієслова чуттєвого сприйняття, які здатні реалізувати значення “ставати доступним зорові” (виднітися, відкриватися, блискати, показуватися), “ставати доступним слухові” (чутися). Таким чином, основним показником облігаторності/факультативності правобічного члена у реченні є план змісту дієслова-предиката, а також комунікативна акцентованість/неакцентованість динамічної дії (руху, переміщення, оптичного або акустичного сприйняття) субстанції, що самотійно чи під впливом яких-небудь сил переміщається в просторі. Типовим реалізатором позиції Adv [З-НАД+Ngen]loc[dir] виступають іменники – назви водних об'єктів (ріка, Дністер, Черемош): *З-над річки... плазували тумани* (Г.); *Суремна мідь співає з-над Дністра* (Баж.); *З-над Серету, Бистриці, з-над Молдовиці пльзлітались...птиці* (Вор.); *З-над Черемошу [я] приїхав* (Пав.); *З-над річки чулися...звуки* (Д.); *З-над озера блискало...якесь світло...якийсь знак* (Соб.); *...з-над Ділу почулося...бурчання* (Фр.); *...[жінки] прийшли з-над моря* (Коцюб.). Роль локативно-директивного компонента в розгляданих реченнях зрідка можуть виконувати іменники на позначення заглибин, що мають внутрішній об'єм (яма, канава, печера, яр, урвище, провалля, прірва, балка, байрак): *Біжить вітерець з-над яру* (Лепк.); *Сонце з-над яру пливе* (Сем.). Зауважимо, що не всі дослідники виділяють в

окремий розряд речення СсМ S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir] із семантикою “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”. На думку І.Р. Вихованця, основним для припредикатного члена Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir] є вираження значення “рух з місця над предметом”, яке, щоправда, у специфічному лексико-семантичному оточенні здатне семантично видозмінюватися: з найменуваннями просторових понять “значення родового відмінка з прийменником *з-над*... може нейтралізуватися, позначати початковий пункт руху біля предмета” [Вихованець 1980:105]. На наш погляд, є цілком достатні підстави для виокремлення плану змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” в автономний різновид, оскільки в цих реченнях повідомляється про напрям руху з простору, що розташовується не над предметом, а збоку від нього. Це значення також виразно реалізують речення з валентною рамкою P+Adv[3-ПІД+N (іменники – назви просторових понять) gen] loc [dir]. Якщо говорити взагалі про синтаксичну сферу реалізації семантики “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”, то вона іманентно закладена в значеннєвому обсязі речень СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] в таких модифікованих варіантах: “НПО+ПО+НРПО:ВПР: початкова межа руху (рух від крайньої точки ЛО)”, “НПО+ПО+НРПО:ВПР: початкова межа руху (рух від ЛО без фіксації крайньої точки ЛО)”. Розгляданий тип локативно-директивного значення виражають, крім речень СсМ S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], речення СсМ S+P+Adv[3/3І/І3+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3 БОКУ+Ngen] loc [dir]. Семантичної та валентної симетрії між виділеними конкретними репрезентантами не існує. Вони максимально зближуються тоді, коли позицію Р обіймають дієслова чуттєвого сприйняття. Специфіка кожного з речень полягає в тому, що воно має свій лексико-семантичний репертуар заповнювачів правобічної позиції. Виняток становлять речення з припредикатним членом Adv [3 БОКУ+Ngen] loc [dir], на які не поширюється суворя лексико-семантична селекційність. Антонімічною парою до речень СсМ S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir:start] виступають речення СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir:fin], які виражають значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Антонімічні відношення виникають тоді, коли в синтаксичній позиції справа від предиката функціонують іменники – назви акваторій. Пор.: *Х летів з-над озера – Х летів над озеро; Х приїхав з-над Збруча – Х приїхав над Збруч.*

СсМ S+P+Adv[3-ПОНАД+Ngen] loc[dir]

Що ж до специфіки вияву симетрії й асиметрії на рівні речень СсМ S+P+Adv[3-ПОНАД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-НАД+Ngen] loc [dir], то за всіма семантичними й валентними параметрами вони збігаються, за винятком хіба що диференційованої семантичної опозиції “дистрибутивний простір / недистрибутивний простір”. У реченнях з припредикатним поширювачем Adv [3-ПОНАД+Ngen] loc [dir] на денотативну структуру “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору вище від ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” нашаровується значеннєвий відтінок поширення в межах простору. Пор. подані вище приклади з такими: *...сонце...визирнуло з-понад...дахів* (Фр.); *З-понад Полярного кола вже надійшла ніч* (Щ.); *...гуркіт покотився з-понад водного простору* (Довж.); *Стожари сяють ген з-понад ріки* (Малишк.). Відтінок дистрибутивності вноситься прийменниковим елементом по-, а основне значення, слушно зауважував О.С.Мельничук, зберігається за прийменником з-над, який завжди має просторову семантику, “вказуючи на те, що позначуваний керованим ім’ям предмет є вихідним етапом переміщення”, причому в цьому прийменникові основна семантико-синтаксична вага припадає на “самий елемент (і)з, який ніби керує цілим сполученням наступного прийменникового елемента з іменником” [Мельничук: 152]. Як і речення СсМ S+P+Adv [3-НАД+Ngen] loc[dir], аналізовані речення характеризуються системними антонімічними зв’язками. Антонімічну пару з ними утворюють речення, що будуються за СсМ S+P+Adv [ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir:fin] і реалізують значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху у простір вище від ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” з семантичним відтінком дистрибутивності. Пор: *Х злетів з-понад небес – Х злетів понад небеса, Х спустився з-понад дзвіниці – Х піднявся понад дзвіницю; Х пішов з-понад Ворскли – Х пішов понад Ворсклу, Х побіг з-понад ріки – Х побіг понад ріку.*

СсМ S+P+Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir]

Утворені за СсМ речення S+P+Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir] виражають такі диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору нижче від ЛО”, 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”. Вони відрізняються одне від одного функціональними можливостями та валентною організацією. Щодо функціональних можливостей, то вищим

ступенем продуктивності відзначаються реченнєві структури з першим планом змісту. Їм не характерна суворя лексико-семантична лімітативність, пов'язана з формуванням валентної рамки $P+Adv[3-ПІД+Ngen] \text{ loc } [dir]$. Речення з другим семантичним описом мають нижчу частоту вживання, виявляють деяку обмеженість у плані вибору заповнювачів предикатної та правобічної позицій. Очевидно, це пов'язане з тим, що значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” в українській мові поряд з розгляданими реченнями передають речення інших СсМ, які, однак, мають свої специфічні властивості, зумовлені формально-граматичною та семантичною валентністю.

За просторово-напрямовою характеристикою “нижня межа руху на вертикальній осі/верхня межа руху на вертикальній осі”, що є складниками загального семантичного плану “напрямок руху на вертикальній осі”, речення СсМ $S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] \text{ loc } [dir:start]$ вступають в антонімічні стосунки з реченнями СсМ $S+P+Adv[3-НАД+Ngen] \text{ loc } [dir:start]$, які повідомляють про такий фрагмент вихідного пункту руху, як “напрямок руху з простору вище від ЛО”. Відзначимо, що антонімічні відношення виникають не в різних семантичних площинах – “НРПО:ВПР”/“НРПО:КПР”, а в одній – “НРПО:ВПР”. До валентної організації зіставляваних речень можна зробити такі зауваження. По-перше, реченнєві структури з правобічним поширювачем $Adv [3-ПІД+Ngen] \text{ loc } [dir]$ утворюються на базі ширшого відносно семантики складу дієслів-предикатів. По-друге, вони мають розлогіший лексико-семантичний спектр іменників-заповнювачів припредикатної позиції. Функцію предиката в описуваних реченнях виконують дієслова різної семантики: руху, переміщення, конкретної фізичної дії, чуттєвого сприйняття. Основу предикатів руху й переміщення становлять дієслова, які вказують на цілеспрямований рух та переміщення і мають префіксальну структуру. У префіксальній формі виступають і дієслова конкретної фізичної дії, що асоціюється з цілеспрямованим рухом та переміщенням. Як специфічне необхідно виділити те, що в розгляданих реченнях до типових репрезентантів позиції Р поряд з дієсловами динамічної дії належать, як правило, безпрефіксні дієслова оптичного або акустичного сприйняття. Особливістю речень з аналізованою семантичною структурою є й те, що в них у валентній рамці $P+Adv [3-ПІД+Ngen] \text{ loc } [dir]$ досить послідовно простежується лексико-семантична селекційність, згідно з якою той або інший різновид дієслів-предикатів програмує “свій”

семантичний набір іменників-заповнювачів припредикатної позиції. Найвиразніше це виявлено у складі речень з дієсловами оптичного сприйняття. У формуванні аналізованого типу локативно-директивної семантики помітне місце відводиться прийменникові **з-під**. Його, як і прийменники **з-над**, **над**, **під**, слід віднести до розряду семантично орієнтованих, оскільки він у сполученні з родовим відмінком передає значення спрямування руху, орієнтованої дії, зокрема вказує на напрям руху з місця, розташованого під предметом, що править за локативний орієнтир, під його нижньою частиною. Правобічну позицію, як і предикатну, реалізують різні семантичні групи іменників. Досліджуваний матеріал показує, що найчастіше роль поширювача виконують іменники – назви органів людини й частин її організму (долоня, рука, нога, вії, брови, пальці), одягу та його частин (брить, кашкет, очіпок, шапка, косинка, свита, кожух, козирок, пола). З виокремленими заповнювачами правобічної позиції регулярно сполучаються дієслова-предикати оптичного сприйняття: *Із-під долоні огляда плантацію красуня* (Луц.); *З-під густого чуба...глянули...добрі очі* (Малик); *І дивився [він]...на ката З-під кошлатих широких брів* (Сим.); *З-під кунтуша виглядала...стрічка* (Муш.); *З-під стуртука виднілась...сорочка* (Мур.). Іменники – назви одягу та його частин досить часто функціонують при дієсловах-предикатах на позначення конкретної фізичної дії динамічного характеру, які, сполучаючись із префіксом ВИ- або маючи безпрефіксну структуру, реалізують значення “брати що-небудь звідкись” (дістати, добути, тягти, вийняти, витягти, видобути, вихопити, вишпортати (розм.), вихватити): *Годований витяг з-під поли обріза* (Куліш); *І він...добув з-під поли вузлик...* (Баш). Типовим заповнювачем позиції Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir] є ще й субстантиви – назви різноманітних предметів побуту або їх частин (крісло, ослін, стілець, лава, ліжко, тапчан, матрац, бильце), приміщень різного призначення чи їх частин, різноманітних споруд (повітка, навіс, будка, піч, млин, міст), засобів пересування чи їх частин (вантажівка, віз, гарба, поїзд, кузов, вагон), будь-яких конкретних предметів, що можуть бути перешкодою (фіранка, стіна, брезент, ширма). Функцію основного носія валентності в реченнях з обставинним поширювачем, утвореним на базі виділеного лексико-семантичного складу іменників, виконують передусім дієслова руху, переміщення, динамічної конкретної дії, а вже потім зорового та слухового сприйняття: *Дорош витягує з-під лави чемодан* (Тют.); *З-під*

мисника вискочили три... “мушкетери” (Баг.); Стефан встиг дістати з-під ліжка бутлик (Я.); Вони виводили комбайни з-під навісу (Заг.); Сам...шість снопів з-під бантини скинув (Гон.); ...із-під зруйнованих печищ вилізли...люди (Довж.); ...летіла вона з-під тачанок (Гон.); Із-під гарби долітав один і той же звук (Тют.); Із-під полотнища шатра [вона] з’явилась (Мал.); ...світло...вихоплювалося з-під фіранки (Щ.); ...зукнув Роман з-під брезенту (Б.); ...ліжко визирило з-під...ширми (Під.); ...[я] з-під будки оглядаю Небесну ману (Зер.). Синтаксичну позицію справа, яку відкривають в реченнях СсМ S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir] виділені вище семантичні типи дієслів-предикатів, досить часто заповнюють іменники – назви будь-яких відносно тонких, високих предметів (стовп, антена), насамперед дерев (дерево, смерека): *З-під...груші налетіли дикі гуси* (У.Н.П.); *Озвась...Софрон з-під дерева* (Вин.). У ролі предиката цих речень виступають також дієслова, які вказують на зміну місцеположення в просторі (встати, піднятися). Семантичну структуру їх можна представити так: “переміщатися вгору+змінювати положення”, “переміщатися вгору+набувати потрібного положення”: *Він...встав з-під калини* (Мак.); *Режисер встав з-під парасолі* (Я.). Нарешті, необхідно виокремити ще й такі продуктивні різновиди репрезентантів правобічної позиції описуваних речень, як найменування поверхонь (земля, вода, сніг, крига), “власне небесних” предметів [Всеволодова 1982: 32] (хмара, тучі, зорі): *Але м’яч...упав з-під хмар* (Під.); *...проліс вився з-під снігу* (Гр.); *З-під води вискочили...бульбашки* (Він.); *Задубіла правиця мертвого піднялася...з-під...снігу* (Бар.). Вони функціонують у складі речень, у яких реалізатором предикатної позиції виступають дієслова самостійного або несамостійного руху, що мають різне динамічне забарвлення: “переміщатися+угору”, “переміщатися+зверху вниз+під дією власної ваги”, “переміщатися+угору+долаючи труднощі” та ін. Наведені приклади свідчать, що для дієслів-предикатів руху, переміщення, конкретної фізичної дії регулярною є префіксальна структура, а для дієслів оптичного та акустичного сприйняття – безпрефіксна. Особливістю дієслів, які відкривають конститутивну позицію Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir], є те, що їхні префіксальні частини корелюють і не корелюють з прийменником з-під. Безпосередній тип префіксально-прийменникової кореляції виникає в реченнях з валентною рамкою P+[ВІ-Vf)+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir]. Таким чином, обов’язкове /

факультативне входження до структури речення припредикатного члена Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir] мотивується інформативною достатністю / інформативною недостатністю дієслів-предикатів будь-якого семантичного розряду й наявністю в їхньому складі префікса ВИ-, якому властива семантична поліфункціональність: він наділений здатністю виражати загальнодирективну сему “напряму руху будь-куди” і різні конкретні значення загального плану змісту “НРПО”. Типовою для префікса ВИ- є кореляція з прийменником з/зі/із і реалізація семи “напряму руху зсередини назовні”. Проте в деяких контекстах розгляданий префікс може взаємодіяти з прийменником з-під і “позначати рух... появу когось, чого-небудь з нижньої частини предмета” [Засухина: 49]. При перехідних дієсловах конкретної фізичної дії обов’язкову позицію займають об’єктні поширювачі, які мають своє “класичне” формально-граматичне вираження – знахідний безприйменниковий. Репрезентуючи семантику “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху з простору нижче від ЛО”, речення СсМ S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir:start] виступають антонімічною парою до речень СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ngen] loc [dir:fin], що мають значеннєвий опис “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху в простір нижче від ЛО”. Пор.: *Х чкурнув з-під карети – Х чкурнув під карету; Х висунув [книгу] з-під поли – Х засунув [книгу] під полу; Х вийшов з-під верби – Х зайшов під вербу; Х злетів з-під даху – Х злетів під дах; Х дивився з-під ліжка – Х дивився під ліжку*. В антонімотворенні беруть участь прийменники, які разом з іменниковою словоформою заповнюють правобічну позицію, дієслова-предикати, а також префікси семного комплексу “НРПО:ВПр/КПр”, що сполучаються з ними.

Припредикатний член Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir] уживається не лише в реченнях трикомпонентної СсМ S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir], передаючи значення “НРПО:ВПр: напрям руху з простору нижче від ЛО”, а й у реченнях чотирикомпонентної СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start]+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin], у яких інформується про вихідний пункт руху у вигляді тільки-но виокремленого семантичного типу і про кінцевий пункт руху, що має різні значеннєві реалізації, напр.: “НРПО:КПр: напрям руху в межах ЛО”, “КПр: напрям руху на поверхню ЛО”, “НРПО:КПр: напрям руху в бік ЛО” та ін. Конкретними репрезентантами вказаної чотирикомпонентної СсМ можуть виступати, наприклад, такі СсМ, як S+P+Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir:fin],

S+P+Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir:start]+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir:fin],
 S+P+Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir:start]+Adv [HA+Nacc] loc [dir:fin]:
Вони переселилися з-під печі до курника (Пан.);
Стрижі...шугають з-під хмар до землі (Баг.); ...*зазирала колиба з-під смерек в саму пропасть* (Коб.); *Із-під хмизу [я] на піч лізу* (У.Н.П.). У реченнях зі складною семантичною будовою на правах обов'язкового компонента, залежно від плану змісту основного носія валентності, наявності/відсутності в його складі префікса, загальних умов висловлювання, може перебувати один з поширювачів або обидва. Пор.: *Х перебіг з-під калини в намет* [start:obl // fin:obl]; *Х вискочив з-під повітки на дорогу* [start:obl // fin:obl; start: fac // fin:obl; start: obl // fin: fac]; *Х дивився з-під ковдри в стелю* [start:obl або fac // fin: fac або obl]; *Х виніс [стіл] з-під яблуні до хати* [start:obl // fin:fac].

У формуванні значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з боку ЛО” беруть участь безпрефіксні та префіксальні дієслова руху й переміщення. Щодо складу іменників-заповнювачів позиції Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir], то вони, з одного боку, становлять обмежений лексико-семантичний ряд, з другого боку, диференціюються на типові й нетипові. До типових заповнювачів належать власні й загальні найменування населених пунктів: *З-під Трої...цар Одиссей пригнав свої човни* (Зер.); *Приїхав монах з-під Лубен* (Л.); ...*прибули вони...аж з-під Мінська* (Голов.); ...*прибувала...десь з-під Миргорода наша тітка* (В.). Виділені назви “позначають не простір, суміжний з нижньою частиною названого об'єкта, а простір, який знаходиться в безпосередній близькості від нього” [Попова 1971: 36]. Функцію предиката в цих реченнях найчастіше виконують дієслова, що мають у своєму складі префікс ПРИ-, який перебуває у відношенні опосередкованої кореляції з прийменником з-під, оскільки вказує на прибуття, доставлення в яке-небудь місце, на “доведення руху до кінцевої мети, його завершення в кінцевому пункті” [Засухина: 42]. Розряд нетипових реалізаторів припредикатної позиції утворюють іменники – назви локативних понять, у значеннєвій структурі яких фіксується сема “нижній простір”. Сюди можна віднести лексеми на позначення відкритих обмежених просторів, на яких щось росте, розташовується й т. ін. *Пливе з-під лісу мовчазна стіна* (Чуб.). Привертає увагу той факт, що нетипові поширювачі сполучаються з безпрефіксними дієсловами-предикатами. Якщо позицію Р обіймають дієслова з префіксами, які передають значення “рух з

нижньої сторони [боку] предмета”, речення репрезентують семантику “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з простору нижче від ЛО”.

Особливий різновид становлять речення, у яких позицію предиката заповнюють дієслова зі значенням “переїхати на нове місце” (переїхати, переселитися, перебратися, перекочувати), “організовано виїхати звідкись” (евакуюватися): *Ці люди переселилися з-під Владивостока до Фрунзе* (Соб.); *Ми евакуювалися з-під Києва* (Д.). Дієслова-предикати із семантикою “переїхати на нове місце” включають до свого складу префікс ПЕРЕ-, що реалізує сему – “переміщення з одного місця на інше” й породжує інформативну недостатність основного носія валентності, викликає обов’язкову появу в реченні обставинного поширювача. Як правило, у реченнях з дієсловом-предикатом Р [pref ПЕРЕ-Vf] функціонують два локативно-директивні компоненти: один зі значенням “НРПО:ВНР: напрям руху з боку ЛО”, другий зі значенням “НРПО:КНР: напрям руху в межі ЛО”: *Х перемістився з-під Києва до Умані; Х переселився з-під Парижа в Україну*.

У реченнях із заповнювачами припредикатної позиції, які є назвами населених пунктів, окремих географічних областей, значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з боку ЛО” уточнюється локативно-напрямовою характеристикою “НРПО: ВНР: напрям руху з околиці простору”. Це передусім стосується речень з валентною рамкою Р [pref ПЕРЕ- Vf (дієслова на позначення руху, переміщення)]+Adv [3-ПД+N (іменники – назви населених пунктів, окремих географічних областей) gen] loc [dir]. План змісту аналізованих синтаксичних структур можна описати так: субстанція, яка рухається (або лівобічний поширювач), переміщається в напрямку від локативного орієнтира, що являє собою територію, яка прилягає до певного простору. Значення “НПО+ПО+ НРПО:ВНР: напрям руху з боку ЛО” передають, крім речень CcM S+P+Adv[3-ПД+Ngen] loc [dir], також речення CcM S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3/ЗІ/ІЗ+Ngen] loc [dir]. Їм, однак, не характерна ізофункціональність, оскільки кожне з них поряд зі спільним лексико-семантичним складом заповнювачів конститутивних позицій має власне свій валентний репертуар, за допомогою якого формуються предикатна і правобічна позиції. Вони не виявляють повної семантичної ідентичності. Наприклад, значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з околиць простору”, яке органічно пов’язане з планом змісту “НПО+ПО+НРПО:ВНР:

напрям руху з боку ЛО”, можуть передавати лише речення з правобічним поширювачем Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir]. Речення СсМ S+P+Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir:start], що виражають значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” вступають в антонімічні зв’язки з реченнями СсМ S+P+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir:fin], які репрезентують семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Основним виразником антонімічних відношень виступають прийменники, що іще раз свідчить про їхню значеннєву специфікацію. Пор.: *Х веде [війська] з-під Полтави – Х веде [війська] під Полтаву; Х мандрував з-під Переяслава – Х мандрував під Переяслав; Х евакуювався з-під Ромен – Х евакуювався під Ромни; Х переселився з-під Яготина – Х переселився під Яготин; Х переїхав з-під Львова до Тернополя – Х переїхав під Львів із Тернополя.*

СсМ S+P+Adv[3-ПОПІД+Ngen] loc [dir]

Якщо здійснити порівняльний аналіз речень СсМ S+P+Adv [3-ПОПІД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПІД+Ngen] loc [dir], то можна встановити такі закономірності: 1) вони виражають однакові диференційовані значення загального плану змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР”: “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору нижче від ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”; 2) їм характерна подібність щодо лексико-семантичного складу заповнювачів предикатної, правобічної і лівобічної позицій. Пор. подані вище приклади з такими: *А очиці...грають з-понад брівок темних!* (У.); *Вилинула б [я] з-понад калини* (У. Н.); *...[каміння] не вислизує...з-понад нігтів* (Калин.); *...цуценятко висувалося з-понад її ліктів* (Сем.); *Щирі промінці бризнули у дівчини з-понад бровенят* (Лепк.); 3) зіставлявані речення вступають в антонімічні відношення з реченнями одного семантичного типу – тими, які будуються за СсМ S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir:fin], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ngen] loc [dir:fin] і репрезентують значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху в бік ЛО”; 4) речення з правобічним поширювачем Adv [3-ПОПІД+Ngen] loc [dir] протиставляються реченням з припредикатним членом Adv [3-ПІД+Ngen] loc [dir] семантичною ознакою “дистрибутивний простір”, яка утворюється завдяки прийменниковому елементові *по-*; 5) речення СсМ S+P+Adv[3-ПОПІД+Ngen] loc [dir] відзначаються низьким

ступенем продуктивності і маркованістю: вони не виходять за межі розмовної мови та художньої літератури. Про функціональну пасивність досліджуваних синтаксичних конструкцій свідчить і той факт, що прийменник **з-попід**, який вимагає родового відмінка, не фіксується у словниках української мови [СУМ, т. III; т. XI; ВТС; ОС]. Відносно прийменників з елементом **по-** існує слушне зауваження О.С.Мельничука, який писав: “Взагалі складені прийменники з початковим **із**, у яких другим елементом є складений прийменник з **по-...** у сучасній українській літературній мові зустрічаються зовсім рідко і здаються більш характерними тільки для розмовної мови” [Мельничук: 153]; 6) порівнювані речення співіснують у мові як синтаксичні синоніми.

II.1.3. Речення моносемантичної структури

СсМ S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir] виражають значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з простору, оточеного ЛО”. Цю семантику можуть реалізувати також речення СсМ S+P+Adv[3-МЕЖИ/3-МІЖ+Ngen] loc [dir]. Конструкції з припредикатним поширювачем Adv [3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir] репрезентують поряд з основним планом змісту значеннєвий відтінок дистрибутивності. Слід при цьому зауважити, що для речень з припредикатними поширювачами Adv[prep (без початкового елемента **по-**)+Nx] loc [stat, dir: start або fin, trans] і Adv[prep (з початковим елементом **по-**)+Nx] loc [stat, dir: start або fin, trans], які перебувають у синонімічних стосунках і протиставляються за семантичною ознакою “дистрибутивний простір/недистрибутивний простір”, характерною є така закономірність: вищим ступенем продуктивності наділені структури, які передають локативно-статичне або локативно-директивне значення без указівки на його просторове поширення. Інше спостерігається в реченнях, утворених за зразком СсМ S+P+Adv[3-МЕЖИ/3-МІЖ+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir]: перші значно поступають у плані функціонування перед другими. Наголосимо, що в лексикографічних джерелах – Словнику української мови [СУМ, т. 3], Великому тлумачному словнику сучасної української мови [ВТС], Орфографічному словнику української мови [ОС] – прийменник **з-межи/з-між** не фіксується. Коли ж проаналізувати речення СсМ S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir] з погляду

лексико-семантичної будови основного носія валентності, то вони не відрізняються якимись особливими ознаками від інших реченневих структур. Позицію Р регулярно обіймають дієслова – найменування руху, переміщення, конкретної фізичної дії. Вони мають безпрефіксну і префіксальну структуру. Тип безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції, якою зумовлена обов’язкова присутність локативно-директивного члена, виникає в реченнях із валентною рамкою Р [pref ВІ- VІ]+Adv [3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], коли префікс надає дієсловам-предикатам спрямованості руху з простору, а прийменник “вказує на напрям руху з простору між окремими однорідними предметами” [Войцехівська: 62]. У реченнях з перехідними дієсловами-предикатами на правах обов’язкового компонента перебувають об’єктні поширювачі. Рідше в ролі предиката аналізованих речень виступають дієслова чуттєвого сприйняття, які за своїм денотативним змістом поділяються на дві групи: 1) дієслова, що позначають оптичне сприйняття і 2) дієслова, що позначають акустичне сприйняття. Типовою для них є безпрефіксна структура (виднітися, витикатися, шуміти, гурчати, чутися, проглядати, проглядатися). Одним з можливих основних носіїв валентності описуваних речень є також дієслова на зразок пролягти, тягтися, витися, слатися, простягатися, простиратися, простелятися. У позиції S речень з цим семантичним різновидом дієслів-предикатів функціонують іменники – найменування протяжного простору лінійного характеру (дорога, стежка, шлях).

До специфічних характеристик речень, у яких припредикатну позицію структурують субстантивні словоформи та прийменники **межи/між** (утворився внаслідок переходу невластного прийменника “до категорії просторових прийменників у власному розумінні слова, тобто в остаточному розриві семантичних і формально-граматичних зв’язків між невластним у минулому прийменником і тією частиною мови, до якої він первісно належав” [Мельничук: 145]), **з-межи/з-між** (постав у результаті злиття двох самостійних прийменників, яке викликається необхідністю уточнення і більшої спеціалізації синтаксичного зв’язку, що відображає відповідний просторовий стосунок [Мельничук: 151]) та **з-поміж/з-помежи** (виформувався у процесі інтеграції двох самостійних прийменників, один з яких є, у свою чергу, складеним [Мельничук: 151]), слід віднести вираження ними специфічного типу директивності й особливу формально-граматичну природу іменника-заповнювача

припредикатної позиції. Окремішність директивності полягає в тому, що для опису просторової ситуації обирається не один предмет-орієнтир, а два чи кілька. У цих реченнях, таким чином, напрям руху субстанції, що переміщається (або лівобічного поширювача), установлюється не відносно одного локативного орієнтира в цілому чи його частин (наприклад, різних сторін предмета; верхньої, нижньої, задньої частини предмета; ширини, довжини предмета й т. ін.), а відносно кількох просторових орієнтирів, які пов'язані один з одним або становлять собою предмет, що складається з однорідних частин. Пор.: *Х виткнеться з-поміж фіранок [віконниць...]; Х струменить з-поміж куца [пальців...]*.

Характерною ознакою субстантива, який сполучається з прийменником **з-поміж/з-помежи**, є те, що він виступає у формі множини. Форму однини мають лише ті іменники, у значеннєвому обсязі яких закладена сема “збірність”, “сукупність кого-, чого-небудь”. Якщо виникає необхідність передати значення “НПО+ПО+НРПО:ВІПР: напрям руху з простору, оточеного точною кількістю ЛО”, заповнювач правобічної позиції функціонує у складі дескрипції Numx+Nx. Пор.: *Х витикається з-поміж двох віконниць; Х струменить з-поміж двох пальців*. Ця закономірність поширюється і на речення, що входять до СМ S+P+Adv[Prep+Nx] loc [dir] (CcM S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir]) і S+P+Adv[Prep+Nx] loc [stat] (CcM S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [stat]). У лексико-семантичному діапазоні заповнювачів правобічної позиції вичленовуються іменники на позначення локативних і нелокативних понять. Розряд перших утворюють лексеми – найменування типів ландшафтів, покритих рослинністю (очерети, верболози, смереки, верби), спеціалізованих територій з чітко окресленими розмірами (города, поля), споруд, будівель та їх частин (будинки, кімнати): *Я...все дочиста бачу з-поміж куца калини* (Неч.); *...з-помежи...кукурудзи здійнявся спів* (Коб.); *З-поміж...лоз...сягають до мене очі* (Коцюб.); *Двоє...діток...виринають з-поміж латаття* (У.); *...морок поліз з-поміж очеретів* (Коцюб.); *Телефоніст вийшов з-поміж...дерев* (Гон.); *...з-поміж верб та садків виринають...хати* (Неч.); *...з-поміж перекрить...Земля...шумить* (Баж.); *...з-поміж буреломів зеленоокі мавки...прозирають* (Гон.);

...огороди...**виринають з-поміж хат** (Мир.). До розряду других входять лексичні одиниці на позначення частин якогось предмета (зубки, пальці, волосся, зуби, лацкани), парних предметів (очі, брови, роги), сукупності однорідних предметів (віття, коріння), певної сукупності істот – людей або тварин (гурт, полонені, здобувачі, стадо, череда, вівці, корови): *Воно посріблювалося з-поміж валосся* (Вор.); *Проць вирвався з-поміж...ніг* (Б.); ...[краватка] *вивалюється з-поміж лацканів піджака* (Я.); *Сягнуло з-поміж коріння...двоє очей* (Гуц.); ...*з-поміж віття визирав щось* (Заг.); *З-поміж гурту...вийшов один чоловік* (Заг.); *З-поміж них [кіннотників] вискочив Якимцьо* (Куп.); *Піднявся знов з-поміж них [циган] старий батько* (Коб.). В українській мові в окрему групу виділяються речення, у яких припредикатний член Adv [З-ПОМІЖ/З-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir] виступає не єдиним, а одним з можливих правобічних поширювачів. Ці структури мають чотирикомпонентну будову й повідомляють про два типи напрямковості – вихідний і кінцевий пункт руху, як-от: ...*виступила Тетяна з-поміж смерек на...стежку* (Коб.). Найпродуктивніший тип становлять речення, у яких основний носій валентності поряд з обставинним поширювачем Adv [З-ПОМІЖ/З-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir:start], що виражає значення “НРПО:ВНР: напрям руху з простору, оточеного ЛО”, детермінує обставинний поширювач Adv [НА+Nacc] loc [dir:fin], який репрезентує план змісту “НРПО:КНР: напрям руху на поверхню ЛО” або “НРПО:КНР: напрям руху в межі ЛО”. На обов’язковість/факультативність припредикатного члена впливає тип префіксально-прийменникової кореляції, семантичний статус дієслова-предиката, загальні умови висловлювання. Пор.: *Хвилетів з-поміж куців на стежку* [start: obl// fin: obl; start: obl // fin: fac; start: fac // fin: obl]; *Хмчав з-поміж осокорів на поле* [start: obl або fac// fin: fac або obl]. Аналізовані речення вступають в антонімічні зв’язки з тим різновидом речень-реалізаторів плану змісту “НПО+ПО+НРПО:КНР”, які утворюються за СсМ S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir:fin] і виражають диференційоване значення “НПО+ПО+НРПО:КНР: напрям руху в простір, оточений ЛО” з семантичним відтінком дистрибутивності. Пор.: *Х дереться з-поміж очеретів – Х дереться поміж очерети; Х мчить із-поміж ялин – Х мчить поміж ялин.*

СсМ S+P+Adv[З-МЕЖИ/З-МІЖ+Ngen] loc [dir]
За валентною організацією речення СсМ S+P+

Adv[3-МЕЖИ/3-МІЖ+Ngen] loc [dir] не відрізняються від речень СсМ S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir]. Пор. подані вище приклади з такими: *...вона сама з-межи лози...блиснула стрілою* (Вир.); *Ось він іде сам-один з-між городів* (Довж.); *Та ось з-між двох...хмарок виглянуло...сонце* (Б.); *...смуги світла лягають з-між хмар на поле* (Б.). Уже було відзначено, що повного збігу між ними не існує, оскільки речення з правобічним поширювачем Adv [3-МЕЖИ/ 3-МІЖ+Ngen] loc [dir] мають досить низьку продуктивність, обмежену сферу функціонування, характеризуються індиферентністю щодо семантичного відтінку “поширення у просторі”. Як і правобічний поширювач Adv [3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], припредикатний член Adv [3-МЕЖИ/3-МІЖ+Ngen] loc [dir] може функціонувати на правах обов’язкового або факультативного конституента в реченнях чотирикомпонентної СсМ, у значеннєвому плані яких закладена, крім просторово-стартової інформації (“НРПО:ВІР: напрям руху з простору, оточеного двома [кількома] ЛО”), просторово-фінішна інформація, яка має різні семантичні реалізації: *Він ішов з-між дубів на стежку* [start: obl або fac// fin: fac або obl]; *Він вибіг з-між смерек на галявину* [start: obl// fin: obl; start: fac // fin: obl; start: obl // fin: fac]. Антонімічну пару речень СсМ S+P+Adv[3-МЕЖИ/ 3-МІЖ+Ngen] loc [dir:start] становлять речення, що утворюються за зразком СсМ S+P+Adv[МЕЖИ/МІЖ+Nacc] loc [dir:fin] і реалізують значення “НПО+ПО+НРПО:КІР: напрям руху в простір, оточений ЛО”. Пор.: *Х іде з-між халуп – Х іде між халупи*; *Х дивиться з-між дерев – Х дивиться між дерева*.

СсМ S+P+Adv[3-ПРОМІЖ/3-ПРОМЕЖИ+Ngen] loc [dir]

Локативно-директивне значення “НПО+ПО+НРПО:ВІР: напрям руху з простору, оточеного ЛО” репрезентують також речення СсМ S+P+Adv[3-ПРОМІЖ/3-ПРОМЕЖИ+Ngen] loc [dir]. У плані лексико-семантичної наповнюваності предикатної, лівобічної і правобічної позицій, можливості функціонування обставинного поширювача у складі речень три- або чотирикомпонентної будови речення СсМ S+P+Adv[3-ПРОМІЖ/ 3-ПРОМЕЖИ+Ngen] loc [dir] є тотожними реченням СсМ S+P+Adv[3-ПОМІЖ/3-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-МЕЖИ/3-МІЖ+Ngen] loc [dir]: *Тінь...просвічується з-проміж куців* (Дес.); *Вона...виступила з-проміж...дерев* (Смол.); *...виринається вона з-проміж каміння* (Дес.). Характерну властивість аналізованих конструкцій становить те, що

вони поряд з основним планом змісту передають семантичний відтінок “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з центральної частини простору, оточеного ЛО” (див. с. 354). Від речень СсМ S+P+Adv[З-ПОМІЖ/З-ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir] розглядані речення відрізняються тим, що не реалізують семантичного відтінку дистрибутивності, мають низьку продуктивність і відзначаються функціональною обмеженістю, оскільки не виходять за сферу розмовного мовлення і художньої літератури. За цими параметрами вони зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv[З-МЕЖИ/З-МІЖ+Ngen] loc [dir]. Речення з припредикатним поширювачем S+P+Adv[З-ПРОМІЖ/З-ПРОМЕЖИ+Ngen] loc [dir:start] вступають в антонімічні відношення з реченнями СсМ S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ+ Nacc] loc [dir:fin], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ+Ngen] loc [dir:fin], які репрезентують план змісту “НПО+ПО+НРПО:КНР: напрям руху в простір, оточений ЛО”. Пор.: *Х котиться з-поміж дубів – Х котиться поміж дубів; Х просовує [свої роги] з-поміж куців – Х просовує [свої роги] поміж куці.*

СсМ S+P+Adv[З-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir]

Речення, утворені за СсМ S+P+Adv[З-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir], репрезентують одне значення: “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з переднього боку ЛО”. Характерними ознаками їх є реалізація симетричної й асиметричної локалізації та вияв лексико-семантичної обмеженості, пов’язаної з вибором заповнювачів предикатної і правобічної позицій. У реченнях із симетричним типом локалізації роль основного носія валентності регулярно виконують дієслова конкретної фізичної дії. Типовим репрезентантом позиції Adv [З-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir] виступають іменники-соматизми (очі, ноги) і прономінатив себе: *Вона...візьме з-перед очей руки* (Стефан.); *Мельникова постать...зникла з-перед очей* (Коцюб.); *Туман з-перед його очей...розвіявся і зник* (Неч.); *Переселенці...виставили з-перед себе Радивона Курдика* (Б.). Якщо зворотний займенник себе закріплюється лише за тими реченнями, у яких вихідний пункт руху на горизонтальній осі встановлюється відносно самої субстанції (або лівобічного поширювача), що переміщається в просторі у власній системі локативно-директивних координат, то лексеми на позначення органів людини або тварини можуть функціонувати в реченнях з обома виділеними вище типами локалізації. Конкретизуючим засобом при цьому виступають інші компоненти, які сполучаються

з ними, утворюючи дескриптивні структури типу Pronx+Subx, Adjx+Subx, Subx+Subx, і виконують роль самостійних поширювачів. Пор. *Х прибрав [волосся] собі з-перед очей*, *Х прибрав [волосся] з-перед своїх очей* → симетрична локалізація [$X=X$]; *Х прибрав [волосся] з-перед очей* → симетрична або асиметрична локалізація [$X=X$ або $X\neq X$]; *Х прибрав [волосся] йому з-перед очей*, *Х прибрав [волосся] з-перед його очей*, *Х прибрав [волосся] з-перед чужих очей*, *Х прибрав [волосся] з-перед очей діда* → асиметрична локалізація [$X\neq X$]. У реченнях з асиметричним типом локалізації позицію Р регулярно обіймають безпрефіксні або префіксальні дієслова руху, переміщення, конкретної фізичної дії, чуттєвого сприйняття, зокрема акустичного. Серед дієслів-предикатів конкретної фізичної дії функціональну активність виявляють лексеми із семантикою “брати звідкись кого-, що-небудь” (прибрати, усунути, вхопити, прогорнути). Для структурно-значеннєвої завершеності перехідному дієслову-предикатові вказаного семантичного різновиду й іншим можливим значеннєвим типам необхідний обов’язковий об’єктний поширювач. Основним репрезентантом припредикатної позиції є іменники просторового значення, які містять у своїй семантичній структурі експліцитну сему “передній (лицевий) бік”. Це передусім найменування різноманітних приміщень, будівель, споруд або їх частин (хата, кафе, ресторан, льох, будка, казино, дзвіниця, млин): *Отак викрикував якийсь п’яний з-перед корими* (Стефан.); *Федора прибрави [вони] з-перед барининих вікон* (Мир.); *Вона вхопила з-перед баби миску* (Фр.). Осмислення ситуації “НРПО:ВІПР: напрям руху з переднього боку ЛО”, тобто встановлення просторових координат, залежить від місця, з якого ведеться спостереження, точніше, від позиції того, хто спостерігає. Роль обставинного поширювача можуть виконувати також іменники – назви істот. До лексико-семантичного розряду іменників-заповнювачів позиції Adv[3-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir] належать ще й лексеми-соматизми. Як відзначено вище, цю функцію в реченнях з асиметричною локалізацією вони виконують тоді, коли вживаються у складі дескрипції Adjx+Subx, Pronx+Subx, Subx+Subx: ...[туркиня] *зникла з-перед його очей* (Коб.). Облігаторність/факультативність локативно-директивного компонента в реченнях CcM S+P+Adv[3-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir] зумовлюється насамперед абсолютністю/релятивністю плану змісту основного носія валентності.

Описувані речення перебувають в антонімічних зв'язках з реченнями СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [dir:fin], які мають семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в передній бік ЛО”. У процесі антонімотворення бере участь дієслово-предикат та прийменник, який разом із субстантивною словоформою заповнює програмовану цим дієсловом-предикатом синтаксичну позицію справа. Пор.: *Х прибрав [ключ] з-перед чужих ніг* – *Х кинув [ключ] перед чужі ноги*; *Х покотив [м'яч] з-перед своїх ніг* – *Х покотив [м'яч] перед свої ноги*.

СсМ S+P+Adv[З-ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir]

За загальним семантичним описом і лексико-семантичним складом лівобічної, предикатної та правобічної позицій речення СсМ S+P+Adv[З-ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir] не відрізняються від речень СсМ S+P+Adv[З-ПЕРЕД+Ngen] loc [dir]. Пор. подані вище речення з такими: *...перехожі сипонули...з-поперед кінських копит* (Малик); *...[сторожа] їхала й йшла з-поперед всього війська* (Ск.). Специфічними рисами синтаксичних структур з обставинним поширювачем Adv [З-ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir] є те, що вони реалізують відтінок локативної дистрибутивності, який утворює елемент **по-** складного прийменника **з-поперед**, і мають функціональну обмеженість: зосереджені в розмовному мовленні і з певною стилістичною настановою можуть використовуватися в художньому стилі.

З реченнями СсМ S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir:fin], що репрезентують семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в передній бік (сторону) ЛО”, яка конкретизується вказівкою на поширення у просторі, аналізовані речення утворюють антонімічну пару. У її формуванні беруть участь дієслова-предикати разом з припредикатним компонентом або лише останній. Пор.: *Х біг з-поперед хати* – *Х біг поперед хату*; *Х зник з-поперед вікон* – *Х з'явився поперед вікна*.

СсМ S+P+Adv[З-ПОЗАД+Ngen] loc [dir]

Диференційоване значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху із заднього боку ЛО” по-особливому реалізують речення СсМ S+P+Adv[З-ПОЗАД+Ngen] loc [dir]: *Хлопець вибіг з-позад хати* (Вор.). На відміну від речень СсМ S+P+Adv[З-ЗА+Ngen] loc [dir] з аналогічним семантичним описом, вони конкретніше передають виокремлений план змісту, оскільки в його формуванні присутню роль відіграє семантично прозорий прийменник, який зберігає генетичний

зв'язок з прислівником, що послужив базою для його творення [“заду за чим-небудь”] [СУМ, т. VI: 785]. Специфіка розгляданих речень полягає і в тому, що вони мають більш жорсткі обмеження, пов'язані з вибором заповнювачів правобічної позиції: остання утворюється лише на основі іменників із загальною дефініцією “просторовий об'єкт, що має фасад”. Сюди необхідно віднести найменування приміщень, споруд різного призначення (хата, корівник, церква, дзвіниця, комора, клуб), окремих проходів або проїздів між будівлями, які зачиняються/відчиняються (хвіртка, ворота, брама), деяких предметів побуту (шифон'єр, шафа, крісло) тощо. У зіставному плані слід відзначити, що функцію основного носія валентності в реченнях обох СсМ виконують однакові за семантикою та морфемною будовою дієслова-предикати. З прийменником **з-позад** корелює префікс **ВИ-**. Синсемантичністю дієслова, а також безпосередньою префіксально-прийменниковою кореляцією, що закладена у валентній рамці **P [pref ВИ-Vf]+Adv [З-ПОЗАД+Ngen] loc [dir]**, пояснюється функціонування на правах обов'язкового поширювача в реченнях СсМ **S+P+Adv[З-ПОЗАД+Ngen] loc [dir]** локативно-директивного компонента. Характерними ознаками розгляданих речень є низький ступінь продуктивності, маркованість відносно сфери вживання: вони не виходять за межі розмовного мовлення та художнього стилю. Насамкінець необхідно наголосити, що прийменник **з-позад** не зафіксований у Словнику української мови [СУМ, т.3], Великому тлумачному словнику сучасної української мови [ВТС], Орфографічному словнику української мови [ОС], Словарі української мови [Сл, т. IV] та інших джерелах, що переконливо свідчить про низький функціональний потенціал самого прийменника і тих синтаксичних структур, у формуванні яких він бере участь.

СсМ S+P+Adv[ЗСЕРЕДИНИ/ ІЗСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir]

Семантику “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху зсередини ЛО” репрезентують речення СсМ **S+P+Adv[ЗСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir]**. Вторинний прийменник **зсередини**, що входить до розряду контактних прийменників на позначення вихідного пункту руху, які виражають динамічну ознаку самотійно, без допомоги відмінків [Городенська 1993: 292], бере активну участь у формуванні виокремленого різновиду локативно-директивної семантики, причому як однофункціональний засіб виражає це значення досить чітко [Вихованець 1980: 104]. Він зберігає генетичний зв'язок з прислівником, на базі якого витворився, оскільки виразно реалізує

семи “внутрішня частина якого-небудь простору”, “напря́м руху зсередини ЛО”. У плані лексико-семантичної наповнюваності конститутивних позицій, зокрема предикатної та правобічної, а також семантичної природи розглядані речення зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv[3/3I/13+Ngen] loc [dir], якщо останні виражають план змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напря́м руху з меж ЛО”. Значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напря́м руху з меж ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напря́м руху зсередини ЛО” перебувають між собою у відношенні родо-видової залежності. Специфічними ознаками плану змісту “НРПО:ВПР” є такі семантичні риси, як “внутрішня частина простору”, “обмежений простір”, “простір у приміщенні (споруді)”, “місце в обгородженому просторі”, “простір, що має внутрішній об’єм” і деякі ін. Базою для творення речень СсМ S+P+Adv[ЗСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir] виступають дієслова руху та переміщення, а також конкретної фізичної дії різного динамічного вияву. Основні носії валентності можуть характеризуватися інформативною достатністю або інформативною недостатністю, виступати в префіксальній чи безпрефіксній формі. Обставинний поширювач Adv [ЗСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir] входить до реченнєвої структури на правах обов’язкового компонента тоді, коли заповнює синтаксичну позицію, яку програмують синсемантичні дієслова-предикати або дієслова-предикати з префіксом ВИ-, що надає їм відтінку просторової спрямованості дії аблативної орієнтації й корелює з прийменником **зсередини**. У реченнях з валентною рамкою P [pref ВИ- Vf (перехідні дієслова конкретної фізичної дії)]+Adv [ЗСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir] обов’язкова позиція відводиться об’єктному поширювачеві. Що ж до локативно-директивного члена в таких реченнєвих структурах, то його конститутивність/неконститутивність залежить від інших чинників, головно від загальних умов висловлювання. Пор.: *Х прямував зсередини ангара [обійстя, двору...]* [start:obl]; *Х вибіг ізсередини хати [лісу, подвір’я...]* [start:obl]; *Х викотив [віз] зсередини клуні [сарая, сінника...]* [obj:obl // start:obl або fac]. До найтипівіших заповнювачів правобічної позиції належать іменники, яким властива селекційна риса “вимірні об’єкти закритого простору”. Це, передусім, найменування приміщень, споруд різного призначення або їх частин (будинок, лікарня, зал, хлів, клуня), закритих транспортних засобів (автобус, поїзд, кабіна, вагон). Крім виділеного розряду, правобічну позицію разом з прийменником **зсередини** утворюють іменники зі значенням “конкретні предмети, що мають

внутрішній об'єм" (кишеня, сундук, кошик), "чітко окреслене місце" (двір, обійстя), "обмежені простори, покриті рослинністю" (ліс, сосняк), "об'ємні предмети, що складаються з однорідних предметів" (стіг, ожеред, копиця, сніп, букет, скирта): *Зсередини приміщення... йшов... гевал* (Гон.); ...*зсередини* [залу]... *вилазив... котрийсь із слабозрудих* (Голов.); ...*зсередини* *стодоли вихопилось... полум'я* (Коцюб.); ...[він] *висмикнув зсередини стога жменю жита* (Мир.). Як і припредикатний компонент Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir], аналізований локативно-директивний член може функціонувати у складі речень чотирикомпонентної СсМ, що повідомляють про два типи напрямковості: вихідний пункт руху у вигляді семантичної реалізації "напряму руху зсередини ЛО" і кінцевий пункт руху у вигляді таких значеннєвих фрагментів, як "напряму руху на поверхню ЛО", "напряму руху в бік ЛО". Пор. для прикладу: *Х вибіг зсередини лісу в поле* [start: obl // fin: obl; start: obl // fin: fac; start: fac // fin: obl]; *Х біг зсередини будинку на ганок* [start: obl або fac // fin: fac або obl]. Речення СсМ S+P+Adv[ЗСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [dir:start] утворюють антонімічну пару з реченнями СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir], які виражають значення "НПО+ПО+НРПО:КПР: напряму руху всередину ЛО". Обидва компоненти цієї пари не мають яких-небудь обмежень щодо сфери функціонування, проте належать до непродуктивних репрезентантів загального плану змісту "НПО+ПО+НРПО:ВПР". Основними виразниками антонімічності виступають семантично прозорі прийменники, що формують разом з іменником програмовану предикатом правобічну позицію. Співвідносні з морфологізованими прислівниками *зсередини/ізсередини, всередину/усередину* прийменники виділяються в антонімічну пару за показником "орієнтація в просторі". Якщо ж позицію Р обіймають префіксальні дієслова, до процесу антонімотворення причетними є префікси аблативного й лативного відношення, зокрема ВІ-, В-/У-/УВІ-/ВВІ-, ЗА-. У розгляданих реченнях семантично можуть протиставлятися й основні носії валентності. Пор. у цьому зв'язку такі приклади: *Х виліз зсередини приміщення – Х заліз усередину приміщення; Х повз зсередини двору – Х повз усередину двору.*

СсМ S+P+Adv[З-СЕРЕД+Ngen] loc [dir]

В українській мові за реченнями СсМ S+P+Adv[З-СЕРЕД+Ngen] loc [dir] закріплене значення "НПО+ПО+

НРПО:ВНР: напрям руху з умовного центру ЛО”. У його формуванні активну участь бере прийменник, який указує на “вихідну точку руху, що міститься...в межах просторового орієнтира, всередині предмета” [Городенська 1993: 290], на те, що “позначуваний керованим ім’ям предмет є вихідним етапом переміщення” [Мельничук: 152]. Диференційована семантика “НРПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з умовного центру ЛО” є видовою щодо родового плану змісту “НРПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху зсередини ЛО”, який репрезентують функціонально активні речення СсМ S+P+Adv[3/3I/3+Ngen] loc [dir].

Базою для творення речень з припредикатним поширювачем Adv[3-СЕРЕД+Ngen] loc [dir] виступають дієслова різної семантики: руху, переміщення, конкретної фізичної дії, чуттєвого сприйняття. Дієслова руху мають префіксальну й безпрефіксну будову. У відношенні безпосередньої кореляції з прийменником *з-серед* перебуває префікс ВІ-, який, як відомо, може реалізувати різні семантичні відтінки загального значення “НРПО:ВНР: напрям руху з меж ЛО, зсередини назовні”. Отже, обов’язковість припредикатного поширювача локативно-директивного типу зумовлена морфемною структурою основного носія валентності – Р [pref ВІ- Vf] – або його синсемантичністю. Серед основних носіїв валентності, що називають конкретну фізичну дію, виділяються ті, які мають у своєму складі префікс ВІ- або вживаються в безпрефіксній формі й реалізують значення “тягнути, виволікати звідкись” (втягнути, вийняти, вихватити, вихопити, тягти). Дієслова-предикати на позначення чуттєвого сприйняття, як правило, виступають у безпрефіксній формі й репрезентують семантику “бути приступним зорові” (виднітися, мерехтіти, проглядатися), “бути приступним слухові” (чутися, прослухуватися). Іменники, які заповнюють синтаксичну позицію справа від предиката, можуть називати закриті простори (будівлі, споруди різного призначення, їх частини: хата, кімната, клуб), обмежені відкриті простори на зразок двір, сцена, однорідну множинність (листя, дерева, сосни), фізичне середовище (дим, зелень, шум): ...*Параска...сама з-серед череня ухопила один [горищик]* (Мир.). Функціональний простір розгляданих речень обмежений: вони вживаються в розмовному мовленні і в художній літературі.

СсМ S+P+Adv[3-ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[3-ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[3-СЕРЕД+Ngen] loc [dir] мають однаковий загальний

план змісту, тобто інформують про таку лексико-семантичну реалізацію вихідного пункту руху, як напрям руху з умовного центру простору, характеризуються низьким ступенем продуктивності, відзначаються маркованістю стосовно сфери вживання, виявляють тотожність відносно лексико-семантичного складу заповнювачів предикатної, правобічної та лівобічної позицій. Однак вони виступають у мові не як ізофункціональні, а як синонімічні синтаксичні одиниці, оскільки речення з припредикатним компонентом Adv [3-ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir] передають відтінок дистрибутивності в просторі: *Із-посеред кукурудзи вихилялася... постава господаря* (Фр.); *...загрімів з-посеред хору...голос* (Гр.); *З-посеред неї [стрільби]...Хомине вухо вирізняло... чахкання...мінометів* (Гон.); *Іграшковий автомобіль мчав з-посеред кімнати* [Городенська 1993: 290]; *Де-не-де видніється з-посеред...моря...квітка куколю* (Фр.); *Прорізались з-посеред неба...стріли* (Дес.); *Жовтіли з-посеред трави...квітки кульбаби* (Неч.); *...сонце...всміхалося з-посеред неба* (Фр.). Сема “умовний центр простору” в такому випадкові може розмиватися. Це, зокрема, стосується речень, у яких репрезентантом припредикатної позиції є прийменник **з-посеред** та іменники – назви відкритих обмежених просторів. Розглядані речення можуть протиставлятися реченням СсМ S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir:fin], які виражають план змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в умовний центр ЛО”. Антонімічні відношення найчастіше виникають тоді, коли основний носій валентності містить у своєму складі префікс ВІ-, який наділений здатністю виражати аблативні й лативні відношення. Пор.: *Х вибіг з-посеред кімнати* – *Х вибіг посеред кімнати*.

СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir] репрезентують план змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО”: *Ногайці...пустились у напрямку від лісу* (Кул.); *...ввірвався вітер у напрямку від корівника* (Карпл.). Як уже було відзначено, цей різновид локативно-директивної семантики виражають речення інших СсМ, зокрема таких, як S+P+Adv[3/3І/І3+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]. Речення з припредикатним поширювачем Adv [У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir] вирізняються кількома специфічними характеристиками. Найважливішим є те, що їм властива моносемантичність, і те, що

у формуванні значення “НРПО:ВНР: напрям руху з боку ЛО” бере участь семантично виразний прийменник у **напрямі від/у напрямку від**, передусім його іменниковий компонент, який не втратив генетичного зв’язку із субстантивом напрям [“лінія руху кого-, чого-небудь”] [СУМ, т. V: 164], що став базою для його творення. Прийменник у **напрямі від/у напрямку від** виформувався в результаті “нарошення” прийменників **від** та у **напрямі/у напрямку**. Прийменник **від**, як і **до**, належить до багатозначних первинних прийменників, отже, потребує для реалізації значення “спрямування від предмета” “додаткових контекстуальних засобів” [Вихованець 1988: 221]. Можна припустити, що прийменник у **напрямі від/у напрямку від** постав як антонім до прийменника у **напрямі до/у напрямку до**, що підтверджується хоча б такими даними: 1) між сполукою у **напрямі/у напрямку** і прийменником **від** немає такої семантичної узгодженості, яка існує між сполукою у **напрямі/у напрямку** та прийменником **до**. За характером реалізованого значення сполука у **напрямі/у напрямку** зближується з прийменником **до**, який вимагає родового відмінка [ДО+Ngen]: конструкції типу *іти в напрямі (напрямку) чогось* (зрозуміло, у напрямку фінішу), як і структури на зразок *іти до міста*, виражають значення “НРПО:ВНР: напрям руху в бік ЛО” [Черкасова: 117]. Ця закономірність не поширюється на сполуку у **напрямі/у напрямку** і прийменник **від**, що також вимагає родового відмінка [ВІД/ОД+Ngen]; 2) у реченнях СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir] сполука у **напрямі/у напрямку** характеризується двобічною синтаксичною й семантичною залежністю, тобто пов’язується а) з дієсловом-предикатом (пор.: *іти ← в напрямі (напрямку) чогось*) і б) з прийменником **до** та іменником, які, сполучаючись, формують правобічну-позицію, тоді як у реченнях СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir] така семантична залежність не спостерігається: сполука у **напрямі/у напрямку** не збігається за значенням з прийменником **від**, тому що вона зорієнтована на репрезентацію семантики “НРПО:КНР”, а прийменник – на реалізацію семантики “ВНР”; 3) у складі правобічного компонента Adv [У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir] основне смислове навантаження припадає на прийменник **від**, а у структурі припредикатного члена Adv [У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir] обидва прийменникові компоненти – у **напрямі/**

у напрямку і до – хоч і неоднаковою мірою, але специфіковані в плані значення.

Щодо лексико-семантичної наповнюваності позиції Р, то розглядані речення виявляють подібність до значеннєво споріднених з ними речень CcM S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]. Поруч з дієсловами на позначення виконуваних неактивними учасниками (явищами природи) рухів, чуттєвого сприйняття (віяти, дути, чути, доноситися, лунати) предикатну позицію досить часто обіймають дієслова зі значенням самостійного руху, несамостійного руху або руху взагалі, причому будь-який з них має різний характер, здійснюється в різних сферах (іти, рухатися, їхати, летіти, пливти). Аналізуючи семантику основних носіїв валентності, важливо звернути увагу на такі моменти: 1) валентний центр утворюють лексеми із загальним значенням руху; 2) типовою для дієслів-предикатів є безпрефіксна форма. Зрідка вони можуть сполучатися з префіксами, які не вступають із прийменником у напрямі від/у напрямку від у відношення безпосередньої кореляції. Це, зокрема, префікс ПО-/ПІ-, який реалізує сему початковості. Таким чином, основним фактором, що викликає обов'язкову появу локативно-директивного компонента в реченнях CcM S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir], є синсемантичність дієслова-предиката.

Якщо порівняти лексико-семантичний склад заповнювачів лівобічної та правобічної позицій зіставлюваних речень, то тут простежуються деякі розбіжності. По-перше, на рівні позиції S речень CcM S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir], на відміну від речень з припредикатними членами Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir], Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], не виявляє себе лексико-семантична селекційність: цю позицію репрезентують як іменники – назви явищ природи, іменники зі значенням “те, що сприймається зором або слухом”, так і субстантиви іншої семантичної приналежності, зокрема лексеми – найменування транспортних засобів, людей за різними ономасіологічними характеристиками. Пор.: *Вітер дме в напрямку від моря [міста...]*; *Люди бігли в напрямку від села [гаю...]*; *Корабель ішов у напрямку від острова [нейтральних вод...]*. По-друге, лексико-семантичний діапазон реалізаторів синтаксичної позиції, яку програмує предикат справа, в описуваних реченнєвих структурах також не має обмежень. Він включає іменники – назви

різноманітних відкритих і закритих, обмежених і необмежених просторів. Правобічну позицію, власне, не можуть обіймати субстантиви, з якими не мислиться дистантна локалізація. Це, передусім, лексеми-соматизми. На специфічні особливості, пов'язані з локативно-директивним членом, речень-репрезентантів семантики “НПО+ПО+НРПО:ВІД: напрям руху з боку ЛО” уже зверталася увага. Ішлося вище, наприклад, про те, що іменники – найменування сторін світу стійко закріплені за правобічною позицією Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir]. Якщо тут з'являються субстантиви іншого семантичного типу, валентна рамка S+P має таку лексико-семантичну будову: S (іменники зі значенням “явище природи”)+P (дієслова зі значенням “розноситися, ширитися в повітрі”) (див. с. 68). В особливу групу слід виділити речення, утворені за допомогою дієслів-предикатів на зразок тягтися, пролягти, слатися, у значеннєвому обсязі яких чітко фіксується ідея руху. Склад репрезентантів лівобічної позиції обмежений іменниками на позначення просторів лінійного характеру. Пор.: *Стежка слалася в напрямку від хутора [поля, лісу...]*; *Дорога тяглася в напрямку від пляжу [водопою, гори...]*.

Речення СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir] вступають в антонімічні відношення з реченнями СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir]. Основним виразником антонімічності є первинні прийменники від і до, які разом з прийменниково-відмінковою формою у напрямі/у напрямку утворюють вторинні прийменники у напрямі від/у напрямку від, у напрямі до/у напрямку до. Пор.: *Х ішов у напрямі від озера – Х ішов у напрямі до озера; Х плив у напрямку від Карпат – Х плив у напрямку до Карпат.*

СсМ S+P+Adv[ПОЧИНАЮЧИ ВІД+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[ПОЧИНАЮЧИ ВІД+Ngen] loc [dir] передають значення “НПО+ПО+НРПО:ВІД: напрям руху від крайньої точки ЛО”: *...пішли ми вздовж турецьких берегів... починаючи від села...* (Ск.). Як уже було відзначено, цю семантику реалізують також речення СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], якщо 1) дієслово-предикат містить у своєму складі префікс ВІД-/ОД-, який перебуває у відношенні безпосередньої кореляції з прийменником від/од, а 2) роль заповнювача правобічної позиції виконують іменники – назви чітко окреслених просторів, що мають реальну або умовну крайню точку, конкретних предметів, які можуть виступати просторовим орієнтиром з фіксованою в ньому

крайньою точкою. Речення порівнюваних СсМ перебувають між собою в симетрично-асиметричних відношеннях. Симетрія простежується на рівні правобічної позиції. Асиметрія властива предикатам: позицію Р у реченнях з правобічним членом Adv [ПОЧИНАЮЧИ ВІД+Ngen] loc [dir] обіймають не лише префіксальні, а й безпрефіксні дієслова руху, переміщення, конкретної фізичної дії та ін. Це пояснюється тим, що роль виразника аналізованого різновиду локативно-директивної семантики закріплена не за префіксально-прийменниковою кореляцією, як у реченнях СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], а передусім за прийменником **починаючи від**, який “у сполуч. ...з просторовими назвами передає значення вихідного моменту дії...” [СУМ, т. VII: 471]. Аналізовані речення займають крайню периферію в системі речень-репрезентантів загальної семантики “НПО+ПО+НРПО: ВПР”, в основі яких лежить СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start].

СсМ S+P+Adv[З БОКУ+Ngen] loc [dir]

До розряду репрезентантів значення “НПО+ПО+НРПО: ВПР: напрям руху з боку ЛО”, крім речень СсМ S+P+Adv[З/ЗІ/ІЗ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir], входять речення, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[З БОКУ+Ngen] loc [dir]: *Підійшли з боку Чонгара ешелони інтернаціонального полку (Гон.); 3 боку гори скакнула...іскорка (Мир.)*. У плані семантики вони уподібнюються передусім реченням з правобічною позицією Adv [У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir], тому що 1) не мають жорстких обмежень у плані лексико-семантичної наповнюваності конститутивних членів, 2) у формуванні розгляданого типу локативно-директивного значення активну участь бере прийменник, зокрема його іменниковий компонент. Останній зберігає генетичний зв'язок зі значенням субстантива бік [“місце, місцевість, що знаходиться не посередині, збоку чого-небудь”] [СУМ, т.1: 180], на базі якого виник. Роль основного носія валентності виконують дієслова руху, що має різні динамічні прояви, лексеми на зразок тягтися, простилатися, дієслова переміщення, конкретної фізичної дії, а також чуттєвого сприйняття – оптичного та акустичного. Лексико-семантичний склад іменників-заповнювачів правобічної позиції розгляданих речень в основному збігається з лексико-семантичним діапазоном субстантивів, які вживаються в реченнях з правобічною позицією Adv [У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ

ВІД+Ngen] loc [dir]. Специфічні валентні властивості виявляють іменники зі значенням “великі простори: типи суші, кліматичні зони, великі водянні об’єкти, держави тощо”, оскільки в описуваних реченнях вони не функціонують. Для них регулярним є вживання в реченнях СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ ВІД/У НАПРЯМКУ ВІД+Ngen] loc [dir]. Нарешті, необхідно вказати ще на одну важливу валентну характеристику розгляданих речень: дієслова на позначення руху, який виконується неактивними учасниками (віяти, дути, слатися), лише зрідка виступають у них конструктивним центром. Найчастіше вони заповнюють позицію Р у реченнях СсМ S+P+Adv[3/3І/І3+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir]. Обов’язковість/факультативність локативно-директивного поширювача Adv [З БОКУ+Ngen] loc [dir] зумовлюється не префіксальною структурою дієслова-предиката, а його інформативною достатністю/інформативною недостатністю. Антонімічною парою до речень, утворюваних за зразком СсМ S+P+Adv[З БОКУ+Ngen] loc [dir:start], виступають речення СсМ S+P+Adv[У БІК/В БІК/УБІК/ВБІК+Ngen] loc [dir:fin], які мають такий семантичний опис: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Пор.: *Х ішов з боку гори – Х ішов убік гори; Х помчав з боку села – Х помчав у бік села*. У цьому процесі антонімотворення основна роль відводиться прийменникам [з боку ↔ у бік /в бік/убік/вбік].

СсМ S+P+Adv[3/3І/І3 СТОРОНИ+Ngen] loc [dir]

Поданий вище розряд репрезентантів плану змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” доповнюють речення, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv [3/3І/І3 СТОРОНИ+Ngen] loc [dir]: *З сторони села вплив другий потік* (Коцюб.). За валентною природою вони є симетричними реченням, що утворюються за моделлю S+P+Adv[З БОКУ+Ngen] loc [dir]. У синтаксичній системі української мови аналізовані речення займають крайню периферію. Про вузькість функціональної сфери структур з правобічним членом Adv [3/3І/І3 СТОРОНИ+Ngen] loc [dir] свідчить бодай той факт, що сучасні мовознавці не фіксують у системі просторових прийменників компонента *з/зі/із сторони* [Вихованець 1980; СУЛМП; Городенська 1993] (пор. також: [ОС; СУМ; ВТС]). Розглядувані речення не фокусують у собі якого-небудь додаткового локативно-директивного відтінку, тому й витісняються реченнями інших СсМ, зокрема S+P+Adv[З БОКУ+Ngen] loc [dir]. Можливою антонімічною парою

речень CcM S+P+Adv [3/3I/I3 СТОРОНИ+Ngen] loc [dir:start] виступають речення, які виникають за взірцем CcM S+P+Adv [У СТОРОНУ/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir:fin] і виражають значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Пор.: *Х біг зі сторони лісу – Х біг у сторону лісу; Х дивився зі сторони трибуни – Х дивився в сторону трибуни*. Антонімотворення здійснюється насамперед за участю первинних прийменників з/зі/із та в/у, які входять до розряду вторинних прийменників з/зі/зі сторони, у сторону/в сторону, що з формального погляду співвідносяться з прийменниково-відмінковими формами [3/3I/I3+Ngen; В/У+Nacc].

II.2. Речення структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] як репрезентанти значення “носій процесуальної ознаки+процесуальна ознака+напрямок реалізації процесуальної ознаки: кінцевий пункт руху”

II.2.1. Диференційовані значення загальної семантики “напрямок руху: кінцевий пункт руху” і формально-граматичні засоби реалізації їх у реченнях структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin]

Речення CM S+P+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin], що мають семантичний опис “НПО+ПО+НРПО:КПР”, виявляють подібність до речень CM S+P+Adv [prep+Nx] loc [dir: start], за якими закріплене значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР”, передусім у тому, що характеризуються семантичною і формально-граматичною поліфункціональністю. Роль семантичного маркера в них виконують правобічні поширювачі, які формуються за участю прийменника та субстантивної словоформи, а також основні носії валентності, що мають безпрефіксну або префіксальну організацію. Конкретними репрезентантами виокремленої CM S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] виступають CcM S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ЗА+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОЗА+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОНАД/

ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІНЦІ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІНЦІ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[УЗДОГІН/ВЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВСТРІЧ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСТРІЧУ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАПЕРЕПІЗ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАЗАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ВГЛИБ/В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У БІК/УБІК/В БІК/ВБІК+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У СТОРОНУ/В СТОРОНУ +Ngen] loc [dir]. Речення, які входять до СсМ з правобічними позиціями Adv [ЗА+Ninst] loc, Adv [ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc, Adv [ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc, Adv [СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc, Adv [СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc, Adv [НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc, Adv [НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc, Adv [НАВСТРІЧ+Ndat] loc, Adv [НАВСТРІЧ ДО+Ngen] loc, Adv [НАСТРІЧУ+Ndat] loc, Adv [НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc, Adv [НАПЕРЕПІЗ+Ndat] loc, традиційно розглядаються серед речень СсМ S+P+Adv[prep+X] loc [trans] із семантичним описом “НПО+ПО+ШРПО”. І.Р. Вихованець, наприклад, аналізуючи типи семантичних варіантів локативної синтаксеми, зазначає, що поряд з такими різновидами варіантів з динамічним значенням шляху руху, як “наскрізний рух у межах ЛО” (S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[КРІЗЬ+Nacc] loc [trans]) і “лінійна динамічна

локалізація близько ЛО” (S+P+Adv[МИМО+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРИ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПРОЗ+Nacc] loc [trans]), треба розглядати різновиди “динамічна локалізація позаду рухового предмета як ЛО” (S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [trans], S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [trans], S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [trans], S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [trans]), “динамічна локалізація в напрямку перетину руху предмета як ЛО” (S+P+Adv[НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [trans]) та “динамічна локалізація щодо ЛО, який рухається в протилежному напрямку” (S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [trans], S+P+Adv[НАВСТРІЧ+Ndat] loc [trans]) [Вихованець 1992: 133-136]. Схожу точку зору знаходимо і в працях К.Г. Городенської. Диференційовані значення “динамічна локалізація позаду рухомого предмета”, “динамічна локалізація щодо ЛО, який рухається в протилежному напрямку” і “динамічна локалізація в напрямку перетину руху предмета як ЛО” дослідниця пов’язує не з напрямом, а з шляхом руху. Реалізатором першого диференційованого значення виступають правобічні поширювачі Adv [ЗА+Ninst] loc [trans], Adv [ВСЛІД+Ndat] loc [trans], Adv [ВСЛІД ЗА+Ninst] loc [trans], Adv [СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [trans], Adv [НАВЗДОГІН+Ndat] loc [trans], Adv [НАВЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [trans], Adv [ПОЗАД+Ngen] loc [trans], Adv [ПОЗАДУ+Ngen] loc [trans]. Друге значення формують правобічні поширювачі Adv [НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [trans], Adv [НАВСТРІЧ+Ndat] loc [trans]. У творенні третього значення беруть участь правобічні поширювачі Adv [НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [trans], Adv [НАПЕРЕПІЗ+Ndat] loc [trans] [Вихованець 2004: 337]. Важливо в розв’язанні цієї проблеми враховувати той фактор, що правобічний поширювач Adv[prep+Nx] loc [trans], оскільки він у реченні виконує функцію локативно-динамічного орієнтира, з одного боку, уподібнюється адverbіально-просторовому поширювачеві Adv[prep+Nx] loc [dir], а з другого – відрізняється від нього, тому що вказує не лише на напрям дії-руху, а й на шлях руху – широкий/вузький, протяжний/непротяжний, замкнутий/незамкнутий або інший простір, яким відбувається пересування, сполучення. На цьому шляхові руху не фіксуються координати, що сигналізують про вихідний, кінцевий пункт руху або той і той водночас і без яких не може бути напрямку руху. Зазначене дає підстави для перегляду твердження, за яким речення з правобічними поширювачами Adv [ЗА+Ninst] loc, Adv [ВСЛІД/

УСЛІД+Ndat] loc, Adv [ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc, Adv [СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc, Adv [СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc, Adv [НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc, Adv [НАПЕРЕПІЗ+Ndat] loc, Adv [НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc, Adv [НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc, Adv [НАВСТРІЧ+Ngen] loc, Adv [НАВСТРІЧ ДО+Ngen] loc, Adv [НАСТРІЧУ+Ndat] loc передають семантику шляху руху. Не слід забувати, що ідея руху, переміщення передбачає наявність як мінімум двох точок у просторі, одна з яких (лівобічний поширювач) є обов'язково рухомою, а друга (правобічний поширювач), відносно котрої відбувається рух або переміщення, може бути як динамічною, так і статичною. Виділені вище реченнєві структури вказують не на шлях руху, а на напрям дії (руху), оскільки для динамічної точки простору (лівобічного поширювача) друга динамічна точка простору (правобічний поширювач) виступає локативною координатою "КПР", тобто субстанція, що переміщається самостійно чи під дією яких-небудь сил (або лівобічний поширювач), рухається до локативного орієнтира, що уявляється нашою мовною свідомістю як кінцевий пункт. Цей кінцевий пункт може або віддалятися від субстанції (лівобічного поширювача) (речення CcM S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc, S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc, S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc, S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc, S+P+Adv[СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc, S+P+Adv[НАЗДОГІН+Ndat] loc, S+P+Adv[НАВЗДОГІН+Ndat] loc, S+P+Adv[НАВЗДОГІН ЗА+Ninst] loc, S+P+Adv[НАВЗДОГІНЦІ ЗА+Ninst] loc, S+P+Adv[НАЗДОГІНЦІ ЗА+Ninst] loc, S+P+Adv[УЗДОГІН/ ВЗДОГІН+Ndat] loc), або, прямуючи назустріч, зближуватися з нею (ним) (речення CcM S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc, S+P+Adv[НАВСТРІЧ+Ndat] loc, S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc, S+P+Adv[НАСТРІЧ ДО+Ngen] loc, S+P+Adv[НАСТРІЧУ+Ndat] loc), або перетинати її (йому) рух (речення CcM S+P+Adv[НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc, S+P+Adv[НАПЕРЕПІЗ+Ndat] loc). На відміну від речень CcM S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start], у яких іменник-заповнювач правобічної позиції функціонує лише в родовому відмінку, у реченнях CcM S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] він має морфологічно неоднорідну природу, оскільки виступає не тільки в родовому, а й у знахідному, давальному та орудному відмінках. Речення виділених CcM, як і речення CcM зі значеннєвим описом "НПО+ПО+НРПО:ВПР", відповідно до семантичного обсягу диференціюються на два типи: 1) моносемантичні і

2) полісемантичні. Подібність між конкретними репрезентантами СсМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start] і S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] полягає і в тому, що в кількісному відношенні переважають моносемантичні речення, правобічний поширювач у яких утворюється за участю похідного конкретизованого щодо значення прийменника та субстантивної словоформи. Пор. у цьому зв'язку такі приклади:

S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen]loc [dir]	S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir]
“Напря́м руху всере́дину ЛО”	1. “Напря́м руху в ме́жі ЛО”
S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir]	2. “Напря́м руху у внутрі́шні ме́жі ЛО, що явля́є собою́ отве́р”
“Напря́м руху в умовну́ сере́дину ЛО”	3. “Напря́м руху на по́верхню ЛО”
	4. “Напря́м руху в бі́к ЛО”

Розряд речень з широким діапазоном семантичних реалізацій, крім речень виокремленої СсМ – S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir], формують ті, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv[ЗА+Nacc] loc [dir] [1. “Напря́м руху за ме́жі ЛО”; 2. “Напря́м руху за проти́лежний або зворотний бі́к ЛО”; 3. “Напря́м руху на ЛО, що явля́є собою́ об’є́кт дія́льності”]; S+P+Adv[ПОЗА+Nacc] loc [dir] [1. “Напря́м руху за ме́жі ЛО”; 2. “Напря́м руху за проти́лежний або зворотний бі́к ЛО”]; S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir] [1. “Напря́м руху в ме́жі ЛО”; 2. “Напря́м руху в бі́к ЛО”; 3. “Напря́м руху на по́верхню ЛО”]; S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir] [1. “Напря́м руху в ме́жі ЛО”; 2. “Напря́м руху в бі́к ЛО”; 3. “Напря́м руху на ЛО, що явля́є собою́ об’є́кт дія́льності”; 4. “Напря́м руху на ЛО з обов’язково́ю контактно́ю локаліза́цією”]; S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir] [1. “Напря́м руху в бі́к ЛО”; 2. “Напря́м руху в прості́р ви́ще від ЛО”]; S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir] [1. “Напря́м руху в бі́к ЛО”; 2. “Напря́м руху в прості́р ни́жче від ЛО”]. До складу речень, які реалізують одне диференційоване значення, що є органічним компонентом семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР”, поряд з реченнями СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir] входять речення СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху в прості́р, оточений ЛО”];

S+P+Adv[ПЕРЕД+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir] [“Напря́м руху в передній бік ЛО”]; S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху в бік ЛО”]; S+P+Adv[НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху у простір, розташований попереду ЛО”]; S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху в умовний центр ЛО”]; S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху в простір вище від ЛО”]; S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху в простір нижче від ЛО”]; S+P+Adv[ВГЛИБ/В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху від зовнішньої (початкової) межі всередину ЛО”]; S+P+Adv[У БІК/УБІК/В БІК/ВБІК+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[В СТОРОНУ/У СТОРОНУ+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху в який-небудь бік ЛО”]; S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІНЦІ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІНЦІ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[УЗДОГІН/ВЗДОГІН+Ndat] loc [dir] [“Напря́м руху за ЛО, який віддаляється”]; S+P+Adv[НАЗАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [dir] [“Напря́м руху в простір, розташований позаду ЛО”]; S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАВСТРІЧ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСТРІЧУ+Ndat] loc [dir] [“Напря́м руху до ЛО, який рухається в протилежному напрямі”]; S+P+Adv[НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАПЕРЕРІЗ+Ndat] loc [dir] [“Рух у напрямку перетину шляху переміщення ЛО”]. Як бачимо, одне й те саме диференційоване значення може передаватися реченнями різних СсМ. Проте вони “мають в основних своїх виявах сувору спеціалізацію і різне призначення” [Вихованець 1980: 209], отже, далеко не завжди ізофункціональні. Так, речення окремих СсМ виражають не лише загальну диференційовану семантику, а й специфічний відтінок, який на неї нашаровується. Наприклад, речення СсМ S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [dir] репрезентують план змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, який віддаляється”, а речення СсМ

S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc [dir] виражають виділене вище значення й семантичний відтінок “НРПО:КІР: просторовий об’єкт перебуває на незначній віддалі”. Реалізоване реченнями багатьох СсМ значення “НПО+ПО+НРПО:КІР: напрям руху в межі ЛО” може уточнюватися й іншими вказівками, як-от: “НРПО:КІР: напрям руху в межі відкритого простору”, “НРПО:КІР: напрям руху в межі закритого простору”. Функцію конкретизатора при цьому виконують іменники – назви відкритого або закритого простору: *Х забіг у хату [до світлиці, на пошту...]*; *Х забіг у ліс [на футбольне поле, до двору...]*.

Речення з правобічними членами Adv [ЗА+Nacc] loc [dir] і Adv [ПОЗА+Nacc] loc [dir], Adv [МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir] і Adv [ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir], Adv [МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [dir] і Adv [ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [dir], Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] і Adv [ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir], Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] і Adv [ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir], Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir] і Adv [ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir] також не є значеннєво ідентичними. Реченнєві структури з припредикатними поширювачами, у яких прийменник має двокомпонентну організацію (елемент **по-+prep** [за, між/межи, над, під, перед]), реалізують поряд з основним значенням відтінок просторової дистрибутивності. Це й дає підстави вважати речення СсМ S+P+Adv[ЗА+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ПОЗА+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir] синтаксичними синонімами. Що ж до типів локалізації, які передають речення СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir:fin], то вона буває контактною і дистантною, горизонтальною і вертикальною, симетричною й асиметричною. До реалізаторів значення контактної локалізації належать речення таких СсМ: S+P+Adv[В/У+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ВГЛИБ/В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir], S+P+

Adv[НАСЕПЕД+Ngen] loc [dir]. Речення усіх останніх СсМ СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] формують підсистему реалізаторів значення дистантної локалізації. У вираженні таких типів динамічного значення напрямку руху, як “локалізація щодо вертикальної осі” і “локалізація щодо горизонтальної осі”, беруть участь обставинні компоненти, а також основні носії валентності. Конститутивні можливості їх неоднакові. Так, дієслова-предикати набувають семантичної значущості тоді, коли виражають сему “переміщатися+вгору” (підніматися, підійматися, п’ястися (розм.), підноситися, здійматися) або сему “переміщатися+вниз” (опускатися, спускатися, скочуватися). Функцію виразника планів змісту “напрямок руху вгору” і “напрямок руху вниз” може виконувати префікс, який сполучається з дієсловом-предикатом і видозмінює його значення (підплигнути – “робити стрибки вгору”, сплигнути – “стрибком опускатися вниз”). Основними репрезентантами плану змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР: локалізація щодо вертикальної осі” є речення СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir]. Синтаксичні конструкції з правобічними поширювачами Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], Adv [ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir] передають диференційоване значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”, а синтаксичні конструкції з правобічними поширювачами Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], Adv [ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir] – “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”. З реченнями аналізованих СсМ семантичну спорідненість можуть мати, наприклад, речення, побудовані за СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ/ У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/ У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir], у яких обставинні поширювачі перебувають між собою у відношенні ізофункціональності. Їхня специфіка полягає в тому, що вони, по-перше, виражають загальне значення локалізації відносно вертикальної/горизонтальної осі, тобто не фіксують, наприклад, таких директивно-локативних координат, як “кінцева верхня точка руху на вертикалі” і “кінцева нижня точка руху на вертикалі”. Притаманна їм індіферентність відносно значень “НРПО:КПР → кінцева верхня точка руху на вертикалі, кінцева нижня точка руху на вертикалі” “дешифрується” контекстом – іншими обставинними поширювачами, які передають семантику “локалізація кінцевої

верхньої межі руху на вертикалі”, “ локалізація кінцевої нижньої межі руху на вертикалі”.

Аналіз речень-репрезентантів того або іншого диференційованого значення загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР” з погляду функціональних можливостей дає підстави для виділення тих, які мають високу функціональну активність, і тих, яким притаманна функціональна пасивність. До перших слід віднести речення СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]. Їхня продуктивність обумовлюється здатністю виражати кілька планів змісту, тобто семантичною поліфункціональністю. Напівпериферію становлять речення СсМ S+P+Adv[ЗА+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir]. До розряду периферійних входять усі останні конкретні реалізатори СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin]. Вони, у свою чергу, підлягають внутрішньому членуванню за функціональним рангом. Найнижчим ступенем продуктивності відзначаються речення СсМ S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАЗАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У СТОРОНУ/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir]. Як висновок виділимо те, що речення, утворені за СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin], мають широкий діапазон диференційованих значень і засобів їх формально-граматичної реалізації, різняться одне від одного функціональними можливостями, а також валентною будовою, зокрема лексико-семантичним складом заповнювачів предикатної і правобічної позицій.

II. 2. 2. Речення полісемантичної структури

СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]

Речення, об’єднані СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen]loc[dir], виступають у чотирьох значеннях: 1) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”; 3) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”; 4) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”. Реченням, які реалізують перше і друге значення, характерна вища функціональна

активність порівняно з реченнями – репрезентантами третього і четвертого значень. У формуванні першого-третього значень беруть участь як іменники, що разом з нейтралізованим відносно семантики прийменником *до* заповнюють правобічну позицію, так і дієслова. В окремих випадках функція семантичного маркера закріплена за префіксами, які сполучаються з моторними дієсловами і модифікують їх значення, або за контекстом. Гостра потреба в останньому виникає тоді, коли в ролі основного носія валентності виступають безпрефіксні дієслова руху та переміщення. Найбільш послідовними виразниками четвертого значення виступають заповнювачі позиції Р, які вказують на контактну дію. Усі ці речення об'єднуються тим, що в них “метою руху, позначеною прийменником *до* з родовим відмінком, є просторове близьке розташування двох предметів” [Вихованець 1980: 109].

Основними умовами для формування значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО” є, по-перше, морфемна будова дієслова-предиката, по-друге, план змісту іменника-заповнювача правобічної позиції. Розглядане диференційоване значення в досліджуваних реченнях чітко реалізується тоді, коли дієслова-предикати на позначення самостійного або несамостійного руху та переміщення, конкретної фізичної дії динамічного характеру мають у своєму складі префікси ЗА- і В-/У-/УВІ-/ВВІ-. Ці префікси належать до реалізаторів інклюзивної семантики – “спрямованість до певного пункту з проникненням у нього” – і перебувають у відношенні безпосередньої кореляції з прийменником *до*: ...*вступила* *молодиця до хати* (Хот.); *Маланка завела її до хати* (Коцюб.); *До світлиці вбігла...невістка* (Лепк.); ...*вносить [він] її до кімнати* (Стел.); *Студенти ввійшли до залу* (Дес.); *Льокай завів мене до...кабінету* (Зер.); *До корівника зайшов Павло* (Тют.); *Стеценко вбіг до ферми* (Дес.); *Михайло вступив до стайні* (Коб.); *Погиба входить до майстерні* (Стел.); *До кав'ярні і шиночку не заходив [він]* (Мак.); ...*він зайшов до крамниці* (Під.); *Його ввели [вони] до сільради* (Пан.); *Продан зайшов до...корчми* (П.); ...*Крауз увійшов до штабу* (Довж.); *Вони забрели до автобуса* (Стеф.); *Начальник заліз до кабіни шофера* (Баг.). Як свідчить фактичний матеріал, склад іменників, які з прийменником *до* структурують правобічну позицію, зосереджується навколо лексем – найменувань локативних понять

і диференціюється на дві семантичні групи. До першої групи входять іменники на позначення закритих просторів: житлових, господарських або будь-яких інших будівель, споруд чи їх частин, приміщень адміністративного, господарського, побутового, соціального, культурного, освітнього або будь-якого іншого призначення (хата, офіс, бар, казино, сарай, присінки, вітальня, кімната, вігвам, чум, юрта, контора, лазня, аптека, клуб, бібліотека, школа, церква, млин), окремих транспортних засобів та їх частин (автобус, поїзд, кабіна, вагон). До них приєднуються також субстантиви – назви метонімічного закритого простору. В основі цієї метонімічної номінації лежить відношення між живою істотою (людиною або твариною) і приміщенням, у якому вона перебуває, як-от: ...**вбігають до голови Н. Лиманчука** **дві...дівчини** (Довж.) → **Вбігають до приміщення [кабінету, контори...], де перебуває голова Н. Лиманчук, дві дівчини**; **Дядько зайшов до овець, вдихнув терпкий запах і відразу вискочив у двір** (Хот.) → **Дядько зайшов до приміщення [вівчарні, кошари...], де перебували вівці**. Другу групу заповнювачів припредикатної позиції Adv [DO+Ngen] loc [dir] утворюють іменники на позначення відкритого (як правило, обмеженого) простору. Найчастіше в правобічній позиції фіксуються лексеми – назви населених пунктів або їх частин (місто, село, Пирятин, двір), різноманітних ділянок рельєфу (гай, ліс, парк), спеціалізованих територій (заповідник, зоопарк, ботанічний сад): **До Пирятини ми...не заїздили** (Лепк.); **...хто до лісу забреде?** (Зб.); **Зайшли ми до двору** (Тют.); **Увійшли ми до обійстя** (Лепк.).

Специфічний тип становлять речення з дієсловами-предикатами конкретної фізичної дії на зразок класти, ховати, кидати, сунути, лізти [“просувати руку (пальці) куди-небудь”] тощо. У реченнях з цими основними носіями валентності, на відміну від проаналізованих вище реченневих структур, інклюзивне значення виразно передають безпрефіксні дієслова. Щоправда, позицію Р можуть обіймати й префіксальні дієслова. Префікси ЗА-, В-/У-/УВІ-/ВВІ-, з одного боку, допомагають чіткіше репрезентувати семантику “напряму руху в межі ЛО”, а з другого – передають значення “досягнення результату дії”. Інші префікси не корелюють з прийменником до. Наприклад, префікс ПО-/ПІ-, приєднуючись до основи дієслів конкретної фізичної дії, реалізує аспектуальну сему початковості. Зауважимо, що всі вказані перехідні дієслова-предикати незалежно від морфемної структури вимагають також

обов'язкового об'єктного конкретизатора. У виділених реченнях лексико-семантичне обмеження простежується не лише на рівні предикатної, а й на рівні правобічної позиції. Розряд іменників-репрезентантів позиції справа утворюють лексеми – найменування конкретних предметів, які мають внутрішній простір і можуть виступати тарою (сумка, корзина, скриня, шухляда), частин одягу (кишеня): *Він поклав яблука до корзини* (Зб.); *...Варвара Сухорада складає до корзини свої манатки* (Гуц.); *...[той] поклав заяву до шухляди* (Д.); *...кожжен...ховав хліб до кишені* (Тют.); *Пан...поліз рукою до гаманця* (Ал.); *Дядько поліз до кошелі* (Сам.); *Він склав папери до...портфеля* (Стеф.).

Речення CcM S+P+Adv[ДО+Ngen]loc[dir] аналізовану семантику чітко передають і тоді, коли заповнення позиції Р пов'язане з дієсловами, що сполучаються з префіксами ПЕРЕ- та ВИ- і мають значення “змінити місце проживання” (переміститися, переїхати, переселитися, перебраться, виїхати): *...[Марина] до міста виїхала* (Виш.); *Молодь і дочка виїхали до Німеччини* (Довж.); *Вони вже переселилися до нової хати* (Янов.); *Петро Панч переїздить до Харкова* (Заг.); *...крикливці переїхали до Худикової...хати* (Гуц.). Наявність обов'язкового обставинного поширювача зумовлюється планом змісту основного носія валентності, який інтенційно зорієнтований на сполучуваність з локативно-директивними членами. Позицію Adv [ДО+Ngen] loc [dir] можуть обіймати не всі виділені вище іменники, а лише ті, що називають континенти (Америка, Австралія), неострівні держави (Україна, Греція), населені пункти (село, місто, Харків), житлові приміщення (хата, оселя). Останні, як правило, функціонують у складі дескрипцій типу Adjx+Subx, Subx+Subx, Adjx+Subx+Subx.

Основною базою для утворення речень із семантикою “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” є префіксальні та безпрефіксні дієслова руху і переміщення. Заповнювачами позиції Р виступають також дієслова на зразок тягтися, слатися, пролягти, у семантичній структурі яких наявна ідея руху та переміщення. Специфіка речень, яку формують дієслова-предикати останнього типу, полягає в тому, що лівобічну позицію реалізують іменники – назви неістот, найчастіше лексеми на позначення протяжних просторів лінійного характеру (дорога, стежка, колія і т. ін.). З основними носіями валентності сполучаються префікси ДО-/ДІ-, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, ПРИ-, ВИ-, НАД-/НАДІ-/НАДО-, ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-, ПРО-, З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/СО- та ін

Семантичне навантаження цих префіксів різне: вони або виконують роль семантичного маркера, або лише допомагають передавати аналізований різновид локативно-директивного значення. У відношенні безпосередньої кореляції з прийменником до перебувають префікси ДО-/ДІ- і ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-. Окремо необхідно сказати про функціонально активні префікси ПРИ- і НАД-/НАДІ-/НАДО-. Вони, зазначає І.Р. Вихованець, “за семантичними показниками розташовані між дистантними і контактними просторовими префіксами, позначаючи у відповідних контекстах як дистантну, так і контактну локалізацію: *приїхати* – їхати до потрібного місця або в межі певного простору, *над їхати* – їхати до певного місця або у внутрішні межі простору” [Вихованець 1988: 149]. Указані префікси, наголошує К.Г. Городенська, “не мають статусу префіксів дистантної локалізації” і “вирізняються ще й тим, що, крім локативного значення... передають водночас різні відтінки темпорального значення: *при* – тривалість, *над* – раптовість, часову наступність” [Городенська 1991: 127]. Вони меншою мірою пов’язані зі значенням “напряму руху до просторового пункту без проникнення в нього”. Семантично діагностуючу функцію префікси ДО-/ДІ- і ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- виконують тоді, коли правобічну позицію заповнюють виокремлені вище іменники – найменування просторів, у межі яких хтось (щось) може проникнути. Префікси передають ексклюзивне значення – “напряму руху до просторового пункту без заходу в нього”: *...він дійшов до...двору* (Стел.); *...вони дійшли до оселі Веремія* (Стел.); *Проте до ресторану [вони] не дійшли* (Гон.); *Хлопець дійшов до церкви* (Гж.); *Опанас довів мене до...села* (Карп.); *...він підповз до хати* (Стел.); *До...замку...вони підїхали опівдні* (Малик); *Пара найкращих гнідих...підкотила до ганку* (Мур.); *Він...підходить до...двору* (Стел.); *Дійшли ми до Сінопа* (Тул.). Крім виділених, у формуванні аналізованого значення беруть участь іменники – назви вбдних об’єктів (ставок, брід, море, Дунай, гирло), природних або штучних перешкод (яр, кучугура, насип, яма, окоп), природних об’єктів (гора, скеля), різноманітних транспортних засобів (віз, мотоцикл, велосипед). Досить часто в позиції Adv [ДО+Ngen] loc [dir] уживаються іменники на означення конкретних предметів, що можуть виступати просторовими орієнтирами, до яких спрямовується рух: тонких і довгих предметів (палка, перекладаина), відносно тонких і високих предметів (дерево, стовп), місць для сидіння (стіл, стілець, лава, ліжко, диван), конкретних суцільних

предметів (колода, пень, камінь), витягнутих догори споруд (вежа, башта, маяк), рослин і їх частин (верба, осока, стовбур, гілка), об'ємних предметів, що складаються з однорідних частин (стіг, куш, копа), назв частин споруд (двері, поріг, вікно, стіна, стеля, долівка), загальнопросторових понять (місце, край) тощо: *Вони дійшли...до Росі* (Каш.); *Вони летять до...озерця* (Стел.); *Вітер зітку схиляє до...ння* (Чуб.); *...він рушив був до машини* (Гон.); *Крауз...кинувся до шибениці* (Довж.); *Ішли до...хреста люди молитись* (Виш.); *До воріт...під'їхав хлопчина* (Гуц.); *Гунд...побіг до...брами* (Бед.); *...він кинувся до порога* (А.); *Митець кинувся до вікна* (Ал.).

Лексеми на зразок місце, середина уживаються у складі дескриптивних структур типу Adjx+Subx, Subx+Subx: *...потяглись до місця збору Яресьчиха з дочкою* (Гон.); *Мирон Данилович звернув до середини села* (Бар.).

Лексичний діапазон репрезентантів правобічної позиції Adv [ДО+Ngen] loc [dir] поповнюють іменники – найменування істот (людей або тварин). Специфіка речень із цими припредикатними репрезентантами полягає в тому, що вони, як і речення СсМ, які виражають значення “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з боку ЛО” і виступають їхньою антонімічною парою, передають синкретичні обставинно-об'єктні відношення. Заповнюючи синтаксичну позицію справа, яку відкривають безпрефіксні або префіксальні дієслова-предикати руху та переміщення, вони передають значення директивності, оскільки називають просторовий орієнтир, до якого спрямовано рух, і реалізують об'єктну семантику, тому що не втрачають конкретно-предметної ідентифікації. “Поєднання семантики місця [напряму руху в бік просторового об'єкта. – М.С.] та об'єкта, – говорить А.П.Загнітко, – робить можливим постановку двох питань і кваліфікацію такого елемента як синкретичного, що поєднує у собі семантику додатка й обставини” [Загнітко 2001: 184]. Пор. у цьому зв'язку такі приклади: *Професор...підійшов до хлопчика* (Баш); *Він щойно поскакав до воєводи* (Малик); *Соломон повернувся до Максима* (Баг.); *Кияшки їздили до тітки* (Куліш); *Орлик...підплив до потопавчого* (Муш.); *Він...нахиляється до Тимофія* (Стел.); *Ляна...приступила до мами* (Зб.); *Хлопчик підбіг до Кармалюка* (Куч.); *Трохи перегодя до корови підійшли...чоловік із жінкою* (Він.). Виняток становлять речення з валентною рамкою Р [pref ЗА-, В-/У-/УВІ-/ВВІ-Vf]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir], у яких описувані іменники, функціонуючи у правобічній позиції, можуть називати

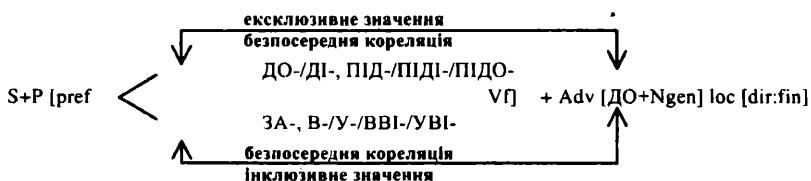
метонімічний простір. У реченнях з цими адвербіальними поширювачами дієслова виступають у префіксальній і безпрефіксній формі. Синтаксичні структури з виділеною префіксально-прийменниковою кореляцією передають загальне значення напрямку руху до простору. Специфіка цього значення “полягає в тому, що кінцевий пункт є кінцем шляху, який перебуває в полі зору мовця у всій своїй протяжності” [Всеволодова 1982: 192]. У реченнях з безпосереднім типом префіксально-прийменникової кореляції дистантна локалізація кінцевої точки руху щодо просторового орієнтира характеризується локативною ознакою “НРПО:КПР: досягнення місця пункту руху, приближення до чого-небудь”, тобто “в полі зору мовця перебуває насамперед місце й момент зближення” [Всеволодова 1982: 192]. Уточнюючу функцію виконують не тільки префікси ДО-/ДІ-, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, а й займенники, прислівники, частки, які входять до складу правобічного поширювача і підкреслюють досягнення меж простору. Виразником мінімальної дистантності виступають займенники *самий*, *самісінький*, адвербіальні лексеми *впритул/упритул*, *майже*, *частка аж*. Вказівка на відносну віддаленість кінцевої точки руху від просторового орієнтира здійснюється за допомогою прислівників *близько*, *ближче*: *Ось одна [груша] підкотилася до самих ніг* (Стел.); *Левко летить до самісінької хмари* (Стел.); *Під'їжджаю [я] конем упритул до костюлу* (Мур.); *...ліс підступав упритул до залізниці* (Гур.); *...німці підійшли впритул до Москви* (Руд.); *...Марія...аж до лампи підійшла* (Голов.); *Полікарп Сергієнко відступає аж до меж* (Стел.); *...Рой Микита підвів свою ватагу ближче до замку* (Каш.).

Загальне значення “НРПО:КПР: дистантна щодо ЛО напрямкова локалізація”, яке реалізується в такому семантично конкретному вияві, як “НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”, у реченнях *СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]* може уточнюватися локативними характеристиками “дистантна щодо ЛО локалізація на горизонтальній осі: напрям руху в бік ЛО, який розташовується на горизонтальній осі” і “дистантна щодо ЛО локалізація на вертикальній осі: напрям руху в бік ЛО, який розташовується на вертикальній осі”. Функцію конкретизатора при цьому виконують або іменники – заповнювачі правобічної позиції, які називають просторові об'єкти, що займають місце на вертикальній осі, або дієслова-предикати, у плані змісту яких чітко фіксуються семи “рух

угору” і “рух униз”. Пор.: *Х летів до зірок, Х підносився до небес і Х летів до землі, Х опускався до землі.*

У реченнях описуваної СсМ інклюзивне й ексклюзивне значення не завжди виразно протиставляються. Сплутування семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до певного ЛО з проникненням у нього” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до певного ЛО без проникнення в нього” пояснюється такими двома основними причинами: 1) морфемною будовою основного носія валентності і 2) значеннєвою природою обставинного компонента. Реалізаторами валентної рамки $P+Adv[DO+Ngen]loc[dir]$ цих речень виступають безпрефіксні дієслова руху або переміщення чи дієслова з тими префіксами, які з прийменником *до* утворюють опосередкований тип префіксально-прийменникової кореляції. Припредикатну позицію заповнюють спільні для обох виокремлених вище семантичних описів речень СсМ $S+P+Adv[DO+Ngen]loc[dir]$ іменники локативної орієнтації, що означають закриті або відкриті простори, зокрема назви приміщень, споруд, їх частин, населених пунктів чи їх частин, різноманітних ділянок земного рельєфу, спеціалізованих територій. Наводимо приклади речень з недиференційованою щодо інклюзивності/ексклюзивності семантикою: *До кузні приходили колгоспники* (Дес.); *Григір рушив до конюшні* (Тют.); *...він кинувся до хліва* (Стел.); *Приходять оба до хати* (Мак.); *Зварич...подався до хати* (Куп.); *Дітвора...шугнула до класу* (Дн.); *Володько...іде до млина* (Сам.); *Я їду до гаю* (Сос.); *А Веремій...поїхав до...гаю* (Стел.). Речення з валентною рамкою P (моторне префіксальне або безпрефіксне дієслово)+ $Adv[DO+N(іменники на позначення предметів, що не мають внутрішнього простору)gen]loc[dir]$, переконливо доводить Р. Павлова, не можуть передавати ексклюзивного значення, тобто вони репрезентують лише семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до певного ЛО без проникнення в нього” [Павлова: 105]. Семантична двозначність зникає тоді, коли роль предиката речень СсМ $S+P+Adv[DO+Ngen]loc[dir]$ виконують дієслова, що містять у своєму складі префікси, з якими збігається за значенням прийменник *до*. Такі префікси, слушно зауважує І.Р. Вихованець, наділені здатністю заміщувати “у формально-граматичній структурі дієслів локативні синтаксеми” [Вихованець 1988: 149], отже, і програмувати в позиції справа адвербіально-локативні поширювачі, пор.: *...він ішов...до альтанки* (Неч.) – *До альтанки...увійшов юнак* (Дес.). *Я*

ввійшов до альтани (Фр.). Як уже зазначено, на вираженні семантики “напря́м руху в ме́жі ЛО” спеціалізуються префікси ЗА- і В-/У-/УВІ-/ВВІ-. Вони “вказують на локалізацію кінцевої точки руху всередині просторового орієнтира”, на рух “у внутрішні ме́жі відпові́дного простору” [Вихованець 1988: 149]. Реалізація значення “напря́м руху в бі́к ЛО” здійснюється за участю префіксів ДО-/ДІ- і ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-. Вони, позначаючи дистантну локалізацію кінцевої точки руху щодо просторового орієнтира, закріплюють за собою часткові значення. Префікс ДО-/ДІ- репрезентує сему “рухатися до потрі́бного місця і прибути до нього”, префікс ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- – “рухатися в напра́мі до чо́го-небу́дь і зупинитися бі́ля нього” [Вихованець 1988: 149; Городенська 1991: 127]. Отже, схематична структура речень з дієслівними префіксами-реалізаторами значення ексклюзивності/інклюдивності така:

Якщо ж позицію Р обіймають безпрефіксні дієслова, виокремлені значення диференціюються контекстуально-ситуативно. Лінгвістичне оточення, яке дає змогу встановити напря́м руху до певного пункту з проникненням або без проникнення в нього, може зосереджуватися в рамках простого речення, а може й виходити за його ме́жі. Пор.: *Незабаром Платон вирушить до Ленінграда, складатиме екзамен в Академію художеств* (Гур.); *Іноді іду я до сусіднього села, а там уже у дворі тім, у панськім, великім, жид розсівся* (Коб.); *...Горбатюк пішов до свого кабінету...* *Зайшовши до кабінету, Яків не ввімкнув світло* (Д.). Розрізнявачем диференційованих значень, які передають речення СсМ S+P+Adv[DO+Ngen] loc [dir], може виступати також план змісту основного носія валентності або граматична природа правобічного компонента. Значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напря́м руху до певного ЛО без проникнення в нього” формують дієслова-предикати із семантикою “переміщатися по горизонтальній або вертикальній осі на ближчу відда́ль до ко́го- або чо́го-небу́дь” (близитися, наблизитися, приблизитися, приступити, приступитися, дістатися): *...сонце близилося до землі* (Стор.); *...четверо... псів...наближались до парубка* (Дон.); *Поїзд наближався до*

Ванярки (Чорн.); ...*вони наблизились до мосту* (Тур.); ...*комісар приступив до столу* (Зб.); ...*я діставався до Берднікової хати...цілу годину* (Мур.). Воно виразно постає й тоді, коли в правобічній позиції у формі множини функціонують іменники – назви предметів, що мають внутрішній простір. Лівобічний поширювач при цьому обов'язково повинен усвідомлюватися як одиничний предмет і мати лише один числовий вияв. Взаємопов'язаний з ним заповнювач позиції Р також має форму однини. Якщо ця закономірність порушується й іменник-заповнювач припредикатної позиції набуває форми однини, у реченні виникає семантична двозначність. Пор.: *Марко...прямує...до хат* (Стел.) → напрям руху до певного ЛО без проникнення в нього; *Марко...прямує до хати* → напрям руху до певного ЛО без проникнення в нього або напрям руху до певного ЛО з проникненням у нього.

Наступну групу становлять речення з семантичною структурою “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об'єкт діяльності”. У плані загального значення, лексико-семантичної наповнюваності на рівні всіх позицій аналізований семантичний тип речень $CcM\ S+P+Adv[DO+Ngen]loc[dir]$ характеризується подібністю з реченнями $CcM\ S+P+Adv[ZA+Nacc]loc[dir]$. По-перше, вони утворюються за участю обмеженого кола дієслів-предикатів та іменників-обставинних поширювачів. У позиції Р фіксуються дієслова лягати (лягти), сідати (сісти), а в позиції Adv $[DO+Ngen]loc[dir]$ – лексеми на означення об'єктів або знарядь праці. По-друге, у них відбувається нейтралізація значення напрямку й місця дії: *Він сідає до столу на підобідок* (Янов.); *Людмила сіла до роля* (Дрозд). Обстежений фактичний матеріал дає право твердити, що речення $CcM\ S+P+Adv[DO+Ngen]loc[dir]$ поступаються за функціональними можливостями перед реченнями $CcM\ S+P+Adv[ZA+Nacc]loc[dir]$. Пов'язується це з тим, що синтаксичні конструкції з правобічним поширювачем $Adv[DO+Ngen]loc[dir]$, на відміну від речень з припредикатним членом $Adv[ZA+Nacc]loc[dir]$, значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об'єкт діяльності” реалізують за умови наявності в них іншого обставинного поширювача, який сигналізує про наближення когось або чогось до просторового об'єкта з певною метою. Сема “ЛО, що являє собою об'єкт діяльності” набуває експліцитного вияву саме завдяки йому. Функцію інтенціонального компонента регулярно

виконують інфінітиви – назви різноманітних видів трудової діяльності (грати, писати, торгувати, друкувати, малювати, стріляти), споживання їжі (снідати, обідати, підвечеряти, їсти, смакувати). Пор.: S+P+Adv[3A+N acc] loc [dir] → *Х сідає за стіл, Х сідає за рояль, Х лягає за кулемет*; S+P+Adv[ДО+Ngen]loc [dir]+Adv inten → *Х сідає до столу полуднувати, Х сідає до роялю грати, Х лягає до кулемета стріляти*.

У системі семантичних типів речень CcM S+P+Adv[ДО+Ngen]loc [dir] останню групу утворюють речення, які можуть бути описані так: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”. Як і попереднім, цим реченням властива жорстка лексико-семантична обмеженість щодо вибору заповнювачів предикатної та правобічної позицій. У ролі предиката найчастіше виступають безпрефіксні і префіксальні перехідні та неперехідні дієслова конкретної фізичної дії, яким притаманна семантична риса “доторкатися до когось, чого-небудь” (тулитися, тиснутися, класти, пригорнутися, припасти, прикластися, доторкнутися). У реченнях з перехідними дієсловами-предикатами поряд з поширювачами директивного типу обов’язково функціонує об’єктний поширювач. Префіксальні частини дієслів корелюють з прийменником, який входить до складу залежного компонента. У відношенні безпосередньої кореляції з прийменником *до* перебуває префікс ПРИ-, що реалізує значення “зблизити, приєднати щось”, і префікс ДО-/ДІ-, який репрезентує значення “досягнути якогось просторового об’єкта”. У кількісному відношенні переважають речення з валентною рамкою Р [pref ПРИ- Vf]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir]: префікс ПРИ-, на відміну від префікса ДО-/ДІ-, має ширші дистрибутивні можливості, сполучається з різними дієсловами контактної дії, тоді як префікс ДО-/ДІ- регулярно виступає при дієслові торкнутися. Напр.: *Запорожець припав до землі* (Довж.); ...[н’яний] *притулився до стіни* (Вин.); *І дружина припадає до подушки* (Стел.); *Люба прислоняється до вікна* (У.); *Гафійка...притулила до печі...руки* (Коцюб.); ...*Тимко притисся з конем до паркана* (Тют.); ...*полісовщик...припадає до рукава* (Стел.); ...*до стін чорнозем прилип* (Мал.); *Бобринський...приклав до чола хусточку* (Баш); *Тита...прикладає до скроні...долоню* (Тют.); *То я...притулила її [руку] до губ* (Вин.); ...*Жокте притис руку до грудей* (Малик). Як видно з наведених прикладів, у правобічній позиції фіксуються ті іменники, у значеннєвому плані яких вичленовується сема “поверхня”. Сюди

слід віднести лексеми – назви поверхонь (вода, земля, сніг), різноманітних предметів, що мають верхній, зовнішній бік (стіл, шибка, піч, паркан, стіна), органів і частин організму людини або тварини (губи, очі, лоб, живіт, горло, лапа). До специфічних ознак речень з аналізованим планом змісту слід віднести те, що в них локативно-директивне значення поєднується з об'єктним. Синкретизм стає відчутним тоді, коли сема “поверхня”, яка закладена в значеннєвому обсязі іменника-заповнювача правобічної позиції, експліцитно не виражається. За цією характеристикою вони зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir:fin], які реалізують семантику “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”, і вступають з ними в антонімічні відношення.

Особливу групу утворюють речення, у яких безпрефіксні та префіксальні дієслова-предикати руху, переміщення, конкретної фізичної дії, дієслова-предикати зі значенням “пролягати, проходити, мати певний напрям, тягтися в якомусь напрямку” відкривають дві синтаксичні позиції: Adv [prep+Nx] loc [dir: start] і Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin]. У реченнях чотирикомпонентної СсМ можливими диференційованими значеннями складного плану змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР+КПР” є такі: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО+КПР: напрям руху в межі ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО+КПР: напрям руху до ЛО”. Перше значення реалізують речення СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin]: *Петро забіг із сіней до хати* (Ян.); *Він вибіг із зали до кухні* (Гж.). Воно виникає тоді, коли з прийменником до корелюють префікси ЗА-, В-/У-/УВІ-/ВВІ-, ВІ-. Друге значення репрезентують речення СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin]: ...*побігли до самого підборіддя складки від...рота підполковника* (Стел.); *Вони бігали від хати до хати* (Малик); *Від Бендеру до Дунаю два козаки мандрували* (У.Н.П.); ...*Бондариха несла від печі до столу...куліш* (Стел.); *Ованес уже був рушив від садка до парадного* (Баш); *Гудзик...ходить від паровика до машини* (Вин.); *Хай від Кури до сніжного Душета не пройде ворог!..* (Дм.). Якщо в позиції Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin] функціонують іменники – назви просторів, у межі яких хтось або щось може проникнути, основною умовою для виникнення розгляданої семантики є префіксально-прийменникова кореляція ДО-/ДІ-, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ до: *Вона*

дійшла від хліва до хати (36.); *Солдати підійшли до хутору від лісу* (Коз.).

Значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО+КПР: напрям руху в межі ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО+КПР: напрям руху до ЛО” в реченнях СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin] чітко не протиставляються тоді, коли роль предиката виконують безпрефіксні дієслова або дієслова з тими префіксами, які утворюють з прийменником до опосередковану кореляцію, а репрезентантом позиції Adv [ДО+Ngen] loc [dir: fin] виступають іменники – назви просторів, у межі яких хтось або щось може проникнути. Пор.: *Електричка моя з Ірпеня Не поїде до Києва* (Чуб.); *А він ішов від однієї хати до другої хати* (Сам.). Семантично діагностичну функцію виконують, крім безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції, контекст, граматична природа іменника, який разом з прийменником заповнює синтаксичну позицію, що відкривається основним носієм валентності справа, план змісту дієслова-предиката. У реченнях СсМ S+P+Adv[Prep+Nx] loc [dir: start]+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin] у складі правобічних поширювачів виступають як семантично різні іменники [*від хутора до лісу, від поля до села, від хліва до тину*], так і ті самі субстантиви [*від хати до хати, від поля до поля*].

У реченнях СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir] правобічний поширювач займає як факультативну, так і облігаторну позицію. Обов’язковість його зумовлюється передусім морфемною будовою дієслова-предиката – наявністю у його складі префікса, який вступає з прийменником до у відношення безпосередньої кореляції. Так, префікси ЗА-, В-/У-/УВІ-/ВВІ-, що реалізують інклюзивну семантику, регулярно сполучаються з дієсловами цілеспрямованого руху та переміщення, у результаті чого останні стають *незавершеними* у формально-семантичному відношенні і потребують обов’язкового правобічного поширювача, призначення якого – передавати семантику “напряму руху в межі ЛО”. Дієслова виділених вище значеннєвих типів з префіксами ДО-/ДІ- і ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, що репрезентують ексклюзивне значення, вимагають уживання припредикатних членів із семантикою “напряму руху до простору”. Дієслова-предикати з префіксами ДО-/ДІ-, ПРИ-, що мають значення контактності, на рівні правобічної позиції входять у сполучення з іменниками, які за своїм планом змісту здатні

конкретизувати напрямок руху вказівкою на обов'язкову контактну локалізацію. Облігаторність правобічного поширювача Adv [ДО+Ngen] loc [dir] зумовлюється також інформативною недостатністю основного носія валентності. Як відомо, серед дієслів, які можуть виступати конструктивним центром речень СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir], фіксуються й ті, що потребують обов'язкової просторової конкретизації. Це лексеми зі значенням загального напрямку руху (прямувати, добуватися, добиратися, рухатися, простувати, переміщатися, податися та ін.) і лексеми із семантичною рисою “простягатися, мати певний шлях” (проходити, протягатися, тягтися, пролягати і т. ін.): *Сьогодні до Вавилону добувся...Клим Синиця* (Зем.); *Кметь попрямував до...цеху* (Х.); *Гризельда попростувала до палацу* (Неч.); *Я дістався до воріт Кесарії* (Переп.); *І ціла громада...напрямила до будинку* (Мир.); *Вони прошкували...до хуторів* (Муш.); *Дорога простяглась до села* (Стел.). Синтаксичну позицію, яку відкривають вказані дієслова-предикати, можуть заповнювати будь-які локативно-директивні поширювачі.

СсМ S+P+Adv[HA+Nacc] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[HA+Nacc] loc [dir], що відзначаються в сучасній українській мові функціональною активністю, мають такі семантичні описи: 1) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на поверхню ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”; 3) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”. Найвищим ступенем продуктивності характеризуються речення, які реалізують перше значення. Їм властиві й деякі валентні особливості, пов'язані з планом змісту дієслова-предиката. Основною базою для творення речень із семантикою “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на поверхню ЛО” виступають частіше безпрефіксні, а рідше префіксальні дієслова цілеспрямованого і нецілеспрямованого переміщення та цілеспрямованої і нецілеспрямованої конкретної фізичної дії, у значення якої входить динамічний відтінок (плигати, стрибати, падати, осідати, спускатися, підійматися, сідати, лягати, класти, ставити, хлюпати, бризкати, сипати, вантажити, звалити). Серед дієслів на позначення конкретної фізичної дії динамічного характеру виокремлюються ті, які мають яскраво експліковану моторність, і ті, яким властива слабо виражена моторність. У реченнях з валентною рамкою Р [дієслово зі слабо вираженою моторністю]+Adv [HA+Nacc] loc [dir] значення “НПО+ПО+

НРПО:КПР: напрям руху на поверхню ЛО” зближується зі значенням “НПО+ПО+МРПО: місце дії на поверхні ЛО”. Однак твердити про повну семантичну нейтралізацію в цих реченнях, як і в інших реченнях *CcM S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir]* з аналогічним семантичним описом, немає достатніх підстав. Однією з умов виникнення цієї просторово-напрямової нейтралізації є функціонування в реченні так званих “позиційних предикатів” [Рахилина: 69]: сісти (сідати), лягти (лягати). Пор.: *Горбенко сів на ліжко* (Ант.) → *Горбенко сів на ліжку*; *Вона лягла ниць на ліжко* (Хот.) → *Вона лягла на ліжку*.

Денотативна структура “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на поверхню ЛО” може уточнюватися планом змісту основного носія валентності, припредикатного поширювача чи навіть контекстом значенневими характеристиками “контактна відносно ЛО локалізація на горизонтальній осі: напрям руху на поверхню ЛО, що знаходиться на горизонтальній осі” і “контактна відносно ЛО локалізація на вертикальній осі: напрям руху на поверхню ЛО, що знаходиться на вертикальній осі”. Конкретизуючу функцію в останньому випадкові нерідко виконують також префікси просторово-напрямової орієнтації, які приєднуються до основи дієслова. З дієсловом-предикатом регулярно сполучається префікс *З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-*, що виражає семи “напряму руху згори вниз”, “напряму руху знизу вгору”. Пор.: *Х сплигнув на віз* [із землі на віз] → *знизу вгору*; *Х сплигнув на землю* [із воза на землю] → *згори вниз*.

Для конструкцій з припредикатним поширювачем *Adv [НА+Nacc] loc [dir]* характерною є вказівка на те, що рух досягає поверхні названого предмета, а сам прийменник **на** асоціюється “з ідеєю поверхні, відкритого...необмеженого простору” [Пеетерс-Подгаевская: 111]. Виділені вище дієслова-предикати програмують у функції локативно-напрямового поширювача іменники зі значенням “поверхня”. До типових заповнювачів позиції *Adv [НА+Nacc] loc [dir]* слід віднести такі семантичні розряди субстантивних лексем: назви будь-яких конкретних предметів, що мають поверхню (ліжко, стіл, диван, кришка, книга), назви різноманітних споруд, приміщень та їх частин (хата, сарай, стіна, поріг, ганок), назви частин тіла людини або іншої живої істоти (шия, голова, рука, лікоть, коліно, дзьоб, хобот, хвіст), назви відкритих засобів пересування (фіра, віз, машина), назви обмежених просторів, типів покриву, функціональних територій

(земля, трава, стерня, рілля, отава, вигін, пасіка, тік): *Іван сів на пеньок* (Коцюб.); *Він...сів на крісло* (Х.); *Кость поклав партбилет на стіл* (Ант.); *Козаки поклали...Петра на кобеняк* (Чайк.); *Бджола сіла на...квітку* (Я.); *Голуби сіли на хату* (Д.); *На дах...виліз...учитель* (Він.); *Всі вони...вилазили на хлів* (Я.); *Вона поклала зошит на підвіконня* (Дон.); ...[листочок] *упав на обличчя* (Мов.); *Кожен відв'язував коня, сідав на хребет без сідла* (Чайк.); *Я вмощуюсь на коліна до нього* (Сим.); *Мені на...голову сідають шуліки* (З.); *Син з татом сіли на фіру* (Стефан.); *Вони сіли на...візок* (Неч.); *Ми лягаємо на воза* (Я.); *Впав батько...на брук* (Баж.); *Леся кинув мішок на землю* (Стефан.); *Віктор стрибнув на землю* (А.); *Водорослі спустилися на дно* (Ольж.); *Упала Маруся на траву* (Хот.); *Лягає...курява на гречку* (Драй.); *Паморозь впала на ліс* (Чуб.); ...газик *вискочив на косогір* (Ц.); ...скинув бомбу *на вигін літак* (Сим.). Досить часто в аналізованих реченнях функцію локативно-напрямкового члена виконує іменник місце, який, реалізуючи семантику “простір поверхні, зайнятий ким- або чим-небудь”, обов’язково вимагає після себе іншого поширювача. Уживаний у складі дескрипцій на зразок Adjx+Sub [загальнопросторове слово місце]x, Pronx+Sub [загальнопросторове слово місце]x, Sub [загальнопросторове слово місце]x+Subx, Adjx+ Pronx+Sub [загальнопросторове слово місце]x детермінуючий конститuent уточнює виділене вище загальне значення конкретною просторовою характеристикою: *Шибай поставив череп на давнє місце* (Ір.); *Марія Євдокимівна сіла на своє місце* (Щ.); ...ішов він *на своє місце* (Дн.); ...молодіж...*побігла на місце бою* (Фр.); ...сідає [пан] *на місце для свідків* (Коч.); ...гравці *повертаються на свої попередні місця* (Укр.); ...Мино...*поліз...на старе своє місце* (Довж.). Якщо ж іменник місце репрезентує значення “певний пункт, площа, призначена для кого-, чого-небудь”, він може вживатися самотійно, без інших залежних від нього поширювачів: ...*ми прибули на місце* (Руд.).

За валентною природою речення CcM S+P+Adv[HA+Nacc] loc [dir] значною мірою зближуються з реченнями CcM S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir]. Симетрія простежується тоді, коли роль обставинного поширювача виконують іменники, у яких на основний семантичний план “зовнішня поверхня” нашаровується додатковий значеннєвий відтінок “слабо виражений внутрішній простір (об’ємність)”. Це передусім лексеми – назви окремих видів

меблів, призначених для лежання або сидіння (ліжко, крісло), посуду з низькими вінцями і плескатим дном (тарілка, таріль, таця, піднос, сковорода), відкритих засобів пересування (човен, сани, бричка, віз). Пор.: *Х упав у ліжко* [у *постіль* (= *ліжко*), у *крісло*] – *Х упав на ліжко* [на *постіль* (= *ліжко*), на *крісло*]; *Х поклав зелень у тарілку* [у *блюде*, у *піднос*] – *Х поклав зелень на тарілку* [на *блюде*, на *піднос*]; *Х сів у човен* [у *сани*, у *бричку*, у *віз*] – *Х сів на човен* [на *сани*, на *бричку*, на *віз*].

В окрему групу необхідно виділити речення, у яких просторова семантика “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на поверхню ЛО” поєднується зі значенням нелокативного типу. До речень із синкретичними відношеннями, за переконанням І.Р. Вихованця, належать ті, у яких дієслово-предикат набуває переносного значення. На виділений вище різновид семантики напрямку руху накладається об’єктне значення. На нашу думку, речення на зразок *На жінку звалили всю найважчу роботу в господарстві* (Зб.), ...*воно [звання письменника] накладає на носія його і великі обов’язки* (Рил.) [Вихованець 1971: 63] передають не просторово-об’єктні, а власне-об’єктні відношення, оскільки тут немає умов для формування локативно-напрямової семантики: вживане в переносному значенні дієслово-предикат не містить експліцитної семи “рух”, а припредикатний іменник-поширювач, що сполучається з прийменником *на*, – семи “зовнішня поверхня”.

Базою для формування значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”, яке послідовно закріплюється за реченням СсМ S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir], виступають предикати двох семантичних груп: 1) безпрефіксні та префіксальні моторні дієслова; 2) дієслова зорового сприйняття. Перші виражають реальний цілеспрямований рух, а другі – уявний рух. Склад іменників, які можуть заповнювати правобічну позицію, охоплює лексичні одиниці на позначення локативних і нелокативних понять: *А князь... Веде...на північ моноксили* (Зер.); *Ішли вони на південь, на схід і на захід* (Мик.); *Противник...відходив на Будапешт* (Гон.); *Етап іде на Магадан* (Бар.); *Вони їдуть на Сирець* (Щ.); *Дивився мій Яків на село* (Вов.); *Я дивився...на бухту* (Сем.); *Вона дивиться на той жолоб* (Я.); *Лазар глянув на...хату* (Стефан.); *Дід позирав на портрет* (Лог.). Основу валентності становлять локативні субстантиви, що є назвами сторін світу (схід, захід, південь, полудень (заст.), північ, південний захід). Досить часто у

припредикатній позиції фіксуються нелокативні іменники на позначення різноманітних конкретних предметів, що мають певні параметричні характеристики і завдяки цьому здатні виступати просторовим орієнтиром. Розгляданий розряд поширювачів поповнюють іменники – найменування загальнопросторових понять на зразок бік, сторона. Вони набувають інформативної достатності у складі дво- або багатокомпонентних дескриптивних структур, зокрема таких, як Adjx+Sub [загальнопросторове слово бік (сторона)]x, Pronx+Sub [загальнопросторове слово бік (сторона)]x, Numx+Sub [загальнопросторове слово бік (сторона)]x, Adjx+Pronx+Sub [загальнопросторове слово бік (сторона)]x, Numx+Adjx+Sub [загальнопросторове слово бік (сторона)]x, Numx+Pronx+Sub [загальнопросторове слово бік (сторона)]x: *Петро роззирався на різні боки* (Муш.); ...[вона] *переповзла на цей бік* (Б.); *Худоба розтеклась на всі боки* (Мир.); ...*тіні повстанців кинулися на два боки* (Ір.); *І батько одвернувся на другий бік* (Сам.). У цих реченнях дієслово-предикат часто поєднується з префіксом РОЗ-/РОЗІ-, який, реалізуючи сему “спрямованість у різні боки”, корелює з прийменником **на** й зумовлює присутність припредикатного члена. Привертає увагу той факт, що в розгляданих реченневих структурах локативні поширювачі регулярно сполучаються з дієсловами-предикатами руху, а поширювачі нелокативної орієнтації – з дієсловами-предикатами оптичного сприйняття. При визначенні напрямку руху в бік простору за орієнтир можуть правити лексичні одиниці на зразок світло, голос, гуркіт, крик, мелодія, пісня, скрип, запах, об’єднані значенням “те, що сприймається органами зору, слуху, нюху”. Реалізуючи виділену семантику, вони водночас указують на простір, де зосереджується те, що сприймається органами зору, слуху, нюху: *Пазя йшла...на світло...лампи* (Янов.); *На світло зайшли селяни* (Кач.); *Вони побігли на крик* (Коз.); *Едіта і Крісталь вибігають на крик знадвору* (У.); *І полетів шпачок на запах* (Лог.). Якщо позицію Р обіймають безпрефіксні дієслова руху та ті, які мають у своєму складі префікси, що не утворюють з прийменником **на** безпосередньої кореляції, а позицію Adv [НА+Nacc] loc [dir] заповнюють іменники – найменування населених пунктів, окремих адміністративних, географічних областей, країн, установ, організацій, функціональних територій та деякі ін., значення “НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” і “НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО” виразно не

протиставляються. Пор.: *Анатоль... пішов на вокзал* (Кач.); *Сім'я пішла на станцію* (Бар.); ...[вони] *подалися на Полтаву* (Ц.); *Я... поїхав до себе на осідок* (Ан.); *Звідси виїхав він на Диканьку* (Ц.). Семантичної самодостатності вказані речення набувають у контексті.

Відомо, що семантичний опис “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” реалізують також речення, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]. У плані лексико-семантичної наповнюваності дієслова-предиката і його правобічного поширювача речення СсМ S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir] мають суттєві розбіжності. Слід звернути увагу насамперед на те, що припредикатний член з прийменником *на* “показує переважно напрям руху, не говорячи про досягнення названого пункта”, тоді як припредикатний компонент з прийменником *до* “означає досягнення названого пункта, незалежно від проникнення чи непроникнення всередину його” [КСУЛМ, т. 2: 88]. Дієслова із семантикою “переміщатися по горизонтальній або вертикальній осі на ближчу віддаль від когось або чого-небудь” (близитися, наблизитися, приблизитися, приступити, приступитися, дістатися) виконують роль основного носія валентності лише в реченнях СсМ S+P+Adv [ДО+Ngen] loc [dir], а іменники – назви сторін світу функціонують тільки в реченнях з правобічною позицією Adv [НА+Nacc] loc [dir]. Дієслова-предикати порівнюваних речень також мають відмінності в морфемній будові. Так, префікс ДО-/ДІ- як виразник ексклюзивного значення не утворює безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції з прийменником *на*. Нарешті, загальне значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” в реченнях СсМ S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir] не піддається тій семантичній диференціації, якої воно зазнає в реченнях СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]. Наголосимо, що склад репрезентантів позицій Р і Adv [prep+Nx] loc [dir] у реченнях першої СсМ ширший порівняно з діапазоном реалізаторів цих же позицій у реченнях другої СсМ. До спільних характеристик зіставляваних речень віднесемо, по-перше, те, що в них у предикатній позиції поряд з префіксальними та безпрефіксними дієсловами руху виступають дієслова на зразок *тягтися*, *слатися*, *пролягти*, у значеннєвому обсязі яких фіксується ідея руху та переміщення, а на рівні лівобічної позиції простежується жорстка лексико-семантична селекційність: її обіймають іменники – найменування протяжних просторів лінійного характеру: *Дорога*

в'ється на хутір [до хутора]; Коля пролягає на Оржицю [до Оржиці]; Стежка тягнеться на долину [до долини]; Шлях стелиться на Галичину [до Галичини]. По-друге, речення обох СсМ здатні репрезентувати за участю правобічного поширювача об'єктно-локативні відношення. Синкретизм з'являється, якщо в ролі просторового орієнтира виступають іменники – назви істот. Порівнювані речення, проте, мають деякі відмінності, пов'язані із заповненням позиції Р: дієслова-предикати зорового сприйняття виконують функцію основного носія валентності лише в реченнях СсМ S+P+Adv[HA+Nacc] loc [dir]. Пор.: *Х ішов до хлопця [корів...], Х ішов на хлопця [корів...] – Х поглядав на хлопця [на корів...].*

Речення СсМ S+P+Adv[HA+Nacc] loc [dir], які реалізують семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”, мають найнижчий ступінь продуктивності. Пояснюється це тим, що виокремлене значення активно репрезентують речення інших СсМ – S+P+Adv[B/U+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]. Порівнювані речення є подібними щодо лексико-семантичної будови основного носія валентності, оскільки формуються за участю дієслів руху, конкретної фізичної дії з виразним динамічним відтінком, і мають відмінності, пов'язані з лексико-семантичним складом правобічного поширювача. Уже зазначалося, що в описуваних реченнях з безпрефіксними дієсловами-предикатами нечітко розрізняються інклюзивне й ексклюзивне значення. Роль предиката в реченнях з інклюзивним типом семантики регулярно виконують префіксальні дієслова. Прийменник *на*, який, сполучаючись із субстантивом локативної семантики, заповнює правобічну позицію, перебуває у відношенні безпосередньої кореляції з префіксами, зорієнтованими на реалізацію інклюзивного значення. Це передусім префікси ЗА- і В-/У-/УВІ-/ВВІ-, що виражають локативну сему “проникнення в межі ЛО”, а також префікс ПРИ-, котрий реалізує сему “прибуття, доставлення в яке-небудь місце”. Пор.: *Х ішов на хутір [на пасіку...] → напрям руху до ЛО; Х уві- [за-, при-] йшов на хутір [на пасіку...] → напрям руху в межі ЛО.* У реченнях з валентною рамкою Р [pref ЗА-, В-/У-/УВІ-/ВВІ-, ПРИ- Vf]+Adv [HA+Nacc] loc [dir] правобічний поширювач характеризується обов'язковою валентністю. Досить часто у функції предиката виступають дієслова руху або переміщення з префіксом ВІ-, який перебуває з прийменником *на* у відношенні опосередкованої кореляції, оскільки реалізує значення “рух зсередини назовні, за межі

чого-небудь”. Це, однак, не свідчить про те, що в реченні правобічному поширювачеві зі значення “НРПО:КПР” відводиться факультативна роль. Його опущення породжує інформативну недостатність. Речення з валентною рамкою P [pref ВИ-Vf]+Adv [НА+Nacc] loc [dir] вирізняються серед речень CcM S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir] з іншими валентними рамками тим, що вони мають складнішу семантичну організацію: у них повідомляється не лише про кінцевий, а й про вихідний пункт руху, тому що прийменник **на** вказує “на напрям руху, протилежний вираженому префіксом **ви-**” [Войцехівська: 63]. Останній сигналізує про перебування субстанції, що рухається (або лівобічного поширювача), в одному (латентному, не вербалізованому в реченні) просторовому вимірі, який вона полишає, перемістившись у межі іншого простору: *Ми з мамою **вийдемо на подвір'я** (Я.) → Ми з мамою **вийдемо** [з офісу, з млина, зі школи, з лікарні...] **на подвір'я**; ...Тимоха...**виштовхав** [Антося] **аж на двір** (Св.) → Тимоха **виштовхав** Антося [з церкви, із сіней, з бару...] **аж на двір***. Правобічний поширювач Adv [3/I3/3I+Ngen] loc [dir] у цих реченнях випущений, проте його відсутність компенсується мовною ситуацією. Компенсуючу функцію може виконувати також контекст, як-от: *Машина...попетляла...по тісній просіці і **вискочила на галявину*** (Хиж.). За наявності в реченні поширювача-реалізатора семантики “НРПО:ВПР” припредикатний член зі значенням “НРПО:КПР” може перебувати на правах факультативного конституента. Його актуальність/неактуальність визначають загальні умови висловлювання. Це по-перше. По-друге, значення “НРПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” чітко репрезентується тоді, коли функцію основного носія валентності виконують дієслова, які одночасно з типовою для всіх дієслів-предикатів розгляданої моделі семою “пересуватися в просторі” експліцитно реалізують сему “переміщатися в певному напрямку”, точніше, “переміщатися в напрямку до простору” (прямувати, іти [“рухатися в якомусь напрямі (про види транспорту та інші види пересування)”]), правувати (розм.), посуватися, правити, ринути, рушити та ін.): *Товариство **на Січ прямувало*** (Шев.); ...[коні] ***прямують до села*** (Стел.); *Орися...**рушила до Ташані*** (Тют.). По-третє, виразником типу семантики може бути контекст. Його роль посилюється, якщо дієслова-предикати мають безпрефіксну структуру й експліцитно не реалізують виокремлену вище сему. Пор.: *Степовики **ішли на хутір** → Степовики *ішли на хутір**,

збирали краці хати, зупинялись на перепочинок (Чайк.); Степовики спочатку йшли на хутір, а потім повернули вбік ісу.

У розгляданому різновиді речень іменники-заповнювачі позиції Adv [NA+Nacc] loc [dir] за дистрибутивними властивостями доречно поділити на дві групи. До першої групи слід віднести субстантиви, які характеризуються лексико-семантичною селекційністю: вони фіксуються лише у структурі правобічного поширювача з прийменником **на**. Якщо проаналізувати ці іменники під кутом зору закріпленості за правобічним поширювачем Adv [NA+Nacc] loc [dir] усіх (абсолютна валентність) або окремих компонентів (полексемна валентність), які формують той чи інший лексико-семантичний розряд, то неважко помітити, що тут домінує місце відводиться полексемній валентності. Розглянутий матеріал дає можливість зробити висновок, що абсолютною валентністю, тобто єдино можливим функціонуванням у складі припредикатного поширювача Adv [NA+Nacc] loc [dir], наділені лексеми – назви “деяких острівних держав, якщо вони збігаються з найменуванням острова” [Всеволодова 1982: 36] (Куба, Кіпр), спортивних майданчиків (стадіон, трек, мототрек, каток, корт), конкретних регіонів, котрі мотивуються назвами сторін світу (Далекий Схід, Крайня Північ, Захід): *Делегація прибула на Кіпр* (Україн.); *Вона зайшла на стадіон* (Соб.); *...школяр прибіг аж на фізкультурний майданчик* (А.); *Він поїхав на Далекий Схід* (Янов.). Щодо семантичної природи окремих компонентів, закріплених за розгляданим правобічним поширювачем, то їм характерна значеннєва поліфункціональність. Разом з іншими компонентами, які не беруть участі у формуванні плану змісту припредикатного члена Adv [NA+Nacc] loc [dir], ці іменники входять до таких лексико-семантичних груп: найменування територій, географічних областей, що є складовими держав і “називають нечітко окреслені території на противагу точно визначеним адміністративним одиницям [пор.: Одещина, Київщина – Одеська область, Київська область. – М.С.]” [Іваненко 1975: 22] (Кубань, Волинь, Полісся, Полтавщина, Сумщина). Валентне ядро становлять номени, котрі закінчуються на -щина, -чина; найменування організацій, установ, підприємств, “семантика яких при їх творенні не асоціювалася з уявленням про закриті приміщення” [Іваненко 1975: 23], а також споруд за функціональним призначенням (біржа, база, фабрика, підприємство, пошта,

телеграф, комбінат); назви функціональних територій, передусім тих, що мають у своїй структурі запозичений формант -дром (цвинтар, пасовище, полігон, стрільбище, ферма, перон, летовище, аеродром, космодром, автодром, іподром, велодром, танкодром, ракетодром, планеродром); найменування плантацій (плантація, баштан); власні і загальні назви частин населених пунктів, просторів лінійного характеру (площа, Європейська площа, окраїна, околиця, бульвар, Французький бульвар, проспект, проспект Перемоги, майдан, майдан Незалежності, шосе, Київське шосе); найменування місць громадського користування, громадського відпочинку (базар, ярмарок, ринок, пристань, дача, вілла, курорт): *Письменники... пойдуть на Полтавщину* (Л.); ...*офіцери тікали на Полісся* (Г.); *Пішли ми з мамою на пошту* (Д.); ...[він] *пиряв на базу макулатури* (Заг.); ...[переселенці] *висипали на перон* (Б.); ...[вони] *йшли до мене на ферму* (Заг.); *Діти прибігли на баштан* (Дон.); *Він повів мене на околицю села* (Дес.); ...[він] *приїхав...на станцію* (Мак.); *Черепаха з шипінням, одплювуючись клубками задушливої пари, вкотилась на станцію* (Кач.); *Людей [вони] зігнали на майдан* (Ц.); ...*Худик...виходив...на майдан* (Мур.); ...*ти потрапляєш на площу* (Заг.); ...*Микита виїхав на майдан* (Каш.); *На перон вибігло двоє військових* (Янов.); *Кирило приїхав на дачу* (Коцюб.); *Ми...йшли на базар* (Кун.); *А люди все йдуть та йдуть на ярмарок* (П.). Другу групу становлять іменники, яким не властиві обмеження щодо вживання у правобічній позиції. Вони, таким чином, можуть заповнювати позицію Adv [prep+Nx] loc [dir] у реченнях, утворених за зразком різних СсМ, які мають однаковий загальний семантичний опис – “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”. Пор. такі приклади: *Х зайшов на пошту* [але не в пошту], *Х заскочив на баштан* [але не в баштан] і *Х зайшов на телестудію* [у телестудію], *Х заскочив на виноградник* [у виноградник]. Як і субстантиви першої групи, аналізовані лексеми-поширювачі характеризуються значеннєвою розмаїтістю. Фактичний матеріал свідчить, що ці іменники входять до різних лексико-семантичних розрядів, як-от: власні назви, що позначають чітко окреслені території, найменування географічних і промислово-географічних районів (Донбас, Сибір), функціональних територій (пасіка, цвинтар), плантацій (виноградник), загальних назв населених пунктів (село, хутір), споруд за функціональним призначенням, частин приміщень (вівчарня, конюшня, кухня, коридор, ряд), частин

населених пунктів (вулиця, двір, подвір'я), підприємств, установ, організацій (кіностудія, шахта), гірських систем (Карпати), типів поверхонь (долина, луг, рівнина, низина), обмежених відкритих просторів (степ, поле) та ін. Повного семантичного збігу при взаємозаміні правобічних поширювачів немає. Одні з них різняться, наприклад, мірою “абстрагованості загального значення напрямку руху в межі чогось (конструкція **в+знахідний відмінок конкретніша за значенням**)” [Іваненко 1975: 24]. Це стосується, насамперед, припредикатних членів *у поле – на поле, в кухню – на кухню, в конюшню – на конюшню, в хутір – на хутір*. Інші поширювачі взагалі не можуть взаємозамінюватися, тому що у сполученні з прийменниками *на, в/у* передають різні значення. Пор.: *Х пішов на море* [прямував у відкритий простір, що межує з великим водним простором] і *Х пішов у море* [відплив від суші у великий водний простір, який більш-менш оточений суходолом]. Специфічною характеристикою правобічного поширювача Adv [НА+Насс] loc [dir] є те, що він виступає тоді, “коли зміст висловлювання вимагає загальної вказівки на об’єкт, що є кінцевим пунктом руху” [Іваненко 1975: 20], тобто за допомогою нього здійснюється “загальне вказування на місце дії” [Слинько: 49], на напрям руху, зокрема і в такому його прояві, як “рух у межі ЛО”. Окрему групу становлять речення, у яких синтаксичну позицію справа заповнюють абстрактні іменники на позначення різноманітних дій, процесів, операцій, які виконує людина (допомога, змагання, лови, робота, навчання, полювання, порада, пошуки, ревізія, розвідка), видів занять, форм організації часу (лекція, мітинг, демонстрація). З одного боку, вони не можуть формувати конкретне значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”, оскільки експліцитно не реалізують сему “межі простору”, не мають яких-небудь параметричних ознак, котрі б окреслювали цей простір. З другого боку, ці поширювачі в реченні набувають синкретичного характеру, тому що інтегрують у собі семи “напряму руху” і “мета”, тобто репрезентують локативно-фінальний тип обставинних відношень. Пор.: *Денис...пішов на прогулянку* (Тар.) → *Денис пішов у межі якогось простору+Денис пішов для відпочинку, розваги; Хлопці...бігали на мітинг* (Баш) → *Хлопці бігали в межі простору+Хлопці бігали для обговорення якихось злободенних питань; ...сходився на збори народ* (Мур.) → *Сходився в межі якогось простору народ+Сходився для обговорення, проведення чогось-небудь народ*. Якщо в реченні з’являється інший поширювач

локативного або інтенціонального типу, припредикатний компонент Adv [HA+Nacc] loc [dir] втрачає синкретичність. За умови функціонування просторово-напрямового члена він реалізує семантику “МетРПО: власне мета” або “МетРПО: мета-присвята”: *Денис пішов у парк [до лісу...] на прогулянку*. Коли ж структурні межі речення розширює конститuent інтенціональної орієнтації, який найчастіше виражається інфінітивом, аналізований правобічний поширювач передає семантику “НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”: *Хлопці бігали на мітинг висловити своє невдоволення з приводу підвищення цін на товари першої необхідності [почути виступ депутата...]*. Ще раз треба звернути увагу на те, що всі три семантичні різновиди речень, об’єднаних СсМ S+P+Adv[HA+Nacc] loc [dir], можуть включати, крім поширювача зі значенням “НРПО:КПР”, поширювач із семантикою “НРПО:ВПР”. Вони функціонують як обов’язкові або факультативні компоненти. Речення чотирикомпонентної будови, які найчастіше утворюються за зразком СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir:start]+Adv [HA+Nacc] loc [dir:fin], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [dir:start]+Adv [HA+Ngen] loc [dir:fin], маніфестують складний план змісту “НПО+ПО+НРПО: ВПР+КПР”, який підлягає більш детальному значеннєвому поділові. Пор.: *Ось виходить [Варвара] із хати на...білий шлях* (Гуц.); *З пасіки він спустився на город* (Гуц.); *Із вулички Роман виходив на шлях* (Стел.); *...вітри рухаються зі сходу на Молдавію, Угорицину* (Довж.); *З хати на ганок...виходять Аристарх і Онисько* (Колом.); *Від школи вони помчали на вокзал* (Соб.); *Бігла [вона]...від вулиці Райської на містечко* (Лепк.); *Йдуть вони вже від Сталінграда на Москву* (Соб.). Між виокремленими двома типами просторово-напрямового значення – “НРПО:ВПР”, “НРПО:КПР” – існує чітка узгодженість на рівні плану змісту. Вона детермінується не лише мовними, а й позамовними чинниками.

СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir] мають такі семантичні описи: 1) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху у внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”; 3) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на зовнішню поверхню ЛО”; 4) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Функціональне ядро серед аналізованих речень утворюють ті, які передають перше значення. Уже було

відзначено, що семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО” реалізують речення інших СсМ, зокрема такі, як S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir]. Щодо семантичної валентності, то речення вказаних СсМ характеризуються подібністю і водночас виявляють специфічні особливості. У реченнях з обставинним поширювачем Adv [В/У+Nacc] loc [dir] основним заповнювачем позиції Р є моторні дієслова. Це лексеми – найменування руху, що має різні динамічні відтінки, переміщення, конкретної фізичної дії. Вони виступають у префіксальній і безпрефіксній формі (іти, забігти, влетіти, полетіти, примчати, перенести, покласти), причому префікс не виконує тієї функції, яку він виконує, наприклад, у реченнях СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen]loc[dir], оскільки не виступає семантичним маркером, а лише посилює інклюзивне значення. Дієслова, набувши внаслідок префіксації значення “спрямованість дії в межі ЛО”, потребують компенсації шляхом уживання при них адвербіально-директивного компонента. Лексико-семантичний діапазон іменників, які разом зі значеннєво нейтралізованим первинним применником в/у заповнюють правобічну позицію, досить широкий. Його можна диференціювати на окремі групи, що включають лексеми, які мають безпосередній чи опосередкований зв’язок з планом змісту “простір”. До першої групи входять субстантиви зі значенням реального внутрішнього простору або ті, “ознака внутрішнього простору яких мислиться як простір з певним окресленням, межами” [Павлова: 176]. Це, зокрема, назви материків, держав, географічних і промислово-економічних районів, географічних областей, населених пунктів і їх частин, споруд, приміщень, будівель та їх частин, типів ландшафтів, покритих рослинністю, конкретних типів місцевостей, спеціалізованих територій, гірських систем, водних об’єктів, природних і штучних заглибин: *Ми прилетіли...у Європу* (Кост.); *...полину [я] в рідну Україну* (Лепк.); *...я виїхав у...Польщу* (Др.); *У місто греки в’їхали волами* (Кост.); *Він зайшов у парк* (Муш.); *Платон вийшов у двір* (Гур.); [він]...*збігав у буфет* (Щ.); *Микита увійшов у ліс* (Каш.); *І вилетіли в поле три орли* (Кач.); *Ми б летіли в гори* (Тел.); *Деякі...пішли в долину* (П.); *І вийшов я в Альпи* (Ос.); *Випливають в море човни* (Зер.); *В...моря наші впадають ріки* (Чуб.); *Я...зійшов у кювет* (Він.); *...я вийшов у кухню* (Вин.); *Партизани посунули в клуні* (Янов.). Іменники, що мають загальне локативне значення, конкретизують атрибутивні

модифікатори, з яким вони утворюють двочленні або багаточленні дескрипції на зразок Adjx+Sub [загальнопросторове слово]x, Adjx+Adjx+Sub [загальнопросторове слово]x: *Полетіли пtiці... в край чужий* (Вор.); *Лікарі послали його в теплі чужоземні краї* (Ал.). Другу групу утворюють іменники, що називають конкретні об'ємні предмети, для яких визначальними є семи "внутрішній простір", "ємність", "тара". Це, зокрема, лексеми – найменування різноманітних посудин, предметів, призначених для зберігання чого-небудь, закритих видів транспортних засобів та їх частин, зброшурованих предметів, органів і частин організму людини або тварини (корзина, цистерна, бідон, казан, сейф, скриня, шухляда, портфель; поїзд, карета, кубрик, кабіна, фаєтон; книга, зошит, альбом; серце, печінка): *Вітер в криницю листя заніс* (Чуб.); *В...казан він сипле муку* (Коцюб.); *Вони сідають у машину* (Щ.); *...він поклав повідомлення в зошит* (Д.); *Вони забили цвях у...серце* (Вор.). У виокремлених реченнях основними носіями валентності виступають дієслова конкретної фізичної дії, у семантичну структуру яких входить відтінок руху. Ті дієслова-предикати, які належать до розряду перехідних, потребують обов'язкового об'єктного поширювача. До правобічних поширювачів, що опосередковано пов'язані зі значенням "простір", слід віднести лексичні одиниці, яким семи "внутрішній простір", "ємність", "тара" не властиві. Утворювані за їхньою участю речення інформують не про реальний, а про уявлюваний простір. Розгляданий тип метонімічної номінації в цих реченнях, як і в реченнях CcM S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir:start], які, реалізуючи значення "НПО+ПО+НРПО:ВІПР: напрям руху з меж ЛО", утворюють з ними антонімічну пару, формує відношення між назвою конкретних предметів, що можуть служити тарою, мати внутрішню об'ємність, і назвою заповнювача: *Моздок кинув у борщ ложку сметани* (Щ.) → *Моздок кинув у посудину [тарілку, миску, каструлю...], у яку наливають (насыпають) рідку страву [борщ, суп...], ложку сметани*. Окремими субстантивами не завжди чітко диференціюються значення "безпосередня локативність", "опосередкована локативність". Це стосується, наприклад, лексем – назв установ, підприємств, оскільки вони фіксують у своєму семантичному обсязі значення "структура, що відає якою-небудь галуззю народного господарства, торгівлі, культури, науки тощо" і "будинок, приміщення, де розташована така структура; місце роботи кого-небудь". До речень із заповнювачами припредикатної

позиції, які входять до другої групи, можна зробити такі зауваження. По-перше, з іменниками на означення державних, громадських, партійних організацій сполучаються всі можливі у складі речень СсМ S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] типи основних носіїв валентності. По-друге, для субстантивів-найменувань конкретних об'ємних предметів регулярним є функціонування у реченнях з дієсловами-предикатами конкретної фізичної дії, зокрема з таким семантичним різновидом, як “уміщення” (покласти, вкинути, поставити, заховати, всунути). По-третє, іменники, що об'єднуються значенням “закриті види транспортних засобів та їх частин з яскраво вираженою об'ємністю”, як правило, вживаються в реченнях з дієсловами-предикатами сісти (сідати), лягти (лягати). У синтаксичних структурах останнього типу відбувається нейтралізація семантики напряму й місця дії. Ця нейтралізація стає більш очевидною тоді, коли позицію Р заповнюють дієслова сісти, лягти, що вказують не на зміну місцеположення субстанції, яка переміщається (або лівобічного поширювача) (як дієслова сідати, лягати), а тяжіють до значення “розташування в просторі”. Наслідком цього обмеження є “поява можливості вживання конструкції “*в+місцевий відмінок*” для вираження спрямування руху” [Вихованець 1971: 50]: *Сашко сів у зелений автомобіль* (Щ.) → *Сашко сів у зеленому автомобілі*.

У правобічній позиції речень описуваного плану змісту, крім субстантивів виділених вище двох семантичних груп, функціонують іменники з абстрактним значенням (темінь, минулість), лексеми, які позначають процесуально-локативні реалії (відрядження). У плані семантичної наповнюваності, валентної організації на рівні правобічної позиції ці речення зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv [3/31/I3+Ngen] loc [dir:start], утворюючи з ними антонімічну пару. Просторові відношення в них досить часто набувають переносного переосмислення. До специфічних особливостей аналізованих речень слід віднести лексико-семантичне наповнення лівобічної позиції. Якщо в поданих вище реченневих структурах основними репрезентантами позиції S є іменники – назви істот, головно людей, то в аналізованих реченнях функцію лівобічного поширювача однаковою мірою виконують лексеми на означення істот і неістот. Семантичний спектр останніх досить широкий: *Плинуть хмаринки у темінь* (Загул); *Зимородок одлетів у вирій* (Ольж.); ...[хлопці] *побігли в темряву* (Голов.); ...[думки] *летять...в минулість* (Коб.). У реченнях з

антропоцентричною семантичною інтерпретацією S (іменники – назви людей за різними ономасіологічними ознаками) +P (гомональні дієслова [лексеми – найменування виконуваного людиною руху, переміщення, конкретної фізичної дії з відтінком руху])+Adv [B/Y+N (абстрактні іменники [лексеми на позначення процесуально-локалізованих реалій]) acc] loc [dir] основним реалізатором правобічної позиції є іменники з ідентифікуючою семою “сфера діяльності, у яку спрямована виконувана людиною дія”: *А я лину в спомини* (Чуб.); *Петро поїхав у...творче відрядження* (Д.). Іншим реченнєвим структурам не властива яка-небудь валентна селекційність. В окрему групу необхідно виділити речення, у яких дієслова-предикати поданих вище семантичних розрядів одночасно відкривають при собі дві синтаксичні позиції, заповнювачі яких передають значення “НРПО:ВНР” і “НРПО:КНР”. Речення із семантичним описом “НПО+ПО+НРПО:ВНР+КНР” представлені СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv[BID/OD+Ngen] loc [dir: start]+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir: fin]: *Вони летіли з Америки в Німеччину* (Баг.); *З низин летіли в село буси* (Коцюб.); *Він...помчав з...схилу в долину* (Дес.); *Колона від райцентру повернула в степ* (Він.). Семантичними складниками розгляданого плану змісту є такі диференційовані значення: “НПО+ПО+НРПО:ВНР: напрям руху з меж ЛО+КНР: напрям руху в межі ЛО”. У цьому відношенні аналізовані речення уподібнюються реченням чотирикомпонентної СсМ S+P+Adv[3/3I/I3+Ngen] loc [dir: start]+Adv [DO+Ngen] loc [dir: fin].

Окремі лінгвісти констатували той факт, що речення СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir] зближуються в плані семантики й валентної організації з реченнями СсМ S+P+Adv [DO+Ngen] loc [dir] [Вихованець 1971: 47-50; Іваненко 1981: 66-69]. Повного збігу між ними, як відомо, не існує. Відмінності встановлюються передусім на рівні позиції Adv [prep+Nx] loc [dir]. Частково вони охоплюють і позицію Р, стосуючись як лексико-семантичного складу дієслів-предикатів, так і їх морфемної будови. Відносно особливостей асиметрії, пов’язаної з природою предиката, то вони такі: 1) у реченнях з правобічним поширювачем Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] функцію основного носія валентності поряд з дієсловами руху, переміщення, конкретної фізичної дії з динамічним відтінком регулярно виконують дієслова зорової дії. Для іменників, що обіймають правобічну позицію, релевантною є така локативна

характеристика, як “внутрішній простір”. Коли ж функцію припредикатного члена виконують субстантиви іншого семантичного типу, виражається значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”: *Килина дивилася нерухомо в стіл* (Вин.); 2) дієслова-предикати всіх можливих семантичних типів виступають у префіксальній і безпрефіксній формі. Префікси напрямкової орієнтації не виконують семантично конкретизуючої функції, вони лише посилюють значення напрямку руху до певного пункту з проникненням у нього. З прийменником *в/у* у відношенні кореляції перебувають префікси ЗА-, В-/У-/УБІ-/ВБІ-, ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-, ПРО-, ПЕРЕ-, З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-, ВИ-, ПРИ-, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-. Найвищою функціональністю відзначаються речення з валентною рамкою Р [pref ЗА-, В-/У-/УБІ-/ВБІ- V_f]+Adv [В/У+Nacc] loc [dir], оскільки основним значенням для префіксів ЗА- і В-/У-/УБІ-/ВБІ- є вказівка на напрям руху в межах якого-небудь простору. Як і в реченнях інших СсМ, що є конкретними репрезентантами СМ S+P+Adv[prep+N_x] loc [dir], в описуваних реченнях ці префікси, сполучаючись з дієсловами-предикатами, породжують його структурно-значеннєву незавершеність, зумовлюють обов’язкову появу обставинного поширювача.

Якщо ж говорити про симетрію й асиметрію на рівні правобічної позиції речень порівнюваних СсМ S+P+Adv[В/У+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir], то слід звернути увагу на такі специфічні характеристики. По-перше, лексико-семантичний діапазон заповнювачів правобічної позиції Adv [В/У+Nacc] loc [dir] ширший порівняно з лексико-семантичним складом заповнювачів позиції Adv [ДО+Ngen] loc [dir], тому що він включає іменники не лише конкретної, а й абстрактної семантики. На цю валентну особливість звернув увагу І.Р. Вихованець, зазначивши, що головна роль “знахідного з прийменником *в* полягає в тому, що він охоплює ширші шари лексики (назви просторових понять, назви конкретних предметів і абстрактних понять), ніж родовий з прийменником *до*, який вживається переважно з назвами просторових понять” [Вихованець 1971: 48-49]. Абстрактні іменники й субстантиви – назви нечітко окреслених у просторі та часі понять функціонують звичайно у складі правобічних поширювачів Adv [В/У+Nacc] loc [dir]. Отже, про дублетність у такому випадкові говорити не доводиться [Добош: 247]. Для виділених вище іменників – назв конкретних предметів (сумка, скриня, сейф і т. ін.) також регулярним

є уживання в реченнях СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir], щоправда, дублетність тут можлива. По-друге, взаємозаміна поширювачів Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] і Adv [ДО+Ngen] loc [dir] найчастіше відбувається тоді, коли їх формують прийменники **в/у** або **на** та іменники – назви споруд, закритих приміщень і їх частин, населених пунктів. Важливо наголосити, що ізофункціональність стає реальною за умови, якщо дієслово-предикат містить у своїй структурі виразник інклюзивності – префікс ЗА- або префікс В-/У-/УВІ-/ВВІ-. По-третє, крім лексико-семантичного чинника, підкріпленого префіксально-прийменниковою кореляцією, на вибір припредикатних членів суттєво впливає ще й мовна традиція: одні іменники – село, ліс, вода, земля – закріпилися за правобічною позицією Adv [B/Y+Nacc] loc [dir], а інші – школа, хата, загін – за правобічною позицією Adv [ДО+Ngen] loc [dir] [Добош: 246]. Нарешті, справедливо зауважує В.Г. Войцехівська, необхідно зважати на діалектну традицію, а саме: речення СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir] поширеніші в південно-східних, а речення СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir] – у південно-західних говорах [Войцехівська 1972: 34].

Порівнюючи валентну організацію речень СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir], потрібно виділити два найсуттєвіші моменти: 1) конструктивним центром речень виступає ідентичний склад дієслів; 2) паралельне вживання правобічних поширювачів Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] і Adv [НА+Nacc] loc [dir] стає можливим тоді, коли прийменники **в/у** і **на** поєднуються з іменниками – назвами відкритого простору. Вибір аналізованих поширювачів зумовлює характер диференційованих значень, що вичленовуються в загальному плані змісту “НПО+ПО+НРПО: КПР: напрям руху в межі ЛО”: якщо простір, у межі якого спрямована дія, постає в нашій свідомості окреслено, фіксовано стосовно його радіусу поширення, перевага віддається позиції Adv [B/Y+Nacc] loc [dir], якщо ж ідеться про відкритий простір без чітких локативних орієнтирів, позицію справа заповнює прийменник **на** разом з іменниками просторової семантики. Так, при назвах установ, підприємств, що мають значення приміщення, певної чітко вираженої території, доводить Л.І.Потеха, фіксується прийменник **в/у**; якщо мислиться простір узагалі, то – прийменниково-відмінковий комплекс з **на**: *Проводжали [вони] нас на вокзал* (В. Гончаренко) – *Діти побігли у вокзал – погритись* (Зем.) [Потеха: 222]. Треба зазначити, що лексичне коло

іменників, які наділені здатністю паралельно заповнювати позиції Adv [B/U+Nacc] loc [dir] і Adv [HA+Nacc] loc [dir], представлене окремими словами. Це, зокрема, загальні і власні географічні назви (село, хутір, Сибір, Донбас), найменування необмежених просторів (небо), приміщень (кухня, конюшня), частково обмежених місцевостей (поле, двір) тощо. Принцип селекційності стосується не лише семантичних груп субстантивів, з якими поєднуються прийменники **в/у** і **на**, а й окремих лексем. Так, багатозначний іменник локативного типу поле “допускає поєднання з обома прийменниками лише в обмеженому семантичному фрагменті: а) “простір, що використовується під угіддя”; б) “безліса місцевість” [Потєха: 223]. Субстантив двір передбачає одночасне вживання прийменників **в/у** та **на**, разом з якими формує правобічний поширювач, коли виражає план змісту “господарська ділянка з будівлями та огорожене біля них місце” [Потєха: 223]. По-іншому реалізує себе принцип лексико-семантичної селекційності в семантичній групі “назви держав”: лексеми на позначення неострівних держав функціонують у складі правобічного компонента з прийменником **в/у**; лексеми – найменування острівних держав уживаються у структурі припредикатного члена з прийменником **на**.

На вибір позицій Adv [B/U+Nacc] loc [dir] і Adv [HA+Nacc] loc [dir] впливає не лише семантичний, а й граматичний фактор, зокрема форма числа іменника. Це простежується у групі субстантивів – назв гірських масивів: лексеми, уживані в однині, як правило, функціонують у структурі Adv [HA+Nacc] loc [dir], лексичні одиниці, уживані в множині, закріплені за структурою Adv [B/U+Nacc] loc {dir}. Для речень CcM S+P+Adv [B/U+Nacc] loc [dir] регулярною є репрезентація семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО, який розташовується на горизонтальній осі”. Проте при специфічному заповненні валентної рамки P+Adv [B/U+Nacc] loc [dir] вони можуть реалізувати значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО, який розташовується на вертикальній осі”: *Х летів [рухався з великою швидкістю] у небо[у колодязь] і Х підносився в небо, Х опускався в колодязь*.

Речення-репрезентанти значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху у внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір” характеризуються нижчою частотою вживання порівняно з проаналізованим вище семантичним різновидом речень. У плані

лексико-семантичної наповнюваності основного носія валентності вони, проте, не відрізняються від речень зі значеннєвим описом “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”, оскільки формуються за участю безпрефіксних і префіксальних дієслів руху з різними динамічними відтінками, переміщення, конкретної фізичної дії з відтінком руху, а також дієслів сприйняття. Префікси В-/У-/УВІ-/ВВІ-, ВИ-, ЗА-, ПРО-, що надають значенню дієслова напрямкового характеру, з прийменником в/у вступають у відношення безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції, отже, створюють умови для появи в реченні облігаторного припредикатного члена адвербіально-директивного типу. Специфіка дієслів-предикатів полягає в тому, що вони послідовно реалізують сему “спрямований рух, спрямоване переміщення”. У позиції Adv [B/U+Nacc] loc [dir] фіксуються лише іменники – назви природних і штучних отворів у чому-небудь, місць як отворів у чому-небудь, що виступають наслідком деструктивної сили (отвір, дірка, вікно, двері, ворота, квартира, горло, пролом, пролазка та ін.): *Возний іде у двері* (Коч.); *Тадеуш висунувся у вікно* (Дес.); *Полилася вода в щілину* (Зер.); *У вуха наб’ється...спів* (Калин.); *...собака... сунув голову в лаз* (Чор.); *...помічник ткнув чопу у відтулину бочки* (Бур.); *...в шпаринку виглядав...вершник* (Пан.); *...змінятко порскає десь у щілину* (Хот.); *...у щілинки гардин...виглядали...міщани* (Риб.); *...в отвір потекла вода* (Пет.); *Дим...виходив у дірку* (Неч.); *Поліціанти...поглядали в темний отвір* (Дн.).

Семантична природа цих речень трактується неоднозначно. Думка про те, що вони входять до системи репрезентантів значення місця, а не напрямку, висловлюється І.Р. Вихованцем, котрий наголошує, що знахідний відмінок з прийменником в/у у значенні місця виступає тоді, коли іменник-заповнювач припредикатної позиції означає обмежений відрізок простору, через який здійснюється рух, а дієслова-предикати виражають спрямований реальний або уявний рух. “Значення місця руху, – продовжує далі вчений, – що здійснюється через обмежений простір (отвір), виражають факультативні функціональні еквіваленти знахідного з прийменником в – знахідний із прийменником через і знахідний із прийменником *крізь*” [Вихованець 1971: 50-51]. Для заперечення того, що речення CcM S+P+Adv [B/U+Nacc] loc [dir], S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [dir] перебувають у відношенні семантичної спорідненості, немає

підстав. До поданого репертуару СсМ варто включити ще й СсМ S+P+Adv [Ninst] loc [trans]. Остання, однак, вирізняється з-поміж інших тим, що не містить інформації про вихід руху за межі внутрішнього простору, який являє собою отвір, а називає одну з можливих доріг, вибрану для переміщення когось або чогось (*Х ішов полем [сінокосом, коридором]*). Значеннєва спорідненість, крайнім виявом якої є сема “рух у просторі”, безпосередньо віддзеркалюється на валентній організації речень порівнюваних СсМ: на лексико-семантичному складі заповнювачів усіх трьох позицій, а також на характері локалізації – зв’язку між лівобічними і правобічними поширювачами. Сприймати беззастережно твердження про закріпленість за реченнями СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir] семантики “НПО+ПО+МРПО” не можна. Вони, на наш погляд, передають не місце дії, не ту просторову ситуацію, коли хтось або щось рухається з якої-небудь точки чи до якої-небудь точки, зупиняється в якійсь третій точці, що стає місцем локалізації об’єкта (предмета або істоти), а напрям руху, зорієнтований на кінцевий пункт у вигляді обмеженого внутрішнього простору (отвору). Основним виразником значення “НПО:КПР:напря́м у внутрі́шні́ межі́ ЛО, що́ явля́є собою́ отві́р” виступає іменник-поширювач, прийменник в/у не несе в собі директивної семи. Речення СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[Ninst] loc [trans], маючи подібність відносно валентної організації з реченнями СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir], протиставляються останнім тим, що вказують не на напрям руху до кінцевої точки, а на шлях руху, на якому не фіксуються координати “НПО:ВПР”, “НПО:КПР” або “НПО:ВПР” і “НПО:КПР” водночас.

Реченням СсМ S+P+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir]-репрезентантам плану змісту “НПО+ПО+НПО:КПР:напря́м руху на поверхню́ ЛО” властива обмеженість у плані вибору заповнювачів предикатної та правобічної позицій. Функцію предиката досить часто виконують дієслова, що вказують на більший або менший ступінь інтенсивності конкретної фізичної дії, спрямованої на об’єкт (бити, гріти [“стукати, бити з великою силою”], вдаряти, гепати, стукати, тиснути, нападати, стріляти, цілитися), більшість яких мають безпрефіксну структуру. Позицію Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] обіймають іменники, що називають конкретні предмети, які мають зовнішній бік: *Ті...зрі́ли чо́бтьми в підлогу* (Гон.); *Мати загри́мала в двері́* (Сам.); *Півгоди́ни*

стукали ми в двері (Г.); *Хвиля саме вдарила в борт* (Смол.); *Вони тиснули в стіну* (Дес.); *Отой другий цілився прямо в лоба* (Янов.). В окрему групу необхідно виділити речення, у яких функцію предиката виконують дієслова сісти, сідати, лягти, лягати. Лексико-семантичний склад заповнювачів припредикатної позиції зосереджується навколо субстантивів – найменувань відкритих транспортних засобів (човен, сани, віз, хура, тачанка), окремих предметів побуту, призначених для сидіння або лежання (крісло, постіль, ліжко). Особливою частотою вживання серед субстантивів аналізованого семантичного типу відзначається лексема *сідло* [“сидіння для вершника, яке прикріплюється на спині коня”]: *...хлопчик в човен сів* (Олесь); *Ліг Мономах у сани* (Калин.); *Хлопець...сів у сани* (Коцюб.); *Сіли ми в крісла* (Б.); *Князь...скочив у сідло* (Вор.). Специфічною характеристикою розгляданих речень, крім жорсткої селекційності на рівні валентної рамки P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir], слід вважати нейтралізацію семантики напрямку руху і місця дії, про яку говорилося вище.

Основним виразником значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на поверхню ЛО”, як відомо, є речення CcM S+P+Adv[HA+Nacc] loc [dir]. З останніми описувані речення пов’язуються не лише семантичними, а й валентними зв’язками, оскільки в окремих випадках правобічні поширювачі Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] і Adv [HA+Nacc] loc [dir] перебувають у відношенні ізофункціональності. Це стосується таких іменників-поширювачів, як крісло, постіль, ліжко, сідло. Ізофункціональність, як бачимо, простежується не лише на рівні окремих семантичних груп заповнювачів припредикатної позиції, а й на рівні окремих лексем, що входять до цих груп.

В українській мові непродуктивний тип становлять речення з семантичною структурою “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. У них предикат виражається головним чином дієсловами на позначення 1) оптичного й акустичного сприйняття (дивитися, поглянути, зиркати, глянути, гукнути, крикнути), 2) руху, переміщення в просторі (іти, бігти, їхати, везти, котити), 3) жестів з яскраво вираженою моторністю (сваритися, грозити, погрожувати): *Я дивився в поле* (Дес.); ...[мати] *дивилася в стелю* (Він.); *Андрій...подивився в той бік* (Вин.); *Тоді він і не гляне в їхній бік* (Т.); *Докучай зиркає у ваш бік* (Виш.); *Голова колгоспу оглянувся в той бік* (Я.); ...[Грицько] *посварився кулаком у ту сторону* (Мир.); ...[вона] *рушила в протилежний бік* (Б.);

Папа...відвернувся в другий бік (Смол.); ...*дід направляється в її сторону* (Хот.). При аналізі речень CcM S+P+Adv [HA+Nacc] loc [dir:fin] та S+P+Adv [3/3I/I3+Ngen] loc [dir:fin], які є антонімічною парою до описуваних речень, констатувалося, що, крім інформативно достатніх іменників власне локативної й нелокативної семантики, у правобічній позиції регулярно функціонують субстантиви бік і сторона, які, маючи чітко виражену значеннєву релятивність, перебувають у відношенні обов'язкової активної валентності з атрибутивними або нумеративними модифікаторами, тобто вживаються лише у складі дескрипції на зразок Pronx+Sub[загальнопросторове слово бік (сторона)]x, Adjx+Sub[загальнопросторове слово бік (сторона)]x, Numx+Sub[загальнопросторове слово бік (сторона)]x. У дескрипції з облігаторними поширювачами-займенниками (той, цей, інший, один), кількісними числівниками (два, три, чотири) або прикметниками (зворотний, протилежний) іменники бік та сторона зберігають “предметний характер, позначаючи напрямок, а також простір чи місцевість, розташовані в якому-небудь напрямку від чогось” [Всеволодова 1982: 147]. Відсутність присубстантивного конкретизатора, таким чином, стає причиною переходу сполук у бік, у сторону до розряду вторинних прийменників прийменниково-відмінкового походження: *Він...глянув у бік Європи* (Чорн.); ...*[він] гукнув у бік села* (Довж.); ...*[літак] полетів у бік райцентру* (Я.); *Верхівці...дивляться у бік...порту* (Гон.); *Вони полетіли в обидва боки* (Соб.); *Він кивнув у бік...лугу* (Заг.); ...*[хмари] пустилися...в сторону міста* (Коб.). Реченням з припредикатним поширювачем Adv [У СТОРОНУ/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir] характерна низька частота вживання. У досліджуваному великому за обсягом матеріалі вони представлені поодинокими прикладами. У значеннєвому фрагменті “НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” вичленовується сема “НРПО:КПР: напрям руху в різні боки ЛО”. Умовою виникнення її є вживання в правобічній позиції іменника бік і граматично та семантично залежного від нього компонента у формі множини: *Вози котяться в усі боки* (Кун.). Поряд з виділеними засобами виразником розглядуваного значення може виступати префікс РОЗ-/РОЗІ-. У валентній рамці Р [pref Vf]+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] безпосередня префіксально-прийменникова кореляція виникає тоді, коли дієслова руху та переміщення сполучаються з префіксом РОЗ-/РОЗІ-, який виражає значення “спрямованість у різні боки”: ...*диверсанти...розповзаються в*

різні боки (Довж.); *В різні боки розлітались орлята* (В.); *...розбігаються дороги в усі кінці світу* (Довж.). При ідентичному лексико-семантичному наповненні позицій S, P, Adv [prep+Nx] loc [dir] аналізоване значення може передаватися реченнями СсМ S+P+Adv [HA+Nacc] loc [dir]. Пор.: *Х розбіглися в усі [різні, протилежні] боки* і *Х розбіглися на всі [різні, протилежні] боки*. У реченневих структурах із валентною рамкою P [дієслова зорового сприйняття]+Adv [B/Y+Ngen]loc [dir] склад правобічних поширювачів поповнюють іменники – назви предметів, які не мають внутрішнього простору (стіна, стеля, книжка): *Хлопець...дивився в стелю* (Вин.); *Вони вдивлялися в картину* (Дон.); *Чоловік вдивлявся в афішу* (Куч.); *Вони вдивлялися в розкриту книжку пильно* (Баж.).

У реченнях СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir] обов'язковість/факультативність правобічного поширювача зумовлює синсемантичність/автосемантичність дієслова-предиката й безпосередня префіксально-прийменникова кореляція. Безпосередня кореляція знаходить вияв у реченнях із семантичними описами “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО” (ЗА-, В-/У- ↔ в/у), “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір” (ЗА-, ПРО-, В-/У- ↔ в/у), “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” (РОЗ-/РОЗІ- ↔ в/у). Важливо ще раз наголосити, що правобічний поширювач Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] може виступати в реченні не єдиною можливістю, а одним з потенційних компонентів-носіїв локативно-директивної семантики. У даному разі йдеться про речення чотирикомпонентної СсМ, які інформують про вихідний і кінцевий пункт руху і найчастіше реалізуються у вигляді таких конкретних репрезентантів: S+P+Adv [3/3I/13+Ngen] loc [dir: start]+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv [BІД/ОД+Ngen] loc [dir: start]+Adv [B/Y+Nacc] loc [dir: fin] (див. с. 71-72, 77-78).

• СсМ S+P+Adv[3A+Nacc] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[3A+Nacc]loc[dir] реалізують такі диференційовані значення загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР”: 1) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО”; 3) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об'єкт діяльності”. Відносно лексико-семантичного складу заповнювачів предикатної позиції, то вони збігаються з реченнями інших СсМ, що входять до СМ S+P+Adv[prep+Nx]loc

[dir]: функцію предиката виконують префіксальні й безпрефіксні дієслова руху з різним ступенем інтенсивності, а також дієслова переміщення й конкретної фізичної дії (бігти, іти, мчати, летіти, крокувати, вивести, везти, нести, закотити, кидати, ховати). Цей розряд поповнюють дієслова зорового сприйняття, які семантично пов'язані з дієсловами руху, оскільки означають уявний рух (дивитися, поглядати). Основним виразником аналізованих планів змісту є іменники-заповнювачі правобічної позиції. Кожен з репрезентантів виокремлених диференційованих значень має свої валентні особливості. Специфічною характеристикою речень перших двох семантичних описів є те, що вони, з одного боку, позначають локалізацію такої кінцевої точки на осі локалізації, яка являє собою не внутрішній, а зовнішній простір, з другого боку, можуть указувати на те, що рух починається в межах простору, а кінцевий пункт перебуває поза його межами. Значення "НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО" виникає тоді, коли роль обставинного поширювача разом із семантично нейтралізованим прийменником за виконують іменники – назви різноманітних обмежених та необмежених просторів. Це, зокрема, найменування водних об'єктів (море, озеро, Байкал, Дніпро), функціональних територій (пасіка, полігон, ферма, цвинтар), місць громадського користування (перон, порт), місць громадського відпочинку (зоопарк), типів місцевостей (бір, гай, діброва, ліс), населених пунктів та їх частин (село, Борислав, подвір'я), протяжних реальних та умовних горизонтальних об'єктів (шлях, кордон): *Журавлі за моря...летіли* (Вор.); *...гуцули За океан пливли* (Дм.); *...румуни...відійшли за Черемош* (Пуш.); *Чоловік провів його за цвинтар* (Св.); *Степан вийшов за сад* (Стел.); *Ой пішов милий за ліс* (У.Н.П.); *...вони вийшли за місто* (Муш.); *Провели мене діти за місто* (Вов.); *...потяг він за подвір'я* (Св.); *...виїхав [я] за битий шлях* (У.Н.П.); *...[міністр] за кордон утік* (Е.); *...Марія Олександрівна...за кордон поїхала* (І.). Крім автосемантичних, у правобічній позиції Adv [ЗА+Nacc] loc [dir] вживаються інформативно недостатні іменники на зразок межа, лінія. Вони потребують обов'язкової конкретизації у вигляді валентних партнерів, тобто вживаються лише у складі дескрипцій. Пор.: *Х вийшов за межі населеного пункту [подвір'я...]*; *Х вибіг за лінію спортивного поля [футбольного поля...]*. Валентні можливості іменників лінія й межа різні: перший вступає в семантико-синтаксичні зв'язки лише з окремими поширювачами

(спортивне поле, футбольне поле, баскетбольне поле), тоді як другий, набуваючи форми множини, сполучається практично з усіма виділеними вище субстантивами-заповнювачами позиції Adv [3A+Nacc] loc [dir], а також з іменниками – найменуваннями адміністративних одиниць, географічних районів, промислово-економічних регіонів тощо: *Переселенці виїхали за межі області [Полтавщини, Сибіру...]*.

Диференційовані значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО” найчастіше формують іменники – найменування фасадних предметів, предметів, що мають зовнішній, лицьовий бік. Сюди слід віднести лексеми на позначення житлових, господарських або будь-яких інших споруд і їх частин (хата, клуб, клуня, причілок (розм.), поріг, стіна), зворотних сторін яких-небудь просторових об’єктів (борт, корма), різноманітних предметів побуту та їх частин (скриня, шафа, ліжко), частин, деталей одягу (комір, поясок, ремінь), отворів у спорудах, проїздів або проходів між будівлями (вікно, ворота, хвіртка, брама), огорож (тин, паркан, палісадник, частокіл, огорожа), природних об’єктів, які видніються над поверхнею (гора, скеля), різноманітних об’ємних предметів, у яких зворотний бік встановлюється відносно спостерігача (дерево, стовбур, кущ, стовп, завіса): *Син забіг за оселю* (Коп.); *Твій батько виїшов за поріг* (Баж.); *Той [їх]...сховав за пазуху* (Вин.); *...Горбатюк...заклав руки за спину* (Д.); *Кутузов зайшов за стіл* (Баг.); *Корчмар...ховається за шинквас* (Коч.); *...[він] заховав люльку за ремінь* (Коб.); *Богослов випровадив його аж за ворота* (Св.); *І [я] за мур переплигнув* (Ос.); *Федір виїшов з ним за браму* (Стефан.); *він...виходив за тин* (Вин.); *А старий...поплентався за скелю* (Баш); *Сонечко спускалося за гору* (Мир.). Заповнювачами позиції Adv [3A+Nacc] loc [dir] можуть виступати також іменники ріг і поворот, які функціонують самостійно або у складі дескрипції: *...[вони] звернули за ріг* (Дес.). Особливу групу становлять речення з поширювачами – назвами явищ природи (туман, дим, хмара, туча) і лексеми на зразок обрій, горизонт, крайнебо, оскільки для цих іменників поняття “лицевий/зворотний бік”, “фасад” є індиферентними: *Місяць за хмари сховався* (Сос.); *...за...хмару сонце впало* (Ос.); *Сонце...закотиться за кичеру* (Хот.); *Чом ти ся ховаєш За ту хмару..?* (Вор.); *Сунуть за обрій...хмарини* (Мов.).

У розгляданих реченнях значення спрямованості руху може

розмиватися, якщо функцію основного носія валентності виконують дієслова конкретної фізичної дії із слабо вираженою моторністю (вилити, класти, ховати і т. ін.). На значення “НРПО” нашаровується відтінок “МРПО”, однак повної семантичної нейтралізації не спостерігається. Значеннєвий відтінок “МРПО” стає очевиднішим за умови, коли виділені заповнювачі позиції Р мають безпрефіксну структуру або сполучаються з тими префіксами, які перебувають у відношенні опосередкованої кореляції з прийменником за.

В описуваних реченнях так само, як і в реченнях СсМ S-P+Adv[3-3A+Ngen] loc [dir:start], що утворюють з ними антонімічну пару, диференційовані значення “НРПО+ПО+НРПО: КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО” і “НРПО+ПО+НРПО: КПР: напрям руху за межі ЛО” не завжди чітко протиставляються, власне, перше може зливатися з другим. Найчастіше це відбувається тоді, коли просторовий орієнтир перебуває не безпосередньо перед спостерігачем, а на певній віддалі від нього. З позиції останнього протилежний (зворотний) бік просторового об’єкта не фіксується. Це дало підставу мовознавцям вичленовувати в семантичному обсязі, що репрезентується правобічним поширювачем Adv[3A+Nacc]loc[dir], лише один значеннєвий фрагмент – “НРПО:КПР: місце, за межі якого спрямовано рух” [Вихованець 1971: 77-78; Ломтев: 315; Колодяжний: 90]. Виокремлення нами другого диференційованого значення пояснюється насамперед необхідністю конкретизувати семантику “НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО” вказівкою на локалізацію кінцевої точки руху на протилежному (зворотному) боці просторового об’єкта. Семантично конкретизуючу функцію в аналізованих реченнях, крім семи “зовнішній, лицьовий бік (фасад)”, що передається іменником в акузативній формі, виконують також префікси, які, сполучаючись з дієсловом-предикатом, перебувають з прийменником за у відношенні безпосередньої кореляції. Як уже говорилося, обидва диференційовані значення формують однакові щодо семантики дієслова-предикати, які виступають у префіксальній і безпрефіксній формі. Для всіх дієслів, за винятком тих, що вказують на зорове сприйняття, регулярною є префіксальна структура. Склад префіксів, які перебувають у відношенні безпосередньої або опосередкованої кореляції з прийменником за, утворюють 3A-, VI-, ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДН-, ПРО-, ПО-/ПІ-, 3-/3І-/ІЗ-/І3І-/ЗО-/С-/ІС- та деякі ін. Безпосередня кореляція

виникає передусім у реченнях з валентними рамками P [pref ЗА- Vf]+Adv [ЗА+Nacc] loc [dir] і P [pref ВИ- Vf]+Adv [ЗА+Nacc] loc [dir]. Пор. подані вище приклади з такими: *Вони...заходили за...ліс* (Дес.); *...сонце...зайшло за...хмари* (Стел.); *...вони вийшли за...хати* (Кр.); *...він виїхав за огорожу* (Гж.). Обставинний поширювач у реченнях з розгляданими валентними рамками перебуває на правах обов'язового члена. Префікси ВИ- і ЗА- беруть участь у формуванні обох типів диференційованих значень, що входять до загальної семантики “НРПО:КПР”, оскільки надають дієслову-предикатові просторової спрямованості досяжного характеру. Разом з тим тут простежується префіксально-семантична селекційність, згідно з якою префікс ВИ- регулярно реалізує значення “напрямок руху за межі ЛО”, а префікс ЗА- – значення “напрямок руху за інший (протилежний) бік ЛО”. Це пояснюється тим, що аналізовані префікси є семантично нерівноправними. Останній модифікує спільну для них сему “віддалитися”, пов'язуючи її із семою “переміститися за щонебудь”. Отже, з двох префіксів (ВИ- і ЗА-), які перебувають у відношенні безпосередньої кореляції з прийменником за, значеннєво конкретнішим є префікс ЗА-. Цілком закономірно, що він активніше функціонує в реченнях із семантичним описом “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за протилежний (зворотний) бік ЛО”.

Специфічні властивості мають речення із значеннєвою структурою “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об'єкт діяльності”, тому й потребують окремого детального розгляду. Їм характерна особлива семантика й лексико-семантична наповнюваність не тільки на рівні предикатної та правобічної позиції, а й на рівні лівобічної позиції. Конструктивним центром у них виступають дієслова зі значенням “приймати (прийняти) горизонтальне положення” (лягати, лягти), “займати (зайняти) місце на сидінні” (сідати, сісти). Склад правобічних поширювачів не виходить за рамки іменників – назв моно- або поліспеціалізованих предметів чи знарядь праці (стіл, верстат, рояль, піаніно, кулемет, кермо, штурвал, стерно, пульт). Роль лівобічного поширювача закріплюється лише за тими іменниками, які називають людей за різними ознаками. Напр.: *...він...лягав за кулемет* (Руд.); *Він сідає за рояль* (Щ.); *...Созоненко сідає за стіл* (Стел.); *Гість сів за піаніно* (Гор.); *Сагайдак сів за стерно* (Доб.). Уже акцентувалася увага на тому, що в лінгвістиці усталилася точка зору, за якою в реченнях з дієсловами-предикатами типу сідати, лягати, ховати,

класти, виливати, ставити, котрі, виступаючи, як правило, у безпрефіксній формі, виражають відносно обмежену інтенсивність руху, відбувається нейтралізація значень “НРПО:КПР” і “МРПО”, у результаті чого правобічні поширювачі Adv [3A+Nacc] loc – носії семантики “НРПО:КПР” – функціонально зближуються з правобічними поширювачами Adv [3A+Ninst] loc – носіями семантики “МРПО”. При цьому не заперечується той факт, що їхні індивідуальні відтінки частково зберігаються [Вихованець 1971: 78]. Говорити про те, що “нейтралізація протиставлення знахідного з прийменником *за* і орудного з прийменником *за* (значення напрямку і місця дії)” вже завершилася і що ці конструкції перебувають у реченні на правах рівнозначних поширювачів [Вихованець 1971: 78], немає достатніх підстав. Є більші аргументи дотримуватися іншого трактування: у реченнях з виокремленими вище заповнювачами предикатної позиції обставинні поширювачі Adv [3A+Nacc] loc спеціалізуються на репрезентації значення напрямку руху, а не місця дії. Цьому значенню притаманна особлива природа, оскільки воно реалізується не у власне директивному вияві, а містить відтінок місця дії, тобто воно прямує до того значення, яке закріплене за правобічним поширювачем Adv [3A+Ninst]loc. Дієслова-предикати *сідати*, *лягати* вказують на зміну місцеположення суб’єкта в просторі, на те, що динамічна дія переходить у статичну. Цей процес стає очевидним тоді, коли основний носій валентності набуває форми доконаного виду. Пор.: *Х сідав за кермо (штурвал)* [займає місце на сидінні і буде керувати рухом автомашини, судна, літака тощо] і *Х сів за кермо (штурвал)* [зайняв місце на сидінні і може керувати рухом автомашини, судна, літака тощо]. Вище доводилося, що в реченнях з дієсловами-предикатами іншої граматичної природи семантична трансформація “НРПО → МРПО” є ще менш відчутною. Речення СсМ S+P+Adv [3A+Nacc]loc[dir] у цьому семантичному відношенні зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv [ДО+Ngen] loc [dir]. Пор.: ...[*Микола Платонович*]...*за стіл не сідав* (Л.) і ...*всі сіли до столу й почали обідати* (Ск.), ...*пани посідали знову до столів і взялися кінчати свій бенкет* (Каш.). Останнім, однак, характерний вищий ступінь продуктивності.

СсМ S+P+Adv[ПО3A+Nacc] loc [dir]

Між реченнями СсМ S+P+Adv[ПО3A+Nacc]loc[dir] і S+P+Adv[3A+Nacc]loc[dir] існують асиметрично-симетричні зв’язки. Асиметрія виявляється в таких планах: 1) речення з

обставинним поширювачем Adv [ПОЗА+Nacc]loc[dir] поряд з основними значеннями “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО” передають відтінок поширення в межах відповідного простору і виступають як синтаксичні синоніми речень з обставинним поширювачем Adv [ЗА+Nacc]loc[dir]. Пор. подані вище речення з такими: *Йду [я] потихеньки поза хату* (П.); *Вона хотіла хильцем утечи поза хату* (Кобр.); *Ви йдіть... поза гори!* (Рил.); *Цятки води спадали поза ковнір* (Стефан.); 2) реченням СсМ S+P+Adv [ПОЗА+Nacc]loc[dir] не властива семантика “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”; 3) порушення симетрії стосується ще й функціональних можливостей порівнюваних речень: вищу частоту вживання мають речення СсМ S+P+Adv [ЗА+Nacc] loc [dir]. У досліджуваному великому за обсягом матеріалі речення СсМ S+P+Adv [ПОЗА+Nacc]loc[dir] представлені поодинокими прикладами, сфера використання їх обмежена художнім стилем та розмовним мовленням. Симетрія стосується лексико-семантичної наповнюваності всіх конститутивних позицій, морфемної будови дієслова-предиката, а також можливого чи обов’язкового функціонування в реченні припредикатного члена. Облігаторну позицію правобічний поширювач Adv [ПОЗА+Nacc]loc[dir], як і поширювач Adv [ЗА+Nacc]loc[dir], займає тоді, коли сполучається з дієсловами, що мають загальне значення руху та переміщення або містять у своєму складі префікси ВИ- і ЗА-, безпосереднім корелятом яких є просторовий прийменник *поза*. Пор.: *Х прямував за [поза] озеро [ферму, паркан...]*; *Х вийшов за [поза] село [зоопарк, ліс...]*; *Х забіг за [поза] стіну [шафу, частокіл...]*.

СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir]

Речення, утворені за СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], виражають такі два диференційовані значення загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР”: 1) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. В українській мові основним реалізатором першого значення є речення описуваної СсМ. Друге значення передають речення інших СсМ і утворюють разом з розгляданими синтаксичними конструкціями ланцюг послідовно розгорнутих конкретних репрезентантів, які виявляють специфіку відносно семантичної наповнюваності та валентної організації.

Базою для творення речень із семантичним описом

-НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО” виступають дієслова руху й переміщення. Функціональне ядро серед основних носіїв валентності становлять дієслова, які реалізують самостійно або за допомогою префіксів 3-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/СО-, ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- семи “переміщатися+угору”, “переміщатися+униз” (злітати, підніматися, підноситися, здійматися, зринати, спурхувати, нахилитися, звисати, опускатися). Лексико-семантичний склад заповнювачів правобічної позиції досить широкий. Серед них виділяються насамперед іменники із загальним значенням “відкритий простір”. Це найменування поверхонь (долина, рівнина), гірських масивів (гора), природних об’єктів (скеля, обрив), спеціалізованих територій (полігон, сад), просторів, які сприймаються зором (небо), акваторій (вода, річка, став), будівель, споруд різного призначення (будинок, церква). У позиції Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] фіксуються також лексеми на позначення істот (люди, табун), конкретних відносно високих предметів (дерево, стовп, перекладина): *Злетів він [орел] над хмари* (С.); *Місяць...спустився над гору* (Мир.); *Я понесу тебе над зорі* (Сос.); *...місяченько зійде над ялиці* (Лепк.); *...[цвіт] звисатиме...над саму воду* (Рил.); *...[місяць] над фортецю...впливав* (Мас.); *...полине [Вересень] над...ниви* (Черк.). Обов’язкове/факультативне функціонування обставинного поширювача зумовлюється значеннєвою конкретизованістю чи неконкретизованістю заповнювача предикатної позиції або його морфемною будовою. Що ж до останньої, то це наявність у структурі дієслова-предиката префіксів ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- та 3-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-. Префікс ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- регулярно реалізує сему “напряму руху знизу вгору”, а префікс 3-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-, крім названої, виражає також сему “напряму руху згори вниз”. Виділені префікси, сполучаючись з основою дієслова-предиката і надаючи йому значення спрямованості, програмують уживання в позиції справа припредикатного члена Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], що конкретизує значення “напряму руху згори вниз (знизу вгору)” вказівкою “напряму руху в простір вище від ЛО”. У формуванні розгляданої семантичної структури помітну роль відіграє прийменник *над/наді/надо*. Він, як твердять деякі лінгвісти, належить до “орієнтованих прийменників”, зокрема тих, що характеризуються вертикальною орієнтованістю [Кобзарєва: 125, 126-127]. Співвідносний з префіксом 3- локативний поширювач “з+Ngen” виражає, крім семантики “НРПО:КПР”, також значення

“НРПО:ВПр: напрям руху з поверхні ЛО”. За наявності в реченні чотирикомпонентної СсМ обставинного поширювача-репрезентанта семантики “НРПО:ВПр” конструктивна роль припредикатного члена Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] послаблюється. Він може мати навіть факультативний характер функціонування, якщо основна увага зосереджується на вихідному пункті руху. Щоправда, семантично актуальними бувають і обидва поширювачі. Обов’язковість та факультативність описуваних правобічних компонентів, як відомо, досить часто обумовлена не лише специфікою локативного значення префікса, який, сполучаючись із дієсловом-предикатом, видозмінює його план змісту, а й комунікативними потребами. Пор.: *Х злетів [піднісся] над хмари[над гору]* [fin:obl]; *Х злетів [піднісся] із землі [з долини]* [start: obl]; *Х злетів [піднісся] із землі над хмари[з долини над гору]* [fin: obl // start: obl або fac; fin: fac // start: obl].

У реченнях із семантичною структурою “НПО+ПО+КПр: напрям руху в бік ЛО”, як і в реченнях з проаналізованим вище семантичним описом, заповнювачами позиції Р є безпрефіксні або префіксальні дієслова руху й переміщення. Лексико-семантичний склад репрезентантів позиції Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] специфічний: він практично не виходить за рамки іменників – назв акваторій, як правило, тих, просторові межі яких сприймаються зором (озеро, потік, ріка, ставок, а також лексема вода): *Кольцьо рано пішов над Черемош* (П.); ...[вона] *йшла...над став* (Стефан.); ...[він] *подався над потік* (Гж.); *Ідуть...всі над ріку* (Коб.). Подані речення виступають одним з можливих реалізаторів виділеного вище значення. Поряд з ними в українській мові активно функціонують речення, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv [ДО+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv [НА+Nacc] loc [dir]. Повного семантичного збігу між порівнюваними реченнями не існує. У синтаксичних конструкціях з правобічним поширювачем Adv [ДО+Ngen] loc [dir] ідеться про напрям руху з виразним чи невиразним відтінком досягнення кінцевої точки руху, тоді як у реченневих структурах з припредикатними членами Adv [НА+Nacc] loc [dir] і Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] лише повідомляється про напрям руху до кінцевої точки й нічого не говориться про ступінь наближення до неї. Кінцевий пункт руху може знаходитися на 1) визначеній, 2) на невизначеній (значній або незначній) відстані від просторового орієнтира. Характерною ознакою речень СсМ S+P+Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir],

азначала З.І.Іваненко, слід вважати й те, що “з дієсловами... **над**+знахідний передає рух у місце, що перебуває не точно над самим предметом, а збоку від нього” [Іваненко 1975: 14]. Якщо асиметрія простежується на рівні семантики речень, то, відповідно, вона знаходить вияв і на рівні лексико-семантичної наповнюваності предикатної та правобічної позицій. Основні носії валентності не збігаються за морфемною будовою. Так, для речень СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] значення інклюзивності й ексклюзивності не є релевантними, тому префікси, що реалізують ці значення і функціонують як семантичні маркери в реченнях з правобічними поширювачами Adv [ДО+Ngen] loc [dir], Adv [НА+Nacc] loc [dir], не приєднуються до дієслів, які заповнюють у них позицію Р. З цими дієсловами регулярно сполучається префікс ПО-/ПІ-, указуючи одночасно на рух у напрямку від об’єкта і на початок дії або її завершеність, причому перше значення виступає не дуже виразно. Отже, наявність припредикатного члена Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] є обов’язковою тоді, коли роль основного носія валентності виконують синсемантичні дієслова.

СсМ S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir]

Щодо типу диференційованих значень, лексико-семантичного спектра основних носіїв валентності і правобічних поширювачів, функціональних можливостей, обов’язковості/факультативності припредикатного члена, то речення СсМ S+P+Adv [ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir] нічим не відрізняються від речень СсМ S+P+Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir]. Пор. подані вище приклади з такими: ...**понеслась вістка понад галицьку землю** (Куп.); **Хай ваш голос понад поле йде** (Лепк.); **Віз котився понад сам берег** (Лепк.); ...**Тодір ходить...понад Дністер** (Фед.); **Ось понад море сходить молодик** (Пол.); ...[птахи] **злітали понад галяву** (Заг.); ...я **могла орлицею підбитись понад...гори** (У.); **Ой піду я понад бід** (У.Н.Р.); **Дишель...підносився вгору понад голову коней** (Кобр.). Прийменник **понад/понаді/понадо** завдяки елементові **по-**вносить у план змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” додатковий відтінок поширення руху в просторі. Відомо, що елемент **по-** “майже в усіх випадках надає...прийменникам відтінку переміщення чи поширення в межах відповідної території” [Мельничук: 152]. На основі цієї асиметричної характеристики

лінгвісти кваліфікують речення з правобічними поширювачами Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] і Adv [ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Nacc] loc [dir] як синтаксичні синоніми [Вихованець 1971: 108; Вихованець 1980: 213; Іваненко 1975: 14].

СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir]

За реченнями СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] закріплено два диференційовані значення – складники загального плану змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР”: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Основними репрезентантами першого з указаних значень є речення СсМ S+P+Adv [ПІД+Nacc] loc [dir]. Друге значення в семантично модифікованих виявах активно реалізують речення інших СсМ.

Речення СсМ S+P+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir:fin], які інформують про рух (переміщення) якої-небудь субстанції у простір нижче від локативного орієнтира, вступають в антонімічні відношення з реченнями СсМ S+P+Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir:fin], що повідомляють про рух (переміщення) якої-небудь субстанції у просторі вище від локативного орієнтира. Компоненти антонімічної пари, як бачимо, об’єднані ідентифікаційним значенням “НРПО:КПР” і загальним відношенням до вертикальної осі, але протиставлені за ознакою різного на ній розташування [Ходова: 87]: вище від локативного орієнтира, нижче від локативного орієнтира, тобто в основу протиставлення покладено просторово-напрямову характеристику “нижня межа (точка) руху на вертикальній осі/ верхня межа (точка) руху на вертикальній осі”. Межі, як уже було відзначено, встановлюються стосовно земної поверхні. Речення з правобічним поширювачем Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] відрізняються від речень з припредикатним членом Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], по-перше, ширшим лексико-семантичним діапазоном основних носіїв валентності і їх морфемною будовою, по-друге, ширшим лексико-семантичним складом іменників, які з прийменником під/піді/підо заповнюють припредикатну позицію, по-третє, вищою функціональною активністю, що пояснюється відсутністю жорстких обмежень відносно заповнення позицій P і Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir]. Крім дієслів на позначення руху та переміщення, які є типовими репрезентантами предикатної позиції речень СсМ S+P+Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], функцію предиката в описуваних реченнях досить часто виконують дієслова конкретної фізичної дії

(частіше перехідні) (кинути, влити, впорснути, засунути, загнати), сприйняття, зокрема оптичного (дивитися, заглядати). Коло іменників, які заповнюють позицію Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], представлене лексемами – назвами одно-, дво- і тривимірних об'єктів. Валентне ядро утворюють іменники на позначення споруд, будівель та їх частин (мур, брама, піч, хата, лазня, дах, стріха), рослин і їх частин (дуб, калина, куш, квітка), органів і частин організму людини або тварини (серце, нога, голова, копито), різноманітних предметів побуту (подушка, відро, матрац, ковдра), засобів пересування (машина, бричка, човен, віз, гарба): ...[хто] **пробіжить під повітку** (Мур.); ...**під високе склепіння вбігає**...дівчисько (Ц.); ...[чайник] **під стелю парував** (Чуб.); *А він...під глід тікає* (Світ.); ...*вони...під лопух ховають* [одіж] (Я.); ...*він підстелив собі віника під хворе стежно* (Г.); *Хилились під ноги...трави* (Пл.); *То вона кинулась під копита...коня* (Мик.); *Я підведу аркан під черево* (Тул.); *Він шмигнув під воза* (Тют.); ...*поринула мало не під самий човен...лиска* (Заг.). Досить часто в позиції справа вживаються лексичні одиниці вода, земля, лід, сніг, небо, небеса (поет.), небозвід: ...[кінь] **пірнув під воду** (Муш.); ...*мільйони гектарів...земель йдуть під воду* (Я.); *Пішов під воду...Запорізький Луг* (Довж.); ...[комини] **викинули...хмари диму під небозвід** (Коб.). Правобічний поширювач Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+N(іменники на зразок вода, земля)] loc [dir] вирізняється з-поміж інших тим, що “маркує заглиблення предмета в речовину повністю” [Всеволодова 1982: 108]. Як видно з наведених прикладів, у реченнях СсМ S+P+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] дієслова-предикати виступають у безпрефіксній і префіксальній формі. Дієслова на позначення цілеспрямованого руху або переміщення, конкретної фізичної дії сполучаються з префіксами ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, ЗА-, ВИ-, ПЕРЕ-. Вони наділені здатністю конкретизувати тип реалізованого значення, у результаті чого префіксальні дієслова зумовлюють появу в реченні обов’язкового обставинного поширювача. Так, префікс ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, повторюючись у прийменникові під/піді/піді і гармонуючи з ним, у поєднанні з дієсловом певної семантики може означати “спрямування дії вниз, під об’єкт”. Дієслова-предикати, набувши внаслідок префіксації вказаної спрямованості дії, програмують обов’язковий припредикатний член Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir]: Пор.: *Він...підсунув [подушку] під голову* (Мир.). Цей префікс найчастіше сполучається з дієсловами конкретної фізичної

дії, а речення, у яких вони обіймають позицію Р, передають значення контактної локалізації.

Кожна з можливих валентних рамок Р [pref Vf]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], у яких між префіксом і відповідним прийменником існує безпосередня префіксально-прийменникова кореляція, є носієм того або іншого часткового значення загальної семантики “НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”: Р [pref ЗА- Vf]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] – “НРПО:КПР: напрям руху всередину простору нижче від ЛО”; Р [pref ВИ- Vf]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] – “НРПО:КПР: напрям руху в нижню частину простору з відтінком наближення до ЛО”; Р [pref ПЕРЕ- Vf]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] – “НРПО:КПР: напрям руху з одного простору в розташований нижче від ЛО інший простір”. Пор. подані вище приклади з такими: *Заліз [kit] з нею під припічок* (Я.); *Вийшла...дівчинонька під...вербу* (У.Н.П.); ...[вони] *перейшли під вікно* (Я.). Як і в будь-яких інших реченнях СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir], в описуваних синтаксичних конструкціях обов'язкове функціонування припредикатного конкретизатора визначається не лише морфемною будовою дієслова-предиката, але і його інформативною недостатністю. За окремими префіксами семного комплексу “НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО” закріплюється роль семантичного маркера, як-от: *Х котився під поріг* → напрям руху в бік ЛО і *Х закотився під поріг* → напрям руху в простір нижче від ЛО.

Роль предиката в реченнях з правобічним поширювачем Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] можуть виконувати також дієслова, що вказують на зміну положення: ...*Мабаш ліг під...модрину* (Гж.); ...[дівчина-голубка] *сяде під калину* (Гр.). У реченнях з валентною рамкою Р [лягти (лягати), сісти (сідати)]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] відбувається зближення значень “вказівка на предмет, нижче якого знаходиться місце, що є кінцевим етапом чи метою переміщення” і “вказівка на предмет, нижче якого по вертикалі перебуває інший предмет чи проходить якийсь процес” [СУЛМС: 93].

У реченнях з валентною рамкою Р [лягти (лягати), сісти (сідати)]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] значення “НРПО:КПР” і “МРПО” можуть нейтралізуватися. У цьому плані вони певною мірою зближується з реченнями, основу яких становлять валентні рамки Р [лягти (лягати), сісти (сідати)]+

Adv [3A+Nacc] loc [dir] і Р [лягти (лягати), сісти (сідати)]+Adv [ДО+Ngen] loc [dir]. У реченнях з виділеними валентними рамками на семантику “НРПО:КПР: рух, що закінчується в певній точці ЛО” нашаровується значення “МРПО: дія, яка відбувається в певній точці ЛО” тому, що дієслова-предикати виразно не реалізують сему “цілеспрямований рух”. Доречно тут згадати висловлювання К.І.Ходової, котра зазначає, що “обов’язковою умовою вживання прийменниково-відмінкових форм, які позначають кінцевий і початковий пункти руху, є обмеження в семантиці дієслівного члена...він може мати тільки значення руху” [Ходова: 85]. У свою чергу, наголошує вона, необхідно “розрізняти рух більш інтенсивний і менш інтенсивний; так, дієслова *падати, сісти, стати* позначають менш інтенсивні рухи, ніж *іти*; дієслова *покласти, поставити, посадити* позначають менш інтенсивні види руху, ніж *вести і нести*” [Ходова: 85]. Про повну нейтралізацію в такому випадкові мова не йде. Домінує семантика “НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”. Сила значення “МРПО” залежить від виду дієслова-предиката: індивідуальні відтінки плану змісту “МРПО” стають відчутнішими в реченнях з валентною рамкою Р [дієслово доконаного виду: лягти, сісти]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir].

Лексико-семантичний склад заповнювачів предикатної і правобічної позицій речень із семантикою “НРПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” вужчий порівняно з лексико-семантичним діапазоном цих же позицій у реченневих структурах проаналізованого вище значеннєвого типу. У ролі предиката виступають дієслова цілеспрямованого руху та переміщення. Типовим репрезентантом правобічної позиції є іменники – власні і загальні назви населених пунктів: *Богдан козацтво стягує під Білу* (Кост.); *Чирки...налітали...під Баку* (Рил.); *Дивізії...прибували під Будапешт* (Гон.); *Росіяни...підійшли під Перемишль* (Гж.); *...гітлерівці підійшли аж під саме місто* (Коз.). Обставинний поширювач Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], який вживається при префіксальних і безпрефіксних дієсловах руху та переміщення, самостійно, а подеколи й за допомогою інтенсифікуючих засобів виражає значення просторової близькості, вказуючи найчастіше “на рух в околицю локуму – населеного пункту” [Всеволодова 1982: 168]. У припредикатній позиції регулярно функціонують також назви інших просторових понять, що не містять у собі семи “нижній простір”. Це здебільшого

найменування відкритих просторів на зразок ліс, вишняк, двір: *Під'їхав я під...двір* (У.Н.П.); *Крижина винесла мене...під вишняк* (Він.); *Біжу я...під ліс* (Ос.). Відношення безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції виникає в реченнях з валентною рамкою P [pref ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- Vf]+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir]. Адвербіально-директивний компонент у них перебуває на правах обов'язкового поширювача. Зрідка заповнювачем синтаксичної позиції, яку відкривають дієслова-предикати справа, можуть виступати деякі іменники із семою “нижній простір”: *Він...не піде з косою під гору круту* (Сим.). Основний носій валентності при цьому має безпрефіксну структуру або включає ті префікси, для яких сема “напрямок руху в простір нижче від ЛО” є індиферентною. За умови наявності останньої речення повідомляють не про напрям руху в бік простору, а про напрям руху в простір нижче від локативного орієнтира. За типом репрезентованого плану змісту – “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” – речення розглядової СсМ уподібнюються реченням СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]. Специфіка перших речень полягає в тому, що вони одночасно з основним значенням передають такий семантичний відтінок, як “просторова близькість”. Характерними особливостями других речень є пов'язані між собою 1) відсутність суворих обмежень у плані вибору заповнювачів предикатної і правобічної позицій та 2) висока функціональна активність.

Досить часто роль предиката в реченнях з аналізованим семантичним типом виконують дієслова зі значенням “переїхати на нове місце проживання, змінити місце помешкання” (переїхати, переселитися, перебратися, перекочувати, перевестися). Вони включають до своєї структури префікс ПЕРЕ-, який реалізує значення “спрямованість, переміщення з одного місця в інше”. Як відомо, цей префікс “виражає тільки загальну ідею переміщення, а часткові просторові значення позначаються прийменниками у сполученні з іменами” [Игнатьева 1967: 19]. Правобічну позицію разом з прийменником *під/піді/підо* формують іменники – власні назви населених пунктів, окремих географічних областей, під якими розуміються території, що прилягають до певного простору (пор.: Вязьма, Ніжин – “населений пункт” і “місцевість, що прилягає до цього населеного пункту”): *Ми перебралися під Вязьму* (Руд.); *...ми евакуювалися під Ніжин* (Смол.).

СсМ S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir]

Між реченнями СсМ S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] є схожість, але немає тотожності. По-перше, подібність стосується значеннєвого рівня, оскільки їм властиві два однакові семантичні описи: 1) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”: ...хлопці *поховались понід лавки* (П.); ...полум'я *бухнуло понід дах* (Фр.); ...він *мацає понід каміння, понід корчі* (Пуш.); Вони *відійшли понід верби* (Коцюб.); *Понід ліс чкурнули зайці* (Малик); *Тікали [вони] понід гору* (Пуш.); *Ой піду я понід двір* (У.Н.П.). По-друге, правобічний поширювач Adv [ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir], як і інші припредикатні компоненти з елементом по-, що функціонує у складі прийменника, передає відтінок поширення в просторі. По-третє, у реченнях із цим поширювачем лексико-семантичний спектр репрезентантів позиції Р є вужчим порівняно з реченнями СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], оскільки він зосереджується навколо дієслів цілеспрямованого руху та переміщення. По-четверте, розглядані речення вирізняються ще й тим, що мають обмежену сферу функціонування, на чому наголошувала З.І. Іваненко [Іваненко 1975: 16] і що повністю підтверджує розглянутий нами фактичний матеріал.

II. 2. 3. Речення моносемантичної структури

СсМ S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [dir]

Особливість адвербіально-директивного поширювача, який формує первинний прийменник за й іменникова словоформа або її субститут, полягає в тому, що він функціонує в реченнях, утворених за зразком різних СсМ, але об'єднаних спільною семантикою “НПО+ПО+НРПО:КПР”. Мова йде про вже описані вище речення СсМ S+P+Adv[ЗА+Nacc] loc [dir], які репрезентують диференційовані значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об'єкт діяльності”, і про речення СсМ S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [dir], котрі виражають семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, що віддаляється”. Реченням з припредикатним членом Adv[ЗА+Ninst] loc [dir] властиві такі специфічні характеристики: 1) неможливість реалізації симетричної та контактної локалізації, 2) жорстка лексико-

семантична обмеженість, пов'язана із заповненням предикатної, правобічної і лівобічної позицій. Напрям руху субстанції, яка переміщається (або лівобічного поширювача), встановлюється не відносно неї самої, а обов'язково відносно іншого просторового об'єкта, котрий рухається, віддаляється від неї (субстанції), отже, не може з нею перетинатися (тобто контактувати) у якійсь системі локативних координат вертикальної або горизонтальної осі. Функцію основного носія валентності виконують дієслова цілеспрямованого руху, що має різноманітні динамічні прояви (іти, брести, валити, пробиватися, плестися (розм.), тьопати (розм.), скрадатися): *Корівка...потьопала за ним* (Він.); *Мирон...пішов за Яшком* (Голов.); *Так ведмідь іде...за циганом* (Мир.); *За черепахами сунули хвилі піхоти* (Янов.); *За трунвою плететься кілька жінок* (Стефан.); *Шестеро козаків їдуть за возом* (Бл.); *Побігла дівчинка за сannyaми* (Хот.). Дієслова-предикати виступають, як правило, у безпрефіксній формі. Окремі дієслова можуть сполучатися з префіксами, які не утворюють безпосередньої кореляції з прийменником *за*. Отже, причиною появи в реченні обов'язкового обставинного поширювача є синсемантичність дієслова-предиката чи якісь інші причини, але не його морфемна будова. У реченні *CcM S+P+Adv[ZA+Ninst] loc [dir]* простежується жорстке лексико-семантичне обмеження на рівні правобічної позиції: її структурують іменники, яким характерні семантичні риси “механізований засіб пересування” (автомобіль), “немеханізований засіб пересування” (бричка), “конкретний рухомий предмет” (колесо), “людина як суспільна істота, що наділена здатністю пересуватися в просторі” (чоловік, натовп), “істота (не-людина) як втілення природної властивості пересування в просторі” (вепр, отара). Типовими репрезентантами лівобічної позиції є субстантиви з такими ж селекційними властивостями. Пор.: *Чоловік біжить за автомобілем [возом, санчатами, вагоном, колесом...]*, *Чоловік біжить за злодієм [лікарем, натовпом, юрбою...]*; *Човен пливе за пароплавом [катером, суднами, баржею...]*, *Катер пливе за екскурсантами [відпочиваючими, спортсменами...]*. У розглянутих реченнях набір заповнювачів лівобічної та правобічної позицій буває семантично однотипним і семантично різнотипним. Кладучи в основу поділу опозицію “істота/неістота”, можна виокремити такі різновиди симетрично-асиметричної локалізації: *S (істота)+P* (дієслова цілеспрямованого

руху)+Adv [3A+Ninst (істота)] loc [dir], S (неістота)+P (дієслова цілеспрямованого руху)+Adv [3A+Ninst (неістота)] loc [dir], S (істота)+P (дієслова цілеспрямованого руху)+Adv [3A+Ninst (неістота)] loc [dir], S (неістота)+P (дієслова цілеспрямованого руху)+Adv [3A+Ninst (істота)] loc [dir].

Прийменник *за* є семантично поліфункціональним. Крім уже виділених просторових значень, що входять до загального плану змісту “НРПО:КПР”, він передає й інші локативні та нелокативні значення, як-от: “МРПО: місце дії з протилежного боку ЛО”, “МРПО: місце дії неподалік від ЛО”, “ЧРПО: одночасність”, “ЧРПО: часова наступність”, “МетРПО: власне мета” тощо. У зв’язку з багатозначністю первинного прийменника *за* речення не завжди чітко реалізують той або інший тип якогось загального плану змісту, зокрема локативно-директивного. Він може поєднуватися з об’єктною або темпоральною семантикою. Цілком логічно, що в мові виникла очевидна потреба у творенні нових прийменників, які б, уходячи до структури речення разом з іменниковими словоформами на правах обов’язкових або факультативних поширювачів, конкретніше інформували про локалізацію кінцевої межі руху. Ці прийменники “розвинулися внаслідок функціональної транспозиції відповідних форм слів повнозначних частин мови” [СУЛМП: 459]. “Значення шляху руху в поліфункціонального прийменника *за*, – наголошує І.Р. Вихованець, – виразно окреслюється злитими з ним препозитивними прислівниковими елементами *вслід і слідом*” [Вихованець 1988: 221-222]. У сучасній українській мові поряд з реченнями СсМ S+P+Adv[3A+Ninst] loc [dir] уживаються речення, утворені за зразком СсМ S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД 3A/УСЛІД 3A+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДОМ 3A+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДКОМ 3A+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІН 3A+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІН 3A+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІНЦІ 3A+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІНЦІ 3A+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[УЗДОГІН/ВЗДОГІН+Ndat] loc [dir]. Вони різняться не лише формально-граматичною, а й семантичною валентністю, яка стосується значеннєвої природи дієслів-предикатів, та функціональними можливостями.

**СсМ S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir],
S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir],
S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir]**

Речення СсМ S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir] семантично зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [dir], оскільки мають спільне диференційоване значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, що віддаляється”, характеризуються обмеженістю в плані вибору заповнювачів предикатної, правобічної і лівобічної позицій і не можуть реалізувати симетричної та контактної локалізації. Особливістю речень з припредикатними членами Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir], Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir] є те, що вони передають семантичний відтінок “НРПО:КПР: рух, переміщення позаду кого-, чого-небудь з метою досягнути його”. Склад правобічних поширювачів представлений іменниками – назвами конкретних предметів, здатних самостійно або під дією певних сил рухатися, переміщатися в просторі. Це найменування уже згадуваних при описі валентної організації речень СсМ S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [dir] механізованих, немеханізованих засобів пересування, істот, рухомих предметів. Сюди необхідно віднести також субстантиви на позначення динамічних предметів озброєння (бомба, куля, снаряд), предметів, які рухаються завдяки своїй будові (м’яч), лексеми на зразок хмара, зорі, місяць, сонце. Важливо наголосити, що припредикатну позицію разом з прийменником **вслід/услід, вслід за/услід за, слідом за** може обіймати займенник, який заступає в реченні якийсь із можливих іменників-поширювачів. Характерно, що прономінатив у такому випадкові, як правило, займає не постпозицію відносно прийменника, як має бути у структурі *prep+Nx*, а *пре-* або *інтерпозицію*. До речі, це нетипове місцерозташування стосується й іменників. Про незавершеність еволюції нових прийменників динамічного просторового значення свідчить те, що остаточно не стабілізувалося 1) взаєморозташування прийменника і відмінка у складі прийменниково-іменникової сполуки ВСЛІД/УСЛІД+Ndat [Вихованець 1980: 170], 2) взаєморозташування компонентів у структурі вторинних прийменників **вслід за/услід за, слідом за**. Пор.: *Х подивився вслід товаришеві [поїзду...]*, *Х пішов товаришеві [поїзду...] вслід*, *Х крикнув услід йому [нам...]*, *Х*

кинув [м'яч] йому [нам...] услід; *Х пішов за батьком услід, Х побіг услід за батьком, Х пішов за ним услід, Х помчався вслід за ним.* Речення порівнюваних СсМ децю відрізняються одне від одного складом дієслів-предикатів. Так, речення з правобічним поширювачем Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ninst] loc [dir] найчастіше виникають на базі дієслів мовлення та зорового сприйняття (крикнути, горланити, вигукнути, тюкнути, волати, галасувати, репетувати, дивитися, глянути, позирати, витріщатися, блимати): ...*дивилася вона вслід відступаючій частині* (Коз.); ...*гукнула вслід чоловікові Вінцисуха* (Мур.); *Мирон...дивився йому вслід* (Голов.); ...*Хорунжівна їй услід кричить* (Кв.); ...*люди йому услід свистали, тюкали* (Хот.); *Грицько подивився услід Лейбі* (Мир.). Рідше предикатну позицію заповнюють дієслова руху, переміщення, спрямованої дії (іти, летіти, їхати, мчати, котитися, хитати, махати, віяти, дути): *Він помчав услід машині* (Дон.); ...*[пастухи] махають картузиками вслід підводі* (Тют.); *Вітер дув нам услід* (Зар.). Типовим заповнювачем позиції Р у реченнях СсМ Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir] є дієслова руху й переміщення; дієсловам-предикатам оптичного сприйняття й мовлення відводиться периферійна позиція: ...*вона помчала услід за Федьком* (Мур.); *Бричка покотилася вслід за возом* (Лепк.); *Я пішов услід за тобою* (Руд.); *Вслід за ним зникаю і я* (Довж.); ...*[вовки] повернули услід за саньми* (Малик); *Слідом за осавулом...брели...кріпаки* (Куч.); ...*метелики...котились слідом за...гривами* (Дес.); *Михайло...пішов слідом за Борисом і Омеляном* (Дес.); ...*[він] подерся слідом за Котею* (Заг.); *Слідом за Кованьком вступило в столову ще кілька...гостей* (Неч.); *Дід Дунай...вслід за рукою повів сивими...очима* (Стел.). Регулярною для основних носіїв валентності є безпрефіксна форма. Лише зрідка дієслівна сполучаються з префіксами, які не виявляють семантичну спорідненість зі значеннєво виразним прийменником вслід/услід, тобто не корелюють з ним. Так, дієслова зорового сприйняття, більш або менш інтенсивного руху чи переміщення, конкретної дії, поєднуючись із префіксом ПО-/ПІ-, передають значення початку реалізації процесуальної ознаки (дії) в просторі. З префіксом ЗА-сполучаються найчастіше дієслова на позначення різних динамічних відтінків мовлення (закричати, заволати, зарепетувати (розм.), зазіпати (розм.), загорланити (розм.), загорлопанити (розм.), загаласати (діал.), завищати (розм.), заверещати (розм.),

залементувати). Префіксальні дієслова-предикати набувають при цьому додаткової аспектуальної семи інтенсивності. Наголосимо ще раз на тому, що в реченнях з семантичним описом “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, що віддаляється” облігаторне/факультативне вживання обставинного поширювача зумовлюється не морфемною структурою дієслова-предиката, а його синсемантичністю або автосемантичністю. Дієслова зі значенням загального напрямку руху в розглянутих реченнях, як і в будь-яких інших синтаксичних конструкціях з локативно-директивним типом детермінації, вимагають після себе обов’язкового припредикатного члена. Як правило, на засадах облігаторності обставинні поширювачі перебувають у реченнях з валентною рамкою Р [дієслова мовлення, зорового сприйняття]+Adv [ВСЛІД/УСЛІД, ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА, СЛІДОМ ЗА+Ndat] loc [dir]. За відсутності адverbіально-директивного конституента акцентується увага на сприйманні (мовленні) як такому. Проте це трапляється нечасто.

Речення CcM S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir] відзначаються ще й такою специфічною властивістю, як синкретизм (за І.Р. Вихованцем, “двофункціональність” [Вихованець 1980: 146]), коли локативне значення поєднується з темпоральним, напр.: *Ляля...вийшла вслід за батьком* (Гон.) → *Ляля стала переміщатися в напрямі за просторовим об’єктом (батьком), який віддалявся від неї+Ляля стала переміщатися після того, як об’єкт (батько) почав віддалятися від неї*. Виникнення просторово-часових відношень пояснюється різними причинами. Перше, на чому варто зосередити увагу, – семантична поліфункціональність (біфункціональність) прийменників *вслід за/услід за, слідом за*: вони входять до двох семантичних підсистем: локативної та темпоральної й реалізують, відповідно, просторову дистантність та різночасність, отже, зумовлюють накладання в реченні одного значення на інше. Друге – це план змісту основного носія валентності: при дієсловах-предикатах, що безпосередньо не виражають руху, правобічні поширювачі реалізують часові відношення: *Услід за громом здійсмається вихор* (Б.). Якщо ж репрезентантом позиції Р виступають дієслова руху, речення можуть мати два семантичні описи: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, що віддаляється”, “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, що віддаляється+ЧРПО: безпосередня (близька) часова наступність”.

Взаємодія виду дієслова-предиката з планом змісту синтаксичної конструкції, обмеженість або необмеженість граничним виявом процесуальної ознаки (дії), яка закладена у значеннєвому обсязі основного носія валентності, – третє, що впливає на наявність/відсутність синкретизму: у реченнях з дієсловами-предикатами доконаного виду на просторове значення, як правило, нашаровується часове: *За Кармелем услід прийшла і його дружина* (Вов.). Четверте, з чим пов'язується формування синкретичних відношень, – взаєморозташування у валентних рамках P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir] дієслова і обставинного поширювача: якщо останній займає постпозицію відносно першого, просторове значення розмивається і з'являється темпоральний відтінок. Нарешті, п'яте: на тип реалізованих відношень – просторових, часових, просторово-часових – впливає також входження до речення інших правобічних поширювачів. “Напругу” синкретизму знімає функціонування в позиції справа від заповнювача позиції Р поряд з локативним припредикатним членом припредикатного компонента з темпоральним значенням, що вказує на часову межу дії, на момент, у який вона відбувається, чи інші темпоральні параметри. Значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, що віддаляється” реалізується в такому оточенні виразно: *За півгодини перший взвод услід за Федором вирунув з окопів і поплазував до лісу* (Мур.).

Поряд з реченнями, об'єднаними CcM S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir], в українській мові вживаються речення CcM S+P+Adv[СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc [dir]: *Він пішов слідком за Олесею* (Стел.); *Микола... дивився слідком за нею* (Неч.). Єдиною характеристикою, за якою вони протиставляються усім іншим репрезентантам семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, що віддаляється”, є функціональна сфера: речення з обставинним поширювачем Adv[СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc [dir] трапляються переважно в розмовному мовленні.

CcM S+P+Adv[НАВЗДОГІН+Ndat] loc [dir],
S+P+Adv[НАВЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir]

За основними валентними ознаками, крім формально-граматичної валентності, речення CcM S+P+Adv[НАВЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir], які перебувають між собою у відношенні ізофункціональності, збігаються з реченнями описаних вище CcM із семантичною

наповнюваністю “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, що віддаляється”. Разом з тим тут простежуються деякі відмінні особливості. З одного боку, речення з правобічними поширювачами Adv [НАВЗДОГІН+Ndat] loc [dir], Adv [НАВЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir] тяжіють до речень CcM S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir], оскільки не бувають двофункціональними, а з другого – до речень CcM S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc [dir], тому що основною базою для їхнього творення виступають дієслова руху та переміщення. Необхідно звернути увагу ще й на таку ознаку: дієслова-предикати практично завжди вказують на інтенсивний рух або переміщення (бігти, нестися, перти (розм.), мчати). До типових заповнювачів позиції Р належать дієслова конкретної фізичної дії з відтінком інтенсивного руху (кинути, шпурнути (розм.), жбурнути (розм.), швиргоннути (розм.), поперти (фам.), потурити (фам.): *Вона...попливла навздогін за лебедем* (Дон.); *...мчать вони навздогін поїзду* (Пан.); *Люди помчали навздогін полоненим* (Муш.). Зрідка роль предиката виконують дієслова зорового сприйняття, в яких наявне уявлення про рух. Це, як правило, усталені звороти на зразок шугнути поглядом, побігти поглядом, повести очима: *Він шугнув поглядом навздогін за тією рукою* (Заг.). На основне значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: переміщення, рух кого-, чого-небудь за ким-, чим-небудь” накладається додатковий відтінок “НРПО:КПР: не безпосередньо позаду кого-, чого-небудь, а на певній віддалі від кого-, чого-небудь”. Отже, ці речення повідомляють, що субстанція, яка переміщається (або лівобічний поширювач), рухається (як правило, прискорено) до просторового об’єкта, котрий, у свою чергу, рухається від неї і перебуває попереду неї на певній віддалі. У сучасній українській мові поряд із розглядаєними функціонують речення CcM S+P+Adv[НАЗДОГІН+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv [НАВЗДОГІНЦІ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv [НАЗДОГІНЦІ ЗА+Ninst] loc [dir], S+P+Adv[УЗДОГІН/ВЗДОГІН+Ndat] loc [dir]: *Дівчина кричала наздогін їм* (Пан.); *Собаки...побігли навздогінці за кіньми* (Неч.); *...вона кинулась наздогінці за дітьми* (Коцюб.); *Жінка бігла уздогін їм* (Пуш.). У плані загального значення і можливих семантичних модифікацій, а також валентних потенцій вони нічим не протиставляються реченням з правобічними поширювачами Adv[НАВЗДОГІН+Ndat]

loc [dir], Adv[НАВЗДОГІН ЗА+Ninst] loc [dir]. Характерною особливістю перших є те, що вони не виходять за межі розмовного мовлення. За функціональною маркованістю ці речення уподібнюються реченням CcM S+P+Adv [СЛІДКОМ ЗА+Ninst] loc [dir].

CcM S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir]

Основним загальнотильовим засобом вираження значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до ЛО, який рухається в протилежному напрямі” виступають речення CcM S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir]. Необхідно передусім указати на те, що на формування вказаного плану змісту присутньо впливає вторинний прийменник, який співвідноситься з морфологізованим прислівником і послідовно зберігає безпосередній значеннєвий зв'язок з останнім у вигляді сем “напрямок, протилежний до того, у якому хто-, що-небудь рухається”, “наближення кого-, чого-небудь до кого-, чого-небудь”. Використання форми давального відмінка з прийменником **назустріч**, а також і з іншими прийменниками, які будуть аналізуватися далі (**навстрічу**, **настрічу**, **навперейми**, **напереріз**), як правобічного поширювача, переконливо доводить І.Р. Вихованець, породжене внутрісистемними відношеннями між прийменниково-відмінковими сполуками. Форма давального відмінка з виокремленими прийменниками, а також з прийменником **вслід/услід** “викликана периферійною семантико-граматичною позицією просторової аналітичної форми, де мають функціональне навантаження прийменник та відмінок і де потребується відмінкова форма адресата, що виражається...давальним відмінком” [Вихованець 1980: 141]. У правобічній позиції Adv [prep+Ndat] loc [dir] компоненти нових прийменників, як уже вказувалося при описі речень CcM S+P+Adv[ВСЛІД/УСЛІД+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[ВСЛІД ЗА/УСЛІД ЗА+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[СЛІДОМ ЗА+Ndat] loc [dir], характеризуються незакріпленістю щодо місцезорозташування, а це є показником “становлення розглядуваних прийменників у прийменниковій системі сучасної української літературної мови” [Вихованець 1980: 149]. Прикметно, що у складі припредикатного члена, організованого за моделлю Adv [prep+ Pron dat] loc [dir], займенник регулярно вживається в препозиції. Специфічними ознаками речень CcM S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir] є те, що вони репрезентують тільки асиметричний тип локалізації і характеризуються лексико-семантичним обмеженням на рівні всіх конститутивних членів. Реалізація лише

асиметричного типу локалізації пояснюється тим, що субстанція, яка переміщається у просторі (або лівобічний поширювач), синхронно може рухатися тільки в одному напрямку й не наділена здатністю виступати просторовим орієнтиром, який рухається в напрямку, протилежному від того, у якому рухається субстанція (або лівобічний поширювач). При аналізі типу локалізації важливо не оминати того факту, що лівобічний і правобічний поширювачі являють собою субстанції, які самостійно або під дією інших сил переміщаються у просторі. Семантичне співвідношення між виділеними поширювачами може бути однотипним і різнотипним. Однотипність постає тоді, коли обидві позиції заповнюються іменниками – назвами людей, або тварин, або конкретних рухомих предметів. Якщо ж позиції S і Adv [НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir] одночасно обіймають субстантиви на позначення істот і конкретних рухомих предметів, виникає різнотипне семантичне співвідношення. Отже, основними репрезентантами правобічної позиції в описуваних реченнях виступають конкретні іменники – назви істот та тих предметів, які можуть переміщуватися в просторі (дядько, Іван, кінь, потяг, віз, катер, хвилі). Визначальною семою для дієслів-предикатів, як і для іменників-поширювачів, є сема “рух”: вони вказують на самостійний або несамостійний рух, самостійне або несамостійне переміщення, конкретну фізичну дію з відтінком інтенсивного руху (прямувати, мчати, летіти, попливти, вискочити, виринути, понести, встати, везти, кинути). Валентне ядро утворюють дієслова на позначення спрямованого руху. Лексеми, які не мають у своєму значеннєвому плані семи “спрямований рух”, спорадично виступають конструктивним центром речень: *Княгиня зійшла з рундука назустріч гостям* (П. Куліш); *Він пішов учителеві назустріч* (Б.); *Гриша плив назустріч Котиному обличчю* (Заг.); *Але капітан уже поспішав від столу назустріч Прісецькому* (Дрозд); *Він [Петрик]...пішов собаці назустріч* (Сух.); *Андрій...побіг назустріч машині* (Заг.); *Вони обидві...йшли назустріч Односуму* (Неч.). Основні носії валентності лише зрідка виступають у префіксальній формі. Наші спостереження засвідчують домінантність дієслів з морфемною структурою *pref* ПО-/ПІ- *Vf*. Префікс ПО-/ПІ- безпосередньо не корелює з прийменником *назустріч*, оскільки експліцитно реалізує семи аспектуальності (“початок руху”, “завершеність руху”) і лише почасти сигналізує про рух у певному напрямку від об’єкта. З указаними дієсловами сполучається і префікс ВІ-, у семному складі

якого закладене значення просторової спрямованості лативного й елативного характеру. За відсутності в реченні іншого адвербіально-директивного компонента правобічний поширювач Adv [НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir] може набувати семантичної актуальності. Головним фактором, який зумовлює обов'язкове входження в реченнєву структуру цього припредикатного члена, є інформативна недостатність дієслова-предиката.

Окремий продуктивний тип становлять речення, у яких правобічну позицію формують прийменник **назустріч** та іменники абстрактної семантики: *Іду [я] назустріч долі* (Кост.); *Бігла [вона] назустріч неминучості* (Я.); *Назустріч шалові й вітрам Ти ніж занесиш над собою сам!* (Фил.); *...шлях біжить Назустріч присмерку і ночі* (Мал.). Вважати аналізовані речення конкретними репрезентантами значення кінцевого пункту руху в такому його диференційованому прояві, як “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до ЛО, який рухається у протилежному напрямі”, немає достатніх підстав. У цьому можна пересвідчитися хоча б тому, що у значеннєвому обсязі виділених іменників не фіксується сема “простір”, вони називають поняття, які не можуть правити за локативний орієнтир, які не здатні переміщатися, позначати напрямок, протилежний до того, у якому хто-, що-небудь рухається. Доречно віднести їх до реалізаторів не просторового, а синкретичного типу відношень. Вони передають ускладнену локативно-об'єктну семантику, причому просторове відношення набуває переносного переосмислення.

Значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до ЛО, який рухається в протилежному напрямі” реалізують речення інших СсМ: S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАВСТРІЧ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСТРІЧУ+Ndat] loc [dir]. Речення СсМ S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], будучи однотипними за семантикою, лексико-семантичним складом заповнювачів позицій S, P, Adv [prep+Nx] loc [dir], морфемною будовою основного носія валентності з реченнями СсМ S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir], разом з тим мають відмінності, що стосуються формально-граматичної валентності припредикатного компонента і ступеня продуктивності: *Біжить його Маруся назустріч до чоловіка* (Кв.); *Назустріч до неї вийшов солдат* (Бух.). На природу прийменника **назустріч** до звертали увагу багато мовознавців. Причиною злиття двох прийменників до і **назустріч**, твердила

Є.Т.Черкасова, став ступінь семантичної близькості між ними – вказівка на напрям дії, руху в бік кого-, чого-небудь [Черкасова: 39]. “Нарощення прийменників”, яке є одним з шляхів збагачення прийменникової системи, зауважує І.Р. Вихованець, “охоплює багатозначні первинні прийменники і прислівники з абстрактним значенням” [Вихованець 1988: 221]. Отже, передумовою для інтеграції частково десемантизованого прислівника **назустріч** і прийменника **до**, з одного боку, була семантична близькість їх, а з другого – “потреба для непохідного багатофункціонального прийменника чіткіше виражати певні відтінки просторових відношень” [Вихованець 1980: 145], зокрема просторово-напрямовий. Однак цей процес, продовжує далі І.Р. Вихованець, не завершився й сьогодні. Речення СсМ S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir] і S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir] не схожі за частотою вживання: перші кількісно переважають над другими.

Функціонально-опозиційними до поданих вище виступають речення СсМ S+P+Adv[НАВСТРІЧ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАВСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСТРІЧУ+Ndat] loc [dir]: ...**навстріч** кому [не тим людям] вона рушила (Гол.); Ти **встала...навстріч...вітрам** (Рил.); Машина...**летить** **будущині навстріч** (Син.); ...**слухачам своїм навстріч Виходив** [він] (О.); Він **поїхав настрічу батькові** (Лепк.); **Ідуть** [діти] **настрічу сонцю...**(Фр.). Функціональна сфера речень, утворених за зразком першої і другої СсМ, обмежується художнім стилем. Синтаксичні конструкції, в основі яких лежить третя СсМ, не виходять за рамки розмовного стилю.

СсМ S+P+Adv[НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [dir]

Реченням СсМ S+P+Adv[НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [dir] властивий такий семантичний опис: “НПО+ПО+НРПО:КПР: рух у напрямку перетину шляху переміщення ЛО”. Як і будь-який інший вторинний прийменник, прийменник **навперейми**, реалізуючи значення “напрямок, що перетинає що-небудь”, “наближення кого-, чого-небудь до кого-, чого-небудь”, бере активну участь у формуванні плану змісту правобічного поширювача і синтаксичної структури в цілому. Семантичну виразність він успадкував від прислівника-мотиватора. За валентною організацією речення аналізованої СсМ виявляють подібність до речень СсМ S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ+Ndat] loc [dir], S+P+Adv[НАЗУСТРІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАВСТРІЧ+Ndat] loc [dir],

S+P+Adv[НАВСТІЧ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НАСТІЧУ+Ndat] loc [dir]: ...*двинули...*[парубки]...*навперейми дівчатам* (Мир.); *Яцько кинувся навперейми Османові* (Малик); *Він...помчав навперейми Яненчєкові* (Малик); ...*йому* [Секунді] *навперейми кинувся...**поручик* (Пан.); ...*виходили...**перекупки...**навперейми селянам* (Мир.); *Діти...вибігали навперейми машині* (Смол.); ...*десятки чайок...помчали навперейми...кораблям* (Малик). По-перше, вони реалізують лише асиметричну локалізацію в семантично однотипних і різнотипних проявах. По-друге, визначальною характеристикою всіх конститутивних членів є актуалізація семи “рух”: лівобічну і правобічну позиції заповнюють іменники – назви істот (людей чи тварин) або конкретних неживих предметів, які наділені здатністю рухатися самостійно чи під дією певних сил; лексико-семантична реалізація позиції Р пов’язана насамперед з дієсловами спрямованого руху та переміщення, рідше – з дієсловами конкретної фізичної дії, що має відтінок динамічності; дієслова-предикати, як правило, виступають у безпрефіксній формі. По-третє, основною причиною обов’язкової наявності локативно-директивного компонента слід вважати інформативну недостатність дієслова-предиката. Воно може сполучатися з префіксом ВИ- і набувати структурно-семантичної незавершеності. За відсутності в реченні інших обставинних поширювачів припредикатний член Adv [НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [dir] виконує конкретизуючу функцію. Характерною ознакою розгляданих реченнєвих структур є те, що вони не передають просторово-об’єктних відношень, оскільки репрезентантом припредикатної позиції в них не можуть виступати іменники з абстрактним значенням.

СсМ S+P+Adv[НАПЕРЕПІЗ+Ndat] loc [dir]

Крім речень СсМ S+P+Adv[НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [dir], семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: рух у напрямку перетину шляху переміщення ЛО” репрезентують речення СсМ S+P+Adv[НАПЕРЕПІЗ+Ndat] loc [dir]: *Напереріз демонстрантам вискочила...машина* (Смол.); *Машина помчала напереріз...колоні* (Бєд.); *Таїр та Уса...вилетіли напереріз машині* (Мас.). Вважати їх семантично тотожними не можна, оскільки кожне з них реалізує свій значеннєвий відтінок. Так, речення з припредикатним членом Adv [НАВПЕРЕЙМИ+Ndat] loc [dir] повідомляють, по-перше, про рух субстанції, що переміщається (або лівобічного поширювача), у напрямку, прямо протилежному рухові

просторового об'єкта (або локативного орієнтира) чи під певним кутом до нього. По-друге, у них інформується про те, що субстанція, яка переміщається, рухається в напрямку до просторового об'єкта, котрий також переміщається, з метою зупинити його, вплинути на нього, щоб він у перспективі або набув стану спокою, або почав рухатися в тому напрямкові, який необхідний цій субстанції. У реченнях СсМ S+P+Adv[НАПЕРЕРІЗ+Ndat] loc [dir] закладена інша інформація: з одного боку, рух субстанції, що переміщається, відбувається “не в прямо протилежному локумові напрямку, а під певним кутом до нього” [Всеволодова 1982: 215], з другого – субстанція, що переміщається, рухається в напрямку до просторового об'єкта (або локативного орієнтира) без наміру приведення його у стан спокою. Свідченням цього може служити той факт, що заповнювачами правобічної позиції Adv [НАПЕРЕРІЗ+Ndat] loc [dir] поряд з іменниками – назвами істот та конкретних динамічних предметів уживаються субстантиви, які містять у своєму значеннєвому обсязі сему “лінійна протяжність”: *З-за вугла вплив другий потік напереріз дорозі* (Коцюб.). Сюди належать лексеми – найменування шляхів сполучення (дорога, залізниця, шосе, траса, стежка). Пор.: *Х нісся напереріз коням [заробітчана, полоненим...]*; *Х пішов напереріз колоні [натовпові, табунові...]*; *Х мчав напереріз поїзду [бричці, возу...]*; *Х біз напереріз шосе [залізниці, дорозі...]*. Характерним є те, що іменники – назви істот або вказують на сукупність людей чи тварин (натовп, юрба, полк, команда), або мають форми множини (полонені, заробітчани, коні, вівці). Для дієслова-предиката типовою є безпрефіксна форма. Самі ж речення хоч і не відзначаються якою-небудь функціональною маркованістю, проте належать до розряду маловживаних.

СсМ S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir]

• Значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО” поряд з реченнями СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] передають речення, побудовані за СсМ S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir]. Конструкції з обставинним поширювачем Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir] виконують роль синтаксичного синоніма речень з правобічним членом Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], оскільки вони завдяки прийменникові, утвореному від прислівникової форми вищого ступеня порівняння, не лише повідомляють про напрямковість, а й передають “відтінок зіставлення рухомого предмета з місцеперебуванням об'єкта-

орієнтира” [Іваненко 1981: 72]: ...[мислива рука] **вище хмар піднесла** [нашу мову] (С.); ...[вітер] **вище хат здіймав** мерзлу порошу (Стел.); Ми...**вище зір піднесем** колоски (Пав.). Основні носії валентності представлені дієсловами руху, переміщення, конкретної фізичної дії виразного динамічного характеру. Валентне ядро становлять дієслова зі значенням “перемішатися+угору” (злітати, підніматися, підноситися, здійматися, зринати). Для них регулярно є префіксальна форма. З прийменником **вище**, як і з прийменником **над/наді/надо**, корелюють префікси локативно-директивної орієнтації ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- і 3-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-. На правах обов’язкового компонента обставинний поширювач Adv [ВИЩЕ+Ngen] loc [dir] функціонує ще й тоді, коли сполучається з інформативно недостатніми дієсловами. На рівні правобічної позиції речень порівнюваних СсМ відмінностей не простежується. До показових асиметричних характеристик необхідно віднести функціональні можливості речень: якщо реченнєві структури з припредикатним членом Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] уживаються в розмовному стилі та в мові художньої літератури, то синтаксичні конструкції з обставинним поширювачем Adv [ВИЩЕ+Ngen] loc [dir] припустимі не тільки в рамках цих сфер, а й у публіцистичному та науковому стилях.

СсМ S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [dir] передають значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО” і вступають в синонімічні зв’язки з реченнями СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО/+Nacc] loc [dir]: ...**борода...аж нижче пояса спада** (Заб.). Виділені речення відрізняються одне від одного тим же семантичним відтінком директивності, за яким розмежовуються вже описані речення СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir]. Відтінок зіставлення рухомого предмета з локативним орієнтиром привноситься в речення утвореним від прислівника вищого ступеня порівняння прийменником **нижче**, що досить послідовно зберігає семантичні властивості останнього. Наступною характеристикою, за якою протиставляються речення СсМ S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], є низька частота вживання перших і висока частота вживання других. За типом валентної організації вони зближуються. Мова йде про лексико-семантичне ядро предиката й правобічного поширювача. Щоправда, речення з правобічним компонентом

Adv [НИЖЧЕ+Ngen] loc [dir] як синтаксичні одиниці моносемантичного типу виокремлене значення завжди репрезентують чітко, тоді як у реченнях з припредикатним членом Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir] роль виразника плану змісту можуть перебирати на себе окремі префікси, що сполучаються з дієсловами-предикатами, або навіть контекст.

Як і речення СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir] та S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir], за просторово-напрямовою ознакою “верхня межа (точка) руху на вертикальній осі / нижня межа (точка) руху на вертикальній осі”, що встановлюється відносно земної поверхні, речення СсМ S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [dir] перебувають між собою в антонімічних відношеннях. Пор.: *Х плигнув вище перекладини – Х плигнув нижче перекладини; Х піднявся вище вікон – Х опустився нижче вікон.*

СсМ S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [dir]

Синонімічний ряд, що утворюють речення СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir], доповнюють речення СсМ S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [dir]. За семантичною природою останні зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir] тому, що вони, крім основного плану змісту “НПО+ПО+НРПО:КІР: напрям руху в простір вище від ЛО”, указують “на рух до кінцевого пункту або безпосередньо через верхню частину об’єкта-орієнтира, або на близькій відстані від неї” [Іваненко 1975: 15]. Додатковий семантичний відтінок у значеннєву структуру речення вносить семантично виразний вторинний прийменник **поверх**, що не втратив генетичного зв’язку зі значенням прислівника, від якого утворився, – “зверху чого-небудь” (див.: [СУМ, т.VI: 643]): ...[він] *подивився поверх моєї голови* (Б.); *Очі його дивились...поверх ворога* (Тют.); *Вона...витягла руки поверх верети* (Коцюб.). Базою для творення розгляданих речень виступають дієслова руху, переміщення, конкретної фізичної дії, зорової дії. Вони мають префіксальну й безпрефіксну будову. Обов’язкову появу в реченні локативно-директивного компонента зумовлюють інформативна недостатність основного носія валентності та наявність у його складі префіксів ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- і З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС-, які можуть вступати з прийменником **поверх** у відношення безпосередньої кореляції. До типових заповнювачів правобічної позиції належать іменники – назви різноманітних відкритих просторів, зокрема

поверхонь, гірських масивів, природних об'єктів, спеціалізованих територій, конкретних предметів, що здатні правити за просторовий орієнтир, а також істот.

СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir]

Реченням, що об'єднуються СсМ S+P+Adv [МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir], притаманне значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений ЛО”. Роль предиката в них виконують префіксальні або безпрефіксні дієслова руху, що має різні динамічні відтінки (іти, прямувати, мчати, залетіти), переміщення в просторі (везти, вести, котити, тягнути, застромити, всунути), конкретної фізичної дії з відтінком руху (вдарити, бити, колоти), а також дієслова з фіксованою ідеєю руху та переміщення (пролягти, тягтися, витися, слатися) і дієслова зорового сприйняття (побачити). Припредикатну позицію разом з діахронічно вторинним прийменником **між/межи** заповнюють іменники на позначення просторових понять і конкретних предметів. Прийменник, виконуючи роль службового слова, не втратив свого лексико-семантичного зв'язку з іменником, від якого утворився і “став носієм функції проміжковості” [Павлова: 146-147]. Виникнення прийменника **між/межи** пов'язується з необхідністю позначити місце, розташоване між двома або кількома предметами, а це, у свою чергу, призвело до того, що форма “межа з позицій членів речення” пересунулася “на позиції граматичних засобів при інших членах речення – на позиції прийменника” [Ломтев: 299]. За валентною активністю серед власне локативних поширювачів виділяються назви окремих типів ландшафтів, покритих рослинністю (очерети, верболози), невеликих за розміром спеціалізованих територій, між якими встановлюються межі (ділянки, городи, поля), споруд, будівель та їх частин (будинки, офіси, стіни, засіки): *Люди...забігли між городи* (Г.); *Марта...дивилася...між дерева* (Вов.); *Біжать вони між будинки* (Хот.); *Побрів Яшко між засіки* (Голов.); *Харитя увійшла межі жита* (Коцюб.); *...між аркад виходять...люди* (Коцюб.); *Голуб...втікає між стріхи* (Лепк.); *...[чоловік] звернув між бузину* (Гуц.); *...[вона] відступається між люди* (Гон.). До типових заповнювачів позиції Adv [МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir] належать також іменники – найменування частин якогось предмета (зубці, вії, пальці), парних предметів (очі, брови, роги, коліна), сукупності однорідних предметів (лозник, сливняк, каміння), певної сукупності істот (люди, страйкуючі, ягнята), а також деяких явищ природи

(хмари): ...[він] *свічку ... застромив між пальці* (Коцюб.); ...[Георгій] *вдарив його...межи очі* (Стефан.); ...*дерлися... [бійці] між...каміння* (Гон.); ...*ти ступай...межи газдині* (Стефан.); *Прийшов я межі...люди* (Стефан.); ...[гадина] *між кості заховалась* (С. Руданський); *Він втискувався між віці* (Б.); ...[Ганна] *так і кинулась...між череду* (Неч.). У реченнях з дієсловами-предикатами на зразок пролягти, тягтися, витися, слатися функцію лівобічного поширювача виконують іменники на позначення протяжного простору лінійного характеру: *В'ється дорога між...ріль та латок...озимини* (Голов.). Семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений ЛО” можна диференціювати на два локативно-директивні фрагменти: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений двома ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений кількома [багатьма] ЛО”. У їх формуванні беруть участь іменники, які разом з прийменником *між/межи* репрезентують правобічну позицію. Перше значення конституюють 1) лексеми – назви парних предметів та 2) іменники – найменування конкретних предметів у формі однини чи множини, які функціонують у двокомпонентному ряді однорідних членів речення, що має такі структури: Subx (sing)+Con [i (=й), та (в значенні i)]+Subx (sing), Subx (plur)+Con [i (=й), та (в значенні i)]+Subx (plur), Subx (sing)+Con [i (=й), та (в значенні i)]+Subx (plur), Subx (plur)+Con [i (=й), та (в значенні i)]+Subx (sing). Пор.: 1) *Х поклав [руки] між коліна*; 2) *Х заховав [лист] між газету і журнал*; *Х сховав [лист] між зошити та книжки*; *Х сховав [насіння] між скриню та мішки*; *Х поклав [зелень] між тарілки і миску*. Члени обох виділених вище однорідних рядів характеризуються семантичною спорідненістю, між ними існують єднальні відношення, які виражають єднальні сполучники і (=й), та (в значенні i).

Типовим реалізатором другого значення виступають іменники у формі множини, що називають конкретні предмети, іменники – найменування частин якогось предмета (за винятком лексем на позначення парних предметів), окремі збірні субстантиви, які вказують на нечленовану сукупність істот або предметів, та деякі іменники групи *singularia tantum*, що набувають форми множини, зокрема лексичні одиниці на “означення рослин, сільськогосп. культур”, які “є засобом передачі локал. семантики – назв посівів цих культур” [УМ: 729]. Пор.: 1) *Х біг між будинки [між дерева...]*; 2) *Х заклав [напирець] між пальці [між*

зубці...]; 3) *X* проник між натовп [між череду...], *X* пішов між жита [між пшениці...].

Як бачимо, з-поміж інших речень СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] аналізовані речення вирізняються особливою граматичною природою адвербіально-локативного члена: він формується за участю прийменника **між/межи** та іменників, які мають форму множини, набувають її або асоціюються з нею. Функцію основного носія валентності в реченнях з припреди́катним членом Adv [МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir] виконують здебільшого дієслова цілеспрямованого руху. Основні носії валентності в розглянутих реченнєвих структурах мають префіксальну й безпрефіксну будову. “Природна реакція, тобто підпорядкованість префіксального елемента кореневому” [Русанівський: 253], існує в реченнях з валентною рамкою P [pref B-/У-/УБІ-/ВБІ-, ЗА-, РОЗ-/РОЗІ- Vf]+Adv [МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir]. Об’єднуючись загальним значенням “напря́м руху в ме́жі простору, оточеного ЛО”, яке властиве і прийменнику **між/межи**, виділені префікси разом з тим реалізують специфічні семантичні відтінки: B-/У-/УБІ-/ВБІ-, ЗА- – “рух ззовні в ме́жі простору, оточеного ЛО”, РОЗ-/РОЗІ- – “рух з однієї точки в різні боки просторового об’єкта, оточеного ЛО”. Префікс B-/У-/УБІ-/ВБІ- характеризується ширшими сполучувальними можливостями, тому що він сполучається з семантично неоднорідними дієсловами: руху, переміщення, конкретної фізичної дії. Для префікса ЗА- регулярним є функціонування у складі дієслів фізичної дії динамічного характеру, а для префікса РОЗ-/РОЗІ- – дієслів цілеспрямованого руху. У реченнєвих структурах з поданою вище валентною рамкою виникає обов’язкова валентність, оскільки префікси B-/У-/УБІ-/ВБІ-, ЗА-, РОЗ-/РОЗІ- перебувають у відношенні безпосередньої кореляції з прийменником **між/межи**. Наявність правобічного поширювача є особливо відчутною, коли його програмують інтенційно зорієнтовані на реалізацію семантики “НРПО:КПР” дієслова-предикати цілеспрямованого руху. Якщо ж позицію P [pref B-/У-/УБІ-/ВБІ-, ЗА-, РОЗ-/РОЗІ- Vf] обіймають прямо-перехідні дієслова конкретної фізичної дії, на правах обов’язкового поширювача виступає об’єктний компонент, що позначає конкретні неживі й живі предмети. Семантична акцентованість та комунікативна значущість припреди́катного члена на позначення кінцевого пункту руху – “напря́м руху в простір, оточений ЛО” – може послаблюватися. Якщо речення з валентною рамкою P [pref B-/У-/УБІ-/ВБІ-, ЗА-, РОЗ-/РОЗІ- Vf] (дієслова цілеспрямованого

руху))]+Adv [МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir] не вживаються без припредикатного члена, то в реченнях з валентною рамкою Р [pref В-/У-/УБИ-/ВБИ-, ЗА-, РОЗ-/РОЗИ-Vf (прямо-перехідні дієслова конкретної фізичної дії)]+Adv [МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir] він може опускатися, а самі вони при цьому зазнають процесу семантичної переорієнтації: інформують про дії суб'єкта щодо переміщення об'єкта у просторі. Дієслова-предикати з фіксованою ідеєю руху та переміщення виступають у безпрефіксній формі, проте, як і завжди, вимагають після себе обов'язкового поширювача, оскільки за умови відсутності останнього характеризуються структурно-семантичною неповнотою.

СсМ S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir] у плані реалізованого значення, валентної будови, що стосується всіх конститутивних членів, обов'язкового/факультативного функціонування адвербіально-директивних компонентів, граматичної маркованості іменника-заповнювача правобічної позиції збігаються з реченнями СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir]: *Емене...затиснула поміж коліна шаровари* (Коцюб.); ...[стежка] *дереться поміж куці...угору* (Коз.). Специфічною характеристикою речень з обставинним поширювачем Adv [ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir] є репрезентація відтінку поширеності в оточеному двома, кількома (багатьма) локативними орієнтирами просторі. Дистрибутивність утворюється початковим елементом **по-** прийменника **поміж/пOMEЖИ**. За цією семантичною властивістю аналізовані речення збігаються з усіма іншими реченнями, у яких заповнювачами припредикатної позиції виступає прийменник з елементом **по-** та субстантивна словоформа. Як і інші речення, що протиставляються за ознакою “наявність/відсутність відтінку поширення в межах простору”, порівнювані реченнєві структури можна вважати синтаксичними синонімами.

СсМ S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Nacc] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Nacc] loc [dir] мають таку ж значеннєву будову й валентну організацію на рівні основного носія валентності і його правобічного та лівобічного поширювачів, як і речення СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir]: *Проміж куців просовує...роги...марал* (Гж.). Від останніх вони

відрізняються семантичною специфікацією, оскільки зорієнтовані на реалізацію локативно-директивного відтінку “напря́м руху в серединну частину ЛО” (пор.: с. 104-105, 353-354), а також функціональними можливостями, тому що нині практично не використовуються, точніше, речення з правобічними поширювачами Adv [ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Nacc] loc [dir], Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [dir] на сучасному етапі розвитку мови витіснені реченнями з припредикатними членами Adv [ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir] і Adv [МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir].

СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir] реалізують диференційоване значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в умовну середину ЛО”. Воно виступає видовим щодо родової семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”, яку репрезентують речення СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]. До найприкметніших семантичних складників видового значення, у формуванні якого бере активну участь динамічний просторовий прийменник **насеред**, слід віднести такі, як “середня частина простору”, “місце, вільне від кінців чого-небудь”, “край, від якого перебувають на певній відстані”. У зіставному плані відзначимо, що речення, утворені за вказаними вище СсМ, мають однаковий відносно загального плану змісту діапазон основних носіїв валентності (дієслова руху, переміщення, конкретної фізичної дії). Для дієслів-предикатів описаних речень типовою є диференційна ознака “різний ступінь інтенсивності руху”, “різний ступінь інтенсивності переміщення”, “конкретна фізична дія з різним відтінком руху” (вибігти, вилетіти, вискочити, випорхнути, витаскати (розм.), викотити, випустити, виволокти): *Вона...насеред села вийде* (Мир.); *...ми йдемо насеред хати* (Тют.); *...[хлопчик] вийшов насеред хати* (Мир.); *Явдоха вибігла...насеред кухні* (Мир.); *Роман вискочив насеред класу* (В.); *...[Параска] вийшла насеред двору* (Горд.); *Вони...викотили віз насеред двору* (Тют.); *Я вибігаю насеред дороги* (Мик.). Крім цієї особливості, вони мають специфічну морфемну будову, оскільки регулярно сполучаються з префіксом ВИ-, локативний статус якого – позначення спрямованості дії з меж чого-небудь. Приєднуючись до основи автосемантичних дієслів, префікс ВИ- переводить їх із зони інформативної достатності в зону інформативної недостатності, викликає обов’язкову появу в

реченні адвербіально-директивного компонента. Іменникам, що заповнюють програмовану предикатом правобічну позицію, не характерні жорстко лімітовані семантичні властивості. Вони можуть позначати просторові об'єкти закритого типу, зокрема назви будівель, споруд (хата, клуб), суворо або відносно суворо обмежені відкриті простори з плоскою поверхнею (сцена, двір), протяжні простори лінійного характеру (шлях, стежка), назви населених пунктів, їх частин (хутір, майдан). Визначальною семою для поширювачів розгляданого типу є “реальний або уявний простір”. Речення СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir], як і багато інших речень, що формують периферію репрезентантів загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР”, мають функціональну маркованість: вони побутують у розмовному мовленні та в художній літературі.

Семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в умовну середину ЛО” передають також речення СсМ S+P+Adv[НА+N acc] loc [dir]. Правда, останнім властива суворі лексико-семантична обмеженість на рівні правобічного компонента. Він можливий на базі первинного прийменника *на* та іменника *середина* [“місце, однаково віддалене від кінців, країв чого-небудь”] (див.: [СУМ, т.IX: 134]), якому властива інформативна недостатність, оскільки він виражає загальнопросторове значення, отже, вимагає після себе іншого поширювача. Ним виступає іменник у формі родового відмінка з конкретним локативним значенням, який виконує основну смислову функцію у складі дескрипції Sub [загальнопросторове слово]x+Subx і у структурі речення в цілому: ...*вони впливли аж на середину ставка* (Смол.); ...*Гриць виїхав на середину дороги* (Чайк.).

СсМ S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir]

Репрезентована реченнями СсМ S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir] семантика “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в умовний центр ЛО”, як і реалізоване реченнями СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir] значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в умовну середину ЛО”, виступає видовою відносно родового плану змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”, який виражають речення СсМ S+P+Adv[B/Y+N acc] loc [dir] і S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir]. Семантичними складниками аналізованого різновиду локативної директивності, формування якої пов'язане передусім з динамічним просторовим прийменником *посеред*, є такі, як “центральна частина простору”,

“місце, що знаходиться недалеко від центру”, “реальний центр простору”, “умовний центр простору”, “край, від якого перебувають на рівній відстані”. За лексико-семантичною будовою дієслів-предикатів, іменників-заповнювачів правобічної позиції розглядані речення збігаються з реченнями СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir]. Так, функцію основного носія валентності в них регулярно виконують дієслова руху, переміщення, конкретної фізичної дії з динамічним відтінком. Основними умовами, що викликають обов’язкову присутність у реченні правобічного члена, є інформативна недостатність дієслова-предиката та наявність у його складі префікса ВИ-, який поряд з префіксами ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-, З-/ЗІ-/ІЗ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ЛС- та ін. виражає в українській мові аблативний тип напрямковості. Іменники, що в парі з прийменником **посеред** заповнюють правобічну позицію, входять до семантичних груп “назви будівель, споруд різного призначення”, “найменування обмежених просторів з плоскою поверхнею”, “назви населених пунктів, їх частин”: *Звеліла [вона] вивести її посеред покою* (Вов.); *Чіпка вийшов посеред двору* (Мир.); ...[поети] *виходять посеред підвищення* (Під.). Розглядані речення обмежені щодо сфери вживання: вони зосереджені в розмовному мовленні і можуть функціонувати з певною стилістичною метою в художній літературі. За цією характеристикою синтаксичні конструкції з обставинним поширювачем Adv [ПОСЕРЕД+Ngen] loc [dir] також не відрізняються від речень СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir].

СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir]

Диференційовану семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху всередину ЛО”, що виценоується в загальному плані змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР”, реалізують речення СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir]. Вони належать до розряду тих синтаксичних одиниць, у яких прийменник бере безпосередню участь у формуванні локативно-напрямового значення. Вторинний прийменник **всередину/усередину**, зберігаючи семантичний зв’язок з однойменним прислівником, що став базою для його виникнення, чітко й послідовно виражає семи “внутрішня частина якого-небудь простору”, “напрямок руху всередину простору”, які є органічними і визначальними компонентами семантичної структури “напрямок руху всередину ЛО, що, у свою чергу, виступає кінцевим пунктом контактного руху”. За особливостями валентної природи речення з припредикатним членом Adv [ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir]

уподібнюються реченням СсМ S+P+Adv[B/Y+N acc] loc [dir] і S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir] за умови реалізації останніми диференційованого значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО” і водночас протиставляються їм, виявляючи специфічні характеристики. Значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху всередину ЛО” співвідносяться як родові і видові. Семантичними складниками видового значення можна вважати семи “внутрішня частина простору”, “обмежений простір”, “закритий простір”, “простір у приміщенні”, “місце в огороженому просторі” й т.ін. Завдяки інклюзивній функції прийменника **всередину/усередину** речення СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir] репрезентують лише одне значення: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху з обов’язковим проникненням у простір, що є кінцевим пунктом контактного руху”, тоді як порівнювані з ними речення здатні передавати не одне, а кілька значень, не тільки інклюзивну, а й ексклюзивну семантику, до того ж ці види локативної напрямковості не завжди чітко протиставляються. Як відомо, діагностуючим засобом у таких випадках виступають префікси відповідної локативно-директивної орієнтації, а також контекст. Варто наголосити, що в усіх реченнях, які входять до виділених вище трьох СсМ, припредикатну позицію заповнюють безпрефіксні та префіксальні дієслова на позначення динамічної дії. Сюди належать дієслова самотійного і несамотійного руху й переміщення, конкретної фізичної дії.

У відношенні безпосередньої кореляції з прийменником **всередину/усередину** перебувають префікси семного комплексу “інклюзивність”, зокрема ЗА- і В-/У-/УВІ-/ВВІ-. У реченнях СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir] роль семантичного маркера виконують не вказані префікси, як це буває в реченнях СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir], а прийменник. Дієслова-предикати руху, переміщення або динамічної конкретної дії, сполучаючись з префіксами ЗА-, В-/У-/УВІ-/ВВІ-, зумовлюють обов’язкове вживання в реченні просторово-направкового компонента. Присутність його в синтаксичних конструкціях розгляданої СсМ, як і в реченнях інших СсМ, може детермінуватися також інформативною недостатністю заповнювача позиції Р.

Лексико-семантичні особливості іменників-реалізаторів правобічної позиції у проекцію на семантичну структуру речень з

обставинним поширювачем Adv [ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir] виявляються в тому, що вони характеризуються семантичною рисою “вимірні об’єкти закритого простору”. Це найменування господарських, житлових або будь-яких інших приміщень, споруд та їх частин (комора, школа, передпокій, каюта). Позицію справа від основного носія валентності заповнюють також іменники на позначення конкретних предметів, які мають внутрішній об’єм (кишеня, скриня, сумка), частин організму людини або тварини (шлунок). Зрідка розряд поширювачів поповнюють окремі лексеми із селекційною ознакою “частково обмежені місцини” (двір, подвір’я, обійстя), “обмежені простори, покриті рослинністю” (ліс, вишняк): *Смолоскоти полетіли всередину хатини* (Малик); *Він почав...прокрадатися всередину фортеці* (Малик); *Вони побігли всередину каюти* (Тр.); ...[Христина] *входила всередину вітряка* (Стел.); *Він...поклав хусточку всередину кишені* (Заг.); ...[стороннє тіло] *попало всередину...організму* (Під.); ...[вони] *сховалися всередину...печери* (У.М.); *Олеся вела ворогів всередину лісу* (Грін.).

Речення СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir] не входять до маркованих відносно сфери вживання синтаксичних одиниць, проте продуктивними їх назвати не можна, що пояснюється максимальною конкретизованістю диференційованого значення, закріпленого за ними. У реченнях з припредикатними членами Adv [B/Y+Nacc] loc [dir] і Adv [ДО+Ngen] loc [dir] воно є значно ширшим, чим і мотивується їхня висока продуктивність у сучасній українській мові.

СсМ S+P+Adv[ВГЛИБ/В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir]

Речення, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[ВГЛИБ /В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir], зближуються з описаними вище реченнями СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНУ/УСЕРЕДИНУ+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [dir] за двома параметрами. Перший параметр: реалізоване ними значення – “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху від зовнішньої (початкової) межі всередину ЛО” – є також видовим щодо репрезентованого реченнями СсМ S+P+Adv[B/Y+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir] родового плану змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”. Основними семантичними складниками видового значення є “віддалений від початкових меж простір”, “простір усередині чогось”. Правобічний поширювач Adv [ВГЛИБ/В ГЛИБ/

УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir], слушно зауважує І.Р. Вихованець, “уточнює рух усередину простору або предмета, виражаючи локалізацію кінцевого пункту руху далі від початкових їх меж” [Вихованець 1980: 111]. Другий параметр: вказану семантику формус передусім вторинний прийменник **вглиб/в глиб/углиб/у глиб**, який є неоднорідним з формального погляду, тому що співвідноситься з прийменниково-відмінковою формою (в глиб/у глиб) і морфологізованим прислівником (вглиб/углиб). Він не нівелював повністю автосемантичності, бо, з одного боку, зберігає генетичний зв’язок з іменником глиб [“місце, простір, які віддалені від чогонебудь або знаходяться всередині чогось”] (див.: [СУМ, т.ІІ: 81, 82]), на базі якого постав. З другого боку, цей прийменник не втратив значеннєвого зв’язку з морфологізованим прислівником вглиб/углиб [“у глибину, в середину чогось”] (див.: [СУМ, т.І: 307], на основі котрого утворився, зберіг “подвійний (“гібридний”) характер, тобто здатність виконувати і функції прислівника, і функції прийменника” [Черкасова: 47]. Роль предиката в аналізованих реченнях найчастіше виконують безпрефіксні та префіксальні дієслова руху й переміщення, конкретної фізичної дії динамічного характеру: *Війська просуvalися вглиб Сербії* (Гж.); [вони] *біжать у глиб Берези* (Г.); ...[обличчя] *відпливлó в глиб темної хати* (Кун.); ...[вони] *їх гонять у глиб коридора* (Г.); ...пташки... *полетіли в глиб його [лісу]* (Вин.); *Він...пішов вглиб саду* (Кун.). З прийменником **вглиб/в глиб/углиб/у глиб** можуть корелювати різні префікси, зокрема такі, як ПРО-, ЗА-, ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-. Префікс ПРО- регулярно сполучається з тими дієсловами, які поряд із семою “рух” реалізують сему “з труднощами, долаючи перешкоди” (пробиватися, продиратися, пробиратися). У програмованій ними правобічній позиції функціонують, як правило, іменники на позначення ландшафту, густо вкритого рослинністю, труднопрохідних відкритих просторів (зарослі, гушавина, нетрі, чагарник). Пор.: *Х пробивався вглиб зарослів [лотосу] [джунглів, гушавини...]*; *Х пробивався в глиб пустині [кущів, будяччя...]*. Розряд основних носіїв валентності з морфемною структурою Р [pref ПРО- Vf] поповнюють дієслова зі значенням “входити, вливатися краплями або струменем+з труднощами, долаючи перешкоди” (просочуватися, просотуватися). У позиції справа функціонують іменники – назви предметів, які мають суцільну масу (глина, пісок, земля). Пор.: *Вода просочувалася вглиб землі [піску, ґрунту, солончаку...]*. Для

префікса ЗА- типовою є сполучуваність із дієсловами – назвами несамостійного переміщення (затягти, заволокти, завести, загнати), а для префікса ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ- – з дієсловами – найменуваннями більш або менш інтенсивного руху (відійти, відбігти). У реченнях з валентними рамками Р [pref ЗА- Vf]+Adv [ВГЛИБ/В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir], Р [pref ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ- Vf]+Adv [ВГЛИБ/В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir], на відміну від речень з виділеною вище валентною рамкою, не простежуються жорсткі лексико-семантичні обмеження щодо вибору репрезентанта правобічної позиції. Її заповнюють іменники на позначення закритого або відкритого простору: назви житлових, господарських, будь-яких інших приміщень, споруд чи їх частин (хата, воловня, стодола, кухня, приміщення), типів суші (острів, материк), ландшафтів, територій узагалі або спеціалізованих територій (степ, ліс, пасовище), населених пунктів і їх частин (село, двір) та ін. Пор.: *Х відбіг вглиб стодоли [обійстя, парку...]; Х затяг [віз] у глиб двору [клуні, лісу...]*.

У реченнях СсМ S+P+Adv[ВГЛИБ/В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir] позицію Р можуть представляти також дієслова зорової дії (дивитися, глянути), які найчастіше виступають у безпрефіксній формі: ...[я] *вдивлявся вглиб куців* (36.). Програмовану ними синтаксичну позицію справа обіймають різні відносно семантики іменники: *Х дивився вглиб зеленої гущавини [нетрів, хащів...]; Х глянув у глиб лісу [подвір'я, кузні...]*. Обставинний поширювач Adv [ВГЛИБ/В ГЛИБ/УГЛИБ/У ГЛИБ+Ngen] loc [dir] функціонує на правах обов'язкового компонента, якщо основним носієм валентності виступають дієслова з префіксами, що входять до семного комплексу “НРПО:КПР”. Перехідні дієслова, які вказують на конкретну динамічну дію, зорієнтовані передусім на обов'язкову сполучуваність з об'єктним конкретизатором. При предикатах оптичної дії адвербіально-директивний компонент займає, як правило, позицію облігаторного члена. Розглядані речення, як і всі реченнєві структури, що реалізують часткові значення загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”, не мають високої продуктивності. Щодо сфери функціонування, то вони становлять загальностильову категорію.

СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir] передають значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху

в передній бік ЛО". Характерними ознаками цих синтаксичних конструкцій є реалізація симетричного й асиметричного типів локалізації, жорстка або відносно сувора обмеженість щодо лексико-семантичного складу заповнювачів предикатної, правобічної, а в окремих випадках і лівобічної позицій. Роль предиката в реченнях з асиметричним типом локалізації виконують безпрефіксні або префіксальні дієслова руху та дієслова конкретної фізичної дії з виразним динамічним відтінком. Позицію Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir] найчастіше обіймають іменники просторової семантики, що містять у своєму значеннєвому плані сему "передній (лицевий) бік". Валентний центр утворюють лексеми – найменування споруд, будівель, їх частин (хата, ганок, поріг), штучних отворів у стіні приміщення, споруди, в огорожі, між будівлями тощо (вікно, хвіртка, брама). Зрідка у творенні аналізованого диференційованого значення беруть участь іменники – найменування істот: *...він пішов...перед намет Бурунди* (Фр.); *Приїхали парубки перед церкву* (Ф.); *Перед ганок під'їхав віз* (Сам.); *Він прибіг перед браму* (Лепк.); *Хлопешко...виліз перед люди* (Гон.); *Перед громаду вийшов...чоловік* (Фр.); *...Орися...привела його перед панотця* (Куліш); *...Богун...Перед полки виходить* (Малишк.); *Я кинувся перед коні* (Фр.); *Федір...засунувся перед воли* (Стел.). Доречно зазначити, що локативна характеристика "передній (лицевий) бік" встановлюється не відносно просторового об'єкта, який має лицеву і тильну сторони, а відносно "суб'єкта висловлювання" [Кибрик: 138], або, за іншою термінологією, "спостерігача" [Всеволодова 1982: 62], а в проєкції на речення CcM S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir] – відносно лівобічного поширювача, пор.: *Він пішов перед хату Василю* → *Він пішов у напрямі просторового об'єкта, попереду якого знаходиться кінцева точка руху – хата* → *Він пішов у напрямі лицьової сторони, яку має просторовий об'єкт – хата* або *Він пішов у напрямі тильної сторони, яку має просторовий об'єкт – хата*.

Обов'язковість припредикатного адвербіально-директивного члена Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir] зумовлена інформативною недостатністю основного носія валентності або його морфемною будовою – наявністю префікса, який уходить до семного комплексу "НРПО:КПР" і корелює з прийменником *перед/переді/передо*. Безпосередній тип кореляції виникає у валентній рамці P [pref ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, ПРИ- Vf]+Adv [ПЕРЕД/

ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir]. Відомо, що основна функція виділених префіксів полягає в тому, що вони виступають уточнювачами просторової спрямованості дії. Сполучаючись з дієсловами, які передбачають за своєю семантикою просторову орієнтацію дії, виділені префікси передають такі локативні значення, як “приближення, прибуття до якого-небудь ЛО, досягнення якого-небудь ЛО”, “доставлення чого-небудь до якого-небудь ЛО”. Перше значення регулярно реалізує валентна рамка Р [pref ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, ПРИ- Vf (дієслова цілеспрямованого руху)]+Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir], друге – валентна рамка Р [pref ПІД-/ПІДІ-/ПІДО-, ПРИ- Vf (дієслова цілеспрямованого переміщення)]+Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО-Nacc] loc [dir]. Особливу групу утворюють речення з валентною рамкою Р [pref ВИ- Vf (дієслова цілеспрямованого руху або дієслова цілеспрямованого переміщення)]+Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir], оскільки в них прийменник указує “на напрям руху, протилежний вираженому префіксом **ви-**” [Войцехівська: 63] – “напряму руху з чого-небудь, напрям руху назовні”. Опущення припредикатного члена зі значенням “НРПО:ВІР” компенсує контекст, ситуація мовлення, а речення з аналізованою валентною рамкою поповнюють розряд реченневих структур з обов’язковим адвербіально-директивним поширювачем “НРПО:КІР: напрям руху в передній бік ЛО” і факультативним нереалізованим адвербіально-директивним компонентом “НРПО:ВІР”. Дієслова-предикати конкретної фізичної дії виступають у безпрефіксній формі і не відкривають при собі обов’язкову позицію Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir]. Вони зорієнтовані на реалізацію об’єктних відношень.

Іншу валентну організацію мають речення, у яких кінцевий пункт руху на горизонтальній осі встановлюється відносно самої субстанції (або лівобічного поширювача), яка переміщається в просторі у власній системі локативно-директивних координат. У реченнях із симетричною локалізацією простежується жорсткість відносно лексико-семантичного заповнення всіх позицій. Функцію основного носія валентності виконують дієслова конкретної фізичної дії динамічного характеру, жестів з яскраво вираженою моторністю та оптичної й акустичної дії (кинути, впустити, жбурнути; посваритися; глянути, дивитися; кричати, кликати). Типовим репрезентантом позиції S є іменники – найменування людей. Що ж до позиції Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir], то її

найчастіше формує прономінатив себе, який вказує на спрямованість процесуальної ознаки на самого носія (виконавця) процесуальної ознаки, замінюючи за змістом особові займенники, рідше – окремі лексеми-соматизми (ноги, коліна): ...*він і кинув сокиру собі перед ноги* (Ян.); ...[він] *кидає перед ноги* вудку (Руб.); *Не встиг [він] звести перед себе пістолет* (Лог.); *Він...глядів перед себе* (Стефан.); *Лесних кивнув...перед себе* (Лог.); *Сплюнув [він] перед себе* (Коб.); *Мати...витягла...голку з мішка перед себе* (Коб.); ...*махнув перед себе батіжком* Кізка (Крот.); ...*він дивився...перед себе* (Баг.); ...*кричав він перед себе* (Коб.). У реченнях з припредикатним поширювачем Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+N (іменники-соматизми) асс] loc [dir], проте, не завжди чітко протиставлені асиметрична й симетрична локалізації. Так, остання виразно передається у двох випадках: 1) коли в реченні поряд з аналізованим обставинним компонентом функціонує поширювач-займенник у формі давального відмінка, який вказує на відношення виконавця дії (лівобічного поширювача) до самого себе; 2) коли іменник-соматизм сполучається із займенниковим словом, що реалізує значення “який є в себе”, і, таким чином, утворює разом з ним дескрипцію Pron [свій]x+Sub[іменник-соматизм]x. Роль визначника асиметричної локалізації виконують також дескриптивні структури Adjx+Subx, Subx+Subx. Спільним для цих дескрипцій є те, що в них детермінуючий член реалізує сему “який не є в субстанції, що переміщується (або лівобічному поширювачеві)”. Пор. у цьому зв’язку такі приклади: *Х кинув [молоток] собі перед ноги [перед себе, перед свої ноги]* → симетрична локалізація [$X = X$]; *Х кинув [молоток] перед ноги* → симетрична або асиметрична локалізація [$X=X$ або $X \neq X$]; *Х кинув [молоток] перед чийсь ноги [перед чужі ноги, перед ноги діда]* → асиметрична локалізація [$X \neq X$].

• СсМ S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir] поряд з основним планом змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в передній бік ЛО” репрезентують відтінок дистрибутивності, який формує початковий елемент по- складного прийменника **поперед**. На цій підставі їх можна вважати синтаксичним синонімом речень СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ+Nacc] loc [dir]. У зіставлюваних реченнях на рівні семантики ніяких розбіжностей не виявлено: вони є моносемантичними синтаксичними структурами, які здатні реалізувати симетричну та асиметричну локалізацію. Якщо

спроєктувати валентну структуру речень з правобічним поширювачем Adv [ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir] на валентну структуру речень з припредикатним членом Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ+Nacc] loc [dir], то неважко помітити, що між ними існує тотожність. Пор. подані вище приклади з такими: *Юстина пустилася поперед хату* (П.); *Вона йшла поперед хату* (П.); ...[він] *кожного...пхав поперед себе* (Тют.); ...[сонце] *погнало... поперед себе...тіні* (Стел.). За функціональними можливостями вони нічим не відрізняються, оскільки належать до непродуктивних репрезентантів загального плану змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР”, сприймаються в сучасній українській мові як застарілі конструкції [Безпалько: 144] і використовуються головню в розмовному мовленні та в художній літературі.

СсМ S+P+Adv[НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir] за типом реалізованого значення наближаються до речень СсМ S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir] і водночас виявляють специфічні властивості, оскільки в них повідомляється не про напрям руху в передній бік локативного орієнтира, який, у свою чергу, є кінцевим пунктом руху, а про якусь конкретну частину простору, що знаходиться перед об'єктом і є в даний момент кінцевим пунктом руху, про “локалізацію предмета певною його стороною щодо кінцевої точки дистантного руху” [Вихованець 1980: 110]. Отже, речення з припредикатним членом Adv [НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir] мають такий семантичний опис: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, розташований попереду ЛО”: *Стальський...простяг ноги наперед себе* (Фр.); *Алла Михайлівна...глянула наперед себе* (У.); *Вона...дивилась наперед себе* (Коб.); *Секрет вибрався...наперед частини* (Дес.); ...[Косінський] *помчав наперед війська* (Ле); *Кривчинський...вийшов наперед громади* (Мир.); ...Святослав *велів сурмачам виїхати наперед стану* (Ск.); ...[він] *кидав галуззям наперед себе* (Фр.). До симетричних характеристик споріднених стосовно значеннєвого плану речень, які зіставляються, слід віднести такі: 1) реалізація за допомогою однакового лексико-семантичного репертуару заповнювачів позиції S та Adv [prep+Nx] loc [dir] симетричної й асиметричної локалізації; 2) ідентичність лексико-семантичного складу основних носіїв валентності і програмованих ними правобічних поширювачів; 3) тотожність морфемної будови дієслів-предикатів; 4) обмеженість сфери

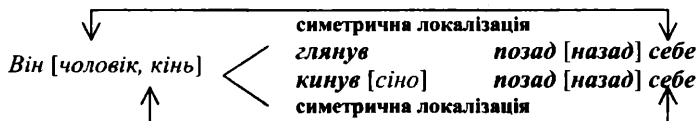
функціонування; 5) умови обов'язкового/факультативного входження до реченнєвої структури обставинного поширювача. Асиметричним є те, що, по-перше, валентне ядро серед іменників-заповнювачів припредикатної позиції речень СсМ S+P+Adv[НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir] становлять не лексеми на позначення локативних понять, як у реченнях СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir], а лексеми – найменування істот, здебільшого окремих людей або груп людей. По-друге, особливою активністю в описуваних реченнях відзначаються дієслова-предикати з префіксом ВІ-, який утворює опосередковану префіксально-прийменникову кореляцію з прийменником **перед** (виїхати, вийти, вибратися, винести).

**СсМ S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [dir],
S+P+Adv[НАЗАД+Ngen] loc [dir]**

Речення СсМ S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[НАЗАД+Ngen] loc [dir] мають однаковий семантичний опис: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, розташований позаду ЛО”. За просторово-напрямовою ознакою “НРПО:КПР: лицевий бік ЛО/тильний бік ЛО” вони семантично протиставляються проаналізованим вище реченням СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir]. Маркером антонімічності виступають прийменники **позад**, **назад** і **перед/переді/передо**, **наперед**, які, сполучаючись із субстантивною (прономінативною) словоформою, заповнюють правобічну позицію. Найсуттєвішою характеристикою, що зближує порівнювані антонімічні пари речень, є реалізація ними симетричної локалізації. Відмінності полягають у тому, що симетрична локалізація формується нетотожними лексико-семантичними засобами, і в тому, що речення з обставинними поширювачами Adv [ПОЗАД+Ngen] loc [dir], Adv [НАЗАД+Ngen] loc [dir], на відміну від речень з правобічними компонентами Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir], Adv [НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir], практично не наділені здатністю виражати асиметричну локалізацію. Склад основних носіїв валентності, що зорієнтовані на реалізацію симетричної локалізації, у реченнях СсМ S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[НАЗАД+Ngen] loc [dir] є жорстко лімітованими. Він представлений головно безпрефіксними дієсловами зорової дії та тими, які позначають конкретну фізичну дію з виразним динамічним

відтінком (дивитися, глянути, глядіти (розм.), зирити (розм.), зиркати (розм.), кинути, жбурнути (розм.), швиргонути (розм.), пошпурити (розм.), метнути): *То він оглянувся позад себе* (Стефан.); *Він глянув позад себе* (Грін.); *Тоді він...озирнувся назад себе* (Коцюб.); *Князь Святослав подивився назад себе* (Ск.); *Довбуш ховав пістолі позад себе* (Ф.); *...Юра...батіжок ховає назад плечей* (Стефан.); *...[візник] шмагнув назад себе батою* (Коцюб.); *...одкидають землю позад себе копита* (Коцюб.).

У реченнях з валентними рамками Р (дієслова зорової дії)+Adv [ПОЗАД+Ngen] loc [dir], Р (дієслова зорової дії)+Adv [НАЗАД+Ngen] loc [dir] локативно-напрямовому компонентів відводиться конструктивна роль, тоді як у реченнях з валентними рамками Р (дієслова конкретної фізичної дії з виразним динамічним відтінком)+Adv [ПОЗАД+Ngen] loc [dir], Р (дієслова конкретної фізичної дії з виразним динамічним відтінком)+Adv [НАЗАД+Ngen] loc [dir] він займає, як правило, факультативну позицію. Програмований останніми дієсловами-предикатами об'єктний поширювач перебуває на правах обов'язкового члена. Сувора обмеженість щодо лексико-семантичного наповнення властива правобічній позиції, оскільки основною базою для її творення служить займенник себе, який, як відомо, є типовим виразником симетричної локалізації в будь-яких реченнях структурної схеми S+P+Adv loc. До характерних ознак описуваних речень слід віднести реалізацію ними за участю займенника-поширювача семантичного відтінку "НРПО:КПР: напрям руху в простір, розташований на незначній віддалі від ЛО". Нарешті, ще однією важливою диференційною рисою речень CcM S+P+Adv [ПОЗАД+Ngen] loc [dir], S+P+Adv [НАЗАД+Ngen] loc [dir] є послідовний вияв у них принципу лексико-семантичної вибірконості на рівні лівобічній позиції. Її обіймають іменники, що характеризуються семою "істота: людина або тварина". Отже, згідно з вимогами, які диктуються симетричною локалізацією, займенник себе у правобічній позиції заступає іменники – назви істот. Пор.:

відношенні семантичної та валентної ізофункціональності, виявляють подібність відносно плану змісту до широкоживаних у сучасній українській мові речень СсМ S+P+Adv[ЗА+Nacc] loc [dir], якщо останні репрезентують значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО”. Ця семантика є родовою щодо значення “НПО+ПО+НРПО: напрям руху у простір, розташований на горизонтальній осі позаду ЛО, що, у свою чергу, виступає кінцевим пунктом руху”, носіями якого є речення з обставинними поширювачами Adv [ПОЗАД+Ngen] loc [dir] і Adv [НАЗАД+Ngen] loc [dir]. Функціональні можливості речень СсМ S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[НАЗАД+Ngen] loc [dir], як і тих, що утворюють з ними антонімічну пару, досить низькі. Сфера їхнього вживання – розмовне мовлення та художній стиль.

СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir]

Речення СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir] реалізують значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. Як відомо, виділений значеннєвий опис властивий реченням інших СсМ, зокрема таких, як S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir] і S+P+Adv[В/У+Nacc] loc [dir]. Характеризуючись семантичною і валентною близькістю з цими реченнями, описувані реченнєві структури мають специфічні особливості. Вони, по-перше, відзначаються моносемантичністю, по-друге, завдяки значенню прийменників, які утворилися від прийменниково-відмінкових форм разом з первинним прийменником або без нього, вказують на загальний напрямок у бік простору, “не містять думки про досягнення предмета” [Уткин 1966: 233], тобто локативного орієнтира. “Семантика відношення, – зазначають М.В. Всеволодова і Є.Ю. Владимирський, – полягає в тому, що локум не обов’язково мета руху, а тільки орієнтир, тобто входження предмета, що рухається, у межі локуму чи досягнення його меж не є результатом руху; конструкція виражає загальне спрямування в бік локуму, і значення “фініш” не виступає в “чистому” вигляді” [Всеволодова 1982: 145]. Прийменники у **напрямі/у напрямку, у напрямі до/у напрямку до**, зауважує І.Р. Вихованець, є спеціалізованими засобами репрезентації просторово-директивної семантики “НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” [Вихованець 1980: 110]. Через багатозначність інших

прийменників, зокрема до, на, в/у, які із субстантивною словоформою формують правобічний поширювач, виокремлений план змісту реалізується нечітко. Так, прийменник до у зв'язку з полісемантичністю потребує “для вираження значення спрямування до предмета [локативного орієнтира. – М.С.] додаткових контекстуальних засобів”, що й “послужило стимулом утворення прийменників у напрямі до, у напрямку до, у яких динамічне значення спрямування до предмета увиразнюється препозитивною прислівниковою частиною” [Вихованець 1988: 221], тобто адвербіалізованими прийменниково-відмінковими формами у **напрямі/у напрямку**. Прийменники з компонентом напрям/напрямок специфічні тим, що в них повністю “не вивітрилась” іменниковість [Ермакова: 60-67]. Речення СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir] відрізняються від семантично споріднених з ними речень, передусім тих, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv[ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[НА+Nacc] loc [dir], S+P+Adv[В/У+Ngen] loc [dir], тим, що вони не передають інклюзивної семантики і, відповідно, не потребують для конкретизації репрезентованого ними ексклюзивного значення семантичних маркерів у вигляді префіксів просторово-напрямової орієнтації або макро- чи мікроконтексту. Поданими вище причинами, а також тією, що загальна дистантна локалізація кінцевої точки руху відносно локативного орієнтира не уточнюється якими-небудь просторово-директивними характеристиками, пояснюється той факт, що валентне ядро в реченнях з припредикатними поширювачами Adv [У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir] і Adv [У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir] становлять безпрефіксні дієслова. Аналіз великої кількості речень показав, що зрідка позицію Р можуть обіймати префіксальні дієслова, причому найвищу функціональну активність мають префікси ПО-/ПІ- та ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-, які сполучаються з дієсловами-предикатами на позначення руху: *Ми пішли в напрямку райвідділу* (Марч.); ...[ешелон] *відходив у напрямку Жмеринки* (Довж.); ...[посольство] *виїхало...в напрямку Перекопа* (Малик); ...*в напрямку...села промчав ЗІМ* (Довж.). Префікс ПО-/ПІ- не впливає на обов'язкове/факультативне функціонування в реченні адвербіально-директивного поширювача, оскільки в ньому зневиразнюється просторове значення напрямку руху, а сам він вказує на початок руху в бік простору. Цей префікс

відчутніше, ніж усі останні, зазнає граматикизації. Префікс ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-, виражаючи вихідні і досяжні відношення та реалізуючи значення “відцентровий напрям руху”, разом з прийменниками лативного відношення (у **напрямі/у напрямку, у напрямі до/у напрямку до**) формує співвідносну префіксально-прийменникову пару як спеціалізований засіб вираження диференційованого значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”. У реченнях з валентними рамками Р [pref ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-Vf]+Adv [У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], Р [pref ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ-Vf]+Adv [У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir] правобічний компонент перебуває на правах обов’язкового поширювача. Облігаторність його зумовлюється також семантичними особливостями дієслова, коли воно не має завершеного змісту без уточнення його припредикатним членом. Привертає увагу те, що найчастіше в позиції Р функціонують дієслова, які є нейтральними до всіх проявів якогось денотативного аспекту, відображеного в його семантиці у “гранично абстрактній семантичній категорії (напр., “характер руху”, “сфера руху”, “спосіб руху”, “загальне спрямування руху”)” [Ибрагимова 1975: 10-11]. Вони вимагають обов’язкової конкретизації цієї абстрактної семантичної категорії в залежних позиціях Adv [У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir] і Adv [У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir]. Пор.: *Х рухався в напрямі села; Х плив у напрямку соснового бору; Х летів у напрямку до Галича; Х посувався в напрямі до озера*. За лексико-семантичною природою основні носії валентності речень СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir] суттєво не відрізняються від речень інших СсМ, що входять до СМ S+P+Adv[prer+Nx] loc [dir] і пристосовані для вираження диференційованих значень загальної семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР”. Пор.: *Євгеній ішов із Регіною...в напрямі її помешкання* (Фр.); *...[він] посувається...в напрямі дверей* (Г.); *Чуйкевич з хлопцями посувалися в напрямі села* (Лепк.); *Партійці...тікали від німців у напрямку Ленінграда* (Руд.); *...[трава] загойдалася в напрямку до річки* (Баг.); *Мчав...у напрямі до Дніпра...автомобіль* (Гон.); *Ми йдемо...в напрямку до східців* (Янов.). Іменникам, що заповнюють правобічну позицію в реченнях розгляданих СсМ, не характерна яка-небудь лексико-

семантична селекційність. Серед них можна виділити типові й нетипові репрезентанти. До перших слід віднести лексеми на позначення відкритих і закритих, обмежених та необмежених просторів (житлових, господарських чи будь-яких інших приміщень, споруд та їх частин, ділянок земного рельєфу, спеціалізованих територій, акваторій, природних об'єктів тощо). Розряд других формують лексеми – назви конкретних предметів, що можуть виступати локативними орієнтирами, до яких спрямовано рух (відносно тонких і високих предметів, рослин та їх частин, об'ємних предметів, що складаються з однорідних частин, конкретних суцільних предметів і т. ін.). У припредикатній позиції не фіксуються лише ті субстантиви, з якими не мислиться дистантна локалізація. Це лексичні одиниці на зразок *рука, плече, очі, губи, голова* та ін.

Окремий валентний різновид становлять речення, утворені на базі дієслів типу *тягтися, слатися, пролягати*, у плані змісту яких наявна ідея руху та переміщення. Функцію лівобічного поширювача в них виконують іменники – найменування протяжних просторів лінійного характеру. На рівні правобічного поширювача якої-небудь лексико-семантичної селекційності не спостерігається. Специфічне наповнення позиції S, своєрідність семантики основного носія валентності, який інформує про несамостійний уявлюваний рух (переміщення), дають підстави для виокремлення цих реченнєвих структур в автономну групу. Пор.: *Дорога слалася в напрямі села [мосту, Полтави...]*; *Колія тяглася в напрямку лісу [винограднику, озера...]*; *Стежка пролягала в напрямку до маєтку [насипу, яру...]*.

СсМ S+P+Adv[БІК/ УБІК/В БІК/ У БІК+Ngen] loc [dir]

Як і речення СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir], S+P+Adv[БІК/ УБІК/В БІК/ У БІК+Ngen] loc [dir] виражають значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”: ...[водій] *поволік [його] у бік каналу* (Гон.); ...*рушив [Кроква] у бік гастроному* (Дм.); ...*Микола кидає хліб у бік собаки* (Гж.); ...*він...зукнув у бік села* (Довж.); *Він...кивнув у бік міста* (Смол.); *Люди пульсували у бік Подолу* (Л.); ...[літак] *полетів у бік райцентру* (Я.); *Усі...шархнулися в бік дому* (Бед.); *Він кивнув у бік...луку* (Б.); *А сліпі повертають голову в бік світанку* (О.); *Озирнувся він убік альтанки* (Під.); *Він хилиться вбік крісла* (Коцюб.). Правобічну позицію в них заповнюють неоднорідні з формального погляду прийменники, які

сполучаються з різними щодо семантики іменниками у знахідному відмінку: **у бік/в бік** співвідноситься з прийменниково-відмінковою формою іменника, **вбік/убік** – з морфологізованим прислівником, який, у свою чергу, ідентифікується з прийменниково-відмінковою формою субстантива: знахідного відмінка однини з прийменником **в/у**. Прийменники **вбік/убік/в бік/у бік** зберігають семантичний зв'язок з іменником **бік** [“місце, місцевість, що знаходиться не посередині, збоку чого-небудь”] (див.: [СУМ, т.І: 180]) та прислівником **вбік/убік** [“у сторону від кого-, чого-небудь”] (див.: [СУМ, т. І: 301]), які послужили основою для їхнього творення.

Будучи ідентичними в плані семантики, речення CcM $S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen]$ $loc [dir]$, $S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen]$ $loc [dir]$, $S+P+Adv[ВБІК/УБІК/В БІК/У БІК+Ngen]$ $loc [dir]$ мають деякі характерні особливості, що стосуються лексико-семантичного спектра заповнювачів позицій P і $Adv [prep+Nx]$ $loc [dir]$. Склад основних носіїв валентності речень з припредикатним членом $Adv [ВБІК/УБІК/В БІК/У БІК+Ngen]$ $loc [dir]$ ширший порівняно з лексико-семантичним діапазоном дієслів-предикатів, що функціонують у реченнях з правобічними поширювачами $Adv [У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen]$ $loc [dir]$ і $S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen]$ $loc [dir]$, оскільки його структурують поряд з лексемами – назвами реального руху й переміщення (іти, попрямувати, мчати, відлітати, нести, везти, покотити, тягти) та тими, у значеннєвому обсязі яких наявна ідея руху й переміщення (слатися, пролягати), лексеми – найменування оптичної й акустичної дії та лексичні одиниці на позначення жестів з яскраво вираженою моторністю (поглядати, дивитися, витріщатися, гукнути, крикнути, шипіти; сваритися, погрожувати, кивати). Принагідно зауважимо, що цією валентною характеристикою описувані речення зближуються з реченнями CcM $S+P+Adv[B/Y+Nacc]$ $loc [dir]$, які належать до непродуктивних засобів репрезентації значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху у бік ЛО”. Нарешті, саме за реченнями CcM $S+P+Adv[ВБІК/УБІК/В БІК/У БІК+Ngen]$ $loc [dir]$ закріплені інтенційно спрямовані на реалізацію семантики “НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” дієслова на зразок *прямувати, прямцювати, направляти, направлятися*. Що ж до лексико-семантичної природи правобічних поширювачів $Adv [ВБІК/УБІК/В БІК/У БІК+Ngen]$ $loc [dir]$, $Adv [У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen]$ $loc [dir]$,

Adv [У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir], тут також простежуються деякі відмінності. Насамперед потрібно вказати, що прийменник **вбік/убік/в бік/у бік**, на відміну від прийменників **у напрямі/у напрямку, у напрямі до/у напрямку до**, однаковою мірою сполучається як з лексемами – назвами конкретних предметів, що можуть правити за локативний орієнтир, так і з лексемами – найменуваннями локативних понять – відкритих чи закритих, обмежених або необмежених просторів тощо. Однак для прийменника **вбік/убік/в бік/у бік**, згідно з одержаними нами даними, не характерним є сполучення з іменниками на позначення великих просторів, як-от: типів суші (материк, континент), кліматичних зон (Арктика, Антарктика), великих водяних просторів (океан, море), держав (Україна, Америка) і т. ін. Ці субстантиви функціонують, як правило, у реченнях СсМ S+P+Adv[У НАПРЯМІ/У НАПРЯМКУ+Ngen] loc [dir] і S+P+Adv[У НАПРЯМІ ДО/У НАПРЯМКУ ДО+Ngen] loc [dir].

СсМ S+P+Adv[У СТОРОНУ/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir]

До репрезентантів значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” належать речення СсМ S+P+Adv[У СТОРОНУ/В СТОРОНУ+Ngen] loc [dir]: ...[вони] **в сторону Звенигородки вислали розвідку** (Муш.); ...**очі всіх громадян...звернулися в сторону села** (Фр.); **Маріара...глянула в сторону повітки** (Коцюб.). За валентною будовою вони збігаються з реченнями СсМ S+P+Adv[ВБІК/УБІК/В БІК/У БІК+Ngen] loc [dir], проте поступаються в плані функціонування перед ними, власне, вони перебувають на крайній периферії репрезентантів описуваного типу семантики. Прикметно, що прийменник **у сторону/в сторону** не виділений дослідниками як окремий компонент у прийменниковій системі української мови [Вихованець 1980; СУЛІМП; Городенська 1983; ОС; ВТС].

РОЗДІЛ III

ВЗАЄМОДІЯ ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ І СЕМАНТИЧНОЇ ВАЛЕНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ Й ВИРАЖЕННІ ЛОКАТИВНО-ТРАНЗИТИВНИХ ВІДНОШЕНЬ

III.1. Диференційовані значення загальної семантики “шлях руху” і формально-граматичні засоби реалізації їх у реченнях структурних моделей S+P+Adv[prep+Nx] loc [trans] і S+P+Adv[Nx] loc [trans]

У системі речень, які об'єднуються загальним значенням “НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО”, окрему підсистему становлять синтаксичні структури із семантичним описом “НПО+ПО+ШРПО”. До певної міри вони уподібнюються реченням-репрезентантам плану змісту “НПО+ПО+НРПО:ВНР або КНР”, оскільки разом з ними реалізують, за визначенням О.Є. Кібрика, “рухові значення”, тобто такі, які “вказують на відношення лінії руху суб'єкта висловлювання до орієнтира, а також його (руху) здійсненності й кінцевої мети” [Кибрик: 138]. Рухові стани відносно орієнтира можна інтерпретувати у вигляді тричленної локативно-динамічної парадигми: “а) наближення до нього [орієнтира. – М.С.]; б) віддалення від нього; в) відсутність наближення або віддалення відносно нього (що не виключає можливості фактичного руху суб'єкта висловлювання)” [Кибрик: 138]. Компоненти цієї парадигми І.Р. Вихованець кваліфікує як локативні динамічні синтаксеми й диференціює їх на синтаксеми зі значенням напрямку і шляху руху [Вихованець 1992: 134]. Отже, у реченні за локативно-динамічним поширювачем закріплено дві семантичні зони: 1) локативно-директивна і 2) локативно-транзитивна, тобто він указує 1) на напрям руху від простору (ЛО) або до простору (ЛО) і 2) на шлях руху. Специфіка значення шляху руху полягає в тому, що будь-який шлях передбачає наявність двох різних пунктів руху – вихідного й кінцевого, навіть якщо вони не названі [Всеволодова 1982: 111]. У структурі плану змісту локативно-транзитивного поширювача фокусується семантика напрямку руху й місця дії. Основне ж призначення його – передавати семантичний фрагмент “ШРПО”, указувати на широкий/неширокий, протяжний/непротяжний, замкнений/незамкнений чи будь-який інший простір, яким відбувається переміщення, пересування субстанції, що рухається (або лівобічного поширювача). На

просторі, котрий являє собою шлях руху, не фіксуються такі локативні координати, як вихідний пункт і кінцевий пункт.

Речення, що передають різні диференційовані значення загальної семантики “НПО+ПО+ШРПО”, утворюються за зразком двох СМ: заповнювачем припредикатної позиції першої СМ виступають субстантивні словоформи; другу СМ формують прийменники та іменники у формі родового, знахідного й місцевого відмінків. Прийменники можуть вносити в план змісту речення субстанціальну й несубстанціальну інформацію. Різні параметри шляху руху досить чітко окреслюють прийменники прислівникового походження **мимо**, **повз**, **вздовж/уздовж**, **впоперек/упоперек**, **поперек**. СМ S+P+Adv[Nx] loc [trans] має одну конкретну реалізацію – S+P+Adv[Ninst] loc [trans]. СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [trans] представлена цілим репертуаром конкретних репрезентантів: S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans], S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[МИМО+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОУЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОУЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРИ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПРОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОДОВШ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПРОСТ/УПРОСТ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans]. За семантичною наповнюваністю речення, в основі яких лежать виділені СсМ, можна об'єднати у два типи: 1) ті, яким властиве одне значення, і 2) ті, які мають два значення. До розряду репрезентантів двох типів локативно-транзитивної семантики належать речення, побудовані за трьома СсМ: S+P+Adv[Ninst] loc [trans] [1. “Шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою відкритий або внутрішній простір”; 2. “Шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”]; S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] [1. “Шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”; 2. “Шлях руху з метою виходу за межі ЛО”]; S+P+Adv[КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] [1. “Шлях руху з

подоланням перешкод через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”; 2. “Шлях руху з подоланням перешкод з метою виходу за межі ЛО”). Моносемантичний ряд утворюють речення таких СсМ: S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] [“Шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою відкритий або внутрішній простір”]; S+P+Adv[МИМО+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОУЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОУЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРИ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПРОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans] [“Шлях руху на певній віддалі від ЛО”]; S+P+Adv[ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОДОВШ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПРОСТ/УПРОСТ+Ngen] loc [trans] [“Шлях руху в напрямі довжини ЛО”]; S+P+Adv[ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans] [“Шлях руху в напрямі ширини ЛО”]. Як бачимо, речення окремих СсМ виявляють значеннєву подібність. Так, значення “НРПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі ЛО” реалізують речення з правобічними поширювачами Adv [Ninst] loc [trans], Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] і Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans]. Кожне з них, однак, має своє семантичне забарвлення, тобто на загальний локативно-транзитивний план змісту нашаровуються часткові значеннєві відтінки, у формуванні яких беруть участь основні носії валентності й припредикатні компоненти – прийменники та субстантивні словоформи. Аналогічна природа притаманна семантично спорідненим реченням, утвореним за СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] і S+P+Adv[КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], які пристосовані для передачі семантики “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО”, і реченням, побудованим за СсМ S+P+Adv[МИМО+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОУЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОУЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРИ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПРОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans],

що виражають значення “НРПО+ПО+ШРПО: шлях руху на певній віддалі від ЛО”. Особливою семантичною властивістю наділені речення СсМ S+P+Adv[ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans], оскільки вони поряд з основним значенням реалізують значеннєвий відтінок поширення в просторі і перебувають у синонімічних відношеннях з реченнями СсМ S+P+Adv[ВЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПРОЗ+Nacc] loc [trans].

Як і речення СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start або fin] та S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat], речення розгляданих СсМ можуть реалізувати різні типи локалізації: контактну й дистантну, вертикальну й горизонтальну. Ознака “контактна локалізація/дистантна локалізація” через прийменниково-відмінкові форми шляху руху, як і через прийменниково-відмінкові форми напрямку руху, “проходить як центральне семантичне протиставлення” [Вихованець 1980: 201]. Підсистему репрезентантів значення контактної локалізації становлять речення, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] і S+P+Adv[Ninst] loc [trans]. Речення всіх останніх СсМ входять до підсистеми реалізаторів значення дистантної локалізації. Засобом розрізнення локативно-транзитивних семантичних модифікацій “НРПО+ПО+ШРПО: шлях руху по вертикальній осі” і “НРПО+ПО+ШРПО: шлях руху по горизонтальній осі” виступає основний носій валентності, якщо він виражає значення “переміщатися+по вертикалі = переміщатися+вгору або переміщатися+вниз”, “переміщатися+по горизонталі”, правобічний поширювач чи валентні рамки P+Adv [Nx] loc [trans], P+Adv [prep+Nx] loc [trans]. Пор.: *Х ішов стежкою*, *Х біг по долині*, *Х прямував через поле* → шлях руху по горизонтальній осі; *Х піднімався стежкою*, *Х мчав по крутосхилу*, *Х опускався горою* → шлях руху по вертикальній осі.

За ступенем продуктивності речення СМ S+P+Adv[Nx] loc [trans] і S+P+Adv[prep+Nx] loc [trans] поділяються на ядерні, напівпериферійні та периферійні. До ядерних увіходять речення з припредикатними членами Adv [ПО+Nloc] loc [trans], Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], Adv [Ninst] loc [trans]. Зону напівпериферії становлять речення, утворені за СсМ S+P+Adv[КРІЗЬ+N acc] loc [trans]. Речення всіх інших СсМ формують периферію

III. 2. Речення полісемантичної структури

СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans]

Речення СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] репрезентують такі два основні типи загальної семантики “НПО+ПО+ШРПО”: 1) “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”; 2) “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО”. У реченнях, яким притаманне значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”, усі конститутивні позиції мають специфічне лексико-семантичне наповнення. У позиції S функціонують іменники – назви будь-яких істот (людей: хлопець, утікач; тварин: бик, вепр), рідин (кров, лімфа, жовч), транспортних засобів (карета, човен, поїзд), речовин (дим, газ, пар), фізичних явищ, які сприймаються органами слуху (звук, крик, лемент, стогін, сопіння, ревище, вереск, зойк, йойк, вигук), зору (світло, світ (розм.), освітлення, сяйво), нюху (запах, пахощі, пах, пахтіння, сморід). Репрезентантом позиції Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] виступає обмежене коло іменників із семантичною рисою “непротяжний простір”: найменування природних і штучних отворів у чому-небудь, місць як отворів у чому-небудь, які є наслідком деструктивної дії (отвір, дірка, хід, лаз, шпарина, просвіт, вікно, вічко, двері, ворота, квартира, брама, горло, ніс, рот, вухо, зябра, пролом, проломина (розм.), пролаз (розм.), пролазка). Виокремлені правобічні поширювачі сполучаються з префіксальними й безпрефіксними дієсловами зі значенням спрямованого самотійного або несамотійного руху чи переміщення, а також дієсловами сприйняття, що визначається за впливом на органи чуттів – зору, слуху, нюху (пробігти, вискочити, залетіти, вносити, доноситися, іти, текти, литися, чути): *...піт виділяється...через отвори вивідних проток* (Біол.); *Слова співу йдуть через...горло* (Стефан.); *...Тимко прослизнув через двері* (Тют.); *Ті удари забігають...через відчинені двері* (Я.); *Народ ввіллявся через ворота у двір* (Неч.); *...[вона] вискочила через вікно* (Гж.); *Ми пройшли через хвіртку* (Тр.); *Єва...вийшла...через парадний хід* (Чорн.); *...трунт просіюється через просвіти в елеваторах* (Сл.); *...[ти] ходиш через пролазку і чого?* (Сен.); *...вийздить через пролом...карета* (Риб.); *Вода лилася через щілини* (Руд.). Розглядані речення передають значення внутрішнього контакту і,

як свідчать наведені приклади, характеризуються семантичною селекційністю на рівні лівобічної, предикатної і правобічної позицій. У конкретизованому вигляді найважливіші реалізації цієї селекційності можна представити так: S (іменники – назви істот) \leftarrow P (дієслова на позначення самостійного руху, конкретної фізичної дії динамічного характеру) \rightarrow Adv [ЧЕРЕЗ+N (іменники – найменування недиференційованих, штучних отворів) acc] loc [trans]; S (іменники – назви фізичних явищ, що сприймаються органами чуттів – слуху, нюху, зору) \leftarrow P (дієслова сприйняття, що визначається за впливом на органи чуттів — слуху, нюху, зору) \rightarrow Adv [ЧЕРЕЗ+N (іменники – найменування отворів узагалі, природних, штучних отворів, місць як отворів у чому-небудь, які є наслідком деструктивної дії) acc] loc [trans]; S (іменники – назви рідких, газоподібних станів речовин) \leftarrow P (дієслова із семантикою “виходити, виділятися, виливатися краплями або струменем”) \rightarrow Adv [ЧЕРЕЗ+N(іменники на позначення природних отворів на тілі людини або тварини, різноманітних штучних отворів) acc] loc [trans]; S (іменники – назви твердих станів речовин) \leftarrow P (дієслова із семантикою “виходити, сипатися”) \rightarrow Adv [ЧЕРЕЗ+N(іменники на позначення штучних щілин, отворів у чому-небудь) acc] loc [trans]; S (іменники – назви транспортних засобів) \leftarrow P (дієслова на позначення самостійного руху) \rightarrow Adv [ЧЕРЕЗ+N (іменники – найменування штучних отворів) acc] loc [trans]. Ще одну, малопродуктивну, групу поширювачів становлять іменники – назви оптичних приладів (мікроскоп, бінокль, телескоп, лупа, біокуляр). Реченням із цими поширювачами властива жорстка лексико-семантична обмеженість не лише на рівні позиції Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], а й на рівні позиції P. Функцію основного носія валентності виконують дієслова зорового сприйняття (дивитися, розглядати, спостерігати): *Він пильно розглядав [оті тільця] через мікроскоп* (Щ.); *Погодяк розглядав через бінокль...стен* (Баш). У позиції зліва від них функціонують іменники – назви людей. В аналізованих структурах значення “ШРПО: шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір” ускладнюється семою інструментальності.

Уже було відзначено, що основні носії валентності речень CcM S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] виступають у безпрефіксній і префіксальній формі. У реченнях з безпрефіксними дієсловами-предикатами вказівка на подолання субстанцією, що рухається (або лівобічним поширювачем), внутрішніх меж простору, який являє

собою отвір, закріплюється тільки за прийменником **через**. Іншу семантичну природу мають речення з префіксальними дієсловами-предикатами: префікси, сполучаючись з дієсловами, конкретизують їх, отже, і все речення певними локативно-транзитивними відтінками. Тут виділяються речення з двома валентними рамками: 1) Р [pref ПРО- Vf)+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] і 2) Р [pref ВИ-, ЗА-, В-/У-/УВІ-/ВВІ- Vf)+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans]. У реченнях з першою валентною рамкою прийменник і префікс виражають однопланові (локативно-транзитивні) відношення. Припредикатний член Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] при цьому є обов'язковим із семантичного погляду. Пор.: *Х пройшов [проліз, проповз] через хвіртку [люк, пробойну]* [trans:obl]. У реченнях з другою валентною рамкою між префіксами ВИ-, ЗА-, В-/У-/УВІ-/ВВІ- та прийменником **через** не існує прямої семантичної узгодженості, тобто вони реалізують різнопланові відношення. Префіксальні дієслова потребують обов'язкового конкретизатора у вигляді локативно-директивного поширювача, пор.: *Х вийшов через хвіртку з двору на вулицю* [trans:obl або fac/dir:obl]; *Х заліз через люк у танк* [trans:obl або fac//fin:obl]; *Х уповз через пробойну в чулан* [trans:obl або fac//fin:obl].

Речення СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] зі значеннєвим описом “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір” у плані семантичної валентності зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] та S+P+Adv [Ninst] loc [trans]. Проте між ними існують деякі відмінності, що стосуються передусім лексико-семантичної наповнюваності основного носія валентності і правобічного поширювача. Так, “ор. місця... певною мірою обмежений лексично, граматично і стилістично, функціонує як факультативний варіант” [Плющ: 79] прийменникової конструкції **через**+Nacc. Лексико-семантичною обмеженістю, пов'язаною із заповненням правобічного поширювача Adv[Ninst] loc [trans], стилістичною маркованістю його пояснюється те, що речення СсМ S+P+Adv [Ninst] loc суттєво поступаються щодо ступеня продуктивності перед реченнями СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] і S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans]. “Функцію вираження простору як отвору, через який переміщується предмет на інший простір, — говорить М.Я. Плющ, — в сучасній українській мові майже повністю забрали на себе прийменникові конструкції “через (крізь)+знахідний” [Плющ: 82]. Щоправда, сказане не стосується структур типу *Кров пішла горлом [носом, ротом]*, які мовознавці

кваліфікують як “стереотипні формули” [Ломтев 1956: 240, 318] або як “спеціальні вислови” [Слинько: 23], оскільки вони активно використовуються в сучасній українській мові, зокрема в уснорозмовному побутовому мовленні [Плющ: 81].

Базою для творення речень із семантикою “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО” виступають безпрефіксні та префіксальні дієслова, що вказують на самостійний або несамостійний рух чи переміщення. Склад іменників, які з прийменником **через** обіймають правобічну позицію, досить широкий. Він включає субстантиви на позначення типів ландшафту, покритого рослинністю (степ, тайга, ліс, бір, гай, діброва), типів поверхонь (гора, долина, болото, рівнина, плоскогір'я), невеликих відкритих просторів (луг, просіка, лука, левада, алея, пустир), типів покриву (сніг, вода, лід, стерня, пісок, глина), акваторій (озеро, ріка) тощо: *...ми летіли через пустелю* (Дол.); *Кучер ...помчався через ліс* (Чуб.); *Водили батько...мене...через бор* (Ос.); *...вони пішли...через луки* (Д.); *Ой летіла зозуленька через...гору* (У.Н.Р.); *Через просіку перелетіла...волосінь павутини* (Дон.); *Брели, брели сірі воли через яру пшеницю* (У.Н.Р.); *Ішли вони...через лід* (Тют.); *...птахи літали...через море* (Я.). До типових заповнювачів позиції Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] належать також іменники – найменування країн, населених пунктів та їх частин, географічних областей, географічних і промислово-економічних районів (держава, республіка, Литва, Кримська область, Волинь, Полтавщина, місто, селище, майдан, площа, вулиця, двір), різноманітних споруд, будівель та їх частин (вокзал, контора, їдальня, сіни, коридор): *Через Францію я добивався додому* (Пуш.); *Не раз проїздила вона через Борове* (Зб.); *Він...біг через площу* (Муш.); *Ой ішла я через...двір* (У.Н.Р.); *Леся...побігла через майдан* (Дес.); *Чіпка йшов через хату* (Мир.); *...[сторож] прокутильгав через коридор* (Смол.). У припредикатній позиції регулярно вживаються іменники – назви плантацій (виноградник), функціональних територій (вигін, пасіка, город, пасовище), місць громадського користування (базар, перон, ринок), місць громадського відпочинку (зоопарк): *Через...сад...Віктор прямував до ставка* (А.); *Мартин ішов...через городи* (Пан.); *...[він] шугнув через грядку* (Сим.); *Вони йшли через огороди* (Баг.); *Галина...пройшла...через скверик* (Соб.). У формуванні аналізованого плану змісту активну участь беруть іменники-репрезентанти значень “споруди, призначені для переходу, переїзду” (міст, естакада, тунель, перехід), “природні, штучні перешкоди” (яр,

видолинок, кучугури, насип). Характерно, що виокремлені значення можуть реалізувати будь-які конкретні іменники з параметричними характеристиками “висота”, “ширина” (паркан, тин, перелаз, ворота, дерево, брама): *Біжать через місток семінаристи* (Ос.); *Переповзли ми через насип* (Дес.); ...люди ходили...*через яруги та видолінки* (Зб.); ...*Іде через...кучугури Єлька* (Гон.); ...*Кметь переліз через паркан* (Х.); ...*Панас поставив через поріг свої чоботища* (Коцюб.). Серед поширювачів окрему групу утворюють іменники на зразок точка, лінія, центр, пряма, які є поняттями математики, фізики. Вони вказують на місце, що не має виміру, на межу відрізка лінії, на уявну риску, яка зв’язує дві точки, на точку перетину уявних осей, ліній у фігурі, на точку зосередження якихось відношень у тілі й т. ін. ...[пряма] *проходить через точку О* (Пог.); ...[площина] *проходить через пряму* (Пог.); ...[пряма] *проходить через центр кола* (Пог.). Семантика “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО” зазнає внутрішнього семантичного членування. У цій денотативній структурі чітко виокремлюються такі диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір з одного боку на інший над його поверхнею”; 2) “НПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні”; 3) “НПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір, який не має конкретного виміру”. У реченні вони виражаються різними засобами. Функцію розрізнявача першого і другого значень послідовно виконують дієслова-предикати. Пор.: *Х пливе [перепливає] через річку* → рух, що перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні; *Х летить [перелітає] через річку* → рух, що перетинає простір з одного боку на інший над його поверхнею. Семантичним маркером можуть виступати також іменники-заповнювачі правобічної позиції, які називають просторові поняття, пор.: *Х ліз [переліз] через мінне поле* → рух, що перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні; *Х ліз [переліз] через паркан* → рух, що перетинає простір з одного боку на інший над його поверхнею.

Диференційовані значення “НПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір з одного боку на інший над його поверхнею” і “НПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні” найчастіше виникають як продукт комбінування семантики заповнювачів позицій Р,

Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] або як результат функціонування в правобічній позиції поряд з локативно-транзитивним компонентом обставинних поширювачів локативно-динамічного типу, пор.: *Х переїхав через річку з крутого берега на похилий; Х перескочив через паркан зі шкільного подвір'я на своє*. Реалізації аналізованих локативно-директивних фрагментів сприяє також поява у складі правобічного поширювача інтенсифікаторів, які разом з іменниковими словоформами утворюють дескриптивну структуру: *Через усю церкву гунав...Хвесько* (Ковін.).

Роль предиката в реченнях із семантикою “НПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір з одного боку на інший над його поверхнею” найчастіше виконують дієслова, які об'єднані загальним значенням “роблячи крок (стрибок, кидок, помах крил тощо), опинитися на другому боці чого-небудь” і, як правило, мають у своєму складі префікс пере-, основне навантаження котрого – реалізувати сему “спрямувати рух через що-небудь” (перелетіти, перелинути, переплигнути, перестрибнути, перелізти, переступити, перекинути): *Потім [він] стрибнув через тин* (Тют.); ...[Дорош] *переступив через поріг* (Тют.); *Він... перестрибував через водянні латки* (Вин.); *Через стіну перелітає голуб* (У.). Перехідним дієсловом, що означають переміщення об'єкта завдяки зусиллям суб'єкта, характерна двовалентність, оскільки вони потребують правобічного сполучення з об'єктним компонентом. Поширювач Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] у реченнях описуваної семантичної структури представляє широке коло іменників, найчастіше лексеми – назви конкретних предметів, що підвищуються над поверхнею і виступають перешкодою на шляху руху, заступають шлях. Це, головним чином, найменування огорож (тин, паркан, присадок, палісадник, штахет, частокіл, гострокіл, ліса, пліт, перетинок, загорода, огорожа, огорода, мур, вір'я), споруд (хлів, сарай, мазанка, хворостянка), їх частин (поріг, стіна), окремих штучних отворів (ворота, брама, перелаз). До активних заповнювачів правобічної позиції слід віднести також іменники на позначення водних об'єктів (ріка, струмок) та різноманітних заглибин, западин на поверхні (яр, западина, виїмка, рів, яма, вирва, прірва, урвище, провалля).

Основним репрезентантом позиції Р у реченнях, які передають семантику “НПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні”, виступають безпрефіксні та префіксальні дієслова на позначення самотійного або несамотійного контактного з поверхнею простору, що виступає

локативним орієнтиром, руху чи переміщення. Цю функцію можуть виконувати також дієслова конкретної фізичної дії з відтінком контактного руху чи переміщення (прокласти, протягти, мостити, перскотити, тягти). Серед префіксальних дієслів домінують ті, до складу яких входять префікси ПЕРЕ- і ПРО-, що визначають різні параметри шляху руху: ПЕРЕ- – “спрямувати рух через що-небудь” (перейти, перелізти, переповзти, перебігти, переїхати, перекотити, перетягти), ПРО- – “здолати яку-небудь віддаль” (пройти, пробігти, проповзти, пропливти, прокотити, пронести), “розташувати в певному напрямку” (прокласти, протягти): *Перепливу [я] через річку!* (Чуб.); ...[вони] *переправилися через Удай* (Лепк.); *Пробігли втікачі через городи, соняшники, через леваду, гречку* (Довж.); *Через густі кущі та яри чиїсь руки проклали...бікфордів шнур* (Баш); *Через Дар'яльську ущелину російські солдати проклали Воєнно-Грузинську дорогу* (Сл.).

На рівні позиції Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] жорсткої лексико-семантичної селекційності не виявлено: тут функціонують іменники – найменування різних типів замкненого або незамкненого простору. Важливо вказати ще на одну особливість речень CcM S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], що реалізують семантику “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО”: у диференційованих значеннях “НРПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні”, “НРПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір з одного боку на інший над його поверхнею” виокремлюються такі семантичні відтінки: 1) “НРПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір безвідносно до параметрів “ширина”, “довжина”, 2) “НРПО+ПО+ШРПО: рух, що пересікає простір упоперек” і 3) “НРПО+ПО+ШРПО: рух, що пересікає простір уподовж”. Основним для цих речень є перше значення. Воно виникає тоді, коли правобічну позицію обіймають іменники, для яких параметричні характеристики “ширина”, “довжина” є індиферентними. Таким чином, обставинний поширювач вказує на простір, який перетинається рухом з одного – точно не встановленою щодо ширини або довжини – боку на другий – точно не встановлений стосовно двох найвіддаленіших точок або протяжності в поперечнику – бік. У припредикатній позиції функціонують, по-перше, іменники на позначення типів ландшафту за рослинністю (степ, пустиня, тайга), типів місцевості (ліс, гай, діброва), типів покриття (сніг, стерня), великих акваторій (море, океан), країн, населених пунктів (Казахстан, хутір, Прилуки), по-друге, іменники

– назви обмежених просторів, у яких між параметрами “довжина” і “ширина” суттєвої диспропорції не існує, тому, очевидно, і немає потреби встановлювати, вздовж чи впоперек перетинається рухом простір. До них насамперед слід віднести лексеми – найменування будівель та їх частин (хата, кімната). Іменники – заповнювачі правобічної позиції можуть виступати в однині і в множині. У конструкціях з множинною формою обставинного поширювача значення “НРПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір безвідносно до параметрів “ширина”, “довжина” проступає більш виразно. Локативно-транзитивний поширювач Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] у такому випадкові семантично зближується з локативно-транзитивним поширювачем Adv [Ninst] loc [trans], тому що “виражає то просторову розподільність, то всеосяжність переміщення в просторі, то підкреслює просторову протяжність з відтінком міри” [Плющ: 70]. Пор. у цьому зв’язку такі приклади: *Німці відступали через село* (Довж.); *Домка...вийшла через сіни до комори* (Пан.); *Ось ідемо ми через Полісся* (Г.); *Сонька йшла через садок* (Я.) і *Він...пройшов через міста і села України* (Баг.); *Простував [Кола] через горби і низів’я на Поточчя* (Кун.). Особливістю речень, які інформують про долання простору в поперечному перерізі, є те, що в них у правобічній позиції функціонують іменники з чітко окресленою параметричною характеристикою “ширина”. Серед поширювачів цього семантичного типу ядро становлять лексеми – найменування шляхів сполучення (дорога, вулиця, стежка, траса, тротуар, гатка), окремих окреслених просторів (долина), невеликих акваторій (ріка). Якщо синтаксичну позицію справа від предиката заповнюють іменники – найменування просторових понять з яскраво вираженою параметричною характеристикою “довжина”, речення СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] семантику “НПО+ПО+ШРПО: рух, що пересікає простір уздовж” передають спорадично. Основним реалізатором цього значення, як відомо, є речення СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans], які, на відміну від синтаксичних конструкцій з правобічним поширювачем Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], не повідомляють про подолання перешкоди субстанцією, що переміщується (або лівобічним поширювачем), тобто не мають додаткового значення, котре Т.П. Засухіна називає “преодолевательным” [Засухіна: 107]. Важливо наголосити, що при назвах великих, необмежених територій, коли думка про проходження всього простору не припускається, прийменник **через**

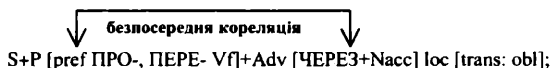
недоречний [Уткин: 228], оскільки “знахідний із прийменником *через* у значенні місця виражає динамічну просторову характеристику, вказуючи на момент виходу дії за межі простору” [Вихованець 1971: 87]. Правобічний поширювач Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] істотно відрізняється лексико-семантичною організацією від правобічного поширювача Adv [ПО+Nloc] loc [trans], оскільки формується за участю тих іменників – назв просторів, що мають незначну довжину, яка може перетинатися рухом. Це, в основному, найменування споруд, призначених для переходу, переїзду (міст, естакада, тунель). Позицію Adv [ПО+Nloc] loc [trans] обіймають різноманітні щодо загального значення “простір” іменники.

Реченням з семантичним описом “НРПО+ПО+ШРПО: рух, що перетинає простір, який не має конкретного виміру” притаманна особлива валентна природа. Специфіка стосується як дієслова-предиката, так і його лівобічного та правобічного поширювачів. Заповнювачами позиції Р виступають префіксальні дієслова на зразок проходити, переміщуватися, проводити, які реалізують сему “позначати лінію, залишати слід”. Характерною ознакою розгляданих речень є й те, що в них іменники-заповнювачі позицій S і Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] належать до одного семантичного розряду: називають поняття геометрії, фізики тощо (лінія, точка, центр, пряма): *Шукана пряма проходить через точки О й С* (Пог.); ...*пряма...проходить через центр* кола (Пог.). Особливість організації цих речень впливає на їхні функціональні можливості: вони зосереджені в науковому стилі.

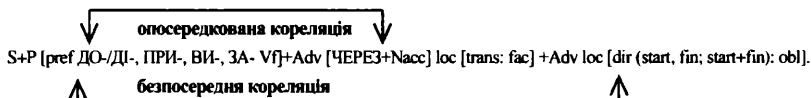
Локативно-транзитивний поширювач у реченнях CcM S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] з планом змісту “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО” функціонує на засадах факультативності й обов’язковості. Якщо роль основного носія валентності виконують безпрефіксні автосемантичні дієслова, локативно-транзитивний компонент перебуває на правах факультативного члена. Наявність префікса у структурі дієслова-предиката зумовлює обов’язкову присутність у реченні припредикатного правобічного члена. Виокремлене локативно-транзитивне значення і його семантичні модифікації послідовно передають префікси ПРО- і ПЕРЕ-. Дієслова-предикати зі значенням самостійного або несамостійного руху чи переміщення можуть сполучатися й з іншими префіксами, але орієнтацію на сполучуваність з обставинним поширювачем Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] виявляють лише префікси ПРО-, ПЕРЕ-. Інші префікси,

наприклад ЗА-, ВІ-, В-/У-/УВІ-/ВВІ- з прийменником **через** не корелюють, тому що виражають різнопланові відношення: **pref** – напрям руху, **prep** [ЧЕРЕЗ] – шлях руху. У загальному вигляді вияв обов’язкової валентності на рівні валентної рамки P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] речень три-, чотири- і п’ятикомпонентної СсМ можна інтерпретувати у вигляді такої схеми:

1) семантичний опис речення: “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО” → схема речення:

2) семантичний опис речення: “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО+НРПО” → схема речення:

У реченнях з валентною рамкою P [pref ПЕРЕ- Vf]+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans]+Adv [prep+Nx] loc [dir: start]+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin], які повідомляють не тільки про шлях руху, а й про напрям руху, зокрема про його вихідний та кінцевий пункти, обов’язковість припредикатного члена Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] визначають загальні умови висловлювання. Пор.: *X перейшов через коридор* [trans: obl]; *X перейшов через коридор з кухні у вітальню* [trans:obl// dir:obl або fac (start:obl//fin:obl; start:obl//fin: fac; start:fac/fin:obl); trans:fac//dir:obl].

СсМ S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans]

Семантику речень СсМ S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] можна описати так: 1) “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”; 2) “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод з метою виходу за межі ЛО”. Досліджувані речення виражають значеннєву спорідненість передусім з реченнями СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], хоч і поступаються їм щодо функціональних можливостей, а також певною мірою і з реченнями СсМ S+P+Adv [Ninst] loc [trans], виявляючи при цьому вищу функціональну активність. На план змісту речень з припредикатним членом Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] особливу увагу звертали багато лінгвістів. Так, свого часу О.М. Пешковський відзначав, що прийменник **крізь** зі

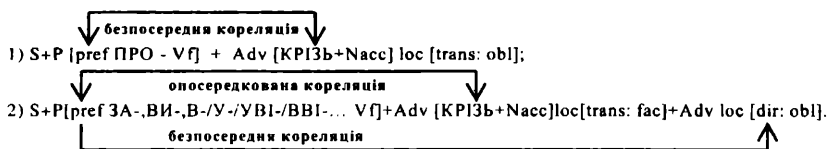
знахідним відмінком має таке саме значення, як і прийменник **через** з цим відмінком: указує, “що місце...служить тільки *середовищем* (і дуже часто *середовищем, котре є перешкодою*), у якому відбувається дія, а не пунктом напрямку” [Пешковский: 318]. Разом з тим він наголошував, що синтаксичній структурі **крізь**+Nacc притаманний семантичний відтінок подолання *більших перешкод*, які породжуються середовищем [Пешковский: 318]. Цю думку далі розвинули інші мовознавці. Конструкції з прийменником **крізь**, на відміну від конструкцій з прийменником **через**, переконливо доводить І.Р. Вихованець, репрезентують додатковий смисловий відтінок проникнення, переборення певного простору [Вихованець 1971: 93; 1992: 208]. В.Д. Уткін твердить, що правобічним поширювачем Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], порівняно з правобічним поширювачем Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc[trans], “виражається більш енергійне проходження предмета і більш сильний опір проникного середовища” [Уткін: 226]. Розглядаючи форми **через**+Nacc і **крізь**+Nacc як синонімічні, М.В. Всеволодова і Є.Ю. Владимирський наголошують, що форма **крізь**+Nacc часто ускладнюється оцінною семою “з трудностю” або “з легкістю” [Всеволодова 1982: 131]. Пор. у цьому зв’язку такі приклади: *Крізь вікна доходила свіжість ночі* (Тул.) – ...*сумерок вливався...через відчинені вікна* (Г.); ...*крізь врата цієї церкви пройшло не одне покоління* (Ц.) – *Через...ворота [вони] зайшли у двір* (Тют.); *Ви пройшли крізь гори Карпати* (Сам.) – *Цезар уже перейшов через гори Альпійські* (Зер.); *Стара Кандзюбиха пропхалась крізь натовп* (Коцюб.) – ...*Варвара Сухарада грізно несла свою велику постать через юрбу* (Гуц.). У формуванні значеннєвого відтінку “подолання певних перешкод”, крім прийменника **крізь**, беруть участь іменники-поширювачі та дієслова-предикати. Таким чином, речення CcM S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] мають специфічну валентну організацію на рівні позицій Р і Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans]: основному носієві валентності і сполучуваному з ним правобічному компонентів властиві особливі семантичні риси, про які йтиметься далі.

Як і в реченнях CcM S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [Ninst] loc [trans], котрі передають семантику “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”, у реченнях CcM S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], які реалізують дещо видозмінене значення – “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод через внутрішні межі ЛО, що являє

собою отвір”, лексико-семантичний набір заповнювачів правобічної позиції обмежений іменниками – найменуваннями отворів узагалі, природних та штучних отворів. Специфікою денотативної структури зумовлене те, що в цих реченнях у позиції справа від предиката переважають іменники з визначальною семою “вузький отвір”, “незначний розміром (незначний величиною; менший, ніж потрібно, бажано) отвір”. Виділену сему, що накладається на основне значення “пусте, відкрите місце в чому-небудь суцільному” [СУМ, т. V: 802], передають або план змісту іменників – заповнювачів припредикатної позиції (щілина, щіль, шпара, шпарина, прощілина, скалубина (розм.), провіт, проріз), або дериватами, які функціонують у їхньому складі і репрезентують сему зменшеності (дірочка, пробоїнка, лазик), або дескрипції на зразок “іменник – назва природного чи штучного отвору+виразник об’єктивної зменшеності – присубстантивний конкретизатор, що реалізує сему “який має невеликий розмір, незначну величину” (вузький отвір, неширокий отвір, вузький хід, неширока дірка), “іменник – назва природного чи штучного отвору+виразник об’єктивної перешкоди – присубстантивний конкретизатор, що реалізує сему “який перешкоджає, припиняє вхід, доступ кудись” (зачинені двері, заклеєне вікно, загратований отвір, затулена дірка). Трапляються випадки, коли семантичний відтінок “переборення певного простору” в реченні одночасно репрезентують не один, а кілька виокремлених засобів (вузька щілинка, вузесенька шпариночка, маленька забита вікнина). Напр.: *Крізь щілину...ми пролізли до саду* (См.); *Вовк крізь шпарку пропхався до хліва* (Фр.); *...крізь щілину висунулася голова* (Дм.); *Артьомов крізь віконце вдивлявся у потоки* (Чор.); *...крик крізь горло не міг продертися* (Стефан.); *Крізь вузьку щілину...пробивається... промінь* (Мар.); *Крізь...отвір...дверей в сіні вливалася...потік світла* (Пер.); *...[голос батька] проникав крізь напівпричинені...двері* (Тют.); *...крізь зачинене вікно...долітав 'гул...голосів* (Баш); *...[промінець світла] пробивається крізь малу щілинку* (У.); *А вода просякала крізь невеличкі щілини* (Том.); *Крізь маленьке віконце цідилася охряна мла літнього світанку* (Тют.).

Аналізовані правобічні поширювачі сполучаються з дієсловами – найменуваннями спрямованого руху, конкретної фізичної дії динамічного характеру, зорового, слухового, нюхового сприйняття. а також тими, які об’єднуються значенням “виходити, виділятися, виливатися краплями або струменем”. Дієслова конкретної фізичної дії є двовалентними: вони відкривають при собі об’єктну й

адвербіальну (локативно-транзитивну) позиції. На сполучуваність з компонентом Adv [KPIЗЬ+Nacc] loc [trans] зорієнтовані передусім дієслова-предикати, у значеннєвій структурі яких чітко вицленюється сема “долання перешкоди”: “спрямований рух+з труднощами, долаючи перешкоди” (вдиратися, пробиратися, продиратися); “спрямована динамічна дія+з труднощами, долаючи перешкоди” (заштовхувати, укидати, просувати, протягувати), “сприйняття+з труднощами, долаючи перешкоди” (проникати, просвічувати, проблискувати, проглядати), “виходити, виділятися, виливатися краплями або струменем+з труднощами, долаючи перешкоди” (просочуватися, просотуватися, цідитися). Дієслова-предикати функціонують у префіксальній і безпрефіксній формі. Залежно від типу кореляції, яка існує між дієслівним префіксом та прийменником **крізь**, речення СсМ S+P+Adv [KPIЗЬ+Nacc] loc [trans] поділяються на два різновиди: 1) речення з безпосередньою кореляцією і 2) речення з опосередкованою кореляцією. Схематично ці синтаксичні конструкції можна репрезентувати так:

У реченнєвих структурах з опосередкованою кореляцією поряд з локативно-транзитивним досить часто функціонує локативно-директивний поширювач, який перебуває на засадах облігаторності. Для префікса ПРО-, що входить до функціонально-семантичного поля шляху руху, регулярною є сполучуваність з дієсловами спрямованого руху та спрямованої конкретної дії динамічного характеру, тому речення з дієсловом-предикатом Р [pref ПРО-Vf] не потребують конкретизатора у вигляді прбсторово-напрямкового компонента. Щодо лексико-семантичної природи реалізаторів предикатної, лівобічної та правобічної позицій речень СсМ S+P+Adv [KPIЗЬ+Nacc] loc [trans], то вони, в основному, збігаються з лексико-семантичним складом репрезентантів цих же позицій речень, утворених за взірцем СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+ Nacc] loc [trans] і S+P+Adv [Ninst] loc [trans]. У реченнях з дієсловами спрямованого руху, конкретної фізичної дії з відтінком спрямованого руху, заповнювачем лівобічної позиції виступають іменники на позначення істот (людей чи тварин), а правобічної – недиференційованих або штучних отворів. Якщо роль

основного носія валентності виконують дієслова – назви властивостей предмета, які визначаються за впливом на органи чуттів, то позицію S структурують іменники на позначення фізичних явищ, що сприймаються зором, слухом або нюхом, а позицію Adv [КРІЗЬ+ Nacc] loc [trans] – субстантиви – найменування отворів без указівки на їх природне чи штучне походження, природних та штучних отворів, місць як отворів у чому-небудь. У функції предиката можуть виступати, як уже неодноразово наголошувалося, дієслова, об'єднані значенням “виходити, виділятися, виливатися краплями або струменем”. Типовими репрезентантами лівобічної позиції є іменники – назви твердих, рідких або газоподібних станів речовини. Синтаксичну позицію справа заповнюють субстантиви на означення недиференційованих отворів, штучних отворів, а також природних отворів на тілі людини або тварини.

У формуванні речень із семантикою “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод з метою виходу за межі ЛО” найактивнішу участь беруть дієслова спрямованого руху, сприйняття, зокрема зорового та слухового, спрямованої конкретної фізичної дії (іти, дертися, повзти, пропихатися, дивитися, позирати, помічати, чути, чути́ся, доноситися, кричати, колоти, світли́ти, сочитися, текти). Необхідно зазначити, що ускладнення плану змісту основних носіїв валентності семою “долання перешкод” є характерним не лише для речень із семантичним описом “НПО+ПО+ШРПО: рух з подоланням перешкод через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”, а й для реченневих структур з розгляданим типом значення. Ідеться про дієслова-предикати на зразок продиратися, пробиратися, дертися, проштовхуватися, просякати, протягувати. За цією ознакою аналізовані речення відрізняються від семантично споріднених з ними речень, утворених за СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans]. На рівні правобічних компонентів речень СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] і S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] також простежуються суттєві відмінності. Якщо для обставинного поширювача Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] важливою є така характеристика, як функціонування в припредикатній позиції поряд з просторовим прийменником **через** іменників – назв локативних і нелокативних понять з чітко окресленими параметричними ознаками “довжина”, “ширина”, то обставинному поширювачеві Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] властива інша ознака: він формується на базі тих іменників, у плані змісту яких закладена сема “перешкода”. У кількісному

відношенні переважають іменники на позначення обмеженого простору. Це, зокрема, лексеми – найменування ландшафту, густо вкритого рослинністю, труднопрохідних відкритих просторів, які заросли багаторічними рослинами – бур'янами, лісом, чагарником (зарості, джунглі, гушавина, гуща, гущина, гущак, гушавінь, хащі, нетрі, тайга, чагарник, кущі, будяччя): *Вже бігли крізь зарості цілі підрозділи* (Довж.); *А вночі загін...повернувся крізь темні лісові хащі* (Баш); *Ованес...позирав крізь кущі* (Баш); *Там ми...крізь нетрі пробивались* (Баг.); *...крізь...чагарник продиралися бійці* (Гон.); *Жене [він]...крізь будяччя і тернину* (Лепк.); *Вони...крізь...бузинник прoderлися до огорожі* (Смол.). Характерно, що у правобічній позиції Adv [KPIЗЬ+Nacc] loc [trans] активно функціонують іменники – назви вертикальних перешкод (стіна, перегородка, паркан, тин, ліса), верхніх або нижніх покриттів у будь-якому приміщенні (стеля, дах, підлога, поміст (діал.), міст (діал.), діл), будь-яких конкретних предметів, що можуть перетинати шлях руху, заступати шлях, бути перепорою для чого-небудь (платок, шарф, сорочка, рушник, марля, ганчірка, полотно): *...просочувався крізь стіни...голосок* (Шиян); *...[барвінок] дивиться крізь тин* (Олесь); *Провалюються [снаряди] крізь дахи* (Гон.); *Крізь стелю вода протікала* (У.); *Бур'янина якось пробилася крізь долівку* (Гол.); *Кров...просочувалася крізь полотно* (Шиян); *...піт проступав...крізь сорочку* (Янов.); *Мати цідила молоко крізь...рушник* (Тют.). Аналізований правобічний поширювач реалізується і на базі іменників, що називають предмети, які являють собою суцільну масу (грунт, глина, земля, пісок, тіло): *Крізь його рум'яне тіло проходив біль* (Стел.). У складі валентної рамки P+Adv [KPIЗЬ+Nacc] loc [trans] з виокремленими заповнювачами правобічної позиції чітко простежується дія принципу лексико-семантичної вибіркості: іменники – найменування різноманітних ландшафтів, відкритих просторів функціонують у реченнях з дієсловами руху, а іменники – назви конкретних предметів, що мають параметричні характеристики “довжина”, “ширина”, “висота”, “товщина”, “глибина”, являють собою суцільну масу, – у реченнях з дієсловами слухової, зорової дії та відчуття, а також конкретної динамічної дії. Відмінності щодо плану змісту, лексико-семантичної бази позицій Adv [KPIЗЬ+Nacc] loc [trans] і Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] не обмежуються тільки семантичною опозицією “простір з перешкодою/простір без перешкоди”. Кожен з правобічних

поширювачів має свою синтагматичну структуру. Прийменник **через**, наприклад, виступає в такому оточенні, яке не є типовим для прийменника **крізь**. Це оточення репрезентують іменники на позначення країн, населених пунктів, географічних областей і промислово-економічних районів, плантацій, функціональних територій, місць громадського користування, споруд, призначених для проїзду або переходу, штучних і природних шляхів сполучення, заглибин, западин на поверхні, просторових понять на зразок лінія, центр, точка, пряма. Разом з тим правобічну позицію з прийменником **крізь** заповнюють такі іменники, які практично не фіксуються у правобічній позиції Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans]. Мова йде про лексеми зі значенням “велике неорганізоване скупчення когось або чогось” (натовп, товпа (розм.), юрба, стовпище, череда, косяк (розм.), табун, зграя, стадо, листва, зелень, листя): *Федько **продерся крізь юрбу*** (Вин.); *...жінка **просувалася крізь натовп*** (Коцюб.); *Чоловік **намагався пробитися крізь...товпу людей*** (Янов.); *Він **пробивався крізь табун білуз*** (Тул.); *...крізь **листя береста...жовтіли зорі*** (В.); *Крізь...**зелень блищала** вдалині Сула* (Дон.). Нарешті, автономну групу серед типових репрезентантів позиції Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] утворюють іменники – найменування стихій, явищ природи (туман, мла, сніг, дощ, курява, пилюка), фізичних явищ, що сприймаються слухом, зором (гудіння, рев, калатання, гуркотіння, передзвін, темнота, морок, тьма), оскільки вони передають не реальний, а уявний, образний простір [Вихованець 1971: 93]. Цьому просторові не властива хоча б одна з тих параметричних характеристик, які притаманні реальному просторові: *Лиш люди...**шугали крізь куряву** в полях* (Гон.); *Хтось **крізь завію** **поспішав** за ним* (Бар.); *Крізь **млу** **ледве сонце шаріло*** (Ст.); *...човнів **тріла рухаються крізь туман*** (Сем.); *Крізь **грюкання та вищання долітав** до нас **голос*** (Мир.); *Крізь **калатання** **дзвона** **прослухається** **неквапливий чвал** **двигунових поршнів*** (Я.); *...**гості** **тильно дивляться** на нього **крізь темряву**...* (Баг.). Дія принципу лексико-семантичної вибірконості на рівні валентних рамок P+Adv[Nx] loc [trans], P+Adv[prep+Nx] loc [trans] також виявляє себе в реченнях описуваного семантичного типу: дієслова-предикати спрямованого руху регулярно програмують поширювачів на означення скупчення однорідних предметів (людей, тварин, рослин тощо), а дієслова-предикати зорового, слухового сприйняття та відчуття – поширювачі – назви акустичних й оптичних явищ.

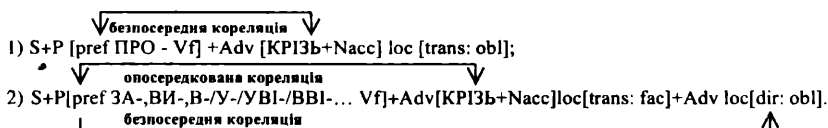
заповнювачами правобічної позиції, що мають значення “стихія, явища природи”, сполучаються дієслова обох виділених типів. Як і в реченнях з правобічним поширювачем Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], у синтаксичних конструкціях з припредикатним членом Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] при специфічній лексико-семантичній організації валентної рамки P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод з метою виходу за межі ЛО” може ускладнюватися семою інструментальності. “На ґрунті просторового значення, – говорить І.Р. Вихованець, – за певних умов контексту в знахідного з прийменником *крізь* виникає відтінок інструментального значення” [Вихованець 1971: 93], тобто умовою “контекстуальної нейтралізації просторових функцій” прийменниково-відмінкової форми **крізь**+Nacc і наближення її “до інструментального значення” [Вихованець 1992: 129] є заповнення правобічної позиції в реченні іменниками, що вказують “на предмет, спеціалізований для виконання певної дії” [Вихованець 1971: 93-94] (решето – для просіювання чого-небудь (перев. зерна, борошна), сито – для просівання борошна та інших сипких речових або процідження чого-небудь; цідилко – для проціджування чого-небудь (перев. молока); фільтр – для очищення рідин, газу тощо від непотрібних домішок і т.ін.). Типовим заповнювачем позиції Р речень з виокремленим специфічним різновидом семантики виступають предикати конкретної дії з динамічним відтінком. Це, як правило, перехідні дієслова, які обов’язково супроводжуються об’єктним конкретизатором (цідити, просівати, віяти, пропускати, дихати). Локативно-транзитивний компонент перебуває в реченні на правах факультативного члена. Пор.: *Х дихає крізь апарат; Х просіює [борошно] крізь сито; Х цідить [молоко] крізь цідилко.*

Семантична опозиція “контактна локалізація/дистантна локалізація” безпосередньо поширюється на речення CcM S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans]. Вони спеціалізуються на вираженні контактної локалізації. У цьому відношенні досліджувані речення зближуються з реченнями CcM S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] і S+P+Adv [Ninst] loc [trans]. У плані змісту “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод з метою виходу за межі ЛО”, що передають речення з правобічним компонентом Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], однак, не вичленовуються ті диференційовані значення, котрі виокремлюються в семантичній структурі “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО”, яку

репрезентують синтаксичні конструкції з правобічним конституентом Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans]. Уже було сказано, що функцію заповнювачів правобічної позиції з прийменником **крізь** не виконують іменники на зразок точка, центр, лінія, пряма, для яких індиферентною є сема “внутрішній простір” і, відповідно, параметричні характеристики “висота”, “довжина”, “ширина”. Цим і пояснюється той факт, що речення СсМ S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] не реалізують регулярне для речень СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] диференційоване значення “НПО+ПО+ШРПО: рух з подоланням перешкод, що перетинає простір, який не має конкретного виміру”. Описувані речення не реалізують також диференційованого значення “НПО+ПО+ШРПО: рух з подоланням перешкод, що перетинає простір з одного боку на інший над його поверхнею”, оскільки припредикатний член з прийменником **крізь** та іменником у формі знахідного відмінка вказує “на наскрізний рух у межах внутрішнього просторового орієнтира” [Вихованець 1980: 208], а не над ним. Якщо загальний план змісту “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод з метою виходу за межі ЛО” піддати внутрішньому семантичному членуванню, то в ньому можна виокремити два диференційовані значення: “НПО+ПО+ШРПО: рух з подоланням перешкод, що перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні” і “НПО+ПО+ШРПО: рух з подоланням перешкод, що перетинає внутрішні межі простору з одного боку на інший”. Виразником цих значень у реченні виступають іменники-заповнювачі правобічної позиції, а також основні носії валентності. Досить часто обидва маркери діють сукупно, тобто одночасно беруть участь у формуванні якогось із диференційованих значень. Якщо функцію предиката виконують дієслова спрямованого руху [“спрямований рух+з труднощами, долаючи перешкоди”], речення репрезентують значення “НПО+ПО+ШРПО: рух з подоланням перешкод, який перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні”. Аналогічний семантичний опис мають речення з обставинним поширювачем Adv[КРІЗЬ+N(іменники – найменування поверхонь типу пустеля, тундра, піски [“простори, ділянки землі, покриті великими масивами сипучої гірської породи, що складається з крупних твердих мінералів, переважно кварцу”], сніги [“суцільна маса опадів, які лежать на поверхні”], льоди [“замерзла вода”])acc] loc [trans]. Пор.: *X пробирається [продирається] крізь село [поле]; X прямує [іде] крізь тундру [сніги, пустелю].*

У формуванні семантики “НПО+ПО+ШРПО: рух з подоланням перешкод, що перетинає внутрішні межі простору з одного боку на інший”, крім дієслів руху, беруть участь дієслова сприйняття, конкретної фізичної дії з динамічним відтінком. Серед них переважають лексеми, план змісту яких ускладнений додатковим семантичним відтінком “з труднощами, долаючи перешкоди”. Пор.: *Х пробирався крізь хащі; Х долинав [прочувався] крізь стіну; Х проступав крізь марлю; Х просочувався [пробивався] крізь стелю*. Прикметно, що лексико-семантична селекційність поширюється і на лівобічну позицію. Так, у реченнях з дієсловами руху цю позицію обіймають іменники з семантичною рисою “істота”, тоді як у реченнєвих структурах з дієсловами сприйняття її заповнюють іменники – найменування фізичних явищ, що сприймаються органами чуттів, а в синтаксичних конструкціях з дієсловами на зразок текти, сочитися, просочуватися, проступати й ін. – іменники на позначення рідин.

Типовими репрезентантами позиції Р у реченнях з аналізованою семантичною структурою виступають префіксовані дієслова. Склад префіксів різноманітний: ПРО-, ДО-/ДІ-, В-/У-/УВІ-/ВВІ- та ін. З правобічним поширювачем Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans] найчастіше сполучаються дієслова, що мають у своєму складі префікс ПРО-. Дієслова з іншими префіксами програмують не локативно-транзитивний, а локативно-директивний компонент. Отже, речення СсМ S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], як і близькоспоріднені з ними в плані семантичної наповнюваності речення СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], об’єднуються в два різновиди: 1) речення з безпосередньою кореляцією і 2) речення з опосередкованою кореляцією. Ці конструкції схематично можуть бути репрезентовані так:

Щодо умов обов’язковості/факультативності в реченні обставинного поширювача, то вони такі: 1) на правах облігаторного члена він функціонує, коли роль основного носія валентності виконують дієслова з префіксом ПРО-; 2) зрідка обов’язкова присутність поширювача справа зумовлюється інформативною недостатністю деяких дієслів-предикатів односпрямованого руху, зокрема наявністю у їхньому складі семи “з труднощами, долаючи

перешкоди”, як-от: S [Полонені]+P [дерлися= “рухалися”+ “пробиралися крізь що-небудь труднопрохідне”]+Adv [КРІЗЬ+Exp acc (=Adjacc+Subacc[*тернисті чагарі, страшні зарості, небезпечну трясовину*])] loc [trans: obl]. Як і в реченнях СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans]+Adv [prep+Nx] loc [dir: start+fin], у реченнях, утворених за зразком СсМ S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], обов’язковість/факультативність локативно-транзитивного члена може визначатися загальними умовами висловлювання. Пор.: X *просувався крізь нетрі* [trans: obl]; X *просувався крізь нетрі зі сходу на схід* [trans:obl// dir:obl або fac (start:obl//fin:obl; start:obl//fin: fac; start:fac/fin:obl); trans:fac //dir:obl].

СсМ S+P+Adv[Ninst] loc [trans]

Речення, побудовані за СсМ S+P+Adv[Ninst] loc [trans], передають два значення: 1) “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір” і 2) “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою відкритий або внутрішній простір”. Правобічний поширювач Adv [Ninst] loc [trans] серед репрезентантів семантики “ШРПО” вирізняється не лише характером граматичного оформлення, а й тим, що “вживається у випадках, коли потрібно виразити динамічну просторову характеристику без означення того, виходить чи не виходить рух за межі простору” [Вихованець 1971: 88]. Зіставляючи речення СсМ S+P+Adv[Ninst] loc [trans] з реченнями інших СсМ СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [trans], які також реалізують розглядані плани змісту, неважко помітити, що вони мають спільні і специфічні характеристики. Лексико-семантична реалізація позиції S в описуваних реченнях, як і в семантично споріднених з ними реченнях СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], обмежена іменниками – назвами людей, істот, механізованих, немеханізованих засобів пересування, явищ природи, динамічних предметів озброєння, рідин, газів. Функцію предиката регулярно виконують дієслова із загальним або конкретизованим щодо темпу, динамічної здатності, напряму і т. ін. значенням руху. Отже, сюди входять дієслова, які вказують на рух по твердій поверхні, по воді, по повітрю. Якщо зважити на таку категоріальну сему, як спосіб руху, то необхідно виокремити дієслова самостійного й несамостійного руху. Семантичний спектр описуваних основних носіїв валентності охоплює лексеми на позначення цілеспрямованого й нецілеспрямованого руху. До

типових реалізаторів позиції Р необхідно віднести дієслова просторового переміщення. Рідше в ролі основного носія валентності виступають дієслова зі значенням сприйняття, у першу чергу, ті які передають сему “поширюючись, досягати чийого-небудь слуху, нюху, зору”. Лексико-семантичний склад іменників-заповнювачів припредикатної позиції в реченнях обох значеннєвих типів обмежений. Жорстка лексико-семантична селекційність простежується на рівні речень з першим семантичним описом. Треба відзначити передусім той факт, що безприйменниковий орудний відмінок місця, котрий “означає певний обмежений простір, через який здійснюється дія”, у сучасній українській мові “не зберігає вже своїх колишніх позицій” і, як уже наголошувалося, “буває лише в спеціальних виразах” [Безпалько: 95, 96]. Правобічний поширювач Adv [Ninst] loc [trans], слушно зауважує М.Я. Плющ, “із значенням непротижного простору (отвору) в усіх слов’янських мовах дуже рано почав замінюватися прийменниковою конструкцією “через (крізь)+знахідний відмінок”, і “процес заміни ор. місця прийменниковими конструкціями завершився в основному на користь останніх” [Плющ: 78-79]. Функцію предиката в цих реченнях виконують дієслова, які вказують на рух, переміщення, проникнення, оптичне та акустичне сприйняття (іти, пролізти, втекти, текти, лити, пробігти [“швидко текти”], проникнути, прорватися, дістатися, чути, доноситися, виглянути): *Вбігали [вони] в алтар...дверима* (Бар.); ...[Сагайдачний] *переліз вікном у садок* (Чайк.); *Він виглянув вікном* (Фр.); ...*дим бовдурами повалив* (Фр.); *Але пішла горлом і носом кров* (Л.); ...*феї зникають чорним ходом* (Під.); *Я йшов хідником* (Л.). Правобічні поширювачі, що функціонують при виділених дієсловах-предикатах, об’єднані значенням “природний або штучний отвір”, лексичним ідентифікатором якого виступає іменник отвір – “пусте, відкрите місце в чому-небудь суцільному”. Цей кількісно обмежений лексичний розряд іменників-поширювачів можна диференціювати на три семантичні групи: 1) назви отворів узагалі, без указівки на їх природний або штучний характер (отвір, діра, дірка, щілина, пробоїна, шпарина, відтулина (розм.), хід); 2) найменування штучних отворів у стіні приміщення, споруди, в огорожі, між будівлями й т. ін. (вікно, вікнина, квартира, двері, ворота, брама, хвіртка, верх [“димар”], бовдур, димар, димохід, лаз, лазівка, люк); 3) назви природних отворів на тілі людини або тварини (горло, ніс, ніздрі, рот, уста, вуха (вухо), зябра). Іменники другої і третьої груп функціонують,

як правило, без поширювачів, тоді як субстантиви першої групи досить часто одержують конкретизацію з боку уточнюючих слів, з якими утворюють дескрипцію на зразок Adjx+Subx, оскільки в силу своєї інформативної недостатності потребують цієї конкретизації в певних умовах. Пор.: *Х витікає діркою* [отвором у чому-небудь] (*вузькою діркою* [отвором у чому-небудь+меншим за шириною, ніж потрібно, бажано], *широкою діркою* [отвором у чому-небудь+більшим за шириною, ніж потрібно, бажано]). Іменник-поширювач хід, репрезентуючи значення “місце, отвір у стіні приміщення, споруди, крізь які входять куди-небудь і виходять звідкись” [СУМ, т.ХІ: 70], самотійно не реалізує сему “внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”. Регулярною для нього є сполучуваність із прикметником чорний, підземний, а утворена таким способом дескрипція репрезентує семантику “прохід у будівлі, призначений переважно для господарських потреб” [СУМ, т.ХІ: 353], “прохід, який міститься під землею поверхнею, у надрах землі” [СУМ, т.ХІ: 427]: *Чорним ходом ми потрапили на сходи* (См.). Як і в реченнях, побудованих за зразком СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans] та S+P+Adv[КРИЗЬ+Nacc] loc [trans], у реченнях з аналізованим обставинним поширювачем виявляє себе лексико-семантична селекційність на рівні заповнювачів усіх трьох позицій – S, P, Adv [Ninst] loc [trans]. Так, при дієсловах-предикатах зі значенням спрямованого самотійного руху, конкретної фізичної дії з динамічним відтінком лівобічний поширювач характеризується семантичними рисами “людина”, “тварина”, а правобічний – “недиференційований отвір”, “штучний отвір”: *Хлопець вискочив вікном [квартирною, пробійною]*; *Босць ішов чорним ходом [брамою, хвірткою]*; *Півень пролетів вікниною [ворітьми, лазом]*. Для дієслів-предикатів зі значенням “поширюючись, досягати чийого-небудь слуху, нюху, зору” можливою є сполучуваність з іменниками на зразок звуки, запахи (позиція S) та субстантивними лексемами на позначення отворів узагалі, природних або штучних отворів: *Запах доносився квартирною*; *Музика чулася вікном*; *Світло просочувалося шпаринами*. Дієслова-предикати з семантикою “виходити, виділятися, виливатися краплями або струменем” мають таке валентне оточення: позицію S обіймають іменники – найменування рідких або газоподібних станів речовини, а позицію Adv [Ninst] loc [trans], крім уже названих вище, – іменники на позначення природних отворів на тілі людини або тварини: *Пар просочується шпаринами*

[*квартиркою, вузькою пробойною*]; Газ проникає шпариною [люком, лазом]; Кров іде горлом [носом, вухами]. Наведені приклади показують, що в аналізованих реченнєвих структурах існує пряме семантичне узгодження на рівні заповнювачів лівобічної та правобічної позицій, як-от: S (іменники – назви істот) – Adv [N (іменники – назви частин організму істот)inst] loc [trans], S (іменники – найменування рідин, що забезпечують живлення клітин організму, обмін речовин у ньому) – Adv [N (іменники – найменування природних отворів на тілі людини або тварини, по яких ці рідини можуть переміщуватися)inst] loc [trans]. Речення CcM S+P+Adv [Ninst] loc [trans] не належать до активних репрезентантів плану змісту “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”. Вони витіснені реченнями CcM S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc]loc [trans]. Ця конкуренція, твердить І.І. Слинько, відбувалася уже в XVII-XVIII ст. й обумовлювалася цілком об’єктивними причинами: вказане значення конкретніше реалізує прийменниково-іменникова форма [Слинько: 24], у якій розгляданий динамічний відтінок виразно передає не лише іменник, а й прийменник **через**. Означену функцію у специфічній формі – “ШРПО: шлях руху з доланням перешкод” – почасти реалізують речення CcM S+P+Adv[KPIЗь+Nacc]loc [trans].

Щодо обов’язковості в реченні CcM S+P+Adv[Ninst] loc [trans] обставинного поширювача, то вона, як правило, виникає тоді, коли функцію основного носія валентності виконують дієслова, які, сполучаючись з префіксом ПРО-, репрезентують значення “переміщатися через внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір, крізь щось, кудись” (пробігти, проїхати, проскочити, просотатися, пролитися, проштовхнутися). Пор.: *Х пройшов брамою [дверима, пробойною...]*; *Х пролетів квартиркою [вікном, люком...]*.

Іншу валентну природу мають речення з адвербіально-локативним поширювачем Adv [Ninst] loc [trans], які передають значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою відкритий або внутрішній простір”. Склад іменників, які беруть участь у формуванні цього плану змісту, не характеризується такою жорсткою обмеженістю, як склад субстантивів-репрезентантів попереднього значення, проте принцип лексико-семантичної вибіркової послідовно простежується і в розгляданих синтаксичних конструкціях. Розряд заповнювачів припредикатної позиції охоплює семантичні групи іменників на позначення 1) наземних, підземних, водних, повітряних шляхів сполучення

(автострада, брід, брук, бруківка, бульвар, вулиця, гостинець (заст.), дорога, дамба, манівець (розм.), магістраль, міст, провулок, просіка, путь, путівець, стежка, траса, тракт (заст.), тротуар, пішохід (заст.), шлях, повітряний коридор, тунель, східці, драбина): ...*Килина йде пішоходом* (Ал.); *Велетень...рушив ходом сполучення* (Тют.); ...[Лодиженко] *пішов...тунелем* (Ле); *Татари злазили...стежечкою* (Коцюб.); *Горбатюк...йшов вулицею* (Д.); *Я піду...провулком* (Тел.); *Дук...почав підніматися бетонними східцями* (Баш); *Тролейбус мчав нас Хрещатиком* (Муш.); *Хитким містком перескочили [Сахно з шофером] протоку* (Смол.); *Микола йде...довгим підземним тунелем* (Тк.); *Плили [ми з тобою]...шляхом водяним* (У); *Летять пташки шляхом надземним* (Рил.); 2) ділянок земного рельєфу (болото, долина, вал, берег, узгір'я, гай, гора, ліс, луг, острів, парк, поле, рівнина, степ, суша, тундра, тайга): ...*степом їхали...тачанки* (Гон.); *Він не піднявся Ельбрусом* (О.); *Він...узгір'ям подався до берега* (Баш); *А долиною стелеться...музика* (Гж.); *Далі відходив [Мирон Данилович]...вимивиною* (Бар.); *Ішов берегом [він]* (Зб.); *Крутим насипом дерлися взводи* (Дес.); *Горпина пройшла низовиною* (Дес.); 3) водних об'єктів (море, океан, ріка): ...*я плив водою* (Пуш.); ...[вони] *їздили ставком* (Пан.); *Тимко плив Ташанню* (Тют.); 4) космічних об'єктів (небо, небозвід): *Зорі котилися небозводом* (Тк.); *Ішли небом хмарки* (Тул.); 5) континентів, країн, географічних областей, населених пунктів і їх частин (Австралія, Америка, Європа, Україна, місто, село, селище, хутір, столиця, район, двір, садиба, обійстя (діал.), подвір'я): *Неслава лине Америкою* (Л.); *Потяг мчить Молдовою* (Україн.); *Пojзд йде Забайкальям* (Баг.); *Я ще не встиг походити Києвом та Ірпенем* (Руд.); *Іду я...містом* (П.); *Поспішають Подолом трамваї* (Чуб.); *Кузь...пішов двором* (Тют.); 6) будівель, споруд різного призначення і їх частин (хата, кімната, сіни, світлиця, веранда, сарай, підлога): *Раз проходив він канцелярією* (Янов.); *Олекса понипав світлицею* (Стеф.); 7) типів покриву (вода, земля, рілля, суходіл, пісок, стерня, вруно): *Ти ходиш...суходолом* (Дм.); ...[Гнідко] *покотив воза стернею* (Кор.); *Чіпка побіг...ріллею* (Мир.); *Прошкував [Коропов]...вруном* (Зем.); 8) спеціалізованих територій (сад, баштан, вигін, сінокіс, пасовище, полігон): *Іду я...садом* (Лепк.); *Вони прямували вигоном* (Бед.); *Прокіп...пішов сінокосом* (Тют.); 9) місць громадського користування, відпочинку (базар, ринок, перон, зоопарк):

...Бубон...гуляв **пляжем** (Чорн.); ...[він] **ходив ринком** (Тул.); **Пероном нісся Орест** (Дос.); **Попоходили вони...зоопарком** (Чорн.); 10) пристроїв для пересипання, пересування, переливання, транспортування чого-небудь (жолоб, труба): ...[вода] **тече каналізаційною трубою** (Руд.); **Звідси жолобами і транспортерами качани надходять в сушильні камери** (Сл.); 11) загальнопросторових понять (сторона, центр, середина): **Він прямував серединою** (Малик). За ступенем інформативної наповнюваності виділені поширювачі можна об'єднати в дві групи: 1) синсемантичні поширювачі і 2) автосемантичні поширювачі. Валентна специфіка іменників першої групи полягає в тому, що вони в силу свого лексичного значення створюють навколо себе відкриті синтаксичні позиції, які заповнюють граматично узгоджені й семантично сумісні з ними компоненти: ...[він] **від'їхав крайчиком дороги** (Куп.); **Машина промчала краєм лісу** (Грим.); **Серединою села протікав безіменний потік** (Лепк.); **Серединою шляху скакали кінні** (Гж.); **Вони йшли краєм бору** (Муш.); ...**Йшли [вони] польською стороною** (Дм.); **Тимко взяв її за руку і повів вершечком яру** (Тют.); **Центром міста йшла так звана конка** (Ш.); **Тролейбуси йшли своїм маршрутом** (Куч.). Функцію обов'язкового присубстантивного конкретизатора частіше виконують іменники, зокрема ті, що називають просторові поняття, рідше – прикметники або займенники. Вони виступають семантичною домінантою у складі правобічного поширювача, який являє собою дескриптивні структури Subx+Subx, Adjx+Subx, Pronx+Subx. Слід звернути увагу на те, що синсемантичність локативно-динамічного поширювача може компенсувати ще один засіб – підрядна частина, яка функціонально зближується з іменниковим, прикметниковим або займенниковим конкретизатором: ...**йшов Костя маршрутом, який накреслили для нього лихі люди** (Руд.). Поширювачі другої групи, яким властива висока функціональна активність, не потребують якого-небудь уточнення, тому лише зрідка вживаються в складі дескрипції. Наявність конкретизаторів, таким чином, викликана не семантичною природою локативного поширювача, а умовами контексту: ...**тепер я мандрую пішки південним Кримом** (Під.); **Іду я глухим містом** (П.); **Побрела глибоким снігом [стара Кизилиха]** (Кор.). Особливого опису потребують іменники-заповнювачі правобічної позиції Adv [Ninst] loc [trans], які називають різноманітні шляхи сполучення (дорога, гудрон (розм.), магістраль,

маршрут, стежка, тракт, траса, територія, шлях). Для них, як і для інформативно недостатніх лексем-поширювачів, регулярним є функціонування у дескриптивних структурах на зразок Adjx+Subx, Adjx+Adjx+Subx. Ад'єктивний конкретизатор дає вказівку "на вид дороги або сполучення...на певні ознаки відповідного простору" [Плющ: 70] і т.ін.: *Їхали повстанці битим трактом* (Фр.); *Невже ж піду я...Доріжкою пільною* (Лепк.); *Бігли вони степовими дорогами* (Він.); *Хто там бродить лісовими манівцями* (Ворон.); ...[вони] *їхали брукованим шляхом* (Куч.); *Прекрасним гудронованим шосе машина помчала* (Тр.); *Битим шляхом він не хотів йти* (Гж.); *Бічною польовою доріжкою скаче...вершник* (Лев.).

Семантична структура "НПО+ПО+ШРПО: рух по поверхні ЛО, що являє собою відкритий або внутрішній простір" зазнає значеннєвої диференціації: у її складі виокремлюються два семантичні фрагменти: "НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення" і "НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається" (див.: [Всеволодова 1982: 112-115, 126-137]). Вираження вказаних різновидів локативно-транзитивної семантики, за словами М.Я. Плющ, виходить за межі плану змісту припредикатного члена і пов'язується з цілим комплексом відношень, які виникають на рівні валентної рамки Р+Adv[Ninst] loc [trans] [Плющ: 69]. Основними умовами для формування диференційованого значення "НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення" є такі: 1) позицію Р заповнюють дієслова цілеспрямованого руху або переміщення, 2) позицію Adv [prep+Nx] loc [trans] обіймають іменники на позначення протяжних просторів, які означають напрям проходження когось або чогось. Це, зокрема, найменування штучних і природних шляхів сполучення, пристроїв для пересування, пересипання, переливання чого-небудь, а також органів, призначених для руху рідини в організмі людини або іншої істоти (дорога, шлях, траса, стежка, вулиця, міст, тунель, коридор, сіни, драбина, жолоб, вена, капіляр, судина, жила); 3) іменники-поширювачі, за винятком лексем – назв органів, призначених для руху рідини в організмі людини або іншої істоти, функціонують у формі однини. Якщо вони вживаються в множині, реалізується значення "НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається": *Не раз він їхав цими дорогами* (Куч.); ...[хазяї] *простували тротуарами порожніх вулиць* (Янов.); *Пішла дівка шляхами* (У.Н.Р.); *Додому я йшла переулками* (Х.). Диференційоване

значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається” виникає, коли 1) в позиції Р функціонують дієслова – найменування цілеспрямованого й нецілеспрямованого руху та переміщення, а 2) в позиції Adv [Ninst] loc [trans] – іменники на позначення ділянок земного рельєфу, акваторій, космічних об’єктів, повітряних просторів, континентів, країн, населених пунктів, помешкань, споруд та їх частин, типів покриву, плантацій, спеціалізованих територій, місць громадського користування, місць громадського відпочинку, загальнопросторових понять: *Я з годину гуляв узгір’ям* (Руд.); *Йде Василь Іванович селом* (В.); *Сідалковський ішов Києвом* (Чорн.); *Плила утка...тихою водою* (У.Н.Р.); *А мій милий містом ходить* (У.Н.Р.); *Осінь стернями блукає* (Лепк.); *Потім обос бродили містечком* (Стеф.); *Хто...бродить лісовими манівцями* (Ворон.). У реченнях з дієсловами нецілеспрямованого руху та переміщення правобічний компонент практично не впливає на формування типу змістових відношень. Значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення”, “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається” не завжди чітко протиставляються. Це, зокрема, відбувається тоді, коли основним носієм валентності виступають дієслова цілеспрямованого руху, а позицію Adv [Ninst] loc [trans] репрезентують іменники на зразок коридор, сіни, ріка, асфальт, які містять сему “протяжний простір”. Пор.: *Х біг коридором*, *Х плив рікою* → шлях руху – шлях сполучення або шлях руху – простір, що долається. План змісту “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається” виразно репрезентується тоді, коли дієслово-предикат виступає у формі доконаного виду або коли до складу речення входить обставинний поширювач Adv[prer+Nx] loc [dir], яким “виразно виражається напрямок руху з метою долання простору, виходу його за межі” [Плющ: 77]. Пор.: *Х пробіг коридором в операційну*; *Х проплив рікою в сусіднє село*. Для припредикатного члена речень із семантикою “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою відкритий або внутрішній простір” регулярною, але не єдино можливою, є факультативна позиція. Окремі мовознавці наголошують, що орудний локативний “виступає в придієслівній позиції обставини місця як необов’язковий компонент структури речення, виражаючи просторову характеристику динамічного розгортання дії (при дієсловах переміщення)” [Плющ: 68]. Таке твердження, на нашу думку, потребує уточнення. Облігаторне/факультативне вживання обставинного поширювача Adv [Ninst] loc [trans] визначається, як

і завжди, інформативною наповнюваністю дієслова-предиката, сполучуваністю його з префіксами ПРО- і ПЕРЕ-, у результаті чого воно стає семантично незавершеним і потребує обов'язкового сполучення з обставинним компонентом, а також наявністю/відсутністю в реченні іншого поширювача локативно-динамічного типу, що реалізує значення “НРПО:ВПр”, “НРПО:КПр” або “НРПО:ВПр+КПр”. Пор.: *Х прямував нивою* [trans: obl]; *Х пройшов садом* [trans: obl]; *Х перебіг полем* [trans: obl]; *Х перебіг лісом у село* [trans: obl// fin:fac або obl; trans: fac//fin:obl]; *Х перейшов вигоном з яру на баштан* [trans: obl// dir:fac або obl; trans: fac//dir:obl].

III. 3. Речення моносемантичної структури

СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans]

Речення СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] реалізують значення “НПО+ПО+ШРПО: рух по поверхні ЛО, що являє собою якийсь простір”, яке, у свою чергу, диференціюється на такі два вузлі значеннєві сегменти: “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення” і “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається” [Всеволодова 1982: 112]. Лексико-семантичний склад основних носіїв валентності утворюють префіксальні й безпрефіксні дієслова динамічної дії, які вказують на цілеспрямований самотійний або несамотійний рух по надводній, надземній поверхні, у повітрі (пливти, іти, мчати, летіти) або самотійне чи несамотійне переміщення (переміщатися, текти, котитися, везти). Отже, першою необхідною умовою для формування значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою якийсь простір: а) шлях руху – шлях сполучення; б) шлях руху – простір, що долається” є заповнення позиції Р в реченні дієсловами не будь-якого руху або переміщення, а лише цілеспрямованого. Якщо в позиції Р функціонують дієслова нецілеспрямованого руху, у реченнях СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] “повідомляється не про шлях руху, а про місце перебування суб'єкта під час виконання дії, названої дієсловом із значенням руху” [СУЛМС: 211], тобто вони набувають іншого семантичного опису: “НПО+ПО+МРПО”. Пор.: *Патруль іде по місту* (Мур.) – *Він ходив...по кімнаті* (Мик.); *Хтось іде по полю* (Янов.) – *Поїздив я по світу* (Драч). Друга необхідна умова – функціонування у правобічній позиції іменників на позначення протяжного простору, на котрому можуть фіксуватися орієнтири, що трапляються на

шляху руху, який долає субстанція, що рухається (або лівобічний поширювач). Позицію Adv [ПО+Nloc] loc [trans] досить часто заповнюють іменники – назви відкритого замкненого простору, здебільшого ті, які позначають шляхи сполучення (автострада, дорога, траса, шлях, брук, пішохід (заст.), бульвар, вулиця, стежка, тропа, брід), ділянок земного рельєфу (гай, ліс, парк, степ, тайга, пустиня, болото, острів, яр, гора), акваторій (море, ріка, Дніпро, Сула, океан), континентів, країн, населених пунктів або їх частин (материк, Європа, держава, Україна, місто, Полтава, селище, Диканька, майдан, двір, обійстя, площа, проспект, набережна), типів покриву (земля, сніг, пісок, вода), плантацій (баштан, виноградник), функціональних територій (пасіка, пасовище, вигін, полонина), місць громадського користування (порт, ринок, перон, базар), місць громадського відпочинку (зоопарк), споруд, призначених для переміщення, переїзду, переходу (міст, тунель, перехід, естакада, драбина, сходи), частин приміщень (коридор, веранда, галерея, сіни), органів, призначених для руху рідини в будь-якому живому організмові (вена, капіляр, судина, жила), пристроїв для пересування, пересипання, переливання чого-небудь (труба, рукав [“пристрій у вигляді труби або кишки”]), кишка, шланг), органів живої істоти, частин її організму (обличчя, щоки, лице, лоб, спина, рука, стегно, дзьоб, хобот), одягу та взуття або їх частин (кептарик, чоботи, комірець, халява), просторових понять на зразок центр, територія, терен, обрій, місце, лінія: *По дорозі...мчать* коні (Лепк.); *Котилася тарілочка по...горі* (Гл.); *По ріці...Квіточка плине* (Костом.); *Він ішов по...Львову* (Гор.); *Ой летіла зозуленька по Україні* (У.Н.П.); *Той біг по майдані* (Баш); *Машина повзла по піску* (Гуц.); *Пливуть листки...по воді* (Чуб.); *Сторож...ішов по баштану* (Муш.); *Біжать отари по пасовищу* (Гон.); *Він біжить по перону* (Соб.); *УАЗ проторохтів по містку* (Щ.); *Хтось пробіг по сіnciaх* (Тют.); *Кров рухається по судинах* (Біол.); *...тигряча кров тече по їхніх жилах* (Баг.); *Сталь біжить по жолобу* (Соб.); *...[вода] по опускних трубах...надходить* в охолоджувані елементи (Сл.); *...і по щоках ручай неvtішних сліз...котився* (Луц.); *Краплі води котилися по...дзьобові* (Тют.); *Покотилась крапля крові По кептарику, по смушку* (Пав.); *По обрію неба...побігли...хмаринки* (В.). У реченнях описуваної СсМ, як і в семантично близьких до них реченнях СсМ S+P+Adv[Ninst] loc [trans], заповнювачі лівобічної позиції наділені певними обмеженнями. Вони

постають на базі іменників – найменувань істот, засобів пересування, рідин, явищ природи. У валентній рамці S+P речень СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] принцип лексико-семантичної вибірконості має такий вияв: 1) для лівобічних поширювачів, об'єднаних значенням “істота”, типовою є сполучуваність з дієсловами-предикатами на позначення цілеспрямованого руху; 2) репрезентанти позиції S, які є компонентами лексико-семантичної групи “засоби пересування”, активно сполучаються як з дієсловами-предикатами цілеспрямованого самостійного руху, так і з дієсловами-предикатами самостійного чи несамостійного переміщення. За критерієм “автосемантичність/синсемантичність” заповнювачі правобічної позиції в розгляданих реченневих структурах диференціюються на інформативно достатні та інформативно недостатні. Автосемантичні іменники (вулиця, парк, ріка, небо, місто, проспект, виноградник, полонина, перон, коридор, вена, труба, щока) не потребують конкретизації залежними від них поширювачами. Якщо останні й функціонують, то на засадах факультативності. Синсемантичним іменникам (лінія, край, центр) характерна обов'язкова сполучуваність з іншими компонентами, які уточнюють їхній план змісту необхідною інформацією: *Микола Дмитрович...пройшов по лінії фінішу* (Соб.); *Від Умані група продиралася на схід по території, захопленій і забитій ворожими військами* (Козл.).

Реалізовані реченнями СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [dir] видові локативно-транзитивні значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення” і “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається” родової семантики “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою якийсь простір” формують ідентичні щодо лексико-семантичного складу дієслова-предикати та іменники, які обіймають лівобічну позицію. Маркером указаних значень виступають іменники, які разом з прийменником по заповнюють правобічну позицію, пор.: *Автобус стрімко мчав по шосе* (Бед.) → *Автобус переміщався з великою швидкістю по наземному просторі, що являє собою шлях сполучення – призначену для руху безрейкового транспорту дорогу, котра з'єднує якісь об'єкти і Проходить* здаля *по стелі* потяг (Сем.) → *Потяг долає шлях, що являє собою великий, безлісий, укритий трав'янистою рослинністю, рівнинний простір.*

Основним репрезентантом правобічної позиції в реченнях із семантичним описом “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях

сполучення” виступають передусім іменники – назви протяжних просторів лінійного характеру: штучних і природних шляхів сполучення (шосе, траса, провулок, просіка, брід, міст, перехід, естакада, морський шлях, повітряний шлях, трамвайна лінія, залізнична лінія). Описуваний тип обставинних поширювачів доповнюють іменники типу рейка, шпала, що виступають найменуваннями частин протяжних штучних шляхів сполучення. У цьому випадкові маємо справу з метонімією, основу якої утворюють просторові відношення. Суть її “полягає в перенесенні назви одного класу предметів або одиничного предмета на інший клас або одиничний предмет на основі суміжності” [СУЛМП: 146], точніше, у “перенесенні назви частини, деталі на предмет як ціле” [СУЛМП: 148] [рейка – “сталевий вузький брусок, що прикріплюється двома рядами на шпалах для руху транспорту (залізничних, трамвайних поїздів, вагонеток і т. ін.)”, шпала – “дерев’яний, металевий, залізобетонний брусок, який укладається поперек залізничного полотна як опора для рейок”]: *По підвісній рейці пролетіла вагонетка* (Чор.). Зі значенням “ШРПО: шлях руху – шлях сполучення” можуть виступати деякі іменникові лексеми – назви частин будівель, що з’єднують одну частину приміщення з іншою (коридор, галерея [“критий або закритий коридор”], веранда). Вони, як і лексеми міст, труба [“порожниста споруда під дорогою, насипом для пропускання води”], естакада, перехід та ін., називають протяжний простір лінійного характеру, який субстанція, що переміщається (або лівобічний поширювач), проходить, як правило, з кінця в кінець, хоч просторові координати “НРПО:ВНР”, “НРПО:КНР” у значеннєвому обсязі локативно-транзитивного поширювача не фіксуються. Значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення”, яке формують виділені вище групи іменників, у реченнях СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] може розмиватися і прямувати в семантичну зону “НПО+ПО+МРПО”. Це відбувається тоді, коли заповнювачі правобічної позиції набувають форми множини: *По шляхах рухались бронетанкові частини* (Гон.); *По вузьких пішоходах поспішають люди* (Пан.). Наступну групу репрезентантів позиції Adv [ПО+Nloc] loc [trans: шлях руху – шлях сполучення] утворюють лексеми – назви органів, призначених для руху рідини в організмі людини, іншої живої істоти, рослини (вена, капіляр, судина, жила). Специфіка поширювачів розгляданого різновиду полягає в тому, що вони вказують на обмежений контактний простір,

практично завжди вживаються у формі множини, причому ця граматична характеристика не породжує семантичної трансформації “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення” → “НПО+ПО+ МРПО”, яка властива іншим поширювачам, і функціонують у складі речень чотирикомпонентної СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans]+Adv[prep+Nx] loc [dir]. Пор.: *Поживні речовини рухаються по судинах до нервових клітин [до м'язових тканин]*. Нарешті, серед поширювачів, які беруть безпосередню участь у формуванні семантики “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення”, виділяються ті, що позначають пристрої для переливання, пересипання рідин, газів, парів, сипких тіл або пересування чого-небудь (труба, кишка, рукав, шланг). Реченням з цими правобічними заповнювачами так само, як і реченням з лівобічними правобічними заповнювачами, що називають органи будь-якого живого тіла, істоти, властива жорстка лексико-семантична селекційність на рівні лівобічної позиції. У загальній семантичній інтерпретації це виглядає так: 1) S (іменники – назви рідин, газів, парів, сипких тіл)+P(дієслова цілеспрямованого руху, переміщення)+Adv [ПО+N(іменники – назви пристроїв для переливання, пересипання чого-небудь [у формі однини]) loc] loc [trans]; 2) S (іменники – назви рідин)+P (дієслова цілеспрямованого руху, переміщення)+Adv [ПО+N(іменники – назви органів, призначених для руху рідини в організмі істоти, живого тіла [у формі множини]) loc] loc [trans].

Лексико-семантичний склад іменників, які структурують правобічну позицію Adv [ПО+Nloc] loc [trans] у реченнях із загальним семантичним описом “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається”, досить широкий. До нього входять лексеми – найменування ділянок земного рельєфу, акваторій, космічних об'єктів, повітряних просторів, континентів, країн, населених пунктів і їх частин, плантацій, функціональних територій, місць громадського користування, місць громадського відпочинку, органів живої істоти, частин її організму, типів покриву за рослинністю, речовин, конкретних предметів, які містять у собі сему “по поверхні”. Важливо звернути увагу на таку валентну особливість розгляданих речень: серед дієслів на позначення цілеспрямованого руху, переміщення найвищою функціональною активністю наділені ті, які реалізують семи “струменіти, литися” (текти, струменіти, струмитися, бігти [“швидко текти”], токувати [“литися, струмувати”], котитися [“спадати краплями дощу, поту тощо”],

литися) і “пересуватися по поверхні всім тілом або на коротких ніжках (про плазунів, комах)” (повзти, лізти, плазувати). Типовим заповнювачем позиції справа при них виступають іменники – назви органів живої істоти, частин організму та конкретних предметів із семою “поверхня”. Селекційність простежується на рівні репрезентантів позиції S: дієслова-предикати із семою “струменіти, литися” регулярно сполучаються з іменниками – найменуваннями рідин (кров, піт, сльози), а дієслова-предикати із семою “пересуватися по поверхні всім тілом або на коротких ніжках” – з іменниками – назвами комах, тварин (комаха, жук, бабка, муха, бджола, оса, блощиця, мурашка, тварина, ящірка, вуж, гадюка, черепаха): *Піт...струмився по його обличчю* (Доб.); *Буйні краплі поту...точилися по його чолю* (Коцюб.); *...деколи повзе по куширу гадюка* (Греб.); *По дереву лізли червоні комахи* (Щог.); *Оса повзе по склу* (Ск.); *Гади́на лізе по траві* (Малик). Диференційовані значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – шлях сполучення”, “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається” можуть конкретизуватися такими локативними рисами, як “шлях руху по горизонтальній осі” та “шлях руху по вертикальній осі”: *Микола вийшов по сходах на ганок* (Гж.), *Вона вибігла по...сходах на горище* (Дрозд); *Я побіг по сходах угору* (Муш.); *Він тихо побіг по сходах униз* (Д.). Формування значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою горизонтальний/вертикальний простір” здійснюється за участю окремих дієслів-предикатів, які фокусують у собі семи “переміщатися+вгору” (підніматися), “переміщатися+вниз” (спускатися, падати), “переміщатися+вгору або переміщатися+вниз” (дертися, лізти), та валентного оточення справа. Щодо останнього, то це програмування основним носієм валентності не лише поширювача зі значенням “ШРПО”, а й поширювача із семантикою “НРПО: напрям руху по вертикалі” або “НРПО: напрям руху по горизонталі”. Пор.: *Х ішов по дорозі* → шлях руху по горизонталі; *Х піднімався [опускався] по сходах, Х ішов по стежці вгору [вниз]* → шлях руху по вертикалі.

У реченнях CcM S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] правобічний поширювач займає обліigatorну і факультативну позицію. На правах обов’язкового компонента він виступає передусім тоді, коли позицію Р заповнюють дієслова, що мають у своєму складі префікси ПРО- і ПЕРЕ-, з якими корелює прийменник *по*, а також тоді, коли основний носій валентності відзначається інформативною

недостатністю. Мова йде про дієслова типу іти, прямувати, які можна назвати “чистими” дієсловами руху, оскільки вони позначають не орієнтовані відносно точки відліку рух, переміщення. У складі речень чотири- і п’ятикомпонентної СсМ, які повідомляють про шлях руху і напрям руху (“НРПО:ВНР”, “НРПО:КНР”, “НРПО:ВНР+КНР”) обов’язкова/необов’язкова присутність локативно-транзитивного члена Adv [ПО+Nloc] loc [trans] встановлюється загальними умовами висловлювання. Пор.: *Х пройшов по коридору* [trans: obl], *Х пройшов у вітальню по коридору* [trans:obl //fin:obl або fac;trans: fac//fin:obl], *Х пройшов з кухні по коридору* [trans:obl //start:obl або fac; trans: fac//start:obl], *Х пройшов з кухні у вітальню по коридору* [trans:obl //dir: obl або fac; trans: fac//dir:obl]; *Х перебіг по мосту* [trans: obl], *Х перебіг по мосту з села в ліс* [trans:obl //dir: obl або fac; trans: fac//dir:obl]. У плані загальної семантики і виокремлюваних у ній диференційованих значень, а також лексико-семантичної наповнюваності позицій S, P, Adv loc [trans] речення, утворені за СсМ S+P+Adv [ПО +Nloc] loc [trans], зближуються насамперед з реченнями СсМ S+P+Adv [Ninst] loc [trans]. Разом з тим між ними існують і відмінності, про які говорили багато лінгвістів. Обставинний поширювач Adv [Ninst] loc [trans], слушно зауважує Л.М. Засоріна, позначає шлях, який на невизначеному просторі збігається з рухом, а правобічний компонент Adv [ПО+Nloc] loc [trans] виражає спрямованість до певного пункту [Засоріна: 23]. З.І. Іваненко справедливо твердила, що “орудний від назв лінійних просторів...уживається частіше, ніж конструкція з прийменником *по*”, а виразальні можливості орудного відмінка в сучасній українській літературній мові вужчі порівняно з прийменниковими сполученнями [Іваненко 1975: 32]. Орудний шляху, наголошувала дослідниця, не утворюється від іменників – іншомовних назв штучних і природних шляхів сполучення, а для іменників-професіоналізмів та займенників, які заступають назви просторів лінійного характеру, регулярним є функціонування у складі позиції Adv [ПО +Nloc] loc [trans] [Іваненко 1975: 32]. Таку ж валентну природу мають поширювачі – назви органів, призначених для руху рідини, пристроїв для пересування, переливання чого-небудь. Речення, побудовані за СсМ S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [trans], почасти перетинаються на зрізі семантики і валентної будови з реченнями СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], зокрема тоді, коли реалізують за допомогою префіксальних дієслів не характерну

їм семантику “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху – простір, що долається+простір, що перетинається”. Особливою ознакою речень такого типу є те, що в них позицію Р обіймають дієслова з префіксом ПРО-, які виступають у формі доконаного виду, а вид, як відомо, взаємодіє із семантичною структурою речення [Фурсенко: 68]. У реченнях з валентними рамками Р [pref ПРО- Vf (дієслова доконаного виду)]+Adv [Ninst] loc [trans], Р [pref ПРО- Vf (дієслова доконаного виду)]+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], пише В.Д. Уткін, “показується, що шлях руху охоплює весь простір, який називається відмінковою формою” [Уткін: 228]. Пор.: *Х пробрався по лісу; Х пробрався через ліс.*

СсМ S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans]

Загальна семантика “НПО+ПО+ШРПО” в реченнях СсМ S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] одержує таку конкретну реалізацію: “НПО+ПО+шлях руху на певній віддалі від ЛО”. У системі речень СМ S+P+Adv loc [trans] аналізовані речення семантично протиставляються реченням СсМ S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [trans], S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [КРИЗЬ+Nacc] loc [trans] і зближуються в плані репрезентованого значення з реченнями, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv [ПОВЗ+ Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОУЗ+Ngen] loc [trans], S+P+ Adv [ПОЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+ Adv [ПОУЗ+Nacc] loc [trans], S+P+ Adv [ПОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОПРИ+Nacc] loc [trans], S+P+ Adv [ПРОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans]. У формуванні плану змісту “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху на певній віддалі від ЛО” активну участь бере утворений на базі омофонічного прислівника прийменник **мимо**, власне, його виразником є передусім лексичне значення цього прийменника [“минаючи кого-, що-небудь”] [ССУМ, т.ІІ: 21], яке генетично пов’язане з основою дієслова *mijati* “минати”, *minqti* “минути” [ЕС, т. 3: 461] [“пересуваючись уперед, залишати (залишити) кого-небудь, що-небудь позаду, в стороні”] [СУМ, т.4: 709]. Валентна рамка Р+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] виділену семантику передає не диференційовано щодо близькості/віддаленості й допускає уточнювачі обох видів: “на великій (значній) відстані”, “на малій (незначній) відстані”. Пор.: *Автоматична станція пройшла мимо Венери на віддалі семисот тисяч кілометрів – Він пройшов мимо мене, ледь не зачепивши моєї руки.* Вияв семантичного протиставлення “контактна локалізація/дистантна локалізація” в реченнях з правобічним поширювачем Adv [МИМО+Ngen] loc

[trans] можна охарактеризувати так: шлях руху передбачає наявність двох точок у просторі: одна з них динамічна (це субстанція, що переміщається [або лівобічний поширювач], рухаючись, вона змінює своє місцеперебування самостійно або під дією яких-небудь сил); друга статична (це субстанція, що не переміщається [або правобічний поширювач], вона виступає на певній ділянці шляху руху тим локативним орієнтиром, минаючи який і не затримуючись біля якого проходить субстанція [або лівобічний поширювач]). Ці дві точки простору ніколи не можуть контактувати, отже, реченням СсМ S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] властива лише дистантна локалізація. В описуваних реченнях, як і в будь-яких інших синтаксичних конструкціях-репрезентантах значення “НПО+ПО+ШРПО”, простежується лексико-семантична селекційність на рівні основного носія валентності і його правобічного та лівобічного поширювачів. Заповнювачами правобічної позиції Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] виступають іменники з параметричною характеристикою “довжина”. У зв’язку з цим необхідно підкреслити, що для речень СсМ S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], крім ознаки дистантності, визначальною є така ознака обставинного поширювача, як сполучуваність прийменника **мимо** з іменниками локативної й нелокативної орієнтації, які мають 1) протяжність у довжину (протяжність між двома найвіддаленішими точками простору [просторового об’єкта]) і 2) просторову обмеженість. Відносно просторової обмеженості треба зробити окремі зауваження. Це поняття умовне, оскільки обмеженість/необмеженість простору встановлюється не лише на основі плану змісту іменника – носія експліцитної чи імпліцитної просторової семантики (пор.: двір – всесвіт; тундра – зал; степ – школа), а й шляхом локалізації, або логічної операції, що включає співвіднесення субстанції (або лівобічного поширювача), яка рухається самостійно чи під дією тих або інших факторів, з простором (локативним орієнтиром), стосовно якого визначається шлях руху. Лівобічний поширювач і простір (відтинок шляху руху), який він минає, повинні перебувати в реальному, а не ірреальному співвідношенні, як-от: *Колона рухається мимо пам’ятника, Штучний супутник рухається мимо Венери* [колона – пам’ятник, штучний супутник – Венера → реальна локалізація]; *Колона рухається мимо Венери, Штучний супутник рухається мимо пам’ятника* [колона – Венера, штучний супутник – пам’ятник → ірреальна локалізація].

Від речень СсМ S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [trans], S+P+

Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [КРІЗЬ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [Ninst] loc [trans] речення CcM S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], як і семантично зближені з ними речення CcM S+P+Adv[ПОВЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОУЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОУЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРИ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПРОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv[ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans], відрізняються тим, що в них регулярними заповнювачами правобічної позиції поряд із субстантивами – назвами неістот виступають іменники на означення істот. Діапазон останніх досить широкий. Найвищу функціональну активність виявляють лексеми – найменування людей за різними ономасіологічними характеристиками: *Потім мимо Уласа пройшли два хлопці* (Тют.); *...постать прокралась мимо вартового* (Дон.); *Андрій пройшов мимо ченця* (Довж.). Серед іменників – назв неістот виділяються дві групи. Першу групу утворюють субстантиви на позначення локативних понять. Це найменування функціональних територій (пасіка, вигін, кладовище, пасовище), невеликих відкритих просторів (луг, лука, алея, бульвар), типів місцевості (ліс, бір, гай), населених пунктів і їх частин (село, селище, хутір, двір), плантацій (виноградник), місць громадського користування (базар, перон, сквер), місць громадського відпочинку (зоопарк) тощо: *Дикі коні-тарпани...проскакували мимо Каховки* (Гон.); *Хлопці пройшли мимо...парку* (Дон.); *...валка ряджених промчала...мимо кладовища* (Малик); *...мимо бульвару сунеться...лавина...приречених* (Баг.). У правобічній позиції Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] не можуть функціонувати іменники – найменування значних просторів лінійного характеру – штучних і природних шляхів сполучення (дорога, шлях, шосе, ріка, брід), тому що вони називають не відтинок шляху руху, який долає субстанція, що рухається (або лівобічний поширювач), а протяжний суцільний простір і виражають дистантну локалізацію в напрямку довжини простору. “Конструкції типу *проїждять мимо ріки*, – слушно зауважують М.В. Всеволодова і Є.Ю. Владимирський, – конситуативно обумовлені: шлях мимо завороту ріки, коли траса не паралельна руслу ріки”. При іменниках на зразок дорога, ріка, шосе “для позначення траси вживається *вздовж/уздовж+Р.в.*” [Всеволодова 1982: 144]. До другої групи входять конкретні

іменники, що називають об'єкти, які можуть служити локативним орієнтиром на місцевості, котрий, не зупиняючись, минає субстанція, що переміщається (або лівобічний поширювач): *Кілька чоловік протупотіло мимо корівника* (Тют.); *Він пройшов мимо креденсу* (Лепк.); *Кінь промчав мимо воза* (Коцюб.). Що ж до основного носія валентності речень CcM S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], то його функцію виконують дієслова цілеспрямованого руху й переміщення. Лише зрідка вони мають безпрефіксну форму. Серед префіксальних дієслів-предикатів ядро становлять лексеми на позначення самотійного або несамотійного руху чи переміщення з префіксом ПРО- (проїхати, пробігти, пронестися, пролетіти, прошигнути, проскочити, провести, прокотитися). Цей тип дієслів реалізує значення “переміститися мимо кого- або чого-небудь у якому-небудь напрямку”. Активним репрезентантом позиції Р є також безпрефіксні або префіксальні дієслова зорового сприйняття (подивитися, глядіти) і звукової дії (торохтіти, заторохтіти, прогурчати). Поєднуючись з префіксами, зокрема з ПО-/ПІ- та ЗА-, основні носії валентності вказують на початок дії. Іншу поведінку виявляє префікс ПРО-, для якого типовою є позиція при дієсловах звукової дії. Вони, як і дієслова-предикати руху та переміщення, регулярно сполучаючись із префіксом ПРО-, передають значення спрямованості дії мимо чого-небудь.

Серед речень CcM S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] виділяються специфічні конструкції, що не збігаються за окремими семантичними і, відповідно, валентними ознаками з проаналізованими вище реченнями. Сказане стосується передусім реченневих структур, у яких функцію предиката виконують дієслова нецілеспрямованого руху або переміщення (ходити, бігати, плавати, качати, водити). Вони інформують про те, що субстанція, яка переміщається (або лівобічний поширювач), повторює шлях руху мимо одного й того самого простору, що вона не один раз (багато разів, ще раз, регулярно, постійно тощо) минає простір, не затримуючись біля нього. Характерною рисою речень з виокремленою семантичною структурою є те, що в них предикатну позицію обіймають безпрефіксні дієслова, а в правобічній позиції поряд з локативно-транзитивним поширювачем функціонує інший конкретизатор адвербіального типу. Його призначення – створювати в реченні своєрідне тло рухової повторюваності. Таким тлом виступають темпоральні і квантитативні правобічні члени. Темпоральні поширювачі вказують на об'єктивний, визначений,

невизначений або який-небудь інший час і виражаються різноманітними засобами: прислівниками, прийменниково-відмінковими формами іменника, іменниковими словоформами, які, у свою чергу, уточнюються з кількісного погляду залежними від них лексичними одиницями – кількісними або порядковими числівниками, прикметниками, неозначеними займенниками. Пор.: S + P + Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] + Adv temp [або temp+quant]: *Х ходив [бігав] мимо церкви [саду] щодня [щосвята, у понеділок, через кожні два дні, кожного дня, п'ять днів, довгий час].*

Квантитативні поширювачі є репрезентантами кратності (однократності, двократності, ітеративності). На семантико-синтаксичному рівні вони виражаються “спеціальними семантичними конкретизаторами – синтаксемами з відповідним лексичним наповненням” [Засухина: 118]. Пор.: S + P + Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] + Adv temp → (однократність): *Х ходив [бігав] мимо церкви [саду] лише один раз*; S + P + Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] + Adv temp → (двократність): *Х ходив [бігав] мимо церкви [саду] двічі (два рази)*; S + P + Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] + Adv temp → (ітеративність): *Х ходив [бігав] мимо церкви [саду] кілька разів (багато разів, разів десять).*

Наступну групу так званих специфічних речень з правобічним поширювачем Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] утворюють конструкції типу *Хлопець сів мимо стільця, Дядько поклав цигарку мимо кишені, Гість поставив чашку мимо таці*. Характерні особливості в них спостерігаються на рівні загального реалізованого значення і на рівні заповнювачів предикатної, лівобічної та правобічної позицій. Ці речення формує обмежене коло дієслів-предикатів із слабко вираженою моторністю, здебільшого тих, що позначають зміну місцеположення суб'єкта в просторі і зміну кінетичного стану об'єкта. Це, зокрема, лексеми сісти, покласти, поставити. Останні два дієслова-предикати є перехідними, отже, і бівалентними, тому при них функціонує, крім локативно-транзитивного, ще й обов'язковий об'єктний поширювач, що називає будь-який конкретний предмет, який може бути поміщений куди-небудь. При виділених основних носіях валентності вживаються семантично неоднорідні іменники-поширювачі. При дієсловах-предикатах сісти, поставити регулярно виступають конкретні субстантиви з семантичною рисою “поверхня” (підлога, долівка,

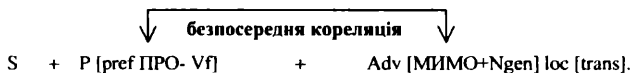
лінолеум, паркет), а при дієслові-предикативі покласти – іменники з семантичними рисами “внутрішній простір”, “ємність”, “тара” (кишеня, шухляда, ящик). Позиція S можлива на базі лексем – назв людей за різними ознаками. Речення з валентною рамкою Р (сісти, покласти, поставити)+Adv [МИМО+N (іменники з семантичними рисами “поверхня”, “внутрішній простір”, “ємність”, “тара”) gen] loc [trans], наголошують М.В. Всеволодова і Є.Ю. Владимирський, набувають “значення ненавмисності дії: *сесть мимо стула* (= не розрахувавши, сісти на підлогу поруч зі стільцем); *положить билет мимо кармана, не попасть рукой с билетом в карман* (фактично впустити його на підлогу)” [Всеволодова 1982: 143]. Описувані речення, на нашу думку, репрезентують синкретичну семантику: “НПО+ПО+ШРПО+СРПО”. Пропорція поєднуваних планів змісту в аналізованому синкретичному явищі неоднорідна: у бік ядра прямує значення “ШРПО: шлях руху на певній віддалі від ЛО”, до периферії – значення “СРПО”. Синкретизм, закладений у правобічному компоненті Adv [МИМО+Ngen]loc [trans+mod], зникає тоді, коли в реченні з’являється обставинний поширювач Adv loc, який передає значення контактної локалізації з поверхнею просторового орієнтира. Його наявність ніби перешкоджає залежній позиції Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] виражати синкретичне значення. Утворювані за СсМ S+P+[Obj]+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans]+Adv [prep+Nx] loc [stat] речення повідомляють саме про шлях руху субстанції, що переміщується (або лівобічного поширювача), поблизу простору, а не про спосіб виконання нею конкретної спрямованої дії. Пор. у цьому зв’язку лексико-семантичне наповнення речень таких СсМ: S+P+[Obj]+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans+mod] → *Хлопець сів мимо стільця; Дядько поклав цигарки мимо кишені; Гість поставив чашку мимо таці* і S+P+Adv[МИМО+Ngen] loc [trans]+Adv [prep+Nx loc] [dir:fin] → *Хлопець сів мимо стільця прямо на підлогу; Дядько поклав цигарки мимо кишені прямо на коліна; Гість поставив чашку мимо таці на тумбочку*, S+P+Adv[МИМО+Ngen] loc [trans]+Adv [prep+Nx] loc [stat] → *Хлопець сів мимо стільця прямо на підлозі; Дядько поклав цигарки мимо кишені прямо на колінах; Гість поставив чашку мимо таці на тумбочці*.

Треба виділити ще одну групу речень, яка має специфічне лексико-семантичне наповнення з боку основного носія валентності, його лівобічного і правобічного поширювачів. Функцію предиката в них виконують дієслова типу лежати, пролягати, тягтися,

протягатися. Склад репрезентантів правобічної позиції зосереджується навколо іменників – назв неістот, здебільшого найменувань обмежених відкритих просторів, населених пунктів. Реалізація лівобічної позиції здійснюється за участю іменників на означення протяжних просторів лінійного характеру: *Шлях у Гетьманське лежав...мимо хутора* (Мир.); *Польова дорога стелиться...мимо...гонів озимини і...чорноріллі* (Ц.). Важливо наголосити, що вияв лексико-семантичної селекційності на рівні позиції S є специфічним не лише для цього семантичного різновиду речень CcM S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], а й для всіх виділених вище його значеннєвих реалізацій. До основних заповнювачів лівобічної позиції слід віднести іменники, яким властиві семантичні риси “істота, наділена здатністю пересуватися в просторі”, “механізований засіб пересування”, “немеханізований засіб пересування”, “конкретний рухомий предмет”, “предмет озброєння”. Виокремлені розряди доповнюють лексеми – назви окремих органів людини. Речення з цими лівобічними поширювачами мають антропоцентричну орієнтацію: субстантиві-соматизми виконують роль метонімічної особи: *Очі дивилися мимо жертви* (Х.) → *Чоловік дивився мимо жертви*. Значно рідше позицію S обіймають конкретні субстантиви – назви предметів, що набувають здатності пересування в просторі під дією якихось факторів (сил природи, зусиль людини тощо), як-от: *Зламане дерево пливло мимо пляжу*; *Зірваний листок летів мимо вікна*; *Камінець пролетів мимо шибки*. Нетипові заповнювачі лівобічної позиції вступають у відношення активно-активної валентності з тими дієсловами-предикатами, які мають значення “пересуватися по воді завдяки певній зовнішній силі” і “пересуватися у повітрі завдяки певній зовнішній силі”. Окремо стоять лівобічні поширювачі на зразок *дорога, стежка, шлях*. Їхня ізольованість пояснюється тим, що вони позбавлені динамічності, а це безпосередньо відбито на значеннєвій структурі речення: вона набуває не реально-локативного, а образно-просторового характеру.

У реченнях CcM S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] правобічний поширювач займає факультативну й обов’язкову позицію. На обов’язкову сполучуваність з аналізованим локативно-транзитивним членом зорієнтовані передусім дієслова спрямованого руху та переміщення, що містять у своїй структурі префікс ПРО-, який увіходить до функціонально-семантичного поля шляху руху і “вказує (залежно від контексту) або на подолання

якої-небудь віддалі, простору (*пробежать по лестнице...*), або на рух-переміщення мимо кого-, чого-небудь (*...проплыть мимо причала*)” [Засухина: 52]. При перехідних дієсловах переміщення вживається не лише адвербіальний, а й об’єктний конкретизатор. Безпосередня кореляція, яка існує між префіксом та прийменником у валентній рамці P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], у схематичному вигляді може бути представлена так:

Обов’язковою валентністю наділені безпрефіксні і префіксальні дієслова зі значенням “пролягати, проходити, мати певний напрям, тягтися в якомусь напрямку”. За відсутності обставинного поширювача речення з цими репрезентантами позиції Р характеризуються інформативною незавершеністю, пор.: *стежка тяглася, Шосе лежало, Шлях пролягав*. Облігаторна валентність притаманна дієсловам-предикатам типу *прямувати, простувати*, які вказують на загальне значення руху або переміщення в просторі.

CcM S+P+Adv [ПОВ3+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВ3+Ngen] loc [trans]

Речення CcM S+P+Adv [ПОВ3+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВ3+Ngen] loc [trans], на відміну від речень CcM S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху мимо ЛО” передають диференційовано, а саме: вказують на шлях руху на незначній віддалі від локативного орієнтира. Ці синтаксичні конструкції можуть обходитися без уточнювача “на малій (незначній) віддалі”, а конкретизатор “на великій (значній) віддалі” взагалі є протиприродним для них. Відразу необхідно зазначити, що прийменник **повз** регулярно сполучається з акузативною формою іменника або його субститута; з генетивною формою він сполучається рідко. Отже, розглядані речення істотно відрізняються одне від одного ступенем продуктивності. Диференційні ознаки речень CcM S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans] – 1) дистантна локалізація, 2) сполучуваність прийменника з іменниками локативної й нелокативної орієнтації, що мають а) протяг у довжину і б) просторову обмеженість, – є визначальними і для речень CcM S+P+Adv [ПОВ3+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВ3+Ngen] loc [trans]. Реченням з припредикатними членами Adv [МИМО+Nacc] loc [trans], Adv [ПОВ3+Nacc] loc

[trans], Adv [ПОВЗ+ Ngen] loc [trans] характерна подібність у плані валентної організації на рівні всіх конститутивних членів. Серед заповнювачів правобічної позиції особливою активністю наділені лексеми – назви обмежених просторів (функціональних територій, місць громадського користування, місць громадського відпочинку, плантацій, невеликих відкритих просторів і т. ін.), населених пунктів та їх частин: *Я щодня проходжу повз...сад* (Коцюб.); *Я ішов повз Ботанічний сад університету* (Чорн.); *Він вертався...повз панське поле* (Коцюб.); *...повз місто Кант Дівчата йдуть* (Дм.); *...повз пристань...йшла ціла юрба електриків* (Баш); *...вони проходили повз редакцію* (Д.); *...[машина] повз будинок купця Боброва...вийшла на Старокиївську вулицю* (Баг.); *Повз...оселі йде...старець* (Пуш.). Високою частотою вживання наділені також іменники – назви будівель та їх частин, істот, різноманітних конкретних предметів, що мають параметричні характеристики і завдяки цьому служать локативним орієнтиром: *Повз...вітряк і...хату бігли з Малого [шахтарі]* (Руд.); *...повз вікна пропливає...круп жеребця* (Тют.); *Повз Черниша пробіг...* Козаков (Гон.); *Я...повз людей хотів...пройти* (Полт.); *Повз трибуну проходить Сара* (Куліш); *Сагайдачний простував...повз Феліціалів фонтан* (Тул.); *І раптом повз пароплав...проминула...яхта* (Під.); *...пес пробігає повз простирadlo* (Я.). Як і в реченнях СсМ S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], в аналізованих реченнях виокремлені поширювачі регулярно сполучаються з дієсловами цілеспрямованого руху та переміщення, переважно префіксальними, зокрема тими, що мають у своєму складі префікс ПРО-. Конструктивним центром їх виступають також дієслова зорового і слухового сприйняття в безпрефіксній або префіксальній формі: *Суддя дививсь повз дядька* (О.); *Підвода проторохкотіла повз двір куркуля* (Стел.). Функцію основного носія валентності в розгляданих реченнях можуть виконувати дієслова нецілеспрямованого руху або переміщення. За типом валентної будови, семантичної наповнюваності ці синтаксичні конструкції збігаються з реченнями СсМ S+P (дієслова нецілеспрямованого руху та переміщення)+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans]: *...він щодня ходив...повз це диво мистецтва, повз цю фортецю людської віри, повз це прибіжище душ людських* (Баг.); *Кухля...кілька разів пробігав повз хлопців* (Баш). Тло динамічної повторюваності в них створюють темпоральні та квантитативні компоненти, які разом з локативно-транзитивним

поширювачем функціонують у позиції справа від предиката. Особливістю речень СсМ S+P+Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Ngen] loc [trans] є те, що серед них не трапляються синтаксичні конструкції з синкретичною семантикою, коли просторове (локативно-транзитивне) значення поєднується зі значенням способу дії. Як свідчать наведені вище приклади і весь фактичний матеріал, що маємо у своєму розпорядженні, для правобічного компонента Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Ngen] loc [trans] можливим є обов'язкове і факультативне входження до структури речення. На правах обов'язкового поширювача він перебуває тоді, коли функціонує 1) при дієсловах із загальним значенням руху і переміщення і 2) при дієсловах руху й переміщення, що мають у своєму складі префікс ПРО-, який вступає у відношення безпосередньої кореляції з прийменником **повз**.

Крім речень СсМ S+P+Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Ngen] loc [trans], семантику “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху на незначній віддалі від ЛО” мають речення СсМ S+P+Adv [ПОУЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОПРИ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПРОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОУЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОЗ+Ngen] loc [trans]: *Ганка...проходила поуз нього* (Фр.); *Дарка хотіла прошизмгнути поз неї* (У.); *Стежка вела її попри...хрест* (Гор.); *То Іван Чайківський ішов...попри нашу хату* (Пуш.). Речення СсМ S+P+Adv [ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans], передаючи основне значення, вказують на додатковий відтінок поширення руху в просторі: *Попроз мій городок [ти]...йдеш* (У.Н.Р.). У підсистемі репрезентантів розгляданого плану змісту ядерну позицію займають речення з правобічним поширювачем Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans], останні реченнєві структури перебувають на периферії. Стилистична маркованість, властива синонімічним прийменникам **поуз** (діал.), **поз** (діал.), **попроз** (розм.), **попри** (заст.), **проз** (діал.) [СУМ, т.VI: 645; т.VII: 233, 224-225; т.VIII: 181; ССУМ, т. 2: 258], переноситься і на речення, у яких вони разом з іменником на позначення просторових і непросторових понять заповнюють правобічну позицію. Речення з обставинними поширювачами Adv [ПОУЗ+Nacc] loc [trans], Adv [ПОЗ+Nacc] loc [trans], Adv [ПРОЗ+Nacc] loc [trans], Adv [ПОПРОЗ+Nacc] loc [trans], Adv [ПОУЗ+Ngen] loc [trans], Adv [ПОЗ+Ngen] loc [trans] мають вузьку сферу

поширення – розмовне мовлення, художня література. Синтаксичні структури S+P+Adv [ПОПРИ+Nacc] loc [trans] функціонально переважають у творах письменників західних областей України [Іваненко 1981: 86].

У плані лексико-семантичної наповнюваності лівобічної позиції та семантичної селекційності, яка виявляє себе на рівні цієї позиції, речення СсМ S+P+Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Ngen] loc [trans] і всі інші можливі в сучасній українській мові речення-репрезентанти семантики “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху на незначній віддалі від ЛО” повністю збігаються з реченнями СсМ S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], пор.: *Хлопець пробіг мимо школи [батька...] → [повз (поуз) школу (батька...)]*; *Катер мчав мимо пляжу [сосняку...] → [повз(поз) пляж (сосняк...)]*; *Бомба пронеслася мимо окопу [бійців...] → [повз (проз) окоп (бійців...)]*; *Колода пливла мимо куща [пристані...] → [повз (попроз) кущ (пристань...)]*; *Камінець пролетів мимо вікна [шибки...] → [повз (попри) вікно (шибку...)]*; *Дорога тяглася мимо лісу [хутора...] → [повз (поуз) ліс (хутір...)]*.

Отже, проаналізовані вище ядерні й периферійні синтаксичні структури є еквівалентами щодо лексико-семантичної наповнюваності конститутивних позицій.

СсМ S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans],
S+P+Adv [ВДОВЖ/ УДОВЖ+Ngen] loc [trans],
S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans],
S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans]

Речення СсМ S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans] передають семантику “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі довжини ЛО”. У її творенні поряд з дієсловами-предикатами та іменниками-заповнювачами правобічної позиції активну участь беруть похідні прості прийменники **вздовж/уздовж, вдовж/удовж, вповдовж/уповдовж, впродовж/упродовж**, утворені від прислівників. Ці прийменники зберігають значеннєвий зв'язок з тими адвербіальними лексемами, на базі яких виформувалися. Пор.: **уздовж/вздовж, вдовж/удовж, вповдовж/уповдовж**, прийм.: Уживається при вказівці на спрямованість дії по довжині чогось – присл.: У напрямку по довжині; у довжину чого-небудь [СУМ, т.Х:

406; т.І: 312, 753]. Специфічною характеристикою речень наведених СсМ є те, що в них у припредикатній позиції функціонують іменники, що мають яскраво виражену параметричну ознаку “довжина”. У їх складі виокремлюються лексеми – найменування наземних та водних шляхів сполучення (дорога, траса, шлях, колія, вулиця, шосе, стежка, ріка, брід, коридор), вертикально розташованих предметів, яким властива лінійна протяжність (стіна, мур, огорожа, паркан, тин, борт, байдак (заст.), вітрина), неорганізованих або організованих сукупностей людей, розміщених у певній послідовності, вишикуваних в один ряд, один за одним на певній дистанції тощо (натовп, юрба, юрма (розм.), товпа (розм.), юрмище (розм.), юرمىсько (розм.), гурба (заст.), шеренга, стрій, колона, черга): ...[Докія] **очима проводить його вздовж Великого шляху** (Стел.); **А Замриборщ... провіз його вздовж вулиці** (Стел.); **Вони поскакали вздовж Сир-Дар’ї** (Тул.); **Лейба...позирав уподовж річки** (Мир.); **Багато селян простує вподовж колії** (Бар.); **Борис...її...повів вздовж коридора** (Дес.); **Вздовж паркана котиться...колесо** (Туд.); **Вона...пішла вздовж борту** (Я.); **Вона...пішла вздовж...муру** (Муш.); **Ми пливли вдовж сірих скель** (Коцюб.); **Щорс...пішов уздовж шеренги** (Довж.); **Сухоруков рушив уздовж шеренги** (Бед.). “Для назв шляхів сполучення (вулиця, дорога, коридор), – слушно зауважують М.В. Всеволодова і Є.Ю. Владимирський, – форма *вздовж*+Р.в. фактично не вносить ніяких уточнень порівняно з основними формами... Для інших ЛСГ ця форма інформативна” [Всеволодова 1982: 114]. Як відомо, основними формами, про які йдеться, виступають речення СсМ S+P+Adv [Ninst] loc [trans], S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [trans]. Пор.: **Хлопець ішов уздовж коридору [по коридору, коридором]**; **Віз торохкотів уздовж вулиці [по вулиці, вулицею]**. Серед можливих репрезентантів правобічної позиції Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans] функціональною активністю наділені іменники – назви площинних видовжених просторів, для яких параметрична характеристика “довжина” також є суттєвою. Це найменування різноманітних обмежених протяжних територій (вигін, пасовище), місць громадського користування (перон, порт, причал, базар), заглибин, що мають внутрішній об’єм (яр, видолинок, провалля, яма, урвище, прірва), населених пунктів і їх частин (село, хутір, місто, двір, алея),

невеликих відкритих просторів (луг, лука, пустир, берег), ліній поділу якого-небудь відкритого простору (межа, границя (розм.), лінія (заст.), кордон): *Вели [вони] човни вздовж берега* (Кост.); ...[Масека] *пішов...уздовж межі* (Баг.). У плані лексико-семантичної наповнюваності основного носія валентності та лівобічного поширювача речення описуваної СсМ практично не відрізняються від значеннєво споріднених з ними речень СсМ S+P+Adv [МИМО+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans] і S+P+Adv [ПОВЗ+Ngen] loc [trans].

Позицію Р, як показують наведені вище приклади, обіймають дієслова самостійного або несамостійного цілеспрямованого руху та переміщення, зорового сприйняття. Типовим репрезентантом лівобічної позиції виступають іменники – назви людей. Цю функцію можуть виконувати також субстантиви – найменування різноманітних транспортних засобів, предметів озброєння та будь-яких інших конкретних предметів, що можуть переміщатися в просторі, тобто проходити певний шлях під дією природних факторів, зусиль людини тощо. У реченнях зі значеннєвою структурою “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі довжини ЛО” семантичне протиставлення “контактна локалізація/дистантна локалізація” виявляє себе по-особливому: вони виражають як контактну, так і дистантну локалізацію. Ці типи локалізації, щоправда, не завжди чітко встановлюються, напр.: *Бійці крокували вздовж/уздовж [вдовж/удовж, вподовж/уподовж] дороги → Бійці пересувалися, рухалися по смугі землі, призначеній для їзди й ходіння, у напрямі її довжини* (контактна локалізація) або *Бійці пересувалися, рухалися неподалік смуги землі, призначеної для їзди й ходіння, у напрямі її довжини* (дистантна локалізація).

Засобом розрізнення контактності або дистантності виступає контекст, який виходить за рамки речень СсМ S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans].

Пор. подане вище неконкретизоване щодо контактної/дистантної локалізації речення з такими реченнєвими структурами: *Бійці крокували вздовж розгрузлої дороги, залишаючи на ній сотні слідів* [контактна локалізація] – *Бійці крокували вздовж дороги, яка то наближалася до них, то знову десь губилася в сивому тумані* [дистантна локалізація]. Семантична розмитість, як правило, виникає тоді, коли в правобічній позиції функціонують

іменники на позначення шляхів сполучення і площинних видовжених просторів, оскільки вони являють собою поверхню, яку в довжину проходить субстанція (або лівобічний поширювач), і водночас виступають протяжним локативним орієнтиром, на певній віддалі від якого самостійно або під дією певних факторів переміщається субстанція (або лівобічний поширювач) у напрямку довжини цього орієнтира. Дистантну локалізацію виразно реалізують речення, у яких обставинний поширювач формують прийменники **вздовж/уздовж, вдовж/удовж, вповдовж/уповдовж, впродовж/упродовж** та іменники – назви вертикально розташованих у просторі предметів, різноманітних сукупностей людей, що утворюють своєрідно видовжений ланцюг. Для виділених субстантивів сема “поверхня” є індіферентною. Однак і це твердження треба сприймати із застереженням, якщо зважати на механізм локалізації, на реальний, природний просторовий зв’язок між лівобічним та правобічним поширювачами. Пор. у цьому зв’язку такі речення: *Санітарка повзла вздовж тину* [дистантна локалізація] і *Ящірка повзла вздовж тину* [дистантна й контактна локалізація]. На репрезентацію окремого типу локативності зорієнтовані деякі дієслова-предикати. Це передусім лексеми зі значенням пересування по воді в якомусь напрямку. Речення, у яких вони обіймають предикатну позицію, реалізують дистантну локалізацію: *Спортсмени пливли вздовж берега [острова, пляжу, мілини, катера...]*.

Речення CcM S+P+Adv [BЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans] не мають яких-небудь особливостей відносно обов’язковості або факультативності локативно-транзитивного члена. Він є облігаторним тоді, коли функцію основного носія валентності виконують дієслова руху та переміщення з префіксом ПРО-, який вступає у відношення безпосередньої кореляції з прийменниками **вздовж/уздовж, вдовж/удовж, вповдовж/уповдовж, впродовж/упродовж**. З погляду обов’язкової присутності аналізованого просторового поширювача виразними є ті речення, у яких заповнювачем предикатної позиції виступають дієслова на зразок рухатися, переміщатися, пересуватися, простувати, прямувати, що характеризуються інформативною недостатністю, оскільки передають загальне значення руху та переміщення. Речення CcM S+P+Adv[BЗДОВЖ/

УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans], як і речення СсМ S+P+Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Ngen] loc [trans], мають свої стильові варіанти, а саме: S+P+Adv [ЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПРОСТ/УПРОСТ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОДОВШ+Ngen] loc [trans]: *Здовж берегів дунайських їхав Сулейман* (Н.); *...вона пішла поздовж села* (Фед.); *...[вода] тяглася подовж яру* (Мир.); *Десятник...пішов...подовж вулиці* (Мир.); *...[гарматники] навертали жерла своєї зброї впрост шляху* (Ле). Стилистична маркованість речень, в основі яких лежать виділені вище СсМ, обумовлена природою прийменників, їх стилістичною спеціалізацією: **здовж** (розм.), **подовш** (діал.), **поздовж** (діал.), **повздовж** (діал.), **подовж** (діал.), **впрост/упрост** (діал.) [СУМ, т. VI: 750, 646, 810, 752; т. I: 755]. Сфера функціонування аналізованих стильових варіантів жорстко обмежена. За лексико-семантичним складом заповнювачів позицій Р, Adv [prep+Nx] loc [trans] і S, умовами, від яких залежить перебування припредикатного члена на правах облігаторного/факультативного компонента, вони нічим не відрізняються від речень-загальностильових репрезентантів диференційованого значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі довжини ЛО”. Пари речень, що входять до СсМ S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans] і S+P+Adv [ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ЗДОВЖ+Ngen] loc [trans] і S+P+Adv [ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], протиставляються за ознакою “дистрибутивний простір/недистрибутивний простір” і утворюють синонімічні ряди. Виразником значення “дистрибутивний простір” виступає початковий елемент **по-** прийменників **повздовж** і **поздовж**.

СсМ S+P+Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans]

Речення СсМ S+P+Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans] реалізують значення “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі ширини ЛО”. Великий вплив на формування його мають похідні прості прийменники **впоперек/упоперек**, **поперек**, що не втратили

свого генетичного зв'язку з прислівниками, на ґрунті яких витворилися. Пор.: **впоперек/упоперек, поперек**, прийм.: Уживається при означенні напряму за шириною чого-небудь – присл.: У ширину чого-небудь [СУМ, т.І: 753; т. VI: 191]. Характерною властивістю цих речень слід вважати те, що лексико-семантичний склад репрезентантів припредикатної позиції в них обмежений іменниками – найменуваннями локативних понять, яким притаманна параметрична ознака “ширина”. Це, наприклад, назви обмежених просторів відкритого типу, невеликих акваторій, плантацій, деяких функціональних територій і т.ін.: *Човни плвли впоперек ріки* (Тр.); *Міряльник...ішов впоперек поля* (Кун.); ...[корчі] *Мержинського...повернули впоперек ліжка* (Ол.); ...[велетен] *почав чвалати...впоперек гір* (Сл.); *Він [ішов]...поперек долини* (Янов.). Здатністю програмувати правобічні поширювачі Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans], Adv [ПОПЕРЕК+Ngen] loc [trans] наділені дієслова спрямованого руху та переміщення. Одні з них потребують обов'язкового обставинного поширювача, інші – факультативного. Умови облігаторного функціонування локативно-директивного компонента такі ж, як і в реченнях CcM S+P+Adv[ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans]: 1) префіксально-прийменникова кореляція ПРО- → **впоперек/упоперек, поперек**; 2) синсемантичність окремих дієслів-предикатів. Лексико-семантичний обсяг лівобічного поширювача аналізованих речень за всіма параметрами збігається з лексико-семантичним складом заповнювачів позиції S речень проаналізованих вище CcM: S+P+Adv[МИМО+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Nacc] loc [trans], S+P+Adv [ПОВЗ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ)+Ngen] loc [trans], S+P+Adv[ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ)+Ngen] loc [trans] та їхніх стильових варіантів. Описувані речення виражають контактну локалізацію: дві точки простору (статична й динамічна), що є обов'язковими для будь-якого шляху руху, перетинаються: динамічна точка (нею виступає лівобічний поширювач) проходить статичну точку (нею виступає правобічний поширювач), що являє собою локативний орієнтир, простору по ширині (з одного боку на другий бік), контактуючи з ним, з його поверхнею, тобто з верхнім шаром речовини, рідини й т. ін.

ВЗАЄМОДІЯ ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ І СЕМАНТИЧНОЇ ВАЛЕНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ Й ВИРАЖЕННІ ЛОКАТИВНО-СТАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

IV. 1. Диференційовані значення загальної семантики “місце дії” і формально-граматичні засоби реалізації їх у реченнях структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat]

У системі речень із загальним планом змісту “НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО” в окрему підсистему виділяються речення із семантичною структурою “НПО+ПО+МРПО”. До специфічних особливостей останніх слід віднести те, що в них основним заповнювачем предикатної позиції виступають статичні дієслова. Якщо ж правобічний поширювач Adv loc [stat], за допомогою якого виражено власне обставину місця, перебуває в граматичній залежності (прийменникове керування або прилягання) від дієслова-предиката зі значенням руху, то в реченні не визначається вихідний або кінцевий пункт реалізації процесуальної ознаки. У ньому йдеться, твердить А.П. Грищенко, про місце перебування суб’єкта під час виконання ним дії, названої дієсловом зі значенням руху [СУЛМС: 211]. Досить точно цю закономірність охарактеризувала К. І. Ходова: припредикатні члени Adv [prep +Nx] loc [stat], що позначають місце дії, можуть уживатися при будь-якому дієслові, але практично майже не трапляються при дієсловах руху; правобічні члени Adv [prep +Nx] loc [dir: start або fin], які позначають кінцеву й вихідну точки руху, можна спостерігати тільки при дієсловах руху [Ходова: 27]. Основні носії валентності зі значенням руху можуть указувати на цілеспрямований/нецілеспрямований, або, за іншим визначенням, односпрямований/неспрямований рух [Московая: 164-185]. Трапляються випадки, коли опозиція “цілеспрямований рух/нецілеспрямований рух” виступає основою розмежування типу локативності. Це виявлено, наприклад, у реченнях СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc, які можуть мати два семантичні описи: 1) “НПО+ПО+МРПО” і 2) “НПО+ПО+ШРПО”. Пор.: *Х бігає [ходить, літає...] по кімнаті* → loc: stat; *Х біжить [іде, летить...] по кімнаті* → loc: trans.

Функцію виразника локативно-статичної семантики здатні виконувати припредикатні члени – Adv [prep+ Nx] loc [stat], Adv [Nx] loc [stat]. У сучасному мовознавстві набула поширення

концепція, за якою прийменниково-відмінкова форма в синтаксисі виступає як цілісна конструктивна одиниця, що передає якесь значення [РГ, т. II.: 435]. Статичні прийменники, так само, як і динамічні та транзитивні, у план змісту речення можуть вносити субстанціальну і несубстанціальну інформацію. Більшість з цих прийменників є похідними, значеннєво прозорими. Вони досить стійко зберігають семантичний зв'язок з тими словами (зокрема, прислівниками та іменниками), на базі котрих виформувалися, отже, беруть безпосередню участь у вираженні якогось із можливих диференційованих значень. До таких прийменників належать **близько, близько від, поблизу, поблизу від, недалеко, недалеко від, неподалік, неподалік від** (вказують на просторову близькість), **оддалік, оддалік від, поодаль, далеко, далеко від** (вказують на просторову віддаленість), **вище, вище від** (вказують на перебування над локативним орієнтиром), **нижче, нижче від** (вказують на перебування під локативним орієнтиром), **позад, позаду, ззаду/іззаду** (вказують на перебування за локативним орієнтиром), **спереду, попереду** (вказують на перебування попереду локативного орієнтира), **всередині, посередині** (вказують на перебування у внутрішніх межах локативного орієнтира), **праворуч, ліворуч, праворуч від, ліворуч від, справа від, зліва від, обіруч, обіруч від, збоку, збоку від, кінець, край, скраю** (вказують на перебування з якогось боку [боків] локативного орієнтира), **навколо, довкола, доокола, округ, навкруг, навкруги, кругом, довкіл, вколо, круг, окіл, округи, довкруг, довкруги, довкруз, доокіл** (вказують на перебування навколо локативного орієнтира), **вдовж, вповдовж, впродовж, здовж, поздовж, подовж, подовш, повздовж, поздовж, впрост** (вказують на розміщення вздовж локативного орієнтира), **впоперек, поперек** (вказують на розміщення по ширині локативного орієнтира), **нарівні з** (указують на розміщення на одному рівні з локативним орієнтиром), **паралельно з, паралельно до** (вказують на паралельну локалізацію щодо локативного орієнтира) та деякі ін.

СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat] у сучасній українській мові представлена у вигляді таких конкретних репрезентантів: S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat], S+P+Adv[HA+Nloc] loc [stat], S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat], S+P+Adv[3A+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПО3A+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+

Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ /ПРОМЕЖ+Ninst] loc [stat], S+P+
 Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+
 Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen]
 loc [stat], S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЛЯ+
 Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРИ+
 Nloc] loc [stat], S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[СКРАЮ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО
 ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБЛИЗУ+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО+Ngen]
 loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[НЕДАЛЕЧКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕЧКО
 ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[НЕПОДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ОСТОРОНЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ ВІД+
 Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ОДДАЛІК/ВІДДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛІК
 від/ ВІДДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ/
 ВІДДАЛЕКИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ ВІД/
 ВІДДАЛЕКИ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ/
 ВІДДАЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ ВІД/ВІДДАЛЯ
 ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛЬ+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ПООДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ПООДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК
 ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ПОДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДАЛЬ+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗВЕРХ+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ЗВЕРХУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВЕРХ+Ngen]
 loc [stat], S+P+Adv[ЗБОКУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗБОКУ
 ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ПОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОРУЧ 3+Ninst] loc [stat],
 S+P+Adv[ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЛІЧ 3+Ninst]
 loc [stat], S+P+Adv[ОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОРЯД+Ngen]
 loc [stat], S+P+Adv[ПОРЯД 3+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЧ+
 Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЧ 3+Ninst] loc [stat], S+P+
 Adv[ПОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІК 3+Ninst] loc [stat],
 S+P+Adv[ЛІВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЛІВОРУЧ ВІД+
 Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРАВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ПРАВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗЛІВА від+Ngen]
 loc [stat], S+P+Adv[СПРАВА від+Ngen] loc [stat], S+P+

Adv[ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОБІРУЧ+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ОБІРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООБІЧ+Ngen]
 loc [stat], S+P+Adv[ПООБІЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ОБАПОЛИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРОТИ+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[СУПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[НАПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАВПРОТИ+Ngen]
 loc [stat], S+P+Adv[НАСУПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[НАСУПРОТИВ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СУПРОТИВ+
 Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРОСТО+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ПРОТИВ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СПЕРЕДУ+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ПОПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПЕРЕД/
 ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ninst] loc
 [stat], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ПОПЕРЕД+ Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗЗАДУ/
 ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ПОЗАДУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[СЕРЕДИ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[СЕРЕДУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОСЕРЕД+ Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ПОСЕРЕДИНІ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВСЕРЕДИНІ/
 УСЕРЕДИНІ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst]
 loc [stat], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat],
 S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВИЩЕ ВІД+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОПІД/
 ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+
 Nacc] loc [stat], S+P+Adv[НАВКОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ДОВКОЛА+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДООКОЛА+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ОКРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАВКРУГ
 +Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАВКРУГИ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[КРУГОМ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДОВКІЛ+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ВКОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КРУГ+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ОКІЛ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОКРУГИ+Ngen]
 loc [stat], S+P+Adv[ДОВКРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ДОВКРУЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДООКРУЖ+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ДООКІЛ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВЗДОВЖ/
 УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+
 Adv[ЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОДОВЖ+Ngen] loc [stat],

S+P+Adv[ПОДОВШ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВПРОСТ/УПРОСТ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПАРАЛЕЛЬНО ДО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПАРАЛЕЛЬНО З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[НАРІВНІ З+Ninst] loc [stat].

За типом реалізованих значень речення вказаних СсМ членуються на два типи: 1) моносемантичні й 2) полісемантичні. Пор.:

S+P+Adv[В/У+Nloc]loc [stat]

“Дія відбувається в межах ЛО”

S+P+Adv[ВСЕРЕДИНИ/УСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat]

“Дія відбувається всередині ЛО”

S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat]

1. “Дія відбувається на поверхні ЛО”

2. “Дія відбувається в межах ЛО”

До розряду речень із двома або кількома значеннями поряд з тими, які будуються за СсМ S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat], належать речення таких СсМ: S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat] [1. “Дія відбувається на поверхні ЛО”; 2. “Дія відбувається в межах ЛО”], S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОЗА+Ninst] loc [stat] [1. “Дія відбувається за межами ЛО”; 2. “Дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”; 3. “Дія відбувається в безпосередній близькості від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”]; S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СЕРЕДИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СЕРЕДУ+Ngen] loc [stat] [1. “Дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО”; 2. “Дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО”]; S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat] [1. “Дія відбувається вище від ЛО”; 2. “Дія відбувається на певній віддалі від ЛО”]; S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat] [1. “Дія відбувається нижче від ЛО”; 2. “Дія відбувається на певній віддалі від ЛО”; 3. “Дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”]; S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [stat] [1. “Дія відбувається на поверхні ЛО”; 2. “Дія відбувається вище від ЛО”]. Склад конкретних реалізаторів, за якими закріплене одне диференційоване значення загальної семантики “МРПО”, утворюють, крім речень СсМ

S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat] і S+P+Adv[ВСЕРЕДИНІ/УСЕРЕДИНІ+Ngen] loc [stat], речення, що виникають на основі
 CcM S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРИ+Nloc] loc [stat], S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СКРАЮ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБЛИЗУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБЛИЗУ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕЧКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕЧКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ ВІД+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається на незначній відстані від ЛО”], S+P+Adv[ОДДАЛІК/ВІДДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛІК ВІД/ВІДДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ/ВІДДАЛЕКИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ ВІД/ВІДДАЛЕКИ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ/ВІДДАЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ ВІД/ВІДДАЛЯ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛЬ від+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК від+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається на значній відстані від ЛО”], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається в просторі, оточеному ЛО”], S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВИЩЕ ВІД+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається вище від ЛО”], S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається нижче від ЛО”], S+P+Adv[ПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СУПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАСУПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАСУПРОТИВ+Ngen] loc [stat],

S+P+Adv[СУПРОТИВ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРОСТО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРОТИВ+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається в просторі, розташованому симетрично до ЛО”], S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОЗАДУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається позаду ЛО”], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається попереду ЛО”], S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається в центральній частині ЛО”], S+P+Adv[ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОДОВШ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВПРОСТ/УПРОСТ+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в довжину”], S+P+Adv[ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в ширину”], S+P+Adv[ПАРАЛЕЛЬНО З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПАРАЛЕЛЬНО ДО+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається паралельно щодо ЛО”], S+P+Adv[НАРІВНІ З+Ninst] loc [stat] [“Дія відбувається на одному рівні з ЛО”], S+P+Adv[ЗВЕРХУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗВЕРХ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВЕРХ+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається на поверхні ЛО”], S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [stat] [“Дія відбувається по другий бік ЛО”], S+P+Adv[ЗБОКУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОРУЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЛІЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОРЯД+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОРЯД З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІК З+Ninst] loc [stat] [“Дія відбувається з бокової сторони ЛО”], S+P+Adv[ЛІВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЛІВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗЛІВА ВІД+Ngen] loc [stat] [“Дія

відбувається з лівого боку ЛО”), S+P+Adv[праворуч+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[праворуч від+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СПРАВА ВІД+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається з правого боку ЛО”), S+P+Adv[ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[обіруч+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[обіруч від+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООБІЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОБАПОЛИ+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається з обох боків ЛО”), S+P+Adv[НАВКОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДОВКОЛА+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДООКОЛА+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОКРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАВКРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАВКРУГИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КРУГОМ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДОВКІЛ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВКОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОКІЛ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОКРУГИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДОВКРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДОВКРУГИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДОВКРУЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ДООКІЛ+Ngen] loc [stat] [“Дія відбувається з усіх боків ЛО”].

Специфічними характеристиками речень, об’єднаних загальною семантикою “НПО+ПО+МРПО”, є такі: 1) кількісна перевага зберігається за реченнями моносемантичного типу; 2) конкретними репрезентантами майже всіх можливих диференційованих значень виступають речення не однієї, а кількох СсМ; 3) між цими репрезентантами встановлюються як симетричні, так і асиметричні відношення; 4) асиметрія найчастіше виявляється на функціональному рівні і стосується, як правило, сфери вживання. Наприклад, тотожними у плані семантики є функціонально активні речення СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat], що мають значеннєвий опис “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в безпосередній близькості від ЛО”. Речення, побудовані за СсМ S+P+Adv[при+Nloc] loc [stat], які також належать до конкретних репрезентантів тільки-но виокремленого плану змісту, поряд з основним значенням реалізують семантичні відтінки “максимальна близькість до ЛО”, “контакт з ЛО”. Асиметрію, що виявляє себе в реченнях, утворених за зразком СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/

ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗДОВЖ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], можна представити у вигляді локативної опозиції “дистрибутивний простір/недистрибутивний простір”. Семантичний відтінок “поширення дії в просторі” формує початковий елемент **по-** прийменників **побіля, поміж, помежи, попід, понад, поперед, посеред, повздовж, поздовж** [Тимченко: 90; Вихованець 1971: 105, 108]. Розглядані пари речень утворюють синонімічні ряди.

За реченнями СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat] закріплені різні типи локалізації: контактна і дистантна, вертикальна і горизонтальна, симетрична й асиметрична. Основне призначення цих речень – виражати дистантну, горизонтальну, асиметричну локалізацію. Контактну локалізацію в таких найтиповіших виявах, як “внутрішній контакт”, “контакт з поверхнею”, репрезентують речення з правобічними поширювачами Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], Adv [ВСЕРЕДИНИ/УСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat], Adv [СЕРЕД+Ngen] loc [stat], Adv [СЕРЕДИ+Ngen] loc [stat], Adv [СЕРЕДУ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat], Adv [ПОСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat]. Більшість реченневих структур передають значення дистантної локалізації, яке має досить широкий набір конкретних реалізацій. Окремі речення наділені здатністю реалізувати не лише контактну, а й дистантну локалізацію. Так, речення, побудовані за зразком СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat], твердить Т.П. Засухіна, “можуть указувати на контакт, а можуть і не вказувати, наприклад: *книга знаходиться под столом* (книга може просто лежати під столом, не торкаючись його, і може бути придавлена ніжною стола)” [Засухіна 1976: 107]. Аналогічну семантичну валентність мають речення, утворені за СсМ S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗВЕРХ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗВЕРХУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВЕРХ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/

ПОНАДО+Ninst] loc [stat] й ін. Засобом розрізнення значення контактної та дистантної локалізації, крім основного носія валентності, досить часто виступає контекст. Пор.: *Х лежить поверх снігу* → контактна локалізація; *Х літає поверх снігу* → дистантна локалізація; *Х знаходився поверх столу, тиснувши на нього* → контактна локалізація; *Х знаходився поверх столу, не торкаючись його* → дистантна локалізація. Склад активних конкретних репрезентантів значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на вертикальній осі (вгорі/внизу)” обмежений реченнями СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВИЩЕ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat]. Речення решти СсМ передають різні семантичні типи горизонтальної локалізації.

Однією з важливих характеристик, за якою протиставляються семантично ідентичні, семантично подібні, семантично різнотипні речення СсМ, що входять до СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat], є їхні функціональні можливості. Відповідно до цього розглядані речення можна розподілити за трьома функціональними зонами: ядерною, напівпериферійною та периферійною. Як свідчить проведений нами аналіз відповідного мовного матеріалу, ядро становлять речення СсМ S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat], S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat], S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat]. Зона напівпериферійності включає речення СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat]. Речення, в основі яких лежать усі останні можливі СсМ, складають периферію репрезентантів загальної семантики “НПО+ПО+МРПО”.

Від речень СМ 1) S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start або fin] та 2) S+P+Adv[prep+Nx] loc [trans], S+P+Adv[Nx] loc [trans], котрі повідомляють про різні параметри 1) напрямку локалізації процесуальної ознаки (вихідного чи кінцевого пунктів руху) і 2) шляху локалізації процесуальної ознаки, речення СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat], які інформують про параметри МРПО, відрізняються тим,

що в них головним визначником облігаторної/факультативної появи локативно-статичного конституента є план змісту предиката – його автосемантичність/синсемантичність. Відомо, що обов’язкову появу правобічних поширювачів Adv [prep+Nx] loc [dir: start або fin], Adv [prep+Nx] loc [trans] і Adv [Nx] loc [trans] зумовлює не лише значеннєвий статус основного носія валентності, а й морфемна організація його – наявність префіксів з локативно-директивним або локативно-транзитивним значенням, що, дублюючись або не повторюючись у прийменникові, семантично узгоджуються з останнім, утворюючи тип безпосередньої префіксально-прийменникової кореляції. Слід зазначити, що склад префіксів, які входять до поля “місце дії”, суворо обмежений. “Формальними представниками локатива, що вказує на місцезнаходження дії, – наголошують О.К. Безпояско та К.Г. Городенська, – виступають лише три дієслівних префікси – над-, при-, на-. Сформоване на базі цієї локативної семи поле є найменшим в межах поля локативності” [Безпояско 1987: 174]. Вони практично не регулюють валентноспроможності дієслова-предиката в реченнях СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat]. Окремо треба сказати про конститутивні можливості префіксів РОЗ-/РОЗІ-, що має значення “поширення дії в просторі”, та О-/ОБ-/ОБІ-, якому притаманне значення “поширення дії навколо об’єкта”. Вони, сполучаючись з основою дієслів-предикатів певних семантичних розрядів, за умови відсутності в реченні локативно-директивних поширювачів здатні викликати обов’язкову появу припредикатного члена Adv [prep+Nx] loc [stat] або Adv [Ad] loc [stat]. Стосовно загальних умов висловлювання, які також можуть впливати на облігаторність/факультативність просторового поширювача, то вони є однаковою мірою важливими для речень усіх трьох виділених СсМ.

IV. 2. Речення полісемантичної структури

СсМ S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat]

Поширені в сучасній українській мові речення СсМ S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat] передають два диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО” і 2) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”. Обидва конкретні репрезентанти загального плану змісту “НПО+ПО+МРПО” є функціонально активними. Характерною ознакою їх слід вважати те, що вони виявляють семантичну і валентну близькість до речень інших СсМ, зокрема таких, як S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc

[stat] і S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat]. Межа між реченнями з припредикатними членами Adv[НА+Nloc] loc [stat], Adv[ПО+Nloc] loc [stat] і Adv[B/Y+Nloc] loc [stat], незважаючи на специфіку оформлення обставинного поширювача і специфіку значення, нерідко буває умовною. Основним чинником, який розрізняє реалізовані реченнями CcM S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat] диференційовані значення, є передусім план змісту іменника-заповнювача правобічної позиції.

Базою для творення синтаксичних структур, що повідомляють про перебування когось або розташування чогось на поверхні простору, служать дієслова різних семантичних розрядів. Валентне ядро утворюють статичні дієслова (вони становлять, за одержаними нами даними, приблизно 50% від усієї кількості можливих основних носіїв валентності). Найвищим ступенем продуктивності відзначаються дієслова місцеположення з диференційними ознаками “лежаче положення”, “стояче положення”, “сидяче положення”. Конструктивним центром виступають й інші статичні дієслова: дієслова зі значенням місцезнаходження (влаштуватися, вмотитися, гуртуватися, ночувати, опинитися, розкинутися, розміститися, розстелитися, тиснутися), окремі дієслова з біологічним значенням (народжуватися, помирати), а також дієслово бути, що передає найзагальніше поняття буття. У позиції Р розгляданих речень досить часто фіксуються дієслова на позначення зміни місцеположення (лягати, сідати), припинення руху (зупинитися, застигнути, спитися), акустичного й оптичного сприйняття та дії (чути, густити, шелестіти, бачити), зорових ефектів (поблискувати, зблискувати, спалахувати), мовлення (кричати, говорити), появи або зникнення (виднітися, виступити, з'явитися, маячити), виявлення і становлення ознаки (рости, сіріти, темніти), несамотійного переміщення щодо просторової координати (принести, покласти, поставити), конкретної фізичної дії, яка має різні форми прояву (гратися, жати, карбувати, різати, смажити, зводити, руйнувати), контактної дії (наклеїти, наліпити). Останні, як правило, мають у своєму складі префікс НА-, який виражає сему “приєднання до чогось”. Як предикати виступають також дієслова фізичного, фізіологічного, емоційного стану людини (здоровішати, спати, куняти, веселитися, радіти, реготати). Дієслова руху лише зрідка обіймають позицію Р. Серед них переважають ті, які вказують на невизначений, нецілеспрямований рух (крутитися, танцювати, плигати, скакати,

бігати).

Для іменників, що разом з прийменником **на** структурують припредикатну позицію, визначальною є сема “поверхня”. Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО” послідовно передається тоді, коли інваріантна сема “поверхня” реалізується в таких конкретизованих виявах, як “рівна поверхня”, “поверхня, яка не має заглиблень і підвищень”. Ця сема властива субстантивам – найменуванням конкретних предметів різного призначення. Як свідчить фактичний матеріал, найчастіше в позиції справа від предиката функціонують іменники – назви місць для сидіння або лежання (стіл, стілець, скриня, диван, ліжко, лежанка, канапа, постіль, подушка, черінь), а також лексеми вікно, поріг: *Савка спав...на лавці* (Мак.); *Камінь...лежав на подушці* (Коч.); *Карафка стояла на столику* (Мик.); *Молодь сміялась на канані* (Голов.); *Вже на столі з'явились пляшечки* (Мик.); *Гафія побачила на скрині ручний годинник* (Б.); *На столі злякано зашаруділа миша* (Кос.); *Хлопці товклись на...черені* (Бл.); *Твердохліб рвонувся на ліжку* (Ц.); *На порозі стояв...чоловічок* (Ан.); *Стоїть свічка на вікні* (Баг.). Типовими репрезентантами припредикатної позиції розгляданих речень виступають іменники на означення суцільних конкретних предметів (колода, пень), плоских об'ємистих предметів (дах, дзеркало, дошка, стіна, шибка, долівка, підлога), предметів, що складаються з однорідних частин (стіг, копиця, крона, куш), тканин, виробів з них, предметів одягу, їх частин (скатертина, рушник, пальто, рукав), зброшурованих предметів (журнал, зошит, книга), типів покриву (трава, спориш, стерня, земля [“земляна поверхня, площа, по якій ходять”]), вода [“водна поверхня морів, озер, річок”]), частин тіла людини або іншої живої істоти (голова, губи, долоня, лоб, обличчя, палець, щока, дзьоб, грива, копито), предметів зображення (відбиток, картина, малюнок, рисунок, схема, фотографія), шляхів сполучення (дорога, пішохід, тротуар, сходи), лексеми на зразок аркуш, газета, бланк, документ, довідка, список, загальнопросторові поняття типу поверхня, місце, початок, середина, кінець. Специфіка останніх криється в тому, що вони перебувають у відношенні обов'язкової активно-пасивної валентності з іншими поширювачами – прикметниковими, займенниковими, іменниковими словоформами, утворюючи дескриптивні структури на зразок Adjx+Subx, Pronx+Subx, Subx+Subx, Adjx+[Pronx]+Subx+Subx: *Яків сидів на нні* (Зб.); *На долівці соломка...шелестить* (Мик.); *На столі,*

на стільцях і...на підлозі лежали папери (Гур.); **На підлозі біліла...подушка** (Хиж.); ...**бриніла...муха на шибі** (Хот.); **На стіні висить портрет** (Дон.); **Стояв [він] на камені** (Мик.); **Він наклеїв [оте] на шибці** (Виш.); **Він топтався на стозі** (Янов.); **На...гіллі...звисали...плоди** (Гуц.); **На сорочці...червоніс...пляма** (Мов.); **І золотіс на...свитині...бджола** (О.); **Чашка стоїть на книжці** (Г.); **На траві блищали...краплі води** (Гур.); **На озимині з'являються кури** (Стефан.); **Деся на стерні кричав перепел** (Ант.); **Чорний кінь умирає на...снігу** (О.); **На ріллях...замаячили скирти** (Тют.); **На спориші...лежала гірка...черешень** (Гуц.); **На пісковій мілі лежала...купка ікри** (Ольж.); ...[відблиски] **стовбурять...на воді** (Сем.); **На губах проступає кров** (Ал.); **Вона зостановилася на пішоході** (Хот.); **На високих місцях поріс сивий туман** (Коцюб.); **Марія сиділа на краю лави** (Хиж.); **Горбчик сидів на кінчику гілки** (Грін.). До розряду можливих заповнювачів правобічної позиції Adv [HA+Nloc] loc [stat] увіходять також іменники з інваріантним значенням “закриті приміщення, споруди різного призначення”. Речення з цим семантичним типом поширювачів повідомляють, що дія відбувається на поверхні, яка служить покриттям будівлі, споруди: **Стояв лелека на...стодолі** (Чуб.); **Кіт...не хоче на хлівці їх ловити** (Я.); ...**вітер ворухив на сараї...бадилля** (Дон.). Деякі з виділених іменників, сполучаючись із прийменником на, здатні передавати поряд з виокремленим значенням локативно-статичний план змісту “МРПО: реалізація ПО в межах ЛО”, пор.: **Х лежав на конюшні** → 1) на поверхні, яка служить покриттям будівлі, де тримають коней або 2) у середині будівлі, де тримають коней. Семантичним маркером у таких випадках виступає контекст. Припредикатну позицію в реченнях CcM S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat] заповнюють також субстантиви – назви природних об'єктів, які мають поверхню (гора, схил, вал, круча, скеля): **Ой на горі росте сосна** (Вор.); **Він зупинився на...пагорбку** (Ск.); **Хмельницький на узвишші спостерігав за полем бою** (Кач.); **Я утворю на...скелі...замок** (Сем.); **На...схилах сопки він знайшов свій підрозділ** (Дес.).

За семантичною і валентною природою речення з припредикатним членом Adv [HA+Nloc] loc [stat] уподібнюються іншим конкретним репрезентантам загального значення “НПО+ПО+МРПО”, зокрема тим, що будуються за CcM S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [stat]. Ця схожість полягає в тому, що за певного

валентного оточення реалізований ними основний план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО” може ускладнюватися семантичними відтінками “МРПО: перебування когось або розташування чогось на поверхні ряду однотипних об’єктів”, “МРПО: перебування когось або розташування чогось по всій поверхні просторового об’єкта”. Перший відтінок з’являється тоді, коли іменник-заповнювач правобічної позиції виступає у множині: *...на цих косогорах шуміла...тирса* (Ц.) – *По цих косогорах шуміла тирса*. Другий відтінок виникає, якщо в реченні вживаються інтенсифікуючі компоненти на зразок *весь, всі: На всій стіні причілку...розповзлася його тінь* (Я.) – *По всій стіні причілку розповзлася його тінь*. У формуванні вказаного семантичного відтінку беруть участь дієслова-предикати, що мають у своєму складі префікс РОЗ-/РОЗІ-, який виражає сему “поширення дії в просторі”. Зіставляваним синтаксичним структурам, проте, не характерна ізофункціональність, оскільки для речень з припредикатним членом Adv [ПО+Nloc] loc [stat] сема дистрибутивності є релевантною, тоді як для речень з правобічним компонентом Adv [НА+Nloc] loc [stat] вона арелевантна.

Склад дієслів, що виконують роль предиката в реченнях CcM S+P+Adv [НА+Nloc] loc [stat], які передають значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”, суттєво не відрізняється від складу дієслів, котрі формують позицію Р у реченнях цієї ж моделі з розглянутою вище семантикою. До специфічних особливостей можна віднести те, що статичні дієслова, з одного боку, розширюють свої семантичні межі за рахунок дієслів зі значенням місця помешкання (жити, проживати, мешкати) та екзистенційних дієслів (водитися, плодитися), а з другого боку, втрачають функціональну активність, оскільки регулярним заповнювачем позиції Р поряд з ними виступають моторні (бігати, ходити) та фазові дієслова (починатися, завершуватися, закінчуватися).

Лексико-семантичний спектр іменників, котрі, обіймаючи позицію Adv [НА+Nloc] loc [stat], виконують функцію семантичного маркера, в описуваних реченнях ширший порівняно з реченнєвими структурами, які повідомляють про місце перебування когось або розташування чогось на поверхні просторового об’єкта. Аналізований мовний матеріал дає підстави для такого висновку: основним репрезентантом припредикатної позиції виступають

субстантиви, яким притаманна семантична риса “відкритий простір”. Їх можна диференціювати на дві значеннєві групи: 1) іменники – назви необмеженого простору, 2) іменники – назви обмеженого відкритого простору. Конституентами першої, семантично й лексично лімітованої, групи є лексеми типу земля [“місце життя й діяльності людей”], небо [“видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі купола”], світ [“земля з усім, що є на ній”], цей (сей) світ [“земний світ”], той світ [“потойбічний світ”]: *На землі...живуть люди* (Куліш); *На небі зорі поперемінялися* (Чайк.); *Доста пожив на цьому світі Святослав* (Ск.). Значеннєвий діапазон обставинних компонентів другої групи широкий. У правобічній позиції функціонують разом з прийменником *на* іменники таких семантичних розрядів: найменування частин населених пунктів (вулиця, майдан, площа, двір, обора, обійстя, подвір'я, дворище, куток [“певна частина (кінець) села”], алея, Хрещатик, околиця [“віддалена від центру частина населеного пункту”], город): *Солдати на оборі...гелготали* (Ан.); *...на майдані...бунтарі стоять* (О.); *Я...на Хрещатику була* (Ст.); *Школа стояла на сільській околиці* (Гуц.); власні і загальні назви водних об'єктів і частин суші, які межують з ними (океан, море, річка, Буг, ставок, озеро, берег, мілководдя): *Ловив я...на Амурі карасі* (Кос.); *На березі запалали...огниська* (Ск.); *...[зілля] проростало на мілководдях* (Заг.); найменування типів ландшафтів, що являють собою обмежені простори, покриті рослинністю (поле, нива, луг, лука, левада, узлісся, галявина, полонина): *...ми були на узліссі* (Зб.); *Цвіли кульбаби...на леваді* (Чуб.); *На...полонині випасалась...худоба* (Вор.); назви плантацій (плантація, смородинник): *Василина працювала на плантації* (Ц.); найменування функціональних територій (цвинтар, вигін, полігон): *На цвинтарі...монастиря поховали ми Іва Радонича* (Вор.); *А як зареве на вигоні...череда* (Мик.); назви спортивних майданчиків (стадіон, каток, корт): *...на...стадіоні йшла...азартна гра* (Соб.); назви територій, географічних областей, що є складовими держав, географічних і промислово-географічних районів (Київщина, Поділля, Харківщина, Донбас, Кубань, Колима): *Оля Рядчук залишилася...на Київщині* (Б.); *...я умирав на Волині* (Вороньк.); *Бронон відсидів п'ятилітку на Колимі* (Б.); назви островних держав (Куба, Кіпр): *Вони були не раз на Кубі* (Заг.); найменування конкретних регіонів або місцевостей, які мотивуються назвами сторін світу (Далекий

Схід, Північ, північ [“край з холодним кліматом”], південь [“край з теплим кліматом”]): *Він довго прожив на Далекому Сході* (Соб.); *...на півночі горять сніги* (Пл.); назви сторін світу (схід, південь, північ, захід): *Щось на півночі заблищало* (Янов.); *На заході...сіріло...сільце* (Коз.); географічні назви на зразок обрій, горизонт, крайнебо, видноколо: *І морево на обрії тремтить* (Б.); *Він же сам ось на горизонті сходить* (Куліш); назви протяжних горизонтальних просторових об'єктів (кордон, межа): *Собаки лягли на межі* (Коцюб.); ...[вона] *не стояла на кордоні* (Б.); найменування гірських систем (Алтай, Памір, Урал): *Побували [вони] на Памірі* (Україн.). Поширювачі аналізованого семантичного типу мають тільки форму однини; назви установ, підприємств, організацій (кіностудія, шахта): *Він...працював на кіностудії* (Довж.); найменування окремих загальних назв населених пунктів (село, хутір): *На селі гвалтували собаки* (Голов.); *Живу...я на хуторі* (Виш.); назви субстанцій (повітря): *Він оживав на свіжому повітрі* (Коз.). Компоненти останньої семантичної групи, як правило, функціонують у складі дескриптивної структури Adjx+Subx.

Крім іменників з ідентифікуючою семою “відкритий простір”, припредикатну позицію можуть заповнювати разом з прийменником на деякі іменники – назви закритих просторів, зокрема лексеми-найменування споруд узагалі або їх частин (конюшня, стайня, кухня, поверх, горище, коридор) чи споруд за функціональним призначенням (біржа, база, комбінат, фабрика, завод, пошта, телестудія), морських транспортних засобів (пароплав, міноносець, корабель): *На коридорі обізувалися...кроки* (Кач.); *Він...прижився на конюшні* (Мур.); *Гуртожиток містився...на останньому поверсі* (Соб.); *...жив на горищі вчитель* (Ольж.); *Побував він на заводі* (А.); *Візьмуть...розриватися міни на пароплаві* (Янов.). Функціональна інертність поширювачів цього семантичного різновиду пояснюється тим, що вони регулярно обіймають позицію Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], оскільки основним виразником локативно-статичного значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” є речення, побудовані за СсМ S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat]. У складі іменників-заповнювачів правобічної позиції речень СсМ S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat] поряд з автосемантичними лексемами на позначення необмеженого або обмеженого відкритого чи закритого простору досить часто вживаються інформативно недостатні лексичні одиниці на зразок територія,

місце, початок, середина, кінець, край, тло, бік, ріг [“сторона, край чого-небудь”]. Як і в реченнях із семантичним описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”, у розгляданих синтаксичних конструкціях вони набувають автосемантичності тоді, коли сполучаються з іншими залежними від них компонентами, у результаті чого найчастіше виникають такі дескриптивні структури: Adjx+Subx, Pronx+Subx, Subx+Subx, Adjx [Pronx]+ Subx+Subx: *Майже півмільйона сільських мешканців України живуть на забруднених територіях* (Я.); *На лівім розі скособоченого керма...скоцюрбився дзвоник* (Гуц.); *Всі люди позовдили хати на старих місцях* (Гуц.); *На початку вулиці стояв...костюл* (Чайк.); *На тому боці жила...жінка* (Коб.); *Загін зупинився на середині узлісся* (Ант.); *Авдюк зупинився на краю зраного поля* (Б.); *На тлі...неба... вирізьблюється кожна брунька* (Б.); *Госпіталь...стояв на литовському боці* (Руд.). Особливими конститутивними властивостями виділяються іменники початок, середина, край і кінець, тому що вони використовуються тоді, коли виникає необхідність конкретизації плану змісту “МРПО: дія відбувається в межах ЛО” вказівками “початкова точка простору”, “серединна точка простору”, “кінцева точка простору”.

Зв'язок між реченнями CcM S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat] і S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [stat], які інформують про перебування когось або розташування чогось у межах простору, виявляється ще й у тому, що вони можуть репрезентувати додаткові локативно-статичні відтінки, а саме: 1) “МРПО: перебування когось або розташування чогось у ряді однотипних об'єктів”. Іменники-заповнювачі програмованої предикатом синтаксичної позиції при цьому виступають у формі множини: *...на подвір'ях ще пораяються люди* (Коз.) – *По подвір'ях ще пораяються люди*; 2) “МРПО: перебування когось або розташування чогось по всій поверхні просторового об'єкта”. Межі речення в такому випадкові розширюють інтенсифікуючі компоненти на зразок *весь (всі): ...плавають [боцмани]...на всіх морях* (Янов.) – *Плавають боцмани по всіх морях*. При порівняльному аналізі конкретних репрезентантів локативно-статичного плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”, представлених реченнями CcM S+P+Adv[HA+Nloc] loc [stat] і S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat], важливо наголосити, що вони мають багато спільного на рівні правобічного поширювача з конкретними

репрезентантами локативно-напрямової семантики “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”, які реалізуються у вигляді $CcM\ S+P+Adv[HA+Nacc]\ loc\ [dir]$ і $S+P+Adv[B/Y+Nacc]\ loc\ [dir]$ (див. с.145-157). По-перше, тут послідовно виявляє себе абсолютна валентність і полексемна закріпленість. Тільки у складі правобічного поширювача $Adv\ [HA+Nloc]\ loc\ [stat]$ функціонують лексеми – назви острівних держав (Куба, Кіпр), спортивних майданчиків (стадіон, трек, корт), конкретних регіонів або місцевостей, котрі мотивуються назвами сторін світу (Крайня Північ, Захід, південь). Значеннєвий спектр окремих іменників, які, входячи до того або іншого семантичного розряду поширювачів, уживаються лише у структурі припредикатного члена $Adv\ [HA+Nloc]\ loc\ [stat]$, досить-таки широкий. Це назви територій, географічних областей, що виступають складовими держав (Кубань, Волинь, Полісся, Поділля), споруд за функціональним призначенням (пошта, завод, фабрика, комбінат, біржа, база, телеграф), функціональних територій (цвинтар, вигін, смітник, танкодром), плантацій (плантація, баштан), частин населених пунктів (площа, майдан, бульвар, алея, околиця, окраїна), місць громадського користування (ринок, пристань). Семантичний діапазон іменників, закріплених за припредикатною позицією речень обох указаних вище CcM , також широкий. Він охоплює найменування необмеженого простору (небо), географічних і промислово-географічних регіонів, нечітко окреслених територій (Донбас, Січ), загальних назв населених пунктів (село, хутір), споруд за функціональним призначенням або їх частин (стайня, конюшня, вівчарня, телестудія, квартира, кухня, коридор), частин населених пунктів (двір, подвір’я, обійстя), підприємств, установ, організацій (кіностудія, шахта), обмежених просторів, покритих рослинністю (поле, степ, луг), субстанцій (повітря) тощо. Розглядана проблема знайшла різнобічне висвітлення в багатьох дослідженнях українських лінгвістів. Передусім необхідно виділити праці З.І. Іваненко [Іваненко: 37-48; 1975: 20-24; 1981: 52-65, 73-78], Л.І. Потехи [Потеха: 221], І.Р. Вихованця [Вихованець 1971: 47-51, 62-64], у яких на основі великого фактичного матеріалу зроблено висновки про абсолютну валентність і полексемну закріпленість не тільки на рівні речень $CcM\ S+P+Adv[HA+Nloc]\ loc\ [stat]$ та $S+P+Adv[B/Y+Nloc]\ loc\ [stat]$, а й на рівні речень, утворених за зразком $CcM\ S+P+Adv[HA+Nacc]\ loc\ [dir:fin]$ і $S+P+Adv[B/Y+Nacc]\ loc\ [dir:fin]$.

Окрему семантичну групу становлять речення, у яких припредикатну позицію Adv [НА+Nloc] loc [stat] формують іменники на означення відкритих транспортних засобів, засобів пересування (човен, сани, гарба, бричка, тачка, віз, пором, платформа [“відкритий товарний вагон з низькими бортами”]), предметів побутового вжитку з низькими вінцями і плескатим дном (пательня (діал.), тарель, таріллка, таця, піднос), приміщень, прибудов незакритого типу (веранда, ганок, балкон, тераса [“літня прибудова до будинку”]): *Матюша сидить на возі* (Карп.); *Принесла пиріжки на блюди... Огириха* (Голов.); *...на терасі кафе стояли свічки* (Смол.). Специфічність цих синтаксичних структур полягає в тому, що вони не протиставляються за семантичною опозицією “МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО/МРПО: дія відбувається в межах ЛО”. Якщо конструктивним центром речень є статичні дієслова, на передній план проступає диференційоване значення “МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”. Коли ж функцію основного носія валентності виконують моторні дієслова, простежується зворотний процес: домінуюче місце займає диференційоване значення “МРПО: дія відбувається в межах ЛО”. Про семантичну однозначність їх може сигналізувати також контекст. Пор.: *Х лежав на перевернутому догори дном човні* → на поверхні простору; *Х лежав на човні, борти якого прикривали Х* → у межах простору. Необхідно відзначити, що виокремлені типи поширювачів фіксуються і в припредикатній позиції речень CcM S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat], яким не притаманний синкретизм, оскільки вони виразно повідомляють про перебування когось або розташування чогось у межах локативного орієнтира.

В особний розряд виокремлюються речення, у яких правобічну позицію разом з прийменником **на** заповнюють іменники – найменування 1) різноманітних дій, які виконує людина (змагання, полювання), 2) видів занять, форм організації часу (збори, курси, лекція, урок, конференція, сесія, ранок), 3) професійного, адміністративного об’єднання людей (колегія, секція, ректорат), 4) погодних умов (холод, вітер, спека, сонце, мороз, світло), а також 5) лексичні одиниці на зразок воля, війна, фронт, весілля: ...[вона] *опинилася на змаганнях?* (Соб.); *Про це він говорив на колегії* (Баш); *Ми на...зборах відкинули пропозицію* (Куліш); *На сонці вигрівалися коти* (О.); *На весіллі Галя з Романом дружбували* (Кобр.); *На фронтах ми навчалися строгості* (Луц.). Як і реченням з останнім розглянутим вище різновидом поширювачів,

описуванням реченнєвим структурам притаманний синкретизм. Локативно-статичне значення послідовно фіксується, якщо позицію Р заповнюють статичні дієслова. За умови реалізації її дієсловами іншої семантики з'являється синкретизм. Пор.: *Х виступив на зборах* [= “МРПО”+“ЧРПО”]; *Х опинився на зборах* [= “МРПО”]. Речення з першим-третім та п'ятим типом поширювачів передають локативно-темпоральне значення. Синкретизм може зникати або послаблюватися, коли в реченні вживаються інші припредикатні члени, які виражають один із семантичних сегментів ускладненого плану змісту. Пор.: *Х виступав на колегії* [= “МРПО”+“ЧРПО”]; *Х виступав учора на колегії* [= “МРПО”]. Речення з четвертим типом поширювачів поряд із семантикою “МРПО:дія відбувається в просторі, який обвіюється вітром, охоплюється високою температурою, освітлюється, затемнюється...” репрезентують інші обставинні значення – умови, часу, причини тощо. Пор.: *Х змінювався [скручувався, в'янув...] на холоді [на вітрі, на спеці...]* [=“МРПО”+“ЧРПО”+“УРПО”+“ПрРПО”]. Функцію найоб'єктивнішого семантичного визначника в аналізованих реченнєвих структурах виконує контекст. Окремі з указаних субстантивів-поширювачів (наприклад, еміграція) здатні виступати заповнювачами позиції Adv [B/Y+Nloc] loc [stat]. Локативно-темпоральний синкретизм при цьому в певному валентному оточенні зберігається. Пор.: *Х опинився на еміграції [в еміграції]* [= “МРПО”]; *Х познайомився (з кимось) на еміграції [в еміграції]* [=“МРПО”+“ЧРПО”].

СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat] виражають два диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” і 2) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”. Вищий ступінь продуктивності характерний реченням із семантичним описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”. Вони, на відміну від синтаксичних структур із семантичною будовою “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”, мають ширші сполучувальні можливості на рівні позиції Adv [ПО+Nloc] loc [stat].

Найпосутнішою ознакою, за якою обидва семантичні типи речень розгляданої СсМ вирізняються серед інших конкретних репрезентантів загального плану змісту “НПО+ПО+МРПО”, слід вважати те, що в них основними виразниками предикатів є не статичні, а моторні дієслова, власне, питома вага перших майже

не помітна порівняно з другими. Валентне ядро у складі моторних дієслів становлять дієслова нецілеспрямованого руху з різними диференційними рисами, як-от: “рух по землі” (ходити), “рух по воді” (плавати), “рух у повітрі” (літати), “невизначений рух” (кружляти), “рух по рівній поверхні” (ковзатися), “рух по похилій площині” (качатися), “рух з великою швидкістю” (бігати), “рух з малою швидкістю” (плентатися) й ін. Вони виступають у безпрефіксній і префіксальній формі. З дієсловом-предикатом активно сполучаються префікси РОЗ-/РОЗІ- та ПО-/ПІ-, які реалізують сему “поширення дії в просторі”. Відтінок дистрибутивності посилюється тоді, коли з прийменником **по** корелює 1) подвійний або 2) редукований префікс: 1) ПО-+РОЗ- = ПОРОЗ- (порозходитися, порозлітатися); 2) ПО-+ПО- = ПОПО- (попоходити, попобігати). Поряд з дієсловами нецілеспрямованого руху функцію основного носія валентності рідше можуть виконувати дієслова цілеспрямованого руху з виділеними вище й іншими можливими диференційними ознаками, для яких типовою є безпрефіксна форма. Як уже було відзначено при описі речень СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] (див. с.248) і при аналізі диференційованих значень загальної семантики “НПО+ПО+МРПО” (див. с.271), опозиція “цілеспрямований рух/ нецілеспрямований рух” служить одним з найбільш надійних засобів розмежування локативно-транзитивної й локативно-статичної семантики. Речення з валентною рамкою Р (дієслова цілеспрямованого руху)+Adv[ПО+Nloc] loc [trans] план змісту “НПО+ПО+МРПО” передають тільки тоді, коли припредикатну позицію разом з прийменником **по** заповнюють субстантиви локативної й нелокативної семантики у формі множини. Виняток у цьому зв’язку становлять хіба що іменники групи *pluralia tantum*, які називають простори лінійного характеру (сходи), та іменники на зразок жили, вени, капіляри, судини. Для них єдиною можливістю функціонування у складі речень семантичної будови “НПО+ПО+ШРПО”. Пор.: *Х біг по полю [по сходах...]* → loc [trans], *Х тік по венах [по судинах...]* → loc [trans]; *Х бігав по полю [по полях]* → loc [stat], *Х біг по полях* → loc [stat]. До розряду моторних дієслів, які обіймають позицію Р у реченнях СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat], належать також дієслова переміщення. За типом морфемної будови, здатністю виступати конструктивним центром речень з локативно-статичним або локативно-транзитивним типом детермінації вони не відрізняються

від дієслів руху.

Даючи загальну характеристику реченням з припредикатним членом Adv [ПО+Nloc] loc [stat], які реалізуються у вигляді двох виокремлених вище диференційованих значень, важливо звернути увагу на те, що основним виразником цих значень є іменник-заповнювач правобічної позиції. На рівні позиції Р розбіжностей не простежується. Крім префіксальних та безпрефіксальних дієслів нецілеспрямованого і цілеспрямованого руху й переміщення, роль предиката в реченнях, що повідомляють про локалізацію об'єкта (предмета або істоти) в межах простору, досить часто виконують дієслова конкретної фізичної дії з найрізноманітнішими диференційними ознаками (бомбити, будувати, колоти, мурувати, креслити, пасти, пиляти, цементувати, полоти, руйнувати, садити), зорового, слухового, нюхового сприйняття (чути, гриміти, гурчати, бачити, пахнути, смердіти), виявлення і становлення ознаки (рости, квітувати, в'янути, біліти, жовкнути), мовлення (гукати, кричати), поширення або зосередження дії в просторі (розлягтися, розповсюдитися, поширитися), зникнення і появи (ховатися, виринути, з'явитися). У розгляданих реченнях функцію основного носія валентності можуть виконувати ті дієслова, які в інших реченнях-реалізаторах локативно-статичного типу семантики практично не фіксуються. Маються на увазі дієслова, що означають почуття, емоційний, фізичний, фізіологічний стан (сердитися, радіти, хворіти, спати). До нетипових заповнювачів позиції Р, як уже говорилося, належать "класично" статичні дієслова, серед яких виділяються такі основні семантичні розряди: дієслова зі значенням місцеположення (сидіти, лежати, стояти, висіти), екзистенційні дієслова (водитися, жити, плодитися, існувати), дієслова місцезростання (перебувати, знаходитися, юрмитися) та місця проживання (жити, мешкати, проживати). Характерно, що програмовану дієсловами-предикатами останнього семантичного типу синтаксичну позицію справа заповнює обмежене коло іменників, власне, це лексема вулиця: *...вона живе...у 1913-1916 роках по вулиці Генінга, 10* (Гор.). Загалом же обсяг лексико-семантичної реалізації правобічного компонента Adv [ПО+Nloc] loc [stat], що детермінується всіма поданими вище дієсловами-предикатами, досить широкий. Його утворюють іменники, які називають обмежені (відкриті й закриті) та необмежені простори. Значення "НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО", представлене в такому конкретизованому вияві, як "НПО+ПО+

МРПО: дія відбувається в обмеженому певними локативними рамками відкритому просторі”, виникає тоді, коли припредикатну позицію обіймають прийменник **по** та іменники на означення населених пунктів (село, місто, Харків, хутір, Кобищани), частин населених пунктів (двір, подвір’я, майдан, площа), континентальних та острівних держав (Україна, Америка, Куба), географічних і адміністративно-політичних одиниць, промислово-економічних районів (область, район, Сибір, Слобожанщина, Прибалтика), місць громадського відпочинку (зоопарк), місць громадського користування (аеропорт, перон, вокзал), спеціалізованих територій (плантація, сад, пасовище, каток, волейбольний майданчик), ландшафтів, покритих рослинністю (степ, лан, поле, долина), типів поверхонь (гора, рівнина), заглибин, западин (яма, рівчак), водних об’єктів і частин суші, котрі межують з ними (Чорне море, Удай, берег, мілководдя): *Ми підемо...по...городах і селах* (Х.); *По подвір’ї молодиця бігала* (З.); *...по всій Україні стоять такі хліба* (Заг.); *...лиха доля розвіяла нас, як мак, по Америках, Канадах, Австраліях* (Я.); *Вона їздила по району* (Заг.); *Микола побродив по перону* (Гж.); *По пасовиськах пастухи грали у сопівки* (Кобр.); *По полі люди блудять* (Лепк.); *Присмерки розлились по скелях і долинах* (Ал.); *...по ярах і селах Пройшов гайдамацький бурун* (Сем.); *По мілководді скрізь розляглося...латаття* (Неч.). Якщо позицію Adv [ПО+Nloc] loc [stat] заповнюють іменники – найменування споруд різного призначення (за типом будування і за функціями) або окремих їх частин (хата, сарай, клуня, хлів, магазин, університет, контора, склад, кімната, кухня, сіни), на денотативну структуру “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” нашаровується семантичний відтінок “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в обмеженому певними ЛО закритому просторі”: *Діти бігали по хаті* (Стефан.); *Народ молився по костьолах* (Чайк.). До розряду можливих реалізаторів розглядової припредикатної позиції увіходять також субстантиви – назви істот. Локативно-статичне значення в реченнях з цими поширювачами репрезентується по-особливому: по-перше, в описуваних синтаксичних структурах іде мова не про реальний, а про метонімічний простір, в основі якого лежить відношення між істотою і просторовим оточенням, у якому вона перебуває; по-друге, у них повідомляється про обмежений простір узагалі без указівки на його закритість чи відкритість: *...Христя ходила по сусідах* (Х.). За умови функціонування в припредикатній

позиції іменників на зразок світ, земля [“земна куля”], всесвіт, небо речення СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat] повідомляють про локалізацію просторового об’єкта (предмета або істоти) в необмеженому локативними рамками відкритому просторі: *Коля ж мандрував по світу* (Голуб); *Ще хмари...волоклись по небу* (Вов.). Нарешті, обставинну позицію подеколи репрезентують субстантиви типу територія, простір, місце, місцевість, які називають загальнопросторові поняття. Інформативно достатніми вони стають тоді, коли мають при собі інші поширювачі – узгоджені або неузгоджені означення, відокремлені члени речення, підрядні частини тощо: *Розсіялись зорі По чудеснім, безконечнім, Блакитнім просторі* (Вор.); *...група...продиралася...по територіях, захоплених ворогом* (Козл.).

У загальному плані змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”, крім уже виокремлених на основі диференційних рис “обмежений відкритий простір”, “обмежений закритий простір” і “необмежений відкритий простір” значень, вичленовуються й інші часткові значення. Деякі зауваження з цього приводу висловив свого часу О.М. Пешковський. У розгляданих реченневих структурах, твердив він, повідомляється, що дія відбувається не на всьому просторі, а в окремих його пунктах або, принаймні, *не одночасно* на всьому просторі [Пешковский: 320]. Пізніше дослідники розвинули цю думку, констатуючи, що загальне локативно-статичне значення можна диференціювати на такі семантичні відрізки, як “розміщення чогось (когось) в окремих пунктах простору”, “розміщення чогось (когось) по всьому простору”, “розміщення чогось (когось) у ряді однотипних об’єктів” [Іваненко: 54; Вихованець 1980: 89]. Функція семантичного маркера при цьому закріплюється за числом іменників-заповнювачів припредикатної позиції або за інтенсифікуючими компонентами. Відчутно впливає на формування того чи іншого семантичного різновиду план змісту дієслова-предиката, зокрема репрезентація ним самостійно або за допомогою префіксів семи “поширення дії у просторі”. Диференційоване значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в окремих пунктах ЛО” реалізується тоді, коли відповідний іменник має форму однини. Якщо ж іменники-поширювачі виступають у множині, виражається інше диференційоване значення: “НПО+ПО+МРПО: дія поширюється не на окремий просторовий об’єкт, а на ряд однотипних об’єктів”. Для вираження диференційованого значення “НПО+ПО+МРПО:

дія поширюється на весь просторовий об'єкт" необхідною умовою є використання інтенсифікаторів на зразок *весь (всі), цілий, всюди, скрізь, повсюди, повсюдно, кругом, поспіль, геть*. Пор.: *Х лежав по яру [ріс по полю (зник по Україні)]; Х шукав [щось] по селах [косив по долинах (спав по готелях)]; Х бігав по всій галявині [чув скрізь по окрузі (кричав усюди по площі)]*. З.І. Іваненко вказує на існування ще одного різновиду диференційованого значення – “рух, який не концентрується на одній якійсь лінії, а проходить кількома лініями (паралельними чи круговими), час від часу повторюючись” [Іваненко: 54]. Воно з'являється в реченнях з валентною рамкою Р (дієслова нецілеспрямованого руху, дієслова нецілеспрямованого переміщення)+Adv [ПО+N (іменники – назви замкнутого простору) loc] loc [stat]: *Михайло ...ходить по коридору* (Мик.). За значенням згадані речення не виходять за локативно-статичні рамки “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в окремих пунктах ЛО”, отже, немає підстав для виділення їх в особливу семантичну групу.

Нарешті, важливо відзначити, що з реченнями СсМ S+P+Adv[ПО+Nloc] loc [stat], які передають значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”, семантично пов'язані речення, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat] і S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat]. Ця подібність безпосередньо віддзеркалюється на їх валентній природі: деякі лексико-семантичні типи поширювачів, точніше, окремі лексеми, які входять до цих типів, можуть одночасно функціонувати у складі двох (Adv [ПО+Nloc] loc [stat] і Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], Adv [ПО+Nloc] loc [stat] і Adv [НА+Nloc] loc [stat]) чи трьох (Adv [ПО+Nloc] loc [stat], Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], Adv [НА+Nloc] loc [stat]) правобічних поширювачів. Найпослідовніше ці зв'язки реалізуються тоді, коли зіставлявані речення передають ускладнений тип локативно-статичної семантики “МРПО: дія відбувається в межах ЛО+МРПО: дія поширюється не на окремий просторовий об'єкт, а на ряд однотипних просторових об'єктів” або “МРПО: дія відбувається в межах ЛО+МРПО: дія поширюється на весь просторовий об'єкт”. Пор.: *Х плавав по морю [на морі], Х орав по хуторах [на хуторах]; Х квітнував по всіх садках [у всіх садках], Х ховався по селах [у селах]; Х літав по небу [у небі, на небі], Х блукав по снігу [у снігу, на снігу]*.

Речення СсМ S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [stat] вирізняються тим, що вказують “не тільки на те, що простір, у якому відбувається

дія, замкнутий, а також і на те, що він по-особливому охоплений дією: дія на ньому поширена або розосереджена” [Ходова: 75]. Уже зверталася увага, що диференційовані значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”, які передають речення з припредикатним членом Adv [ПО+Nloc] loc [stat], формуються за участю однакового щодо семантики й морфемної будови складу дієслів-предикатів. За обсягом лексико-семантичної реалізації правобічного поширювача зіставляювані синтаксичні структури не збігаються, і саме в цьому полягає своєрідність кожної з них. До типових заповнювачів припредикатної позиції речень, що повідомляють про локалізацію об’єкта (предмета або істоти) на поверхні простору, належать іменники – назви типів земного й водного покриття (земля [“земляна поверхня, площа, по якій ходять”], вода [“водна поверхня морів, озер, річок”], сніг, лід, пісок, трава, мох, стерня, скиба): *Він ходив по землі зеленій* (Сим.); *Ті жовтобурі грудочки повзали по снігу* (Бл.); *Качались по мхах двоє дітей* (Коцюб.); протяжних просторів лінійного характеру (дорога, шлях, траса, шосе, стежка, бездоріжжя, асфальт): *Діти бігали по дорогах* (Кобр.); *Маруся літала по...стежечках* (Хот.); *Ходять селяни...по бездоріжжю* (Мик.); конкретних предметів різного призначення, що мають поверхню (стіл, ліжко, постіль, стіна, стеля, шибка, вікно, огорожа): *...свічки по столу розкотилися* (Мик.); *По огорожі ходить півень* (Чайк.); органів і частин людського організму (нирка, печінка, рука, шока, шия, тіло, плече, спина): *Теодосій розмазав кров по щоках* (Хиж.); *Коса по плечах повзає* (Я.); *Вона...проводила рукою по...голові* (А.). Речення-реалізатори локативно-статичної семантики “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО” зближуються з реченнями-репрезентантами значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” також за такими двома ознаками: вони 1) можуть інформувати про перебування когось або розташування чогось а) в окремих пунктах простору, б) по всій поверхні просторового об’єкта, в) у ряді однотипних об’єктів і 2) вступають у семантичні зв’язки з реченнями СсМ S+P+Adv[НА+Nloc] loc [stat], якщо останнім властивий план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”. Ще раз наголосимо, що іменники-поширювачі деяких значенневих типів наділені здатністю одночасно обіймати припредикатні позиції Adv [ПО+Nloc] loc [stat] і Adv [НА+Nloc] loc [stat]. Це послідовно відбувається тоді, коли репрезентується

ускладнена семантика, яка виникає в результаті нашарування на основний план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО” значеннєвого відтінку “МРПО: дія поширюється на весь просторовий об’єкт” або “МРПО: дія поширюється не на окремий просторовий об’єкт, а на ряд однотипних об’єктів”. Пор.: *Х лежить по всій підлозі (на всій підлозі); Х качається по столах (на столах).*

СсМ S+P+Adv[3A+Ninst] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv[3A+Ninst] loc [stat] репрезентують три диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за межами ЛО”; 2) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”; 3) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в безпосередній близькості від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”. В українській мові широко представлені речення з першим і другим значенням, у яких предикатну позицію обіймають однакові щодо плану змісту дієслова. Функцію семантичного маркера в цих синтаксичних конструкціях виконують іменники, котрі, сполучаючись з прийменником *за*, формують правобічну позицію. Реченням з третім типом диференційованого значення властива малопродуктивність і специфічна валентна будова на рівні позицій S, P і Adv [3A +Ninst] loc [stat].

Роль основного носія валентності в реченнях з першою і другою семантичною структурою найчастіше виконують дієслова місцеположення (сидіти, стояти, лежати, висіти), місцеперебування (опинитися, отаборитися), місця проживання (жити, мешкати), появи і зникнення (зникнути, губитися), акустичних ефектів (хряпнути, тріснути, гримнути, гупнути), оптичних ефектів (виднітися, маячити, даленіти, мріяти), мовлення (кричати, оповідати, читати, шептати), конкретної фізичної дії, що виражає більшу або меншу інтенсивність руху (ховати, класти, копати, рубати, садити). До функціонально активних заповнювачів позиції P слід віднести дієслова типу зеленіти, червоніти, рости, квітувати, які вказують на процеси, що здійснюються в рослинному світі, та лексеми починатися [“брати свій початок від чого-небудь (про те, що має довжину, ширину, висоту)”] і закінчуватися [“досягати кінця, межі в просторі”]. Серед дієслів-предикатів речень з обставинним поширювачем Adv [3A+Ninst] loc [stat] виділяються також дієслова цілеспрямованого і нецілеспрямованого руху та переміщення. Побудовані за їхньою участю речення є малопродуктивними.

Окремо слід сказати про реченнєві структури з такою лексико-семантичною організацією: S (іменники – назви істот, засобів пересування)+P (дієслова цілеспрямованого руху або переміщення)+Adv [3A+N (субстантиви – найменування істот, засобів пересування, яких-небудь предметів, що мають можливість рухатись [переміщатись]) inst] loc, тому що вони інформують не про розташування чи перебування когось за протилежним або зворотним боком просторового об'єкта, а про напрям руху когось (чогось) за просторовим об'єктом, який віддаляється (див. с. 177-179). Якщо в позиції P виступають дієслова нецілеспрямованого руху або переміщення, реалізується локативно-статичний тип відношень. Пор.: *Хлопець плив за катером, Парубок біг за возом* →dir:fin; *Хлопець плавав за катером, Парубок бігав за возом* →stat.

У формуванні семантики “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за межами ЛО” беруть участь інформативно достатні й інформативно недостатні субстантиви. Щодо синсемантичних поширювачів, то це лексеми лінія і межа, причому остання, як правило, має форму множини. Автосемантичності ці іменники набувають у складі дескриптивної структури Subx+Subx, Subx+Adjx+Subx, напр.: *Х перебував за межами села [поля, подвір'я...]*; *Х ходив за лінією спортивного поля*. Інформативно достатнім субстантивам властиві інтегральні ознаки “відкритий простір”, “необмежений простір”, “частково обмежений простір”. Сюди належать лексеми – найменування акваторій (океан, море, ріка), населених пунктів, їх частин (село, Білопілля, хутір, подвір'я), типів відкритих просторів, здебільшого ландшафтів за рослинністю (бір, гай, діброва, ліс), функціональних територій (кладовище, вигін, стадіон), місць громадського користування (базар, гавань), місць громадського відпочинку (ботанічний сад, парк): *Перекопівська рівнина починається за Дніпром* (Янов.); *За Білогір'ям о́поряджували...будову* (Ц.); *За лугом...почався...ліс* (Сам.); *За вигоном попри́сїдали...хати* (Мик.). У позиції Adv [3A+Ninst] loc [stat] фіксуються також іменники на зразок дорога, кордон, які називають протяжні реальні та умовні горизонтальні об'єкти: *За дорогою росли бур'яни* (В.).

Типовим заповнювачем позиції Adv [3A+Ninst] loc [stat] речень-репрезентантів плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО” є насамперед іменники конкретної семантики, що називають предмет

(просторовий об'єкт), за яким міститься інший предмет, позначуваний іменником конкретної семантики. Це, зокрема, лексеми – найменування приміщень, споруд різного призначення та їх частин (школа, веранда), окремих предметів побуту і їх частин (етажерка, диван, бильце), частин деталей одягу (пояс, лацкан, манжета), отворів у спорудах, проїздів або проходів між будівлями (вікно, перелаз), огорож (тин, пліт), природних об'єктів, які виділяються на поверхні (гора, пагорб, скеля): *Зараз за домом ріс...сад* (Неч.); *Клубочок лежав за кріслом* (Смол.); *За поясом вона носила часник* (Коцюб.); *...шипить Ніна за дверима* (Б.); *...він корів нас за скелями* (З.). Крім субстантивів – назв неістот, у позиції справа від основного носія валентності можуть уживатися іменники – найменування істот. В утворюваних за їхньою участю реченнях просторова семантика перехрещується з об'єктною: *За княгинею стоять мужі* (Ск.). Об'єктна функція аналізованого припредикатного члена стає домінуючою в реченнях, які включають до свого складу інший локативний поширювач і, таким чином, являють собою чотирикомпонентну СсМ. Пор.: *Х стояв за вчителем* і *Х стояв посеред класу за вчителем*. До активних заповнювачів припредикатної позиції належать іменники на позначення явищ природи (хмара, туман), лексеми на зразок обрій, горизонт, ріг, поворот: *Сонце сховалось за хмарою* (О.); *Літак зникнув за обрієм* (Лог.); *Ми з бабою сховались за рогом* (Голуб). Виокремлені локативно-статичні фрагменти не завжди чітко протиставляються. В описуваних реченнях, як і в реченнях СсМ S+P+Adv [ЗА+Nacc] loc [dir:fin], що передають локативно-директивні значення “НПО+ПО+МРПО: напрям руху за межі ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО”, найчастіше це простежується тоді, коли між локативним орієнтиром і спостерігачем установлюється значна віддаль, що унеможливорює фіксацію протилежного або зворотного боку просторового орієнтира. Нейтралізація вказаних планів змісту відбувається й тоді, коли іменники-поширювачі з притаманною їм семою “протилежний бік”, “зворотний бік” уживаються в множині: *За стінами вив і стогнав вітер* (Хот.). Антонімічною парою до речень з обома проаналізованими типами диференційованих значень виступають речення СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [dir], що мають такий семантичний опис: “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається попереду ЛО”. Пор.: *Х розташувався за Лубнами* – *Х розташувався перед Лубнами*; *Х стояв за*

офісом – Х стояв перед офісом.

Лексико-семантичний склад заповнювачів усіх конститутивних позицій у реченнях зі значеннєвим описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в безпосередній близькості від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності” характеризується обмеженістю. Конструктивним центром їх регулярно виступають дієслова зі значенням місцеположення, частіше лексеми з диференційною ознакою “сидяче положення” (сидіти), “горизонтальне положення”, рідше лексеми з диференційною ознакою “вертикальне положення” (стояти), спорадично – дієслова конкретної фізичної дії, що означає окремі види діяльності (креслити, малювати, вишивати, прясти, їсти, вечеряти, обідати). Дієслова з диференційною ознакою “висяче положення” (висіти) не обіймають предикатної позиції. У правобічній позиції функціонують субстантиви – назви предметів або знарядь праці (стіл, станок, кулемет, штурвал, пульт). Для них семи “протилежний бік”, “передній бік” є індіферентними. Заповнювачем позиції S виступають іменники – назви людей за фаховою діяльністю, спорідненістю, свояцтвом або будь-якими іншими ономасіологічними ознаками: *Сидить жінка за столом* (Ольж.); *...за прилавком стовбичив сам Артем* (Мур.); *За кермом...газика... [сидів]...водій* (Ц.); *Він креслив за столом* (Д.). Якщо роль основного носія валентності виконують дієслова інших семантичних розрядів, наприклад мовлення, конкретної фізичної дії, що не пов’язана з яким-небудь видом діяльності, значеннєва структура аналізованих речень видозмінюється: вони повідомляють лише про те, що дія відбувається в безпосередній близькості від просторового об’єкта. Пор.: *Родич (колега...) сидів [креслив, вечеряв, сперечався, позіхав] за столом – Студент (конкурсант...) говорив [сперечався, позіхав...] за столом.*

СсМ S+P+Adv[ПОЗА+Ninst] loc [stat]

Три типи диференційованих значень, які передають речення СсМ S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [stat], із семантичним відтінком “поширення дії в просторі” репрезентують і речення СсМ S+P+Adv[ПОЗА+Ninst] loc [stat]: *Поза лісом живуть хрещені люди* (Св.); *Вони бігали поза оселями* (Чор.); *...сновигали діти поза огорою* (Голов.); *Поза столом сидить... чоловік* (Вов.). Порівнювані синтаксичні структури перебувають у синонімічних відношеннях і не мають яких-небудь відмінностей, що стосуються лексико-семантичної будови основного носія валентності,

правобічного і лівобічного поширювачів. Функціональні можливості речень з припредикатними членами Adv[3A+Ninst] loc [stat] і Adv[ПОЗА+Ninst] loc [stat] неоднакові: перші не зазнають обмежень відносно сфери вживання і відзначаються продуктивністю, тоді як другі закріплені за розмовним мовленням та художньою літературою й належать до розряду непродуктивних реалізаторів виокремлених видових значень родової семантики “НПО+ПО+МРПО”.

CcM S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat]

Речення CcM S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat] спеціалізуються на вираженні двох диференційованих значень: 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” і 2) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО”. Речення з першим семантичним описом вирізняються тим, що серед споріднених з ними відносно плану змісту конструкцій утворюють функціональне ядро. Друге значення також можуть передавати речення, побудовані за різними CcM. Розглядані синтаксичні конструкції в системі репрезентантів семантики “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО” не набули значного поширення. Їм, до того ж, властиві лексико-семантичні обмеження в плані вибору заповнювачів предикатної й, особливо, правобічної позицій. У формуванні названих різновидів загальної семантики “МРПО” беруть участь як основні носії валентності, так і програмовані ними припредикатні члени. Інколи дистинктивну роль частково можуть виконувати інтенсифікатори, які вводяться до реченнєвої структури.

Базою для творення речень-репрезентантів диференційованого значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” виступають дієслова таких семантичних розрядів: дієслова цілеспрямованого або нецілеспрямованого руху та переміщення. Як свідчить обстежений фактичний матеріал, найчастіше в позиції Р фіксуються лексеми зі значенням переміщення в повітрі (летіти, плінати (перен.), линути, маяти, ширяти, ринути (поет.), витати); дієслова зі значенням місцеположення, зокрема ті, які виражають семи “сидяче положення”, “вісяче положення”, “горизонтальне положення” (сидіти, висіти, лежати); дієслова із семантикою зміни місцеположення в просторі (нагнутися, опуститися); дієслова зі значенням місцезростання (міститися, юрбитися, юртуватися, знаходитися); дієслова конкретної фізичної дії, передусім ті, які

вказують на динамічну дію (кувати, пекти, скиртувати, будувати); дієслова виявлення і становлення ознаки (танути, сохнути, чорніти, біліти); дієслова зорового, слухового й нюхового сприйняття, оптичних та акустичних ефектів (виднітися, чутися, пахнути, смердіти); дієслова мовлення (гукати, кричати, оповідати, шептати); дієслова, що вказують на поширення або зосередження дії в просторі (рознести, розповсюдитися, поширитися, зосередитися, скупчитися); дієслова на позначення зміни кінетичного стану (зупинитися, обірватися, спинитися, гальмувати); дієслова зникнення і появи (зникнути, заховатися, з'явитися).

Лексико-семантичний діапазон іменників, які разом з прийменником **над** структурують правобічну позицію, також досить широкий. Його формують субстантиви локативної й нелокативної семантики. Склад іменників локативної семантики диференціюється на два розряди: ті, які позначають необмежений простір, і ті, які вказують на обмежений певними локативними рамками простір. До першого розряду входять лексеми – найменування всесвіту (Всесвіт, Галактика), землі як планети (Земля, земна куля, світ). Для цих поширювачів типовим є функціонування при дієсловах-предикатах зі значенням переміщення в повітрі, поширення або зосередження дії в просторі. Прикметно, що позицію S в описуваних реченневих структурах заповнюють іменники – назви явищ природи (зима, туман), лексеми на зразок радість, слух, думка, небезпека, мир: *...над землею клубочаться хмари* (Чуб.); *Хай...гудуть над планетою весни* (Сим.). Другий розряд утворюють субстантиви на означення континентальних та острівних держав (Україна, Кіпр, Куба), географічних і промислово-економічних районів (Сибір, Донбас), типів суші (континент, материк, острів, півострів), населених пунктів і їх частин (місто, село, Харків, Дібрівка, площа, бульвар, проспект, подвір'я), місць громадського відпочинку (зоопарк), місць громадського користування (аеропорт, перон), функціональних територій (пасіка, космодром), плантацій (виноградник, сад): *Летять...журавлі Над Україною* (Криш.); *А над Харковом і Старогорьськом, над...Слобожанищиною...пролітали журавлі* (Соб.); *Небо над космодромом крають...комети* (Луц.); *Бджоли сновигали роси над пасікою* (Неч.). Аналізований розряд доповнюють іменники – назви типів поверхонь (долина, рівнина, підвищення, плоскогір'я), типів ландшафтів за рослинністю (ліс, лан, степ), типів покриву (сніг, жито), гірських систем (Карпати, Кавказ),

заглибин, западин на поверхні, які є або результатом дії стихійних сил природи, певних фізичних факторів, або наслідком деструктивної дії (яр, западина, яма, прірва, провалля), лексеми на зразок обрій, захід [“частина обрію, де заходить сонце”], горизонт: *Табунці пташок шугали над полем* (Дес.); *І над верхів'ями Кавказу вигнанець райський пролітав* (Драй.); *...над проваллям трос обірвався* (Пахл.); *Над обрієм здіймалися зорі* (Муш.).

До іменників – назв нелокативних понять необхідно віднести лексеми – найменування будівель, споруд різного призначення або їх частин (будинок, госпіталь, церква, дах), органів і частин організму людини або тварини (голова, очі, вухо, перенісся, брови), предметів побуту, котрі мають різне призначення (ліжко, стіл, лава, відро, миска), а також фітолексеми (дуб, калина):... [місяць] *повис над сусіднім сараєм* (Х.); *Вона...висіла над моєю головою* (Він.); *Настечка...починає перемивати їх...над цеберкою* (Стел.); *Ластівка над калиною летить* (Дм.). Правобічний поширювач Adv [НАД/НАДІ/НАДО+N (іменники – назви предметів праці, об'єктів, які привертають чийось увагу: стіл, карта, парта, колиска, доповідь, лист; органів чи частин організму живих істот, передусім людей: лоб, чоло, голова, обличчя) inst] loc [stat] найчастіше функціонує при дієсловах зі значенням “зміна місцеположення” (нагнутися, нахилитися, опуститися, присісти, повиснути, зігнутися): *Обидві схилились над партою* (Дес.); *А тополі...над твоїм схилилися чолом* (Луц.). В утворюваних реченнях міститься інформація не лише про перебування когось, розташування чогось вище об'єкта, а й про просторову близькість. Характеризуючи речення, у яких правобічний поширювач формують приєдник **над/наді/надо** та іменники на зразок будинок, голова, ліжко, дуб, необхідно звернути увагу на три важливі особливості. Перша особливість полягає в тому, що типовою для іменників-заповнювачів правобічної позиції, за винятком соматизмів – назв парних предметів (очі, вуха, брови), є форма однини. Виступаючи у множині, вони, як правило, указують не на предмет, що править за просторовий орієнтир, а на обмежений певними локативними рамками простір. Пор.: *Місяць був високо над будинками* (Х.). Друга особливість криється в тому, що в позиції Р цих речень функціонують, крім виділених вище, дієслова контактної фізичної дії, які сполучаються з префіксом ПРИ- і реалізують сему “прикріплювати що-небудь до чогось” (прибити, прикріпити, причепити, приліпити). Контактне розташування, слушно відзначають М.В. Всеволодова та

Є.Ю. Владимирський, має різні форми прояву, наприклад, такі: “вертикально розташований предмет прикріплений на локумі”, “розташування предмета відносно локума, у якого основною, а часто і єдиною поверхнею є бокова, тобто вертикальна” [Всеволодова 1982: 239]. Пор.: *Х почепив [картину, прапор] над вікном [над будинком...]; Х повісив [фото, портрет] над ліжком [над стендом...]; Х приліпив [афішу, листівку] над ворітьми [над входом...]*. Щодо третьої особливості, то це вживання у структурі речення інтенсифікатора, здатного викликати значеннєві зміни. Він може зумовлювати перехід речень із семантично неускладненої в семантично ускладнену сферу і робити по-особливому відчутним відтінок просторової близькості. Функцію інтенсифікатора найчастіше виконує займенник *самий* (самісінький, підсил. до сам), зрідка – прислівники на зразок *близько*, *низько*: *Блискавиці пролітали йому над самісінькою головою* (Тют.); *Він пригинається низько над землею* (Куч.). Займенник *самий* (самісінький), проте, набуває в реченнях СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat] й іншої природи: він уточнює (зрозуміло, з позиції спостерігача) місцеперебування предмета над локативним орієнтиром просторово-статичною характеристикою “точно над локумом, безвідносно до далекості/близькості віддалі по вертикалі” [Всеволодова 1982: 240]: *Сонце стояло...над самим Богуславом* (Неч.). В особливу групу слід виокремити речення СсМ S+P+Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], у яких програмовану виділеними вище предикатами синтаксичну позицію справа заповнюють іменники на позначення істот, оскільки вони передають синкретичні локативно-об’єктні відношення: *А над козаченьком...ворон кряче* (Гр.); *Смерть стоїть над...конем* (Зер.). Семи, що взаємодіють, можуть виявляти різні конститутивні властивості. Так, у реченнях з валентною рамкою Р [моторні дієслова]+Adv [НАД/НАДІ/НАДО+N(іменники – найменування істот) inst] loc [stat] /obj домінує локативно-статична семантика, тоді як у реченнєвих структурах з валентною рамкою Р [статичні дієслова]+Adv [НАД/НАДІ/НАДО+N(іменники – найменування істот) inst] loc [stat] /obj у ядерну зону прямує об’єктне значення. Пор.: *Х летів [піднімав (дрюк)] над Іваном [батьком, злодієм, звіром...]* і *Х стояв [голосив] над дитиною [убитим, старцем, конем...]*. Характерним є те, що в реченнях з валентною рамкою Adv [НАД/НАДІ/НАДО+N(іменники – назви осіб)] inst [stat] функцію предиката найчастіше виконують дієслова із семантикою

“зміна місцеположення”: *Вона...схилилася над Юрою* (Смол.); *Відтоді [Наталка] зігнулася...над звіром* (Коб.).

Уже зазначалося, що на формування диференційованих значень “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО” може впливати план змісту основного носія валентності. Якщо в позиції Р уживаються дієслова зі значенням “переміщатися в повітрі”, “виділятися висотою”, як правило, реалізується перше виділене вище значення. Якщо ж роль предиката виконують статичні дієслова – місцеположення, місцеперебування, буття взагалі, у ньому повідомляється про місце, біля якого хтось або щось перебуває. Друге значення реалізується досить виразно тоді, коли припредикатну позицію заповнюють прийменник *над/наді/надо* та іменники на означення водних об’єктів (море, Дніпро, озеро, став), шляхів сполучення (шлях, дорога): ...*над самим Бугом живе її...родич* (Стел.); *Над шляхом біліла його хатинка* (Коцюб.). Іменники – найменування акваторій, шляхів сполучення можуть функціонувати і в реченнях з диференційованим планом змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”. Це спостерігається тоді, коли лівобічну позицію обіймають іменники, яким притаманні семантичні риси “субстанція, що самостійно або під дією якихось зовнішніх сил переміщається в повітрі” (літак, ракета, дирижабль), “споруда, призначена для переміщення, переїзду, переходу” (міст, кладка). Перший тип поширювачів детермінують дієслова-предикати типу *летіти, линути*, другий – дієслова-предикати на зразок *збудувати, прокласти, пролягти*: *А туман над річкою пливе* (Чуб.). Як і в реченнях семантичної будови “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”, в аналізованих реченневих структурах можуть уживатися інтенсифікуючі лексеми, які конкретизують ступінь просторової близькості: ...[*госпіталь*] *стояв над самим Єнісеєм* (Гон.).

СсМ S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat]

До репрезентантів диференційованих планів змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО” належать також речення, побудовані за СсМ S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat]. Вони вступають у синонімічні відношення з реченнями СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat]. До подібних характеристик, які властиві реченням-членам указанного синонімічного ряду, слід віднести такі: 1) вони, як уже

говорилося, реалізують однакові типи локативно-статичного значення, причому поява кожного з них детермінується ідентичними причинами: семантикою дієслова-предиката або іменника-заповнювача правобічної позиції, наявністю в реченні компонента-інтенсифікатора; 2) речення з правобічними конститuentами Adv [ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat] і Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat] майже не розрізняються щодо плану змісту заповнювачів предикатної позиції, які охоплюють різні семантичні розряди статичних і моторних дієслів, та правобічних і лівобічних поширювачів. Серед іменників, які разом з прийменником **понад/понаді/понадо** формують припредикатну позицію, фіксуються передусім субстантиви з локативним значенням, котрі називають обмежений або не обмежений певними рамками простір, рідше – іменники на позначення нелокативних понять. Пор. подані вище приклади з такими: *Понад долиною пролітали...шуліки* (Гж.); *Низько понад землею повзли... хмари* (Коз.); *І гуде понад Донбасом молодих смерек прибій* (Малишк.); ...[сад] *розкинувся...понад горою* (Мир.); *Понад обрієм заблимали вогники* (Стел.); *Понад озером закурилася...юга* (Дн.); ...*вони залягли понад дорогою* (Тют.); ... [думи] *Летять понад безліччю вбогих рабів* (Ал.). Найпосутнішими ознаками, за якими протиставляються між собою компоненти розгляданого синонімічного ряду, слід вважати такі: 1) реалізація реченнями CcM S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat] додаткового семантичного відтінку “поширення дії у просторі”, що виникає внаслідок первісної семантики прийменникового елемента **по-**. Прийменник **понад**, таким чином, “називає місце, над яким не просто відбувається дія, а поширюється чи розміщується щось” [Іваненко: 21]; 2) функціональна обмеженість цих речень: вони поступаються за продуктивністю перед реченнями CcM S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], тому що головною сферою їхнього вживання є розмовне мовлення та художня література; 3) незакріпленість за реченнями з припредикатним членом Adv [ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat] синкретичної об’єктно-просторової семантики.

CcM S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [stat]

Речення CcM S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [stat], як і речення CcM S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat] та S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat], реалізують два плани змісту: “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається

на поверхні ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”. Репрезентанти обох виокремлених типів локативно-статичної семантики не набули поширення в українській мові, оскільки перше значення активно передають реченнєві структури з правобічним поширювачем Adv[НА+Nloc] loc [stat], а друге – речення з припредикатним членом Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat]. Описуванням реченням властиві обмеження, пов’язані з лексико-семантичним наповненням конститутивних позицій, зокрема предикатної та правобічної. Виразником значення контактної (“НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”) і дистантної (“НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”) локалізації виступають основні носії валентності та іменники, які в поєднанні з прийменником **поверх** структурують правобічну позицію. Прийменник, не втрачаючи семантичного зв’язку з твірною основою, також бере активну участь у формуванні розгляданих планів змісту: він указує на те, що дія відбувається або “на верхній поверхні” [Павлова: 164] просторового об’єкта, або вище від нього, але в безпосередній близькості “чи навіть у зіткненні з ним” [Іваненко: 22].

Основною базою для утворення значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО” виступають дієслова місцеперебування з диференційною ознакою “горизонтальне положення”, “сидяче положення”, “висяче положення” (лежати, сидіти, висіти), дієслова руху з диференційною ознакою “переміщення в рідкому середовищі” (пливти, плавати, курсувати) і дієслова появи (появитися, повиступати). Ядро заповнювачів правобічної позиції утворюють іменники – найменування конкретних предметів, для яких звичайним є горизонтальне розташування відносно земної поверхні та лексеми на зразок вода, лід, сніг, які називають типи покриву: ...**поверх льоду повиходила**...вода (Стел.); ...**син сидів**...**поверх снопів** (Мир.); **Поверх**...**верстатів лежали обалоли** (Кир.). У розгляданих реченнях позицію Р обіймають також дієслова контактної фізичної дії (прибити, приклеїти, набити, наколотити, накинута, надіти, навалити), що виступають, як правило, у префіксальній формі: вони сполучаються з префіксом НА-, передаючи семантику “спрямувати на поверхню чого-небудь дію, названу мотивуючим дієсловом”, та з префіксом ПРИ-, репрезентуючи значення “додатково здійснювати дію, названу мотивуючим дієсловом; додати що-небудь...до того, що вже є” [Городенская: 231, 234]. У припредикатній позиції

вживаються іменники – найменування конкретних предметів, які можуть розташовуватися відносно земної поверхні (або якого-небудь локативного орієнтира) не лише горизонтально, а й вертикально. Пор.: *Х наклеїв [оголошення] поверх афіші і Х прибив [годинник] поверх килима*.

Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” формує обмежене коло дієслів. До нього входять передусім лексеми на зразок виднітися, стирчати, підноситися, здійматися, зніматися, височіти, височитися: *Осокори...випиналися поверх скель* (Смол.); *Поверх шапки стирчало...волосся* (Ле). Типовим репрезентантом синтаксичної позиції, яку відкривають ці предикати справа, є іменники на позначення предметів, розташованих вертикально щодо земної поверхні.

Закріплені за реченнями $CcM\ S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen]\ loc\ [stat]$ значення не завжди чітко протиставляються. Це, зокрема, трапляється тоді, коли позицію Р обіймають дієслова контактної фізичної дії, що асоціюється з рухом. Пор.: *Він приклеїв [напірець] поверх годинника* (на годиннику або над годинником) → *Він наклеїв [напірець] поверх годинника*, закривши циферблат і *Він приклеїв [напірець] поверх годинника*, трохи збоку [вище] від нього. Речення з правобічним поширювачем $Adv\ [ПОВЕРХ+Ngen]\ loc\ [stat]$ передають також семантику “НПО+ПО+НРПО: напрям руху в простір вище від ЛО”. Вона виразно виявляється за умови, якщо функцію основного носія валентності виконують безпрефіксні й префіксальні дієслова руху, переміщення, конкретної фізичної дії динамічного характеру та оптичного сприйняття (див. с. 192-193). Маючи інший семантичний склад заповнювачів позиції Р, речення з припредикатним поширювачем $Adv\ [ПОВЕРХ+Ngen]\ loc$ можуть не диференціюватися відносно планів змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”. Пор.: *Він простяг [руку] поверх покривала* (над покривалом або над покривало) → *Він простяг [руку] поверх покривала*, зім'явши його і *Він простяг [руку] вгору поверх покривала*. Наголосимо, що засобом розрізнення таких типів локативно-статичної семантики, як “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”, а також локативно-статичного – “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” – та локативно-директивного – “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір

вище від ЛО” – значень виступає контекст. Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” репрезентують ще й речення СсМ S+P+Adv[ЗВЕРХУ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ВЕРХ+Ngen] loc [stat]: ...*Карпо лежав увесь зверху води* (Мир.); *А зверху кожної корзини лежали...апельсини* (Нех.); *Верх дубових обкладок висіли...гобелени* (Лепк.). Вони закріплені за розмовним мовленням і з певною стилістичною настановою можуть проникати у художню літературу. Маркованість їх мотивується розмовним характером прийменника **зверху** і діалектним характером прийменника **верх** (див.: [СУМ, т.III: 468; т.I: 335]).

СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] передають три диференційовані значення загальної семантики “НПО+ПО+МРПО”: 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО”, 2) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО”, 3) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”. Речення з першим семантичним описом вирізняються ширшим лексико-семантичним спектром заповнювачів правобічної позиції. В українській мові вони є основним засобом вираження виділеного плану змісту, тоді як друге і третє значення активно реалізують речення, в основі яких лежать інші СсМ. Найважливішим фактором, що впливає на формування диференційованих значень, закріплених за реченнями з припредикатним членом Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc, слід вважати план змісту заповнювача правобічної позиції. Цю роль в окремих випадках виконує дієслово-предикат, а також контекст. В особливу групу об’єднуються синтаксичні структури, в яких аналізовані значення чітко не протиставляються. Є всі підстави відносити їх до речень із синкретичним типом локативно-статичної семантики, значеннєві складники якої – “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО” – залежно від валентного оточення можуть навперемінно займати ядерну позицію або перебувати на периферії.

За лексико-семантичною природою основного носія валентності речення, у яких локативний орієнтир визначається через відношення до предмета місця з його нижнього боку (нижче) [Станишева: 212], суттєво не відрізняються від інших речень, що повідомляють про місце реалізації процесуальної ознаки. Позицію

Р у них частіше обіймають статичні, рідше моторні дієслова: сполучуваність цих дієслів-предикатів з обставинним поширювачем Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] передбачена їхньою семантикою, тобто тим, що в плані змісту цих дієслів міститься ознака “перебування”. Вони, як відомо, відображають семантичний клас просторово неспрямованих дій, описують ситуацію перебування, інваріантом значеннєвого комплексу якої є дієслово-предикат “перебування, що проходить без змін” [Базилевич: 89]. Серед моторних дієслів превалюють ті, котрі вказують на нецілеспрямований рух. Після дієслів цілеспрямованого руху виступає прийменник *під/піді/підо* зі знахідним відмінком, коли виражається локативно-директивне значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО” (див. с. 172-175). Базою для творення речень СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] є також дієслова місцеположення (зокрема ті, які реалізують сему “горизонтальне положення”), існування, зміни кінетичного стану, появи або зникнення, акустичного сприйняття (найчастіше ті, котрі реалізують сему “акустичний ефект”), конкретної фізичної дії, яка асоціюється або не асоціюється з рухом, мовлення, фізіологічного стану. Уже говорилося, що значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО” не завжди виразно передається. Свій денотативний план ця семантична структура послідовно зберігає тоді, коли прогнозовану основним носієм валентності синтаксичну позицію справа заповнюють речовинні іменники на зразок вода, лід, крига, мул, земля, пісок, глей, глина, солончак, чорнозем, каміння, порода. Правобічний компонент Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+N (вода, земля, пісок, сніг...) inst] loc [stat] репрезентує сему “повне занурення предмета, що локалізується, у рідину” [Всеволодова 1982: 69]: ...*він оживає під землею* (Заг.); ...*під водою він зірвав з себе чоботи* (Стел.); *Під льодовою покрівлею...біжать водяні краплі* (Дн.). Розглядане значення не втрачає інваріантності й у тому випадкові, якщо роль припредикатного члена виконують іменники – найменування різноманітних предметів або їх частин, що мають нижній і верхній бік (стіл, ліжка, лава, скриня, шафа, судник, парасоля, автобус, віз, дах, листок [рослини]), окремих споруд, призначених для переміщення, переходу, переїзду (міст, естакада, тунель), окремих частин тіла людини або тварини (ноги, руки, пахва, копита): *Ти під возом лежиш боевим* (Ольж.); *Вони проклали шнур під мостом* (Баш); *Під оком у нього затіпалась жилка* (Малик). До цього

розряду входять також лексеми на позначення конкретних предметів типу скло, покривало, ковдра, рядно, простирадло: *Під склом лежали...списи* (Ц.); *Тихо лежить він...під ковдрою* (Тул.). Крім зазначених іменників, у припредикатній позиції фіксуються також субстантиви на зразок небо, хмара, земна куля, які називають необмежений простір. Правобічний поширювач Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+N (іменники – найменування необмеженого простору) inst] loc [stat] регулярно програмують дієслова-предикати зі значенням “переміщення у повітрі”, “поширення дії в просторі”, “зосередження дії в просторі”: *Під синім небом України зазолотилися жита* (Крищ.); *...я стояв під зірками* (Сос.). За умови функціонування в правобічній позиції виділених вище іменників локалізація предмета, яка буває контактною і неконтактною, встановлюється відносно земної поверхні. Якщо ж правобічну позицію заповнюють лексеми типу текст, підпис, абзац, локалізація встановлюється безвідносно до земної поверхні: *Так чого ж ти і всі ваші люди не ставите підписів під актом?* (Стел.). Специфіка цих речень полягає і в тому, що в них репрезентанти лівобічної та правобічної позиції, як правило, семантично узгоджуються, пор.: *Печатка стоїть під текстом [заявою, розпискою, датою, підписом, цифрами...]*.

Речення CcM S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat], які мають значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО”, вступають у регулярні антонімічні відношення з реченнями CcM S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], коли останні реалізують семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”, пор.: *Х завис під столом – Х завис над столом; Х опинився під камінням – Х опинився над камінням*.

Якщо зіставити лексико-семантичний склад заповнювачів валентної рамки P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] речень-репрезентантів першого і другого типу диференційованих значень, то необхідно звернути увагу на такі два моменти: 1) корпус дієслів-предикатів у них практично однаковий; 2) у реченнях із семантичним описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО” склад іменників, які обіймають правобічну позицію, обмежений. Він включає власні і загальні назви населених пунктів, окремих просторових понять, для яких сема “нижня і верхня частина” є індіферентною. Це, зокрема, найменування типів ландшафтів за рослинністю: *Я був під Переяславом, під Чернізовом, під Путивлем* (Малик); *Мій батько народився...під*

Києвом (Руд.); *Лежать під лісом люди на траві* (Кост.); ...*під косогором джерело воркує* (Син.).

Між реченнями CcM S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat] існують не лише антонімічні відношення, про які вже було сказано, а й синонімічні. У синонімічних зв'язках вони перебувають, коли передають значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО”. Щоправда, на рівні позицій Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] і Adv [НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], які мають багато спільного, досить послідовно виявляє себе принцип лексико-семантичної селекційності: ті іменники, що заповнюють першу правобічну позицію, не можуть функціонувати у складі другої правобічної позиції, тобто остаточно еквіполентні опозиції в утворюваних структурах не зникають, і вони не трансформуються одна в одну [Іваненко: 25]. Типовим репрезентантом позиції Р у таких випадках є дієслова місцеперебування і місцеположення. Пор.: *Х опинився над шляхом [над Ворсклою, над дорогою...]* – *Х опинився під Києвом [під лісом, під долиною, під гаєм...]*.

Уже зазначалося, що в окремому валентному оточенні диференційовані значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній віддалі від ЛО” чітко не розмежовуються, навіть об'єднуються: *Х лежав [майнув...] під деревом [стовпом, парканом, стогом, магазином, дверима...]*. Синкретизм з'являється тоді, коли припрідикатну позицію разом з прийменником *під/піді/підо* формують іменники, у значеннєвій структурі яких не експліцитно, а імпліцитно закладена сема “нижня і верхня частина”. Сюди необхідно віднести в першу чергу назви будівель і їх частин (хата, клуня, стіна, піч), штучних отворів у стіні приміщення, споруди або огорожі (вікно, двері, брама, люк), огорож (паркан, тин), високих, переважно нетовстих, предметів (стовп, дерево, клен, хрест, антена), окремих типів поверхонь (гора, косогір): *Хворий схилився під хатою* (Баг.); *Володимир Сокіл стояв під дверима* (Руд.); *Старі гомонять під ворітьми* (Коцюб.); *Під хрестом...стоїть ліжко* (Він.); *Під скелею росли лози* (Неч.). Функцію визначника ядерності або периферійності якогось з диференційованих значень може виконувати число іменників-заповнювачів правобічної позиції, інтенсифікуючі лексеми. Наприклад, якщо субстантиви – назви дерев, типів поверхонь набувають форми множини, основним змістом речення є повідомлення про локалізацію об'єкта (предмета

або істоти) на певній віддалі від просторового орієнтира. Аналогічний семантичний опис мають реченнєві структури, які включають до свого складу інтенсифікуючі лексеми. Пор.: *Х лежав під деревами* [вербами, горами, косогорами...], *Х плакав під самим* [аж під, близько під...] парканом [стіною...].

Лексико-семантичною обмеженістю в плані вибору заповнювачів позицій Р і Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] наділені речення з семантичною структурою “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”. Указаний різновид значення активно передають також речення, побудовані за СсМ S+P+Adv [ЗА+Ninst] loc [stat], яким, до того ж, не властива жорстка селекційність на рівні валентної рамки Р+Adv [ЗА+Ninst] loc [stat]. До типових репрезентантів предикатної позиції слід віднести дієслова місцеположення, зокрема ті, які виражають сему “вертикальне положення” (висіти), та конкретної фізичної дії, передусім ті, які об’єднуються семою “поміщати, розміщати [щось] переважно в лежачому положенні” (класти, ложити (розм.), складати, ховати, скривати (розм.), хоронити (розм.), заховувати). Вони належать до розряду перехідних, тому й передбачають обов’язковий об’єктний поширювач. Щодо іменників, які з прийменником під/піді/підо формують локативно-статичний поширювач, то вони охоплюють назви одягу, частин або деталей його (свита, фартух, пальто, піджак, костюм, комірець, пояс, ремінь, застібка), деяких поверхонь, покриттів, шарів (штукатурка, шпалера [“матеріал у вигляді широких смуг паперу, тканини тощо”], шкіра): *Вона ховала під одягею книжку* (Мик.); *...під шкірою нервово затіпавсь...бугорок* (Стел.). Необхідною умовою для репрезентації значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО” є реалізація іменниками-поширювачами семи “вертикальне розташування”. Якщо вони виражають сему “горизонтальне розташування”, речення можуть передавати інше диференційоване значення – “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО”. Пор.: *Х опинився під килимом, який лежав* [“дія відбувається за протилежним (зворотним) боком виробу для вкривання підлоги”] і *Х опинився під килимом, який висів* [“дія відбувається за протилежним (зворотним) боком виробу для оздоблювання стін”] і “дія відбувається нижче від ЛО – виробу для оздоблювання стін”. Точно встановити тип реалізованого значення допоможе контекст.

СсМ S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat]

Подібність між реченнями СсМ S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] виявляється в тому, що вони 1) виражають однакові диференційовані значення, які можуть виступати в чистому вигляді або мати синкретичний характер, 2) формуються за участю ідентичного лексико-семантичного діапазону дієслів-предикатів та іменників-правобічних поширювачів. Пор. подані вище приклади з такими: *Попід стелею волочився...димок* (Лепк.); *Коші... бовтаються в коня попід пузом* (Тют.); *Попід землею йде...зброї гул* (Сос.); *Щось...жувало попід водою...згуки* (Коцюб.); *...переморгувались попід возами...хазяйчики* (Гон.); *...кружляв попід небом орел* (Гж.); *Попід мостом, мостом трава зеленіє* (У.Н.Р.); *Сорочка змокріла...попід пахвами* (Тют.); *...попід гаєм...пасеться череда* (Вин.); *Дніпровський берег попід кручами...заселяється...людом* (Гон.); *Попід болотом росли...чагарі* (Муш.); *А Гавій...пішов попід стіною* (Муш.); *Вони корчилися попід кущами* (Коцюб.); *...[береза] Попід корою грає...соком* (Рил.). Фактором, який сприяє встановленню відмінностей між зіставляваними реченнями й дозволяє їх кваліфікувати синонімами, є реалізація синтаксичними конструкціями з припредикатним членом Adv [ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat] значеннєвого відтінку поширеності, протяжності дії, котрий вноситься елементом по-, що входить до структури складного прийменника **попід/попіді/попідо**. На відміну від цих конструкцій, речення з припредикатним компонентом Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] конкретніше вказують на місце дії: *Х опинився під скринєю [лісом, вербою, одежею...]* – *Х опинився попід скринєю [лісом, вербою, одежею...]*. Значеннєвий відтінок поширеності, протяжності дії може посилювати семантика дієслова-предиката. Так, дієслова статичної дії вказують на поширення дії, проходження її на значній території одночасно, тоді як моторні дієслова повідомляють про послідовне переміщення когось або чогось з однієї точки простору в іншу. Іменники-репрезентанти правобічної позиції в реченнях, побудованих за СсМ S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat], частіше мають форму множини, у якій, справедливо зауважує М.Я. Плющ, “дистрибутивність проступає виразніше” [Плющ: 70]. За здатністю вступати в антонімічні та синонімічні відношення речення СсМ S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat] не

відрізняються від речень СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat]. Реалізуючи план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО”, вони перебувають в антонімічних зв’язках з реченнями СсМ S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat], які репрезентують семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”, пор.: *Х опинився попід камінням – Х опинився понад камінням*. Передаючи значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО”, речення з припредикатним членом Adv [ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat] утворюють синонімічний ряд з виділеними вище реченнями, пор.: *Х з’явився понад Дніпром [понад трактом...] – Х з’явився попід гаєм [попід долиною...]*. Лексико-семантична селекційність, що простежується на синонімічному рівні, який утворюють речення СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], послідовно зберігається й на синонімічному рівні, котрий формують речення з припредикатними членами Adv [ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat] та Adv [ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat].

СсМ S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat]

Реченням, утвореним за СсМ S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat], властиві два семантичні описи: 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО”, 2) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО”. Відразу необхідно зазначити, що поняття “центральна частина простору” до певної міри умовне. Специфічною ознакою розгляданих речень слід вважати те, що вони повідомляють про місце реалізації дії в частині простору, яка є серединою або наближається до неї. Інформацію “простір у середині, у центрі якого відбувається дія” [Павлова: 154] у виділені значеннєві плани вносить прийменник *серед*. Позицію Р речень, які виражають подані вище два диференційовані значення, заповнюють однакові щодо семантики дієслова: лексеми зі значенням місцеположення (сидіти, стояти, лежати, висіти), місцеперебування (примоститися, знаходитися, перебувати, зупинитися, розташуватися), сприйняття зором, слухом, нюхом (побачити, чути, пахнути, смердіти), цілеспрямованого й нецілеспрямованого руху та переміщення (іти, ходити, бігти, бігати, летіти, літати, тягти, тягати, волокати, волочити), конкретної фізичної дії (довбати, рубати, копати), появи і зникнення (з’явитися, виникати).

сховатися, зникнути), поширення (поширюватися, рознести [чутку]). Досить часто роль предиката виконують дієслова на зразок зеленіти, біліти, чорніти, синіти, які виражають значення “набувати якоїсь ознаки”. Речення-репрезентанти виокремлених планів змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО” різняться лексико-семантичною будовою припредикатного члена та функціональними можливостями. Як свідчить дібраний фактичний матеріал, речення СсМ S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat] активніше виражають перше значення. Пояснюється це, очевидно, тим, що в українській мові семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному ЛО” передають також речення з правобічним поширювачем Adv [МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], щоправда, без вказівки на зосередження дії в центральній (серединній) частині локативного орієнтира або тій частині, яка наближена до центру (середини). Засобом розрізнення диференційованих значень “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО” є насамперед іменники, які з прийменником **серед** формують правобічний поширювач, точніше, їхній план змісту, граматичні та семантико-граматичні ознаки. Щодо граматичних і семантико-граматичних ознак, то це вживання субстантивів у формі однини або множини чи здатність їх вказувати на сукупну неозначену множинність (збірність), стосовно плану змісту, то це належність іменників до категорії істот і неістот. У реченнях з першим семантичним описом у припредикатній позиції функціонують тільки субstantиви – найменування неістот, тоді як у реченнях з другим семантичним описом цю позицію репрезентують іменники – назви істот та неістот. Серед поширювачів, що об’єднуються значенням “неістота” і беруть участь у формуванні першого типу виділеного вище локативно-статичного значення, особливою функціональною активністю вирізняються лексеми на позначення обмежених просторів, у яких чітко фіксується з погляду спостерігача центральна (серединна) частина. Це, передусім, назви будівель, споруд різного призначення або їх частин (хата, церква, вітвар), невеликих водних об’єктів (став), невеликих відкритих ділянок (галявина, пустир), покривів (стерня, лід), функціональних територій (кладовище, іподром), населених пунктів та їх частин (хутір,

бульвар), спортивних майданчиків (стадіон, трек, каток), місць громадського користування (порт, базар), типів ландшафту за рослинністю (степ), окремих предметів побуту, що мають поверхню (стіл, диван), шляхів сполучення (дорога, траса, шосе). Відносно останнього семантичного різновиду поширювачів необхідно зробити таке зауваження: центральна (серединна) частина встановлюється не вздовж, а впоперек смуги землі, по якій їздять і ходять, котра з'єднує населені пункти, об'єкти й т. ін.: *Оксана стояла серед кімнати* (Баш); *Вони зупинилися...серед ставу* (Малик); *Ми стали серед поляни* (Зб.); *Серед села...лиснів...ставок* (Неч.); *...вони вигиналися серед майданчика* (Баш); *Зупинилася дівчина серед базару* (Соб.); *Серед...поля виростають...будинки* (Г.); *Ми заблукали серед поля* (Ан.); *Кім улігся...серед столу* (Я.); *Дівчата зупинилися серед дороги* (Янов.). Семи “центральна частина простору”, “частина простору, що знаходиться на незначній відстані від центру”, “серединна частина простору” розмиваються, якщо роль правобічного компонента виконують іменники на означення необмежених просторів. З позицій спостерігача, під яким розуміється “своєрідний пристрій, здатний осмислити, оцінити просторове співрозташування предметів” [Шумилина: 209], у цих локативних поширювачах не фіксуються виділені вище семи. Розряд можливих субстантивів утворюють у першу чергу лексеми – найменування великих акваторій (море, океан), космічних об'єктів (небо), великих просторів (тайга, пустеля): *Серед неба...місяць став* (Дн.). Маючи таке валентне оточення, речення CcM S+P+Adv[CEPEД+Ngen] loc [stat] семантично тяжіють до речень CcM S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat] зі значеннєвим описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”. У реченнях описуваної семантичної структури іменникам-заповнювачам позиції Adv [CEPEД+Ngen] loc [stat] характерна не лише семантична риса “неістота”, а й граматична ознака “однина”. Пор.: *Х лежав серед ниви – Х лежав серед нив [пораних, будяччя...]*; *Х розташувався серед вулиці – Х розташувався серед вулиць [гаїв, лісу...]*.

Іншу семантико-граматичну й граматичну природу виявляють правобічні поширювачі в реченнях з планом змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО”. По-перше, вони виступають у формі множини. Значеннєвий спектр цих припрєдикатних членів досить широкий. Його можуть формувати всі ті семантичні

розряди, які виступають базою для творення семантики “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО”. Пор. подані вище приклади з такими: ...*стояв серед...нів* (Ц.); *Серед скель, гаїв, каміння Я гранітні мури стрів* (Олесь); *Він побачив її серед снігів* (Ц.); *Ми брели серед...пшениць* (Ц.). По-друге, діапазон правобічних компонентів розширюється за рахунок збірних іменників, серед яких найчастіше фіксуються лексеми – назви рослин (гарбузиння, кукурудзиння, будяччя, колосся, віття, липняк), птахів (вороння, гайвороння), тварин (мишва), людей (жіноцтво, дітлашня, біднота), а також конкретних предметів на зразок каміння, паліччя, мотуззя: *І плаче вона серед...віття* (Фил.); *Серед нащаддя пишних сенаторів...сяєш ти пурпуром* (Зер.). По-третє, форму однини можуть мати іменники типу натовп, табун, зграя, збірність яких виражена лексично: ...*вони опинилися серед натовпу* (Руд.). Типовим заповнювачем припредикатної позиції поряд з іменниками – найменуваннями неістот виступають субстантиви – назви істот (людей, тварин): *А ти стояв серед людей* (Мас.); *Серед...гостей стояла тополя* (Коцюб.); ...*східний казкар-меддах сідав серед курців* (Тул.). У реченнях з валентною рамкою Р+Adv [СЕРЕД+ N (іменники у формі множини, що позначають істоти) gen] loc [stat] на просторово-статичне значення нашаровується об’єктний відтінок, отже, є підстави кваліфікувати їх як синкретичні (локативно-об’єктні) структури. До можливих репрезентантів значень “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО” входять також речення CcM S+P+Adv [СЕРЕДИ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[СЕРЕДУ+Ngen] loc [stat]: *Та [ти] не знайшов...покою Середи скреготу та тьми* (Гр.); *Розложили [вони] середу двора вогонь* (Кв.). За валентною будовою ці речення збігаються з реченнями CcM S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat], а за функціональними властивостями протиставляються останнім – виступають їх стильовими варіантами: у сучасній українській мові вони практично не вживаються, що пояснюється природою прийменників *серед* і *середу* – належністю їх до застарілої лексики.

CcM S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat]

Речення CcM S+P+Adv [ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat] зближуються з реченнями CcM S+P+Adv [СЕРЕД+Ngen] loc [stat] передусім тим, що репрезентують значення “НПО+ПО+МРПО:

дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО”. Семантичної ізофункціональності, проте, між ними не існує, оскільки речення з правобічним поширювачем Adv [ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat] передають додатковий локативно-статичний відтінок “поширення дії в центральній (серединній) частині ЛО”, який вносить початковий елемент по-, що вичленовується в прийменнику **посеред**. За способом валентної організації зіставляювані речення, в основному, збігаються. Пор. подані вище приклади з такими: *Він стоїть посеред натовпу* (Фр.); *Землемір стояв посеред учительської* (Мик.); ...[залізобетонні бики] *стоять посеред Ворскли* (Ц.); *Потік плив посеред села* (Фр.); *Посеред двору чорніла криниця* (Він.); *Вони стояли посеред галяви* (Дес.); *Яким сидів посеред баштана* (Я.); ...*дослідники-геологи забивають десь посеред жита чи пшениці...накіл* (Ц.); ...*застогнав пугач посеред лісу* (Мир.); *А Улянка стоїть посеред дороги* (Я.); *А журавлі пливли посеред неба* (Я.); ...[портрет] *стояв...посеред столу* (Зб.). Характерною ознакою синтаксичних конструкцій, утворених за взірцем СсМ S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat], є те, що вони, по-перше, поступаються у плані функціонування перед реченнями з припредикатним членом Adv [СЕРЕД+Ngen] loc [stat], по-друге, у них позицію справа від предиката лише зрідка можуть заповнювати іменники – назви істот, по-третє, значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО” вони практично не передають. У сучасній українській мові речення СсМ S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat] утворюють синонімічний ряд, другий компонент якого має не тільки вищий ступінь продуктивності, а й ширші валентні можливості. Вони стосуються лексико-семантичної природи іменників, які, заповнюючи разом з прийменником припредикатну позицію, служать “для позначення середини...місця” [Ломтев: 298].

СсМ S+P+Adv[ПОСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat]

Диференційовані значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО” реалізують також речення СсМ S+P+Adv[ПОСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat]. Вони уподібнюються реченням СсМ S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat] і S+P+

Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat] за характером реалізованої семантики й типом валентної організації і водночас виявляють власне свої особливості. По-перше, речення з припредикатним членом Adv [ПОСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat] досить точно передають семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центрі ЛО”. Цю інформацію вносить у план змісту конструкції прийменник, який зберігає семантико-генетичний зв’язок з прислівником посередині, що став основою для його виникнення (пор.: [СУМ, т. VII: 316]). По-друге, у них спостерігається деяке лексико-семантичне обмеження, пов’язане із заповненням правобічної позиції. Так, у творенні першого значення беруть участь ті іменники, яким притаманні риси “закритий обмежений простір з чітко фіксованим центром” (наприклад, лексеми – назви будівель, споруд та їх частин: хата, кімната, церква, амвон; окремих закритих транспортних засобів із фіксованою поверхнею: вагон, каюта), “відкритий обмежений простір з чітко фіксованим центром” (наприклад, лексеми – назви невеликих акваторій: став; невеликих відкритих ділянок: галявина; спортивних майданчиків: стадіон, каток; окремих відкритих транспортних засобів: човен, кузов; шляхів сполучення: дорога; предметів побуту, які мають поверхню: стіл, крісло): *Посередині юрти спускалися зверху шнури й китиці* (Тул.); ...*Тимко з веслом [примостився] посередині човна* (Тют.); *Посередині кімнати лежали два крісла* (Кобр.). Базою для формування другого типу локативно-статичної семантики, яку передають розглядані речення лише зрідка, виступають іменники, що виражають збірність своїм лексичним значенням. Це найменування скупчень істот – людей, тварин, птахів (юрба, натовп; табун, отара; зграя). У просторі, який займають ці істоти, з позицій спостерігача центральна частина також чітко фіксується. Пор.: *Х стояв посередині натовпу [отари]* → у центральній частині простору, оточеного локативними орієнтирами – людьми [тваринами (звіцями)]. Речення CcM S+P+Adv [ПОСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat] виступають компонентом синонімічного ряду, який включає речення CcM S+P+Adv [СЕРЕД+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat], відрізняючись від останніх ще й такою характеристикою, як функціональна інертність. Описувані речення, говорить З.І. Іваненко, продуктивними назвати не можна. Вони нечасто вживаються в мові художніх творів [Іваненко: 52]. Обстежений нами великий за обсягом фактичний матеріал дає право погодитися з цим твердженням.

IV. 3. Речення моносемантичної структури

СсМ S+P+Adv [B/Y+Nloc] loc [stat]

За реченнями СсМ S+P+Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], які, згідно з нашими спостереженнями, відзначаються найвищим ступенем продуктивності в системі речень моносемантичної спеціалізації, закріплене одне диференційоване значення загальної семантики “НПО+ПО+МРПО”: “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”. Уже говорилося, що вказаний план змісту репрезентують речення, утворені за зразком розглянутих вище СсМ S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat] і S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [stat]. Однак повного семантичного збігу між зіставляваними синтаксичними конструкціями не існує. По-перше, речення, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], на відміну від речень з припредикатним членом Adv [ПО+Nloc] loc [stat], не передають відтінку поширення дії в просторі й мають дещо інший склад основних носіїв валентності. За цією характеристикою вони зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat]. Для останніх, як відомо, типовою є семантика “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах відкритого простору”, атиповою – “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах закритого простору”. Речення СсМ S+P+Adv [B/Y+Nloc] loc [stat] протиставляються реченням з правобічним компонентом Adv [HA+Nloc] loc [stat] тим, що регулярно виражають обидва виділені типи локативно-статичної семантики. Два останні порівнювані типи речень не мають якихось особливостей, пов’язаних із формуванням предикатної позиції, а виявляють відмінність щодо іменників, які разом з прийменником **в/у** та **на** обіймають правобічну позицію. У групі дієслів, здатних програмувати припредикатний член Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], виділяються такі основні семантичні розряди: дієслова місцеположення, місцерозташування, місця проживання, екзистенційні дієслова, дієслова з біологічним значенням, дієслова на позначення зміни місцеположення, припинення руху, фазові дієслова, дієслова оптичного сприйняття, зорових ефектів, мовлення, появи або зникнення, виявлення і становлення ознаки, переміщення відносно просторової координати, конкретної фізичної дії з різноманітними диференційними ознаками, фізичного, фізіологічного, емоційного стану людини. Зрідка функцію основного носія валентності переймають на себе дієслова руху; насамперед нецільеспрямованого. Перш ніж аналізувати специфічні особливості іменників-поширювачів, необхідно охарактеризувати іманентні:

властивості прийменників **в/у** та **на**, які в парі з ними заповнюють правобічну позицію в розгляданих реченнях. Дослідники наголошували, що “прийменник **на** окреслює більш загально той предмет чи простір, в межах якого відбувається дія” [Колодяжний: 27], він “більше в’яжеється з назвами відкритого простору, а **в (у)** – закритого, більш обмеженого” [КСУЛМ, т. II: 88]. Основна роль прийменника **на**, робить аргументований висновок А.С. Колодяжний, – указувати на поверхню предмета чи простору, де перебуває або відбувається щось, а прийменника **в/у** – означати перебування предмета або якоїсь чинності в середині чогось [Колодяжний: 128]. Разом з тим не заперчується факт, що названі типи протиставлень інколи нейтралізуються, у результаті чого припредикатні члени Adv [B/U+Nloc] loc [stat] і Adv [HA+Nloc] loc [stat] або вживаються паралельно, або конкурують, „або **на** виступає там, де б ми сподівалися теоретично **в**: *в інституті*, але *на курсах...в театрі*, але *на концерті*; *в колгоспі*, але *на заводі*” [КСУЛМ, т. II: 88]. Якщо говорити про розбіжність на рівні плану змісту іменників-заповнювачів правобічної позиції речень, які порівнюються, то необхідно наголосити насамперед на тому моменті, що до валентного ядра репрезентантів позиції Adv [B/U+Nloc] loc [stat] входять іменники з визначальною семою “закритий простір”, котрі, як уже було відзначено, утворюють периферію репрезентантів позиції Adv [HA+Nloc] loc [stat]. Досить висока частота вживання притаманна субстантивам на означення різноманітних споруд або їх частин. Вони диференціюються на два семантичні розряди: назви споруд або їх частин (зокрема, усіх видів кімнат) за типом будування і назви споруд або їх частин за функціями (хата, землянка, університет, бібліотека, партер): *У гридниць сиділи...бояри* (Хиж.); *Улянку в класі зустрів Демко* (Дон.); *...живе Панасевичка у флігелі* (Мик.); *...вона була вже в...погрібнику* (Зб.); *Сидить Катря в світлиці* (Вов.); *У передвітальні він повісив...капелюха* (Під.); *...дрімав у пекарні турок* (Сем.). Речення з валентною рамкою P+Adv [B/U+N (іменники – назви споруд за функціями) loc] loc [stat] репрезентують два типи локативно-статичної семантики: “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах споруди” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах установи, організації тощо”. Другий тип семантики вони виразно реалізують тоді, коли припредикатну позицію заповнюють лексеми на зразок артіль, радгосп, лісгосп, яким притаманна сема “об’єднання людей, груп

на базі спільності інтересів і т. ін.” і не властива сема “будинок, приміщення, установа, місце роботи кого-небудь тощо”: *В колгоспі [він] ще попрацював* (Ц.). Досить часто заповнювачем синтаксичної позиції справа від предиката є інформативно не конкретизовані іменники куток [“частина приміщення, простір між двома стінками, що сходяться”] і приміщення [“будівля, у якій поміщається хто-, що-небудь, яка використовується для чогось”]. Перший з виокремлених поширювачів набуває значенневої самодостатності в рамках контексту: *Димів сидів у кутку під дзеркалом* (Мик.); *Вони перешіптувалися в кутку в класі* (Дон.). Другий поширювач уживається в складі дескрипцій типу Subx + Subx, Subx + Adjx + Subx, Subx + Pronx + Subx, Subx + Adjx + Pronx + Subx, у яких залежний компонент-іменник позначає, як правило, споруди за функціями, призначенням: *Х сидів [перебував, бігав, з'являвся, читав...] у приміщенні [школи, (старої) лікарні, (нашої) бухгалтерії, пошти, телеграфу, біржі, складу...]*. До типових заповнювачів позиції Adv [B/U+Nloc] loc [stat] належать іменники – назви штучних отворів на зразок вікно, двері, ворота, хвіртка: *Ключ був у дверях* (Ір.); *У вікні сірів...світанок* (Ант.); *А ти стояла в воротах* (Вор.); *...з'являвся він у хвіртці* (Заг.). Останній семантичний розряд поширювачів найчастіше функціонує при дієсловах зі значенням появи. Наступний продуктивний розряд припредикатних іменників-поширювачів становлять лексеми – загальні і власні назви населених пунктів: *Ми стояли в містечку* (Зер.); *В хуторі починалось...літо* (Б.); *У Херсоні вуйко пробув недовго* (Щ.); *У Бресті я попрощався з товаришами* (Г.). Прикметно, що апелятиви цієї семантичної групи – село, хутір – функціонують також у складі речень CcM S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat].

До розряду активних заповнювачів правобічної позиції входять також іменники – назви основних кліматичних зон (тропіки, Арктика), материків (Африка, Євразія), держав, зокрема неострівних (Україна, Угорщина), загальних і власних адміністративно-територіальних, адміністративно-політичних одиниць (республіка, область, район, Башкирія, райцентр), типів державної організації суспільства (державна, імперія), територій, географічних областей, що є складовими частинами держав (Галичина, Буковина), типів ландшафтів, типів поверхонь, ділянок, покритих рослинністю – деревами, кущами, травами (поле, дубняк, пшениця), плантацій (ожинник), місць громадського користування

(парк, сквер), місць громадського відпочинку (зоопарк), заглибин (байрак, яр), власні і загальні найменування водних об'єктів (Дніпро, озеро), назви частин населених пунктів (двір, подвір'я), об'ємних предметів, що утворюються з однорідних частин (стіг, купа, замет), місць для сидіння й лежання (крісло, постіль, сидло), відкритих або закритих транспортних засобів чи їх частин (машина, потяг, кабіна, вагон), зброшурованих предметів (книга, щоденник, газета), речовин (пісок, кров), органів, призначених для руху рідини в будь-якому живому організмі (вена, судина), пристроїв для пересування, пересипання, переливання чого-небудь (труба), субстанцій (дим, повітря), фізичного середовища (зелень, шум), організованого або неорганізованого об'єднання людей, груп тварин, птахів (шеренга, юрба, стадо, косяк, зграя): *І мореплавці в тропіках...страждають від спеки* (Геог.); *Чому в Антарктиді...лід не тоне?* (Геог.); *Вони...зупинилися в Північній Америці* (Др.); *...захопили його козаки в Криму* (Ц.); *...[вони] працювали в Криничанському районі* (Ц.); *Бо в красній Буковині Дух руський ся збудив* (Вор.); *Вона шугала...у цих степах* (Ц.); *Ой зросла в полі...калина* (О.); *Улянка сховалася в кущах* (Дон.); *І в парках...солов'ї співатимуть* (Луц.); *В яру з'явився черепичний дах* (Зер.); *Дочка...лягла у печері* (Дн.); *Раз в морі купалося двоє братів* (Дн.); *Мати зустріла його в дворі* (Хиж.); *...сидів у сидлі Юрко* (Кун.); *У машині залишився водій* (Дес.); *І в мене в щоденнику двійка...стоїть* (О.); *У жилих кров біжить* (Рил.); *Вода у трубах гуркоче* (Коп.); *Орел...в блакиті ширяє* (Дн.); *...Лена зникла...в юрбі* (Пч.); *В табуні бродили...коні* (Голов.). Нерідко позицію Adv [B/U+Nloc] loc [stat] обіймають іменники на позначення 1) гір, гірських систем (Карпати, Гімалаї), 2) предметів, які мають внутрішній простір, місткість (портфель, чавунець, жолоб, клітка), 3) органів і частин організму людини або тварини (голова, серце): *Сніг лежить в Карпатах* (Сам.); *У чавунці...булькотів куліш* (Мур.); *...слина в роті з'явилася* (Щ.); *Осколок залишився...в серці* (Коз.). Специфіка поширювачів першого семантичного розряду полягає в тому, що вони вживаються у множині. Ороніми, які мають форму однини, закріплюються за правобічною позицією Adv [NA+Nloc] loc [stat]. За участю іменників другого семантичного розряду утворюються речення, у яких ідеться не тільки про реальний, а й про уявлюваний простір. Цей тип метонімічної номінації структурують відношення між назвами "конкретний предмет, що має внутрішню об'ємність,

служить тарою” і “заповнювач”: *Якесь огидне шмаття...плавало в страві* (Г.) → *Якесь огидне шмаття...плавало в посудині* [каструлі, чавуні...], у якій *варять рідку страву* [борщ, суп...]. Лексеми на зразок *серце* [“орган людини як символ зосередження почуттів, настроїв, переживань”], які є компонентами третього семантичного розряду припредикатних поширювачів, можуть набувати абстрактного значення: *Та біль кричить у серці* (Світ.). Виформувані на їх базі речення передають значення метонімічного простору. Поряд з іменниками – найменуваннями обмежених закритих або відкритих просторів в аналізованих реченнях, як і в споріднених з ними щодо семантики реченнях СсМ S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat], S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [stat], у припредикатній позиції функціонують субстантиви на означення необмежених просторів. Найвищою активністю серед них виділяються лексеми *небо*, *піднебесся*, *небеса*, *світ*: *У небі надсадно гули літаки* (Гур.); *У світі кипіла...війна* (Коз.). Ще одна характеристика, за якою зближуються речення з припредикатними членами Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], Adv [HA+Nloc] loc [stat], Adv [ПО+Nloc] loc [stat], – це заповнення правобічної позиції іменниками на зразок *місце*, *простір*, *зона*, *сторона*, *кінець*, *край*, *центр*, *ряд*, які набувають інформативної коректності тоді, коли вживаються у складі дескрипцій типу Adjx+Subx, Pronx+Subx, Subx+Subx, Adjx+Pronx+Subx+Subx: *Я...стоятиму в останньому ряду* (О.); *...в кожному місці відбувалися...бої* (Г.); *В кінці вулиці зацокотів кулет* (Дес.). У реченнях з валентною рамкою P+Adv [B/Y+N (іменники на зразок кінець, центр) loc] loc [stat] значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” реалізується у вигляді таких значеннєвих модифікацій, як “МРПО: кінцева межа простору”, “МРПО: центральна частина простору”.

Закріплені за реченнями СсМ S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat] і S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [stat] дистрибутивні відтінки 1) “перебування когось, розташування чогось у ряді однотипних об’єктів” і 2) “перебування когось, розташування чогось по всьому просторовому об’єкту”, які супроводжують план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”, чітко виявляються в реченнях СсМ S+P+Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], якщо субстантиви-заповнювачі правобічної позиції виступають у множині або коли в речення вводяться інтенсифікатори типу *весь* (всі), *цілий*: *А в коридорах уже гуде* (Д.); *В цілому гурті виділялись дві*

фігури (Др.).

При характеристиці речень СсМ S+P+Adv [B/Y+Nloc] loc [stat] важливо звернути увагу на вияв у них абсолютної валентності. Семантичний спектр іменників, які закріплюються лише за правобічним конституентом Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], широкий. Їх можна об'єднати в дві групи. До першої групи входять субстантиви, що не здатні функціонувати в реченнях СсМ S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat] у будь-якому із значень, котре вони виражають. Сюди належать лексичні одиниці, для яких сема “поверхня” є індіферентною: назви континентальних держав, власні назви населених пунктів, власні і загальні назви адміністративно-територіальних одиниць, найменування типів державної організації суспільства, заглибин, органів, призначених для руху рідини в будь-якому живому організмі, фізичного середовища, об'єднання людей, груп тварин. Друга група представлена іменниками з визначальною семою “поверхня”, які, заповнюючи правобічну позицію Adv [HA+Nloc] loc [stat], беруть участь і у формуванні семантичної структури “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”. Це, зокрема, лексеми на позначення речовин, зброшурованих предметів, об'ємних предметів, що утворюються з однорідних частин, предметів, яким властивий внутрішній простір, місткість, типів покриву, окремих частин тіла людини або іншої живої істоти, пристроїв для пересування, переливання, пересипання чогонебудь, пор.: *Х лежав [виднівся] у воді [журналі, копиці, скрині, житі, вусі, трубі]* → у межах простору, *Х лежав [виднівся] на воді [журналі, копиці, скрині, житі, вусі, трубі]* → на поверхні простору.

На денотативну структуру „НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” можуть нашаровуватися додаткові семантичні відтінки. Це відбувається тоді, коли синтаксичну позицію справа від предиката обіймають іменники – найменування форм організації діяльності (відпустка, відрядження, експедиція, поїздка, похід), форм професійного, адміністративного об'єднання (гурток, осередок, колектив), погодних умов (тінь, затінок, сутінок, тепло, холодок, затишок): ...*Іван Сергійович відпсчивав у цій подорожі* (І.); *Ось в холодочку зібралися сиві діди* (Дн.); *Хлопці...розімлили в теплі* (Баг.). Виокремлений розряд поширювачів доповнюють лексеми на зразок неволя, рабство, ярмо: ...*в неволі скніє Поет* (Фил.). У реченнях зі статичними дієсловами-предикатами синкретизму не виникає. Якщо функцію

основного носія валентності виконують дієслова інших семантичних розрядів, локативно-статичний план змісту поєднується з іншими адвербіальними значеннями. У цьому відношенні речення розгляданої СсМ збігаються з реченнями СсМ S+P+Adv [НА+Nloc] loc [stat]. Насамкінець слід відзначити, що принцип полексемної валентності, про який ішлося вище, у зіставляваних реченнях послідовно виявляє себе і на рівні синкретичних поширювачів, пор.: *Х перебував у відрядженні (на конференції) [виступав у колективі (на секції), пожовтів у теплі (на холоді), опинився в рабстві (на волі)]*.

СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat]

Перш ніж приступити до опису валентної будови речень СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat], треба зробити деякі зауваження щодо семантичної диференціації й засобів формально-граматичної репрезентації загального плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО”. Часткові значення цього плану змісту уподібнюються або протиставляються одне одному. Семантика “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО” є видовою щодо родового значення “НПО+ПО+МРПО”. Виокремлене видове значення також наділене здатністю виступати родовим відносно окремих (видових) диференційованих значень, закріплених за реченнями тих або інших СсМ. Семантичну структуру “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО” утворюють два значеннєві сегменти: “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на значній відстані від ЛО”. В основі цієї опозиції лежить семантична ознака “близько – далеко”. Кожен з виділених вище сегментів, у свою чергу, членується на вужчі семантичні зони, які протиставляються, наприклад, за такими семами: “близько – максимально близько”, “близько – відносно близько”, “далеко – максимально далеко”, “далеко – відносно далеко”. У загальному вияві аналізовану семантичну ієрархію можна інтерпретувати у вигляді 1) три- і 2) дволанцюгового локативно-статичного комплексу: 1) “максимальна близькість – близькість – відносна близькість”, 2) “віддаленість – далекість”.

Конкретними репрезентантами семантичного сегмента “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” виступають речення СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc

[stat], S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРИ+Nloc] loc [stat], S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СКРАЮ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КИНЕЦЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБЛИЗУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБЛИЗУ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ ВІД+Ngen] loc [stat]. До них додаються проаналізовані вище речення СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat]. Специфіка речень з припредикатними компонентами Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat], Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat] і Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Ninst] loc [stat] виявляється в тому, що в них ступінь близькості/віддаленості встановлюється за допомогою інтенсифікуючих компонентів, які розширюють рамки синтаксичної конструкції. Значеннєвий сегмент “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на значній відстані від ЛО” реалізують речення СсМ S+P+Adv[ОДДАЛІК/ВІДДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛІК від/ВІДДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ/ВІДДАЛЕКИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ ВІД/ВІДДАЛЕКИ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ/ВІДДАЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ ВІД/ВІДДАЛЯ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДАЛЬ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat].

У триланцюговому локативно-статичному комплексі “максимальна близькість – близькість – відносна близькість” речення СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat] займають серединне місце, тобто входять у семантичну зону “близькість”. Вони найзагальніше вказують на ступінь просторової близькості. Незакріпленість за розгляданими реченнями диференційних ознак “максимальна близькість” і

“відносна близькість” слід убачати в природі первинних прийменників **біля** і **коло**, що не ідентифікуються з семантичного погляду з якою-небудь частиною мови, отже, і не привносять у значеннєвий план речення додаткової інформації. Аналізованим реченнєвим структурам, крім виділеної, властиві й інші специфічні характеристики, а саме: 1) загальнотильова спеціалізація, 2) високий ступінь продуктивності, 3) широкі сполучувальні можливості. Про відношення, які існують між реченнями з припредикатними членами Adv [БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і Adv [КОЛО+Ngen] loc [stat], лінгвісти висловили різні думки. Одні мовознавці їх кваліфікують як конструкції, що вживаються паралельно [Колодяжний: 130], використовуються для уникнення повтору прийменника [Вишня: 73]. Інші вчені запевняють, що порівнювані синтаксичні структури є семантично близькими, проте не ідентичними, оскільки “сполучення з прийменником *біля*...вказують на те, що особи чи предмети перебувають одні від одних на дуже малій відстані, поруч. Прийменник *коло* використовується тоді, коли йдеться про певну віддаленість предметів” [Коломієць: 57]. Зібраний великий за обсягом матеріал, однак, не дає права погодитися з цією точкою зору. На сучасному етапі розвитку української мови речення CcM S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat] характеризуються тотожністю відносно семантичної наповнюваності і сфери вживання. Різниця між ними полягає лише в тому, що першим притаманний вищий ступінь продуктивності. Ця особливість привертала увагу багатьох учених. Так, Л.І. Вишня пише: “У творах А. Головка, А. Шияна, П. Панча, С. Складенка, Ю. Смолича, З. Тулуб, М. Руденка вживається лише прийменник *біля* (*коло* – тільки в поодиноких випадках). Перевага віддається прийменникові *біля* і в творах інших сучасних письменників. Зокрема, у романі Гончара “Тронка” понад 120 разів вжито *біля* і менш як 20 – *коло*; у романі Стельмаха “Хліб і сіль” – близько 420 – *біля* і трохи більше 30 – *коло*; у “Переяславській Раді” Н. Рибак – близько 350 – *біля* і до 20 – *коло*” [Вишня: 73-74]. М.І. Фурдуй у своїй дисертаційній роботі також відзначає цю тенденцію і водночас наголошує, що вона може порушуватися. За даними дослідниці, в обстежених контекстах М. Стельмаха, А. Головка, Ю. Збанацького, Н. Рибак, К. Басенка, Ю. Бедзика трапляється лише прийменник **біля**, тоді як у художньому доробку П. Загребельного – тільки прийменник **коло** [Фурдуй: 112]. Важливо наголосити, що прийменник **коло** *мав*

особливе поширення в старій українській мові [Слинько: 69-71]. Письменники XIX і початку XX століття використовували його досить активно: прийменник **біля**, зазначає Л.І. Вишня, Франко вживає в 14 разів, Ю. Федькович у 19 разів, Панас Мирний у 9 разів рідше, ніж **коло** [Вишня: 71]. Однак у сучасній українській мові відбувся функціональний перерозподіл між прийменниками **біля** і **коло**, отже, і між реченнями з правобічними поширювачами Adv [БІЛЯ+Ngen] loc [stat] та Adv [КОЛО+Ngen] loc [stat]: синтаксичні конструкції з припредикатним членом Adv [БІЛЯ+Ngen] loc [stat], зауважує І.Р. Вихованець, закріпилися як домінуючий засіб вираження загальної просторової близькості до локативного орієнтира [Вихованець 1992: 132]. У групі дієслів-предикатів, які здатні програмувати правобічні поширювачі Adv [БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і Adv [КОЛО+Ngen] loc [stat], виділено такі основні семантичні розряди: дієслова місцеположення з усіма можливими диференційними рисами – “вертикальне положення”, “горизонтальне положення”, “сидяче положення”, “вісяче положення” (стояти, лежати, сидіти, висіти); дієслова існування (бути); дієслова місцезнаходження (розкинутися, з’явитися, розташуватися, притулитися (розм.), приткнутися (розм.), розміститися); дієслова місця проживання (мешкати, жити); дієслова зміни місцеположення в просторі (нагнутися, опуститися); дієслова руху з різними можливими диференційними рисами – “цілеспрямований рух”, “нецілеспрямований рух”, “самостійний рух”, “несамостійний рух”, “рух по землі”, “рух по воді”, “рух у повітрі”, “рух без указівки на середовище” та ін. (іти, мчати, повзти, бігти, пливати, летіти, мандрувати); дієслова переміщення з різними можливими диференційними рисами – “переміщення суб’єкта й об’єкта”, “переміщення тільки об’єкта” і т. ін. (гнати, тягти, волокти, нести); дієслова на позначення зміни кінетичного стану (зупинитися, спинитися); дієслова конкретної фізичної дії з різними можливими диференційними рисами – “дія, яка асоціюється з рухом”, “дія, яка не асоціюється з рухом”, “творення”, “руйнування”, “види діяльності”, “більший або менший ступінь інтенсивності дії” та ін. (бити, копати, споруджувати, знищувати, креслити, вчителювати, ранили); дієслова зникнення і появи (зникнути, з’явитися); дієслова виявлення і становлення ознаки (чорніти, біліти, квітнути); дієслова сприйняття з різними диференційними рисами – “зорове сприйняття”, “слухове сприйняття”, “нюхове сприйняття” (виднітися, чути, смердіти); дієслова з біологічним значенням

(народитися); дієслова мовлення (кричати, шепотіти). Як бачимо, функцію предиката виконують статичні й моторні дієслова.

Семантичний діапазон іменників, які з прийменниками **біля** і **коло** обіймають припредикатні позиції, широкий. Характерно, що в системі речень-репрезентантів плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” субстантиви – назви істот є регулярними заповнювачами позиції Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat]. У реченнях інших СсМ вони або зовсім позбавлені цієї функції, або виконують її зрідка: *...тремтить біля...батька дівча* (Стел.); *...[Елька] сіла біля жінок* (Гон.); *Незабаром коло...Софрона зібралась ціла юрба різного люду* (Вин.). Валентне ядро становлять іменники – найменування неістот. У значеннєвому відношенні цей розряд поширювачів досить неоднорідний. Він охоплює іменники – назви просторових і непросторових понять. До типових репрезентантів синтаксичної позиції, що програмується предикатом справа, треба віднести іменники на означення населених пунктів і їх частин, будівель, споруд і їх частин, отворів у спорудах, проїздів або проходів між будівлями, огорож, акваторій, природних об’єктів, які видніються над поверхнею, природних або штучних заглибин, різноманітних спеціалізованих територій, місць громадського відпочинку й користування, обмеженого середовища, ландшафтів, покритих рослинністю, механізованих і немеханізованих транспортних засобів: *...Менгу-каан...зупинився...біля городка Пісочена* (Малик); *Маневри бували і коло Бужан* (Куп.); *Він...народився...коло Краснограда* (Заг.); *...[жінка] зупинилася біля дверей* (Він.); *...сидів Івоніка коло печі* (Коб.); *...він зупиняється в закутку біля перелазу* (Стель); *Зацвіла шипшина біля плоту* (Крищ.); *Біля Синюхи палало...багаття* (Муш.); *Коло Дніпра загинув хлопець* (Луц.); *...хатка...стояла біля вирви* (Баг.); *...він стоїть коло ями* (Гж.); *Біля вокзалу зчинилася стрілянина* (Смол.); *Коло пристані тихо погойдувалися баржі* (Баш); *Червоноармійці одного бандита біля діброви втихомирили* (Стел.); *Коло лісу клеkotів кулемет* (Дес.); *Біля машини валялися потрощені мідні скрині* (Він.); *Коло поїзда на них тоді напали злодії* (Кун.). Досить часто роль заповнювача припредикатних позицій Adv [БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і Adv [КОЛО+Ngen] loc [stat] виконують іменники, що вказують на суцільні предмети, об’ємні предмети, утворені з однорідних частин, відносно тонкі і довгі, тонкі і високі предмети, рослини з твердим

стовбуром і гіллям, предмети побуту: *Біля ожередів стояли... копиці* (Вин.); *Коло скирти соломи лежали...речі* (Пан.); *Бійці зупинилися біля...стовпа* (Заг.); *Коло тої берези дівка стояла* (У.Н.П.); *...Первінка...вляглася біля ліжка* (Він.). Розглядаючи іменники – назви конкретних предметів різноманітної форми й різноманітного призначення, які обіймають з прийменниками **біля, коло, близько, близько від, поблизу, від, при, край, кінець, недалеко, недалеко від, недалечко, недалечко від, неподалік, неподалік від** правобічну позицію і цим самим беруть активну участь у формуванні плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”, слід мати на увазі те, що окремі з них закріплені лише за позиціями Adv [БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і Adv [КОЛО+Ngen] loc [stat]. Це передусім іменники на зразок миска, ложка, ніж, чашка, котрі називають незначні за розміром предмети, з якими неможливо уявляти різні ступені близькості, та субстантиви-соматизми типу вухо, ніс, очі, лоб, рот, груди, вуста, вуси, надбрів’я й деякі ін. *...біля...пляшки валялася шапка* (Стел.), *...[підполковник] поклав хліб коло миски* (Стел.), *Прокіп Денисенко крутиться біля її спідниці* (Стел.) [а не: близько від, поблизу, край...пляшки, миски, спідниці]; *Максим...почесав Орлика біля вуха* (Муш.), *...біля рота заворушилася усмішка* (Стел.), *Лягали...зморишки біля очей* (Стел.), *...виднілася біля надбрів’я рана* (Риб.) [а не: близько від, поблизу, край...вуха, рота, очей, надбрів’я]. Окремо треба сказати про речення з валентною рамкою Р [сидіти, лежати]+Adv [БІЛЯ (КОЛО)+N (іменники на означення моно- або поліспеціалізованих предметів чи знарядь праці: стіл, верстат, рояль, піаніно, кулет, руль, пульт) gen] loc [stat]. У них виділене основне значення може ускладнюватися семантичним відтінком “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”. Як правило, цей локативно-семантичний відтінок чітко виражає лише контекст. Пор.: *Генріх сидів біля руля* → *Генріх...сидів біля руля, а Люда захоплено вихваляла його майстерність водія* (Дол.). Характерно, що реалізаторами позиції S виступають тільки іменники – назви людей.

За ступенем семантичної наповнюваності речення CcM S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat] можуть максимально наближатися до речень з припредикатними членами Adv [БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat] та Adv [БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat], які інформують про те, що дія відбувається

на мінімальній відстані від локативного орієнтира. Необхідною умовою для цього є розширення структури правобічного компонента за рахунок інтенсифікаторів на зразок *самий, самісінький, саміський* (діал.), близько: *Біля самого лісу...загаркавив...кулемет* (Стел.); *...снаряд упав коло самого бліндажа* (Довж.); *Тетяна сідає близько коло печі* (Коб.).

СсМ S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat]

Між реченнями СсМ S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] існує спільне й відмінне. Пор. подані вище речення з такими:... *[він] посунув побіля дівчат* (Вин.); *Він сидів уже побіля столу* (Кр.); *Побіля річок, озер та видолинків України є мільйони таких джерелець* (Чаб.); *Весь куток побіля вікна пламенів трояндами* (Гал.); *Тернина побіля брами плазує* (Калин.); *...побіля вагонів...бігла бабуся* (Тют.). Спільність полягає в тому, що вони входять до однієї семантичної зони триланцюгового локативно-статичного комплексу “максимальна близькість – близькість – відносна близькість” і не мають жорстких обмежень у плані вибору заповнювачів конститутивних позицій. До тих ознак, за якими зіставлявані речення не збігаються, слід віднести утримання завдяки початковому елементові *по-*, що є, за словами О. Синявського, підсилювальною частиною [Синявський: 280] прийменника *побіля*, синтаксичними структурами з припредикатним компонентом Adv [ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat] відтінку дистрибутивності. Це відбивається на їхній валентній організації (іменники на зразок *миска, тарілка, диван, очі, губи* не фіксуються в семантичному діапазоні репрезентантів правобічної позиції) і значеннєвій специфікації (денотативну структуру не може супроводжувати додатковий значеннєвий відтінок “НПО+ПО+МРПО:дія відбувається на незначній відстані від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”). Нарешті, речення СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat] різняться ще й функціональними можливостями: перші відзначаються високою частотою живання, тоді як другим властива функціональна пасивність.

СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [stat]

Репертуар речень, у яких ступінь просторової близькості передається загально, завершують реченнєві структури з припредикатним членом Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [stat]: *Він стояв од поля* (Бар.). Специфічними ознаками їх є такі: 1) обмеженість у

плані вибору заповнювачів валентної рамки P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [stat]; 2) низька продуктивність. Щодо лексико-семантичного складу основних носіїв валентності, то він представлений статичними дієсловами, зокрема тими, які вказують на місцеположення (стояти, сидіти, лежати) і місцеперебування (перебувати, знаходитися). Якщо ж роль предиката виконують моторні дієслова, реалізується інший тип локативної семантики: “НПО+ПО+НРПО:ВПр”, складниками якої є чотири диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху від межі ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху з меж ЛО”; 3) “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху від ЛО з обов’язковою контактною локалізацією; 4) “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху з боку ЛО” (див. с. 72-82). Отже, розрізнявачем планів змісту “НПО+ПО+МРПО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПр”, які репрезентують речення СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc, виступає семантична структура або морфемна організація дієслова-предиката. Пор. для прикладу: *Х стояв од насіку* → МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО; *Х одбіг од насіку* → НРПО:ВПр: напрям руху від межі ЛО, *Х біг десь од насіку* → НРПО:ВПр: напрям руху з боку ЛО. Склад іменників-заповнювачів правобічної позиції речень СсМ S+P+Adv [ВІД/ОД+Ngen] loc [stat] вужчий порівняно з реченнями СсМ S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat] і, особливо, S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] та S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat]. Він представлений лексемами – назвами обмежених просторів, а саме: невеликих відкритих ділянок, спеціалізованих територій, приміщень, споруд різного призначення, протяжних просторів лінійного характеру. Функціональна пасивність речень, утворених за зразком СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc [stat], мотивується різними причинами, а саме: 1) семантичною невизначеністю первинного прийменника від/од; 2) його багатозначністю; 3) наявністю в мові інших репрезентантів такого локативно-статичного фрагмента загального плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”, як “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на не конкретизованій щодо максимальної або відносної близькості відстані від ЛО”.

**СсМ S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat]**

Речення СсМ S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat] репрезентують семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на максимально

близькій відстані від ЛО”. Разом з реченнями СсМ S+P+Adv[ПРИ+Nloc] loc [stat], S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[СКРАЮ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] вони утворюють першу семантичну зону триланцюгового локативно-статичного комплексу “максимальна близькість – близькість – відносна близькість”. Виразником диференційної ознаки “максимальна близькість від ЛО” виступає прийменник **близько** і препозитивний компонент прийменникового комплексу **близько від**, які зберігають успадковане від прислівника-мотиватора значення “на невеликій відстані” (див.: [СУМ, т. I: 198]). За лексико-семантичною реалізацією основного носія валентності та його правобічного поширювача речення з припредикатними членами Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat] і Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat] уподібнюються передусім реченням з правобічними компонентами Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat], Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat] і Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat]. Повне уподібнення простежується на рівні позиції Р. Щодо позиції Adv [Prep+Nx] loc [stat], то тут мають місце деякі розходження: якщо в реченнях СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat] типовими її заповнювачами є іменники – найменування істот і неістот, то в реченнях СсМ S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat] та S+P+Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat] субстантиви на позначення істот уживаються лише зрідка. Валентне ядро становлять іменники, які називають просторові й непросторові поняття (ліс, стадіон, хата; стовп, клен): *Ой зродили ягідочки близько перелазу* (У.Н.П.); *Читальню будували [вони]... близько дороги* (Март.); *Мене мати породила близько потічка* (У.Н.Р.); *...[вона] станула вже близько гурту* (Коб.); *Залпи чулися...близько від лісу* (Дес.); *Близько від берега щось заплюскотіло* (Кор.).

СсМ S+P+Adv[ПРИ+Nloc] loc [stat]

Специфіка речень СсМ S+P+Adv[ПРИ+Nloc] loc [stat] криється в тому, що вони передають значення не тільки дистантної, а й контактної локалізації і характеризуються лексико-семантичною селекційністю на рівні припредикатного члена. Семантичну структуру цих речень можна описати так: “хтось перебуває, щось розташовується на максимально близькій відстані від ЛО чи контактує з останнім, прилягаючи до нього”. Значення контактної й дистантної локалізації не завжди чітко протиставляються.

Контактна локалізація виразно заявляє про себе тоді, коли функцію основного носія валентності виконують дієслова місцеположення з диференційною рисою “висяче положення” (висіти, теліпатися), а в програмованій ним синтаксичній позиції справа вживаються іменники на зразок бік [“права або ліва частина тулуба від плеча до стегна”], стіна, для яких сема “вертикальне положення” є актуальною: *Шабля...при боці висить* (Пан.); *Висить...рибальська сіть при стіні* (У). В інших випадках значення контактної й дистантної локалізації розмежовується тільки на основі даних контексту. Пор.: *Х сидів при столі* → контактна або дистантна локалізація; *Х сидів при столі, торкаючись його ніжки* → контактна локалізація; *Х сидів майже при столі (при столі, не торкаючись до нього)* → дистантна локалізація. Склад дієслів, які беруть участь у формуванні значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на максимально близькій відстані від ЛО”, включає виділені вище дієслова з усіма можливими диференційними ознаками, а також інші семантичні розряди, про які вже говорилося при аналізі речень СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat], а саме: дієслова місцеперебування, конкретної фізичної дії з різними диференційними ознаками, сприйняття, мовлення, появи, зміни кінетичного стану, виявлення і становлення ознаки, зміни місцеположення в просторі. Лексико-семантичний інвентар заповнювачів позиції Adv [ПРИ+Nloc] loc [stat] вужчий порівняно з лексико-семантичним діапазоном репрезентантів правобічної позиції розглянутих вище речень із загальним семантичним описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”. Валентне ядро становлять субстантиви на означення протяжних просторів лінійного характеру (дорога, шлях, траса, шосе), окремі іменники – найменування отворів у спорудах (вікно, двері), просторів з прямовисним схилом (берег), а також опредмечені дієслівні імена, що вказують на місце, яким виходять, виїжджають, заходять, заїжджають (вихід, в’їзд, вхід, виїзд, спуск): *При дорозі стоять хати* (Лепк.); *Жив...він при трасі* (Ле); *Козаки спали при дверях* (Лепк.); *При вході...з’юрмилися цигани* (Стус). Розряд можливих репрезентантів припредикатної позиції Adv [ПРИ+Nloc] loc [stat] утворюють іменники на позначення ландшафтів, покритих рослинністю (лука, діброва), обмеженого середовища (вогонь

[“багаття”], ватрище), водних об’єктів (ріка, Дунай), будівель, споруд (комора, льох), конкретних предметів, як правило, вищих від людського росту, що можуть правити за просторовий орієнтир (вишка, яблуня): *Намет стоїть при луці* (Оп.); *...при Дунаю Соловей щебече* (У. Н. Р.); *Бджоли...гудуть...при сливі* (Лепк.); *Прослали [вони] скатерті при обелісках* (Луц.). Якщо припредикатний член формують прийменник **при** й іменники іншої семантичної природи, речення СсМ S+P+Adv[ПРИ+Nloc] loc [stat] передають план змісту нелокативного типу. Так, синтаксичні конструкції з валентною рамкою Р (дієслова наявності, перебування)+Adv [ПРИ+N (іменники – назви людей) loc] loc [stat] передають значення присутності. Реченнєві структури з валентними рамками 1) Р (дієслова наявності, перебування)+Adv [ПРИ+N (іменники – найменування установ) loc] loc [stat], 2) Р (дієслова наявності, перебування)+Adv [ПРИ+N (іменники на означення знарядь праці) loc] loc [stat] репрезентують семантику 1) підпорядкування, залежності і 2) сфери діяльності [Вихованець 1980: 91; Іваненко 1981: 40]. Речення, побудовані за зразком СсМ S+P+Adv[ПРИ+Ngen] loc [stat], окремими семантичними і, відповідно, валентними характеристиками подібні до речень, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat]. По-перше, реалізоване ними основне диференційоване значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на максимально близькій відстані від ЛО” може ускладнюватися відтінком “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на максимально близькій відстані від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”. У такому випадкові позицію Р обіймають дієслова місцеположення з диференційними ознаками “горизонтальне положення”, “сидяче положення” (лежати, сидіти), позицію Adv [ПРИ+Nloc] loc [stat] – іменники – назви моно- або поліспеціалізованих предметів чи знарядь праці (кулемет, кермо, рояль), а позицію S – субстантиви – найменування людей. Пор.: *Х лежав при кулеметі [біля кулемета...]*, *Х сидів при кермі [коло керма...]*. По-друге, за необхідності конкретизації відстані, що встановлюється між субстанцією, яка переміщується чи не рухається (або лівобічним поширювачем), і локативним орієнтиром, корпус речення може розширюватися за рахунок інтенсифікаторів типу самий, самісінький, близько: *Снаряди прогули при самій землі* (Гон.). Відносно функціональних можливостей речень СсМ S+P+Adv[ПРИ+Nloc] loc [stat] немає однозначної думки.

Достатньо сказати, що з цього приводу відомі, принаймні, два різні погляди: 1) аналізовані синтаксичні структури поповнюють розряд архаїзованих конструкцій [Безпалько: 152]; 2) вони активно використовуються й на сучасному етапі розвитку української мови [Іваненко 1981: 40]. Таким чином, характерну властивість відзначених речень, з одного боку, становить те, що в них припредикатні члени на зразок при дорозі, при долині, при вході, при виході, при в'їзді, при виїзді виступають як усталені звороти, а самі вони широко побутують у розмовному мовленні, фольклорі, художній літературі, вирізняючись при цьому емоційно-експресивним забарвленням. З другого боку, помітною ознакою цих речень є заповнення прогнозованої дієсловом-предикатом позиції справа сучасними досить активними лексемами типу шосе, автострада, алея: *Х лежить при дорозі [при залізниці, при автошляху, при пероні, при платформі...]*. Саме це дає право зберігати за ними синтаксичну перспективу. Заслугує на увагу ще одна деталь: до репрезентантів значення “максимальна близькість”, яке є органічним компонентом триланцюгового локативно-статичного комплексу “максимальна близькість – близькість – відносна близькість”, у входять речення СсМ S+P+Adv[Y+Ngen] loc [stat]: ...*дівчина сіла собі...у віконця* (Ф.). Вони поповнили розряд архаїзованих синтаксичних структур. У творах письменників ХХ століття ці речення практично не фіксуються.

СсМ S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat]

План змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” специфічну репрезентацію одержує в реченнях СсМ S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], оскільки вони повідомляють не лише про перебування когось або розташування чогось на незначній відстані від просторового орієнтира, а й про максимальне наближення когось або чогось до нього, навіть зіткнення когось або чогось з його крайньою частиною, про перебування когось або розташування чогось на тій частині простору, що міститься скраю. За семантичною ознакою “близько від якої-небудь частини простору” розглядані речення виявляють схожість з реченнями СсМ S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat], для яких визначальною є семантична ознака “максимальне наближення до ЛО, зіткнення з його кінцевою частиною, перебування когось, розташування чогось на кінцевій, у кінцевій частині простору, яка править за ЛО”. Деякі дослідники відносять речення з припредикатними членами Adv [КРАЙ+Ngen] loc [stat] і

Adv [КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] до розряду реалізаторів диференційованого значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО”, наголошуючи, що воно взаємодіє з іншим диференційованим значенням – “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”. Наприклад, І.Р. Вихованець підкреслює, що ці синтаксичні конструкції є семантично однотипними з реченнями CcM S+P+Adv[ОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЛІВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЛІВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРАВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПРАВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОБІРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОБІРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], оскільки виражають дистантну щодо просторового орієнтира локалізацію з таким її семантичним різновидом, як горизонтальна локалізація з бічної сторони (або сторін) і поблизу просторового орієнтира [Вихованець 1980: 122-123, 206-207]. Цю точку зору поділяє і К.Г. Городенська [Городенська 1993: 287]. Щоправда, у дослідженнях І.Р. Вихованця натрапляємо й на інше твердження: речення CcM S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] покликані виражати план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на близькій відстані від кінцевої частини або краю ЛО” [Вихованець 1992: 174]. З.І. Іваненко пропонує розмежовувати речення з припредикатними членами 1) Adv[ОБІК+Ngen] loc [stat], Adv[ОБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv[ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv[ЛІВОРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv[ЛІВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv[ПРАВОРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv[ПРАВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv[ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv[ОБІРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv[ОБІРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat] і 2) Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] за такими загальними семантичними характеристиками, як “близько – збоку” і “близько – край (кінець)”. Локативно-статичне значення фрагмента “перебування в кінці якогось предмета або на самому краю його” [Іваненко 1981: 51] передають речення CcM S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat]. На наш погляд, більш переконливою є остання концепція, хоч і вона потребує деякого уточнення. Про неспроможність речень з правобічними компонентами Adv [КРАЙ+Ngen] loc [stat] і Adv [КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] виражати значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової частини ЛО” дають змогу

говорити вторинні прийменники **край** та **кінець**. Для них сема „бічна сторона” є індиферентною. Ці прийменники успадкували від іменників-мотиваторів, а якщо точніше, то від адвербіалізованих безприйменникових відмінкових субстантивних форм, інші семи – “лінія, що обмежує поверхню чого-небудь, а також те, що прилягає до цієї лінії” (див.: [СУМ, т. IV: 320]), “крайній пункт, межа протягності предмета, площини тощо... те, що прилягає до такого пункту, межі” (див.: [СУМ, т. IV: 163]). Отже, твердження І.Р. Вихованця і К.Г. Городенської можна уточнити так: речення СсМ S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat] та S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] репрезентують диференційоване значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”, яке ускладнюється семантичними відтінками “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається максимально близько біля крайньої фасадної, тильної або бокової основи частини ЛО чи в зіткненні з цією частиною” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається максимально близько біля кінцевої фасадної, тильної або бокової частини ЛО чи в зіткненні з цією частиною”. До особливих ознак речень, утворених за зразком СсМ S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat], слід віднести й те, що вони 1) реалізують значення не лише дистантної, а й контактної горизонтальної локалізації, причому радіус дистантності досить незначний, і 2) не передають симетричної локалізації, бо мають певні обмеження, пов’язані з конституванням припредикатного члена. За типом лексико-семантичної будови позиції Р речення з обставинним поширювачем S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], у яких правобічний поширювач структурують прийменник **край** та семантично поліфункціональні іменники в родовому відмінку, збігаються з усіма останніми реченнями-реалізаторами плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”. Наші спостереження засвідчують, що особливо помітною є частотність використання в ролі предиката дієслів місцеположення з диференційними ознаками “сидяче положення”, “вертикальне положення” (сидіти, стояти) та дієслів становлення і виявлення ознаки (синіти, зеленіти, сохнути). Валентне ядро серед репрезентантів припредикатної позиції утворюють іменники – назви просторів лінійного характеру, населених пунктів, їх частин, типів ландшафтів, покритих рослинністю, невеликих відкритих ділянок, окремих частин будівель і споруд, заглибин, різноманітних спеціалізованих територій, акваторій, окремих предметів побуту значного розміру: *Край дороги*

полуднували женці (Ант.); *Стоїть край шляху* ланкова (Луц.); ...[чоловік] *сидить край двору* (Білоус); *Край просіки* росли кущі (Дон.); *Сидять мати край віконця* (Янов.); *Край рівчака сидів*...голова деревообробників (Ант.); *І дівчина край озера співала* (Дм.); *Григорій примостився край лави* (Баг.). Як видно з прикладів, лексико-семантичний склад поширювачів представлений іменниками – назвами неістот. Є підстави говорити про дію лексико-семантичної вибіркової на рівні позиції Adv [КРАЙ+Ngen] loc [stat]: цю позицію, як уже було відзначено вище, не можуть заповнювати лексеми на зразок тарілка, миска, каструля, ніж, що називають невеликі за розміром предмети, лексичні одиниці на означення істот, особові займенники, які заступають іменники, та зворотний займенник себе. З.І. Іваненко зазначала, що звороти з прийменником **край** у мові ХІХ століття могли утворюватися й від особових назв, але сучасній українській мові така модель сполучуваності не властива [Іваненко: 35]. Пор. для прикладу: *Сидів панич край панночки* (Гр.); *Чому край батька не сяде його ручиця права?* (Гр.). Великий за обсягом фактичний матеріал, який є в нашому розпорядженні, повністю підтверджує цю думку. План змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається близько біля крайньої фасадної, тильної або бокової сторони ЛО чи в зіткненні з цією частиною” виражають також маловживані в сучасній українській мові речення СсМ S+P+Adv[СКРАЮ+Ngen] loc [stat]: *Воно [колгоспне подвір’я] стояло скраю...села* (Янов.). Обмежене функціонування цих речень пояснюється, очевидно, тим, що прийменник **скраю**, на відміну від прийменника **край**, передає значення “на кінці, у кінці чогось” менш виразно, оскільки він характеризується полісемантичністю, тому що репрезентує ще й таку локативну семантику, як “на межі чогось” (див.: [СУМ, т. ІХ: 312]).

СсМ S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat]

Уже було відзначено, що речення СсМ S+P+Adv[КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КРАЙ+Ngen] loc [stat], маючи однакове загальне диференційоване значення, протиставляються частковими семантичними відтінками, які привносяться семантично прозорими прийменниками **кінець** і **край**. Реченням з припредикатним членом Adv [КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] притаманні й інші специфічні риси, а саме: 1) жорстка лексико-семантична обмеженість у плані вибору заповнювачів предикатної і правобічної позицій; 2) функціональна пасивність. Що ж стосується лексико-семантичної

реалізації валентної рамки P+Adv[KІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat], то основним заповнювачем позиції Р є дієслова місцеположення з диференційною ознакою “сидяче положення”, а позиції Adv [KІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] – іменник стіл: *Кінець одного стола сіла Мотря* (Лепк.). Зрідка конструктивним центром розгляданих реченневих структур виступають дієслова інших семантичних розрядів, а в позиції справа від предиката фіксуються субстантиви на означення просторових понять: *Будинок стояв кінець вулиці* (Янов.). Звороти з прийменником *кінець*, зауважував І.І. Слинько, як і значеннєво споріднені з ними звороти з прийменником *край*, характеризувалися поширеністю в мові XVII-XVIII ст. Склад іменників, які сполучалися з указаними прийменниками, також не відзначався суворою обмеженістю [Слинько: 73]. Навіть у минулому столітті, продовжує думку цього вченого З.І.Іваненко, речення СсМ S+P+Adv[KІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] були продуктивними [Іваненко 1981: 51]. На сучасному етапі розвитку української мови аналізовані синтаксичні конструкції звузили свої функціональні можливості. Прийменникові *кінець*, який разом з іменником обіймає правобічну позицію, характерна маркованість: він обарвлений народнорозмовним колоритом (див.: [СУМ, т. IV: 164]). Закріплену за реченнями СсМ S+P+Adv[KІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] семантику в сучасній українській мові активно виражають речення СсМ S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat], заповнювачем припредикатної позиції в яких виступає іменник *кінець*. Він, як синсемантична лексична одиниця, перебуває у відношенні активно-пасивної валентності з іншими іменниками-поширювачами, що називають просторові й непросторові поняття, тобто вживається у складі дескрипції Subx+Subx. Пор.: *Ой шумлять верби да кінець греблі – В кінці греблі шумлять верби* (У.Н.П.).

СсМ S+P+Adv[ПОБЛИЗУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ ВІД+Ngen] loc [stat]

За способом лексико-семантичної реалізації позицій S, Р та Adv [Prep+Nx] loc [stat] речення СсМ S+P+Adv[ПОБЛИЗУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+

Adv[НЕПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ ВІД+Ngen] loc [stat] є однотипними з реченнями СсМ S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat]. Пор. подані вище приклади з такими: *Я ж народився і виріс поблизу Києва* (Малик); *Вони стояли...поблизу скіфського городища* (Ц.); *Приятель...зупинився поблизу...брами* (Зер.); *Могилка...зазеленіла бур'яном поблизу залізниці* (Б.); ...[Кармазин] *стояв з трактором поблизу корівника* (Мор.); ...[берези] *ростуть поблизу...тополі* (Ц.); ...[Івоніка] *сидів недалеко хати* (Коб.); *Цей базар стояв недалеко морської пристані* (Чайк.); *Він розташувався недалеко від залізниці* (Чорн.); *Недалеко від дороги стояли сани* (Гж.); *Левчук сидів недалеко від Горбатюка* (Д.); ...*жевріло...неподалік бакенської будки...вогнище* (Гон.); *Ми живемо неподалік берега* (Я.); *Жив...Іван Громовий неподалік від Борового* (Зб.); *Неподалік від костьолу...мешкала родина...* (Грін.); *Непоодаль від...дому...стоїть...дімок* (Св.); ...*осторонь чиеїсь садиби росло...дерево* (Руд.); *Я сплячу машину...осторонь шляху* (См.); *Осторонь столів під кущами лисниться...барильце* (Гон.). Особливістю розгляданих речень є те, що в них значення “максимально близька віддаль від ЛО”, яке притаманне реченням з припрєдикатними членами Adv [БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat] і Adv [БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat], трохи нівелюється, тобто ці синтаксичні конструкції повідомляють про дещо менший ступінь наближення просторового об'єкта до локативного орієнтира. Виразником ступеня наближення слугують прийменники, які не втрачають значеннєвого зв'язку з морфологізованими прислівниками, що стали базою для їхнього творення: прийменники **близько, близько від** передають сему “на максимально невеликій відстані”, а прийменники **недалеко, недалеко від, неподалік, неподалік від, непоодаль, непоодаль від, осторонь, осторонь від** – сему “на незначній відстані” (див.: [СУМ, т.V: 281, 358, 788]). Коли ж виникає потреба конкретизації значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” вказівкою “максимальна близькість”, у правобічній позиції з'являються інтенсифікуючі компоненти або її формують разом з іменниками-істотами (частіше) або істотами (зрідка) прийменники на зразок

недалечко, недалечко від: *Недалечко від криниці... пристала....громада* (Мир.). За функціональною природою аналізовані речення майже не розрізняються. Виняток становлять хіба що реченнєві структури з припредикатними членами Adv [НЕПООДАЛЬ+Ngen] loc [stat] і Adv [НЕПООДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat], які мають низьку частоту вживання. Антонімічною парою до речень, побудованих за зразком CcM S+P+Adv[БЛИЗЬКО+ Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБЛИЗУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО+ Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПООДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПООДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+ Adv[ОСТОРОНЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕЧКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕЧКО ВІД+Ngen] loc [stat], виступають речення CcM S+P+Adv[ОДДАЛІК/ВІДДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+ Adv[ОДДАЛІК ВІД/ВІДДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+ Adv[ОДДАЛЕКИ/ВІДДАЛЕКИ+Ngen] loc [stat], S+P+ Adv[ОДДАЛЕКИ ВІД/ВІДДАЛЕКИ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+ Adv[ОДДАЛЯ/ВІДДАЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ ВІД/ВІДДАЛЯ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДАЛЬ+Ngen] loc [stat], котрі реалізують локативно-статичну семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на відносно далекій відстані від ЛО”, а також речення, в основі яких лежить CcM S+P+Adv[ДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], що репрезентують локативно-статичне значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на великій відстані від ЛО”. Пор. для прикладу: *Х лежав близько [близько від] контори – Х лежав оддалеки [оддалеки від] контори; Х сидів неподалік [неподалік від] стовпа – Х сидів подалік [подалік від] стовпа; Х полов поодадь [поодадь від] дороги – Х полов поодадь [поодадь від] дороги; Х зупинився недалеко [недалеко від] пляжу – Х зупинився далеко [далеко від] пляжу.*

CcM S+P+Adv[ОДДАЛІК/ВІДДАЛІК+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ОДДАЛІК ВІД/ВІДДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ/ВІДДАЛЕКИ+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ ВІД/ВІДДАЛЕКИ ВІД+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ/ВІДДАЛЯ+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ОДДАЛЯ ВІД/ВІДДАЛЯ ВІД+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ПООДАЛІЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІЬ
 ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК+Ngen] loc
 [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat],
 S+P+Adv[ОПОДАЛІК+Ngen] loc [stat]

У виокремленому вище дволанцюговому локативно-статичному комплексі „віддаленість – далекість”, який є сегментом загальної семантики “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО”, семантичну зону “віддаленість” представляють речення CcM S+P+Adv[ОДДАЛІК/ВІДДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛІК ВІД/ВІДДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ/ВІДДАЛЕКИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЕКИ ВІД/ВІДДАЛЕКИ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ/ВІДДАЛЯ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОДДАЛЯ ВІД/ВІДДАЛЯ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПООДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОПОДАЛІК+Ngen] loc [stat]. Ці речення повідомляють про перебування когось або розташування чогось на відносно далекій відстані від локативного орієнтира: *Стояла удовина хатка...оддалік...від усякого іншого житла* (Вов.); *Оддалеку козацької старшини...сидів Чіпка* (Мир.); *Стала [вона] оддалік від коня* (Скл.); *...[парубчак] стояв оподалік загону* (Ір.). Носієм диференційної ознаки “значний ступінь віддаленості” є вказані прийменники, які досить послідовно реалізують успадковане від прислівників, на базі котрих сформувалися, значення (див.: [СУМ, т. I: 576-577, 719-720; т. VII: 176]). Виразником градації, яка може виникати в межах виокремленої семантичної зони, виступають інтенсифікатори: *Трохи поодалік від берега...дрімають табунцем чайки* (Лог.). Розглядані речення не відрізняються від речень-репрезентантів плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” характером оформлення основного носія валентності, передусім тих, в основі яких лежать CcM S+P+Adv[БЛИЗЬКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[БЛИЗЬКО

ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБЛИЗУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОБЛИЗУ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛІК ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕПОДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ОСТОРОНЬ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕЧКО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НЕДАЛЕЧКО ВІД+Ngen] loc [stat]. Приблизно таке ж становище спостерігається на рівні позиції Adv [prep+Nx] loc [stat]: валентне ядро утворюють строкати в семантичному відношенні іменники – найменування неістот. Вони називають різноманітні просторові й непросторові поняття. Можливими заповнювачами цієї позиції є іменники на позначення істот. Останні регулярно виступають у формі множини (студенти, коні) або вказують на яку-небудь сукупність (полк, трупа, зграя). Поняття “максимальна близькість”, “близькість”, “відносна близькість”, “віддаленість”, “далекість”, “незначний ступінь віддаленості”, “значний ступінь віддаленості”, якими ми оперуємо, є до певної міри умовними*. До реалізаторів розгляданого типу локативно-статичної семантики належать також речення СсМ S+P+Adv[ПОДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ОДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat]: *...подаль від ліжка Павлючиха процвітає* (Вов.); *Одаль від інших людей...ми живемо* (Сл.). Вони вважаються стильовими варіантами виділених вище речень із семантичним описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на значній відстані від ЛО”. Маркованість синтаксичних конструкцій припредикатними членами

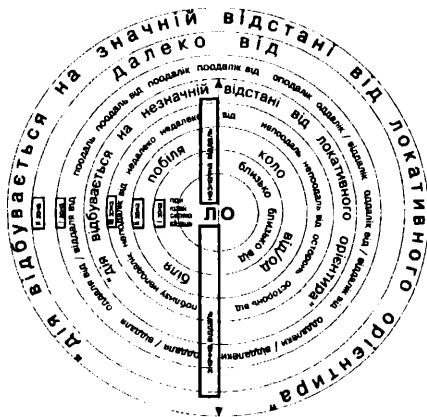
* Як справедливо вказує Л.І. Вишня, з одного боку, у “мовній практиці рідко виникає потреба визначити різні ступені близькості, тобто виміряти її метрами чи сантиметрами”, з другого боку, “словесне оточення, контекст завжди конкретизує і уточнює відстань” [Вишня: 73]. Щодо першої частини цього твердження, то ним пояснюється відносно невисока частота вживання речень із загальними семантичними описами “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на значній відстані від ЛО”, за винятком хіба що речень двох СсМ: S+P+Adv[БІЛЯ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[КОЛО+Ngen] loc [stat], які досить загально вказують на ступінь просторової близькості, не передають градації локативної віддаленості. Друга частина поданого вище твердження проливає світло на природу локалізації – взаємозв’язку, який виникає між субстанцією, що переміщається чи не рухається (або лівобічним поширювачем), і локативним орієнтиром (або правобічним поширювачем): для заповнювачів лівобічної позиції, які називають незначні за розмірами предмети, градація віддалення/близькості має одні параметри, а для репрезентантів цієї ж позиції, котрі називають значні (великі) за обсягом предмети, ця градація набуватиме інших вимірів.

Adv [ПОДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat] і Adv [ОДАЛЬ ВІД+Ngen] loc [stat] обумовлена характером препозитивного компонента вказаних приєднаних комплексів: компонент **подаль** не виходить за сферу розмовного мовлення, а **одаль** є діалектним (див.: [СУМ, т. VI: 733; т. V: 623]).

CcM S+P+Adv[ДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat]

Другу семантичну зону дволанцюгового локативно-статичного комплексу “віддаленість – далекість” репрезентують речення однієї CcM S+P+Adv[ДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat]. Вони інформують про перебування когось або розташування чогось на далекій відстані від локативного орієнтира: *Він жив...далеко від Дніпробуду* (Баш); *Бурлаки були...далеко від Стеблева* (Неч.); *Далеко од берега грає...табун...дельфінів* (Коцюб.). Основним виразником диференційної ознаки “великий ступінь віддаленості” виступає препозитивний компонент приєднаного комплексу **далеко від**, який передає успадковане від морфологізованого прислівника-мотиватора значення “на великій відстані” (див.: [СУМ, т. II: 207]). У плані лексико-семантичної реалізації всіх можливих конститутивних позицій описувані речення не відрізняються від речень, які представляють першу семантичну зону локативно-статичного комплексу “віддаленість – далекість”. Як і в інших реченнях, що передають який-небудь з можливих семантичних різновидів загального плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО”, у розгляданих синтаксичних структурах на ступінь просторової віддаленості можуть впливати інтенсифікатори на зразок *дуже*, *вельми*, *досить*, *незмінно*, *понадміру*, *страшно* (розм.), *страх* (розм.), *занадто* Пор.: *Х опинився далеко від села [вокзалу...]* – *Х опинився дуже [незмінно...] далеко від села [вокзалу...]*. Невисокий ступінь продуктивності речень з припредикатним членом Adv [ДАЛЕКО ВІД+Ngen] loc [stat] мотивується тим, що в мовній практиці рідко виникає потреба встановлювати різну градацію просторової віддаленості.

У схематичному вигляді семантичну ієрархію, яка виникає в системі конкретних репрезентантів загального значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО”, можна інтерпретувати так:

СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat]

Речення, утворені за СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat], репрезентують значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному ЛО”. Відразу зазначимо, що у плані семантики і валентної організації аналізовані синтаксичні конструкції виявляють схожість з реченнями СсМ S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat] за умови реалізації останніми плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО”. Серед дієслів, які обіймають позицію Р у реченнях з припредикатними членами Adv [МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat], виділяються такі ж семантичні розряди, як і в реченнях з правобічним компонентом Adv [СЕРЕД+Ngen] loc [stat]: місцеположення (сидіти, стояти, лежати, висіти), місцеперебування (зосереджуватися, скупчуватися, гніздитися), появи і зникнення (виринути, завидніти, пропасти), поширення (розповсюджуватися, поширюватися, розноситися), зорового, слухового, нюхового сприйняття (побачити, почути, пахнути), цілеспрямованого й нецілеспрямованого руху та переміщення (летіти, літати, сунути, совати, нести, носити), конкретної фізичної дії (купатися, клепати, косити, різати, рубати), лексеми зі значенням “ставати, робитися якоюсь ознакою” (зеленіти, зеленішати, біліти, білішати). Регулярною для них є безпрефіксна форма. Функцію семантичного маркера виконують припредикатні компоненти – головно іменник і почасті прийменник. Останній, як уже відзначалося при описі речень СсМ

S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir: fin], що репрезентують значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі простору, оточеного ЛО”, не втратив семантичного зв’язку зі словом, на базі якого постав (див. с. 193). Лексико-семантичний склад іменників, що можуть заповнювати позиції Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat], охоплює назви неістот і істот. Серед перших потрібно виділити насамперед найменування ландшафтів за рослинністю (очерет, ліс), різноманітних спеціалізованих територій, які відмежовуються одна від одної (поле, пшениця), будівель, споруд і їх частин (сарай, кімната), сукупності однорідних предметів (каміння, хмизняк), певної сукупності істот (натовп), акваторій (ріка, ставок), типів поверхонь (гора, долина, рівнина), заглибин (яма, ущелина), населених пунктів і їх частин (Полтава, площа), будь-яких конкретних предметів (стіл, гвинтівка): *Між деревами майнула...постать* (Дон.); ...[човен] *сунувся між двома стінами...очерету* (Неч.); *Між приватною канцелярією і спальнею...судді була...кімнатка* (Лепк.); *Між церковними банями гніздилися голуби* (Ан.); ...*пропаде вода між камінням* (Хот.); *Між Дніпром і Доном Перун переморгнувся з Посейдоном* (Кост.); *Місто лежало...між двома...горами* (Тк.); *І потоне...[дикий мак] між річками* (Мик.); *Цілий рік снувались невидимі струни між Білогір’ям і Львовом* (Ц.); ...*дрізд...тріпотить між спинкою...ліжка і піччю* (Мур.); ...*пророста насіння між бур’яну та будяку* (Мал.); *Між...беріз...ідуя* (Зер.); *Між дерев...маячили...силуети* (Смол.). Специфічно, що ці іменники функціонують або у формі множини, або у складі дескрипції, яка передає значення “визначена чи невизначена кількість ЛО”. Базою для творення речень можуть виступати також іменники на означення частин одного предмета (зубці, ребра, пальці) або парних предметів (коліна, брови): *Його цигарка порвалася між пальцями* (Під.); *А в самої заховається смішинка між бровами* (Мик.); *Гарба...затиснув між колінами гвинтівку* (Бл.). Для субстантивів типу коліна, брови єдино можливою є форма множини. Серед іменників – найменувань істот у припредикатній позиції найчастіше фіксуються ті, які називають людей за різними ономасіологічними характеристиками: *Раду станув між своїми циганами* (Коб.); ...я *ходив між людей* (Калин.); *Власник...тримав ліхтар між собою і Андрієм* (Баг.); *Межи тевтонами були й гуцули* (Ан.). Ці іменники-поширювачі, як і виділені вище, вживаються у складі дескрипції або мають

форму множини, указуючи на невизначену чи узагальнену множинність.

Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному ЛО”, як і план змісту “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений ЛО”, яке передають речення CcM S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir: fin], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [dir: fin], зазнає внутрішнього семантичного поділу: у ньому виокремлюються два локативно-статичні сегменти: 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному двома ЛО” і 2) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному кількома (багатьма) ЛО”. Кожному з цих сегментів властивий свій набір правобічних поширювачів, які, з одного боку, характеризуються подібністю щодо лексико-семантичної будови, а з другого – відрізняються граматичною та семантико-граматичною будовою. Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному двома ЛО” виникає тоді, коли припредикатну позицію обіймають 1) іменники – назви парних предметів, 2) субстантиви, що утворюють двокомпонентний ряд однорідних членів речення, який може мати таку структуру: а) Subx (sing)+Con [i (= й), та (в значенні i)]+Subx (sing); б) Subx (plur)+Con [i (= й), та (в значенні i)]+Subx (plur); в) Subx (sing)+Con [i (= й), та (в значенні i)]+Subx (plur); г) Subx (plur)+Con [i (= й), та (в значенні i)]+Subx (sing); 3) іменники, які, сполучаючись із числівником два, утворюють дескрипцію Numx+Subx. Пор.: 1) *Х виднівся між бровами [між губами, між колін]*; 2) *Х стояв між хлівом і тинам [межи партами і столами, між учителем та учнями, між діжками і грубкою, між бур'яну та будяку]*; 3) *Х загібав [листя] між двома стовпами [між двох верб]*. У формуванні розгляданого значення беруть участь також атрибутивні конкретизатори: 1) прикметники, що виконують функцію узгоджених означень, 2) іменники, які виступають у ролі неузгоджених означень, та 3) власні іменники (назви одиниць адміністративно-територіального поділу, поселень і їх частин, водних об'єктів, шляхів сполучення тощо), котрі виконують роль прикладки. Ці конкретизатори, перебуваючи в припредикатній позиції на правах валентних партнерів, у свою чергу, утворюють ряди однорідних членів: 1) Adjx+Con [i (= й), та (в значенні i)]+Adjx, 2) Subx+Con [i (= й), та (в значенні i)]+Subx, 3) Subx+Con [i (= й), та (в значенні i)]+Subx або Subnom+Con [i (= й), та (в значенні i)]+Subnom. Пор.: 1) *Х стояв між верхнім і нижнім поверхами*; 2) *Х висів між*

дверима в спальню та в коридор; 3) Х розташувався між селами Лукім'ям і Селецькою [між рік Тарапунька і Ворскла].

Семантика “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному кількома (багатьма) ЛО” виникає тоді, коли правобічну позицію заповнюють: 1) одиничні іменники, які вживаються у множині і функціонують самостійно або у складі дескрипції Num (крім числівника два)x+Subx; 2) іменники – назви частин якогось предмета, збірні субстантиви; 3) іменники групи *singularia tantum*, які виступають у невласливій їм формі множини; 4) іменники у множині. Пор.: 1) *Х бігає між колонами [між школярів] (повзає між трьома березами [між багатьох поранених]); 2) Х сидить між гарбузинням [між дітлашів]; 3) Х стримить між зубцями [між вій]; 4) Х ходить між пшеницями [між ячменів].* Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному кількома (багатьма) ЛО” є родовим щодо видового плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного кількома (багатьма) ЛО”, який реалізують речення CcM S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat]. Отже, речення CcM S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat] характеризуються подібністю і здатні в окремих випадках заступати одне одне. Пор.: *Вони сиділи серед пеньків → Вони сиділи між пеньками [між пеньків]; Вони розіклали (завдання) серед абітурієнтів → Вони розіклали (завдання) між абітурієнтами [між абітурієнтів].* Однак не завжди таке перетворення є можливим. Наприклад, іменники – назви частин одного предмета (ребра, пальці) функціонують тільки в складі правобічних позицій Adv [МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], Adv [МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat]. Функціональний потенціал речень CcM S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat] різний: другі майже витіснені першими. Ця конкуренція, очевидно, сталася тому, що вони являють собою два елементи, які взаємно виключають один одного, два елементи внутрішньої суперечності, розв'язання якої можна здійснити тільки шляхом вилучення одного з цих елементів, зокрема Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat], що “відсіявся як менш достатній граматичний засіб мови” [Ломтев: 303].

CcM S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat],
S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [stat]

Речення, утворені за CcM S+P+Adv[ПОМІЖ/

ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [stat], репрезентують значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному ЛО”, у якому виленовуються два локативно-статичні сегменти: 1) “МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному двома ЛО”: *Поміж мостом і Вірченковим подвір'ям лежав...майдан* (Руд.); *Вони бігали поміж дубів і копиць* (Довж.); *Ворожі гармати сховались поміж двома горбами* (Риб.); 2) “МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному кількома (багатьма) ЛО”: *Славина прошигнула...поміж чоловічими постатями* (Ант.); *Внизу поміж високих верб [вона] бавиться* (В.); *А стара...зникла поміж наметами* (Кащ.); *...свідок днів страшних поміж деревами чорніє* (Драй.). З реченнями СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat] вони зближуються не лише семантикою (основним планом змісту і його можливими семантичними модифікаціями), а й лексико-граматичною будовою заповнювачів предикатної, правобічної та лівобічної позицій. Специфічною характеристикою речень з припредикатними членами Adv [ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat], Adv [ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [stat] є реалізація за участю початкового елемента **по-** прийменника **поміж/пOMEЖИ** значеннєвого відтінку “поширення дії у просторі” і закріпленість їх за розмовним мовленням та сферою художньої літератури, отже, нижча продуктивність порівняно зі стилістично нейтральними конструкціями, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat]. Таким чином, речення СсМ S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat] функціонують у мові як синтаксичні синоніми.

СсМ S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [stat]

До розряду репрезентантів значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному ЛО” входять також речення, утворені за зразком СсМ S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [stat]: *Свиня, хрюкаючи, пробірається прOMEЖ народом* (Кв.); *Дітвора теж бігає прOMEЖ жінками* (Кв.); *Проміж людських голів стирчать рогаті волячі голови*

(Неч.); ...*зашаруділи хлопці проміж кущів рожі* (Дн.). Характерну ознаку їх становить те, що вони інформують про локалізацію об'єкта (предмета або істоти) в серединній частині простору, оточеного локативними орієнтирами. Свого часу Є. Тимченко говорив, що зворотам з приємником **проміж/промежи/промеж**, отже, і реченням, у формуванні припредикатної позиції яких вони беруть участь, властивий відтінок наскрізності руху (у конструкціях з валентними рамками Р (дієслова цілеспрямованого руху)+Adv [ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ninst] loc [stat], Р (дієслова цілеспрямованого руху)+Adv [ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [stat]) і перебування в серединній частині простору (у конструкціях з валентними рамками Р (дієслова місцеперебування, місцезнаходження)+Adv [ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ninst] loc [stat], Р (дієслова місцеперебування, місцезнаходження)+Adv [ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [stat]) [Тимченко: 46]. Звороти ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ninst, ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen, твердив І.І. Слинько, є давніми за походженням, вони активно використовувалися в XVII-XVIII ст. [Слинько: 102-103]. У сучасній українській мові речення з припредикатними членами Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ninst] loc [stat], Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [stat] практично не вживаються. Вони поступово витіснилися реченнями з правобічним поширювачем Adv [ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ+Ninst] loc [stat], які вказують “на реалізацію дії чи перебування чогось безвідносно до точно визначеної середини частково обмеженого простору” [Іваненко 1981: 65]. Зауважимо, що локативно-статичну інформацію “НПО+ПО+МРПО: поширення дії в центральній (серединній) частині ЛО” в українській мові активно реалізують речення, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОСЕРЕДИНІ+Ngen] loc [stat]. Це, очевидно, також вплинуло на звуження функціональних можливостей речень, утворених за СсМ S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПРОМІЖ/ПРОМЕЖИ/ПРОМЕЖ+Ngen] loc [stat].

СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНІ/УСЕРЕДИНІ+Ngen] loc [stat]

Репрезентантом значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається всередині ЛО” виступають речення, побудовані за

зразком СсМ S+P+Adv[ВСЕРЕДИНИ/УСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat]: Вони...*бігали всередині камери* (Г.); ...[робітники] *виводили...стіну всередині прокопу* (Фр.). Виділена семантика є видовою щодо родового плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”, який реалізують речення СсМ S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat]. Основним виразником закріпленого за розгляданими реченнями значення виступає вторинний прийменник *всередині/усередині*, який досить послідовно зберігає успадкований від однойменного прислівника, що став базою для його творення, семантичний відтінок “у внутрішній частині простору” (див.: [СУМ, т. I.: 764-765]). За лексико-семантичним складом заповнювачів позиції Р речення з правобічним поширювачем Adv [ВСЕРЕДИНИ/УСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat] максимально зближені з уже згадуваними реченнями СсМ S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat]: вони формуються за участю дієслів місцеперебування, місцезоташування, конкретної фізичної дії, що має різні форми динамічного вияву, цілеспрямованого й нецілеспрямованого руху та переміщення й т.ін. Синтаксичну позицію справа, яку програмують виділені основні носії валентності, також заповнюють неоднорідні відносно семантики субстантиви. Серед них виділяються назви неістот та істот. Функціональне ядро серед перших утворюють субстантиви з денотативним значенням “вимірні об’єкти закритого простору”, як-от: найменування будівель, споруд різного призначення та їх частин (мечеть, спортзал, комора, сіни), конкретних предметів, що мають внутрішній об’єм (шухляда, портфель, куля). Можливими репрезентантами позиції Adv [ВСЕРЕДИНИ/УСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat] є також лексеми на зразок ліс, гай, двір, що називають відносно обмежені простори, у яких чітко не фіксується серединна частина. Указані семантичні різновиди іменників регулярно вживаються в припредикатній позиції речень СсМ S+P+Adv[B/Y+Nloc] loc [stat], що повідомляють про перебування когось або розташування чогось у межах простору і не несуть ніякої інформації про локалізацію об’єкта (предмета або істоти) в його серединній частині. Роль обставинного поширювача в реченнях з припредикатним членом Adv [ВСЕРЕДИНИ/УСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat] виконують також абстрактні іменники. Утворювані за їхньою участю синтаксичні конструкції обмежені відносно сфери вживання: вони зосереджені в науковому стилі: ...*всередині типів відокремлюються підтипи* (Клим.). Серед іменників – назв істот найчастіше трапляються ті, які

вказують на окрему особу, на групу людей, об'єднаних соціальними, політичними, виробничими або будь-якими іншими зв'язками (селянство, інтелігенція, робітники, учительство, лікарі). Прийменник **в/у** в такому валентному оточенні “не завжди забезпечує смислову точність” [Іваненко: 53]. Його функцію перебирає на себе прийменник **всередині/усередині**.

СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [stat] передають семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній частині ЛО”. З описаними вище реченнями-репрезентантами розгляданого значення, які будуються за СсМ S+P+Adv[СЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat], аналізовані речення перебувають у синонімічних відношеннях і протиставляються їм тим, що можуть виражати поряд з основним планом змісту додатковий семантичний відтінок “розташування в центрі якогось простору – і саме на його поверхні” [Іваненко: 52]. Семантичної поліфункціональності вони набувають завдяки прийменникові **наперед**, котрий, поєднуючись з іменниками – назвами будівель і різноманітних місцин, “насамперед виділяє відкрите, плоске місце, в центрі якого відбувається дія чи переміщується хтось (щось)” [Іваненко 1981: 60]: *Стояв я наперед церкви* (Тес.); *Наперед хати стояли...хлопи* (Стел.); *Наперед...кімнати стояла...молода пара* (Кобр.); *Аж ось наперед села з ними пострічалася дивна компанія* (Фр.); *...стояла наперед поля величезна липа* (Фр.); *Кину [я] біду... наперед дороги* (Фр.). Речення, в основі яких лежить СсМ S+P+Adv[НАСЕРЕД+Ngen] loc [stat], мають специфічну валентну організацію на рівні правобічної позиції: її, як правило, обіймають ті іменники, у значеннєвому обсязі котрих фіксується сема “поверхня”. Це, зокрема, найменування житлових, господарських, культурних, освітніх або будь-яких інших приміщень чи їх частин, типів ландшафтів за рослинністю, функціональних територій, водних об'єктів, космічних об'єктів та інші назви закритого і відкритого простору. За типом семантичної наповнюваності і функціональними можливостями речення з правобічним поширювачем Adv [НАСЕРЕД+Ngen] loc [stat] найближче стоять до речень, утворених за зразком СсМ S+P+Adv[ПОСЕРЕДИНИ+Ngen] loc [stat], тому що вони 1) чітко повідомляють про місце реалізації дії в центральній частині простору і 2) поступаються за частотою

вживання перед реченнями з припредикатними членами Adv [СЕРЕД+Ngen] loc [stat] та Adv [ПОСЕРЕД+Ngen] loc [stat].

СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat],
S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat] належать до активних репрезентантів семантики “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається попереду ЛО”. Базою для формування цього типу диференційованого значення служать семантично неоднорідні дієслова та іменники. Серед основних носіїв валентності виділяються своєю продуктивністю як лексико-семантичні розряди дієслів, так і окремі лексичні одиниці. Щодо розрядів заповнювачів позиції Р, то це дієслова місцеположення (стояти, лежати, сидіти, висіти), зміни місцеположення (лягати, сідати, падати, опускатися), зорового і слухового сприйняття (побачити, почути), оптичних ефектів (блмати, сяйнути), появи та зникнення (з’явитися, виринути, виникнути, зникнути), місцеперебування (опинитися, знаходитися, юрмитися, розкинутися, простягтися), руху й переміщення (іти, мчати, летіти, ставити), існування (відбуватися, діяти), конкретної фізичної дії, насамперед ті, які позначають окремі види діяльності (жати, орати, копати, садити). Часто в ролі предиката виступають також дієслова на позначення процесів, що відбуваються в рослинному світі (рости, відцвісти, квітнути, в’янути). Відносно ж окремих лексем, здатних програмувати позиції Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat], Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat], то це передусім дієслово зупинитися (зупинятися) [“переставати рухатися, припиняти свої рухи; ставати, спинятися”]. Лексико-семантичні межі заповнювачів правобічної позиції надзвичайно широкі. Її регулярно обіймають іменники – назви істот. Серед них переважають найменування окремих людей або організованого чи неорганізованого скупчення людей: *Проедр...стояв перед імператором* (Ск.); *Перед кумира [вони] везуть* возами ладан (Шев.); *Він сів перед гістьми* (Гж.); *На столі перед отаманом лежить аранник* (Стел.); *...Цигай опустився перед хворою* (Баш); *...Педан опинився перед Зінькою Федорівною* (Заг.); *Перед полком їхало кілька вершників* (Гж.); *Вона йшла перед нього* (Коцюб.); *Він тримав...палець перед себе* (Ір.). Характерно, що виділені поширювачі найчастіше сполучаються з дієсловами місцеположення, що реалізують семи “вертикальне положення”, “горизонтальне положення”. До

специфічних особливостей речень з розгляданим типом припредикатних членів слід віднести те, що вони передають синкретичну семантику, а саме: на значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається перед ЛО” нашаровується об’єктний відтінок. Об’єктні відношення експліцитного вияву набувають у реченнях чотирикомпонентної СсМ, у яких поряд з указаним функціонує поширювач власне просторової семантики. Пор.: *Х стоїть перед батьком – Х стоїть перед батьком насеред хати; Х лежить перед учителем – Х лежить на столі перед учителем.*

До типових репрезентантів позицій Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat], Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat] належать також поліфункціональні в плані семантики конкретні іменники – назви неістот: *Перед корчмою* [він] *розвертався* (Лепк.); *Перед конторою стояв пам’ятник* (Щ.); *Перед церквою юрмилися...маси народу* (Віл.); *...перед вікнами знімалися три горби* (Кобр.); *А жита квітують перед...порогом* (Куч.); *Василь Андрійович Тропінін стояв перед...дзеркалом* (Куч.); *Стоять вони...перед іконами, перед плащаницею, перед охрестям* (Виш.); *...[земля] простяглась перед бричкою* (Стел.); *...стали наші їздиці перед лісом* (Вор.); *...ми опинились перед...подвір’ям* (Кр.). Важливо відзначити, що валентне ядро становлять іменники, у плані змісту яких чітко фіксується сема “передній (лицевий) бік”. Якщо ж припредикатний компонент утворюють прийменник *перед/переді/передо* та іменники, для яких ця сема не є визначальною, місце дії перед просторовим орієнтиром встановлюється відносно спостерігача.

СсМ S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ninst] loc [stat],
S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ngen] loc [stat]

Конкретні репрезентанти плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається попереду ЛО”, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ngen] loc [stat], маючи однаковий лексико-семантичний склад предикатної, правобічної і лівобічної позицій, протиставляються за такими ознаками, як “дистрибутивний простір/недистрибутивний простір”, “функціональна активність/функціональна пасивність”. Вони перебувають між собою у синонімічних зв’язках, оскільки під дією елемента *по-* прийменника *поперед* денотативна структура “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається перед ЛО” ускладнюється

семантичним відтінком “поширення дії в просторі”. Пор. подані вище приклади з такими: *Поперед його хати...переходив молодий парубок Петро* (Март.); *Поперед його йшла купа дівчат* (Неч.); *Він бачив озеро...поперед себе* (Х.). Функціональні можливості речень, утворених за взірцем СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ngen] loc [stat], різні: 1) у зону периферії прямують речення СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [stat] та S+P+Adv [ПОПЕРЕД+Ninst] loc [stat], причому останні на сучасному етапі розвитку української мови практично вийшли з ужитку; 2) роль основних реалізаторів аналізованого значення виконують речення СсМ S+P+Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОПЕРЕД+Ngen] loc [stat].

СсМ S+P+Adv[СПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat]

Семантичний опис “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається попереду ЛО” мають також речення СсМ S+P+Adv[СПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat]: *Спереду вокзалу...пролунали залпи* (Смол.); *...спереду хати [вони] будували комори* (Е.У.); *Спереду...колони крокували озброєні фашистські вояки* (Біл.). Від речень з припредикатними членами Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [dir], Adv[ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ngen] loc [dir], Adv[ПОПЕРЕД+Ninst] loc [dir], Adv[ПОПЕРЕД+Ngen] loc [dir] вони відрізняються тим, що більш конкретно інформують про перебування когось або розташування чогось попереду локативного орієнтира. Це стає можливим тому, що сему “на передньому, лицьовому боці” досить точно передає прийменник прислівникового походження *спереду* (див.: [СУМ, т. IX: 498-499]). Основні носії валентності об’єднані в такі групи: дієслова місцеположення, найчастіше лексеми з диференційними ознаками “вертикальне положення” і “горизонтальне положення”, місцеперебування, сприйняття, як правило, оптичного та акустичного, руху й переміщення, а також існування. Лексико-семантичний склад іменників-заповнювачів припредикатної позиції утворюють насамперед ті лексеми, яким властива експліцитна сема “частина тіла, протилежна задній частині”, “передній (лицевий) бік”. Вони охоплюють назви істот та неістот: людей, споруд, будівель, транспортних засобів, предметів побуту на зразок диван, скриня. До розряду репрезентантів правобічної позиції входять також іменники на означення “нефасадних” предметів, тих, які не мають

яскраво вираженої передньої частини (стіл, дерево, сквер). Значення “передній бік ЛО” в синтаксичних конструкціях з цими іменниками-поширювачами, як і в реченнях СсМ, що повідомляють про напрям руху в передній бік (сторону) локативного орієнтира, про напрям руху в простір, розташований попереду локативного орієнтира, зокрема таких, як S+P+Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Nacc] loc [dir], S+P+Adv [ПОПЕРЕД+Nacc] loc [dir], S+P+Adv [НАПЕРЕД+Ngen] loc [dir] (див. с. 204-208), встановлюється відносно спостерігача. Пор.: *Х стояв спереду гаража* → гараж має передній бік, який визначається наявністю дверей, *Х стояв спереду верб* → верба не має переднього боку. У реченнях розгляданої семантичної структури найтиповішим заповнювачем лівобічної позиції є іменники – назви істот. Припредикатний член Adv [СПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat] “указує на положення його [лівобічного поширювача, вираженого іменником – найменуванням істот. – М.С.] спиною до локуму” [Всеволодова 1982: 210]. У системі речень із загальним семантичним описом “НПО+ПО+МРПО” аналізовані речення вступають в антонімічні зв’язки з тими, які утворюються за СсМ S+P+Adv[ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat]. Маркером антонімічності виступають прийменники *спереду* і *ззаду/іззаду*. Пор.: *Х лежав спереду крісла* – *Х лежав ззаду крісла*; *Х котився спереду візка* – *Х котився ззаду візка*.

СсМ S+P+Adv[ПОПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv[ПОПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat] зближуються з реченнями СсМ S+P+Adv[СПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat] передусім тим, що виражають спільне диференційоване значення і постають на базі однакових щодо семантики дієслів та іменників: *Попереду хати стежечка в’ється* (Стеф.); ...[вона] *стояла...попереду Надії Васиївни* (Мур.); *Попереду...війська три старшини виступали* (У.); *Він помітив попереду себе перехожого* (Баш). За локативною характеристикою “дистрибутивний простір/недистрибутивний простір” порівнювані речення протиставляються між собою. Припредикатний член Adv [ПОПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat], позначаючи місце дії в просторі попереду локативного орієнтира, указує на відтінок поширення її. З реченнями СсМ S+P+Adv[СПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat] розглядані синтаксичні конструкції утворюють синонімічний ряд. Антонімічною парою для них виступають речення СсМ S+P+Adv[ПОЗАДУ+Ngen] loc [stat], які, виражаючи основний план змісту

“НПО+ПО+МРПО: дія відбувається позаду ЛО”, також репрезентують додатковий семантичний відтінок “поширення дії в просторі”: *Х лежав попереду дивана – Х лежав позаду дивана; Х прошивав попереду натовпу – Х прошивав позаду натовпу.*

СсМ S+P+Adv[ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat]

За реченнями СсМ S+P+Adv[ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat] закріплене диференційоване значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається позаду ЛО”. Позиція Р у них представлена тим же типом дієслів, що і в реченнях СсМ S+P+Adv[СПЕРЕДУ+Ngen] loc [stat], з якими вони утворюють антонімічну пару. На рівні позиції Adv [ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat] простежуються деякі лексико-семантичні обмеження: її регулярно обіймають ті конкретні іменники, яким притаманні селекційні риси “частина простору, протилежна передній частині”, “задня частина предмета”. Сюди входять іменники – назви істот, предметів побуту типу шафа, крісло, тумбочка, транспортних засобів, будівель, споруд різного призначення та їх частин тощо: *Ззаду отари йшов...чабан* (Коцюб.); *Все...рветься ззаду нас* (Сос.); *Ззаду...підводи торохтить відро* (Тют.). Субстантиви, у значеннєвому плані яких семи “передня частина просторового об’єкта”, “задня частина просторового об’єкта” не виценовуються, у розгляданих реченнях функціонують лише зрідка. Ознака “задня частина просторового об’єкта” в них установлюється відносно спостерігача. Типовим для іменників останнього семантичного різновиду є вживання в реченнях СсМ S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [stat], які повідомляють про локалізацію об’єкта (предмета або істоти) за протилежним або зворотним боком просторового орієнтира. Специфічними характеристиками речень СсМ S+P+Adv[ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat] є такі: 1) у формуванні реалізованого ними значення активну роль відіграє вторинний значеннєво прозорий прийменник *ззаду/іззаду*. Він зберіг те значення, яке закладене в прислівникові *ззаду*, що став базою для його творення (див.: [СУМ, т.III: 565]); 2) у реченнях з предикатами руху й переміщення простежується семантичне узгодження на рівні правобічної та лівобічної позицій: базою для їхнього творення є іменники – назви істот або конкретних предметів, що можуть самотійно чи під дією яких-небудь сил переміщатися. Пор.: *Хлопець іде позаду батька* → *Хлопець переміщається за просторовим об’єктом (батьком), який, у свою чергу, переміщається*; 3) аналізовані синтаксичні структури наділені здатністю репрезентувати симетричну й асиметричну

локалізації. Симетрична локалізація виникає тоді, коли в ролі предиката виступають дієслова зорового та слухового сприйняття, а функцію обставинного поширювача виконує займенник себе. Пор.: *Х побачив (берези) [почув (крик)] ззаду себе.*

СсМ S+P+Adv[ПОЗАДУ+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [stat]

За валентною природою речення СсМ S+P+Adv[ПОЗАДУ+N] loc [stat], S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [stat] є досить близькими до речень СсМ S+P+Adv[ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat]: по-перше, лексико-семантична база заповнювачів позиції Adv[prep+Nx] loc [stat] у них однакова; по-друге, вони можуть передавати симетричну й асиметричну локалізації; по-третє, прийменник прислівникового походження *позаду*, як і *ззаду/іззаду*, має конструктивний характер (див.: [СУМ, т. VI: 786, 785]); по-четверте, зіставляваним реченням не властиві які-небудь відмінності функціонального плану. Пор. подані вище конструкції з такими: *Позаду бранців...вистрибувало четверо...молодиків* (Гур.); *Позаду бандитів їхав...Сафрон Варчук* (Стел.); *Він побачив позаду себе...диво* (Б.); *Кольцо стояв позад панів* (П.); *Підкова опинилася позад саней* (Смол.); *Позад човна ще чорніла вода* (Неч.); *...позаду саклі милується зір...левадами* (Віл.). Речення з припредикатними членами Adv [ПОЗАДУ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОЗАД+Ngen] loc [stat] відрізняються від речень з правобічним компонентом Adv [ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat] наявністю в них семантичного відтінку “поширення дії в просторі”, який створюється початковим елементом *по-* прийменника *позаду*, що уможливорює розширення значеннєвого спектра заповнювачів синтаксичної позиції справа від предиката за рахунок іменників, для яких семи “здня частина просторового об’єкта”, “частина тіла, протилежна передній частині” є індиферентними. Пор.: *Х стояв позаду перону [гаю...]*, *Х зупинився позаду ринку [індраму...]*. Протиставлення за ознакою “дистрибутивний простір/ недистрибутивний простір” дає право кваліфікувати речення СсМ S+P+Adv[ПОЗАДУ+Ngen] loc [stat] (S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [stat]) і S+P+Adv[ЗЗАДУ/ІЗЗАДУ+Ngen] loc [stat] як синтаксичні синоніми. Характерною ознакою речень з правобічним поширювачем Adv[ПОЗАД+Ngen] loc є те, що вони виражають не лише локативно-статичну, а й локативно-напрямкову семантику. Для виникнення останньої необхідні специфічні валентні умови. Речення СсМ S+P+Adv[ПОЗАД+Ngen] loc [dir; fin] відзначаються

семантичною однобічністю, оскільки реалізують лише симетричну локалізацію (див. с. 208-210).

СсМ S+P+Adv [ПРОТИ+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv [СУПРОТИ+Ngen] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv [ПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [СУПРОТИ+Ngen] loc [stat] передають план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, розташованому симетрично до ЛО”. У семантичному відношенні вони наближаються до речень СсМ S+P+Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat] і виявляють при цьому деякі специфічні властивості, що накладає відбиток на їхню валентну будову, передусім на природу локалізації. З приводу зіставлюваних речень цілком слушне зауваження К.І. Ходової: інформація “МРПО: дія відбувається попереду ЛО”, яка закладена в реченневих структурах з припредикатним членом Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat], повністю вміщується в значеннєвому обсязі речень з правобічними компонентами Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat], Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat], Adv [СУПРОТИ+Ngen] loc [stat]; останні ж, крім того, фокусують у собі “ще одну семантичну ознаку: вони позначають предмет, віч-на-віч з яким перебуває інший предмет або відбувається дія” [Ходова: 59]. Поширюючи цю думку, відзначимо, що у формуванні обох типів речень беруть участь однакові лексико-семантичні розряди дієслів, а саме: дієслова місцеположення, зміни місцеположення, місцеперебування, існування, зорового та слухового сприйняття, оптичних ефектів, появи і зникнення, цілеспрямованого або нецілеспрямованого руху та переміщення, конкретної фізичної дії. Досить часто в ролі предиката виступають дієслова зі значенням “переставати рухатися, переміщатися, припиняти свої рухи”. Лексичні умови, в яких уживаються родовий з прийменниками **проти**, **напроти**, **навпроти**, **супроти**, також подібні: іменники здебільшого називають істоти (окремі істоти або організоване чи неорганізоване скупчення людей), частини людського організму, різноманітні будівлі і споруди або їх частини, предмети різного призначення: *Ілаш сидить проти Калини* (Ф.); ...[сотник] зброю *тримає проти голови Погиби* (Стел.); *Проти Василя чорніли дерева* (Вин.); *Він зупинився проти школи* (Зб.); *Снав він...проти вікна*

(Голов.); *Чимала група зібралася...навпроти входу до штабу* (Дол.); *Саме супроти косарні розпростерся...парк* (Коб.); *Сідає [Люба] проти бюста* (У.). Показово, що в реченнях розгляданих СсМ валентне ядро становлять іменники, у яких чітко фіксується зовнішній, лицевий бік. Це, зокрема, лексеми-назви будівель (у такому випадкові виражається сема “зовнішній, лицевий бік будівлі, що звичайно виходить на вулицю”) та істот (у такому випадкові реалізується сема “передня частина голови людини [тварини]”).

До характерних ознак, за якими речення СсМ S+P+Adv [ПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [СУПРОТИ+Ngen] loc [stat] виявляють подібність до речень СсМ S+P+Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat], слід віднести й такі: 1) за умови функціонування в припредикатних позиціях Adv [ПРОТИ+Ngen] loc [stat], Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat], Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat], Adv [СУПРОТИ+Ngen] loc [stat] іменників на означення істот виникає синкретичний об’єктно-просторовий тип детермінації, причому об’єктна семантика домінує в реченнях чотирикомпонентної організації, коли поряд з виокремленими правобічними членами вживається інший обставинний поширювач зі значенням “МРПО”; 2) крім виділених вище субстантивів, правобічну позицію з прийменниками **проти, напроти, навпроти, супроти** зрідка можуть заповнювати іменники, які семи “зовнішній, лицевий бік” чітко не виражають. Ідеться про такі семантичні розряди поширювачів, як “населені пункти або їх частини”, “відкриті обмежені простори”, “функціональні території”, “типи ландшафтів” і деякі ін.: *Вони пристали проти села Кривди* (Неч.); *Навпроти цих гір стояв...двір* (Кобр.). Щодо ознак, за якими речення СсМ S+P+Adv [ПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [СУПРОТИ+Ngen] loc [stat] протиставляються реченням СсМ S+P+Adv [ПЕРЕД/ПЕРЕДІ/ПЕРЕДО+Ninst] loc [stat], то це маркованість перших “відносно положення локалізованого предмета обличчям (фасадом) до локуму” і диференційованість других “відносно близькості/далекості відстані між предметом та локумом” [Всеволодова 1982: 213]. До конкретних репрезентантів розгляданого значення можна зробити такі зауваження. Вони, по-перше, характеризуються не лише семантичною, а й валентною ізофункціональністю, по-друге, не мають яких-небудь обмежень

щодо сфери вживання, по-третє, різняться лише ступенем продуктивності. Вища частота вживання властива реченням, утвореним за зразком СсМ S+P+Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat] та S+P+Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat]. Пояснюється це тим, що локативно-статичний фрагмент “симетричне розташування предметів” найточніше репрезентують припредикатні члени Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat] і Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat], точніше, вторинні прийменники адвербіального походження, які зберігають успадковане від омофонічних прислівників, що послужили базою для їхнього творення, значення “прямо перед ким-, чим-небудь; з протилежного боку до когось, чогось” (див.: [СУМ, т. V: 161]). Прийменник **супроти** дисгармонує з ними в цьому плані, оскільки хоч і містить у своєму складі зорієнтований на реалізацію симетричності префікс СУ-, проте в силу багатозначності не закріпився у просторовій функції. Очевидно, і потреби в цьому не було, тому що мова виробила цілий репертуар репрезентантів семантики “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, розташованому симетрично до ЛО”. Він охоплює й ті речення, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv [ПРОСТО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАСУПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАСУПРОТИВ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [СУПРОТИВ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПРОТИВ+Ngen] loc [stat]: *Просто вхідних дверей стоїть стіл* (Коцюб.); *Насупроти водокачки розрісся...парк* (Пер.); *Він став насупроти...жінки* (Стел.); *Вона...поставила його насупротив медведиці* (Фр.); *...против столів сидять музики* (Ф.). Указані речення мають стильову маркованість, яка зумовлена розмовним, діалектним характером прийменників або їх застарілістю (**наsupроти**, **наsupротив**, **просто** – розм.; **супротив** – діал.; **против** – заст.). Таким чином, стильовими варіантами речень СсМ S+P+Adv [ПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАВПРОТИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [СУПРОТИ+Ngen] loc [stat] виступають речення з припредикатними компонентами Adv [ПРОСТО+Ngen] loc [stat], Adv [НАСУПРОТИ+Ngen] loc [stat], Adv [НАСУПРОТИВ+Ngen] loc [stat], Adv [СУПРОТИВ+Ngen] loc [stat], Adv [ПРОТИВ+Ngen] loc [stat].

CcM S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat],

S+P+Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [stat],

S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat],

S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat]

Утворені за зразком CcM S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat] речення передають семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в довжину”. Роль предиката в них найчастіше виконують дієслова зі значенням місцеположення, зокрема горизонтального (лежати, розвернутися [“лягти, розкинувшись”] (розм.), простягтися [“лежати, розпроставшись, витягнувшись або витягнувши руки”], розпластатися), місцерозташування (розкинутися, простягтися [“розташуватися рівною лінією”], розташуватися, отаборитися, примоститися), конкретної фізичної дії. Серед останніх функціональною активністю вирізняються ті, що позначають процес творення, указують на окремі види діяльності або на більший чи менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на якийсь об’єкт (будувати, споруджувати, орати, полоти, цементувати, бомбити, толочити). Прямо-перехідні дієслова цієї групи інтенційно зорієнтовані на реалізацію об’єктних, а не локативно-статичних відношень, тому припредикатні члени Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat] перебувають у реченні на правах факультативного поширювача. До типових репрезентантів предикатної позиції слід віднести також дієслова нецілеспрямованого руху (ходити, бігати, літати, плавати). Лексико-семантичний діапазон іменників-заповнювачів правобічної позиції досить широкий. Його утворюють субстантиви – назви різноманітних шляхів сполучення (тракт, ріка, коридор), предметів, що мають лінійну протяжність (стіна, ліса), обмежених протяжних просторів (пасовище, тирлище, левада, лука), місць громадського користування (перон, ринок), населених пунктів та їх частин (село, площа), природних або штучних заглибин (яр, провалля, яма), ліній поділу якого-небудь відкритого обмеженого протяжного простору (межа, кордон). У позиції справа від предиката можуть уживатися іменники на означення істот, серед яких домінує місце

відводиться лексемам – найменуванням неорганізованих або організованих сукупностей людей, розміщених у певній послідовності (натовп, шеренга, колона): ...*дерево лежало вздовж ріки* (Гж.); *Уздовж лісу сіріло...щось* (Соб.); *Вздовж яру висаджує він ті дерева* (Смол.); *Вони вишикувалися... вздовж межі* (Баг.); *Щось руділо вдовж паркану* (Гол.); ...*вподовж неї [річки] табунилося...село* (Гон.); ...*вигинається впродовж берега рядок вогнів рибальського селища* (Гон.).

Якщо говорити про визначальну семантичну рису, яка об'єднує всі виділені типи іменників, котрі сполучаються з прийменником **вздовж/уздовж, вдовж/удовж, вподовж/уподовж, впродовж/упродовж** і разом з ними беруть участь у реалізації диференційованого значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в довжину”, то нею є сема “довжина: протяг лінії, площини і т.ін. між двома найвіддаленішими точками”. Важливо звернути увагу ще й на такі особливості: 1) прийменники **вздовж/уздовж, вдовж/удовж, вподовж/уподовж, впродовж/упродовж**, що виникли на базі прислівників-мотиваторів, також відзначаються семантичною активністю, оскільки передають виразну інформацію про локалізацію об'єкта (предмета або істоти) по довжині чого-небудь; 2) самі ж речення можуть реалізувати як контактну, так і дистантну локалізацію, основним засобом розмежування яких досить часто виступає контекст. За цими двома характеристиками, а також за лексико-семантичною будовою правобічного поширювача вони уподібнюються до речень CcM S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans], які мають такий семантичний опис: “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі довжини ЛО”. Найголовнішим у розрізненні речень з 1) локативно-статичним і 2) локативно-транзитивним значенням є те, що в них позицію Р обіймають різні відносно плану змісту дієслова-предикати: у перших валентне ядро становлять статичні дієслова, дієслова нецілеспрямованого руху і конкретної фізичної дії, яка не асоціюється з цілеспрямованим рухом, у других – дієслова цілеспрямованого руху, оптичного сприйняття й зрідка мовлення. Пор.: *Х лежав [висів...] уздовж стіни, Х бігав [літав...] уздовж паркану, Х косив [полов...] уздовж межі* → stat; *Х ішов [нісся] вздовж колони, Х крикнув [свиснув] уздовж коридору, Х глянув*

[зиркнув] *удовж вулиці* → trans. Крім того, вони різняться лівобічною позицією: остання найчастіше заміщається в реченнях першого типу іменниками, яким характерні риси “субстанція, що переміщається” і “субстанція, що перебуває у стані спокою”, у реченнях другого типу – субстантивами – назвами істот та предметів, що самостійно або під чиеюсь дією переміщуються в просторі. Важливо звернути увагу ще й на такий момент: у реченнях СсМ S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc поряд з основним значенням “МРПО” або “ШРПО” чітко фіксується відтінок просторової близькості. Як і речення, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [trans], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [trans], речення з припредикатними членами Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПОДОВЖ/УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat] мають свої стильові варіанти. Припредикатну позицію останніх разом з іменниками заповнюють прийменники **здовж, поздовж, повздовж, подовж, подовш, впрост/упрост**, які входять до діалектної лексичної системи. Отже, ряд стильових варіантів утворюють речення таких СсМ: S+P+Adv [ЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОДОВШ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПРОСТ/УПРОСТ+Ngen] loc [stat]: *Запрацювали міномети Повздовж...доріг* (Дм.); *І здовж...рядів...заграли труби* (Н.); *Подовж долини...прорізався осушувальний канал* (Вол.). Характерну особливість розгляданих речень становить сувор обмеженість відносно сфери вживання, власне, у цьому відношенні вони нічим не відрізняються від будь-яких інших стилістично маркованих синтаксичних конструкцій. Завдяки початковому елементові **по-** складних прийменників **поздовж і повздовж** речення з правобічними компонентами Adv [ПОЗДОВЖ+Ngen] loc [stat] і Adv [ПОВЗДОВЖ+Ngen] loc [stat] відрізняються ще й тим, що ускладнюються семантичним відтінком дистрибутивності і вступають у синонімічні зв'язки з реченнями СсМ S+P+Adv [ЗДОВЖ+Ngen] loc [stat] та S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], у значеннєвому обсязі яких диференційна ознака “поширення у просторі” не закладена. Здатність речень

протиставлятися за локативною ознакою “дистрибутивний простір/ недистрибутивний простір” – це теж одна з тих специфічних рис, які зближують зіставлявані нами речення, що наділені здатністю передавати різні типи локативності: “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в довжину” і “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі довжини ЛО”.

СсМ S+P+Adv[ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv[ПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat] репрезентують значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в ширину”: *Смерека...Лежала...поперек річки* (Пер.); ...[він] *став їм упоперек путі* (Ц.); *Один молодик лежав...поперек дороги* (Л.); ...[ліс] *творює* зелений мур *поперек широкої площини* (Коб.); *Степанове ліжко стояло впоперек кімнати* (Заг.); *Скільки я його потовк упоперек сідла* (Баг.). За багатьма валентними ознаками вони наближені до речень СсМ S+P+Adv [ВЗДОВЖ / УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВДОВЖ / УДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПОДОВЖ / УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ / УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat]. Ця подібність виявляється, по-перше, на рівні заповнювача позиції Р: припредикатний член Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat] функціонує при тих же дієсловах, що й припредикатні компоненти Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВДОВЖ/УДОВЖ+Ngen] loc [stat] та Adv [ВПОДОВЖ / УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВПРОДОВЖ/УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat], а саме: при дієсловах із семантикою місцеположення, передусім горизонтального, місцезрештування, конкретної фізичної дії, яка не ідентифікується з цілеспрямованим рухом, нецілеспрямованого руху. По-друге, у них значення акцентованими є прийменники, які, зберігаючи семантичний зв'язок з прислівниками-мотиваторами, разом з іменником заповнюють правобічну позицію. По-третє, позиції Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat], Adv [ПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat] і Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВДОВЖ / УДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВПОДОВЖ / УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ВПРОДОВЖ / УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat] можуть обіймати однотипні й різнотипні в плані значення іменники. Діапазон семантично однотипних поширювачів утворюють лексеми –

найменування різноманітних шляхів сполучення, обмежених відкритих просторів, місць громадського користування, невеликих водних об'єктів, плантацій, функціональних територій, ліній поділу якого-небудь простору тощо. Семантична різнотипність полягає в тому, що іменники-поширювачі протиставляються за ознакою "ширина/довжина": у реченнях СсМ S+P+Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat] правобічну позицію формують іменники з інтегральною семою "ширина: протяжність чого-небудь у поперечнику", а в реченнях СсМ S+P+Adv [ВЗДОВЖ/УЗДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВДОВЖ / УДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПОДОВЖ / УПОДОВЖ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВПРОДОВЖ / УПРОДОВЖ+Ngen] loc [stat] – іменники з інтегральною семою "довжина: протяг лінії, площини і т. ін. між двома найвіддаленішими точками". По-четверте, речення СсМ S+P+Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc також належать до розряду семантично поліфункціональних, оскільки реалізують порядок з локативно-статичним локативно-транзитивне значення. Роль маркера виконує основний носій валентності: у розглядуваних реченнях позицію Р заповнюють виділені вище дієслова, а в синтаксичних конструкціях із семантичним описом "НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі ширини ЛО" – дієслова цілеспрямованого руху та переміщення. Пор.: *Х ходив [бігав...] уперек поля, Х заснув [качався...] вперек ліжка, Х полов [асфальтував...] уперек двору → stat; Х ішов [біг...] уперек майдану, Х котився [екився...] вперек ґрядки → trans.* В українській мові речення, утворені за зразком СсМ S+P+Adv [ВПОПЕРЕК/УПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ПОПЕРЕК+Ngen] loc [stat], не належать до розряду широкоживаних: в обстеженому функціонально розмаїтому контексті вони фіксуються поодинокими прикладами.

СсМ S+P+Adv [ПАРАЛЕЛЬНО 3+Ninst] loc [stat],

S+P+Adv [ПАРАЛЕЛЬНО ДО+Ngen] loc [stat]

Речення, в основі яких лежать СсМ S+P+Adv [ПАРАЛЕЛЬНО 3+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПАРАЛЕЛЬНО ДО+Ngen] loc [stat], виражають диференційоване значення "НПО+ПО+МРПО: дія відбувається паралельно щодо ЛО": *Вона [вулиця] пролягала паралельно з залізничною колією (Шовк.); ...паралельно до шосе-гіпотенузи бігли німецькі автоматники (Руд.).* Ці речення є єдино можливим засобом репрезентації вказаного плану змісту. Вони перебувають між собою у відношенні

ізофункціональності. Щодо валентної організації, то розглядані речення максимально зближуються з реченнями-репрезентантами значень “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в довжину” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в ширину”. Типовим заповнювачем позиції Р у них виступають статичні дієслова, дієслова конкретної фізичної дії, нецілеспрямованого руху. Усі ці основні носії валентності здатні реалізувати різні диференційні ознаки інваріантної семантики. Специфічною характеристикою описуваних речень є те, що в них, по-перше, функцію предиката поряд з виокремленими вище дієсловами виконують дієслова цілеспрямованого руху, по-друге, базою для творення припредикатних позицій виступають іменники з визначальними семами “довжина” і “ширина”. Для заповнювачів позицій Adv [ПАРАЛЕЛЬНО 3+Ninst] .loc [stat] і Adv [ПАРАЛЕЛЬНО ДО+Ngen] loc [stat], таким чином, виділені семи є індіферентними, оскільки в утворюваних за їхньою участю реченнях повідомляється про локалізацію об’єкта (предмета або істоти) у просторі, що має протяжність, яка при необмеженому подовженні не перетинається з локативним орієнтиром. Окремо необхідно сказати про конститутивні властивості прийменників **паралельно з** і **паралельно до**, зокрема, про семантичну роль препозитивного компонента вказаних прийменникових комплексів, що зберігає без будь-яких змін успадковане від прислівника паралельно, котрий виник на базі прикметника паралельний, значення (див.: [СУМ, т.VI: 64-65]). У вказаних реченнях на основний план змісту накладається семантичний відтінок “МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”.

СсМ S+P+Adv [НАРІВНІ 3+Ninst] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv [НАРІВНІ 3+Ninst] loc [stat] репрезентують диференційоване значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на одному рівні з ЛО”: *Тінь Попенкова... колишеться нарівні з тінню Петровою* (Мир.); *Нарівні з вікном тьмяно білили...акації* (Гон.). Як справедливо наголошує І.Р. Вихованець, орудний прийменниковий у вказаних реченнях виражає дистантну відносно просторового орієнтира локалізацію з таким її семантичним різновидом, як “вертикальна локалізація на однаковій щодо просторового орієнтира висоті (вертикальна нульова локалізація)” [Вихованець 1980:172]. Важливу роль у формуванні виділеного плану змісту відіграє прийменник, зокрема

препозитивний компонент прийменникового комплексу, утвореного в результаті злиття первинного прийменника *з/зі/із* і прислівника *нарівні*. Цей компонент не втратив успадкованого від прислівника-мотиватора значення “на одному рівні, на одній лінії з локативним орієнтиром” (див.: [СУМ, т. V: 171]). Основний носій валентності в аналізованих реченнях охоплює широкі шари лексики. Його функцію можуть виконувати статичні й моторні дієслова, зокрема дієслова місцеположення, передусім ті, які виражають сему “висяче положення”, місцеперебування, цілеспрямованого або нецілеспрямованого руху. До регулярних заповнювачів позиції Р належать префіксальні дієслова контактної дії, які реалізують (як правило, за допомогою префікса ПРИ-) сему “приєднувати щонебудь до вертикальної поверхні” (повісити, прикріпити, причепити, прибити, прикрутити, пригвинтити, прив’язати, приторочити (розм.), прилаштувати), дієслова, які виражають семантику “набувати якоїсь ознаки” (зеленіти, біліти). Характерно, що в розгляданих реченнях локалізація встановлюється відносно земної поверхні. У ролі обставинного поширювача виступає широке коло іменників. Валентне ядро становлять лексеми – найменування тих предметів, яким притаманна параметрична ознака “висота”. Це, зокрема, назви різноманітних приміщень, споруд, їх частин (мечеть, дзвіниця, естакада), транспортних засобів (потяг, літак), об’ємних предметів, що утворюються з однорідних частин (купа, стіл), природних об’єктів (гора, скеля), предметів побуту (диван, стіл), відносно тонких і високих предметів (стовп, акація) й т. ін.

Якщо говорити про специфічні ознаки речень *CcM S+P+Adv* [НАРІВНІ З+Ninst] loc [stat], то це, у першу чергу, механізм локалізації – співвідношення, що встановлюється між субстанцією, котра переміщається чи перебуває в стані спокою (або лівобічним поширювачем), і локативним орієнтиром, відносно якого визначається місце в просторі (або правобічним поширювачем): вони перебувають у реальному, а не ірреальному співвідношенні. Конститутивні позиції *S* і *Adv* [НАРІВНІ З+Ninst] loc [stat], які виражають локалізацію, можуть заповнювати тотожні й різні щодо семантики іменники, пор.: *Лампочка (в залі) висить нарівні з лампочкою (в кухні) [з шибкою (дзеркалом, картиною...)]*.

У системі репрезентантів різних диференційованих значень загального плану змісту “НПО+ПО+МРПО” розглядані речення пов’язані з реченнями *CcM S+P+Adv* [ВИЩЕ+Ngen] loc [stat], *S+P+Adv* [ВИЩЕ ВІД+Ngen] loc [stat], *S+P+Adv* [НАД/НАДІ/

НАДО+Ninst] loc [stat], що мають семантичний опис “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”, і S+P+Adv [НИЖЧЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat], яким властива семантична будова “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО”. “На вертикальній осі між цими протилежними параметрами, – зазначає К.Г. Городенська, – виділяється місце на однаковій висоті з просторовим орієнтиром” [Вихованець 2004: 337]. Отже, у семантичній зоні “дія відбувається нижче/вище від ЛО” речення з розгляданим значеннєвим описом займають проміжне місце. Основним виразником зіставляваних трьох диференційованих значень виступає правобічний поширювач, власне, прийменник, який сполучається з іменниковою словоформою. Слід відзначити, що речення з припредикатним членом Adv [НАРІВНІ З+Ninst] loc [stat] в українській мові не стали функціонально активними.

**СсМ S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv[ВИЩЕ ВІД+Ngen] loc [stat]**

Крім речень СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ninst] loc [stat], S+P+Adv[ПОНАД/ПОНАДІ/ПОНАДО+Ninst] loc [stat] і S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [stat], диференційоване значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” передають також речення, утворені за СсМ S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВИЩЕ ВІД+Ngen] loc [stat]: *Є в Дніпропетровську трохи вище острова Комсомольського затока* (Гон.); ...[рів] *закручувався дугою вище балки* (Неч.); *Вище від греблі вода застоюється* (Соб.). Реченням з припредикатними членами Adv [ВИЩЕ+Ngen] loc [stat], Adv [ВИЩЕ ВІД+Ngen] loc [stat] притаманні свої характерні ознаки. По-перше, у формуванні виділеного плану змісту велику роль відіграє прийменник **вище** і препозитивний компонент прийменникового комплексу **вище від**. Вони не втратили семантичного зв'язку з прислівником вищого ступеня, відносно якого виступають як похідні одиниці. По-друге, описувані речення належать до реалізаторів не лише статичної, а й динамічної локалізації. Функцію семантичного визначника виконують дієслова-предикати або контекст. Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” виникає тоді, коли в ролі предиката виступають статичні дієслова. Семантика “НПО+ПО+МРПО: напрям руху в простір вище від ЛО” утворюється, коли позицію Р обіймають дієслова зі значенням “переміщатися+угору”. Якщо ж основним носієм валентності є інші

моторні дієслова, демаркаційні властивості перебирає на себе контекст. Пор.: *Він летить вище хати* [= dir: fin або stat] → *Він летить угору вище хати* [= dir: fin] і *Він летить...вище хати над двором* [= dir: stat]. По-третє, за лексико-семантичним складом іменників-заповнювачів правобічної позиції вони майже повністю збігаються з реченнями СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ngen] loc [stat]. По-четверте, аналізовані речення, як і описані вже речення СсМ S+P+Adv[ВИЩЕ+Ngen] loc [dir: fin] (див. с. 190-191), передають відтінок зіставлення, а саме: “зіставлення об’єктів щодо висоти їх розташування” [Іваненко: 23] і цим самим відрізняються від семантично споріднених з ними речень СсМ S+P+Adv[НАД/НАДІ/НАДО+Ngen] loc [stat].

СсМ S+P+Adv[ЗВЕРХ+Ngen] loc [stat]

За типом реалізованих значень, лексико-семантичним діапазоном заповнювачів припредикатної, правобічної та лівобічної позицій речення СсМ S+P+Adv[ЗВЕРХ+Ngen] loc [stat] є тотожними з реченнями, що утворюються за СсМ S+P+Adv[ПОВЕРХ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ЗВЕРХУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[ВЕРХ+Ngen] loc [stat] за умови репрезентації останніми плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”: *Сама [жінка] стоїть зверху соломи* (К.). Розбіжності виявляють себе на функціональному рівні: речення з припредикатним членом Adv [ЗВЕРХ+Ngen] loc [stat] мають низьку частоту вживання, що пояснюється тими причинами, на які вказував В.М. Глухих: “...тій формі, з якою прийменник генетично пов’язаний (з+знахідний відмінок, інакше з+*верх*), не є природним виражати просторове значення. Сполучення невивідного прийменника з із знахідним відмінком іменника передає кількісно-зіставні відношення [пор.: [СУМ, т.ІІІ: 467]. – М.С.] ...Тому прийменник *зверху*, як правило, уживається для вираження непросторових, абстрактних значень, таких, як “на додаток, крім чогось”, “вище, більше від чогось”, “усупереч чомусь”... Просторове значення, що виражається прийменником *зверху*, усвідомлюється тільки завдяки речовинному значенню твірної основи *верх* та контекстові” [Глухих 1968: 109].

СсМ S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [stat],

S+P+Adv[НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv[НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat] виражають план змісту

“НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО”: У головного *нижче припукхлих уст...затіпалися дві складки* (Стел.); *...весело дзорчить нижче ставка...струмок* (Стел.); *...нижче села один поріг сивіє* (Гон.); *...зачервоніла нижче од лісу в Росі вода* (Неч.); *...нижче будинку починався сад* (Гор.); *Нижче від города...ліпилися...дворища бояр* (Ос.); *Нижче од ставка Раставиця знов повилася між...вербами* (Неч.); *...нижче від цього будинку...я мешкав* (Руд.). За цією значеннєвою властивістю, а великою мірою й за способом лексико-семантичної організації валентної рамки R+Adv [НИЖЧЕ/НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat] вони уподібнюються реченням CcM S+P+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat], які, щоправда, належать до синтаксичних структур полісемантичного типу, оскільки реалізують, крім виокремленого, ще й інші диференційовані значення загальної семантики “НПО+ПО+МРПО”. Специфічними характеристиками речень з припредикатними членами Adv[НИЖЧЕ+Ngen] loc, Adv[НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc є те, що вони, по-перше, здатні репрезентувати, крім виділеної, ще й локативно-директивну семантику “НПО+ПО+МРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”. У цілому ряді випадків значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО” визначаються надто непевно. По-особливому відчутно це виявляється тоді, коли в позиції R функціонують дієслова, які не містять семи “переміщатися +по вертикалі”. Пор.: *Х летить нижче дерев* [переміщається, спускаючись нижче дерев (над деревами), або переміщається трохи нижче дерев (під деревами)] → *Х летить униз нижче дерев* і *Х летить нижче дерев над землею*. У синтаксичних конструкціях подібного зразка роль семантичного маркера виконує контекст – розширення компонентного корпусу речення робить його визначеною в плані змісту конструкцією. Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО” виразно передається, коли основним носієм валентності виступають статичні дієслова (місцеперебування, місцерозташування й ін.), які програмують у позиції справа від себе іменники – найменування локативних і нелокативних понять. Склад можливих субстантивів-поширювачів у реченнях CcM S+P+Adv [НИЖЧЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat] не відрізняється від складу іменників-поширювачів речень CcM S+P+Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat]. По-друге, завдяки прийменнику *нижче* і

препозитивному компонентові прийменникового комплексу **нижче** від, які зберегли значеннєвий зв'язок з прислівником, що став для них твірною базою, правобічні компоненти Adv [НИЖЧЕ+Ngen] loc [stat], Adv [НИЖЧЕ ВІД+Ngen] loc [stat] семантику “нижче визначеного рівня” передають конкретніше, ніж припредикатний член Adv [ПІД/ПІДІ/ПІДО+Ninst] loc [stat]. Описувані речення утворюють антонімічну пару з реченнями СсМ S+P+Adv [ВИЩЕ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВИЩЕ ВІД+Ngen] loc [stat], які репрезентують семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”, пор.: *Х перебував нижче моста – Х перебував вище моста; Х розташувався нижче від кручі – Х розташувався вище від кручі.*

СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [stat]

Речення, які будуються за зразком СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [stat], репрезентують план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається по другий бік ЛО” і цим самим виявляють деяку подібність до речень СсМ S+P+Adv[ЗА+Ninst] loc [stat] із семантичним описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”. Специфіка синтаксичних структур з припредикатним компонентом Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [stat] полягає в тому, що їм характерні певні лексико-семантичні обмеження на рівні дієслова-предиката і його правобічного поширювача. Основною базою для творення речень цього типу є локативні дієслова зі значенням статичної дії, які вказують на місцеперебування (розташуватися, розміщатися), місцеположення (сидіти, лежати), місця проживання (жити, мешкати). Функцію заповнювача позиції Р виконують також дієслова звучання (чутися, доноситися), оптичних ефектів (блищати, сіяти). Моторні дієслова не можуть обіймати предикатну позицію в розгляданих реченнях. Якщо в ролі предиката виступають дієслова цілеспрямованого або нецілеспрямованого руху, конкретної фізичної дії, речення з припредикатним членом Adv [ЧЕРЕЗ+Nacc] loc виражають інший різновид просторової семантики – локативно-транзитивний, а саме: “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО” (див. с. 221-230). Пор.: *Х жив [розташувався, червонів...] через річку [ліс...] → loc: stat; Х біг [їхав, кинув (щось)...] через міст [город...] → loc: trans.* У правобічній позиції речень СсМ S+P+Adv[ЧЕРЕЗ+Nacc] loc [stat] найчастіше фіксуються іменники, яким властива сема “обмежений простір”. Це, зокрема, лексеми на позначення відкритих просторів, функціональних територій, місць

громадського користування, частин населених пунктів, невеликих водних об'єктів, шляхів сполучення, частин приміщень, споруд різного призначення. Розряд заповнювачів припредикатної позиції розширюють іменники – назви конкретних предметів, що мають зворотний бік, як-от: стіл, лава, скриня. Напр.: ...*живуть через леваду сусідки* (Гуц.); *Стояв через поле...ліс* (В.); ...*через майдан стояла крамничка* (В.); *Через стіл...сиділа...сестра її* (Голов.). Характерну властивість речень СсМ S+P+Adv [ЧЕРЕЗ+Насс] loc становить і те, що вони належать до реалізаторів локативно-транзитивної семантики. У сучасній українській мові речення із значенням “НПО+ПО+ШРПО” відзначаються досить високим ступенем продуктивності.

**СсМ S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat],
S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat]**

Утворені за зразком СсМ S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] речення виражають план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО”. Відразу слід указати, що виділене значення формується передусім за участю прийменника **збоку** або препозитивного компонента прийменникового комплексу **збоку від**, які, заповнюючи разом з іменником правобічну позицію, утримують успадковану від прислівника, котрий послужив базою для їхнього творення, семантику “з бокової сторони” (див.: [СУМ, т.III: 448]). Прийменники **збоку**, **збоку від**, як відомо, закріпилися в граматичній системі мови для реалізації локативно-статичних відношень. В українській мові до розряду просторових прийменників уходить також прийменник **з боку**, який вимагає родового відмінка. Від попередніх він відрізняється не тільки написанням, а й значенням, оскільки передає “самостійно, завдяки чітко вираженій динамічній семантиці, динамічні просторові відношення” [Вихованець 1980:202]. Припредикатний член Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc, таким чином, уживається у складі речень, які повідомляють про вихідний пункт руху – напрям руху з боку простору (див. с. 116-117). У позиції Р речень СсМ S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] виступають дієслова місцеперебування, місцеположення, конкретної фізичної дії, слухового й зорового сприйняття, оптичних та акустичних ефектів, руху й переміщення, що має різноманітні форми прояву. Як бачимо, на рівні основного носія валентності лексико-семантичних обмежень не простежується.

Спостерігається деяка селекційність на рівні правобічного поширювача. Ідентифікаційним засобом для іменників, які в парі з прийменниками **збоку**, **збоку від** формують його, є сема “бокова сторона”. До типових репрезентантів позицій Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat], Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] належать іменники – назви споруд, будівель та їх частин, транспортних засобів, предметів побуту типу диван, комод, буфет, істот. Лексеми – найменування неістот виражають при цьому сему “бічна, не передня (лицева) і не задня (тильна) сторона”, а лексичні одиниці на означення істот – сему “бічна, права або ліва частина тулуба від плеча (голови) до стегна (кінцівок)”: *Рідкозуб і Карась мовчки йшли збоку созівських гарб* (Кир.); *Збоку від шляху залилося... село* (Пер.); *Збоку нас сидів якийсь чоловік* (Х.). Рідко припрієдикатну позицію обіймають іменники, для яких сема “бічна сторона” є індиферентною, вона визначається спостерігачем: *Іван примостився збоку стола* (Неч.). До виокремленого розряду можуть уходити лексеми – найменування населених пунктів, обмежених відкритих просторів, предметів побуту на зразок стіл, табуретка, природних або штучних заглибин, западин, предметів, які видніються над поверхнею: *Х стояв збоку містечка [парку, буфета, ями, куца...]*. На реалізовану реченнями CcM S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] денотативну структуру “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО” нашаровується додатковий значеннєвий відтінок “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”. Отже, вони повідомляють про те, що дія відбувається з бокової сторони просторового орієнтира й недалеко від нього.

Речення з припрієдикатними членами Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat] і Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] різняться ступенем продуктивності: другі поступаються за частотою вживання перед першими. Ця відмінність пояснюється, очевидно, тією причиною, що правобічний конституент, утворений за участю зорієнтованого на реалізацію лише локативно-статичних відношень прийменника **збоку** та іменника з експліцитною або – рідше – імпліцитною семою “бокова сторона”, краще пристосований для вираження семантичної структури ускладненого типу “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”. У прийменниковому комплексі **збоку від** постпозитивному компонентів – первинному прийменникові **від/од** – властива багатозначність, тому утворюваний за його

участю припредикатний член витісняється правобічним компонентом Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat].

Функціональним еквівалентом речень CcM S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] є речення, у яких правобічний поширювач має таку лексико-семантичну репрезентацію: з одного боку, з одного боку від, по один бік, по один бік від, по (на) одному боці, по (на) одному боці від: *З одного боку жовтіли пшениці* (Мир.); *А так по один бік стоїть дворянське депутатське зібрання* (Св.); *З одного боку...стирчала жовта стіна урвища* (Коцюб.).

CcM S+P+Adv [ОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПО-РУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОРУЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОПЛІЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОРЯД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОРЯД З+Ninst] loc [stat]

Значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО” (в семантично ускладненому вигляді) поряд з реченнями CcM S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] активно репрезентують речення, в основі яких лежать такі CcM: S+P+Adv [ОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОРУЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОПЛІЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОРЯД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОРЯД З+Ninst] loc [stat]: *Обіч колії замиготіли сосонки* (Муш.); *...багато верхівців скакало обіч шляху* (Гон.); *...[тин] тягнувся обіч садиби* (Руд.); *Обіч дороги...уздріли вони знадливе [щось]* (Гур.); *Поруч шафи...стояв...буфет* (Під.); *Він...поклав його поруч яблука* (Дес.); *Але поруч пересельців орали...хлопи* (Тул.); *Великий султан...йшов поруч...жінки* (Н.); *...поруч...вовчого тіла стелилася...заяча кривця* (Мур.); *Поруч із цвинтарем...примостився панський двір* (Мир.); *Ксєня...простувала поруч із Федором* (Гол.); *Він...буде попліч тебе* (Янов.); *...попліч з батьком сидів її ідеал* (Неч.); *Поряд Безрідного жив другий активіст* (Бар.); *Ганна...жила поряд із фабрикою* (Мур.). За сферою вживання, функціональними можливостями, способом валентної організації на рівні позиції Р речення з припредикатними членами Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat], Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] і Adv [ОБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРУЧ З+Ninst] loc [stat], Adv [ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОПЛІЧ З+Ninst] loc [stat],

Adv [ПОРЯД+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРЯД 3+Ninst] loc [stat] не протиставляються. Деякі відмінності простежуються на рівні позиції Adv [prep+Nx] loc [stat]. Якщо говорити про можливі заповнювачі цієї позиції в реченнях з обставинними поширювачами Adv [ОБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРУЧ 3+Ninst] loc [stat], Adv [ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОПЛІЧ 3+Ninst] loc [stat], Adv [ПОРЯД+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРЯД 3+Ninst] loc [stat], то ними є іменники – назви істот і неістот. Останні диференціюються на два семантичні розряди: 1) лексеми з експліцитною семою “бічна сторона” і 2) лексичні одиниці з імпліцитною семою “бічна сторона”. Щодо специфіки лексичного оформлення припредикатного члена, то вона послідовно проявляє себе в реченнях CcM S+P+Adv [ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ПОПЛІЧ 3+Ninst] loc [stat]: первісна семантика іменника, від якого утворений прислівник попліч, що, у свою чергу, став будівельним матеріалом для прийменників **попліч** і **попліч** з, вплинула на те, що вони, формуючи правобічну позицію, сполучаються тільки із субстантивами на позначення людей. Основною лексичною базою для заповнення правобічних позицій Adv [ПОРУЧ+Ngen] loc [stat] і Adv [ПОРУЧ 3+Ninst] loc [stat] також виступають вказані іменники, що пояснюється передусім планом змісту іменника-мотиватора, а вже потім прислівника-мотиватора. У реченнях з припредикатним компонентом Adv [ПОРЯД+Ngen] loc [stat] і Adv [ПОРЯД 3+Ninst] loc [stat] у позиції справа від основного носія валентності однаковою мірою представлені лексеми на зразок батько, сусід і магазин, авто, буфет, ліжко, колія, місто, гай, улоговина, калина. Твердження про те, що прийменник **обіч** як компонент програмованої дієсловом-предикатом правобічної позиції “сполучається в основному з назвами просторових понять та різноманітних предметів” [Іваненко: 34], не може бути прийняте беззастережно. Фактичний матеріал дає право констатувати, що типовою для нього є сполучуваність як з лексемами на позначення неістот, так і з лексемами – найменуваннями істот. До ознак, за якими зіставляювані речення не збігаються, слід віднести тип реалізованого ними плану змісту: якщо в реченнях з правобічними конституентами Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat] і Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat] значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО” лише ускладнюється семантичним відтінком “НПО+ПQ+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”, то в реченнях з

припредикатними поширювачами Adv [ОБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРУЧ 3+Ninst] loc [stat], Adv [ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПОПЛІЧ 3+Ninst] loc [stat], Adv [ПОРЯД+Ngen] loc [stat], Adv [ПОРЯД 3+Ninst] loc [stat] виокремлені локативно-статичні фрагменти є рівноважними, власне, можна говорити про стійке співвідношення між двома денотативними структурами. У значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” прийменники вносять особливий семантичний відтінок: а) “між предметами, розташованими близько один до одного, немає інших”; б) “положення предмета біля іншого в одному ряду з ним” [Уткин: 214]. До розряду репрезентантів двох денотативних планів змісту, про які йдеться, входять речення СсМ S+P+Adv [ОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІК 3+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІЧ 3+Ninst] loc [stat]: *Обік мене внав...євреї (Г.); Крамничка його була побіч з кімнаткою (Хот.); ...підвода спинилась побіч кількох інших (Дос.)*. Вони є стильовими варіантами не тільки семантично ідентичних з ними речень, а й речень СсМ S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat]. Виникнення стильових варіантів мотивується маркованістю прийменників **обік**, **побік**, **побіч** і препозитивних компонентів прийменникових комплексів **побік з**, **побіч з** – їх розмовним характером.

СсМ S+P+Adv [ПРАВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПРАВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЛІВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЛІВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [СПРАВА ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЗЛІВА ВІД+Ngen] loc [stat]

Диференційоване значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО” по-особливому передають речення СсМ S+P+Adv [ПРАВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПРАВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЛІВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЛІВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [СПРАВА ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЗЛІВА ВІД+Ngen] loc [stat]: вони не тільки повідомляють про перебування когось або розташування чогось з однієї сторони локативного орієнтира, а й подають інформацію про тип орієнтації – правий чи лівий: *Праворуч Сулеймана сидів...Агмед-баша (Н.); Праворуч від шляху...рясніли електричні вогні (Смол.); Праворуч од входу*

сидять жінки (Гж.); *Ліворуч Пулипа сіла Ганна* (Кор.); *Тріш сидить ліворуч від кама* (Гж.); *Ліворуч від алеї кучерявилась...загородь* (Дес.); *Справа від батька він...сідає* (Білоус); *Зліва від огорожі стирчить кілок* (Гол.). З розглянутими вище реченнями аналізовані синтаксичні структури зближуються тим, що репрезентують, крім виділеного плану змісту, семантику “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”. Ця значеннева модифікація має різні форми вияву: 1) якщо в позиції справа від предиката функціонують іменники – назви істот, речення реалізують два рівноважні значення: “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО”+“НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”; 2) коли ж припредикатну позицію обіймають іменники – найменування неістот, зокрема ті, для яких сема “бічна сторона” є індіферентною, основна семантика лише ускладнюється значенневим відтінком “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”. Відносно валентної організації речень з припредикатними членами Adv [ПРАВОРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПРАВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv [ЛІВОРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ЛІВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv [СПРАВА ВІД+Ngen] loc [stat], Adv [ЗЛІВА ВІД+Ngen] loc [stat] необхідно зробити такі зауваження: 1) на рівні позиції Р вони характеризуються ізофункціональністю з усіма останніми реченнями-репрезентантами плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО” і його можливими семантичними видозмінами; 2) основним заповнювачем правобічної позиції в описуваних реченнях виступають іменники – назви істот. У цьому відношенні вони виявляють деяку спорідненість з реченнями CcM S+P+Adv [ПОРУЧ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ПОРУЧ З+Ninst] loc [stat]. Спорідненість, зрозуміло, пояснюється семантичною близькістю прийменників **ліворуч**, **праворуч** та **поруч**, а також препозитивних компонентів прийменникових комплексів **ліворуч від**, **праворуч від** і **поруч з**; 3) речення, у яких правобічний поширювач формують одиничні вторинні прийменники **праворуч** і **ліворуч**, співвідносні з морфологізованими прислівниками, і вторинні прийменники **праворуч від** та **ліворуч від**, утворені з морфологізованих прислівникових форм і первинного прийменника, не розрізняються ступенем продуктивності. За цією характеристикою вони стоять на одному рівні з реченнями, в основі яких лежать CcM S+P+

Adv [ПОПУЧ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ПОПУЧ 3+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОРЯД+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ПОРЯД 3+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІК+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ПОБІК 3+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІЧ+Ngen] loc [stat] і S+P+Adv [ПОБІЧ 3+Ninst] loc [stat], і протиставляються реченням СсМ S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat] та S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ninst] loc [stat]; 4) показником локативної орієнтації – правої чи лівої – у реченнях розгляданого типу виступають різні засоби: а) заповнювач правобічної позиції: якщо припредикатну позицію обіймають іменники – назви людей, орієнтація чітко визначається за критеріями “розташований на тому боці тіла, що протилежний лівому” (права орієнтація), “розташований на тому боці тіла, що протилежний правому” (ліва орієнтація); б) у решті випадків визначником орієнтації є позиція спостерігача.

Функціональним еквівалентом розгляданих речень виступають реченнєві структури, у яких правобічна позиція має такі лексико-семантичні реалізації: з правого (лівого) боку, по (на) праву (ліву) руку (руч), по (на) правім (лівім) боці, з правого (лівого) боку від, по (на) праву (ліву) руку (руч) від, по (на) правім (лівім) боці від: *...по праву руку стоїть церква міська* (Св.); *По праву руку від Микули линув Дніпро* (Ск.); *Козацтво...пропало на правім боці Дніпра* (Др.); *З правого боку збігала...течійка кривавих маків* (Коцюб.); *З правого...боку від колодязя...появляються нові старці* (Довж.).

СсМ S+P+Adv [ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОБІРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОБІРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПООБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПООБІЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОБАПОЛИ+Ngen] loc [stat]

Речення СсМ S+P+Adv [ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОБІРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОБІРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПООБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПООБІЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОБАПОЛИ+Ngen] loc [stat] виражають значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з обох боків ЛО”: *Обабіч Прута туляться...села покутські* (Козл.); *Обабіч потоку...тягнулись...загороди* (Лепк.); *Обабіч шляху вставали...пожежі* (Янов.); *Обабіч дороги гойдалися...пшениці* (Б.); *Він пропливав обабіч експресу* (Баг.); *Двоє осавулів випростались обіруч крісла* (Риб.); *Пообіч рівних стежечок...хилилися айстри* (Зб.); *...воскресне...Народ*

обаноли Дніпра (Рил.). На формування вказаного плану змісту суттєво впливають вторинні прийменники **обабіч, обіруч, пообіч**, співвідносні з морфологізованими прислівниками, та препозитивні компоненти прийменникових комплексів **обіруч від, пообіч від**, утворені з морфологізованих прислівникових форм і первинного прийменника **від**. За типом валентної будови ці речення є близькими до речень СсМ S+P+Adv [ЗБОКУ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЗБОКУ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОРУЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОПЛІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОПЛІЧ З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОРЯД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОРЯД З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПРАВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПРАВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЛІВОРУЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЛІВОРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [СПРАВА ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ЗЛІВА ВІД+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІК+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІК З+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІЧ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОБІЧ З+Ninst] loc [stat]. Діапазон іменників – назв неістот, які заповнюють правобічну позицію, представлений тими ж семантичними розрядами, що й у реченнях-репрезентантах диференційованого значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової (з правої, з лівої) сторони ЛО”. Найвищою функціональною активністю наділені субстантиви на позначення просторів лінійного характеру (дорога, шлях, ріка, потік, коридор), сукупностей людей, тварин (натовп, колона, стадо). Специфічною рисою речень з правобічними поширювачами Adv [ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ОБІРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ОБІРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv [ПООБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПООБІЧ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv [ОБАПОЛІИ+Ngen] loc [stat] є те, що синтаксичну позицію справа в них не можуть обіймати іменники – найменування істот. Роль основного носія валентності виконують значеннево поліфункціональні статичні й моторні дієслова. До типових репрезентантів предикатної позиції належать дієслова зі значенням місцеположення, передусім горизонтального, місцезоташування, цілеспрямованого й нецілеспрямованого руху. Досить часто в позиції Р виступають дієслова конкретної фізичної дії, що позначають різні процеси, лексеми на зразок квітнути, рости, зеленіти, червоніти. Привертає увагу той факт, що деякі дієслова, зокрема конкретної фізичної дії, мають префіксальну структуру: вони сполучаються з

префіксом РОЗ-/РОЗІ- і передають значення “поширення на певній поверхні” (розкидати, рознести, розбризкати). Серед дієслів-предикатів зі значенням місцеположення найчастіше фіксуються лексеми на зразок розлягтися, розкинутися, розвернутися, розпластатися, які не вживаються в безпрефіксній формі. За цією валентною характеристикою речення з припредикатними членами Adv [ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ОБІРУЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ОБІРУЧ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv [ПООБІЧ+Ngen] loc [stat], Adv [ПООБІЧ ВІД+Ngen] loc [stat], Adv [ОБАПОЛІИ+Ngen] loc [stat] наближаються до речень із семантичним описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в довжину”.

Речення-реалізатори плану змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з обох боків ЛО” відрізняються одне від одного ступенем продуктивності. Домінантним засобом вираження виокремленого значення є речення СсМ S+P+Adv [ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat]. Реченням останніх СсМ відводиться в цьому зв’язку периферійна роль. Не можна не сказати ще про одну особливість речень з припредикатним членом Adv [ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat]: вони наділені здатністю репрезентувати, крім поданого вище, план змісту “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО”, на який нашаровується значеннєвий відтінок “МРПО: дія відбувається на незначній віддалі від ЛО”: *Шура стала обабіч стежки* (Гон.). Розрізнявачем диференційованих значень “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з обох боків ЛО” виступає в першу чергу заповнювач лівобічної позиції: у реченнях із семантичним описом “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з обох боків ЛО” він не може мати форми однини. Виняток у цьому зв’язку становлять іменники зі значенням збірності, які здатні вживатися в реченнях з обома семантичними описами. Пор.: *Хлопець стояв [ішов] обабіч дороги* → “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з одного боку ЛО”; *Гурт стояв [ішов] обабіч дороги* → “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з одного боку ЛО” або “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з обох боків ЛО”. Досить часто дистинктивну функцію виконує контекст. У відношення ізофункціональності з реченнями СсМ S+P+Adv [ОБАБІЧ+Ngen] loc [stat], що репрезентують типове для них значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з обох боків ЛО”, вступають речення, у яких припредикатний член має такі лексико-семантичні

реалізації: з обох боків, з правого і лівого боку, по (на) обидва боки. по праву і ліву руку (руч), з обох боків від, по (на) обидва боки від, по праву і ліву руку (руч) від: *...по обидва боки...вулиці часто поп'ялись...оселі* (Мир.); *По праву і ліву руку від нього...сиділи...хани* (Малик).

СсМ S+P+Adv [НАВКОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ДОВКОЛА+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ДООКОЛА+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАВКРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАВКРУГИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [КРУГОМ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ДОВКІЛ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВКОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [КРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОКІЛ+Ngen] loc [stat]

Репертуар репрезентантів диференційованого значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з усіх боків ЛО” досить широкий. До нього входять речення, побудовані за такими СсМ: S+P+Adv [НАВКОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ДОВКОЛА+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ДООКОЛА+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАВКРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [НАВКРУГИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [КРУГОМ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ДОВКІЛ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ВКОЛО+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [КРУГ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ОКІЛ+Ngen] loc [stat]: *Вода збурилася навколо Бурового* (Кун.); *...ступає хлопець навколо хати* (Бар.); *Забіліли сніги навколо Києва* (Довж.); *...братські могили довкола госпіталю виростили густо* (Руд.); *...[вона] подивилася довкола себе* (Фр.); *...а...син Іван...бігав довкола...постелі* (Заг.); *В лісах довкола села наслися корови* (Фр.); *А доокола...двора став рости...пліт* (Ф.); *Та навкруг я того села обійшла* (У.Н.Р.); *А навкруги парку біжать стежки* (Янов.); *Всілися зірки кругом місяця* (Калин.); *Кругом ставка...біліє смуга* (Неч.); *...[вони] сидітимуть довкіл...лампи* (Гон.); *І вколо...одежі Кружляє черемшини сніг* (Рил.); *Круг мурів...ішов патруль* (Баж.); *...круг неї танцюють...дівчата* (У.); *Діти бігали круг багаття* (Муш.); *...горобці...метушилися окіл подвір'я* (Смол.). У позиції Р цих речень виступають семантично неоднорідні дієслова: лексеми на позначення місцеположення, цілеспрямованого або нецілеспрямованого самостійного чи несамостійного руху та переміщення, зорової дії, конкретної фізичної дії. Дієслова-предикати мають префіксальну і безпрефіксну структуру. Префіксально-прийменникова кореляція встановлюється між дієслівними префіксами О-/ОБ-/ОБІ-, РОЗ-/РОЗІ- та

прийменниками **навколо, довкола, доокола, кругом, навкруги, навкруг, довкіл, вколо, круг, окіл**. Префікс О-/ОБ-/ОБІ-, основне просторове значення якого “певною мірою відповідає значенню сучасного прийменника *навколо*” [Соколова 2003: 224], сполучається з дієсловами руху та переміщення в просторі (обійти, облетіти, обвезти, обнести). Для префікса РОЗ-/РОЗІ- типовою є сполучуваність з дієсловами конкретної фізичної дії динамічного характеру (розікласти, розкидати, розбризкати, розіслати). Заповнювачі позицій Р [pref О-/ОБ-/ОБІ-Vf], Р [pref РОЗ-/РОЗІ-Vf] представлені семантичним типом “спрямувати в різні боки за допомогою дії, названої мотивуючим дієсловом”. Наявність префіксів може викликати обов’язкову присутність у реченнях поширювача, за безпосередньою участю якого реалізується семантика “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з усіх боків ЛО”. Це спостерігається, наприклад, тоді, коли валентна рамка Р+Adv [prep+Nx] loc [stat] оформлена за таким зразком: Р [pref О-/ОБ-/ОБІ- Vf (дієслова руху)]+Adv [НАВКОЛО, ДОВКОЛА, ДООКОЛА, КРУГОМ, НАВКРУГИ, НАВКРУГ, ДОВКІЛ, ВКОЛО, КРУГ, ОКІЛ+Ngen] loc [stat]: *Х ішов [летів...] навколо лікарні [села...] [stat: fac або obl]; Х обійшов [облетів...] навколо лікарні [села] [stat: obl]*.

Заповнювачі припредикатної позиції не мають жорстких обмежень з лексичного боку. Залежні іменники означають назви істот (окремих людей [тварин] чи організовану або неорганізовану сукупність людей [тварин]) та неістот. Для останніх визначальною є сема “окружність: замкнена крива, точки якої віддалені від реального або уявного центра”. Досить часто роль правобічних поширювачів виконують іменники – найменування будівель, споруд, населених пунктів та їх частин, різноманітних спеціалізованих територій, різноманітних типів ландшафтів, типів поверхонь, акваторій, обмеженого середовища тощо. Іменники на означення просторів лінійного характеру не беруть участі у формуванні розгляданої семантики, оскільки не виражають семи “окружність”.

Речення-репрезентанти диференційованого значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з усіх боків ЛО”, маючи тотожний лексико-семантичний склад заповнювачів позицій S, Р, Adv [prep+Nx] loc [stat], не збігаються за такою характеристикою, як ступінь продуктивності. Як свідчать одержані дані, найвища функціональна активність притаманна реченням з припредикатними членами Adv [НАВКОЛО+Ngen] loc [stat], Adv [ДОВКОЛА+Ngen]

се [stat]. Нижчу частоту вживання мають речення з правобічними поширювачами Adv [НАВКРУГ+Ngen] loc [stat], Adv [НАВКРУГИ+Ngen] loc [stat]. Речення останніх СсМ утворюють функціональну периферію. Пояснення цього – взаємперед у семантиці прийменників, які впливають більш або менш відчутно на формування загального змісту речення. Як справедливо зазначала З.І.Іваненко, найчіткіше значення “НПО+ПО+МРПО: оточення ЛО з усіх боків” передають конструкції з прийменниками **навкруги, довкруги, довкруг, округ**; синтаксичні структури з прийменниками **круг, кругом** є загальними за значенням [Іваненко: 19].

В українській мові до розряду реалізаторів розгляданого плану змісту належать також речення з припредикатними компонентами Adv [ОКРУГ+Ngen] loc [stat], Adv [ОКРУГИ+Ngen] loc [stat], Adv [ДОВКРУГИ+Ngen] loc [stat], Adv [ДОВКРУЖ+Ngen] loc [stat], Adv [ДООКІЛ+Ngen] loc [stat]: **Округ ожеревдів...густо чорніли...вирви** (Гон.); **...округ мене...стени зеленіють** (Вов.); **...ліс шумів довкруг мене** (Руд.); **Він поглядав округи себе** (Вов.); **Він бачив округи себе лихо** (Грін.). Сфера реалізації цих синтаксичних структур – розмовне мовлення та художня література, отже, вони є маркованими і виступають стильовими варіантами до проаналізованих вище речень. Маркованість створюється завдяки прийменникам **округи, довкруг, довкруги, довкруг, доокіл**, які мають виразний розмовно-побутовий характер.

Характерним для речень із семантикою “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з усіх боків ЛО” є те, що вони реалізують симетричну й асиметричну локалізацію. Остання виникає тоді, коли роль предиката виконують дієслова зорової дії, а в припредикатній позиції вживається займенник себе: **...[він] глянув:...округ себе** (Коб.).

ВИСНОВКИ

1. У найзагальнішому трактуванні ССР являє собою зразок, за яким будується велика кількість речень. Виділення мінімальних і поширених ССР базується на формально-граматичній і семантичній основі, тому що структура і значення становлять органічну єдність: семантика перевіряється і коригується граматиною. Процес формування речення включає стадію номінації, предикації, аргументації. Особливо важливим у цьому процесі є наповнення ССР необхідним лексичним матеріалом, яке визначається прагненням мовця щось передати. Конститутивні позиції – предикатну, лівобічну і правобічну – обіймають семантично сумісні лексеми, що одержують необхідне граматичне оформлення.

2. До списку чинних у сучасній українській мові поширених ССР, що виступають абстрагованим зразком утворення великої кількості конкретних, специфікованих стосовно семантики і формально-граматичної будови речень, входить структурна схема $S+P+Adv\ loc$, яка лежить в основі речень з інваріантним планом змісту “НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО”. У результаті виконаного дослідження встановлено, що залежно від способу вираження заповнювача правобічної позиції вона диференціюється на структурні моделі $S+P+Adv\ [Nx]\ loc$ і $S+P+Adv\ [prep+Nx]\ loc$, які, у свою чергу, членуються на CcM . При виокремленні останніх ураховується тип відмінкової форми іменника, який репрезентує позицію $Adv\ [Nx]\ loc$ [$S+P+Adv\ [Nx]\ loc = S+P+Adv\ [Ninst]\ loc$], або прийменниково-відмінкової форми, що структурує позицію $Adv\ [prep+Nx]\ loc$ [$S+P+Adv\ [prep+Nx]\ loc = S+P+Adv\ [HA+Nloc]\ loc$, $S+P+Adv\ [DO+Ngen]\ loc...$]. $CcM\ S+P+Adv\ [prep+Nx]\ loc$ має найширший спектр синтаксичних реалізацій: його утворюють 232 CcM .

3. Для пропонованого дослідження важливим виявилось положення про те, що можливість визначення будь-якого об'єкта (і поширювача речення також) через окреслення комплексу його диференційних ознак дасть змогу порівняти цей об'єкт з іншими, вирізнити його із сукупності об'єктів. Найсуттєвішими диференційними семантичними ознаками розгляданої в роботі опозиції “МРПО/НРПО: ВПР або КПР/ШРПО”, яка охоплює валентні рамки $P+Adv\ [prep + Nx]\ loc$, $P+Adv\ [Nx]\ loc$ речень, побудованих за зразком CcM , що виступають конкретними

репрезентантами CM S+P+Adv [Nx] loc, S+P+Adv [prep + Nx] loc, є відзначених структурною схемою S+P+Adv loc, є “подія [A]”/“подія [B]” = “[A] реальна подія” → “просторова подія”/“[B] реальна подія” → “місце дії; напрям руху; шлях руху”. Темпоральний та генетичний зв'язки, які пов'язують події, характеризуються взаємозалежністю, синхронністю. Сама категорія локативності на синтаксичному рівні (на зрізі речень структурної схеми S+P+Adv loc) постає як складне явище, що відзначається, з одного боку, семантичною поліфункціональністю (широтою спектра диференційованих значень), а з другого – формально-граматичною розмаїтістю (широтою діапазону конкретних репрезентантів трьох основних планів змісту – “МРПО”, “НРПО: ВПР або КПР”, “ШРПО” – і виділюваних у їхньому складі різноманітних диференційованих значень, окремі з яких, у свою чергу, можуть зазнавати семантичної конкретизації).

4. Речення являє собою синтагматичну вісь, на якій фіксуються обов'язкові і факультативні поширювачі. Кількість перших обмежена, тоді як кількість других необмежена. Обов'язкові компоненти не можна опускати, тому що їх елімінування породжує значеннєву недостатність. Факультативні члени інформативно збагачують зміст речення, проте перебувають на периферії залежності від інших конституентів. Щодо основних умов обов'язкового функціонування в реченні просторових поширювачів, то це план змісту заповнювача предикатної позиції або морфемна будова його. Поряд з автосемантичними дієсловами роль предиката виконують синсемантичні дієслова й дієслова абсолютивно-релятивного значення, які інтенційно зорієнтовані на сполучуваність з локативними поширювачами. Призначення припредикатних членів полягає, по-перше, у конкретизації змісту відповідних дієслів-предикатів і, по-друге, у забезпеченні достатньої інформативності речення в цілому. Стосовно морфемної будови основного носія валентності, то це наявність у його складі префікса з просторовим значенням, який викликає семантичну незавершеність дієслова-предиката й потребує обов'язкової її компенсації шляхом уживання в синтаксичній позиції справа від нього поєднуваних між собою прийменника й іменника в непрямому відмінку або субстантивної словоформи. Префікси, співвідносячись із значенням відповідних прийменників, утворюють з ними безпосередню префіксально-прийменникову кореляцію. Якщо префікс і прийменник у структурі валентної рамки

P [pref Vf] +Adv [prep+Nx] loc такою співвіднесеністю не наділені, виникає опосередкована префіксально-прийменникова кореляція. У реченнях з безпосереднім типом кореляції припредикатний поширювач Adv loc займає обов'язкову позицію, а в реченнях з опосередкованою кореляцією він перебуває на правах факультативного конкретизатора. З префіксами локативної семантики у відношення безпосередньої кореляції регулярно вступають прийменники напрямку руху (вихідного та кінцевого пункту руху), спорадично – прийменники місця і шляху руху.

5. Простір і час як форми існування матерії відтворюють локативно-темпоральну систему координат об'єктивної дійсності, у межах якої хтось перебуває або рухається, щось розташовується або переміщується. Категорія локативності є надзвичайно значущою і водночас досить складною. Вона винятково важлива для всіх матеріальних систем. По-особливому локативність відображається в мові як специфічній матеріальній системі. Засобами вираження її виступають 1) обставинні прислівники місця, 2) іменники на позначення просторових і непросторових понять у формі орудного відмінка, 3) прийменниково-відмінкові форми, у творенні яких беруть участь просторові прийменники, що виражають статичні, динамічні, статично-динамічні локативні відношення, та неоднорідні у плані значення іменники в непрямих відмінках, а також 4) складнопідрядні речення, у яких підрядна частина є обставиною по відношенню до головної або уточнює обставину місця головної частини.

6. Система речень-репрезентантів загального значення “НПО+ПО+просторові межі реалізації ПО” диференціюється на окремі підсистеми. До першої підсистеми входять речення, що передають семантику “НПО+ПО+НРПО:ВПр або КПр”. Другу підсистему становлять речення, які мають план змісту “НПО+ПО+ШРПО”. Третя підсистема об'єднує речення з семантичною структурою “НПО+ПО+МРПО”. У кожній із підсистем існують такі зв'язки: речення однієї СсМ здатні виражати кілька диференційованих значень, і одне диференційоване значення може репрезентуватися реченнями кількох СсМ. За локативною характеристикою “динамічність/статичність” речення першої і другої підсистем протиставляються реченням третьої підсистеми. У формуванні виділених типів значень беруть участь основні носії валентності, правобічні поширювачі Adv [prep+Nx], Adv [Nx] чи обидва члени валентної рамки P+Adv loc.

7. Механізм моделювання просторових відношень у реченнях структурної схеми S+P+Adv loc досить складний. Виразником того або того локативного значення можуть виступати дієслова-предикати, правобічні, а почасти й лівобічні поширювачі. Важливу роль у цьому процесі відіграють префікси, що семантично підпорядковуються основному носієві валентності і співвідносяться із значенням прийменників, а також граматична природа заповнювачів конститутивних позицій, зокрема предикатної. Дистинктивним засобом досить часто виступає контекст.

8. Важливо відзначити, що функцію семантичного маркера послідовно й виразно виконують прийменники. Первинні і вторинні прийменники наділені різними конститутивними можливостями. Перші виражають загальнішу локативну семантику і вживаються, як правило, у реченнях полісемантичної будови. Другі, зберігаючи семантико-генетичний зв'язок зі словами, на базі яких виформувалися, передають конкретніші значення. У валентній рамці P+Adv[prep+Nx] loc прийменник 1) виступає посередником між дієсловом-предикатом і керованою формою іменника-заповнювача правобічної позиції, 2) включається в семантичний зміст залежного слова і разом з ним обіймає припредикатну позицію. Прийменник поєднується з відмінками для того, щоб реалізувати різні диференційовані значення, які є видовими стосовно родових значень, причому кожен із відмінків ніби має своє призначення, вирізняється своїм обсягом обставинних функцій місця, спеціалізується на вираженні якогось типу локативних відношень. Основне навантаження місцевого й орудного відмінків – передавати статичну семантику. Призначення давального та знахідного відмінків – виражати динамічну локативність. Специфіку родового прийменникового відмінка становить те, що він позначає статичну і динамічну локативність. Просторові прийменники представлені такими різновидами: 1) статичні, що реалізують статичні локативні відношення (134 одиниці); 2) динамічні, які репрезентують динамічні локативні відношення (87 одиниць); 3) статично-динамічні, котрі виражають як статичні, так і динамічні відношення (32 одиниці).

9. Речення, в основі яких лежить СМ S+P+Adv[prep+Nx] loc, диференціюються на ті, які передають значення 1) статичної (139 СсМ), 2) динамічної (93 СсМ) і 3) статично-динамічної (11 СсМ) локативності. Склад синтаксичних конструкцій з динамічним типом локативності представлений двома різновидами:

1) репрезентанти напрямкової локативності (49 СсМ);
 2) реалізатори транзитивної локативності (24 СсМ). Речення, що виражають різні диференційовані значення загальної семантики “НПО+ПО+НРПО”, об’єднані в два типи: 1) ті, які вказують на вихідний пункт руху (20 СсМ), і 2) ті, які повідомляють про кінцевий пункт руху (69 СсМ). Особливий тип утворюють речення чотирикомпонентної СсМ S+P+Adv loc [dir: start]+Adv loc [dir: fin]: вони одночасно інформують про вихідний та кінцевий пункт руху. Реченнєві структури, за якими закріплені просторово-статичні і просторово-динамічні відношення, поділені на два підтипи: 1) які реалізують статично-напрямкові просторові відношення (1 СсМ) і 2) які виражають статично-транзитивні просторові відношення (10 СсМ).

10. Кожна СсМ, що входить до CM S+P+Adv [prep+Nx] loc [stat], S+P+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin або start], S+P+Adv [prep+Nx] loc [trans], S+P+Adv [Nx] loc [trans], має свій лексико-семантичний склад конститутивних позицій:

1. У заповненні позиції Р простежується така чітка закономірність:
 - а) у реченнях, що повідомляють про фініш, старт чи траєкторію руху тіла, предикат представлений лише дієсловами динамічної дії (руху, переміщення, конкретної фізичної дії динамічного характеру, зорової дії, що включає у свій зміст ідею руху, і т. ін.);
 - б) у реченнях, які інформують про перебування когось або розташування чогось у певній точці простору, його функцію регулярно виконують дієслова статичної дії (місцєрозташування, місцєположення, місця проживання й т. ін.).
 Аналізуючи речення зі статичною та динамічною (директивною і транзитивною) локативністю, важливо враховувати такий чинник, як цілеспрямованість/нецілеспрямованість руху, що передається дієсловами-предикатами. Дієслова цілеспрямованого руху поряд із семами “сфера руху [на суші, у повітрі, у воді]”, “темп руху [інтенсивний рух, уповільнений рух]”, “спосіб руху [самостійний рух, рух за допомогою транспортних засобів]” тощо реалізують сему “рухатися+з якогось напрямку, з якого-небудь боку”, “рухатися+у якомусь напрямку, у який-небудь бік”, “рухатися+якимось шляхом”. Дієслова нецілеспрямованого руху позначають рух без указівки на спрямованість. Для дієслів спрямованого руху типовим є функціонування в реченнях з динамічною локативністю, тоді як дієслова нецілеспрямованого руху здатні виступати предикатами в реченнях зі статичною й

динамічною локативністю. Реченням з валентними рамками Р [дієслова цілеспрямованого руху]+Adv loc і Р [дієслова нецілеспрямованого руху]+Adv loc властиві ще й такі характеристичні ознаки: при дієсловах-предикатах цілеспрямованого руху поява локативного поширювача більш необхідна та ймовірна, ніж при дієсловах-предикатах нецілеспрямованого руху.

2. Семантичний діапазон іменників-репрезентантів правобічної позиції також досить широкий. Його утворюють субстантиви на позначення локативних і нелокативних понять. Останні не завжди чітко передають просторові відношення. Синтаксичні конструкції, у складі яких вони вживаються, можуть набувати метафоричного, образного характеру, передавати синкретичні відношення. Як і дієсловам-предикатам, іменникам-заповнювачам позицій Adv [prep+Nx] loc та Adv [Nx] loc характерна автосемантичність і синсемантичність. Інформативної достатності вони набувають тоді, коли входять до складу дескрипцій різної формально-граматичної організації: Adjx+Subx, Pronx+Subx, Numx+Subx, Subx+Subx, Adjx+Pronx+Subx, Adjx+Subx+Subx, Pronx+Subx+Subx, Numx+Adjx+Subx, Adjx+Pronx+Subx+Subx. Відсутність прикметникового, числівникового, займенникового конкретизатора стає причиною переходу сполук на зразок **prep**+синсемантичний Nx до розряду вторинних прийменників, співвідносних з прийменниково-відмінковими формами. Це, зокрема, лексичні одиниці у **бік/в бік, у сторону/в сторону, з боку, з сторони**.

3. На рівні заповнювача позиції S, за винятком речень окремих СсМ, передусім тих, що реалізують значення симетричної локалізації, яких-небудь лексико-семантичних обмежень не простежується.

11. Інваріантну семантику “НПО+ПО+НРПО:ВПр або КПр” репрезентують неоднорідні щодо формально-граматичної організації речення. Вони мають полі- і моносемантичну будову (співвідношення 1:3 [“НРПО:ВПр” – 1:1,5; “НРПО:КПр” – 1:5]). Виділений план змісту представлений двома видовими значеннями: “НПО+ПО+НРПО:ВПр” і “НПО+ПО+ НРПО:КПр”, яким притаманне внутрішнє семантичне структурування:

1. Семантика “НПО+ПО+НРПО:ВПр” реалізується в таких основних диференційованих значеннях: “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху з меж ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху з поверхні ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:ВПр: напрям руху з боку

ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху зсередини ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”; “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”; “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з-за меж ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору вище від ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору нижче від ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору, оточеного ЛО”. Окремі з указаних значень можуть виступати родовими щодо інших локативно-директивних значень. Родо-видові відношення існують між планами змісту 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху зсередини ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з умовного центру ЛО”, 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від межі ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від крайньої точки ЛО”, 3) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з заднього боку ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з переднього боку ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з якого-небудь боку ЛО”, 4) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж внутрішнього простору, що являє собою отвір”. Ієрархічні взаємозв’язки виявляються і в тому, що деякі денотативні структури членуються за внутрішніми диференційними ознаками на часткові значення. Так, семантика “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж простору”, яку передає речення СсМ S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc[dir:start], ускладнюється такими значеннєвими відтінками: “НРПО:ВПР: початкова межа руху (рух від ЛО без фіксації крайньої точки ЛО)”. Реалізований реченнями СсМ S+P+Adv [З/ЗІ/ІЗ+ Ngen] loc [dir:start] і S+P+Adv[ВІД/ОД+Ngen] loc[dir:start] план змісту “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж простору” конкретизується як “НРПО:ВПР: напрям руху з меж відкритого простору”, “НРПО:ВПР: напрям руху з меж закритого простору”, “НРПО:ВПР: напрям руху з обмеженого простору”, “НРПО:ВПР: напрям руху з необмеженого простору”. Репрезентоване реченнями СсМ S+P+Adv[З-ПІД+Ngen] loc [dir:start] диференційоване значення “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку простору”

може мати таку часткову форму вияву: “НРПО:ВПР: напрям руху з околиць простору”.

2. Локативно-директивну семантику “НПО+ПО+НРПО:КПР” структурують такі основні диференційовані значення: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на поверхню ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху всередину ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на протилежний або зворотний бік ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, розташований попереду ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху від зовнішньої (початкової) межі всередину ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за ЛО, який віддаляється”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, розташований позаду ЛО”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до ЛО, який рухається в протилежному напрямку”; “НПО+ПО+НРПО:КПР: рух у напрямку перетину шляху переміщення ЛО”. Між окремими виділеними й іншими можливими диференційованими значеннями, які входять до семантичної структури “НПО+ПО+НРПО:КПР”, існує родо-видове співвідношення, а саме: 1) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху у внутрішні межі ЛО, що являє собою отвір”, 2) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху всередину ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в умовну середину ЛО”, 3) “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в передній бік ЛО”, “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в який-небудь бік ЛО”. Деякі з указаних структур виступають у семантично модифікованому варіанті. Зокрема, диференційоване значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”, яке реалізують речення СсМ S+P+Adv[ПІД/ПІДІ/ПІДО+Nacc] loc [dir:fin], S+P+Adv[ПОПІД/ПОПІДІ/ПОПІДО+Nacc] loc [dir:fin], включає такі часткові семантичні плани: “НРПО:КПР: напрям руху в середину простору нижче від ЛО”, “НРПО:КПР: напрям

руху в нижню частину простору з відтінком наближення до ЛО”, “НРПО:КПР: напрям руху з одного простору в розташований нижче від ЛО інший простір”. Органічним компонентом диференційованого значення “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік простору”, що репрезентують речення виділених СсМ, є семантичний фрагмент “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в околицю простору – населеного пункту”. Семантика “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений ЛО”, яка закладена в реченнях СсМ S+P+Adv[МІЖ/МЕЖИ+Nacc] loc [dir:fin], S+P+Adv[ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Nacc] loc [dir:fin], диференціюється на два локативно-директивні фрагменти: “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений двома ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений кількома [багатьма] ЛО”. До асиметричних зв’язків, які існують між реченнями з ідентичним локативно-директивним планом змісту, слід віднести наявність стильових варіантів, утворення яких мотивується маркованістю прийменників, котрі разом із семантично неоднорідними іменниками заповнюють правобічну позицію: **навздогін**, **навздогін за**, **наздогін**, **наздогін за** і **уздогін/вздогін** (діал.), **навздогінці** (розм.), **навздогінці за** (розм.); **назустріч**, **назустріч до** і **навстріч** (розм.), **навстріч до** (розм.), **настрічу** (розм.); **вслід за/услід за**, **слідом за** і **слідком за** (розм.).

Реченням різних СсМ, які мають однаковий значеннєвий опис, далеко не завжди характерна тотожність щодо лексико-семантичного складу заповнювачів валентної рамки P+Adv [Prep+Nx] loc [dir:start або fin]. Найчастіше асиметрія простежується на рівні обставинного поширювача. Показовими в цьому плані є синтаксичні конструкції, які повідомляють про напрям руху в межі простору й утворюються за СсМ S+P+Adv[НА+Nloc] loc [dir:fin] та S+P+Adv[В/У+Nloc] loc [dir:fin].

• Для речень, що входять до системи репрезентантів локативно-напрямової семантики, регулярними є антонімічні відношення. Протилежність утворюють такі диференційовані значення: 1) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з меж ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в межі ЛО”; 2) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з поверхні ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на поверхню ЛО”; 3) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з боку ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в бік ЛО”; 4) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з

звнутрішніх меж простору, що являє собою отвір” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху у внутрішні межі простору, що являє собою отвір”; 5) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО з обов’язковою контактною локалізацією” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО з обов’язковою контактною локалізацією”; 6) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху до ЛО”; 7) “НПО+ПО+НРПО: ВПР: напрям руху з протилежного або зворотного боку ЛО” і “НПО+ПО+НРПО: КПР: напрям руху за протилежний або зворотний бік ЛО”; 8) “НПО+ПО+ НРПО:ВПР: напрям руху з-за меж ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху за межі ЛО”; 9) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху від ЛО, що являє собою об’єкт діяльності” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху на ЛО, що являє собою об’єкт діяльності”; 10) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору вище від ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір вище від ЛО”; 11) “НПО+ПО+ НРПО:ВПР: напрям руху з простору вище від ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір нижче від ЛО”; 12) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з простору, оточеного ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в простір, оточений ЛО”; 13) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з переднього боку ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху в передній бік ЛО”; 14) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху зсередини ЛО” і “НПО+ПО+НРПО:КПР: напрям руху всередину ЛО”; 15) “НПО+ПО+НРПО:ВПР: напрям руху з умовного центру ЛО” і “НПО+ ПО+НРПО:КПР: напрям руху в умовний центр ЛО”. В антонімотворенні беруть участь дієслова-предикати, правобічні поширювачі або ті й ті водночас. Велика роль у цьому процесі відводиться безпосередній префіксально-прийменниковій кореляції.

До основних чинників, що зумовлюють появу обставинного поширювача локативно-напрямового типу, належить префіксально-прийменникова кореляція та синсемантичність основних носіїв валентності. Ці чинники досить часто діють одночасно. У складі речень із семантикою “НПО+ПО+НРПО: ВПР” кореляція реалізується в таких основних моделях: ВИ- ↔ з/зі/із; З-/ІЗ-/ЗІ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС- ↔ з/зі/із; ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ- ↔ від/од; ВИ- ↔ від/од; ВИ- ↔ з-за/із-за; ВИ- ↔ з-поза; З-/ІЗ-/ЗІ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС- ↔ з-над; З-/ІЗ-/ЗІ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС- ↔ з-понад; ВИ- ↔ з-під; ВИ- ↔ з-попід; ВИ- ↔ з-між/з-межи; ВИ- ↔ з-поміж/з-пOMEж; ВИ- ↔ з-проміж; ВИ- ↔ з-позад; ВИ- ↔ зсередини;

ВИ- ↔ з-серед; ВИ- ↔ з-посеред. У реченнях зі значенням “НПО+ПО+НРПО:КПР” вона представлена такими основними моделями: ЗА- ↔ до; В-/У-/ВВІ-/УВІ- ↔ до; ДО-/ДІ- ↔ до; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ до; ПРИ- ↔ до; РОЗ-/РОЗІ- ↔ на; ЗА- ↔ на; ПРИ- ↔ на; ЗА- ↔ в/у; В-/У-/ВВІ-/УВІ- ↔ в/у; ВИ- ↔ в/у; РОЗ-/РОЗІ- ↔ в/у; ЗА- ↔ за; ЗА- ↔ поза; ВИ- ↔ за; ВИ- ↔ поза; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ над/наді/надо; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ понад/понаді/понадо; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ з-над; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ з-понад; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ під/піді/підо; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ попід/попіді/попідо; ЗА- ↔ під/піді/підо; ЗА- ↔ попід/попіді/попідо; ВИ- ↔ назустріч; ВИ- ↔ назустріч до; ВИ- ↔ навстріч; ВИ- ↔ навстріч до; ВИ- ↔ настрічу; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ вище; З-/ІЗ-/ЗІ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС- ↔ вище; ЗА- ↔ всередину; В-/У-/ВВІ-/УВІ- ↔ всередину; ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ- ↔ вглиб/в глиб/углиб/у глиб; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ поверх; З-/ІЗ-/ЗІ-/ІЗІ-/ЗО-/С-/ІС- ↔ поверх; В-/У-/ВВІ-/УВІ- ↔ між/межи; В-/У-/ВВІ-/УВІ- ↔ поміж/помежи; ЗА- ↔ між/межи; ЗА- ↔ поміж/помежи; В-/У-/ВВІ-/УВІ- ↔ проміж/промеж; ЗА- ↔ проміж/промеж; РОЗ-/РОЗІ- ↔ між/межи; РОЗ-/РОЗІ- ↔ поміж/помежи; ВИ- ↔ насеред; ВИ- ↔ посеред; ПІД-/ПІДІ-/ПІДО- ↔ перед/переді/передо; ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ- ↔ у напрямі/у напрямку; ВІД-/ВІДІ-/ВІДО-/ОД-/ОДІ- ↔ у напрямі до/у напрямку до. Окрему підсистему становлять синтаксичні конструкції з валентною рамкою $P[\text{pref ПЕРЕ- Vf}] + \text{Adv}[\text{prep+Nx}] \text{ loc}[\text{dir}]$. Наявність у складі дієслів-предикатів префікса ПЕРЕ- зі значенням “напряг руху з одного місця в інше” може викликати присутність у реченні двох обставинних поширювачів: “НРПО:ВПР” і “НРПО:КПР” (пор.: ПЕРЕ- ↔ від/од+до; ПЕРЕ- ↔ з/зі/із+до; ПЕРЕ- ↔ з/зі/із+на; ПЕРЕ- ↔ від/од+за; ПЕРЕ- ↔ від/од+ під/піді/підо; ПЕРЕ- ↔ від/од+над/наді/надо та ін.). Обов’язкове заміщення позицій, передбачуваних дієсловами-предикатами, залежить також від загального значення висловлювання. Найчастіше це буває тоді, коли речення являє собою чотирикомпонентну $\text{CcM} - \text{S} + \text{P} + \text{Adv}[\text{prep+Nx}] \text{ loc}[\text{dir: start}] + \text{Adv}[\text{prep+Nx}] \text{ loc}[\text{dir: fin}]$.

12. Інваріантну семантику “НПО+ПО+ШРПО” реалізують речення, що мають різну формально-граматичну будову і поділяються на дві значеннєві групи: 1) синтаксичні конструкції полісемантичного типу і 2) синтаксичні конструкції моносемантичного типу (співвідношення 1:7). У їх основі лежить 25 CcM : 24 CcM об’єднані $\text{CM S} + \text{P} + \text{Adv}[\text{prep+Nx}] \text{ loc}[\text{trans}]$, одна

СсМ – S+P+Adv [N inst] loc [trans] – входить до CM S+P+Adv [Nx] loc [trans]. Специфіка речень з локативно-транзитивною семантикою криється в тому, що вони мають вузький порівняно з реченнями CM S+P+Adv [prep+Nx] loc [stat] та S+P+Adv [prep+Nx] loc [dir: start або fin] набір диференційованих значень і формально-граматичних засобів їх репрезентації. Загальну семантику “НПО+ПО+ШРПО” конституують такі основні диференційовані значення: “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху по поверхні, що являє собою відкритий або внутрішній простір”; “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху на певній віддалі від ЛО”; “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі довжини ЛО”; “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху в напрямі ширини ЛО”; “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі простору, що являє собою отвір”; “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі простору”. Конкретні репрезентанти CM S+P+Adv [prep+Nx] loc [trans] і S+P+Adv [Nx] loc [trans] перебувають між собою в різних відношеннях: співіснують як родові і видові, підлягають внутрішньому семантичному поділові, виступають компонентами одного синонімічного ряду, уживаються як стильові варіанти, протиставляються один одному тощо. Так, денотативні структури “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі простору, що являє собою отвір”, “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі простору” ускладнюються семантичними відтінками “ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод через внутрішні межі простору, що являє собою отвір”, “ШРПО: шлях руху з подоланням перешкод з метою виходу за межі простору”. На значеннєву структуру “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху на певній віддалі ЛО” нашаровується семантичний відтінок “ШРПО: шлях руху на незначній віддалі від ЛО”. Часткові значення “ШРПО: шлях руху, що перетинає простір з одного боку на інший по його поверхні”, “ШРПО: шлях руху, що перетинає простір з одного боку на інший над його поверхнею”, “ШРПО: шлях руху, що перетинає простір, який не має конкретного виміру” виступають семантичними компонентами плану змісту “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху по поверхні ЛО, що являє собою відкритий або внутрішній простір”. Часткові значення “ШРПО: шлях руху – шлях сполучення”. “ШРПО: шлях руху – простір, що долається” є конкретизаторами плану змісту “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху з метою виходу за межі ЛО”. У формуванні родових і видових локативно-транзитивних значень беруть участь компоненти, що входять до валентних рамок P+Adv [prep+Nx] loc [trans] і P+Adv [Nx] loc [trans]:

дієслова-предикати, здебільшого ті, які вказують на рух або переміщення, іменники просторової і непросторової семантики, котрі самостійно або разом з локативними прийменниками обіймають правобічну позицію, та окремі прийменники (**крізь, мимо, повз**). Виникнення стильових варіантів у системі реалізаторів загальної семантики “НПО+ПО+ШРПО” обумовлене стилістичною природою прийменників: **повз** і **поуз** (діал.), **поз** (діал.), **проз** (діал.), **попроз** (розм.), **попри** (заст.); **взовж/уздовж, вдовж/удовж, вповдовж/уповдовж, впродовж/упродовж** і **подовж** (діал.), **поздовж** (діал.), **повздовж** (діал.), **подовж** (діал.), **впрост/упрост** (діал.), **здовж** (розм.).

Склад заповнювачів конститутивних позицій у реченнях CM S+P+Adv [prep+Nx] loc [trans] і S+P+Adv [Nx] loc [trans] буває необмеженим і обмеженим. Жорстка лексико-семантична селекційність властива синтаксичним конструкціям, утвореним за зразком CcM CcM S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [stat] і S+P+Adv [Ninst] loc [trans], із значеннєвим описом “НПО+ПО+ШРПО: шлях руху через внутрішні межі простору, що являє собою отвір”.

Обов’язковість локативно-транзитивного компонента, як і локативно-статичного та локативно-директивного, зумовлюється синсемантичністю дієслова-предиката, функціонуванням у його складі префіксів, які, видозмінюючи семантичну структуру основного носія валентності, вступають у відношення безпосередньої кореляції з відповідними прийменниками, а також загальними умовами висловлювання. Безпосередня префіксально-прийменникова кореляція репрезентована такими основними моделями: ПЕРЕ- ↔ **через**, ПЕРЕ- ↔ **крізь**, ПЕРЕ- ↔ **по**; ПРО- ↔ **через**, ПРО- ↔ **крізь**, ПРО- ↔ **по**, ПРО- ↔ **мимо**, ПРО- ↔ **повз**, ПРО- ↔ **поуз**, ПРО- ↔ **поз**, ПРО- ↔ **проз**, ПРО- ↔ **попроз**, ПРО- ↔ **попри**, ПРО- ↔ **взовж/уздовж**, ПРО- ↔ **вдовж/удовж**, ПРО- ↔ **вповдовж/уповдовж**, ПРО- ↔ **впродовж/упродовж**, ПРО- ↔ **подовж**, ПРО- ↔ **поздовж**, ПРО- ↔ **повздовж**, ПРО- ↔ **подовж**, ПРО- ↔ **здовж**, ПРО- ↔ **впрост/упрост**, ПРО- ↔ **впоперек/уноперек**, ПРО- ↔ **поперек**. Щодо загальних умов висловлювання, які впливають на обов’язковість припредикатного члена, то вони стосуються передусім речень 1) чотири- і 2) п’ятикомпонентної CcM: 1) S+P+Adv [prep+Nx] loc [trans]+Adv [prep+Nx] loc [dir: start або fin], S+P+Adv [Ninst] loc [trans]+Adv [prep+Nx] loc [dir: start або fin]; 2) S+P+Adv [prep+Nx] loc [trans]+Adv [prep+Nx] loc [dir: start]+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin], S+P+Adv [Nx]

loc [trans]+Adv [prep+Nx] loc [dir:start]+Adv [prep+Nx] loc [dir: fin]. У синтаксичних конструкціях цього різновиду на правах обов'язкового правобічного конкретизатора можуть перебувати поширювачі одного (локативно-транзитивного або локативно-директивного) чи різних (локативно-транзитивного і локативно-директивного) семантичних типів. Речення CM S+P+Adv [prep+Nx] loc [trans] та S+P+Adv [Nx] loc [trans] протиставляються реченням CM S+P+Adv [prep+Nx] loc [stat] і S+P+ Adv [prep+Nx] loc[dir: start або fin] тим, що не вступають між собою в антонімічні відношення.

13. Реченням з інваріантним планом змісту “НПО+ПО+МРПО” властива формально-граматична й семантична поліфункціональність. Серед них виділяються синтаксичні конструкції полі- і моносемантичного типу (співвідношення 1:11). Основними складниками вказаної загальної семантики виступають такі диференційовані значення: “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається всередині ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за межами ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається попереду ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається позаду ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, розташованому симетрично ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в довжину”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в просторі, який характеризується протяжністю в ширину”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається паралельно щодо ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на одному рівні з ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається по другий бік ЛО”; “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО”. Окремі з виділених планів змісту, співвідносячись з інваріантною семантикою як загальне і часткове, можуть одержувати семантичну конкретизацію, тобто між ними й семантично спорідненими з ними значеннями існує відношення видового і родового. У такій залежності перебувають локативно-статистичні плани змісту 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на певній відстані від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в безпосередній близькості від ЛО, що являє собою

предмет діяльності”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на значній відстані від ЛО”; 2) ”НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з бокової сторони ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з лівого боку ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з правого боку ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з обох боків ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з усіх боків ЛО”; 3) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній частині ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в центральній (серединній) частині простору, оточеного ЛО”; 4) ”НПО+ПО+МРПО: дія відбувається попереду ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається прямо перед ЛО”. На деякі репрезентовані реченнями СМ S+P+Adv [prep+Nx] loc [stat] значення можуть нашаровуватися додаткові відтінки. Так, денотативна структура “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО”, яку реалізують речення СсМ S+P+Adv [НА+N loc] loc [stat], S+P+Adv [ПО+N loc] loc [stat], S+P+Adv [В/У+N loc] loc [stat], ускладнюється семантичними відтінками “МРПО: перебування когось або розташування чогось на поверхні ряду однотипних об’єктів”, “МРПО: перебування когось або розташування чогось по всій поверхні просторового об’єкта”. Речення з припредикатним поширювачем Adv [ПО+N loc] loc [stat] включають ще й такий семантичний відтінок, як “МРПО: перебування когось або розташування чогось в окремих точках простору”. У зону значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО”, що передають речення виділених вище СсМ, включаються два семантичні сегменти: “МРПО: дія відбувається в обмеженому певними ЛО відкритому просторі” і “МРПО: дія відбувається в обмеженому певними ЛО закритому просторі”. Семантичному поділові підлягає також значення “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО”: у реченнях СсМ S+P+Adv [КІНЕЦЬ+Ngen] loc [stat] вичленовується значеннєвий відтінок “МРПО: дія відбувається максимально близько біля кінцевої фасадної, тильної або бокової частини ЛО чи в зіткненні з цією частиною”, а в синтаксичних конструкціях СсМ S+P+Adv [КРАЙ+Ngen] loc [stat] – значеннєвий відтінок “МРПО: дія відбувається максимально близько біля крайньої фасадної, тильної або бокової частини ЛО чи в зіткненні з цією частиною”. Реалізоване реченнями СсМ S+P+Adv [МІЖ/МЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [МІЖ/МЕЖИ+Ngen] loc [stat], S+P+Adv [ПОМІЖ/ПОМЕЖИ+Ninst] loc [stat], S+P+Adv [ПОМІЖ/

ПОМЕЖИ+Ngen] loc [stat] локативно-статичне значення “НПО+ПО+ МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному ЛО” постає в такому семантично конкретизованому вигляді: “МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному двома ЛО” і “МРПО: дія відбувається в просторі, оточеному кількома (багатьма) ЛО”. Беручи до уваги спеціалізацію прийменників, які разом з іменником обіймають правобічну позицію, серед речень з однаковими семантичними описами можна виділити стильові варіанти. Це, зокрема, синтаксичні конструкції з прийменниками **серед і середі** (заст.), **середа** (заст.); **оддалік/віддалік, оддалік від/віддалік від, оддалеки/віддалеки, оддалеки від/віддалеки від, оддала/віддала, оддала від/віддала від, поодаль, поодаль від, поодалік, поодалік від і одаль** (діал.), **подаль** (розм.); **проти, напроти, навпроти, супроти і супротив** (діал.), **насупроти** (розм.), **насупротив** (розм.), **просто** (розм.), **проти** (заст.); **зверх і верх** (діал.), **зверху** (розм.); **вздовж/уздовж, вдовж/удовж, вповдовж/уповдовж, впродовж/упродовж і здовж** (діал.), **поздовж** (діал.), **повздовж** (діал.), **подовж** (діал.), **подовш** (діал.), **впрост/упрост** (діал.); **обіч, поруч, поруч з, попліч, попліч з, поряд, поряд з і обік** (розм.), **побік** (розм.), **побіч** (розм.), **побік з** (розм.), **побіч з** (розм.); **навколо, довкола, доокола, навкруг, навкруги, кругом, довкіл, вколо, круг, окіл і округи** (розм.), **довкруг** (розм.), **довкруги** (розм.), **довкрус** (розм.), **доокіл** (розм.). Утворені за зразком різних СсМ речення, в основі яких лежить та сама денотативна ситуація, можуть мати відмінності щодо лексико-семантичної будови конститутивних позицій, зокрема правобічної. Абсолютна валентність і полексемна закріпленість послідовно виявляють себе на рівні локативно-статичних значень “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на поверхні ЛО” (реалізується реченнями СсМ S+P+Adv[HA+Nloc] loc [stat], S+P+Adv [B/Y+Nloc] loc [stat]) і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається в межах ЛО” (реалізується реченнями СсМ S+P+Adv [HA+Nloc] loc [stat], S+P+Adv [B/Y+Nloc] loc [stat], S+P+Adv [ПО+Nloc] loc [stat]). Речення семантичної будови “НПО+ПО+МРПО” можуть не лише збігатися, а й протиставлятися за значенням. Антонімічні відношення охоплюють такі пари диференційованих значень: 1) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається попереду ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за межами ЛО”, “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається за протилежним або зворотним боком ЛО”; 2) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається вище від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається нижче від ЛО”; 3) “НПО+

ПО+МРПО: дія відбувається на незначній відстані від ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається на значній відстані від ЛО”; 4) “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається попереду ЛО” і “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається позаду ЛО”. Основним виразником антонімічності є локативно-статичні прийменники. Найважливішим чинником, що зумовлює обов’язкову появу в реченнях СМ S+P+Adv [prep+Nx] loc [stat] обставинного поширювача, є синсемантичність дієслова-предиката. Інформативна недостатність властива дієсловам, які передають найзагальніше поняття буття, указують на місцеположення, зміну місцеположення, місцерозташування, місце проживання, поширення, припинення руху, а також фазовим, екзистенційним дієсловом. Облігаторне вживання локативно-статичного компонента може визначатися загальними умовами висловлювання, безпосередньою префіксально-прийменниковою кореляцією, що має такі основні моделі: О-/ОБ-/ОБІ- ↔ навколо, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ довкола, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ доокола, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ навкруг, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ навкруги, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ кругом, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ довкіл, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ вколо, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ круг, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ окіл, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ округи, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ довкруги, О-/ОБ-/ОБІ- ↔ доокіл і РОЗ-/РОЗІ- ↔ навколо, РОЗ-/РОЗІ- ↔ довкола, РОЗ-/РОЗІ- ↔ доокола, РОЗ-/РОЗІ- ↔ навкруг, РОЗ-/РОЗІ- ↔ навкруги, РОЗ-/РОЗІ- ↔ кругом, РОЗ-/РОЗІ- ↔ довкіл, РОЗ-/РОЗІ- ↔ вколо, РОЗ-/РОЗІ- ↔ круг, РОЗ-/РОЗІ- ↔ окіл, РОЗ-/РОЗІ- ↔ округи, РОЗ-/РОЗІ- ↔ довкруги, РОЗ-/РОЗІ- ↔ довкруз, РОЗ-/РОЗІ- ↔ доокіл. Вона охоплює речення із семантикою “НПО+ПО+МРПО: дія відбувається з усіх боків ЛО”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Авилова* – Авилова Н.С. Вид глагола и семантика глагольного слова. – М.: Наука, 1976. – 318 с.
2. *Адмони* – Адмони В.Г. Завершенность конструкции как явление синтаксической формы // Вопросы языкознания. – 1958. – № 1. – С. 111-117.
3. *Адмони*, 1964 – Адмони В.Г. Основы теории грамматики. – М.; Л.: Наука, 1964. – 105 с.
4. *Адмони*, 1979 – Адмони В.Г. Структура грамматического значения и его статус в системе языка // Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1979. – С. 6-39.
5. *Акимова* – Акимова Г.Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1990. – 166 с.
6. *Алисова* – Алисова Т.Б. Очерк синтаксиса современного итальянского языка (семантическая и грамматическая структура простого предложения). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 293 с.
7. *Андерш* – Андерш Й.Ф. До питання про семантичну структуру речення // Мовознавство. – 1984. – № 5. – С. 38-42.
8. *Андерш*, 1987 – Андерш Й.Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові у зіставленні з українською. – К.: Наук. думка, 1987. – 191 с.
9. *Апресян* – Апресян Ю.Д. Лексическая семантика: (синонимические средства языка). – М.: Наука, 1974. – 367 с.
10. *Апресян*, 1969 – Апресян Ю.Д. Синтаксис и семантика в синтаксическом описании // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие / Отв. ред. Н.Ю. Шведова. – М.: Наука, 1969. – С. 302-306.
11. *Апресян*, I, 1967 – Апресян Ю.Д. Синтаксическая обусловленность значений // Русский язык в национальной школе. – 1967. – № 6. – С. 3-15.
12. *Апресян*, II, 1967 – Апресян Ю.Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. – М.: Наука, 1967. – 251с.
13. *Аракин* – Аракин В.Д. К типологии способов выражения пространственных отношений // Сопоставительный лингвистический и лингвостилистический анализ: Межвуз. сб. науч. тр. / Куйбыш. гос. пед. ин-т. – 1981. – Т. 257. – С. 3-11.

14. *Арапов* – Арапов Ю.Д. Структура словосочетания и проблемы глагольного управления в русском языке (на материале глаголов движения) // Информационно-поисковые системы и автоматизированная обработка научно-технической информации: Труды III Всесоюзной конференции по информационно-поисковым системам: В 4 т. – М., 1967. – Т. 2: Семиотические проблемы автоматизированной обработки информации. – С. 76-100.
15. *Арват* – Арват Н.М. До питання про семантичну типологію речення (на матеріалі східнослов'янських мов) // Мовознавство. – 1979. – № 2. – С. 24-31.
16. *Арват*, 1976 – Арват Н.М. Про компонентний аналіз семантичної структури простого речення // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 38-45.
17. *Арват*, 1973 – Арват Н.М. Про лексичне наповнення структурних схем речення // Мовознавство. – 1973. – № 4. – С. 42-49.
18. *Арват*, 1984 – Арват Н.Н. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке. – К.: Вища школа, 1984. – 159 с.
19. *Арполенко* – Арполенко Г.П., Забеліна В.П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові. – К.: Наук. думка, 1982. – 132 с.
20. *Арсеньева* – Арсеньева М.А., Строева Т.В., Хазанович А.П. О тождестве слова // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки. – 1965. – № 2. – С. 59-68.
21. *Арутюнова* – Арутюнова Н.Д. Вариации на тему предложения // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. (Доклады на Конференции по теоретическим проблемам синтаксиса) / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1969. – С. 38-48.
22. *Арутюнова*, 1968 – Арутюнова Н.Д. О значимых единицах языка // Исследования по общей теории грамматики / Отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1968. – С. 58-116.
23. *Арутюнова*, 1976 – Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
24. *Арутюнова*, 1973 – Арутюнова Н.Д. Проблемы синтаксиса и семантики в работах Ч. Филлмора // Вопросы языкознания. – 1973. – № 1. – С. 117-124.
25. *Арутюнова*, 1983 – Арутюнова Н.Д., Ширяев Е.Н. Русское предложение. Бытийный тип: Структура и значение. – М.: Рус.

- яз., 1983. – 198 с.
26. *Астафьева* – Астафьева Н.И. Конструкции с предлогом “ДО” в русском языке (в сопоставлении с белорусским) // Исследования по русскому языку / Минский пед. ин-т им. А.М.Горького. – Минск, 1965. – С. 23-71.
 27. *Бабайцева* – Бабайцева В.В. Русский язык: Синтаксис и пунктуация. – М.: Просвещение, 1979. – 269 с.
 - 28. *Бабайцева*, 1983 – Бабайцева В.В. Семантика простого предложения // Предложение как многоаспектная единица. Русский язык: Межвузовский сборник научных трудов. – М.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-та им. В.И. Ленина, 1983. – С. 7-24.
 29. *Бабайцева*, 1984 – Бабайцева В.В. Система структурно-семантических типов простого предложения в современном русском языке // Предложение как многоаспектная единица. Русский язык: Межвузовский сборник научных трудов. – М.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-та им. В.И. Ленина, 1984. – С. 3-13.
 30. *Бабайцева*, 2000 – Бабайцева В.В. Явления переходности в грамматике русского языка: Монография. – М.: Дрофа, 2000. – 640 с.
 - (31). *Базилевич* – Базилевич Л.И., Кривченко Е.Л. Типы семантических связей и лексико-семантические группы слов (на материале стальных глаголов русского языка) // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки. – 1977. – № 3. – С. 84-90.
 32. *Бархин* – Бархин Н.В. К вопросу об интерференции значений времени и места в обстоятельствах английского языка // Лингвистические исследования: Проблемы парадигматического строя языка. – М.: АН СССР, Ин-т' языкознания, 1983. – С. 10-16.
 33. *Бархударов* – Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1976. – 200 с.
 34. *Бахтина* – Бахтина В.П. Связь сочетаемости глагола с его значением // Краткие очерки по русскому языку. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1964. – С. 71-76.
 - 35. *Безпалько* – Безпалько О.П. Нариси з історичного синтаксису української мови: Посібник для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів. – К.: Рад. школа, 1960. – 236 с.
 36. *Безпояско* – Безпояско О.К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз). – К.: Наук. думка, 1991. – 172 с.
 37. *Безпояско*, 1987 – Безпояско О.К., Городенська К.Г.

- Морфеміка української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 212 с.
38. *БГ* – Беларуская граматыка: У 2 ч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – Ч.2: Сінтаксіс. – 237 с.
 39. *Белошапкова* – Белошапкова В.А. Минимальные структурные схемы русского предложения // Русский язык за рубежом. – 1978. – № 5. – С. 55-59.
 40. *Белошапкова*, 1979 – Белошапкова В.А. Расширенные структурные схемы русского предложения // Русский язык за рубежом. – 1979. – №5. – С. 63-68.
 41. *Белошапкова*, 1977 – Белошапкова В.А. Современный русский язык: Синтаксис. – М.: Высшая школа, 1977. – 248 с.
 42. *Белошапкова*, 1969 – Белошапкова В.А. О понятии “формула предложения” на уровне синтаксиса сложного предложения // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. – М.: Наука, 1969. – С. 206-216.
 43. *Билимович* – Билимович Н.П. Некоторые особенности сочетания бесприставочных и приставочных глаголов перемещения // Язык и литература: Материалы II республиканской научно-теоретической конференции молодых ученых и аспирантов / Самарканд. гос. ун-т им. Алишера Навои / Отв. ред. Л.Г. Ботина. – Самарканд, 1969. – С. 22-30.
 44. *Битехтина* – Битехтина Г.А., Юдина Л.П. Глаголы движения с приставками // Русский язык за рубежом. – 1978. – № 5. – С. 35-44.
 45. *Блажев* – Блажев Б.И. Употребление конструкций направления и места в современном русском языке. – София: Народна просвета, 1975. – 360 с.
 46. *Блягоз* – Блягоз З.У. К изучению глаголов перемещения современного русского языка // Учен. зап. / Горьк. ун-т. Серия историко-филологическая. – 1964. – Вып.65. – С. 51-74.
 47. *Блягоз*, 1966 – Блягоз З.У. Словообразовательные типы глаголов перемещения с приставкой *вы-, из-, про-, с-* // Учен. зап. / Адыгейск. научно-исследов. ин-т языка и литературы. Языкознание. – 1966. – Т.5. – С. 148-156.
 48. *Богданов* – Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – 204 с.
 49. *Богданова* – Богданова В.А. Приставки *вы-* и *из-* в древнерусском языке // Вопросы русского языкознания. К 80-летию профессора Александра Митрофановича Лукьяненко. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1961. – С. 5-

- 19.
50. *Богуславский* – Богуславский И.М. Сфера действия лексических единиц. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
51. *Болдырев* – Болдырев Н.Н. Отражение пространства деятеля и пространства наблюдателя в высказывании // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 212-216.
52. *Болдырев, II* – Болдырев Р.В. Предложно-падежное функциональное взаимодействие в русской разговорной речи. – К.: Наук. думка, 1982. – 242 с.
53. *Бондар* – Бондар О.І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові. Система засобів вираження: Наукова монографія. – Одеса: Астропринт, 1996. – 192 с.
54. *Бондаренко* – Бондаренко А.Ф. Категория тождества и локальности в структуре сложноподчиненных предложений. – Кишинев: Штиинца, 1988. – 198 с.
55. *Бондаренко* – Бондаренко В.С. Предлоги в современном русском языке. – М.: Учпедгиз, 1961. – 75 с.
56. *Бондарко* – Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1978. – 175 с.
57. *Бондарко, 2001* – Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. – 2-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с.
58. *Бондарко, 1987* – Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1987. – 348 с.
59. *Бондарко, 1984* – Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1984. – 136 с.
60. *Брусенская* – Брусенская Г.А. Особенности сочетаемости приставочных глаголов движения в современном русском языке // Вопросы грамматического строя современного русского языка. – М.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-та им. В.И. Ленина, 1972. – С. 120-126.
61. *Будагов* – Будагов Р.А. К теории синтаксических отношений // Вопросы языкознания. – 1973. – №1. – С. 3-15.
62. *Будагов, 1974* – Будагов Р.А. Человек и его язык. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 262 с.
63. *Букатеви́ч* – Букатеви́ч Н.И. Опыт исторического изучения предлогов и предложных сочетаний в русском литературном языке: В 2 ч. – Одесса: Изд-во Одес.гос.ун-та, 1957-1958. – Ч.1. – 1957. – 146 с.; Ч.2. – 1958. – 216 с.

64. Буланин – Буланин Л.Л. Структура русского глагола как части речи и его грамматические категории // Спорные вопросы русского языкознания: Теория и практика. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – С. 94-111.
65. Булаховський – Булаховський Л.А. Питання синтаксису простого речення в українській мові // Дослідження з синтаксису української мови. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – С. 5-28.
66. Булыгина – Булыгина А.М. Творительный места беспредложный. Творительный места с предлогами // Творительный падеж в славянских языках / Под ред. С.Б. Бернштейна. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – С. 246-289.
67. Булыгина, II – Булыгина Т.В. Грамматические оппозиции: К постановке вопроса // Исследования по общей теории грамматики / Отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1968. – С. 175-231.
68. Булыгина, II, 1977 – Булыгина Т.В. Проблемы теории морфологических моделей. – М.: Наука, 1977. – 286 с.
69. Булынина – Булынина М.М. Семантические и словообразовательные факторы лексической сочетаемости русского глагола (на материале глаголов ЛСГ совместного перемещения субъекта и объекта в пространстве): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Воронеж, 1995. – 24 с.
70. Бюлер – Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. – 2-изд. – М.: Издательская группа “Прогресс”, 2000. – 502 с.
71. Валимова – Валимова Г.В. О соотношении семантической и формальной структуры предложения // Семантическая структура предложения. – Ростов н/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 1978. – С. 20-29.
72. Валимова, 1967 – Валимова Г.В. Функциональные типы предложений в современном русском языке. – Ростов н/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 1967. – 331 с.
73. Вараксин – Вараксин А.М. О характере пространственных указаний глаголов с приставкой за- // Семантико-стилистические функции языковых единиц: Сборник статей / Отв. ред. Л.Н. Дедухина. – Свердловск: Изд-во Свердловского пед. ин-та, 1974. – Вып. 198. – С. 65-75.
74. Вараксин, II – Вараксин Л.А. Семантический аспект русской глагольной префиксации. – Екатеринбург: Изд-во Уральск. ун-та, 1996. – 179 с.
75. Васильев – Васильев Л.М. Семантика русского глагола. –

М.: Высшая школа, 1981. – 184 с.

76. *Васильев* – Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
77. *ВвФ* – Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Фролов И.Т., Араб-Оглы Э.А., Арефьева Г.С. и др. – М.: Политиздат, 1989. – Ч.2. – 640 с.
78. *Вежбицкая* – Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков: Пер. с англ. – М.: Языки русской культуры, 1999. – I-XII. – 780 с.
79. *Вежбицкая*, 1996 – Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 406 с.
80. *Виноградов* – Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения // Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 254-294.
81. *Виноградов*, 1953 – Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова // Вопросы языкознания. – 1953. – №5. – С. 3-29.
82. *Виноградов*, 1986 – Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове: Учебное пособие для вузов. – 3-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 1986. – 639 с.
83. *Вихованець* – Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
84. *Вихованець*, 2000 – Вихованець І.Р. Комунікативна реченнева надкатегорія актуалізації в її підкатегорійних, категорійних та графемних виявах // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: Ред.-вид. відділ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – № 5. – С. 20-23.
85. *Вихованець*, 1992 – Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 220 с.
86. *Вихованець*, 1980 – Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
87. *Вихованець*, 1975 – Вихованець І.Р. Прийменниковий давальний у структурі словосполучення і речення // Синтаксис словосполучення і простого речення: (Синтаксичні категорії і зв'язки). – К.: Наук. думка, 1975. – С. 85-108.
88. *Вихованець*, 1971 – Вихованець І.Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові. – К.: Наук. думка, 1971. – 120 с.
89. *Вихованець*, 1987 – Вихованець І.Р. Система відмінків української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 231 с.
90. *Вихованець*, 1988 – Вихованець І.Р. Частини мови в

семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.

- 91. *Вихованець*, 2004 – Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. – К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
- 92. *Вихованець*, 1982 – Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. – К.: Рад.школа, 1982. – 208 с.
93. *Вихованець*, 1983 – Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
94. *Вишня* – Вишня Л.І. *Біля столу – коло столу* // Культура слова: Респ.міжв.зб. – К.: Наук. думка, 1976. – Вип.11. – С. 70-74.
95. *Владимирский* – Владимирский Е.Ю. Выражение пространственных отношений // Русский язык за рубежом. – 1979. – № 1. – С. 27-35.
96. *Владимирский*, 1963 – Владимирский Е.Ю. К изучению предложно-падежных конструкций с пространственным значением (предлоги *в, на, из, с*) // Вопросы теории и методики преподавания русского языка иностранцам: Сборник статей. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1963. – С. 66-100.
97. *Владимирский*, 1967 – Владимирский Е.Ю. Предлоги при географических названиях // Русский язык за рубежом. – 1967. – № 2. – С. 68-71.
98. *Войцехівська* – Войцехівська В.Г. Прийменникове керування дієслів з префіксом *ви-* // Синтаксична будова української мови: (Синтаксичні категорії і зв’язки). – К.: Наук. думка, 1968. – С. 57-66.
99. *Войцехівська*, 1979 – Войцехівська В.Г. Прийменникове керування дієслів переміщення з префіксом *роз-* (розі-) // Питання граматичної будови української мови: Тематичний збірник наукових праць. – К.: Київ. пед. ін-т ім. О.М. Горького, 1979. – С. 22-30.
100. *Войцехівська*, І, 1968 – Войцехівська В.Г. Прийменникове керування префіксованих дієслів // Мовознавство. – 1968. – № 6. – С. 23-27.
101. *Войцехівська*, 1972 – Войцехівська В.Г. Синонімія прийменникових конструкцій просторового значення // Рідне слово: Збірник. – К.: Наук. думка, 1972. – Вип. 6. – С. 29-37.
102. *Войцехівська*, 1975 – Войцехівська В.Г. Сполучуваність префіксованих дієслів переміщення // Українське мовознавство:

- Респ. міжв. наук. зб. – К., 1975. – № 3. – С. 32-38.
103. *Воскобойникова* – Воскобойникова А.В. Синонимия предположно-падежных конструкций в современном русском языке (на материале конструкций со значением места): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1983. – 16 с.
104. *Всеволодова* – Всеволодова М.В. О некоторых вопросах управления // Русский язык за рубежом. – 1978. – № 4. – С. 54-58.
105. *Всеволодова*, 2000 – Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. – М.: Изд-во Моск. ун-та, Ин-та русского языка РАН. – 2000. – 502 с.
106. *Всеволодова*, 1982 – Всеволодова М.В., Владимирский Е.Ю. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке. – М.: Рус. яз., 1982. – 264 с.
107. *Всеволодова*, 1968 – Всеволодова М.В., Паршукова З.Г. Способы выражения пространственных отношений. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1968. – 172 с.
108. *Гадолина* – Гадолина М.А. Творительный приименной // Творительный падеж в славянских языках / Под.ред. С.Б.Бернштейна. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – С. 289-312.
109. *Гайсина* – Гайсина Р.М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1981. – 195 с.
110. *Гак* – Гак В.Г. Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики 1972: Сборник статей. – М.: Наука, 1973. – С. 349-372.
111. *Гак*, I, 1972 – Гак В.Г. К проблеме общих семантических законов // Общее и романское языкознание: Сборник статей. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – С. 144-157.
112. *Гак*, II, 1972 – Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики // Проблемы структурной лингвистики 1971: Сборник статей. – М.: Наука, 1972. – С. 367-395.
113. *Гак*, 1969 – Гак В.Г. К проблеме синтаксической семантики (семантическая интерпретация “глубинных” и “поверхностных” структур) // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения: Докл. на конф. по теорет. пробл. синтаксиса. – М.: Наука, 1969. – С. 77-85.
114. *Гак*, III, 1972 – Гак В.Г. К проблеме соотношения языка и действительности // Вопросы языкознания. – 1972. – № 5. – С. 12-22.
115. *Гак*, 1981 – Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис. – М.: Высшая школа, 1981. – 208 с.

116. *Гвоздев* – Гвоздев А.Н. Современный русский литературный язык: В 2 ч. – М.: Просвещение, 1967. – Ч.1. – 432 с.
117. *Гжегорчикова* – Гжегорчикова З. Понятийная оппозиция “верх – низ” (пол. *wierzch – spud*) и языковая модель пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 78-83.
118. *Гийом* – Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1992. – 229 с.
119. *Глейбман* – Глейбман Е.В. Аспекты глагольной семантики (На материале франц. яз.). – Кишинев: Штиинца, 1983. – 164 с.
120. *Глухих* – Глухих В.М. Значение предлогов *мимо* и *помимо* в современном русском языке // Вопросы современного русского литературного языка: (грамматический строй и стилистика). – Челябинск, 1966. – Вып.1. – С. 45-56.
121. *Глухих*, 1970 – Глухих В.М. Об употреблении однокоренных наречных предлогов *поверх*, *сверх* и *сверху* в пространственном значении // Вопросы современного русского литературного языка. – Челябинск, 1970. – Вып.IV. – С. 62-72.
122. *Глухих*, 1967 – Глухих В.М. Об употреблении однокоренных наречных предлогов *против* и *напротив* в пространственном значении // Русский язык в школе. – 1967. – № 1. – С. 72-75.
123. *Глухих*, 1965 – Глухих В.М. О значении наречных предлогов *среди*, *посреди*, *посередине* в современном русском языке // Вопросы морфологии, синтаксиса современного русского языка и методики его преподавания: Материалы 4-й зональной конференции кафедр русского языка вузов Урала / Перм. гос. ун-т, Свердлов. гос. ун-т – Пермь, 1965. – Вып. 2. – С. 31-42.
124. *Глухих*, 1968 – Глухих В.М. Пространственное значение однокоренных наречных предлогов в современном русском литературном языке // Вопросы современного русского литературного языка. – Челябинск. – 1968. – Вып.3. – С. 101-117.
125. *Гонтар* – Гонтар Т.Ф. До проблеми валентності мовних одиниць // Мовознавство. – 1995. – №2 – 3. – С. 17-21.
126. *Гордеев* – Гордеев Ю.М. О разграничении информативной достаточности слова: (на материале глаголов движения с приставкой “вы-”, “у-” и “при-”) // Вопросы семантики: Межвуз. сб. – Л., 1975. – Вып.1. – С. 36-42.
127. *Гордеев*, 1974 – Гордеев Ю.М. О семантике и синтагматических свойствах глаголов движения с приставкой

- вз- (вс-) // Вопросы сочетаемости языковых единиц / Саратов гос. пед. ин-т. – Саратов, 1974. – С. 23-28.
128. *Горелик* – Горелик Е.В. Описание глагольной приставки у- // Глагольные префиксы и префиксальные глаголы // Московский лингвистический журнал. – 2001. – Т.5. – № 1. – С. 37-68.
 129. *Городенская* – Городенская Е.Г. Словообразование глаголов // Украинская грамматика / В.М. Русановский (отв. ред.), М.А. Жовтобрюх и др. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 222-247.
 130. *Городенська, 2002* – Городенська К.Г. Видові протиставлення в системі сучасних дієслів // Слово. Стиль. Норма: Збірник наукових праць. – К., 2002. – С. 118-121.
 - 131. *Городенська, 1991* – Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка, 1991. – 190 с.
 - 132. *Городенська, 1993* – Городенська К.Г. При́йменник: Граматика української мови: Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С. 276-299.
 133. *ГБМ* – Граматыка беларускай мовы / Рэд. К.К.Атраховіч та ін.: У 2 т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1965. – Т.2.: Сінтаксіс. – 756 с.
 134. *ГСРЛЯ* – Грамматика современного русского литературного языка / Отв. ред. Н.Ю.Шведова. – М.: Наука, 1970. – 767 с.
 - 135. *Грищенко* – Грищенко А.П. Внутрішня синтаксична організація простого речення // Синтаксис словосполучення і простого речення: (Синтаксичні категорії і зв'язки). – К.: Наук. думка, 1975. – С. 14-16.
 136. *Грищенко, 1986* – Грищенко А.П. Прикметник у структурі словосполучення і речення // Українська мова і література в школі. – 1986. – №7. – С. 39-45.
 137. *Грищенко, 1998* – Грищенко А.П. Степаненко М.І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. – К.: Укр. мовно-інформаційний фонд, 1997: Рецензія // Вісник Полтавського педінституту ім. В.Г. Короленка: Збірник наукових праць. Серія “Філологічні науки”. – Полтава: Полтавськ. держ. пед. ін-т ім. В.Г. Короленка, 1998. – С. 226-227.
 138. *Грищенко, 2001* – Грищенко А.П. Форма в синтаксисі // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. Серія філологічна. – Полтава, 2001. – Вип. 4 (18). – С. 3-16.
 139. *Гуйванюк* – Гуйванюк Н. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць: Монографія.

– Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.

140. Гулыга – Гулыга Е.В. Автосемантия и синсемантия как признаки смысловой структуры слова // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки. – 1967. – № 2. – С. 62-72.
141. Даниленко – Даниленко А. Дієслово як комунікативний центр у синтаксичній будові української мови: проблема типологічного конструкта // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Харків, 1993. – Т.1. – С. 131-139.
142. Двинянинова – Двинянинова Г.С. О взаимосвязи между падежами и предложениями в системе языка (На материале рус.яз.) // Вестник Московского университета. Сер. филол. – 1978. – №5. – С. 28-34.
143. Двинянинова, 1980 – Двинянинова Г.С., Левицкий Ю.А. Система пространственно-временных предлогов: Учебное пособие по спецкурсу. – Пермь: Изд-во Пермск. гос. ун-та, 1980. – 73 с.
144. Дегтярев – Дегтярев В.И. Основы общей грамматики. – Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1973. – 255 с.
145. Дмитриева – Дмитриева Н.С. Лексико-синтаксическая сочетаемость глаголов движения // Вопросы лексикологии и синтаксиса: Сборник статей. – Уфа: Башкнигоиздат, 1964. – С. 19-33.
146. Добош – Добош В.І. Із спостережень над дублетними приєднаними конструкціями в сучасній українській розмовній літературній мові // Українське усне літературне мовлення. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 242-249.
147. Долинина – Долинина И.Б. Способы представления синтаксической структуры предложения // Типология каузативных конструкций: Морфологический каузатив. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1969. – С. 294-310.
148. Дорофеева – Дорофеева Т.М. Синтаксическая сочетаемость русского глагола. – М.: Рус. яз., 1986. – 112 с.
149. Дорошенко – Дорошенко С.І. Складні безполучникові конструкції в сучасній українській мові. – Х.: Вища школа, Вид-во при Харків. ун-ті, 1980. – 152 с.
150. Дручинина – Дручинина Г.Н. Локативные синтаксемы в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук, 1987. – 20 с.
151. Дудик – Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення: Просте речення, еквіваленти речення. – К.: Наук. думка, 1973. – 284 с.
152. Єрмоленко – Єрмоленко С.Я. Бездієслівні речення в системі

простих речень // Синтаксис словосполучення і простого речення: (Синтаксичні категорії і зв'язки). – К.: Наук. думка, 1975. – С. 5-11.

153. *Евтеева* – Евтеева М.А. Формы со значением места-конкретизатора отношений в семантической структуре простого предложения // Единицы морфологии и синтаксиса в семантическом аспекте: Межвуз. сб. научн. трудов. – Ростов н/Д: Изд-во Ростов. гос. пед. ин-та, 1979. – С. 50-54.
154. *Евтюхин* – Евтюхин В.Б. К семантике обстоятельств в русском языке // Вопросы филологии. – Вып. 7. – 1978. – С. 16-23.
155. *Евтюхин*, 1979 – Евтюхин В.Б. Обстоятельственные наречия в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1979. – 24 с.
156. *Ермакова* – Ермакова О.М. О некоторых явлениях нейтрализации в морфологии // Жизнь языка: Сборник. К 80-летию М.В. Панова. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С. 60-67.
157. *Есперсон* – Есперсон О. Философия грамматики. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.
158. *Жовтобрюх* – Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К.: Вища школа, 1972. – 402 с.
159. *Загнітко* – Загнітко А.П. Закономірності формальної і смислової організації складного речення // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип.2. – Донецьк: Дон ДУ, 1996. – С. 17-27.
160. *Загнітко*, 1993 – Загнітко А.П. Система і структура морфологічних категорій сучасної української мови (проблеми теорії): Навч. посібник. – К.: Інститут системних досліджень освіти, 1993. – 340 с.
161. *Загнітко*, II, 1996 – Загнітко А.П. Співвідношення семантики слова і структури речення // Актуальні проблеми граматики: Збірник наукових праць. – Кіровоград: Кіровоград. пед. ін-т, 1996. – Вип. 1. – С. 113-117.
162. *Загнітко*, 1990 – Загнітко А.П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова. – К.: НМК ВО, 1990. – 64 с.
163. *Загнітко*, III, 1996 – Загнітко А.П. Теоретична граMATика української мови: Морфологія. – Донецьк: Дон ДУ, 1996. – 437 с.
164. *Загнітко*, 2001 – Загнітко А.П. Теоретична граMATика української мови: Синтаксис. – Донецьк: Дон НУ, 2001. –

165. *Зандау* – Зандау Г., Зоммерфельдт К.Е. Семантические условия реализации валентности // Иностранные языки в школе. – 1978. – №2. – С. 21-26.
166. *Засорина* – Засорина Л.Н. Грамматика локативных словосочетаний русского языка (проблема синонимии предлогов и наречий): Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – М., 1977. – 44 с.
167. *Засорина*, 1961 – Засорина Л.Н. Опыт системного анализа предлогов в современном русском языке: Предлоги со значением причины // Ученые записки / Ленингр. гос. ун-т. – 1961. – Вып. 60, №301. – С. 64-84.
168. *Засухина* – Засухина Т.П. Пространственная семантика предлогов, приставок, падежей в современном русском языке. – Уфа: Изд-во Башкир. ун-та, 1991. – 79 с.
169. *Засухина*, 1976 – Засухина Т.П. Пространственные значения предлогов, приставок и падежей в современном русском языке // Исследования по семантике: Межвуз. сб. науч. тр. – Уфа: Изд-во Башкир. ун-та, 1976. – С. 103-111.
170. *Зборовский* – Зборовский Г.Е. Пространство и время как форма социального бытия. – Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т., 1974. – 223 с.
171. *Звегинцев* – Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 307 с.
172. *Звегинцев*, 1973 – Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 248 с.
173. *Златкин* – Златкин В.З. Взаимодействие лексических значений в сочетании “глагол – предлог – имя” // Вопросы языкознания. – 1976. – №4. – С. 105-112.
174. *Змудяк* – Змудяк Г.А. Роль логико-семантической валентности в организации структуры предложения (На материале глаголов независимого направленного движения): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Минск, 1980. – 21 с.
175. *Золотова* – Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
176. *Золотова*, 1978 – Золотова Г.А. К типологии простого предложения // Вопросы языкознания. – 1978. – №3. – С. 49-61.
177. *Золотова*, 1969 – Золотова Г.А. О регулярных реализациях модели предложения // Вопросы языкознания. – 1969. – № 1. – С. 67-78.
178. *Золотова*, 1967 – Золотова Г.А. О структуре простого

- предложения в русском языке // Вопросы языкознания. – 1967. – №6. – С. 90-101.
180. Золотова, 1973 – Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М.: Наука, 1973. – 351с.
181. Золотова, 1998 Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка / РАН. Институт русского языка им. В.В.Виноградова. Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 1998. – 528 с.
182. Зоммерфельдт – Зоммерфельдт К.Е. К классификации лексических единиц с учетом их валентности // Иностранные языки в школе. – 1979. – № 2. – С. 9-12.
183. Ибрагимова – Ибрагимова В.Л. Семантика русского глагола (лексика движения): Учебное пособие. – Уфа: Изд-во Башкир. ун-та, 1988. – 80 с.
184. Ибрагимова, 1975 – Ибрагимова В.Л. Семантическое поле глаголов движения в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Уфа, 1975. – 25 с.
185. Иванова – Иванова Л.П. Структурно-функциональный анализ простого предложения: Монография. – К.: Высшая школа, 1991. – 167 с.
186. Иванова, II – Иванова Н.М. Пространственный детерминант как элемент структуры простого предложения // Слово и словосочетание: Лингвистический сборник / Моск. обл. пед. ин-т им.Н.К.Крупской. – 1978. – Вып.12. – С. 41-48.
187. Иванчикова – Иванчикова Е.А. О структурной факультативности и структурной обязательности в синтаксисе // Вопросы языкознания. – 1965. – № 5. – С. 84-94.
188. Игнатъева – Игнатъева М.В. Глаголы с пространственным значением и приставкой пере- в современном русском языке // Вопросы морфологии и синтаксиса современного русского языка: Сборник статей / Отв. ред. Ю.В. Фоменко. – Новосибирск: Зап.-Сиб. кн. изд., 1966. – С. 62-81.
189. Игнатъева, 1970 – Игнатъева М.В. Глаголы с пространственным значением и приставкой С- (СО-) в современном русском языке // Исследования по лексикологии и словообразованию: (Докл. IX зональной конференции кафедр русского языка вузов Сибири) / Краснояр. гос. пед. ин-т. – Красноярск, 1970. – С. 117-133.
190. Игнатъева, 1967 – Игнатъева М.В. К истории изучения локальных приставок в русском языке // Русский язык:

190. *Игнатъева*, 1969 – Игнатъева М.В. Функции и система пространственных значений глагольных приставок в современном русском языке // Лексико-грамматические проблемы русского глагола: Сборник статей / Отв. ред. М.А. Шелякин. – Новосибирск: Зап.-Сиб. кн. изд., 1969. – С. 34-47.
- 191. *Іваненко* – Іваненко З.І. Прийменникові конструкції із значенням місця в сучасній українській мові: Навчальний посібник. – Чернівці, 1974. – 69 с.
- 192. *Іваненко*, 1975 – Іваненко З.І. Прийменникові конструкції напрямку руху в українській мові: Навчальний посібник. – Чернівці, 1975. – 56 с.
- 193. *Іваненко*, 1981 – Іваненко З.І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення. – К.; Одеса: Вища школа, 1981. – 143 с.
194. *Іваницька*, I – Іваницька Н.Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютивних дієслів української мови: Автореф. ...дис. канд. філол. наук, 2000. – 20 с.
195. *Іваницька*, II – Іваницька Н.Л. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 97-103.
- 196. *Іваницька*, II, 1986 – Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. – К.: Вища школа, 1986. – 168 с.
197. *Іваницька*, II, 1985 – Іваницька Н.Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-предиката // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 39-43.
- 198. *Ільїн* – Ільїн В.С. Префікси в сучасній українській мові. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – 167 с.
199. *Кадомцева* – Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення. – К.: Вища школа, 1985. – 178 с.
200. *Камынина* – Камынина Л.А. О синтаксической зависимости падежей, распространяющих предложение в целом // Исследования по современному русскому языку. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1970. – С. 73-89.
201. *Каранська* – Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навчальний посібник. – К.: НМК ВО, 1992. – 399 с.
202. *Кацнельсон* – Кацнельсон С.Д. К понятию типов

- валентности // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 20-32.
203. *Кацнельсон*, 1972 – Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1972. – 216 с.
204. *Качалина* – Качалина Н.С., Николова А.Д. Синонимические словосочетания с пространственным значением // Актуальные проблемы русского синтаксиса / Под ред. К.В. Горшковой, Е.В. Клобукова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 101-111.
205. *Кибрик* – Кибрик А.Е. К типологии пространственных значений:(на материале падежных систем дагестанских языков) // Язык и человек: Сборник статей памяти профессора П.С.Кузнецова / Под общ. ред. В.А. Звегинцева. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1970. – С. 110-156.
206. *Кильдибекова* – Кильдибекова Г.А. Глаголы действия в современном русском языке: Опыт функционально-семантического анализа. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – 160 с.
207. *Клепицкая* – Клепицкая Е.В. О сочетаемости глаголов перемещения // Учен. зап. / Хабар. пед. ин-т, 1969. – Т. 20. – С. 30-34.
208. *Клименко, I* – Клименко Л.П. Об обязательном и факультативном окружении глаголов движения (на материале Новгородской I летописи старшего и младшего периодов). – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ин-та, 1974. – Вып. 6. – С. 14-27.
209. *Клименко, II* – Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української мови. – К.: Наук. думка, 1998. – 161 с.
210. *Князев* – Князев Ю.П. Особенности обозначения пространственных отношений в русском языке: падежи, предлоги, префиксы // Вопросы филологий, методики преподавания иностранного языка и страноведения. – Великий Новгород, 1999. – Вып. 2. – С. 71-79.
211. *Кобзарева* – Кобзарева Т.Ю., Лахути Л.Г. О структуре денотативного значения предлогов // Семантическая структура слова: Психолингвистические исследования. – М.: Наука, 1971. – С. 124-139.
212. *Кобозева* – Кобозева И.М. Грамматика описания пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 152-162.

213. *Ковтунова* – Ковтунова И.И. Порядок слов и актуальное членение предложения. – М.: Просвещение, 1976. – 239 с.
214. *Кокорина* – Кокорина С. К вопросу о грамматической семантике структурной схемы простого предложения // Спорные вопросы синтаксиса: Сборник статей. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – С. 3-33.
- 215. *Колодяжний* – Колодяжний А.С. Прийменник: Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови. – Х.: Вид-во Харків. ун-ту, 1960. – 165 с.
216. *Коломієць* – Коломієць М.П. Робота з синонімічними прийменниками *коло, біля*: (Матеріали для факультативних занять) // Українська мова і література в школі. – 1970. – № 12. – С. 56-58.
217. *Колшанский* – Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. – М.: Наука, 1990. – 108 с.
218. *Колшанский*, 1975 – Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. – М.: Наука, 1975. – 230 с.
- √ 219. *Конева* – Конева В.П. Функционирование структурной схемы простого предложения в её мыслительной реализации в различных синтаксических условиях: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1978. – 23 с.
220. *Котелова* – Котелова Н.З. Значение слова и его сочетаемость: (к формализации в языкознании). – Л.: Наука, 1975. – 164 с.
221. *Котелова*, 1965 – Котелова Н.З. О применении объективных и точных критериев описания сочетаемости слов // Вопросы языкознания. – 1965. – № 4. – С. 53-64.
- 222. *Кочерган* – Кочерган М.П. Слово і контекст: лексична сполучуваність і значення слова. – К.: Вища школа, 1980. – 183 с.
223. *Кржижкова* – Кржижкова Е. Адвербиальная детерминация со значением места и направления (Опыт трансформационного анализа) // Вопросы языкознания. – 1967. – № 2. – С. 32-48.
224. *Кржижкова*, 1969 – Кржижкова Е. К вопросу о формуле простого предложения // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие / Отв. ред. В.Н. Ярцева, Н.Ю. Шведова. – М.: Наука, 1969. – С. 317-319.
225. *Кубик* – Кубик М. Модели двусоставных глагольных предложений русского языка в сопоставлении с чешским. –

Прага: Универзита Карлова, 1977. – 204 с.

226. *Кубрякова* – Кубрякова Е.С. О понятиях места, предмета, пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 84-92.
227. *Кубрякова*, 1978 – Кубрякова Е.С. Части речи в ономаσιологическом освещении. – М.: Наука, 1978. – 115 с.
228. *Кулюкин* – Кулюкин А.М. Наблюдения над сочетаемостью глаголов с приставкой за- // Вопросы грамматического строя современного русского языка: Сборник статей. – М.: Моск. гос. пед. ин-т им. В.И. Ленина, 1972. – С. 127-140.
229. *Курилович* – Курилович Е. Очерки по лингвистике: Сборник статей. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – 456 с.
230. *КСУЛМ* – Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л.А.Булаховського: В 2 т. – К.: Рад.школа, 1951. – Т. 1. – 519 с.; Т.2. – 408 с.
231. *Кустова* – Кустова Г.И. Тип концептуализации пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 47-55.
232. *Кучеренко* – Кучеренко І.К. Лексичне значення прийменника // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С.12-23.
233. *Кучеренко*, 1961 – Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія: В 2 ч. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1961. – Ч.1. – 172 с.
234. *Кучеренко*, 1964 – Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія: В 2 ч. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – Ч.2. – 159 с.
235. *Лассан* – Лассан Э.Р. Семантические функции наречий в структуре предложения: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Минск, 1980. – 23 с.
236. *Левицкая* – Левицкая А.П., Мазо Б.В. Сопоставительно-семантическое исследование словосочетаний с предлогами, выражающими локальные отношения (на материале русск. и англ. яз.) // Семантические категории сопоставительного изучения русского языка: Сборник статей. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1981. – С. 156-161.
237. *Левицкий* – Левицкий Ю.В. Основы теории синтаксиса. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 236 с.
238. *Лекант* – Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке. – М.: Высшая школа, 1974. – 159 с.

239. *Лекант*, 1986 – Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке: Учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов. – М.: Высшая школа, 1986. – 176 с.
- 240. *Леонова* – Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. – К.: Вища школа, 1983. – 264 с.
241. *Лесник* – Лесник М.Д. Зависимость предложно-падежной конструкции от лексического значения глагола // Учен. зап. / Тарт. ун-т. Труды по русск. и славян. филологии. – Тарту, 1967. – Вып. 200. – С. 108-130.
242. *Леута* – Леута О.І. Валентно-інтенційні характеристики як основа сполучуваності дієслів у складі синтаксичних структур // Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць. – К.: Правда Ярослави́чів, 1998. – С. 25-31.
243. *Ломов* – Ломов А.М. Типология русского предложения. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1994. – 280 с.
244. *Ломтев* – Ломтев Т.П. Очерки по историческому синтаксису русского языка. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956. – 596 с.
- 64 245. *Ломтев*, 1972 – Ломтев Т.П. Предложение и его грамматические категории. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1972. – 198 с.
246. *Ломтев*, 1973 – Ломтев Т.П. Синтаксические отношения // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки. – 1973. – №3. – С. 5-19.
247. *Ломтев*, 1979 – Ломтев Т.П. Структура предложения в современном русском языке. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1979. – 198 с.
248. *Ломтев*, 1969 – Ломтев Т.П. Принципы построения формулы предложения // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки. – 1969. – № 5. – С. 56-68.
249. *Лыкова* – Лыкова Т.В. Лексико-семантические отношения в синтагме с общей семой движения // Очерки по лексике и фразеологии: Сборник статей. – Ростов н/Д: Изд-во Ростов.-на-Дону гос. пед. ин-та, 1976. – С. 77-82.
- 250. *Магометов* – Магометов Г.И. Соответствие предлога *НА* приставке управляющего глагола (сильное управление) // Вестник Ленинградского университета. Серия истории, языка и литературы. – 1965. – Вып. 4, № 20. – С. 128-138.
251. *Малащенко* – Малащенко В.П. О конструктивной обязательности и факультативности детерминантов // Вопросы синтаксиса русского языка: Сборник статей. – Ростов н/Д: Изд-во Ростов.-на-Дону. гос. пед. ин-та, 1978. – С. 58-61.
252. *Масицька* – Масицька Т.Є. Граматична структура дієслівної

- валентності. – Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. – 208 с.
253. *Матвієнко* – Матвієнко Т.І. Облігаторність та факультативність компонентів валентної моделі дієслів // Мовознавство. – 1989. – №1. – С. 56-62.
 254. *Матезиус* – Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения // Пражский лингвистический кружок. – М.: Прогресс, 1967. – С. 239-245.
 255. *Матезиус*, 1967 – Матезиус В. Язык и стиль // Пражский лингвистический кружок. – М.: Прогресс, 1967. – С. 445-456.
 256. *Медынская* – Медынская Л.В. Синтаксическая категория причины и её взаимодействие с другими синтаксическими значениями (по данным русского языка I половины XIX в.): Автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Днепропетровск, 1973. – 16 с.
 257. *Мельничук* – Мельничук О.С. Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові // Слов'янське мовознавство. – 1961. – Т. 3. – С. 124-194.
 258. *Мельничук*, 1966 – Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К.: Наук. думка, 1966. – 324 с.
 259. *Мещанинов* – Мещанинов И.И. Глагол. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1982. – 272 с.
 260. *Мигирин* – Мигирин В.Н. Принципы изучения членов предложения // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки. – 1961. – № 3. – С. 41-48.
 261. *Мигирин*, 1968 – Мигирин В.Н. Принципы определения семантических объектов // Проблемы изучения семантики языка (Тезисы докладов на научной конференции, посвящённой 50-летию Днепропетровского государственного университета) / Днепропетровск. гос. ун-т. – Днепропетровск, 1968. – Часть 1. – С. 12-14.
 262. *Мигирин*, 1973 – Мигирин В.Н. Язык как система категорий отображения. – Кишинев: Штиинца, 1973. – 237 с.
 263. *Мірченко* – Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій: Монографія. – Луцьк: Ред. вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 340 с.
 264. *Можжаева* – Можжаева В.О. Выражения обстоятельственных отношений в современном русском языке. – М.: Рус. яз., 1977. – 288 с.
 265. *Мойсієнко* – Мойсієнко А. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 199 с.

266. *Москальская* – Москальская О.И. Вопросы синтаксической семантики // Вопросы языкознания. – 1977. – №2. – С. 45-56.
267. *Москальская*, 1973 – Москальская О.И. Проблемы семантического моделирования в синтаксисе // Вопросы языкознания. – 1973. – № 6. – С. 33-43.
268. *Москальская*, 1974 – Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса: (На материале нем.яз.). – М.: Высшая школа, 1974. – 156 с.
269. *Московская* – Московская Э.А. Семантические особенности глаголов перемещения // Сборник научных трудов / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1974. – Вып.78. – С. 164-185.
270. *Мразек* – Мразек Р. Синтаксис русского творительного: Структурно-сравнительное исследование. – Praha: Stat ped. nakl., 1964. – 285 с.
271. *Мразек*, 1964 – Мразек Р. Синтаксическая дистрибуция глаголов и их классы // Вопросы языкознания. – 1964. – № 3. – С. 50-62.
272. *Мухин* – Мухин А.М. Структура предложений и их модели. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1968. – 230 с.
273. *Мякишева* – Мякишева О.В. Компонент с локальным значением в структуре предложения: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Саратов, 1987. – 18 с.
274. *Никитин* – Никитин В.М. обстоятельство как второстепенный член предложения в русском языке в его противопоставлении дополнению // Учен. зап. Рязанск. гос. пед. ин-та. – 1961. – Т. XXVII. – 141 с.
275. *Никитин*, 1973 – Никитин В.М. Разряды обстоятельств в современном русском языке: Пособие по спецкурсу. – Рязань: Рязанск. гос. пед. ин-т, 1973. – 119 с.
276. *Никитина*, I – Никитина О.А. Синтаксис дательного падежа в современном русском языке // Вопросы теории русского языка: Учен. зап. / Рязанский пед.ин-т. – 1969. – Т. 51. – Вып. 2. – С. 207 – 217.
277. *Никитина*, II – Никитина С.Е. О семантическом варьировании русских предлогов: Предмет, задачи и способ описания // Семантическое и формальное варьирование / Отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1979. – С. 108-147.
278. *Новиков* – Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
279. *Норман* – Норман Б.Ю. Синтаксис речевой деятельности. – Минск: Вышэйшая школа, 1978. – 151 с.
280. *ОЯ* – Общее языкознание. Внутренняя структура языка. –

- М.: Наука, 1972. – 565 с.
281. *ОЯ*, II – Общее языкознание: Методы лингвистических исследований. – М.: Наука, 1973. – 318 с.
282. *Олексенко* – Олексенко В.П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників: Монографія. – Херсон: Айлант, 2001. – 240 с.
283. *Павлова* – Павлова Р. Пространственные конструкции в древнерусском языке в сопоставлении с древнеболгарским языком. – София: БАН, 1977. – 239 с.
284. *Падучева* – Падучева Е.В. О семантике синтаксиса. – М.: Наука, 1977. – 292 с.
285. *Пауль* – Пауль Г. Принципы истории языка. – М.: Иностран. лит-ра, 1960. – 500 с.
286. *Пеетерс-Подгаевская* – Пеетерс-Подгаевская А. Проблемы обратной концептуализации локальных объектов в русском литературном языке и его диалектах // Русский язык и современность: Международный конгресс исследователей русского языка: Труды и материалы. – М: Изд-во Моск. ун-та, 2001. – С. 111-112.
287. *Пешковский* – Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – 7-е изд. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
288. *Плющ* – Плющ М.Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення: (навчальний посібник). – К.: Київ. пед. ін-т ім.О.М.Горького, 1978. – 107 с.
289. *Плющ*, 1986 – Плющ М.Я. Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. – К.: Вища школа. – 1986. – 175 с.
290. *Полежаева* – Полежаева Ж.Ю. Лексико-семантическая характеристика статальных глаголов // Вопросы филологии, методики преподавания иностранного языка и страноведения. – Великий Новгород, 1997. – Вып. 1. – С. 62-67.
291. *Попова* – Попова З.Д. Может ли обойтись синтаксис без учения о членах предложения? // Вопросы языкознания. – 1984. – № 5. – С. 69-75.
292. *Попова*, 1971 – Попова З.Д. Употребление падежных и предложно-падежных форм в русском литературном языке XVII в. – Воронеж, 1971. – 74 с.
293. *Попова*, I, 1984 – Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка: Учебное пособие. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 147 с.
294. *Потебня* – Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т.1-2. – 536 с.
295. *Потебня*, 1968 – Потебня А.А. Из записок по русской

грамматике: В 4 т. – М.: Учпедгиз, 1968. – Т.3. – 552 с.

296. *Потєха* – Потєха Л.І. Семантичне поле конструкцій з первинними прийменниками // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001. – Вип. 31. – С. 220-224.
297. *Почепцов* – Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. – К.: Вища школа, 1971. – 191 с.
298. *Радевич-Винницкий* – Радевич-Винницкий Я.К. Модели категории локальности: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Черновцы, 1974. – 24 с.
299. *Радевич-Винницкий*, 1975 – Радевич-Винницкий Я.К. Семантическая природа категории локальности (на материале русского языка XIX в.) // Студії з мовознавства. – К.: Вища школа, 1975. – С. 146-150.
300. *Распопов* – Распопов И.П. Несколько замечаний о так называемой семантической структуре предложения // Вопросы языкознания. – 1981. – № 4. – С. 24-34.
301. *Распопов*, 1973 – Распопов И.П. Очерки по теории синтаксиса. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1973. – 220 с.
302. *Распопов*, 1970 – Распопов И.П. Строение простого предложения в современном русском языке. – М.: Просвещение, 1970. – 191 с.
303. *Рассел* – Рассел Б. Дескрипции // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Радуга, 1982. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 41-54.
304. *Рахилина* – Рахилина Е.В. Семантика русских “позиционных” предикатов: *стоять, лежать, сидеть* и *висеть* // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 69-80.
305. *Ревзин* – Ревзин И.И. Формальный и семантический анализ синтаксических связей в языке // Применение логики в науке и технике: Сборник статей / Отв. ред. П.В. Таванец. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – С. 119-138.
306. *Ревзин*, 1967 – Ревзин И.И. Метод моделирования и типология славянских языков. – М.: Наука, 1967. – 300 с.
307. *Ревзин*, 1962 – Ревзин И.И. Модели языка. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 191 с.
308. *Рожанский* – Рожанский Ф.И. Направление движения (типологическое исследование) // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 56-66.
309. *Руденко* – Руденко Л.М. Обставинна детермінація в структурі

- тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти). – К.: Україна-Віта, 1996. – 213 с.
310. *Русанівський* – Русанівський В.М. Префіксальний словотвір // Словотвір сучасної української мови. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 228-284.
 311. *Русанівський*, 1978 – Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наук. думка, 1978. – 240 с.
 312. *Русанівський*, 1971 – Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с.
 313. *РГ* – Русская грамматика: В 2 т. – М.: Наука, 1982. – Т.1. – 783 с.; Т.2. – 710 с.
 314. *Сайкиєва* – Сайкиєва С.М. Употребление приставочных глаголов движения-перемещения в русском языке // Филологический сборник. – Алма-Ата, 1968. – Вып. 8-9. – С. 338-360.
 315. *Светлик* – Светлик Я. Синтаксис русского языка в сопоставлении со словацким. – Братислава: Словацкое пед. изд-во, 1970. – 351 с.
 316. *СемТП* – Семантические типы предикатов. – М.: Наука, 1982. – 365 с.
 317. *Семчинський* – Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К.: Вища школа, Головне вид-во, 1988. – 328 с.
 318. *Сепир* – Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Изд. группа “Прогресс”, “Универс”, 1993. – 656 с.
 319. *Сидельников* – Сидельников Е.А. Структура предложения с точки зрения синтагматических и парадигматических отношений // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки. – 1961. – № 3. – С. 67-77.
 320. *Сильницкий* – Сильницкий Г.Г. Семантическая структура предложения: На материале простого предложения в современном немецком языке. – Тула: Изд-во Тульск. пед. ин-та, 1973. – 141 с.
 321. *Синявський* – Синявський О. Норми української літературної мови. – Х.: Література і мистецтво, 1931. – 368 с.
 322. *Сиротинина* – Сиротинина О.Б. Место косвенного дополнения и обстоятельства в современном русском языке // Вопросы русского языкознания. К 80-летию профессора Александра Митрофановича Лукьяненко. – Саратов.: Изд-во Саратов. ун-та, 1961. – С. 157-181.
 323. *Скиба* – Скиба Ю.Г. Производные предлоги и проблема аналитизма / Черновицкий гос. ун-т. – Черновцы, 1983. – 44 с.

324. *Скобликова* – Скобликова Е.С. Согласование и управление в русском языке. – М.: Просвещение, 1971. – 240 с.
325. *Слинько* – Слинько І.І. Дослідження з синтаксису української мови за пам'ятками XIV – XVIII ст. (місцево-просторові звороти). – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1968. – 111 с.
326. *Слинько*, 1990 – Слинько І.І. Другорядні чи поширюючі члени речення? // Мовознавство. – 1990. – № 2. – С. 3-11.
327. *Слинько*, 1994 – Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
328. *Слюсарева* – Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. – М.: Наука, 1981. – 196 с.
329. *Смаль-Стоцький* – Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. – 3-є вид. перероб. – Відень, 1914. – 202 с.
330. *Смирницький* – Смирницький А.И. Об особенностях обозначения направления движения в отдельных языках // Иностранные языки в школе. – 1953. – №2. – С. 3-13.
331. *Сморж* – Сморг Л.О. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 416 с.
332. *Собинникова* – Собинникова В.И. Падежные и предложно-падежные формы в русском языке в сопоставительном аспекте с другими славянскими языками. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1977. – 112 с.
333. *Соколов* – Соколов О.М. Основы имплицитной морфологии русского языка. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 203 с.
334. *Соколова* – Соколова С.О. Аспектуально-фазова система українського дієслова у функціональному плані // Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 29-33.
335. *Соколова*, 2003 – Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові: Монографія. – К.: Наук. думка, 2003. – 283 с.
336. *Соколова*, 2001 – Соколова С.О. Префікс як двобічна мовна одиниця // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського: Збірник наукових праць. Сер.: Філологія. – Вінниця: Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського, 2001. – Вип. 3. – С. 119-123.
337. *Соколова*, 1988 – Соколова С.О., Шумарова М.П. Семантика и стилистика русского глагола. – К.: Наук. думка, 1988. – 144 с.

338. Станишева – Станишева Д.С. Винительный падеж в восточнославянских языках. – София: БАН, 1966. – 295 с.
339. Станишева, 1968 – Станишева Д.С. Некоторые вопросы синтаксического анализа // Вопросы языкознания. – 1968. – №1. – С. 95-102.
340. Степаненко – Степаненко М. Валентна структура речень з правобічним поширювачем-репрезентантом значення внутрішньої причини [на прикладі моделі S + P (Vf) + Adv [BІД/ОД +N gen] caus (intra)] // Ономастика і апелятиви: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2001. – Вип. 13. – С. 137-150.
341. Степаненко, 2000 – Степаненко М. Категорія мети у філософсько-лінгвістичній інтерпретації // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Науковий журнал. Філологічні науки (мовознавство). – Луганськ: Вид-во Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2000. – № 9 (29). – С. 5-11.
342. Степаненко, 2001 – Степаненко М. Каузальна сфера “абстрактна причина” і її місце в структурі простого речення (семантична і формально-граматична характеристика) // Південний архів: Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Херсон: ХДПУ, 2001. – Вип. X. – С. 189-194.
343. Степаненко, I, 2001 – Степаненко М. Каузальні сфери “внутрішня причина”, “зовнішня причина” і їх місце в семантичній структурі простого речення // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць. – Харків: ХДПУ, 2001. – Вип. 6. – С. 149-157.
344. Степаненко, II, 2001 – Степаненко М. Локативність як філософсько-лінгвістична категорія // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. Серія “Філологічні науки”. – Полтава: Полтавськ. держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка, 2001. – Вип. 4 (18). – С. 49-72.
345. Степаненко, 2002 – Степаненко М. Місце внутрішньої об’єктивної й суб’єктивної причини в структурі речення S + P (Vf) Adv caus // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Збірник наукових праць. Серія: Філологія. – Вінниця: Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського, 2002. – Вип. 4. – С. 180-188.
346. Степаненко, III, 2001 – Степаненко М. Обов’язкові інтенціальні поширювачі у структурі простого речення //

- Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: ВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вип. 31. – С. 153-156.
347. *Степаненко, IV*, 2001 – Степаненко М. Семантико-синтаксичний аналіз периферійних прийменниково-іменникових інтенціональних поширювачів структури двоскладного дієслівного речення // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – Вип. 8. – С. 93-104.
 348. *Степаненко, V*, 2001 – Степаненко М. Філософсько-лінгвістичний статус категорії причини // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: ВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вип. 30. – С. 120-134.
 349. *Степаненко, VI*, 2001 – Степаненко М.І. Адвербіальні поширювачі зі значенням мети-присвяти в аспекті взаємодії формально-граматичної і семантичної валентності // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2001. – Т.4, № 5. – С. 126-135.
 350. *Степаненко, VII*, 2001 – Степаненко М.І. Валентні можливості адвербіально-каузального поширювача Adv [3/3I,I3+N gen] caus (intra) у структурі простого двоскладного речення // Система і структура східнослов'янських мов: Збірник наукових праць. – К.: Знання, 2001. – С. 18-25.
 351. *Степаненко, VIII*, 2001 – Степаненко М.І. Валентність каузального поширювача і її зв'язок із семантичною та формально-граматичною структурою речення // Вісник Запорізького державного університету: Збірник наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізьк. держ. ун-т, 2001. – № 3. – С. 128-135.
 352. *Степаненко*, 1999 – Степаненко М.І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у формуванні й вираженні квантитативних відношень у структурі простого двоскладного речення // Мовознавство. – 1999. – № 4-5. – С. 15-21.
 353. *Степаненко*, 1997 – Степаненко М.І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення: Монографія. – К.: Український мовно-інформаційний фонд, 1997. – 216 с.
 354. *Степаненко, I*, 1999 – Степаненко М.І. Прислівник та інфінітив у функції інтенціонального поширювача семантичної структури простого речення // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка. Серія "Філологічні науки". – Полтава: Полтавськ. держ. пед. ін-т

- імені В.Г. Короленка, 1999. – Вип. 2 (6). – С. 176-189.
355. *Степанов* – Степанов Ю.С. В трёхмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. – М.: Наука, 1985. – 335 с.
 356. *Степанов*, 1981 – Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложение: Семиологическая грамматика. – М.: Наука, 1981. – 360 с.
 357. *Степанов*, 1989 – Степанов Ю.С. Индоевропейское предложение. – М.: Наука, 1989. – 248 с.
 358. *Степанов*, 1976 – Степанов Ю.С., Эдельман Д.И. Семиологический принцип описания языка // Принципы описания языков мира / Отв. ред. В.Н. Ярцева, Б.А. Серебренников. – М.: Наука, 1976. – С. 203-281.
 359. *Степанова* – Степанова М.Д. Вопросы валентности в современном языкознании и части речи (На материале нем.яз.) // Лингвистика и методика в высшей школе. – 1978. – Вып.8. – С. 20-34.
 360. *Степанова*, 1973 – Степанова М.Д. Теория валентности и валентный анализ (на материале современного немецкого языка). – М.: Изд-во Моск. пед. ин-та иностр. яз. им.М.Тореза, 1973. – 110 с.
 361. *Степанова*, 1978 – Степанова М.Д., Хельбиг Г. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке: Учебное пособие для ин-тов и ф-тов иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1978. – 258 с.
 362. *Супрун* – Супрун А.В. Грамматика и семантика простого предложения. – М.: Наука, 1977. – 261 с.
 363. *Сусов* – Сусов И.П. Семантическая структура предложения (На материале простого предложения в современном немецком языке). – Тула: Изд-во Тульск. пед. ин-та, 1973. – 141 с.
 364. *Сусов*, 1975 – Сусов И.П. Формальные и глубинные аспекты предложения // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков: Сборник статей. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1975. – С. 61-68.
 365. *СУЛММ* – Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.
 366. *СУЛМП* – Сучасна українська літературна мова: Підручник / За заг. ред. А.П.Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
 367. *СУЛМС* – Сучасна українська літературна мова: Синтаксис /

- За ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.
368. *СУМД* – Сучасна українська мова: Довідник / Л.Ю. Шевченко, В.В. Різун, Ю.В. Лисенко; За ред. О.Д. Пономаріва. – К.: Либідь, 1993. – 330 с.
369. *Телия* – Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.:Наука, 1986. – 143 с.
370. *Теньер* – Теньер Л. Основы структурного синтаксиса: Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
371. *ТФГВА* – Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / Под ред. А.В. Бондарко. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1987. – 348 с.
372. *ТФГТМ* – Теория функциональной грамматики: Темпоральность, модальность. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1990. – 264 с.
373. *Тимченко* – Тимченко Є.К. Акузатив в українській мові: (3 укр. складні). – К.: Вид-во Укр.АН, 1928. – 101 с.
374. *Тимченко, 1926* – Тимченко Є.К. Вокатив і інструменталь в українській мові. – К.: Вид-во Укр.АН, 1926. – 118 с.
375. *Тимченко, 1925* – Тимченко Є.К. Льокатив в українській мові: (3 укр. складні). – К.: Вид-во Укр.АН, 1925. – 71 с.
376. *Тимченко, I, 1925* – Тимченко Є.К. Номінатив і датив в українській мові. – К.: Вид-во Укр.АН, 1925. – 64 с.
377. *Томіліна* – Томіліна Г.Я. До типологічно-зіставного вивчення збірних іменників у сучасних східнослов'янських мовах // Мовознавство. – 1971. – № 5. – С. 28-34.
378. *Топоров* – Топоров В.Н. Локатив в славянских языках. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 379 с.
379. *Тошович* – Тошович Б. Глаголы каузации положения в пространстве // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 163-178.
380. *Удовиченко* – Удовиченко Г.М. Словосполучення в сучасній українській літературній мові. – К.: Наук. думка, 1968. – 227 с.
381. *УкрГ* – Украинская грамматика / В.М. Русановский (отв.ред.), М.А. Жовтобрюх и др. – К.: Наук. думка, 1986. – 360 с.
382. *Уткин* – Уткин Д.В. Синонимические словосочетания с пространственным значением в современном русском языке // Вопросы морфологии и синтаксиса современного русского языка: Сборник статей / Отв. ред. Ю.В. Фоменко. – Новосибирск: Зап.-Сиб. кн. изд., 1966. – С. 211-239.
383. *Филлмор* – Филлмор Ч. Дело о падеже // Новое в зарубежной

- лингвистике. – М.: Прогресс, 1981. – Вып. 10. – С. 369-495.
384. *Филлмор*, 1981 – Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1981. – Вып. 10. – С. 496-530.
385. *Фурдуй* – Фурдуй М.И. Предложные конструкции пространственного значения в современном украинском литературном языке (к вопросу синтаксической синонимии): Дис. ... канд. филол. наук. – К., 1981. – 273 с.
386. *Фурсенко* – Фурсенко В.И. Грамматические категории глагола в свете теории валентности // Исследование по семантике: Сборник научных трудов. – Симферополь: Симф. гос. ун-т, 1987. – С. 64-69.
387. *Хайдеггер* – Хайдеггер М. Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – 366 с.
388. *Ходова* – Ходова К.И. Падежи с предлогами в старославянском языке. – М.: Наука, 1971. – 192 с.
389. *Холодович* – Холодович А.А. Опыт теории подклассов слов // Вопросы языкознания. – 1960. – № 1. – С. 32-43.
390. *Хомский* – Хомский Н. Синтаксические структуры // Новое в лингвистике. – М.: Наука, 1962. – Вып. II. – С. 412-527.
391. *Хомякова* – Хомякова Е.Г. Антропоцентризм пространственно-временных параметров // Категоризация мира: пространство и время: Материалы научной конференции: Сборник статей. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. – С. 69-78.
392. *Храковский* – Храковский В.С. Проблемы деривационной синтаксической теории и вопросы синтаксиса арабского языка: Автореф. дис. ... доктора филол. наук. – Тбилиси, 1971. – 51 с.
393. *Хэррис* – Хэррис З.С. Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре // Новое в лингвистике: Сборник. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – Вып. 2. – С. 528-636.
394. *Чапля* – Чапля І.К. Прислівник в українській мові. – Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 124 с.
395. *Чейф* – Чейф У.Л. Значение и структура языка. – М.: Прогресс, 1975. – 432 с.
396. *Чередниченко* – Чередниченко І.Г. Нариси з української фразеології: (з російсько-українськими паралелями). Ч.1: Прийменникові конструкції. – К.: Рад. школа, 1952. – 144 с.
397. *Черкасова* – Черкасова Е.Т. Переход полнозначных слов в предлоги. – М.: Наука, 1967. – 270 с.
398. *Чернейко* – Чернейко Л.О. Понятие лексико-семантической

- парадигмы на его использование при описании диалектных систем (на материале архангельских говоров) // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки. – 1978. – № 6. – С. 85-96.
399. *Чеснокова* – Чеснокова Л.Д. О факультативности и обязательности компонентов семантической структуры // Вопросы синтаксиса русского литературного языка: Сборник статей. – Ростов-н/Д: Изд-во Ростов.-на-Дону гос. пед. ин-та, 1973. – С. 3-10.
 400. *Чеснокова*, 1980 – Чеснокова Л.Д. Связи слов в современном русском языке: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1980. – 110 с.
 401. *Шатуновский* – Шатуновский И.Б. Предложения наличия vs. Бытийные и локативные предложения в русском языке // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 189-197.
 402. *Шахматов* – Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – Л.: АН СССР, 1941. – 620 с.
 403. *Шведова* – Шведова Н.Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения // Вопросы языкознания. – 1964. – № 6. – С. 77-93.
 404. *Шведова*, 1978 – Шведова Н.Ю. Дихотомия “присловные-неприсловные падежи” в её отношении к категориям семантической структуры предложения // Славянское языкознание: VIII Международный съезд славистов. – М.: Наука, 1978. – С. 450-467.
 405. *Шведова*, 1970 – Шведова Н.Ю. Несколько замечаний по поводу статьи Ю.Д. Апресяна “Синонимия и синонимы” // Вопросы языкознания. – 1970. – № 3. – С. 36-44.
 406. *Шведова*, 1969 – Шведова Н.Ю. О понятии “регулярная реализация структурной схемы предложения” // Мысли о современном русском языке: Сборник статей / Под ред. акад. В.В. Виноградова. – М.: Просвещение, 1969. – С. 68-70.
 407. *Шведова*, 1973 – Шведова Н.Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения // Славянское языкознание: VII Международный съезд славистов. (Варшава, 21-27 августа 1973): Докл. сов. делегации. – М.: Наука, 1973. – С. 458-483.
 408. *Шведова*, 1968 – Шведова Н.Ю. Парадигматика простого предложения в современном русском языке // Русский язык: Грамматические исследования. – М.: Наука, 1968. – С. 3-77.

409. *Шведова, І, 1973 – Шведова Н.Ю.* Спорные вопросы описания структурных схем простого предложения и его парадигм // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 25-36.
410. *Шелемеха – Шелемеха Г.М.* Семантико-синтаксичні функції обставин місця у структурі простого речення: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1996. – 19 с.
411. *Шкаран – Шкаран З.С.* Синоніміка прийменникових конструкцій, що виражають просторові відношення: (На матеріалі пам'яток давньоруської мови XV-XVI ст.) // Синтаксична будова української мови: (Синтаксичні категорії і зв'язки). – К.: Наук. думка, 1968. – С. 139-146.
412. *Шмелев – Шмелев Д.Н.* О значении синтаксических единиц // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. (Доклады на Конференции по теоретическим проблемам синтаксиса) / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова – М.: Наука, 1969. – С. 307-310.
413. *Шмелев, 1961 – Шмелев Д.Н.* Синтаксическая сочетаемость слов в русском языке // Русский язык в национальной школе. – 1961. – № 4. – С. 10-17.
414. *Шмелева – Шмелева Т.В.* Смысл предложения и семантика минимальной структурной схемы // Русский язык за рубежом. – 1978. – № 5. – С. 65-67.
415. *Штыкало – Штыкало Н.И.* Семантические признаки обстоятельства причины в русском языке // Науч. докл. высш.шк.: Филол. науки. – 1968. – № 4. – С. 35-42.
416. *Шуба – Шуба П.П.* Приназоўнік у беларускай мове. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1971. – 224 с.
417. *Шульжук – Шульжук К.Ф.* Розмежування типів простого речення // Українська мова і література в школі. – 1982. – № 11. – С. 60-64.
418. *Шумилина – Шумилина А.Л.* О пространственных значениях, выражаемых в системе глагольно-именных словосочетаний русского языка // Информационно-поисковые системы и автоматизированная обработка научно-технической информации: Труды III Всесоюзной конференции по информационно-поисковым системам: В 4 т. – М., 1967. – Т. 2: Семантические проблемы автоматизированной обработки информации. – С. 205-212.
419. *Шумилина, 1961 – Шумилина А.Л.* Синонимика в кругу глагольно-именных словосочетаний с предлогами *у, при, под, около, возле, подле, близ, вблизи* // Русский язык в школе. – 1961. – № 6. – С. 25-30.

420. *Шхапацева* – Шхапацева М.Х. О сочетаемости приставочных глаголов в современном русском языке (Конструкции с винительным) // Вопросы лексики и грамматики русского языка: Учен. зап. – М.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-та им. В.И. Ленина, 1967. – С. 218-228.
421. *Щерба* – Щерба Л.В. О второстепенных членах предложения // Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – Т. 1. – 182 с.
422. *Щерба*, 1974 – Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1974. – 428 с.
423. *Юдакин* – Юдакин А.П. Развитие структуры предложения в связи с развитием структуры мысли. – М.: Наука, 1984. – 168 с.
424. *Юрченко* – Юрченко В.С. Космический синтаксис: Бог, Человек, Слово. – Саратов: Изд-во Саратов. пед. ин-та, 1992. – 137 с.
425. *Юрченко*, 1972 – Юрченко В.С. Простое предложение в современном русском языке. – Саратов: Приволжское книжное изд-во, 1972. – 275 с.
426. *Юрченко*, 1979 – Юрченко В.С. Структура предложения и система синтаксиса // Вопросы языкознания. – 1979. – № 4. – С. 77-89.
427. *Якобсон* – Якобсон Р. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М.: Наука, 1972. – С. 95-113.
428. *Яковлева* – Яковлева Е.С. О некоторых моделях пространства в русской языковой картине мира // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 48-61.
429. *Admoni* – Admoni W. Der deutsche Sprache. – Л.: Просвещение, 1972. – 312 S.
430. *Běličová* – Běličová H. Sémantická struktura věty a kategorie pádu: Příspěvek k porovnávání syntaxi ruské a české jednoduché věty. – Praha: Akademia, 1982. – 160 s.
431. *Bémová* – Bémová A. Syntaktické vlastností prefigovaných sloves // Explicitní popis jazyka a automatické zpracování textů: 5. Překladové složky funkčního generativního popisu. – Praha: UK, 1979. – S. 69-174.
432. *Daneš* – Daneš Fr. K otázce větných členů // Miscellanea Linguistica. – Ostrava: Profil, 1977. – č.4. – S. 281-288.
433. *Daneš*, 1971 – Daneš Fr. Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. – Slovo a slovesnost. – 1971. – č.3. – S.193-207.

434. *Daneš*, I, 1971 – Daneš Fr. Větné členy obligatorní, potencialní a fakultativní // *Miscellanea Linguistica*. – Ostrava: Profil, 1971. – S.131-138.
435. *Daneš*, 1987 – Daneš Fr., Hlavsa Zd. a kol. Větné vzorce v češtině. – Praha: Academia, 1987. – 275 s.
436. *Daneš*, 1973 – Daneš Fr., Hlavsa Zd., Kořenský J. aj. Práce o sémantické struktuře věty // *Přehled a kritický rozbor*. – Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1973. – 203 s.
437. *Dokulil* – Dokulil M., Daneš Fr. K tzv. významové a mluvnické starbě věty // *O vedeckém poznání sondých jazuků*. – Praha, 1958. – S. 231-246.
438. *Dubois* – Dubois J. Grammaire structurale du françois: Le verbe. – Paris, 1967. – 159 p.
439. *Duden* – Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – Л.: Гос. учеб.пед.изд – во Минпроса РСФСР, 1962. – 699 S.
440. *Erben* – Erben J. Adriß der deutschen Grammatik. – 7 Auf. – Berlin: Akademie Verlag, 1964. – 311 S.
441. *Grepl* – Grepl M., Karlík P. Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty. – Brno: Univ. J.E.Purkyně v Brně, 1983. – 103 s.
442. *Grepl* – Grepl M., Karlík P. Skladba spisovné češtiny. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. – 474 s.
443. *Helbig* – Helbig H. Der Begriff der Valenz als Mittel der strukturellen Sprachbeschreibung und des Fremdsprachenunterrichts // *Deutsch als Fremdsprache*. – 1965. – № 1. – S. 10-23.
444. *Helbig*, 1975 – Helbig H. Valenz und Semantische Merkmalanalyse // *Linguist. Arbeitsber.* – 1975. – № 11. – S. 40-47.
445. *Helbig*, 1976 – Helbig H. Valenz, Semantik und Satzmodelle // *Deutsch als Fremdsprache*. – 1976. – № 2. – S. 99-106.
446. *Kopečný* – Kopečný Fr. Základy české skladby. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. – 355 s.
447. *Pauliny* – Pauliny E. Štruktúra slovenského slovesa. – Bratislava: Slovenská akademie vied a umení, 1943. – 113 s.
448. Oravec J. Slovenské predložky v praxi. – Bratislava: Sloven. ped. nakl, 1968. – 229 s.
449. Oravec J. Verba sloves v slovenčine. – Bratislava: Sloven. ped. nakl, 1967. – 389 s.
450. Oravec J. Významová štruktúra prvotných predložiek // *Jazykovedný časopys*. – 1968. – № 1/2. – S. 41-49.
451. *Rieß* – Rieß J. Was ist ein Satz? // *Beiträge zur Grundlegung der*

- Syntax. – H 3. – Prag, 1931. – S. 11-210.
452. *Ross* – Ross J.R. On deklarative sentences // Readings in English transformational grammar. – Mass.-Toronto-London, 1970. – P. 222-272.
453. *Ružička* – Ružička J. O větách s nulovým gramatickým subjektem // Otázky slovanské syntaxe: D.2. – Brno: Univ. J.E.Purkyně v Brně, 1968. – S. 115-117.
454. *Růžička*, 1971 – Růžička R. Zur Syntax und Semantik der Verben der modernen Russisch // Daum E., Schenk W. Die russischen Verben: Grundformen. Rektion. Betonung. Deutsche Bedeutung. – Leipzig, 1971. – S. 691-742.
455. Sierle J.P. Expression and Meaning: Studies in Theory of Speech Acts. – Cambridge, 1979. – 203 p.
456. *Šmilauer* – Šmilauer V. Novočeská skladba. – Praha: Stat.pedah.nakl-ství, 1969. – 574 s.
457. *Sommerfeldt* – Sommerfeldt K.E. Zur Aufstellung von Satztypen substantivischen Satze des Deutschen unter Einbeziehung der Valenz // Deutsch als Fremdsprache. – 1976. – № 3. – S. 146-153.
458. *Weisgerber* – Weisgerber L. Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik. – Düsseldorf, 1962. – 431 S.

ОСНОВНІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ

1. БСЭ – Большая Советская Энциклопедия: В 30 томах / Глав. ред. А.М.Прохоров: 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1970-1978. – Т. 20. – 608 с.
2. ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
3. ЕС – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: Мельничук О.С. (головний редактор) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 3. – 550 с.
4. Золотова, 1988 – Золотова Г.А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. – М.: Наука, 1988. – 440 с.
5. Кондаков – Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – 720 с.
6. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. ОС – Орфографічний словник української мови: Близько 120 000 слів / Уклад.: С.І. Головащук, М.М. Пещак, В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. – К.: Довіра, 1994. – 864 с.
8. РЯ – Русский язык: Энциклопедия. – М.: Советская энцикл., 1979. – 431 с.
9. Сл – Словарь української мови: У 4 т. / Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. – К.: Наук. думка, 1997.
10. ССУМ – Словник синонімів української мови: У 2 т. / Уклад.: А.А.Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999-2000. – Т.1. – 1047 с.; Т.2. – 955 с.
11. СУМ – Словник української мови: В 11 т. / Ред. кол.: І.К.Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.
12. УМ – Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енцикл., 2002. – 752 с.
13. УРЕС – Український Радянський Енциклопедичний Словник: У 3 т. – 2-е вид. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986-1987. – Т. 3. – 1987. – 736 с.
14. УСЧ – Учебный словарь сочетаемости слов русского языка / Под ред. П.Н.Денисова, В.В.Морковкина. – М.: Рус. яз. – 1978. – 685 с.
15. ФС – Философский словарь / Под. ред. И.Т.Фролова. – 5-е изд. – М.: Просвещение, 1968. – 590 с.

16. *ФЭС* – Философский энциклопедический словарь / Гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.Н. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
17. *Sommerfeldt* – Sommerfeldt K.E., Sreiber H. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive. – Leipzig, 1974. – 435 S.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- А. – Автомонов П. Коли розлучаються двоє: Трилогія. – К.: Молодь, 1972. – 612 с.
- Ал. – Алчевська Х. Твори. – К.: Дніпро, 1990. – 558 с.
- Ан. – Андріяшик Р.В. Додому нема вороття. Люди зі страху: Романи. – К.: Дніпро, 1983. – 535 с.
Андріяшик Р.В. Сад без листопаду: Роман. – К.: Молодь, 1980. – 272 с.
- Ант. – Антоненко-Давидович Б. Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки: Повісті, новели, оповідання. – К.: Рад. письменник, 1982. – 559 с.
- Б. – Бабляк В. Вишневий сад: Роман-трилогія. – К.: Держлітвидав, 1962. – 576 с.
Бабляк В. Жванчик: Роман у земляцьких бувалицях. – К.: Дніпро, 1977. – 144 с.
- Баг. – Багряний І. Людина біжить над прірвою: Роман. – К.: Укр. письменник, 1992. – 320 с.
Багряний І. Сад Гетсиманський: Роман. – К.: Дніпро, 1991. – 528 с.
Багряний І. Тигролови: Роман; Огненне коло: Повість. – Укр. письменник, 1996. – 350 с.
- Баж. – Бажан М. Батьки й сини: Поезії. – К.: Молодь, 1980. – 208 с.
Бажан М. Вибране: Вірші та поеми. – К.: Рад. письменник, 1977. – 223 с.
Бажан М. Доробок: Вибрані поезії. – К.: Дніпро, 1979. – 375 с.
- Бар. – Барка В. Жовтий князь: Роман. – К.: Український центр духовної культури, 1997. – 384 с.
- Баш. – Баш Я. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1978. – Т.1. – 542 с.; Т.2. – 678 с.
- Бед. – Бедзик Ю. Довге повернення: Роман. – К.: Рад. письменник, 1981. – 288 с.
Бедзик Ю. Поверх-42: Роман. – К.: Рад. письменник, 1977. – 272 с.
Бедзик Ю. Полки ідуть на переправу: Роман. – К.: Рад. письменник, 1959. – 329 с.
Бедзик Ю. Сильний помсти не жадає: Роман. – К.: Рад. письменник, 1969. – 295 с.
Бедзик Ю. Чорний лабіринт, або Довгий шлях в Альпи: Роман. – К.: Воєнвидав, 1991. – 320 с.
- Біл. – Білецький М. За колючим дротом: Повісті, оповідання. – К.: Дніпро, 1990. – 332 с.

- Білоус – Білоус Д. Вибране: Лірика, гумор, сатира, переклади. – К.: Дніпро, 1990. – 383 с.
Білоус Д. Диво калинове: Вірші. – К.: Веселка, 1988. – 158 с.
- Біол. Біологія людини: Підручник для 8 класу загально-освітніх навчальних закладів / М.Н. Шабатура, Н.Ю. Матяш, В.О. Мотузний. – К.: Генеза, 2000. – 248 с.
- Бл. Близнець В.С. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Веселка, 1983. – Т.1. – 366 с.; Т.2. – 423 с.
Близнець В.С. Древляни: Повісті. – К.: Дніпро, 1979. – 301 с.
- Бур. Бурлака Ф. Напередодні: Роман. – К.: Рад. письменник, 1956. – 431 с.
- Бух. Буханенко Д.П. А над тайфуном зорі: Оповідання, повість. – Одеса: Маяк, 1978. – 159 с.
Буханенко Д.П. Катакомби ведуть до моря: Повість. – Одеса: Маяк, 1985. – 136 с.
- В. Васильченко С. Твори: У 4 т. – К.: АН УРСР, 1959–1960. – Т.1. – 1959. – 423 с.; Т.2. – 1959. – 610 с.; Т.3. – 1960. – 527 с.; Т.4. – 1960. – 455 с.
- Віл. Вільде І. Сестри Річинські: Роман. – К.: Рад. письменник, 1964. – 678 с.
- Він. Вінграновський М. В глибині дощів: Повісті, оповідання. – К.: Рад. письменник, 1985. – 255 с.
Вінграновський М. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – 463 с.
Вінграновський М. З обійнятих тобою днів: Поезії. – К.: Веселка, 1993. – 303 с.
Вінграновський М. П'ять повістей: Повісті. – К.: Дніпро, 1987. – 168 с.
- Вин. Винниченко В. Краса і сила: Повісті та оповідання. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
Винниченко В. "Уміркований" та "Щирий": Повісті та оповідання. – К.: Молодь, 1992. – 413 с.
- Вир. Вирган І. В розпівні літа: Вірші, новели, переклади. – Х.: Кн. вид-во, 1959. – 376 с.
Вирган І.О. Вибране: Поезії, поеми, оповідання, переклади. – К.: Дніпро, 1969. – 399 с.
- Виш. Вишня Остап. Твори: У 5 т. – К.: Дніпро, 1974-1975. – Т.1. – 1974. – 456 с.; Т.2. – 1974. – 358 с.; Т.4. – 1975. – 368 с.
Вишня Остап. Фейлетони. Гуморески. Усмійки. Щоденникові записи. – К.: Наук. думка, 1984. – 558 с.
- Вов. Вовчок Марко. Оповідання, казки, повісті, роман. – К.: Наук. думка, 1983. – 638 с.

- Вол. Волошин І.І. Дні художника: Оповідання та нариси. – К.: Рад. письменник, 1958. – 200 с.
Волошин І.І. Сади цвітуть: Нариси. – К.: Рад. письменник, 1950. – 240 с.
- Вор. Воробкевич С. Вибрані поезії. – К.: Рад. письменник, 1964. – 335 с.
Воробкевич С. Твори. – Ужгород: Карпати, 1986. – 568 с.
- Ворон. Вороний М. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. – К.: Наук. думка, 1996. – 704 с.
- Вороньк. Воронько П. Повінь: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1970. – 231 с.
Воронько П. Узьміль: Вірші та поеми. – К.: Рад. письменник, 1979. – 263 с.
- Г. Гаврилюк О.Я. Пісня з Берези: Поезії. Проза. Критика. Публіцистика. – К.: Дніпро, 1970. – 287 с.
- Гал. Галан Я. Твори: У 4 т. – К.: Наук. думка, 1977-1980. – Т.1. – 1977. – 511 с.; Т.2. – 1977. – 703 с.; Т.3. – 1978. – 623 с.; Т.4. – 1980. – 487 с.
- Геог. Географія материків і океанів: Підручник для 7 класу середньої загальноосвітньої школи / В.Ю. Пестушенко, В.О. Сасихов, Г.Є. Уварова. – К.: Абрис, 2000. – 384 с.
- Гж. Гжицький В. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1974. – Т.1. – 655 с.; Т.2. – 655 с.
- Гл. Глібов Л. Байки. Поезії. – К.: Дніпро, 1991. – 269 с.
- Гол. Голованівський С. Твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1981. – Т.1. – 543 с.; Т.2. – 606 с.; Т.3. – 815 с.
- Голов. Головка А. Твори: У 5 т. – К.: Дніпро, 1976-1977. – Т.1. – 1976. – 320 с.; Т.2. – 1976. – 440 с.; Т.3. – 1977. – 519 с.; Т.4. – 1977. – 327 с.; Т.5. – 1977. – 310 с.
- Голуб Голуб Я. Мій батько – Борис Антоненко-Давидович: Спогади. – Полтава: Криниця, 1995. – 293 с.
- Гон. Гончар О. Твори: У 6 т. – К.: Дніпро, 1978-1979. – Т.1. – 1978. – 503 с.; Т.2. – 1978. – 536 с.; Т.3. – 1978. – 519 с.; Т.4. – 1978. – 565 с.; Т.5. – 1979. – 519 с.; Т.6. – 1979. – 623 с.
- Гор. Горак Р.Д. Тричі мені являлася любов: Повість-есе. – К.: Дніпро, 1987. – 268 с.
- Горд. Гордієнко К. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1969. – Т.1. – 695 с.; Т.2. – 475 с.
- Гр. Грабовський П. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т.1. – 599 с.; Т.2. – 343 с.
- Греб. Гребінка Є.П. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1980. – 368 с.

- Грим. Гримайло Я.В. Кавалер ордена Слави: Роман. – Х.: Прапор, 1981. – 408 с.
- Грін. Гримайло Я.В. Повісті. – Х.: Прапор, 1986. – 264 с.
Грінченко Б.Д. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1987. – 461 с.
Грінченко Б.Д. Твори: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1990-1991. – Т.1. – 1990. – 640 с.; Т.2. – 1991. – 608 с.
- Гур. Гуріненко П.В. Той чорний ранок: Роман. – К.: Рад. письменник, 1982. – 328 с.
Гуріненко П.В. У серця своя пам'ять: Роман. – К.: Дніпро, 1973. – 373 с.
- Гуц. Гуцало Є.П. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Рад. письменник, 1987. – Т.1. – 571 с.; Т.2. – 527 с.
Гуцало Є.П. З вогню воскресли: Повісті. – К.: Дніпро, 1980. – 335 с.
- Д. Дімаров А. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1982. – Т.1. – 535 с.; Т.2. – 616 с.
- Дес. Десняк О. Десну перейшли батальйони: Роман. Полк Тимофія Черняка: Повість. – К.: Веселка, 1981. – 296 с.
- Дм. Дмитерко Л. Міст через прірву: Роман-хроніка. – К.: Дніпро, 1977. – 480 с.
Дмитерко Л.Д. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1981-1982. – Т.1. – 1981. – 487с.; Т.2. – 1981. – 511 с.; Т. 3. – 1982. – 574 с.; Т.4. – 1982. – 537 с.
- Дн. Дніпрова Чайка. Проводи Сніговика-Снігуровича: Вірші, поезії в прозі, оповідання, казки, п'єси. – К.: Веселка, 1993. – 271 с.
Дніпрова Чайка. Твори. – К.: Держлітвидав, 1960. – 500 с.
- Доб. Добровольський С.П. Олов'яні солдатики: Повість. – К.: Молодь, 1961. – 215 с.
Добровольський С.П. Тече річка невеличка: Роман. – К.: Рад. письменник, 1961. – 310 с.
- Довж. Довженко О. Твори: У 5 т. – К.: Дніпро, 1983-1985. – Т.1. – 1983. – 439 с.; Т.2. – 1984. – 503 с.; Т.3. – 1984. – 362 с.; Т.4. – 1984. – 351 с.; Т.5. – 1985. – 359 с.
- Дол. Дольд-Михайлик Ю. І один у полі воїн: Роман. – К.: Політвидав України, 1988. – 493 с.
Дольд-Михайлик Ю. У чорних лицарів: Роман. – К.: Політвидав України, 1989. – 330 с.
- Дон. Донченко О. Твори: У 6 т. – К.: Молодь, 1956-1957. – Т.5. – 1957. – 576 с.
Донченко О.В. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Веселка, 1982. – Т.1. – 375 с.; Т.2. – 352 с.

- Дос. Досвітній О.Ф. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1991. – Т.1. – 573 с.; Т.2. – 587 с.
- Др. Драгоманов М.П. Вибране. – К.: Либідь, 1991. – 682 с.
Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1970. – Т.1. – 528 с.; Т.2. – 592 с.
- Драй. Драй-Хмара М. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 542 с.
- Драч Драч І. Лист до калини: Поезії, поеми. – К.: Веселка, 1990. – 286 с.
Драч І. Соняшник: Поезії. – К.: Молодь, 1985. – 223 с.
- Дрозд Дрозд В. Дорога до матері: Роман-біографія. – К.: Молодь, 1976. – 216 с.
Дрозд В.Г. Ритми життя: Роман-біографія. – К.: Дніпро, 1984. – 447 с.
- Е. Еллан (Блакитний) В. Поезії. – К.: Дніпро, 1983. – 221 с.
- Е.У. Етнографія України: Навчальний посібник / За ред. С.А. Макаруча. – Львів: Світ, 1994. – 520 с.
- З. Забаштанський В.О. Браїлівські балади. – К.: Рад. письменник, 1990. – 94 с.
Забаштанський В.О. Гранітні краплі: Вибране. – К.: Дніпро, 1975. – 134 с.
Забаштанський В.О. Древо роду: Поезії. – К.: Дніпро, 1990. – 397 с.
Забаштанський В.О. Наказ каменярів: Лірика. – К.: Рад. письменник, 1967. – 55 с.
- Заб. Забіла Н.Л. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1963. – 180 с.
- Заг. Загребельний П. Твори: У 6 т. – К.: Дніпро, 1979-1981. – Т.1. – 1979. – 575 с.; – Т.3. – 1980. – 680 с.; – Т.5. – 1981. – 616 с.
- Загул Загул Д. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1990. – 328 с.
- Зар. Зарудний М. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1981-1982. – Т.1. – 1981. – 399 с.; Т.3. – 1982. – 415 с.
- Зб. Збанацький Ю. Кують зозулі: Роман. – К.: Веселка, 1975. – 417 с.
Збанацький Ю. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1974. – Т.1. – 671 с.; Т.2. – 703 с.
- Зем. Земляк В.С. Лебедина згряя. Зелені млини: Романи. – К.: Дніпро, 1981. – 623 с.
Земляк В.С. Підполковник Шиманський: Героїчна повість. – Львів: Каменярь, 1995. – 176 с.
Земляк В.С. Чарівний кінь: Повість, кіноповісті, драма, оповідання, поезії. – К.: Рад. письменник, 1978. – 343 с.
- Зер. Зеров М. Вибране. – К.: Дніпро, 1966. – 539 с.
Зеров М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 843 с.

- I. Іваненко О.Д. Завжди в житті: Спогади. – К.: Рад. письменник, 1985. – 383 с.
Іваненко О.Д. Твори: У 5 т. – К.: Веселка, 1966-1968. – Т.1. – 1966. – 329 с.; Т.2. – 1967. – 254 с.; Т.4. – 1968. – 508 с.
- Іл. Ільченко О.Є. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1979. – Т.1. – 693 с.; Т.2. – 640 с.
- Ір. Ірчан М. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав, 1958. – Т.1. – 381 с.; Т.2. – 463 с.
- К. Калин А.С. Закарпатські казки. – Ужгород: Закарп. обл. вид-во, 1955. – 214 с.
- Калин. Калинець І. Терновий колір любові. Мала книжка любовної лірики. – К.: Факт, 1998. – 116 с.
Калинець І. Тринадцять алогій. Міф про козака Мамаю. Ладі і Марені: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1991. – 223 с.
- Карп. Карпенко-Карий І.К. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1989. – 608 с.
- Карпл. Карплюк М.А. Сніги: Роман. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 240 с.
- Кач. Качура Я.Д. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав, 1958. – Т.1. – 600 с.; Т.2. – 511 с.
- Каш. Кашенко А. Зруйноване гніздо: Історичні повісті та оповідання. – К.: Дніпро, 1991. – 647 с.
- Кв. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Повісті та оповідання. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1982. – 542 с.
Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Твори: У 8 т. – К.: Дніпро, 1968-1970. – Т.2. – 1969. – 350 с.; Т.4. – 1969. – 578 с.; Т.5. – 1970. – 437 с.
- Кир. Кириленко І. Вибране. – К.: Держлітвидав, 1960. – 435 с.
- Кл. Клен Ю. (Освальд Бургардт). Вибране. – К.: Дніпро, 1991. – 462 с.
- Клим. Клименко Н.Ф. Морфологічна будова композитів // Морфологічна будова сучасної української мови. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 5-34.
-
- Коб. Кобилянська О. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т.1. – 495 с.; Т.2. – 571 с.
- Кобр. Кобринська Н. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1980. – 446 с.
- Ков. Ковалів С.М. Світ учить розуму: Оповідання. – К.: Дитвидав, 1960. – 171 с.
Ковалів С.М. Твори. – К.: Держлітвидав, 1958. – 723 с.
- Ковін. Ковінька О. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1980. – Т.1. – 464 с.; Т.2. – 319 с.

- Коз. Козаченко В.П. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1979-1980. – Т.1. – 1979. – 534 с.; Т.2. – 1979. – 671 с.; Т.3. – 1980. – 576 с.; Т.4. – 1980. – 391 с.
- Козл. Козланюк П.С. Сонце над верховиною: Оповідання і нарис. – Львів: Кн.-журн. вид-во, 1957. – 153 с.
Козланюк П.С. Юрко Крук: Роман. Трилогія. – К.: Дніпро, 1969. – 536 с.
- Кол. Колесник П.Й. Безсмертний Кобзар. – К.: Дитвидав, 1961. – 75 с.
Колесник П.Й. Терен на шляху: Роман. – Львів: Каменярь, 1980. – 480 с.
- Колом. Коломієць О. П'єси. – К.: Мистецтво, 1990. – 287 с.
Коломієць О. Планета сподівань: Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1969. – 372 с.
- Коп. Копиленко О.І. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Веселка, 1980. – Т.1. – 547 с.; Т.2. – 367 с.
- Кор. Коршун М. Месниця Мавра: Роман. – К.: Знання, 1993. – 144 с.
- Кос. Косинка Г. Гармонія: Оповідання. Публіцистика. Спогади про Григорія Косинку. – К.: Дніпро, 1988. – 605 с.
- Кост. Костенко Л. Берестечко: Історичний роман. – К.: Укр. письменник, 1999. – 157 с.
Костенко Л.В. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
Костенко Л. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах. – К.: Рад. письменник, 1979. – 189 с.
Костенко Л. Сад нетанучих скульптур: Вірші, поема-балада, драматичні поеми. – К.: Рад. письменник, 1987. – 207 с.
- Костом. Костомаров М.І. Богдан Хмельницький: Історичний нарис. – К.: Веселка, 1992. – 93 с.
Костомаров М.І. "Закон Божий": (Книга буття українського народу). – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
- Котл. Котляревський І. Твори. – К.: Дніпро, 1980. – 311 с.
- Коц. Коцюба Г.М. Нові береги: Роман. – К.: Держлітвидав, 1959. – 465 с.
Коцюба Г.М. Перед грозою: Роман. – К.: Рад. письменник, 1958. – 240 с.
- Коцюб. Коцюбинський М. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1984-1985. – Т.1. – 1984. – 315 с.; Т.2. – 1984. – 382 с.; Т.3. – 1985. – 398 с.; Т.4. – 1985. – 335 с.
- Коч. Кочерга І. Драматичні твори. – К.: Наук.-думка, 1989. – 736 с.
Кочерга І. Твори. – К.: Молодь, 1976. – 423 с.

- Кр. Кравчук М.І. Криниця під вікном: Новели. – К.: Дніпро, 1982. – 236 с.
- Криш. Крищенко В. Відстані: Поезії. – К.: Рад.письменник, 1974. – 102 с.
Крищенко В. Напруга дня: Вибрані поезії. – К.: Дніпро, 1979. – 254 с.
Крищенко В. Очей не спускаючи: Поезії. – К.: Укр. письменник, 1992. – 214 с.
- Кроп. Кропивницький М.Л. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1990. – 608 с.
- Крот. Кротович Є.М. Вибране. – К.: Держлітвидав, 1959. – 592 с.
- Кул. Кулаковський М.В. Володимир Мономах: Історичний роман. – К.: Укр. письменник, 1992. – 316 с.
- Куліш. Куліш М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 509 с.; Т. 2. – 977 с.
- Кун. Кундзіч О. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т.1. – 480 с.; Т.2. – 374 с.
- Куп. Купчинський Р. Заметіль: У 3 ч. 1. Курилася доріженька: Повість зі стрілецького життя. – Львів: Каменяр, 1991. – 175 с.
- Кур. Курдюк М.Г. Плодові рослини та їх вирощування. – К.: Рад. школа, 1984. – 80 с.
- Куч. Кучер В.С. Голод: Роман. – Сімферополь: Таврія, 1982. – 368 с.
Кучер В.С. Устим Кармалюк: Роман. – К.: Веселка, 1979. – 407 с.
- Л. Літературна Україна: Газета письменників України. – 2000, 2003-2004.
- Ле. Ле І. Роман міжгір'я: Роман. – К.: Наук. думка, 1986. – 672 с.
- Лев. Левада О. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1979-1980. – Т.1. – 1979. – 382 с.; Т.4. – 1980. – 318 с.
- Лепк. Лепкий Б. Мазепа: Трилогія. 1. Мотря: Історична повість. – Львів: Каменяр, 1991. – 424 с.
Лепкий Б. Твори: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1997. – Т.1. – 845 с.; Т.2. – 695 с.
- Лог. Логвиненко В.Д. Росава: Роман. – К.: Рад. письменник, 1975. – 228 с.
Логвиненко В. Твори: У 2 т. – К.: Рад. письменник, 1986. – Т.1. – 464 с.; Т.2. – 528 с.
- Луц. Луценко Д. До останнього патрона: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1979. – 143 с.
Луценко Д. Усе з любов'ю зміряє до дна: Лірика, поеми, пісні. – К.: Укр. письменник, 1994. – 469 с.

- Майоров М. На прицілі: Гумор та сатира. – К.: Дніпро, 1979. – 247 с.
- Маковей О. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 719 с.; Т.2. – 537 с.
- Маланюк Є. Поезії. – Львів: УПІ ім. Івана Федорова; "Фенікс Лтд", 1992. – 686 с.
- Малик В. Горить свіча: Роман. – К.: Укр. письменник, 1992. – 431 с.
- Малик В. Таємний посол: Роман: У 2 т. – Х.: Прапор, 1993. – Т.1. – 463 с.; Т.2. – 542 с.
- Малик В.К. Черлені щити: Роман. – К.: Веселка, 1990. – 368 с.
- Малишко А. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1978. – 295 с.
- Малишко А. Поетичні твори. Літературно-критичні статті. – К.: Наук. думка, 1988. – 736 с.
- Малишко А. Сурмач: Поезії. – К.: Молодь, 1976. – 287 с.
- Манжура І. Твори. – К.: Дніпро, 1980. – 326 с.
- Мартич Ю. Тепло рідного дому: Оповідання, повість. – К.: Рад. письменник, 1976. – 182 с.
- Мартич Ю.М. Друзі завжди з тобою: Розповіді про незабутнє. – К.: Держлітвидав, 1962. – 326 с.
- Мартич Ю.М. Зустрічі без прощань: Біографічні розвідки. – К.: Дніпро, 1991. – 517 с.
- Мартович Л. Твори. – К.: Дніпро, 1976. – 427 с.
- Марченко В. Листи до матері з неволі. – К.: Фондація ім. О. Ольжича, 1994. – 472 с.
- Масенко Т. Вибране. – К.: Дніпро, 1975. – 391 с.
- Масенко Т. Степ: Роман у віршах. – К.: Рад. письменник, 1968. – 167 с.
- Микитенко І. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1982. – Т.1. – 471 с.; Т.2. – 1982. – 485 с.; Т.3. – 479 с.; Т.4. – 1983. – 558 с.
- Мирний Панас. Твори: У 5 т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954-1955. – Т.1. – 1954. – 375 с.; Т.2. – 1954. – 328 с.; Т.4. – 1954. – 394 с.; Т.5. – 1955. – 453 с.
- Мовчан П. Жолудь: Поезії. – К.: Молодь, 1973. – 142 с.
- Мовчан П. Кора: Поезії. – К.: Молодь, 1968. – 78 с.
- Мовчан П. Пам'ять: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1977. – 82 с.
- Мороз А. Троє і одна: Повість. Чужа кохана: Роман. – К.: Дніпро, 1970. – 512 с.
- Мороз А.Т. Четверо на шляху: Роман. – К.: Молодь, 1981. – 287 с.

- Мур. Муратов І. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1982-1983. – Т.1. – 1982. – 415 с.; Т.2. – 1982. – 488 с.; Т.3. – 1983. – 477 с.; Т.4. – 1983. – 510 с.
- Муш. Мушкетик Ю. Твори: У 5 т. – К.: Дніпро, 1987-1988. – Т.1. – 1987. – 607 с.; Т.2. – 1988. – 532 с.; Т.3. – 1988. – 568 с.; Т.4. – 1988. – 493 с.; Т.5. – 1988. – 377 с.
- Н. Назарук О. Роксоляна: Історична повість з 16-го ст. – К.: Дніпро, 1992. – 271 с.
- Нік. Нікітін Т. Крик чибіса: Поезія, листи, спогади. – Полтава: Криниця, 1994. – 296 с.
- Нех. Нехода І. Поезії. Казки. – К.: Веселка, 1986. – 206 с.
Нехода І.І. Поезії. – К.: Дніпро, 1990. – 110 с.
- Неч. Нечуй-Левицький І.С. Твори: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т.1. – 638 с.; Т.2. – 638 с.
- О. Олійник Б. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т.1. – 269 с.; Т.2. – 245 с.
Олійник Б. Істина: Вибрані поезії і поеми. – К.: Дніпро, 1976. – 390 с.
- Ол. Олійник М. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т.1. – 446 с.; Т.2. – 534 с.
- Олесь Олесь О. Вибране. – К.: Школа, 2002. – 352 с.
Олесь О. Все навколо зеленіє. – К.: Веселка, 1990. – 318 с.
- Ольж. Ольжич О. Незнайомому Воякові: Заповідане живим. – К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1994. – 427 с.
Ольжич О. Цитаделя духа. – Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ укр. літ-ри в Пряшеві. Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – 244 с.
- Оп. Опанасюк О.Є. Жайворонкова кладка: Повість. – К.: Молодь, 1983. – 256 с.
- Ос. Осьмачка Т. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1991. – 252 с.
Осьмачка Т. Хто: Поезії. – К.: Веселка, 1995. – 206 с.
- П. Павлик М. Пропавший чоловік: Оповідання. Повісті. Публіцистика. – Львів: Каменяр, 1983. – 350 с.
- Пав. Павличко Д. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1979. – Т.1. – 517 с.; Т.2. – 245 с.
- Пан. Панч П. Твори: У 6 т. – К.: Дніпро, 1981-1983. – Т.1. – 1981. – 431 с.; Т.2. – 1981. – 383 с.; Т.3. – 1982. – 423 с.; Т.4. – 1982. – 524 с.; Т.5. – 1983. – 407 с.
- Пахл. Пахльовська О. Долина храмів: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1988. – 166 с.
- Пер. Первомайський Л. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1978. – Т.1. – 342 с.; Т.2. – 358 с.
- Переп. Перепеляк І. Судний день: Поема-містерія. – Х.: Майдан, 2002. – 124 с.

- Пет. Петльований В.І. Гуляйгора: Роман. – К.: Рад. письменник, 1987. – 184 с.
- Петльований В.І. Хотинці: Повість. – Львів: Вільна Україна, 1965. – 288 с.
- Під. Підмогильний В. Невеличка драма. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 326 с.
- Підм. Підмогильний В. Роман, оповідання. – К.: Молодь, 1989. – 448 с.
- Підс. Підсуха О. Розповень: Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1969. – 460 с.
- Пл. Плужник Є.П. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1988. – 416 с.
- Плужник Є.П. Ти знову стоїш: Вибрані поезії. – К.: Рад. письменник, 1966. – 260 с.
- Пог. Погорелов О.В. Геометрія: Підручник для 7–11 класів середньої школи. – К.: Освіта, 1994. – 224 с.
- Погр. Погрібний А. Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба... – К.: Видавничий центр “Просвіта”, 1999. – 336 с.
- Пол. Поліщук В. Вибрані поезії. – К.: Дніпро, 1987. – 318 с.
- Поліщук В.П. Казки карпатського краю. – Ужгород: Карпати, 1968. – 272 с.
- Полт. Полтава Л. Обжинки: Поезії. – К.: Задруга, 2000. – 303 с.
- Полтав. Полтавський вісник: Полтавська міська газета. – 2002.
- Пуш. Пушик С.Г. Страж-гора: Роман з народних уст. – К.: Рад. письменник, 1982. – 190 с.
- Пч. Пчілка О. Годі, діточки, вам спати! – К.: Веселка, 1991. – 34 с.
- Пчілка О. Твори. – К.: Дніпро, 1988. – 583 с.
- Р. Ребро П. Безробітний тамада: Сатира та гумор. – К.: Рад. письменник, 1988. – 134 с.
- Ребро П. Вибране. – К.: Дніпро, 1982. – 222 с.
- Ребро П. Дружбоград: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1984. – 87 с.
- Ребро П. Побратимство: Вірші. – К.: Рад. письменник, 1979. – 86 с.
- Риб. Рибак Н. Переяславська рада: Роман: У 2 т. – К.: Дніпро, 1975. – Т.1. – 671 с.; Т.2. – 638 с.
- Рил. Рильський М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1976. – Т.1. – 430 с.; Т.2. – 366 с.
- Руб. Рубашов М.Б. Плачуть берези: Роман. Повість. Оповідання. – К.: Дніпро, 1972. – 438 с.
- Руд. Руденко М. Найбільше диво – життя: Співгади. – Едмонтон; Торонто: Канадський інститут Українських студій. Видавництво ТАКСОН, 1998. – 559 с.

- Рудь Рудь М.Д. Гомін до схід сонця: Нариси та оповідання. – К.: Держлітвидав, 1959. – 168 с.
Рудь М.Д. Де твій батько: Роман. – К.: Рад. письменник, 1986. – 314 с.
- С. Самійленко В. Твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав, 1958. – Т.1. – 404 с.; Т.2. – 510 с.
Самійленко В.І. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади. – К.: Наук. думка, 1990. – 603 с.
- Сам. Самчук У. Волинь: Роман: У 3 ч.: У 2 т. – К.: Дніпро, 1993. – Т.1. – 573 с.; Т.2. – 334 с.
Самчук У. Марія. Хроніка одного життя: Роман. – К.: Рад. письменник. – 1991. – 190 с.
- Св. Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси. – К.: Наук. думка, 1985. – 575 с.
- Світ. Світличний І. Джерела: Поезії. – К.: Дніпро, 1984. – 102 с.
Світличний І. У мене – тільки слово. – Х.: Фоліо, 1994. – 431 с.
- Сем. Семенко М.В. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1985. – 311 с.
- Сен. Сенченко І.Ю. На Батиєвій горі. – К.: Держлітвидав, 1960. – 308 с.
Сенченко І.Ю. Оповідання. Повісті. Спогади. – К.: Наук. думка, 1990. – 664 с.
- Сим. Симоненко В. Лебеді материнства: Поезія, проза. – К.: Молодь, 1981. – 332 с.
Симоненко В. Народ мій завжди буде: Вірші та казки. – К.: Веселка, 1990. – 159 с.
Симоненко В. Поезії. – К.: Молодь, 1966. – 206 с.
Симоненко В. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1984. – 245 с.
- Син. Сингаївський М. Поезії. – К.: Молодь, 1966. – 191 с.
Сингаївський М. Синові в дорогу: Поезії. – К.: Дніпро, 1982. – 199 с.
- Ск. Склярєнко С. Володимир: Роман. – К.: Веселка, 1991. – 539 с.
Склярєнко С. Святослав: Роман. – К.: Веселка, 1991. – 651 с.
- Скл. Склярєнко С.Д. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 403 с.
- Сл. Словник української мови: В 11 т. /Ред.кол.: І.К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

- Гов. – Словарь української мови: У 4 т. / Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. – К.: Наук. думка, 1997.
- См. Смілянський Л.І. Поетова молодість: Роман. – К.: Дніпро, 1984. – 413 с.
Смілянський Л.І. Сашко: Повість. – К.: Веселка, 1989. – 228 с.
- Смол. Смолич Ю. Твори: У 8 т. – К.: Дніпро, 1983-1986. – Т.3. – 1983. – 571 с.; Т.6. – 1985. – 446 с.
Смолич Ю.К. Дитинство. Наші тайни. Вісімнадцятилітні: Повість, романи. – К.: Наук. думка, 1987. – 752 с.
- Соб. Собко В. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1972. – Т.1. – 743 с.; Т.2. – 702 с.
Собко В. Мадонна: Роман. – К.: Рад. письменник, 1981. – 213 с.
Собко В. Справа прокурора Малахова: Повість; Нам спокій тільки сниється: Роман. – К.: Держлітвидав, 1963. – 498 с.
- Сос. Сосюра В. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1978. – Т.1. – 365 с.; Т.2. – 219 с.
- С.П. Слово Просвіти: Тижневик Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка. – 1997.
- Ст. Старицький М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро. – 1984. – Т.1. – 645 с.; Т.2. – 654 с.
- Стел. Стельмах М. Твори: У 6 т. – К.: Дніпро, 1972-1973. – Т.1. – 1972. – 664 с.; Т.2. – 1972. – 595 с.; Т.3. – 1973. – 662 с.; Т.4. – 1973. – 727 с.; Т.5. – 1973. – 392 с.; Т.6. – 1973. – 511 с.
- Стеф. Стефак В. День: Повість; оповідання. – К.: Рад. письменник, 1977. – 272 с.
Стефак В. Хочу журавля: Роман. – К.: Рад. письменник, 1980. – 319 с.
- Стефан. Стефаник В. Вибрані твори. – К.: Держлітвидав, 1962. – 257 с.
Стефаник В. Новели. – Ужгород: Карпати, 1984. – 150 с.
- Стор. Стороженко О.П. Твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав, 1957. – Т.1. – 437 с.; Т.2. – 432 с.
- Стус Стус В. І край мене почує: Поезії. – Донецьк: Донбас, 1992. – 295 с.
Стус В. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1990. – 222 с.
- Сух. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. – К.: Рад. школа, 1988. – 304 с.
- Т. Тарновський М.М. У дружбі непорушній: Вибрані поезії. – К.: Дніпро, 1975. – 167 с.

- Тар. Тарновський М.Ю. День починався неспокійно: Роман. – К.: Держлітвидав, 1963. – 391 с.
- Тел. Теліга О. О краю мій...: Твори, документи. Біографічний нарис. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 496 с.
- Тер. Терещенко М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1968. – Т.1. – 531 с.; Т.2. – 423 с.
Терещенко М. Ужинок: Поезії. – К.: Держлітвидав, 1946. – 191 с.
- Тес. Тесленко А. Прозові твори. Драматичні твори. Вірші. Листи. – К.: Наук. думка, 1988. – 480 с.
- Тич. Тичина П.Г. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Держлітвидав, 1957. – Т.1. – 344 с.; Т.2. – 364 с.; Т.3. – 552 с.
- Тк. Ткач Д.В. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Веселка, 1971. – Т.1. – 310 с.; Т.2. – 288 с.
- Том. Томчаний М.І. Готель “Солома”. – Ужгород: Закарпат. обл. вид-во, 1960. – 324 с.
Томчаний М.І. Жменяки: Роман-трилогія. – К.: Дніпро, 1989. – 682 с.
- Тр. Трублаїні М.П. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Веселка, 1983. – Т.1. – 496 с.; Т.2. – 506 с.
Трублаїні М.П. Глибинний шлях: Роман та оповідання. – К.: Веселка, 1988. – 329 с.
- Туд. Тудор С. День отця Сойки: Роман. Марія: Повість. Оповідання / С. Тудор. Береза: Повість. Оповідання / О.Я. Гаврилук – К.: Наук. думка, 1989. – 608 с.
- Тул. Тулуб З. Людолови: Історичний роман: У 2 т. – К.: Дніпро, 1986. – Т.1. – 470 с.; Т.2. – 571 с.
- Тур. Турчинська А. Дитинство поета: Поема. – К.: Веселка, 1964. – 63 с.
Турчинська А.Ф. Земле моя, зоре моя: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1961. – 261 с.
- Тют. Тютюнник Г. Вир: Роман. – К.: Дніпро, 1966. – 624 с.
- У. Українка Леся. Твори: У 4 т. – К.: Держлітвидав, 1981-1982. – Т.1. – 1981. – 541 с.; Т.2. – 1981. – 528 с.; Т.3. – 1981. – 432 с. – Т.4. – 438 с.
- Укр. Українська родина: Родинний і громадський побут. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 424 с.
- Україн. Українське слово: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2000-2001.
- У.М. Українські міфи, демонологія, легенди. – К.: Музична Україна, 1992. – 144 с.
- У.Н. Українські народні пісні: Пісенник. – К.: Муз. Україна, 1979. – 269 с.

- У.Н.Д. Українські народні пісні та думи. – К.: Знання, 1992. – 96 с.
- У.Н.П. Українські народні пісні: Пісні про кохання. – К.: Дніпро, 1964. – 586 с.
- У.Н.Р. Українські народні пісні: Родинно-побутова лірика. – К.: Дніпро, 1965. – 527 с.
- Ф. Федькович Ю. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1984. – Т.1. – 463 с.; Т.2. – 426 с.
- Фил. Филипович П.П. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1989. – 196 с.
- Фр. Франко І. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1981. – Т.1. – 533 с.; Т.2. – 495 с.
Франко І. Твори: У 20 т. – К.: Держлітвидав, 1950-1956. – Т.2. – 1950. – 434 с.; Т.5. – 1951. – 489 с.; Т.7. – 1951. – 457 с.
- Х. Хвильовий М. Новели, оповідання “Повість про санаторійну зону”. “Вальдшнепи”: Роман. Поетичні твори. Памфлети. – К.: Наук. думка, 1995. – 816 с.
Хвильовий М. Україна чи Малоросія?: Памфлети. – К.: Смолоскип, 1993. – 290 с.
- Хиж. Хижняк А.Ф. Данило Галицький. – К.: Дніпро, 1981. – 571 с.
Хижняк А.Ф. Тамара: Повість. – К.: Рад. письменник, 1959. – 202 с.
- Хор. Хорунжий А.М. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1985. – 480 с.
- Хот. Хоткевич Г. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1966. – Т.1. – 536 с.; Т.2. – 603 с.
- Ц. Цюпа І. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1981. – Т.1. – 543 с.; Т.2. – 501 с.
- Чаб. Чабанівський М.І. Балканська весна: Роман. – К.: Держлітвидав, 1960. – 513 с.
Чабанівський М.І. Шляхами великої долі: Дорожні нотатки. – К.: Молодь, 1961. – 137 с.
- Чайк. Чайковський А.Я. Сагайдачний: Історичний роман: У 3 книгах. – К.: Варта, 1993. – 576 с.
- Чен. Чендей І.М. Луна блакитного овиду: Повісті. – К.: Веселка, 1987. – 276 с.
Чендей І. Птахи полишають гнізда...: Повісті, роман. – Ужгород: Карпати, 1984. – 600 с.
- Чер. Черінь Г. Навколо світу: Тревелогі, репортажі, нариси, вражіння. – К.: Ред. журн. “Всесвіт”, 1997. – 376 с.
- Черк. Черкасенко С. Пригоди молодого лицаря: Роман з козацьких часів. – К.: Укр. письменник, 1993. – 303 с.

- Чор. Чорнобривець С.А. Визволена земля: Роман. – К.: Дніпро, 1979. – 438 с.
- Чорнобривець С.А. Красиві люди: Повість. – Дніпропетровськ: Кн. вид-во, 1961. – 145 с.
- Чорн. Черногуз О. “Аристократ” із Вапнярки: Сатиричний роман. – К.: Дніпро, 1983. – 407 с.
- Чуб. Чубач Г. Журавка: Лірика. – К.: Рад. письменник, 1970. – 77 с.
- Чубач Г. Листя в криниці: Лірика. – К.: Молодь, 1984. – 132 с.
- Чубач Г. Небесна далина: Вибрані поезії. – К.: Укр. письменник, 1993. – 367 с.
- Ш. Шевельов Ю. (Юрій Шерех) . Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади: У 2 т. – Харків; Нью Йорк: Вид-во часопису “Березіль”, Вид-во М.П. Коць, 2001. – Т.І.: В Україні. – 428 с.; Т.ІІ.: В Європі. – 303 с.
- Шев. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Рад. школа, 1983. – 608 с.
- Шиян Шиян А. Гроза: Роман. – К.: Рад. письменник, 1973. – 427 с.
- Шовк. Шовкопляс Ю.Ю. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т.І. – 548 с.
- Щ. Щербак Ю. Знаки: Роман. Оповідання. – К.: Дніпро, 1984. – 591 с.
- Щог. Щоголів Я. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1958. – 510 с.
- Я. Яворівський В. І засурмив янгол...: У 3-х т. – К.: Глобус, 1993. – Т.1. – 320 с.; Т.2. – 334 с.; Т.3. – 317 с.
- Ян. Яновська Л.О. Твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав, 1959. – Т.1. – 488 с.; Т.2. – 522 с.
- Янов. Яновський Ю. Твори: У 5 т. – К.: Дніпро, 1982-1983. – Т.1. – 1982. – 533 с.; Т.2. – 1983. – 424 с.; Т.3. – 1983. – 582 с.; Т.4. – 1983. – 358 с.; Т. 5. – 1983. – 382 с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Ad** – прислівник
Adj x – прикметник у непрямому відмінку
Adv – обставинний поширювач
Adv caus – причиновий поширювач
Adv fin – обставинний поширювач мети
Adv loc – просторовий поширювач
Adv mod – обставинний поширювач способу дії
Adv temp – часовий поширювач
Atr – атрибутивний поширювач
cas – відмінок
Con – сполучник
dir – напрям руху
Exp – правобічний (об'єктний, обставинний) поширювач (припредикатний член [компонент])
expl – експліцитність
fin – кінцевий пункт руху
impl – імпліцитність
N acc – іменник у знахідному відмінку
N [dat] – іменник у давальному відмінку
N [gen] – іменник у родовому відмінку
N [inst] – іменник в орудному відмінку
N [loc] – іменник у місцевому відмінку
N x – іменник у непрямому відмінку
Num quant – кількісний числівник
Num x – числівник у непрямому відмінку
Obj – об'єктний поширювач
P – предикат
plur – форма множини
prep – прийменник
pref – префікс
Pronx – займенник у непрямому відмінку
S – лівобічний поширювач
Sent [det] – детермінована частина складного речення
Sent [deter] – детермінуюча частина складного речення
sing – форма однини
start – вихідний пункт руху
stat – статична дія
Sub nom – іменник у називному відмінку
Sub x – іменник у непрямому відмінку

trans – шлях руху

Vf – особова форма дієслова

X – вербально не виражений лівобічний поширювач

ВПР – вихідний пункт руху

КПР – кінцевий пункт руху

ЛО – локативний орієнтир

МетРПО – мета реалізації процесуальної ознаки

МРПО – місце реалізації процесуальної ознаки

НПО – носій процесуальної ознаки

НРПО – напрям реалізації процесуальної ознаки

ПО – процесуальна ознака

ПрРПО – причина реалізації процесуальної ознаки

СМ – структурна модель

СРПО – спосіб реалізації процесуальної ознаки

СсМ – структурна субмодель

ССР – структурна схема речення

УРПО – умова реалізації процесуальної ознаки

ЧРПО – час реалізації процесуальної ознаки

ШРПО – шлях реалізації процесуальної ознаки

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади дослідження	6
I.1. Поняття структурної схеми речення	6
I.2. Автосемантичність/синсемантичність дієслова- предиката й валентна структура речення	17
I.3. Префіксально-безпрефіксна будова дієслова- предиката й валентна структура речення	22
I.4. Категорія локативності і її місце в семантичній структурі речення	26
РОЗДІЛ II. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у формуванні й вираженні локативно-директивних відношень	44
II.1. Речення структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start] як репрезентанти значення “носій процесуальної ознаки+процесуальна ознака+напря реалізації процесуальної ознаки: вихідний пункт руху”	44
II.1.1. Диференційовані значення загальної семантики “напря руху: вихідний пункт руху” і формально- граматичні засоби реалізації їх у реченнях структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: start]	44
II.1.2. Речення полісемантичної структури	53
II.1.3. Речення моносемантичної структури	100
II.2. Речення структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [dir: fin] як репрезентанти значення “носій процесуальної ознаки+процесуальна ознака+напря реалізації процесуальної ознаки: кінцевий пункт руху”	118
II.2.1. Диференційовані значення загальної семантики “напря руху: кінцевий пункт руху” і формально-граматичні засоби реалізації їх у реченнях структурної моделі S+P+Adv[prep+ Nx] loc [dir: fin].	118
II.2.2. Речення полісемантичної структури	126
II.2.3. Речення моносемантичної структури	177

РОЗДІЛ III. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у формуванні й вираженні локативно-транзитивних відношень	216
III.1. Диференційовані значення загальної семантики “шлях руху” і формально-граматичні засоби реалізації їх у реченнях структурних моделей S+P+Adv[prep+Nx] loc [trans] і S+P+Adv[Nx]loc[trans]	216
III.2. Речення полісемантичної структури	220
III.3. Речення моносемантичної структури	247
РОЗДІЛ IV. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у формуванні й вираженні локативно-статичних відношень	270
IV.1. Диференційовані значення загальної семантики “місце дії” і формально-граматичні засоби реалізації їх у реченнях структурної моделі S+P+Adv[prep+Nx] loc [stat]	270
IV.2. Речення полісемантичної структури	280
IV.3. Речення моносемантичної структури	321
ВИСНОВКИ	388
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	405
ОСНОВНІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ	441
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	443
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	459

Наукове видання

Степаненко Микола Іванович

**ПРОСТОРОВІ ПОШИРЮВАЧІ У СТРУКТУРІ
ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ**

Монографія

Підписано до друку 27.04.2004 р.
Формат 60х84/16. Ум.друк.арк. 26.68.
Наклад 350 прим. Зам. № 88.

Видавництво «АСМІ».
36020, м.Полтава, вул.Комсомольська,24.
Тел./факс: (0532) 56-55-29.